ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

180

Ἠπειρωτικό Ἡμερολόγιο

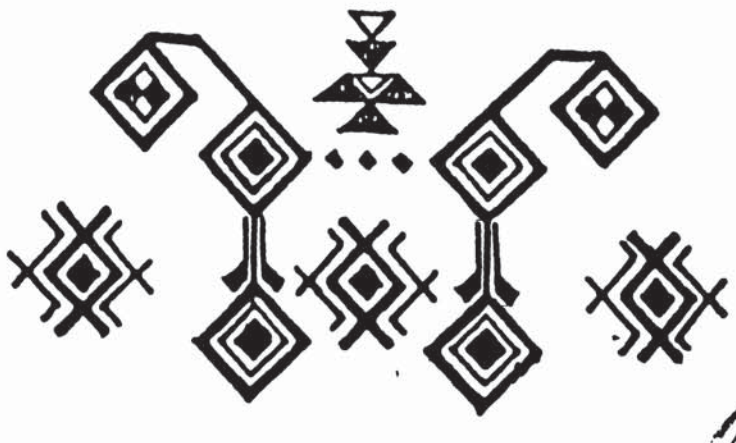

Ἰωάννινα 1992

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ

ΤΟΜΟΣ ΙΔ΄

Ἰωάννινα 1992

Σύνταξη

ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ
ΚΩΣΤΑΣ Π. ΒΛΑΧΟΣ

Ἐξώφυλλο

ΒΑΣΙΛΗΣ ΧΑΡΙΣΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τιμή τεύχους: Δρχ. 1.000

NICHOLAS HAMMOND

Η ΕΛΛΗΝΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΒΟΡΕΙΟΥ ΗΠΕΙΡΟΥ*

Σεβασμιώτατε Ἀρχιεπίσκοπε καί Σεβασμιώτατε Μητροπολίτα Δρυϊνουπόλεως, Πωγωνιανῆς καί Κονίτσης. Θέλουμε νά σᾶς χαιρετίσουμε ἐγώ καί ὅλοι ἐδῶ. Καλῶς μᾶς ἤλθατε στήν Ἀγγλίαν. Γιά μένα εἶναι μεγάλη χαρά νά σᾶς γνωρίζω, ἐπειδή πρίν τοῦ πολέμου εἶχα πολύ φίλους τόν Μητροπολίτην τῶν Ἰωαννίνων τόν Σπυρίδωνα καί τόν Ἐπίσκοπον τῆς Παραμυθιᾶς τόν Ἀθηναγόραν. Μέ τόν Μητροπολίτην ἐπῆγα στό Κακοσοῦλι στήν πανήγυρι τῆς ἑκατονταετηρίδος τῆς ἐλευθεριᾶς τῆς Ἑλλάδος 25 Μαρτίου 1930. Αὐτός ἔλαβε μέρος στά δώδεκα μέ τό Ἅγιο Βιβλίο εἰς ἕνα χέρι καί τό πιστόλι στό ἄλλο. Ἐκεῖ στό Κακοσοῦλι ἐχορέψαμε μαζύ. Ὁ ἐπίσκοπος Ἀθηναγόρας καί ἐγώ ἐπήγαμε ἀπό τήν Ἁγία Σαγιάδα στήν Κέρκυρα καί κουβεντιάζαμε ὅλο τό ταξείδι. Αὐτοί ἦτανε μεγάλοι ἄνθρωποι καί ἐπιστήμονες Κληρικοί, ὅπως καί ἐσύ, Σεβασμιώτατε Μητροπολίτα. Στό ἔτος τριάντα ἐπῆγα τήν πρώτη φορά στή Βόρειο Ἤπειρο ἀπό τό χωριό Τσαμαντά. Μοῦ εἶπανε οἱ χωριάτες ὅτι δέν ἐπιτρέπεται ἡ εἴσοδος παρ' ἐκεῖ στήν Ἀλβανία, ἀλλά ἔκανα κόλπο. Ὅταν ἔφθασα στό φυλακεῖο τό Ἀλβανικό ἔδωσα τό διαβατήριο στό φύλακα ἀνάποδα, καί αὐτός τό ἐπῆρε ἀνάποδα καί τό ἐκύτταξε ἀνάποδα. Ἔτσι κατάλαβα ὅτι ἦτο ἀγράμματος. Τοῦ εἶπα αὐτό τό διαβατήριο δίνει διαταγές στούς Ἀλβανούς – ἡ Μεγάλη Βρετανία λέγει ὅτι ὁ καθηγητής Χάμοντ ἔχει ἄδεια νά πάη ὅπου θέλει. Γειά σου – ἤ μᾶλλον τινναντίκεττα καί ἔφυγα στό χωριό. Ζίμνετς ὀνομάζεται ὅπου ηὗρα ὅτι οἱ Ἀλβανοί εἶναι κουτοί καί ἀγράμματοι καί ὑποπτεύουνε τόν ξένο. Τό βράδυ ἔφθασα στό ἑλληνικό χωριό Ντρόβιανι καί ἔμαθα ἀμέσως ὅτι ἡ παροιμία ἔχει δίκαιο: ἄλλα τά μάτια τοῦ λαγοῦ καί ἄλλα τῆς κουκουβάγιας. Οἱ Ἕλληνες ἐκεῖ καί εἰς ὅλα τά χωριά τῆς Βορείου Ἠπείρου

* Χαιρετισμός τοῦ καθηγητῆ Nicholas Hammond στήν ἐκδήλωση πού ἔγινε στό Λονδίνο στίς 23-1-1992 γιά τή Βόρειο Ἤπειρο.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

εἶναι ἐξυπνοι καί πολιτισμένοι καί φιλόξενοι. Ἐπῆγα στό χωριό Ντρόβιανη γιά νά γνωρίσω ἕνα ἐντόπιο ἀρχαιολόγο, τόν ἐπιστήμονα Ἀραβαντινό. Δυστυχῶς ἦτο πολύ γέρος καί ἄρρωστος. Ἀπό τότες ἦτο ἡ σειρά ἡ δική μου καί μέχρι 1938 ἐγύρισα σχεδόν ὅλα τά χωριά τῆς Βορείου Ἠπείρου καί ἐσπούδασα τά λείψανα τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ. Μοῦ ἄρεσε πάρα πολύ ἡ περιφέρεια Χειμάρα, Ἅγιος Βασίλειος, Κιπαρό-Σωτείρα, Σελιό, Πέπελη-Πολίσσανη, ἡ πρωτεύουσα τοῦ Παλαιοπωγωνίου, Χλωμό, Λιάμποβο.

Ὡς ἀρχαιολόγος ηὗρα Ἑλληνικά φρούρια, κάστρα, πόλεις, ἐπιγραφές, νομίσματα – ὅλα Ἑλληνικά ἀπό τά σημερινά σύνορα μέχρι τίς ἐκβολές τοῦ ποταμοῦ Ἀώου. Ἐκεῖ πῆγα στό Ἑλληνικό χωριό Παλαίσαρτα καί στό μοναστήρι στή λίμνη Σβερνίκι, ὅπου βρίσκεται ὁ τάφος τῆς βυζαντινῆς οἰκογένειας Καρατζᾶς. Καί βορείως ἀπό τό ποτάμι ὁ βασιλεύς Πύρρος ἔκτισε Ἑλληνικές πόλεις μέχρι Λισσοῦ.

Ἐπί Πύρρου καί ὕστερα καί ἐπί τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς ἡ Βόρειος Ἤπειρος ἦτο καί πλούσιο μέρος καί κέντρον Ἑλληνικῆς παιδείας καί πολιτισμοῦ καί ἔστειλε ἐπιστήμονας Ἕλληνας στή Βενετία καί στή νότια Ἰταλία. Ὅταν ἤμουνα στή Βόρειο Ἤπειρο τή δεκαετία τριάντα-σαράντα, ἦτο φτωχό μέρος ἀλλά οἱ Ἕλληνες ἐμπόρεσαν νά ταξιδεύουνε στήν Ἀμερική καί στήν Αὐστραλία. Μέ τόν πόλεμο ὅμως ἄλλαξε ἡ κατάστασις στό χειρότερο – ἔγινε διωγμός, σκλαβιά καί χάλια.

Ἀλλά παρακαλῶ νά πάρετε ἐσεῖς τό λόγο, Σεβασμιώτατε Μητροπολίτα Δρυϊνουπόλεως, Πωγωνιανῆς καί Κονίτσης.

NICHOLAS HAMMOND

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΑΘ. ΓΛΑΒΙΝΑ

Ο ΗΠΕΙΡΩΤΗΣ ΝΕΟΜΑΡΤΥΡΑΣ ΝΙΚΗΤΑΣ
(† 4/5 Ἀπριλίου 1808)

Στό χειρόγραφο 5713 (206) Χαρτ. 8.(0,23 × 0,17) XVIII, XIX (φ. 191) τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίου Παντελεήμονα, στό Ἅγιον Ὄρος, στά φφ. 47α-53β (Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου, Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἑλληνικῶν κωδίκων, τόμος δεύτερος, ἐν Κανταβριγίᾳ τῆς Ἀγγλίας 1900, σελ. 329α) περιέχεται τό μαρτυρικό τέλος τοῦ Νεομάρτυρα Νικήτα. Ὁ Ἅγιος Νικήτας πῆγε ἀπό τό Ἅγιον Ὄρος (φ. 47β) στά Σέρρας τή Μεγάλη Δευτέρα τό βράδυ στίς 30 Μαρτίου τοῦ 1808 (φ. 47α) καί μαρτύρησε στήν ἴδια πόλη τό βράδυ τοῦ Μεγάλου Σαββάτου πρός Κυριακή τοῦ Πάσχα, 4 μέ 5 Ἀπριλίου 1808 (φ. 52α).

Ἀπό τήν ἀρχή ἀκόμη τῆς διήγησης γίνεται φανερό ὅτι συντάκτης τοῦ μαρτυρίου αὐτοῦ εἶναι μοναχός τοῦ μετοχίου τῆς Ἡλιόκαλ(λ)ης στά Σέρρας, μετοχίου τό ὁποῖο ἀνῆκε στήν Ἱερά Μονή Εἰκοσιφοίνισσας τοῦ Παγγαίου: *Ὁ μακάριος καί ἱερός Νικήτας ἐλθών ἐνταῦθα εἰς Σέρρας τῇ Μεγάλῃ Δευτέρᾳ ἑσπέρας Μαρτίου λ^η ἐπῆγεν εἰς τό ἡμέτερον ἐκεῖσε μετόχιον τῆς Ἡλιοκαλούσης ὀνομαζόμενον, κατά τήν μίαν ὥραν τῆς νυκτός καί ἐστάθη ἔξωθεν τῆς ἐκκλησίας* (φ. 47α). Ἔτσι ἀρχίζει ἡ διήγηση τοῦ μαρτυρίου, χωρίς νά ὑπάρχει ἡ ὁποιαδήποτε ἐπιγραφή.

Ὁ συντάκτης τῆς διήγησης δέν εἶχε πρόθεση νά παραθέσει τή βιογραφία τοῦ Νεομάρτυρα, γνωστή, προφανῶς, στούς παραλῆπτες της, πού ἦταν οἱ μοναχοί τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίου Παντελεήμονα, στό Ἅγιον Ὄρος, παρά μόνο τό ἱστορικό τοῦ μαρτυρίου του στά Σέρρας.

Ὅπως μπορεῖ νά ἀντιληφθεῖ κανείς ἀπό τό τέλος τῆς διήγησης, οἱ μοναχοί τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίου Παντελεήμονα ζήτησαν ἀπό

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

τούς μοναχούς τῆς Ἡλιόκαλ(λ)ης τό ἱστορικό τοῦ μαρτυρίου τοῦ Νικήτα καί γι' αὐτό, ἄλλωστε, σώζεται στήν Ἱερά Μονή Ἁγίου Παντελεήμονα ἡ διήγηση αὐτή: *ἐν ἔτει σωτηρίῳ χιλιοστῷ ὀκτακοσιοστῷ ἐννάτῳ Φεβρουαρίου δεκάτῃ ἐννάτῃ. Κωνσταντῖνος ἱερομόναχος καί προηγούμενος τῆς Ἡλιοκάλεως ὑποβεβαιῶ, ὅτι ἀληθής ἐστίν ἡ ἄνω καταστροθήσα ἐξιστόρησις – Νικόλαος Σεΐάνος, καί τέκνον γνήσιον τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας μαρτυρῶ* (φ. 53^{β}).

Τό ἱστορικό τοῦ μαρτυρίου τοῦ Νεομάρτυρα Νικήτα ἔχει ὡς ἑξῆς, μέ συντομία: Τή Μεγάλη Δευτέρα τό βράδυ 30 Μαρτίου ἦρθε στά Σέρρας ἀπό τό Ἅγιον Ὄρος ὁ Ἱερομόναχος Νικήτας καί πῆγε τά μεσάνυχτα στό μετόχι τῆς Παναγίας τῆς Ἡλιόκαλ(λ)ης, πού γιορτάζει στίς 8 Σεπτεμβρίου. Στό μετόχι συναντήθηκε μέ τόν Ἱερομόναχο καί Προηγούμενο Κωνσταντῖνο, στόν ὁποῖο εἶπε ὅτι *εἶναι ἕνας ξένος ἀπό τῆς Ἀλβανιτίας τά μέρη* (φ. 47^{α}). Τό πρωΐ ὁ Νικήτας θά ἔφευγε, ὅπως εἶπε, γιά τά μέρη τῆς Δράμας, ὅπου ἦταν ἕνας ἀδερφός του καί πρόσθεσε, ἀπευθυνόμενος στό συνομιλητή του Ἱερομόναχο καί Προηγούμενο Κωνσταντῖνο, *ὅτι ἡ στερεά μου ἀπόφασις εἶναι νά χύσω τό αἱμά μου διά τήν ἀγάπην τοῦ γλυ(κυ)τάτου μου Ἰησοῦ Χριστοῦ, διά τοῦτο καί ἦλθα εἰς αὐτήν τήν πολιτείαν σας* (φ. 47^{β}).

Ἡ σταθερή αὐτή ἀπόφαση τοῦ Νικήτα νά μαρτυρήσει δέν πήγαζε μόνο ἀπό τήν ἀγάπη του στό Χριστό, ἀλλά καί ἀπό τήν πρόθεσή του νά ξεπλύνει, μέ τόν τρόπο αὐτό, τό παλαιό του μεγάλο ὀλίσθημα νά ἀρνηθεῖ δηλαδή τό Χριστό, νά δεχθεῖ νά τουρκέψει καί νά ὑποστεῖ τήν περιτομή (φ. 52^{β}).

Ὁ Νικήτας ἐξομολογήθηκε στόν Προηγούμενο Κωνσταντῖνο (φ. 47^{β}), μετάλαβε (φ. 48^{α}) καί ἀπομακρύνθηκε ἀπό τό μετόχι τῆς Ἡλιόκαλ(λ)ης. Ἀφοῦ πέρασε ἀπό τό ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, πῆγε ὕστερα στό τζαμί τοῦ Ἀχμέτ Πασά (φ. 48^{α}). Τό τζαμί αὐτό, πού σώζεται μέχρι σήμερα σέ ὄχι καλή κατάσταση, βρισκόταν ἔξω ἀπό τό ἀνατολικό τεῖχος τῆς πόλης καί οἱ χριστιανοί τό ὀνόμαζαν «Ἁγία Σοφία», ὅπως καί τή συνοικία, γιατί ἦταν κομψό καί ἔδινε τήν ἐντύπωση χριστιανικοῦ ναοῦ μέ τήν ἐξωτερική καί ἐσωτερική ἐμφάνισή του.

Στό τζαμί αὐτό ἔμενε ἕνας μουδερίσης, πολύ πιστός ἱεροδιδάσκαλος τῶν Τούρκων, μαζί μέ τούς ἱεροσπουδαστές του. Ἕνας ἀπό τούς μαθητές αὐτούς ἦταν χωλός στά δυό πόδια. Ὁ Νικήτας τοῦ εἶπε ὅτι θά γίνει τελείως καλά, ἄν πιστέψει στό Χριστό καί βαπτισθεῖ.

Ὁ νεαρός Τοῦρκος μαθητής πῆγε ἀμέσως στό δάσκαλό του καί

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τοῦ ἔκανε γνωστή τήν πιό πάνω πρόταση τοῦ Νικήτα. Ὁ μουδερίσης κάλεσε τότε τό Νικήτα καί τόν ἐξέτασε *πόθεν εἶναι, καί διατί ὁμιλοῦσε τά τοιαῦτα λόγια εἰς τόν μαθητήν του* (φ. 48β).. Ὁ Νικήτας τοῦ ἀπάντησε *ὅτι εἶμαι ἀπό τούς Κορφούς καί εὐγῆκα ἐπί ταυτοῦ καί περιπατῶ, διά νά κηρύξω τήν πίστιν τοῦ Χριστοῦ* κλπ. (φ. 48β-49α).

Ἡ πρώτη ὁμολογία τοῦ Νικήτα πρός τόν Ἱερομόναχο καί Προηγούμενο Κωνσταντῖνο ὅτι εἶναι ἀπό τά μέρη τῆς «Ἀλβανιτίας» καί ἡ τωρινή του δήλωση πρός τόν Τοῦρκο ἱεροδιδάσκαλο ὅτι κατάγεται ἀπό τήν Κέρκυρα (τήν Κορφού καί Κορυφώ τῶν Βυζαντινῶν) θά πρέπει νά ἀποτελέσουν τό οὐσιαστικότερο στοιχεῖο γιά τήν καταγωγή τοῦ Νικήτα, ἀφοῦ εἶναι γνωστό ὅτι ἡ ἁγιορειτική παράδοση τόν θέλει Λαζό ἀπό τήν Τραπεζοῦντα. Πιστεύω ὅτι ὁ Νεομάρτυράς μας ἦταν Ἠπειρώτης· ἄλλωστε ἡ ρωμαϊκή ἐπαρχία τῆς Παλαιᾶς Ἠπείρου, μέ διοικητικό καί ἐκκλησιαστικό κέντρο τή Νικόπολη, ἔφτανε πρός τά βόρεια μέχρι τά Κεραύνεια ὄρη καί τό δυτικό τμῆμα τῆς κοίτης τοῦ Ἀώου ποταμοῦ καί μέ τήν Κέρκυρα καί τήν Ἰθάκη ἀπό τά Ἰόνια Νησιά.

Ὁ Τοῦρκος ἱεροδιδάσκαλος, ὕστερα ἀπό τήν ὁμολογία τοῦ Νικήτα, τόν ἔστειλε στό βοεβόδα τῶν Σερρῶν, τόν ὁποῖο καί ἐνημέρωσε, μέ ἄνθρωπό του, γιά τήν ἀπάντηση καί τίς προθέσεις τοῦ Νικήτα. Ὁ βοεβόδας τῶν Σερρῶν, ἀφοῦ ἔλαβε ἀπό τό Νικήτα τήν ἴδια ἀπάντηση πού εἶχε πάρει πιό μπροστά καί ὁ Τοῦρκος ἱεροδιδάσκαλος, ἔδωσε ἐντολή νά τόν φυλακίσουν.

Στίς Σέρρες τήν ἐποχή αὐτή ἡγεμόνευε ὁ Ἰσμαήλ μπέης καί στό γιό του Ἰσούχ μπέη γνωστοποίησε ἐπίσης ὁ ἱεροδιδάσκαλος τά ὅσα συνέβησαν μέ τό Νικήτα. Ὁ Νικήτας καί στόν Ἰσούχ ἔδωσε τήν ἴδια ἀπάντηση πού ἔδωσε στόν ἱεροδιδάσκαλο καί στό βοεβόδα. Ὁ Ἰσούχ μπέης διέταξε νά τόν φυλακίσουν (φ. 49α) καί ἐνημέρωσε τό νομοδιδάσκαλο Σεκσαλή γιά τό Νικήτα.

Τή Μεγάλη Πέμπτη, 2 Ἀπριλίου, ὁ Σεκσαλής κάλεσε ὅλους τούς θρήσκους προκρίτους καί πεπαιδευμένους Ὀθωμανούς καί ἔφερε μπροστά τους τό Νικήτα γιά ἀνάκριση. Στή συζήτηση πού ἀκολούθησε ἀνάμεσα στό Σεκσαλή καί τό Νικήτα, ὁ τελευταῖος ὁμολόγησε μέ παρρησία τήν πίστη του στό Χριστό καί χαρακτήρισε τό Μωάμεθ ἀπατεώνα καί αἰσθητό διάβολο (φ. 49β-51α).

Κατά τή διάρκεια τῆς ἀνάκρισης ὁ Νικήτας ρωτήθηκε ἄν γιά τήν πράξη του αὐτή παρακινήθηκε ἀπό Σερραίους δηλ. εἴτε ἀπό τό

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Μητροπολίτη (Κωνστάντιο) εἴτε ἀπό μοναχούς ἤ ἱερεῖς εἴτε ἀπό πραγματευτάδες (φ. 50^{β}). Ὁ Νικήτας ἀπάντησε ὅτι αὐτοβούλως παρακινήθηκε στήν πράξη του αὐτή.

Ὁ Σεκσαλής κοινολόγησε τά πάντα στόν Ἰσούχ μπέη καί αὐτός μέ τή σειρά του ἔδωσε ἐντολή νά κλείσουν τό Νικήτα στή φυλακή. Στή φυλακή ὁ Νικήτας ἔμεινε ἀπό τή Μεγάλη Πέμπτη μέχρι τό Μεγάλο Σάββατο (φ. 51$^{α-β}$).

Τό Μεγάλο Σάββατο ζήτησε ὁ Νικήτας νά ἰδεῖ τόν Ἰσούχ μπέη *γιά νά τοῦ ὁμιλήσῃ δύο λόγους* (φ. 51^{β}). Ὁ Νικήτας, μόλις ἔφτασε μπροστά στόν Ἰσούχ μπέη, τοῦ εἶπε: *Τί μέ κρατεῖς ματαίως μέσα εἰς τήν φυλακήν, καί χάνωμεν τόν καιρόν; ἐσύ τήν γνώμην μου τήν ἐκατάλαβες, λοιπόν κάμε ἕνα ἀπό αὐτά τά δύο, ἤ θανάτωσέν με, ἤ ἐλευθέρωσόν με, διά (νά) πηγαίνω καί ἐγώ νά συνεορτάσω αὔριον μέ τούς λοιπούς ἀδελφούς μου χριστιανούς τήν μεγάλην ἑορτήν τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ* (φ. 51^{β}).

Ὁ Ἰσούχ μπέης διέταξε νά τόν βάλουν πάλι στή φυλακή, ὅπου ὁ Νικήτας ἔμεινε τό ὑπόλοιπο τοῦ Μεγάλου Σαββάτου. Κατά τό χρόνο τῆς φυλάκισής του ὑπέστη πολλά βασανιστήρια. Ὅπως ἔγινε γνωστό ἀπό ἕνα προύχοντα χριστιανό, πού μπαινόβγαινε ἐλεύθερα στήν αὐλή τοῦ Τούρκου ἡγεμόνα, καί ἐπιβεβαιώθηκε ἀπό ἕνα μπουλούμ μπασή (στρατιωτικό ἀξιωματοῦχο) Ἀλβανό φίλο του, ὁ Νικήτας βασανίστηκε μέ σιδερένιο στεφάνι στό κεφάλι, μέ ἀγγίδες στά νύχια τῶν δακτύλων του, μέ κρέμασμα κατακέφαλα καί μέ κάψιμο τῶν ἀποκρύφων μερῶν του. Πέρα ἀπό αὐτά, ἕνα βράδυ ὁ δεσμοφύλακας τοῦ ἔβαλε στά ρουθούνια γιά πολλή ὥρα ἀναμμένο κερί ἀπό λίπος (*ἀξυγκοκήριον*, ὅπως ἀναφέρει τό κείμενο), καί τοῦ ἔκαψε τή μύτη τόσο, ὥστε νά φαίνονται τά σημάδια ἀπό τό κάψιμο καί ὕστερα ἀπό τό μαρτυρικό θάνατό του (φ. 51^{β}-52^{α}).

Τό βράδυ τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, στίς δύο τή νύχτα, ὁ Ἰσούχ μπέης διέταξε νά ἐκτελεσθεῖ ἡ ἀπόφαση τοῦ θανάτου τοῦ Νικήτα, τόν ὁποῖο ὁδήγησαν μέ κτυπήματα καί ἐμπαιγμούς στό Τζεριάχ παζάρι τῶν Σερρῶν, ὅπου τόν κρέμασαν μ' ἕνα σχοινί. Κοντά στόν τόπο τοῦ μαρτυρίου ἦταν ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ (φ. 52^{α}). Ὁ ναός αὐτός βρισκόταν ἔξω ἀπό τό δυτικό τεῖχος τῶν Σερρῶν, στήν ἀγορά τῶν κηροπουλάδων, ἐκεῖ ὅπου σήμερα βρίσκεται ὁ ναός τῶν Μεγάλων Ταξιαρχῶν.

Τό σῶμα τοῦ Μάρτυρα ἔμεινε κρεμασμένο στήν ἀγχόνη τρεῖς

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ἡμέρες, μέχρι τήν Τρίτη τῆς διακαινήσιμης, χωρίς νά μυρίζει ἤ νά ἀλλοιωθοῦν τό πρόσωπό του καί τά ἄλλα μέλη του. Τό πρόσωπο τοῦ Νικήτα ἦταν στραμμένο πρός τήν ἀνατολή καί ὅλο τό σῶμα του ἦταν τήν πρώτη ἡμέρα γυμνό, γιατί οἱ δήμιοι ὅταν τόν κρέμασαν τοῦ πῆραν ὅλα τα ροῦχα. Μόνο τή δεύτερη ἡμέρα τόν σκέπασαν μέ ψάθα οἱ ἴδιοι οἱ ἀσεβεῖς ἤ παρακινημένοι ἴσως κρυφά ἀπό κάποιους χριστιανούς ἤ ὅπως ἔλεγαν ἄλλοι – πρᾶγμα πού φαίνεται πιό ἀληθές – γιατί αἰσχύνονταν οἱ ἀσεβεῖς Τοῦρκοι νά βλέπουν τό Μάρτυρα, ὁ ὁποῖος κάποτε εἶχε γίνει ἀρνησίχριστος καί εἶχε περιτομηθεῖ καί τώρα προτίμησε τό μαρτυρικό θάνατο γιά χάρη τοῦ Χριστοῦ του.

Ὅλη τήν ἡμέρα, τήν Τρίτη τῆς διακαινήσιμης ἑβδομάδας, ἀπό μιά πληγή, πού εἶχε τό μεγάλο δάχτυλο τοῦ δεξιοῦ ποδιοῦ του, ἔτρεχε αἷμα, τό ὁποῖο πότισε ἕνα μέρος τῆς γῆς. Πολλοί χριστιανοί ἔτρεχαν τότε καί μάζευαν τό ματωμένο χῶμα «χάριν εὐλαβείας». Τήν ἴδια ἡμέρα τό βράδυ δόθηκε στούς χριστιανούς ἡ ἄδεια ἀπό τό μπέη (52^{β}) νά κατεβάσουν τό σῶμα τοῦ Ἁγίου καί νά τό θάψουν. Ἔτσι, ὁ Νεομάρτυρας Νικήτας, πού μαρτύρησε τό Μεγάλο Σάββατο τό βράδυ πρός Κυριακή τοῦ Πάσχα, τίς πρῶτες ὧρες (4 μέ 5 Ἀπριλίου 1808), τάφηκε ἀπό τούς χριστιανούς τῶν Σερρῶν *ὄπισθεν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Νικολάου, κοντά εἰς τό ξενοδοχεῖον τῆς πολιτείας εἰς τόπον ξεχωριστόν. Ἐτελειώθη δέ ὁ μάρτυς ὡς εἴπομεν, τό ἑσπέρας τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, Ἀπριλίου δ^{ης} κατά τό ϡωη^{ω} σωτήριον ἔτος* (φ. 53^{α}).

Ὁ ναός τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἦταν μικρός ναΐσκος, πού στήν αὐλή του εἶχε κτισθεῖ τό 1795 τό παλαιό Νοσοκομεῖο. Πίσω ἀπό τό ἱερό τοῦ ναοῦ αὐτοῦ τάφηκε ὁ Νεομάρτυρας Νικήτας.

Λίγο καιρό ὕστερα ἀπό τό μαρτυρικό θάνατό του ἦρθε στάς Σέρρας ὁ Σερραῖος ὑφασματοπώλης Σπανδωνής Χατζηκωνσταντῖνος, γαμβρός τοῦ Θεσσαλονικέα Γούτα Καυταντζόγλου· ὁ Σπανδωνής ἄκουσε γιά τό μαρτύριο τοῦ Νικήτα καί ἀμφέβαλλε γιά τήν ἔνταξή του στό Μαρτυρολόγιο, μέ τό σκεπτικό *ὅτι δέν ἦτον ἀνάγκη, νά εὔγη νά μαρτυρήση, εἰς καιρόν ὁποῦ δέν εἶναι κἀνένας διογμός τῆς χριστιανικῆς πίστεως.*

Μιά νύχτα στόν ὕπνο του ὁ Σπανδωνής ἄκουσε μιά φωνή ἀπό εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ (φ. 53^{α}) νά τοῦ λέγει ὅτι ὁ Νικήτας εἶναι ἀληθής μάρτυρας. Τό περιστατικό αὐτό, καταγράφηκε μαζί μέ τήν ἐξιστόρηση τοῦ μαρτυρίου τοῦ Νικήτα, ὅπως ὁ ἴδιος ὁ Σπανδωνής Χατζηκωνσταντῖνος τό περιέγραψε (φ. 53^{β}).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Στήν Ἱερά Μονή Ἁγίου Παντελεήμονα ὑπάρχει καί τό χειρόγραφο 6383 (876) Χαρτ. φύλλ. (0,29 × 0,215). XIX (σ. 109) (Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου, Κατάλογος δ.π., σελ. 450[β]), τό ὁποῖο στίς σελ. 65-79 περιέχει τήν Ἀκολουθία τοῦ Ἁγίου Νικήτα: *Μηνί Ἀπριλλίῳ Δ΄. Μνήμην ἐπιτελοῦμεν τοῦ Ἁγίου ἐνδόξου Ἱερομάρτυρος Νικήτα, τοῦ ἐν Σέρραις ἀθλήσαντος* (σελ. 65).

Ποιός εἶναι ὁ συνθέτης τῆς Ἀκολουθίας αὐτῆς δέν μᾶς εἶναι γνωστός. Στό κάτω μέρος δεξιά τῆς σελίδας 79 τοῦ χειρογράφου ἀναγράφονται καί ταῦτα: *φωνδ΄. Μαρτίῳ θ΄. Χ΄ Θμ.* (= 9 Μαρτίου 1854 χείρ Θωμᾶ ἤ Χ΄΄ Θωμᾶς). Στήν Ἀκολουθία αὐτή δέν ὑπάρχει Συναξάριο τοῦ Ἁγίου καί ἀπό τό κείμενο τῆς Ἀκολουθίας μόνο μιά ἔνδειξη ἔχουμε γιά τόν τόπο καταγωγῆς τοῦ Νεομάρτυρα. Στό τρίτο στιχηρό τροπάριο τῶν Αἴνων ἀναφέρεται ὅτι ὁ Ἅγιος Νικήτας εἶναι θρέμμα τῆς Ἑλλάδας, ὅτι εἶναι Ἁγιορείτης ἀπό τή Σκήτη τῆς Θεομήτορος Ἁγίας Ἄννας καί ὅτι μαρτύρησε στά Σέρρας: *Ἀβρυνομένη ἡ Σκήτη Θεοπρομήτορος, ἐκφράζει τῇ Ἑλλάδι, καί ταῖς Σέρραις λαχοῦσαις, τῇ μέν ἐκθρεψαμένη σωματικῶς, ταῖς δέ δειξάσαις καί μάρτυρα ἐμόν ἐστί τό κλέος, πνευματικῶς γάρ, τόν Νικήτα ἐκύησα* (σελ. 78).

Στή βιβλιοθήκη τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίου Παντελεήμονα, ὁ Σπυρίδων Π. Λάμπρος (Κατάλογος, δ.π., σελ. 447 [α]) ἐντόπισε καί περιέγραψε καί τό χειρόγραφο 6369 (862) Χαρτ. φύλλ. (0,305 × 0,215). XIX (φ. 162), τό ὁποῖο περιέχει τό *Μαρτύριον τοῦ ἁγίου ἐνδόξου νεομάρτυρος Νικήτα τοῦ ἐν Σέρραις ἀθλήσαντος, ἐν ἔτει 1809, Φεβρουαρίου 19.* Τό χειρόγραφο αὐτό δέν κατέστη δυνατό νά τό ἰδῶ καί εἶναι πιθανό νά μή ὑπάρχει πιά στή βιβλιοθήκη τῆς Μονῆς. Αὐτό μοῦ ἐβεβαίωσε γραπτῶς ὁ Ἱερομόναχος Θεωνᾶς (Ζάρρας) ὁ Ξενοφωντινός καί προφορικῶς ὁ Σερραῖος Διάκονος τότε καί τώρα Ἱερομόναχος Νικήτας (Χατζηγαβριήλ) ὁ Γρηγοριάτης. Καί οἱ δυό φίλτατοί μου πατέρες φρόντισαν μέ μεγάλη προθυμία καί ξέχωρο ἐνδιαφέρον νά μοῦ προμηθεύσουν φωτοαντίγραφα τοῦ Μαρτυρίου καί τῆς Ἀκολουθίας τοῦ Ἁγίου Νικήτα ἀπό τά δυό χειρόγραφα τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίου Παντελεήμονα. Τό χρέος μου πρός τούς δυό Ἁγιορεῖτες πατέρες μετριάζεται λίγο μέ τήν ἔκφραση τῶν πολλῶν μου εὐχαριστιῶν.

Στό ρωσικό ἔργο Athonskij Paterik ili žizneopisanie svjatih na svjatoj athonskoj gore prosijavših, Čast I. Izdanie šestoe, ispravlennoe i pererabotannoe, izdiveniem russkago Panteleimon ova Monastyrja na Athone, Moskva 1889, σελ. 300-302, δίνονται τά στοιχεῖα γιά τόν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἅγιο Νικήτα, πού μᾶς εἶναι γνωστά ἀπό τήν περιγραφή τοῦ μαρτυρίου τοῦ κώδικα 5713 (206) τοῦ καταλόγου τοῦ Σπ. Λάμπρου. Στό ἔργο αὐτό ἡ μνήμη του εἶναι στίς 4 Ἀπριλίου. Μόνο στή σελ. 301 ἀναγράφεται ὅτι ὁ Ἅγιος Νικήτας ἐμόνασε στήν ἀρχή στήν Ἱερά Μονή Ἁγίου Παντελεήμονα καί ἀργότερα κατέφυγε στή Σκήτη τῆς Ἁγίας Ἄννας, ἀπ' ὅπου πῆγε στάς Σέρρας.

Ἡ Καλύβη τῶν Ἀρχαγγέλων, στή Σκήτη τῆς Ἁγίας Ἄννας, ὅπου μόνασε ὁ Νεομάρτυρας Νικήτας

Τό 1890 ὁ Κωνστ. Χ. Λουκάκης στό ἔργο του «Σάπφειρος τοῦ νοητοῦ παραδείσου ἤτοι βιβλίον ψυχωφελέστατον Μεγάλης συλλογῆς βίων πάντων τῶν Ἁγίων τῶν καθ' ἅπαντα τόν μῆνα Φεβρουάριον ἑορταζομένων συλλεχθέντων καί ἐκδοθέντων δαπάνῃ Κωνστ. Χ. Λουκάκη καί Ἀντωνίου Στ. Γεωργίου... Ὄντος μέγας Συναξαριστής ἐκδίδεται εἰς τύπον καί διαιρεῖται εἰς δύο μέρη ἡμέραι εἴκοσι ὀκτώ, εἰ δέ ἐστί βίσεκτος, εἴκοσι ἐννέα», Ἐν Ἀθήναις 1890, σελ. 329, ἀναφέρει ὅτι ὁ Νικήτας ἦταν Ἠπειρώτης, ὅτι μαρτύρησε στίς 19 Φεβρουαρίου 1809 καί τοποθετεῖ τή μνήμη του στίς 19 Φεβρουαρίου. Στήν ὑποσ. 1 τῆς σελ. 329 προσθέτεται: *Τόν βίον καί τό μαρτύριον τοῦ Ἁγίου*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τούτου νέου Ἱερομάρτυρος Νικήτα ἐρανίσθημεν ἀπό τό χειρόγραφον βιβλίον ὀνομαζόμενον Συνοπτική διήγησις εἰς τά περί τῶν Ἁγίων πάντων Νεομαρτύρων εὑρισκόμενα χειρόγραφα παραδοθέντα ἡμῖν παρά τοῦ ἐν Ἁγίῳ Ὄρει Ὁσιωτάτου Ἀναστασίου μοναχοῦ ἀσκοῦντος εἰς κελλίον Χιλιανδαρινόν ὑπό τήν ἐπωνυμίαν Πετερίτσα· τόν ὁποῖον καί εὐγνωμονοῦμεν, διότι πρώτην ἤδη φοράν ἐκδίδοται εἰς τό φῶς τοῦ τύπου.

Ὁ αὐτός Δουκάκης στήν «Ἀκολουθία Ἀσματική μετά ἐγκωμίου πάντων τῶν νεοφανῶν Μαρτύρων τῶν μετά τήν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως μαρτυρησάντων ἐξ ὧν οἱ ὀνομαστότεροι βιογραφικῶς σημειοῦνται ψαλλομένη δέ τῇ τρίτῃ Κυριακῇ τοῦ Ματθαίου δηλονότι τῇ β΄ Κυριακῇ μετά τήν τῶν Ἁγίων Πάντων. Ἤ Νέον Μαρτυρολόγιον βιβλίον ψυχωφελέστατον», ἔκδοσις πρώτη ὑπό Κωνστ. Χ. Δουκάκη τοῦ ἐκ Καλαμῶν προσκυνητοῦ, ἐν Ἀθήναις 1897, σελ. 22-23, ἀναφέρει καί πάλι ὅτι ὁ Νικήτας καταγόταν ἀπό τήν Ἤπειρο καί γιά τά ὑπόλοιπα παραπέμπει στό Σάπφειρο τοῦ μηνός Φεβρουαρίου 19, πού σημειώσαμε πιό πάνω.

Ὁ Ἀρχ. Χρυσ. Α. Παπαδόπουλος, «Οἱ Νεομάρτυρες», Ἀθῆναι 1922, σελ. 52, ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἁγιορείτης Ἱερομόναχος Νικήτας μαρτύρησε στά Σέρρας στίς 4 Ἀπριλίου τοῦ 1808. Τά ἴδια στοιχεῖα μνημονεύονται καί στή δεύτερη ἔκδοση τοῦ ἴδιου ἔργου, Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος, «Οἱ Νεομάρτυρες», ἔκδοσις δευτέρα, ἐν Ἀθήναις 1934, σελ. 65, καθώς καί στήν τρίτη ἔκδοση, Ἀρχιεπισκόπου † Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, «Οἱ Νεομάρτυρες», ἔκδοσις Γ΄. Εἰσαγωγή, Σημειώσεις, Ἐπιμέλεια: Ἰωάννου Χρ. Κωνσταντινίδου, Ἐκδόσεις «Τῆνος», Ἀθῆναι 1970, σελ. 111.

Στήν Ἀκολουθία Ἀσματική καί Βίος τῶν Ὁσίων καί Θεοφόρων Πατέρων ἡμῶν τῶν ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει τοῦ Ἄθω, ἐν τῇ Ἱερᾷ Σκήτῃ τῆς Θεοπρομήτορος Ἁγίας Ἄννης, διαλαμψάντων Ὁσίων μέν τεσσάρων Ὁσιάθλων δέ ἐννέα· προσετέθη δέ καί ἡ ἀναστάσιμος Ἀκολουθία. Ἐκδίδεται τό πρῶτον ὑπό Χαραλάμπου Μοναχοῦ καί Κωνσταντίνου Ἱερομονάχου καί τῆς συνοδίας αὐτοῦ ἐκ τῆς Καλύβης ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου καί Διονυσίου τοῦ Μοναχοῦ ἐκ τῆς Ἱερᾶς Σκήτης τῆς Θεομήτορος Ἁγίας Ἄννης, Ἅγιον Ὄρος Ἄθω, τύποις Ἄνων. Ἑταιρείας ἐκδόσεων «Νέα Ἑλληνική Ἠχώ» (Ἰ. Χατζηϊωάννου), Κολοκυνθοῦς 2 Ἀθῆναι 1929, στή σελ. 65 ἀναφέρεται ὁ Νικη-

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τας ὡς Τραπεζούντιος καί στή σελ. 66 ἀναγράφεται ὅτι μαρτύρησε «τήν νύκτα τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, Κυριακῆς τοῦ Πάσχα ἐπιφωσκούσης» τοῦ 1810.

Τό 1940 ὁ Σερραῖος Δημοσθένης Μέλφος, ὕστερα ἀπό ἔρευνά του στό Ἅγιον Ὄρος, βρῆκε στήν Ἱερά Μονή Ἁγίου Παντελεήμονος τά δυό ἀπό τά τρία χειρόγραφα πού περιγράφει ὁ Σπυρίδων Λάμπρος στόν Κατάλογό του. Τά κείμενα τῶν δύο αὐτῶν χειρογράφων δημοσίευσε ὁ Μέλφος στή μελέτη του Ὁ Ἅγιος Νικήτας τῶν Σερρῶν, Σέρραι – 1940. Στίς σελ. 11-17 ἐκδίδεται τό Μαρτύριο τοῦ Νικήτα ἀπό τό χειρόγραφο 5713 (206) καί στίς σελ. 18-27 ἐκδίδεται ἡ Ἀκολουθία ἀπό τό χειρόγραφο 6383 (876). Ὁ Δημοσθένης Μέλφος δέν κάνει λόγο γιά τό τρίτο χειρόγραφο 6369 (862), τό ὁποῖο θά πρέπει ἀπό τότε νά ἔλειπε ἀπό τή Μονή (σελ. 10).

Στήν «Ἀσματική Ἀκολουθία τῶν Ὁσίων καί Θεοφόρων Πατέρων ἡμῶν τῶν ἐν τῷ Ἁγιωνύμῳ Ὄρει τοῦ Ἄθω διαλαμψάντων», Ἔκδοσις Μοναστικῆς Ἀδελφότητας Δανιηλαίων, Κατουνάκια τοῦ Ἁγίου Ὄρους ,αψπς΄, ὁ Ὑμνογράφος τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας Γέρων Μοναχός Γεράσιμος Μικραγιαννανίτης, ὕστερα ἀπό παράκληση τῶν ἐκδοτῶν τῆς τέταρτης ἔκδοσης, Ἅγιον Ὄρος 1941, Δανιήλ Ἱερομονάχου καί Νεκταρίου Μοναχοῦ, πρόσθεσε καταλλήλως σ' αὐτή «ἄνευ τινός ἀλλοιώσεως τούς παραλειπομένους Ὁσίους» τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Ἡ προσθήκη αὐτή τῶν ὀνομάτων ἔγινε τόσο στόν Κανόνα ὅσο καί στόν Ἐγκωμιαστικό λόγο. Ἀνάμεσα σ' αὐτούς πού προστέθηκαν τό 1941 ἦταν καί ὁ Ἅγιος Νικήτας. Ἡ ἴδια Ἀκολουθία ἐκδόθηκε, σέ πέμπτη ἔκδοση, στήν Ἀθήνα τό 1976, χωρίς ὅμως τόν Ἐγκωμιαστικό λόγο. Ἐμεῖς χρησιμοποιήσαμε τήν ἕκτη ἔκδοση τοῦ 1986, πού ἀναφέραμε πιό πάνω. Ὁ Νικήτας μνημονεύεται στή σελ. 11, στήν ἕκτη ὠδή τοῦ Κανόνα τῶν Ὁσίων (σελ. 50), στούς Εἰκοσιτέσσερις Οἴκους (σελ. 73) καί στόν Παρακλητικό Κανόνα (σελ. 83). Στόν Ἐγκωμιαστικό λόγο (σελ. 111) ὁ Βορειοηπειρώτης στήν καταγωγή π. Γεράσιμος θεωρεῖ τό Νικήτα Τραπεζούντιο.

Ὁ Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης (†) - Μητροπολίτης πρ. Λεοντοπόλεως, «Ἁγιολόγιον Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας», ἔκδοσις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (χωρίς χρόνο ἔκδοσης), σελ. 353, δέχεται τό Νικήτα ὡς Ἠπειρώτη, τοποθετεῖ ὅμως τή μνήμη του στίς 19 Φεβρουαρίου, ἀκολουθώντας τό Σάπφειρο τοῦ Κωνστ. Χ. Δουκάκη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ὁ Ἐπίσκοπος Θαυμακοῦ Χρυσόστομος, ἀναδημοσιεύων κατάλογο τῶν Ἁγίων τοῦ Ἁγίου Ὄρους τοῦ Γερασίμου Μικραγιαννανίτη, «Ἁγιορεῖται Ἅγιοι», Ἐκκλησία, τόμ. 40 (1963), σελ. 415, τοποθετεῖ τή μνήμη τοῦ Νικήτα στίς 16 Ἀπριλίου.

Στό «Ἠπειρωτικόν Λειμωνάριον ἐν ᾧ περιέχονται αἱ ἀσματικαί Ἀκολουθίαι τῶν ἁγίων ἐνδόξων Νεομαρτύρων Γεωργίου, Αὐξεντίου, Ἰωάννου καί Νικολάου καί τῶν Ὁσίων Πατέρων Νεκταρίου, Θεοφάνους, Ἀρσενίου καί Θεοφάνους ποιηθεῖσαι ὑπό Γερασίμου Μοναχοῦ Μικραγιαννανίτου, Ὑμνογράφου τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας τοῦ ἐκ Βορείου Ἠπείρου καί ἐκδιδόμεναι προνοίᾳ τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ἰωαννίνων κυρίου Σεραφείμ», ἐν Ἀθήναις 1968, στίς σελ. 95-98 παραθέτεται «Κατάλογος τῶν Ἁγίων τῆς Ἠπείρου, Μαρτύρων καί Ὁσίων ἐκ παλαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν νῦν ἀναφανέντων», χωρίς νά μνημονεύεται ὁ Νικήτας.

Ὁ Ι.Μ.Π(εραντώνης), στό ἄρθρο του «Νικήτας, ὁ ἱερομάρτυρας τοῦ ΙΘ' αἰῶνος», Θρησκευτική καί Ἠθική Ἐγκυκλοπαιδεία, τόμ. 9(1969), στ. 474, δέχεται τό Νικήτα ὡς Ἠπειρώτη, ἀναφέρει ὅμως ὅτι μαρτύρησε στά Σέρρας στίς 19 Φεβρουαρίου 1809. Τά ἴδια ἐπαναλαμβάνει ὁ Ἰωάννης Μ. Περαντώνης καί στό ἔργο του Λεξικόν Νεομαρτύρων. (Οἱ Νεομάρτυρες ἀπό τῆς ἁλώσεως τῆς Κπόλεως μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ δούλου Ἔθνους), τόμος τρίτος (Μ-Ω), ἐν Ἀθήναις 1972, σελ. 377.

Στό «Μέγα Συναξαριστή τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας», ἔκδοσις Α', Ἀθῆναι 1972, σελ. 445, ἀναφέρεται ὡς Ἠπειρώτης ὁ Νικήτας, τό μαρτύριό του ὅμως τοποθετεῖται στίς 19 Φεβρουαρίου 1809.

Ὁ Otto F.A. Meinardus, «The Saints of Greece», Athens 1970, σελ. 153, δέχεται τό Νικήτα ὡς Ἠπειρώτη, τή μνήμη του στίς 19 Φεβρουαρίου καί τό θάνατό του in Epirus, Macedonia.

Στό Ἅγιον Ὄρος ἐκδόθηκε τό 1978, τό «Τεῦχος Ἱερόν περιέχον τάς πλήρεις Ἀσματικάς Ἀκολουθίας τῆς Ἁγίας Ἄννης ὡς καί τῶν Ἁγιαννανιτῶν θείων Πατέρων», Ἐπιμελείᾳ Γερασίμου Μικραγιαννανίτου, Ὑμνογράφου τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας νῦν πρῶτον τύποις ἐκδίδοται ὑπό Γρηγεντίου Μοναχοῦ Ἁγιαννανίτου, Ἅγιον Ὄρος 1978. Στό τεῦχος αὐτό ὑπάρχει «Ἀκολουθία τῶν Ὁσίων καί Θεοφόρων Πατέρων ἡμῶν τῶν ἐν τῇ Ἱερᾷ ἡμῶν Σκήτῃ τῆς Θεομήτορος Ἁγίας Ἄννης ἀσκήσει καί ἀθλήσει διαλαμψάντων μετά πανηγυρικοῦ λόγου ἐνῷ κατ' ἐπιτομήν ὁ Βίος ἑνός ἑκάστου ἐξ αὐτῶν, εἰκοσι-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τεσσάρων Οἴκων ἤτοι Χαιρετισμῶν καί Παρακλητικοῦ Κανόνος» τοῦ Γερασίμου Μικραγιαννανίτου. Ὁ Νικήτας μνημονεύεται ἁπλῶς στήν Ἀκολουθία (σελ. 122, 127, 137, 139, 142, 147, 153, 156, 160, 161), στόν Παρακλητικό Κανόνα (σελ. 187, 188) καί στούς Εἰκοσιτέσσερις Οἴκους (σελ. 194, 196, 199). Στόν Πανηγυρικό λόγο ἀναφέρεται (σελ. 176) ὅτι γεννήθηκε στήν Τραπεζοῦντα καί μαρτύρησε τή νύκτα τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, ὑποφωσκούσης Κυριακῆς 4 Ἀπριλίου 1810.

Στούς «Οἴκους εἰκοσιτέσσαρες εἰς πάντας τούς Ἁγίους Νεομάρτυρας τούς μετά τήν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως μαρτυρήσαντας» τοῦ Ἱερομονάχου Ἀντωνίου, πού περιέχονται στήν Ἀκολουθία τῶν Ἁγίων Νεομαρτύρων, ἔκδοσις Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγ. Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου, Ἑλληνικόν Γορτυνίας 1983, ὁ Νικήτας μνημονεύεται ὡς Ἠπειρώτης (σελ. 89). Στόν «Ἀλφαβητικόν Πίνακα τῶν Ἁγίων Νεομαρτύρων» τῆς αὐτῆς Ἀκολουθίας (σελ. 139) ἀναφέρεται ὡς Ἠπειρώτης καί ὅτι μαρτύρησε στά Σέρρας στίς 19 Φεβρουαρίου 1809.

Ὁ Μάνθος Κ. Οἰκονόμου, Ἠπειρωτικό Συναξάρι, Ἠπειρωτικό Ἡμερολόγιο, τόμ. 3 (1983), σελ. 369, θεωρεῖ τό Νικήτα Ἠπειρώτη, δέχεται ὅμως καί αὐτός ὡς χρονολογία τοῦ μαρτυρίου του τίς 19 Φεβρουαρίου 1809.

«Ὁ Τῶν Ἁγίων καί Θεοφόρων Πατέρων ἡμῶν Μακαρίου Κορίνθου, Νικοδήμου Ἁγιορείτου, Νικηφόρου Χίου καί διδασκάλου Ἀθανασίου Παρίου, Συναξαριστής Νεομαρτύρων. Ἔργον ψυχωφελέστατον καί σωτηριωδέστατον περιέχον μαρτύρια 150 καί πλέον Νεοφανῶν Ἁγίων Μαρτύρων τῆς Ὀρθοδόξου τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας μας τῶν ἐτῶν 1400 ἕως 1900 μετά Χριστόν», ἐκδόσεις «Ὀρθόδοξος Κυψέλη», Θεσσαλονίκη 1984, στίς σελ. 321-322 περιέχει γιά τόν Ἅγιο Νικήτα ὅ,τι καί ὁ Μέγας Συναξαριστής τοῦ Βίκτωρος Ματθαίου, πού ἀναφέραμε πιό πάνω, καί γι' αὐτό ὁ Ἅγιος Νικήτας θεωρεῖται μέν Ἠπειρώτης, ἀλλά μαρτύρησε στίς 19 Φεβρουαρίου 1809. Καί σέ ἄλλα σημεῖα τοῦ ἴδιου ἔργου ἀναγράφεται ὅτι ὁ Νικήτας γιορτάζει στίς 19 Φεβρουαρίου (σελ. 779) καί ὅτι μαρτύρησε στίς 19 Φεβρουαρίου 1809 (σελ. 788 καί 794).

Καί ὁ ἱερομόναχος Ἄνθιμος Ἁγιαννανίτης, «Ἁγία Ἄννα. Τό βῆμα τοῦ Ἁγίου Ὄρους», Ἀθήνα 1986, σελ. 37, δέχεται τό Νικήτα ὡς Τραπεζούντιο, ἀπαγχονισθέντα στίς 4 Ἀπριλίου 1810.

Ἀντιθέτως, ὁ Ἠπειρώτης Κωνσταντῖνος Σ. Δεσπότης, «Οἱ Ἅγιοι τῆς Ἠπείρου», Ἰωάννινα 1986, δέχεται τήν ἠπειρωτική καταγωγή

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τοῦ Νικήτα (σελ. 164) καί ἀναφέρει ὅτι μαρτύρησε στάς Σέρρας στίς 19 Φεβρουαρίου 1809 (σελ. 165)· ἡ γιορτή του τοποθετεῖται στίς 19 Φεβρουαρίου (σελ. 167 καί 168). Στό βιβλίο αὐτό, στίς σελ. 173-205, περιέχεται «Ἀκολουθία πάντων τῶν ἐν Ἠπείρῳ Ἁγίων» τοῦ Βορειοηπειρώτη Μοναχοῦ Γερασίμου Μικραγιαννανίτη· στήν η΄ ᾠδή τοῦ Κανόνα ἀναφέρεται καί ὁ Νικήτας, πού σημαίνει ὅτι εἶναι Ἠπειρώτης, καί στή σελ. 193, στό Συναξάριο, ἀναγράφονται τά ἑξῆς: *Μνήμη τοῦ Ἁγίου Ἱερομάρτυρος Νικήτα:*

Στίχ. *Νίκης λαμπρόν ἤγειρας τρόπαιον μάκαρ*
Ἀθλήσας Νικήτα τῷ πόθῳ Κυρίου.

Γόνος τῆς Ἠπείρου ὤν, καί μοναχός καί ἱερεύς γενόμενος, ἤνυσε τόν μαρτυρικόν ἀγῶνα ἐν ἔτει 1809. Γεραίρεται τῇ ιθ΄ Φεβρουαρίου.

Ὁ Δημήτριος Ν. Κατσίκας, «Χῶμα καί αἷμα ἀπό τόν Ἅγιο Νικήτα πολιοῦχο Σερρῶν», Θεσσαλονίκη 1986, σσ. 103, ἀσχολήθηκε ἀρκετά μέ τό Νεομάρτυρα Νικήτα. Ἡ ἐργασία του, στίς σελ. 11-38, περιέχει σέ διασκευή, ἀπό τό σωζόμενο στό χειρόγραφο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίου Παντελεήμονα κείμενο τοῦ Μαρτυρίου, πού ἔκδοσε ὁ Δημοσθένης Μέλφος τό 1940 στά Σέρρας, περιγραφή τοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου τοῦ Ἁγίου Νικήτα. Ὁ Δημήτριος Κατσίκας καταγράφει, στήν ἀρχή τῆς διήγησής του, ὄχι μόνο τή γνωστή ἀπό τήν ἴδια τήν ὁμολογία τοῦ Νικήτα ἠπειρωτική καταγωγή του, ἀλλά καί τή διασωζόμενη στήν Ἁγιορείτικη Σκήτη τῆς Ἁγίας Ἄννας προφορική παράδοση ὅτι ὁ Νικήτας ἦταν Τραπεζούντιος, χωρίς νά ἐκθέτει τήν προσωπική του ἄποψη γιά τό ἄν ὁ Νικήτας ἦταν Ἠπειρώτης ἤ Τραπεζούντιος. Σ΄ ὅλη τή διήγησή του ἀκολουθεῖ πιστῶς τό κείμενο τοῦ Μαρτυρίου. Στή σελ. 38 ἀναφέρει ὅτι ἡ μνήμη τοῦ Ἁγίου γιορτάζεται δυό φορές τό χρόνο, δηλ. στίς 19 Φεβρουαρίου καί στίς 4 Ἀπριλίου (Ἡ πρώτη ἡμερομηνία, πάντως, πέρασε στό ἑορτολόγιο ἀπό τή λανθασμένη χρονολογία τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ἁγίου). Σ΄ ὁλόκληρες τίς σελίδες 13, 15, 17, 19, 21, 23, 25, 27, 29, 31, 33, 35 καί 37 καί στό κάτω μέρος τῆς σελίδας 38 ὁ Κατσίκας ἔχει μιά σειρά δικῶν του σχεδίων ἀπό τή ζωή καί τό μαρτυρικό θάνατο τοῦ Ἁγίου Νικήτα. Στίς σελίδες 39-46 περιλαμβάνονται οἱ τυπικές διατάξεις γιά τή γιορτή τοῦ Ἁγίου. Ἀπό τή σελίδα 47 μέχρι τή σελίδα 94 ἐπανεκδίδεται ἡ Ἀκολουθία τοῦ Ἁγίου, τήν ὁποία γιά πρώτη φορά εἶχε ἐκδόσει τό 1940 ὁ Σερραῖος Δημοσθένης Μέλφος.

Στό χειρόγραφο 6383 (876) τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίου Παντελεή-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μονος, πού περιέχει καί τήν Ἀκολουθία τοῦ Ἁγίου, στή σελίδα 45, ἀναγράφεται ὅτι ἡ μνήμη τοῦ Νικήτα τελεῖται στίς 4 Ἀπριλίου. Στήν ἴδια σελίδα περιλαμβάνονται καί οἱ στίχοι:

«Κατηξιώθης ἐκ ξίφους ὦ Νικήτα,
«Καί λαμπρότητος, καί χαρᾶς τῶν μαρτύρων·
«Τῇγε τετάρτῃ Νικῆτα θάνες βρόχῳ, αἰνῶς.

Τούς στίχους αὐτούς ἐκδίδει καί ὁ Δημοσθένης Μέλφος (σελ. 24 στήν ἔκδοσή του, ἐνῶ ὁ Δημήτριος Κατσίκας, στή σελίδα 82, ἔχει ἄλλους στίχους), ὁ ὁποῖος ἀναφέρει καί τή σωστή ἡμέρα τῆς μνήμης τοῦ Ἁγίου (4 Ἀπριλίου). Ἀντιθέτως, ὁ Δημήτριος Κατσίκας, στή σελ. 82 τῆς ἔκδοσής του, καί παρά τό γεγονός ὅτι γνωρίζει ὅτι τό χειρόγραφο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίου Παντελεήμονα ἔχει τή μνήμη στίς 4 Ἀπριλίου, τοποθετεῖ τή μνήμη στίς 19 Φεβρουαρίου: *Τῇ ΙΘ΄ τοῦ αὐτοῦ μηνός μνήμη τοῦ ΑΓΙΟΥ ΙΕΡΟΜΑΡΤΥΡΟΣ ΝΙΚΗΤΑ τοῦ ἐν Σέρραις ἀθλήσαντος κατά τό 1809 ἔτος* (πρβλ. καί τίς σελίδες 47 καί 67, ὅπου ἀναγράφεται ἀντιστοίχως: Ἀκολουθία τοῦ Μεγάλου Ἑσπερινοῦ τῆς 19ης Φεβρουαρίου καί Ἀκολουθία τοῦ Ὄρθρου τῆς 19ης Φεβρουαρίου).

Εἶναι ἀπορίας ἄξιο πῶς ὁ Δημήτριος Κατσίκας ἀναγράφει ὡς ἔτος ἄθλησης τοῦ Νικήτα τό 1809, ἐνῶ ὁ ἴδιος, στή σελίδα 34, δέχεται ὀρθῶς ὅτι ὁ Νικήτας παρέδωκε τό πνεῦμα του στίς 4 Ἀπριλίου τοῦ 1808 (πρβλ. καί τή σελίδα 38, ὅπου ἀναφέρει τίς 4 Ἀπριλίου ὡς ἡμέρα τοῦ μαρτυρίου τοῦ Νικήτα). Ἀλλά καί στή σελίδα 83, στό σύντομο Συναξάριο τοῦ Ἁγίου, ἀναγράφεται ὅτι ὁ Νικήτας καταγόταν ἀπό τήν Ἤπειρο καί ὅτι ἀπαγχονίστηκε στίς 4 Ἀπριλίου τοῦ ἔτους 1809.

Στό Μεγάλο Συναξαριστή τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὁ ὁποῖος ἐκδίδεται ἀναλώμασι καί ἐπιμελείᾳ ὑπό τοῦ Ἐπισκόπου Οἰνόης Ματθαίου Λαγγῆ, ἔκδοσις πέμπτη, Ἀθῆναι 1987, σελ. 445, ἀναφέρεται ὅτι ὁ Νικήτας καταγόταν ἀπό τήν Ἤπειρο, ὅτι μαρτύρησε στίς 19 Φεβρουαρίου 1809, καί ὅτι ἡ μνήμη του γιορτάζεται στίς 19 Φεβρουαρίου.

Τό 1987 ὁ Σερραῖος Νίκος Ζ. Νικολάου, σ' ἕνα ἄρθρο του μέ τίτλο «Πρῶτες σκέψεις γιά τή θέση τῆς ταφῆς τοῦ Ἁγίου Νικήτα τῶν Σερρῶν», στή σερραϊκή Ἐφημερίδα «Παρατηρητής» (9-1-1987) ὑποστήριξε πειστικά πρῶτος, ὅτι ὁ Ἅγιος Νικήτας τάφηκε πίσω ἀπό τό ἱερό τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Νοσοκομείου ἤ τῶν «σπη-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ταλίων, ὅπως εἶναι περισσότερο γνωστός.

Ὁ Ἁγιορείτης Μοναχός Μωϋσῆς, στό ἄρθρο του, «Οἱ διά τῶν Ἁγίων σχέσεις Ἁγίου Ὄρους καί Ἠπείρου», Ἠπειρωτικό Ἡμερολόγιο, τόμ. 10 (1988), σελ. 88, ἀναφέρει τό Νικήτα ὡς Ἠπειρώτη καί δέχεται ὅτι μαρτύρησε στάς Σέρρας στίς 4 Ἀπριλίου 1808.

Ὁ Σερραῖος Γεώργιος Στογιόγλου, «Ἁγιορεῖτες Νεομάρτυρες» (Πρόδρομη ἀνακοίνωση), Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, Πρακτικά Θεολογικοῦ Συνεδρίου εἰς τιμήν καί μνήμην τῶν Νεομαρτύρων (17-19 Νοεμβρίου 1986), προνοίᾳ καί προεδρίᾳ τοῦ Παναγιωτάτου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης κ.κ. Παντελεήμονος τοῦ Β', Θεσσαλονίκη 1988, σελ. 377, ἀναγράφει ὅτι ὁ Νικήτας μαρτύρησε στάς Σέρρας στίς 19 Φεβρουαρίου 1809.

Τό 1988 ἡ Ἱερά Μητρόπολις Σερρῶν καί Νιγρίτης κυκλοφόρησε ἀπό τίς ἐκδόσεις «Σήμαντρο» τό βιβλίο «Ὁ Ἅγιος Νικήτας, πολιοῦχος Σερρῶν. Βίος καί Ἀκολουθία του», σσ. 84. Στόν πρόλογο τοῦ Μητροπολίτη Σερρῶν καί Νιγρίτης κ.κ. Μαξίμου (σελ. 5-8) ἀναφέρεται ὅτι τεμάχιο ἁγίου λειψάνου τοῦ Μάρτυρα ἔφερε στάς Σέρρας ἀπό τή Σκήτη τῆς Ἁγίας Ἄννας ὁ Μητροπολίτης Σερρῶν καί Νιγρίτης Κωνσταντῖνος Καρδαμένης· τό τεμάχιο αὐτό φυλάσσεται στό μητροπολιτικό ναό τῶν Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν Μιχαήλ καί Γαβριήλ τῶν Σερρῶν (σελ. 7). Στόν ἴδιο πρόλογο ἀναφέρεται καί ὁ ἀκριβής χρόνος τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ἁγίου, 4 Ἀπριλίου 1808. Ὁ Μητροπολίτης Σερρῶν καί Νιγρίτης Μάξιμος, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ἀκόμη στόν πρόλογο (σελ. 8), ἀποφάσισε καί καθιέρωσε τήν Κυριακή τοῦ Θωμᾶ ὡς ἡμέρα μνήμης τοῦ Ἁγίου. Ἀπό τά Δίπτυχα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος «Κανονάριον – Ἐπετηρίς 1989», ἔκδοσις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, σελ. 691, πληροφορούμαστε ὅτι ἡ μνήμη τοῦ Ἁγίου καθιερώθηκε νά γιορτάζεται στάς Σέρρας τήν Κυριακή τοῦ Θωμᾶ ἀπό τό 1987.

Στήν εἰσαγωγή (σελ. 9-12) τῆς ἐκδοσης τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Σερρῶν καί Νιγρίτης γίνεται προσπάθεια νά ἀποδειχθεῖ ὅτι ὁ Νεομάρτυρας Νικήτας καταγόταν ἀπό τήν Τραπεζούντα· τήν παράδοση αὐτή διασώζει ἡ Σκήτη τῆς Ἁγίας Ἄννας, ὅπου μόνασε ὁ Ἅγιος. Ἔτσι, ὁ συντάκτης τῆς εἰσαγωγῆς δέν δέχεται τήν ἠπειρωτική καταγωγή τοῦ Ἁγίου Νικήτα, ἡ ὁποία στηρίζεται στήν ἴδια τήν ὁμολογία τοῦ Νικήτα στόν Ἱερομόναχο καί Προηγούμενο τῆς Ἡλιόκαλ(λ)ης Κωνσταντῖνο, ὅσο καί στόν Τοῦρκο ἱεροδιδάσκαλο (μουδερίση) τῶν Σερ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ρῶν. Στό σημεῖο αὐτό ὁ συντάκτης τῆς εἰσαγωγῆς, γιά νά ἀπορρίψει τήν ἠπειρωτική καταγωγή τοῦ Ἁγίου Νικήτα, σημειώνει: Θέλουμε νά πιστεύουμε ὅτι στούς Τούρκους ἔδωσε ψεύτικα στοιχεῖα ὡς πρός τόν τόπο τῆς καταγωγῆς του, γιά νά μήν κάνουν ἀντίποινα στούς συγγενεῖς καί στούς συμπατριῶτες του, λόγω τῆς δικῆς του ὁμολογίας (σελ. 10).

Αὐτή ἡ ἄποψη γιά «ἀντίποινα» δέ φαίνεται νά εὐνοεῖται ἀπό τίς πηγές, ἀφοῦ σέ καμιά περίπτωση Νεομάρτυρα δέν μᾶς εἶναι γνωστές ὁποιεσδήποτε ποινές σέ συγγενεῖς ἤ συμπατριῶτες Νεομαρτύρων. Ἔπειτα, ἕνας χριστιανός, καί στήν περίπτωσή μας Ἱερομόναχος, πού ὁδηγεῖται στό μαρτύριο δέ νομίζω ὅτι θά ἔδινε ψεύτικα στοιχεῖα ὡς πρός τόν τόπο τῆς καταγωγῆς του.

Τέλος, στήν εἰσαγωγή (σελ. 11-12) γίνεται λόγος καί γιά τήν σωστή χρονολογία τοῦ μαρτυρίου τοῦ Νικήτα, πού εἶναι 4 Ἀπριλίου 1808.

Στίς σελίδες 15-33 περιγράφεται τό μαρτύριο τοῦ Ἁγίου καί στίς σελ. 39-84 περιλαμβάνεται ἡ Ἀκολουθία τοῦ Ἁγίου Νικήτα, ποίημα τοῦ Μοναχοῦ Γερασίμου Μικραγιαννανίτη, Ὑμνογράφου τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Στό Συναξάριο τοῦ Ἁγίου ἀναγράφεται ὅτι ὁ Νικήτας καταγόταν ἀπό τήν Τραπεζούντα τοῦ Πόντου (σελ. 63) καί ὅτι μαρτύρησε στάς Σέρρας στίς 4 Ἀπριλίου 1808.

Στή συνέχεια παραθέτουμε τό κείμενο τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ἁγίου Νικήτα, ὅπως τό μεταγράψαμε ἀπό τό χειρόγραφο 5731 (206). Κατά τή μεταγραφή διατηρήσαμε τήν ὀρθογραφία τοῦ χειρογράφου, ἐπεμβήκαμε ὅμως στή στίξη, ὅπου τοῦτο κρίναμε σκόπιμο, γιά νά εἶναι πιό εὐανάγνωστο τό κείμενο τοῦ μαρτυρίου.

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΑΘ. ΓΛΑΒΙΝΑΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΤΟΥ ΜΑΡΤΥΡΙΟΥ

47α Ὁ μακάριος καί ἱερός Νικήτας ἐλθών ἐνταῦθα εἰς Σέρρας τῇ Μεγάλῃ Δευτέρᾳ ἑσπέρας Μαρτίου λ", ἐπῆγεν εἰς τό ἡμέτερον ἐκεῖσε μετόχιον τῆς Ἡλιοκαλούσης ὀνομαζόμενον, κατά τήν μίαν ὥραν τῆς νυκτός, καί ἐστάθη ἔξωθεν τῆς ἐκκλησίας, ἤτοι εἰς τόν νάρθηκα ὁποῦ ἀνταμωθείς μετά τοῦ ἱεροδιακόνου τῆς ἐκκλησίας τόν ἐρώτησε ποῦ εὑρίσκεται ὁ προηγούμενος τοῦ μετοχίου. Ὁ δέ τοῦ ἀπεκρίθη ὅτι εἶναι εἰς τό κελλίον του· προσέτι τόν ἐρώτησε τί τόν θέλει; ὁ δέ μακάριος τοῦ ἀπεκρίθη ὅτι ἔχει νά τοῦ εἰπῇ λόγον.

Τότε ὁ ἱεροδιάκων ἔδωκε τήν εἴδησιν τοῦ προηγουμένου, ὅστις ἀκούσας κατελθών εἰς τήν ἐκκλησίαν, τόν εὗρεν ἱστάμενον εἰς τόν νάρθηκα, τόν ὁποῖον λαμβάνοντας ἐκ τῆς χειρός τόν ἔμβασεν εἰς τό καθολικόν τῆς ἐκκλησίας, καί ἄρχισαν τήν ἀνάγνωσιν τῆς ἀκολουθίας τοῦ Νυμφίου, καθ' ὅ συνηθίζουν νά τήν ἀναγινώσκουν ἐνταῦθα ἀφ' ἑσπέρας διά τήν συνδρομήν τοῦ λαοῦ.

Ἐνῷ δέ ἀνεγινώσκετο τό ψαλτήριον ἐπῆρεν ὁ προηγούμενος τόν ἀείμνηστον, καί τόν ἔμβασε μέσα εἰς τό ἅγιον βῆμα καί τόν ἠρώτησεν πόθεν εἶναι; ὁ δέ ἀπεκρίθη ὅτι εἶμαι ἕνας ξένος ἀπό τῆς Ἀλβανιτίας τά μέρη, καί ὁ προηγούμενος, ἀμή πῶς ἦλθες ἐδῶ. Ὁ δέ εἶπεν ἦλθα διά νά ἀκροασθῶ τήν ἱεράν ἀκολουθίαν, ἐπειδή αὔριον πρωΐ μελετῶ διά τήν Δράμα νά ἀνταμωθῶ μέ ἕνα μου ἀδελφόν ὅπου εὑρίσκεται ἐκεῖ. Τότε τόν ἠρώτησε καί αὐθις ὁ προηγούμενος, ἱερεύς εἶσαι ἤ ἱερομόναχος. Ὁ δέ ταπεινῷ τῷ σχήματι ἀπεκρίθη, πάτερ. Τοῦ ἐζήτησε τ' ὄνομα, καί εἶπεν Νικήτας ἱερομόναχος ὀνομάζομαι. Καί οὕτως ἔγινε διακοπή τοῖς
47β ἀλλήλοις των συνομιλίας μέχρι τέλους τῆς ἀκολουθίας. Μετά δέ τήν συμπλήρωσιν, λέγει ὁ προηγούμενος τῷ ἱερομονάχῳ καί ἱεροδιακόνῳ τῆς ἐκκλησίας, λάβετε αὐτόν τόν ξένον καί ἀνεβάσατέ τον εἰς ἓν κελλίον διά νά ἀναπαυθῇ, δίδοντές τον καί δεῖπνον ἐάν δέν ἔφαγεν, οἵτινες καί κατά τήν ἐπιταγήν τοῦ προεστῶτος των, τόν ἠρώτησαν ἄν θέλῃ νά δειπνήσῃ. Ὁ δέ μακάριος τούς ἀπεκρίθη, ὅτι ἐδείπνησε, καί οὕτω συνεκοιμήθησαν καί οἱ τρεῖς, εἰς τό ἴδιον κελλίον. Κατά δέ τό μεσονύκτιον ἐξελθών ὁ προεστώς κατά τήν συνήθειάν του πρός ἐπίσκεψιν τοῦ μετοχίου του, εἶδε βοηθούμενος ἀπό τό φῶς τῆς σελήνης, εἰς τόν νάρθηκα

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πλησίον τῆς βρύσεως, ἕν εἶδος σχῆμα ἀνθρώπου ὁποῦ ἵστατο, καί ὑποπτευθείς μήπως κἀνένας ξένος ἐκρύβη μέσα, ἀφ' οὗ ἐκατέβη καί περιεργάσθη τήν ἀντίπορταν ἄν εἶναι σφαλισμένην ἤ ὄχι, ἐπλησίασεν εἰς τό φαινόμενον ὑποκείμενον, καί εὗρε τόν ἱερόν Νικήτα ἱστάμενον, ἴσως καί προσευχόμενον, καί δειλιάσας ὁ προηγούμενος εἰς τήν θέαν ταύτην, τοῦ λέγει, ὁρκίζω σεν, εἰς τό ὄνομα τοῦ μεγάλου Θεοῦ, ἀδελφέ νά μοι εἰπῆς τί ἄνθρωπος εἶσαι; Ὁ δέ ἀπεκρίθη, ὅτι ἡ στερεά μου ἀπόφασις εἶναι νά χύσω τό αἱμά μου διά τήν ἀγάπην τοῦ γλυ(κυ)τάτου Ἰησοῦ Χριστοῦ, διά τοῦτο καί ἦλθα εἰς αὐτήν τήν πολιτείαν σας. Καί ὁ προηγούμενος, καί πόθεν ἔρχῃ ἀδελφέ; Καί ὁ μακάριος, ἔρχομαι ἀπό τό Ἅγιον Ὄρος. Καί τοῦτο λέγων ἐκάθησαν ἀμφότεροι, καί ἐξομολογήθη τούς λογισμούς του καί τά κρυπτά του, εἰς τόν εἰρημένον προηγούμενον. Τελειωθείσης δέ τῆς ἐξομολογήσεως,
48α τόν / ἄφησε πάλιν εἰς τόν ἴδιον τόπον ὁ προηγούμενος καί ἐμβῆκεν εἰς τό κελλίον του.

Τό πρωΐ ἐγερθέντες διά τήν ἀκολουθίαν τῶν ὡρῶν καί τήν ἐκτέλεσιν τῆς θείας λειτουργίας τῶν προηγιασμένων, ἐπαρεκάλεσε τόν ἐφημέριον νά μεταλάβῃ τά ἄχραντα μυστήρια, λέγωντας ὅτι δέν εἶχε καιρόν νά προσμένῃ, ἕως τό τέλος τῆς λειτουργίας. Καί ὁ ἐφημέριος εὐθύς εἰδοποίησε τόν προεστῶτα καί περί τοῦτο, ὅστις ἐδιώρισε τόν ἐφημέριόν του νά τόν ἀφήσῃ νά μεταλάβῃ μόνος του κατά τήν ἔφεσίν του.

Μετά δέ τήν μετάληψιν ἀφ' οὗ ἔκαμε σχῆμα, ζητῶ(ν) συγχώρησιν ἀπό τόν προεστῶτα, ἠθέλησε διά νά τόν δώσῃ καί μερικούς παράδες, διά νά κάμουν παράκλησιν εἰς τό ὄνομά του. Ὁ δέ προηγούμενος τούς μέν παράδες δέν ἐδέχθη, τόν εἶπεν ὅμως, ὅτι ἔχουν χρέως νά κάμουν ἐκτενῆ δέησιν ὑπέρ τῆς σωτηρίας του. Τότε καί ὁ μακάριος ἀπεχαιρετήσας ἐξῆλθεν τοῦ μετοχίου.

Ὁ δέ προηγούμενος εἶπε τότε εἰς τόν ἐφημέριόν του νά ὑπάγῃ ἀπό μακρόθεν καί νά ἰδῇ ποῖον μέρος ἐπῆρεν ὁ ἀείμνηστος. Καί ὁ ἐφημέριος ἐξελθών ἔξω τοῦ μετοχίου, τόν εἶδεν ἀπό μακρόθεν πλησίον ἑνός πλατάνου συλλογιζόμενον ὥραν ἱκανήν, καί ὕστερον ὁδεύοντας πρός μίαν ἐκρεμνησμένην ἐκκλησίαν ὁποῦ ὀνομάζεται Ἅγιος Γεώργιος, καί ἐπέστρεψε φέροντας αὐτήν τήν εἴδησιν τῷ προεστῶτι.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Μετά ταῦτα δέ ἀφ' οὗ ἔμαθον καί ἐβεβαιώθησαν οἱ πάντες σχεδόν, ἐπῆγεν εἰς ἕνα τζαμίον εὑρισκόμενον ἔξωθεν τῆς πολιτείας, καί ὀνομαζόμενον ῥωμαϊστί μέν τῆς Ἁγίας Σοφίας, τουρκιστί δέ, / Ἀχμέτ πασιᾶ τζαμισί, εἰς τό ὁποῖον κατοικεῖ ἕνας θρῆσκος μουδερίσης, παρ' αὐτοῖς δέ ὀνομαζόμενος καί διδάσκαλος, ἔχων καί μαθητάς τῆς θρησκείας των, εἰς ἕνα ἀπό τούς ὁποίους χωλόν ὄντας ἀμφοτέροις τοῖς ποσίν. Ἐπλησίασεν ὁ ἀείμνηστος, καί τῷ ἔδωσε τόν συνήθη χαιρετισμόν, καί καθήσας πλησίον του τόν ἠρώτησε διατί εἶναι ἔτζη χωλός, καί δέν ἐπιμελεῖται νά ἰατρευθῇ; Αὐτός δέ τοῦ ἀπεκρίθη, ὅτι εἶναι ἀδύνατον νά ἰατρευθῇ, ἐπειδή καί ἔτζη ἐγεννήθην. Ὁ δέ ἱερός Νικήτας τῷ λέγει, πολλά εὔκολος εἶναι ἡ ἰατρία σου, μόνον ἐάν θελήσῃς νά μοι ὑπακούσῃς. Αὐτός δέ μέ θαυμασμόν βλέπωντας, τόν ἠρώτησε τί νά κάμῃ; Τότε ὁ ἱερός Νικήτας τοῦ λέγει, πίστευσον εἰς τόν Ἰησοῦν Χριστόν, τόν μόνον ἀληθινόν Θεόν, καί εὐθύς ὁποῦ βαπτισθεῖς, κατά τήν πίστιν τῶν χριστιανῶν, σοί ὑπόσχομαι μέ κάθε βεβαιότητα, ὅτι θέλεις λάβῃ κατά πάντα τήν ὑγείαν σου, χωρίς νά μείνῃ οὔτε ἴχνος τῆς χωλότητός σου. 48β

Ὁ δέ χωλός ταῦτα ἀκούσας, χωρίς νά τῷ ἀποκριθῇ τιπότες τόν ἄφησεν ἐκεῖ ὁποῦ ἐκάθητο, καί εὐθύς ἐπῆγεν εἰς τόν μουδερίσην διδάσκαλόν του, καί τοῦ ἀνήγγειλεν, ὅτι ἦλθεν ἔξω ἕνας καλόγηρος, καί μοι εἶπε τοῦτο καί τοῦτο. Τότε ὁ ἐφέντης ἔστειλε καί τόν ἐκραξε, καί ἐξετάζωντάς τον πόθεν εἶναι, καί διατί ὁμιλοῦσε τά τοιαῦτα λόγια εἰς τόν μαθητήν του, ὁ θεῖος Νικήτας τοῦ ἀπεκρίθη, ὅτι εἶμαι ἀπό τούς Κορφοὺς καί εὐγῆκα ἐπί ταυτοῦ καί περιπατῶ, διά νά κηρύξω τήν πίστιν τοῦ Χριστοῦ, ἐπειδή καί αὐτή μόνη εἶναι ἡ ἀληθής πίστις, καί εἰς αὐτήν / ὁποιος πιστεύσει, ἐκεῖνος ὄχι μόνον σώζεται, καί πηγαίνει μετά θάνατον εἰς τήν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλά καί ἐδῶ ἀπολαμβάνει, κάθε χάριν ἀπό τόν Χριστόν, τόν μόνον ἀληθινόν Θεόν, ὅθεν καί τόν μαθητήν σου βλέπωντάς τον εἰς τοιαύτην κατάστασιν, τόν ἐσυμβούλευσα, νά πιστεύσῃ εἰς τόν Χριστόν, διά νά λάβῃ καί τήν ὑγείαν τοῦ σώματός του, καί νά ἀξιωθῇ καί μετά θάνατον τῆς οὐρανίου βασιλείας. 49α

Τότε ὁ ἐφέντης ἀκούωντας μίαν τοιαύτην ἀπόκρισιν, ἔστειλεν εὐθύς καί ἔφερεν ἕναν ἄνθρωπον ἀπό τόν βοηβόδα τῆς πολιτείας, παραδίδοντάς τον εἰς τάς χεῖράς του, τοῦ ἐφανέρωσε τά ὅσα κατά τῆς θρησκείας των ἐλάλησε, καί τόν ἐπρόσταξε νά

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τόν ὑπάγῃ ἀσφαλῶς εἰς τόν αὐθέντην του.

Παρασταθείς λοιπόν ὁ ἱερός Νικήτας εἰς τόν βοηβόδα καί ἐρωτηθείς πόθεν εἶσαι, καί διατί οὕτω φανερά κατηγορεῖς, τήν τῶν Μωαμεθανῶν θρησκείαν, καί διδάσκεις τούς Τούρκους νά πιστεύσουν εἰς τόν Χριστόν; ὅστις ἔδωκεν εἰς τά πάντα σοφωτάτην ἀπόκρισιν, καί τοσοῦτον, ὥστε ὁποῦ ἐθαύμασεν ὁ βοηβόδας εἰς τό παῤῥησιαστικόν του, καί εἰς τήν θαῤῥαλεότητα τῶν λόγων του, ὅθεν καί μή δυνάμενος νά ἀντισταθῇ εἰς τάς ἀντιρρήσεις του, καί ἀποκρίσεις του, ἐπρόσταξεν εὐθύς νά τόν ὑπάγουν εἰς τήν φυλακήν τοῦ ἡγεμόνος, δούς τήν εἴδησιν εἰς τόν Ἰσούχμπεην υἱόν τοῦ Ἰσμαήλμπεην, αὐθέντου τοῦ τόπου, καί τόν ἠρώτησε καθώς καί ὁ μουδερίσης καί ὁ βοηβόδας, εἰς τόν ὁποῖον ἔδωκε τάς αὐτάς ἀποκρίσεις, ὁποῦ εἶχε δώσει καί εἰς τούς ἀνωτέρους.

Τότε καί αὖθις ἐπρόσταξε νά τόν ἐφυλακώσουν, καί ἀποστείλας ἔκραξε τόν πρῶτον νομοδιδάσκαλόν / των Σεκσαλή ὀνομαζόμενον, εἰς τόν ὁποῖον προσφέρουσι μεγάλον σέβας, ὄχι μόνον οἱ ἄλλοι Τοῦρκοι τῆς πολιτείας, ἀλλά ἀκόμη καί οἱ ἡγεμόνες των, καί ἐφανέρωσεν εἰς αὐτόν τά περί τοῦ ἱεροῦ Νικήτα. 49β

Ὁ δέ Σεκσαλής ἀκούσας παρά τοῦ Ἰησούχμπεην τά τοιαῦτα ἐπῆγεν εἰς τόν ὁδάν του, καί τήν ἐρχομένην ἡμέραν, τήν Μεγάλην Πέμπτην εἰς τάς δύο Ἀπριλλίου προσκαλεσάμενος ὅλους τούς προκρίτους θρήσκους καί πεπαιδευμένους Ὀθωμανούς ἔφερεν ἔμπροσθέν του καί τόν μάρτυρα, καί ἀφ' οὗ τόν ἔβαλε νά καθήσῃ, τόν ἔδωκε κατά τήν συνήθειάν των καί τόν καφφέν, τόν λέγει, ῥουχουπάνη, (ὅ ἐστίν μεθερμηνευόμενον, καλόγηρε), διατί περιπατεῖς καί διδάσκεις τούς Τούρκους διά νά ἀφήσουν τήν πίστιν τους καί νά πιστεύσουν εἰς τόν Χριστόν; μέ τοσοῦτο φέρσιμον; ἐσύ φαίνεσαι νά εὐγῆκες ἀπό τόν νοῦν σου.

Ὁ δέ μάρτυς τοῦ ἀπεκρίθη, ὄχι μέ τήν χάριν τοῦ Χριστοῦ μου, οὔτε ἀπό τόν νοῦν μου εὐγῆκα οὔτε τρελλός εἶμαι, μόνον ὁ ζῆλος τῆς ἀληθοῦς πίστεώς μου ὁποῦ ἔχω μέ ἐπαρακίνησε διά νά εὔγω νά τήν κηρύξω, καί εἰς ἐσᾶς διά νά ἀφήσητε τήν πλάνην σας καί νά πιστεύσετε εἰς τόν Χριστόν ὁποῦ εἶναι ὁ μόνος ἀληθινός Θεός, ὅστις ἔκτισε τόν οὐρανόν καί τήν γῆν, καί πάντα τά ἐν αὐτοῖς, καί ὕστερον ἐκατέβη ἀπό τόν οὐρανόν εἰς τήν γῆν καί ἔγινεν ἄνθρωπος γεννηθείς ἐκ τῆς ἀειπαρθένου Μαρίας διά τήν σωτηρίαν μας, καί μᾶς ἐδίδαξε μόνος εἰς τό ἱερόν εὐαγγέλιον

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

δλην τήν ἀλήθειαν τῶν περί Θεοῦ δογμάτων, πῶς νά φρονοῦμεν δηλαδή καί νά πιστεύωμεν περί Θεοῦ, καί περί τῶν θείων του
50ᵃ ἐνεργειῶν / καί ἰδιοτήτων, καί ποίαν δόξαν ἔχομεν περί Θεοῦ, τῆς μελλούσης ζωῆς καί μακαριότητος, καί ἔπειτα ἔπαθε, καί ἐσταυρώθη καί ἀπέθανε διά νά μᾶς ἐλευθερώση ἀπό τήν πλάνην καί ἐξουσίαν τοῦ διαβόλου εἰς τήν ὁποίαν εἴμεθα ὑποκείμενοι διά τήν ἁμαρτίαν τοῦ προπάτορος Ἀδάμ, καί εἰς τήν τρίτην ἡμέραν ἀνέστη, καί ἐσύναξε πάλιν τούς θείους του μαθητάς καί ἀποστόλους, ὁποῦ διεσκορπίσθησαν εἰς τόν καιρόν τοῦ πάθους του, καί ἀφ' οὗ τούς ἐπαρηγόρησε καί τούς ἐβεβαίωσε τήν θείαν του ἀνάστασιν, τούς ἐπρόσταξε νά πηγαίνουν εἰς ὅλον τόν κόσμον νά τόν κηρύξουν Θεόν ἀληθινόν, λέγωντάς τους, ὅτι ὁποιος πιστεύσει εἰς τήν διδασκαλίαν σας καί βαπτισθῆ θέλει σωθῆ, καί ὁποιος δέν πιστεύσει, θέλει καταδικασθῆ εἰς τήν αἰώνιον κόλασιν μετά θάνατον διά τήν ἀπιστίαν του, καί ἔπειτα ἀφ' οὗ ἐπέρασαν σαράντα ἡμέραι ἀπό τήν ἀνάστασίν του, ἀνελήφθη πάλιν εἰς τούς οὐρανούς, βλεπόντων ὅλων τῶν μαθητῶν καί ἀποστόλων, καί ὕστερον ἀπό δέκα ἡμέρας τῆς ἀναλήψεώς του, ἔστειλε τό πανάγιόν του πνεῦμα εἰς τούς ἀποστόλους του, καί τούς ἐφώτισε καί ἔμαθον ὅλας τάς γλώσσας τῶν ἀνθρώπων, καί εὐγῆκαν καί τόν ἐκήρυξαν εἰς ὅλον τόν κόσμον. Αὐτήν λοιπόν τήν ἀλήθειαν ἦλθα νά σᾶς κηρύξω διά νά πιστεύσητε νά μή κολασθῆτε μετά θάνατον. Τότε πάλιν τῷ λέγει ὁ σεκσαλής, αὐτή ἡ ἐδική σας πίστις πῶς ἐκηρύχθη καί ἐστεραιώθη; Καί ὁ μάρτυς, ἡ ἐδική μας πίστις ἐκηρύχθη μέ μόνην τήν διδασκαλίαν τῶν ὀρθῶν της δογμάτων, ἀπό δώδεκα ἀόπλους καί πτωχούς ἀνθρώπους, ὅτι λογῆς ἦτον οἱ ἀπόστολοι τοῦ Χριστοῦ, καί ἐστερώθη μέ τά θαύματα, καί μέ ὅλον ὁποῦ κατεδιώχθη ἀπό τόσους τυράννους, ὁποῦ τήν ἐκατάτρεξαν διά νά τήν ἐξαλείψουν ἀπό τόν κόσμον, ὅμως αὐτήν ἐνίκησε τέλος πάντων μέ τήν δύναμιν τοῦ Χριστοῦ ὅλους τούς ἐναντίους της, καί ἐξαπλώθην εἰς ὅλον τόν
50ᵇ κόσμον, καί διεφυλάχθη ἀνίκητος καί ἀνεξάλειπτος ἕως τήν σήμερον καί θέλει διαφυλαχθῆ ἕως τό τέλος τοῦ κόσμου κατά τήν ἀπόφασιν τοῦ Χριστοῦ ὁποῦ τήν ἐθεμελίωσε καί τήν ἐστερέωσε.

Τότε πάλιν ὁ σεκσαλής τῷ λέγει, ἀμή ἐσύ ὁποῦ εὐγῆκες διά νά κηρύξης τόν Χριστόν, ἔχεις πλοῦτον καί δύναμιν διά νά βιάσης καί νά παρακινήσης μέ αὐτά τούς ἀνθρώπους διά νά

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πιστεύσουν; Καί ὁ μάρτυς, ὄχι, ἡ πίστις τῶν χριστιανῶν δέν χρειάζεται πλοῦτον καί δυναστείαν, ἀλλά μάλιστα μέ πτωχίαν καί χωρίς ὅπλα, καθώς εἶπα ἐκηρύχθη, καί κηρύττεται. Ἀμή ἠμπορεῖς νά κάμῃς θαύματα, καθώς ὁ Χριστός καί οἱ ἀπόστολοι; Καί ὁ μάρτυς, ὄχι, ἐγώ εἶμαι ἁμαρτωλός καί ἀνάξιος. Καί ὁ σεκσαλής, ἀμή λοιπόν μέ ποῖον τρόπον εὐγῆκες νά κηρύξῃς τόν Χριστόν, ὅταν δέν ἔχεις οὔτε ἄλλην δύναμιν, οὔτε θαύματα ἠμπορεῖς νά κάμῃς; Ἡ πίστις τῶν χριστιανῶν τώρα ἐστερεώθη εἰς ὅλον τόν κόσμον καί τά θαύματά της καί ἡ ἀλήθεια τῶν δογμάτων λάμπουν φανερά, εἰς ὅποιον δέν κλείει θηληματικῶς τούς ὀφθαλμούς του διά νά τήν ἐγνωρίσῃ.

Τότε τῶν ἄλλων ἐκεῖσε εὑρισκομένων Τούρκων, λέγουσι πρός τόν μάρτυρα, μήπως καί σέ παρεκίνησαν καλόγηρε, διά νά κάμῃς αὐτό ὁποῦ λέγεις, τινές ἀπό ἐδῶ ἀπό τάς Σέρρας, ἤ ὁ δεσπότης, ἤ οἱ καλόγεροι καί οἱ παπάδες, ἤ οἱ πραγματευτάδες. Καί ὁ ἱερός Νικήτας τούς ἀπεκρίθη, ὄχι ἐγώ μάλιστα οὔτε ἴδον κἀνένα ἀπό αὐτούς, οὔτε τούς γνωρίζω, τελείως, μόνον ἀφ' ἑαυτοῦ μου καθώς σᾶς εἶπον, ἐπαρεκινήθην εἰς τοῦτο, διά νά σᾶς κηρύξω τήν πίστιν τοῦ Χριστοῦ.

Τότε καί πάλιν τόν λέγει ὁ σεκσαλής, ἐπειδή καί ἐσύ πιστεύεις διά ὀρθήν τήν πίστιν σου, καί τόν Ἰησοῦν τόν ὁμολογεῖς διά Θεόν, τόν ἐδικόν μας προφήτην πῶς τόν ἔχεις; Καί ὁ μάρτυς
51" τοῦ λέγει, ἡμεῖς οἱ χριστιανοί / δέν τόν ἰξεύρομεν διά προφήτην, μόνον αὐτός ἦτον πρῶτον πραγματευτής καί πλούσιος ἄνθρωπος, ἔπειτα εὐθύς ἐκήρυξε τόν ἑαυτόν του διά προφήτην εἰς τούς ἐδικούς του καί ἐφ' οὗ τόν ἐπίστευσαν μερικοί, ὕστερον ἐσύκωσε ὁμοῦ μέ αὐτούς τούς ὀπαδούς του πόλεμον, καί μέ τοῦτον τόν τρόπον ἐβίασε καί τούς λοιπούς ἀνθρώπους, διά νά τόν δεχθοῦν, καί νά πιστεύσουν εἰς τήν θρησκείαν του ὁποῦ ἐδίδασκε, καί οὕτω κατ' ὀλίγον ὀλίγον, ἐστερέωσε τήν θρησκείαν του μέ βίαν καί μέ τούς πολέμους.

Καί ὁ σεκσαλής, ἐπειδή λοιπόν καί δέν τόν ἐδέχεσαι διά προφήτην, ἀλλέως πῶς φρονεῖς περί αὐτοῦ; Καί ὁ μάρτυς, ἐν εἰλικρινείᾳ σᾶς λέγω, ἐγώ τόν ἔχω διά ἕνα ἀπατεώνα καί αἰσθητόν διάβολον.

Καί ὁ σεκσαλής, καλόγερε φαίνεται ὅτι εἶσαι ἀπαίδευτος καί ἀπολίτιστος, ἐγώ πάσχω διά νά σέ ἐλευθερώσω, καί ἐσύ μέ αὐτούς τούς σκληρούς σου λόγους ζητεῖς τόν θάνατον. Καί ὁ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μάρτυς τοῦ Χριστοῦ καί ἐγώ αὐτό ἐπιθυμῶ καί εἰς τοῦτο οἰκειοθελῶς ἦλθον, διά νά θυσιασθῶ διά τήν ἀγάπην τοῦ δεσπότου καί Θεοῦ μου Ἰησοῦ Χριστοῦ, μόνον ἐσᾶς λυποῦμαι, ὁποῦ εὑρίσκεσθε εἰς τήν ἀπιστίαν καί μάλιστα ἐσένα ἐφέντη, (βλέποντας πρός τόν σεκσαλήν) ὁποῦ εἶσαι τόσον προκομμένος καί γέρων, καί ὅλοι σέ ἔχουν διά στοχαστικόν καί φρόνιμον ἄνθρωπον, καί νά μή γνωρίσῃς τόσον καιρόν τήν ἀλήθειαν, μόνον εὑρίσκεσαι εἰς τό σκότος τῆς πλάνης, καί διδάσκεις καί τούς ἄλλους, αὐτά τά πλανεμένα δόγματα τῆς θρησκείας σας. Ταῦτα εἰπών ὁ μάρτυς, ἅπαντες κατεσχύνθησαν, καί γέμοντες θυμόν ἐκδικήσεως, σιωπιλοί ἀνεχώρησαν. Ὁ δέ σεκσαλής ἀνέφερε τά πάντα εἰς τόν Ἰσούχμπεην, ὅστις ἐπρόσταξε πάλιν νά τόν φυλακώσουν.

Ἔμεινε λοιπόν κλεισμένος εἰς τήν φυλακήν, ἕως τό Μεγά-
51β λον Σάββατον κατά τήν ὁποίαν ἡμέραν πρός τό γεῦμα ἐζήτησεν ὁ μάρτυς νά τόν παρρησιάσουν ἔμπροσθεν εἰς τόν Ἰσουχμπέην διά νά τοῦ ὁμιλήσῃ δύο λόγους. Μανθάνωντας ὁ μπέης ἐπρόσταξε νά τόν φέρουν ἔμπροσθέν του. Παρρησιασθείς λέγει πρός αὐτόν, τί μέ κρατεῖς ματαίως μέσα εἰς τήν φυλακήν, καί χάνωμεν τόν καιρόν; ἐσύ τήν γνώμην μου τήν ἐκατάλαβες, λοιπόν κάμε ἕνα ἀπό αὐτά τά δύο, ἤ θανάτωσόν με, ἤ ἐλευθέρωσόν με, διά (νά) πηγαίνω καί ἐγώ νά συντορτάσω αὔριον μέ τούς λοιπούς ἀδελφούς μου χριστιανούς τήν μεγάλην ἑορτήν τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ὁ δέ μπέης ἐπρόσταξε εὐθύς νά τόν ἐξαναφυλακώσουν, κατεβάζοντές τον εἰς τήν φυλακήν, καί ἐρχόμενος διά νά ἐμβῃ μέσα εἰς τήν πόρταν, ἐκεῖνος ὁποῦ τόν ἐπήγαινε, τόν ἄμπωσε μέ τόσον μεγάλην βίαν, ὥστε ὁποῦ ἔπεσε γονατιστός ἔσωθεν τῆς φυλακῆς, λέγωντας καί τινάς ὕβριτας, πρός τόν μάρτυρα, κατά τήν βαρβαρικήν συνήθειαν.

Ἔμεινε λοιπόν κεκλεισμένος ὁ ἀείμνηστος Νικήτας, τό ὑπόλοιπον τῆς ἡμέρας τοῦ Μεγάλου Σαββάτου. Εἰς ὅλον τό διάστημα τῶν ἡμερῶν, ὁποῦ ἦτον φυλακωμένος ὁ μάρτυς, ὑπέφερε καί τυραννικάς παιδείας ὁποῦ τοῦ ἔκαμαν. Ἐπειδή δέ μίαν βραδυνήν, ὁ δεσμοφύλαξ ἐπῆρεν ἕνα ἀνημμένον ἀξυγκοκήριον, καί τό ἐκράτησε πολλήν ὥραν εἰς τά ρουθούνια του, καί τόν ἐκατέφλεγε, καί τοῦ καψήματος τά σημεῖα ἐφαίνετο καί μετά τήν ἀποβίωσίν του εἰς τήν μύτην του. Πρός τούτοις ἐπληρωφορήθημεν, ἀπό ἕνα ὀρθόδοξον ἀξιόλογον ὑποκείμενον, ὁποῦ εἶχε τήν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

χώραν ἐλευθέρως εἰς τήν αὐλήν τοῦ ἡγεμόνος, νά ἐβεβαιώθη
52α ἀπό ἕνα μπουλούμ/πασιν Ἀλβανῶν φίλον του, νά ἐτυράννυσαν τόν μάρτυρα καί μέ τά ἀκόλουθα μαρτύρια, ἤγουν μέ στέφανον σιδηροῦν ἐπί τῆς κεφαλῆς του, μέ ἀγγύδας εἰς τάς ὄνυχας τῶν δακτύλων του, μέ κρέμασμα τῆς κεφαλῆς ἤτοι κατακέφαλα καί καύσιμον εἰς τά κεκρυμμένα μέρη, τά ὁποῖα πάντα καρτερικῶς καί ἀνδρειοφρόνως ὑπέμεινεν ὁ ἀδαμάντινος.

Κατά δέ τήν βραδυνήν τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, πρός τάς δύω ὥρας τῆς νυκτός, ἔδωκε τήν ἀπόφασιν τοῦ θανάτου του ὁ Ἰσούχμπεης, νά πηγαίνουν νά τόν ἐκρεμάσουν. Τόν εὔγαλαν λοιπόν ἀπό τήν φυλακήν, καί κτυπῶντές τον καί κολαφιζῶντές τον, τόν ἐπῆγαν εἰς ἕν μέρος τῆς πολιτείας, ὁποῦ ὀνομάζεται Τζεριάχ παζάρι, καί ἐκεῖ ἔδεσαν τήν θυλίαν ἀπό τόν λαιμόν του, εἶχον καί ἕνα κατζίβελον μαζί τους οἱ δήμιοι, τόν ὁποῖον ἐπρόσταξαν νά σκύψῃ διά νά πατήσῃ ὁ μάρτυς εἰς τάς πλάτας του καί νά ἀπεράσουν τό σχοινίον ἀπό τήν κρεμάλαν, ὅμως δέν ἠθέλησε λέγωντας, ὅτι ἐγώ δέν εἶμαι ἄξιος νά πατήσω ἐπάνω εἰς ἄνθρωπον, καί ἔτζη ἐπάτησεν εἰς ἕνα (λέξη δυσανάγνωστη) ἤτοι τεγιάχι, καί ἔδεσαν τό σχοινίον, καί ἔπειτα τόν ἐτράβησαν, ζητόντας καί δίδοντας συγχώρησιν εἰς ὅλους, καί οὕτως ἔμεινε κρεμαμμένος.

Αὐτό εἶναι τό μαρτυρικόν τέλος ὁποῦ ἔδωκεν ὁ ἱερός Νικήτας, ἐκεῖ δέ ὁποῦ τόν ἐκρέμμασαν, ἦτο πλησίον μίαν ἐκκλησία τοῦ ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ, τῆς ὁποίας ὁ ἱεροδιάκονος, εὐγῆκεν ἔξω ἀπό τό κελλίον του τήν ἰδίαν νύκτα, καί εἶδε ἕνα μέγα φῶς, ὁποῦ ἔλαμπεν εἰς ὅλον τόν πέριξ τόπον ἐκεῖνον, ὁμοίως μίαν
52β γυναῖκα γερόντισαν καί πρώτην ἀρχόντισαν εἶδε / τήν αὐτήν νύκτα, καί τοσοῦτο ὁποῦ τῆς ἐφαίνετο ὅτι ἔλαμπεν εἰς ὅλην τήν πολιτείαν.

Ἔμεινε δέ τό σῶμα τοῦ μάρτυρος, κρεμαμένον τρεῖς ἡμέρες, μέχρι τῆς Τρίτης τῆς διακαινησίμου δηλ. χωρίς νά εὐγάλῃ κἀμμίαν δυσοδίαν παντελῶς, ἤ νά ἀλλοιωθῇ τό πρόσωπόν του ἤ τά ἄλλα μέλη του, μόνον ἐστέκοντο ὠχρά ὡσάν νά εἶχε τελειώσῃ ἐκείνην τήν ἰδίαν στιγμήν, καί τό πρόσωπόν του ἔβλεπεν ὅλον πρός ἀνατολάς, καί ὅταν τόν ἐκρέμασαν οἱ δήμιοι τοῦ ἐπῆραν ὅλα τά φορέματά του, ἀφίνοντές τον ὁλόγυμνον. Τήν ἐρχομένην ἡμέραν τόν ἐσκέπασαν μέ ἕνα ψαθίον οἱ ἴδιοι οἱ ἀσεβεῖς παρακινημένοι ἴσως ἀπό τινάς χριστιανούς κρυφίως, ἤ καθώς ἄλλοι

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

εἶπον ὅπερ καί ἀληθέστερον διά (νά) μή φαίνεται τό σημεῖον τῆς περιτομῆς του, πρός καταισχύνην τους ἐπειδή καί ἐρέθη τοιοῦτος λόγος περί τοῦ μάρτυρος, ὅτι ἦτο δηλ. περιτετμημένος, πλήν τό πῶς καί κατά ποίαν αἰτίαν δέν ἐδυνήθημεν νά μάθωμεν καί νά πληροφορηθοῦμεν μέ βεβαιότητα, ὅθεν στοχάζομαι ὅτι αὐτοῦ ἠμπορεῖτε νά ἰξεύρετε τήν ἀξίαν ἑνός τοιούτου συμβάντος.

Τήν Τρίτην τῆς δι(α)καινησίμου τό πρωΐ, ἔχων μίαν πλ(ηγ)ήν ὁ μάρτυς εἰς τό μεγάλον δάκτυλον τοῦ δεξιοῦ ποδός ἄρχισε νά τρέχῃ αἷμα ἀπό τήν πληγήν τό ὁποῖον ἔτρεχεν ὅλην τήν ἡμέραν, καί στάζοντας ἐχύθη καί ἐνότισεν ἕνα μέρος διάστημα τῆς γῆς, καί ἔτρεχαν πολλοί ἀπό τούς χριστιανούς καί τό ἐσύναζαν μαζί μέ τά χώματα χάριν εὐλαβείας.

Τῇ δέ αὐτῇ Τρίτῃ τῆς δι(α)καινησίμου πρός τό ἑσπέρας,
53ᵃ ἐδόθη ἀπό τόν μπέην εἰς τούς χριστιανούς ἄδειαν / διά νά τόν ἐκατεβάσουν καί νά τόν ἐθάψουν, καί οὕτως ἔλαβον τινές χριστιανοί καί ἐπῆγαν καί τόν ἔθαψαν ὄπισθεν τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Νικολάου, κοντά εἰς τό ξενοδοχεῖον τῆς πολιτείας εἰς τόπον ξεχωριστόν. Ἐτελειώθη δέ ὁ μάρτυς ὡς εἴπομεν, τό ἑσπέρας τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, Ἀπριλλίου δ^ης κατά τό ϛωη^ω σωτήριον ἔτος.

Ἐμάθομεν δέ προσέτι καί τοῦτο τό ἑξῆς περί τοῦ ἱεροῦ Νικῆτα, τό ὁποῖον στοχαζόμεθα ὅτι ἐφανέρωσεν ὁ Ἅγιος, εἰς ἀπόδειξιν τῆς ὀρθῆς του καί δεκτῆς εἰς αὐτόν ἀθλήσεως.

Ἕνας πραγματευτής ἀπό τάς Σέῤῥας μέν καταγόμενος, νῦν δέ εἰς Θεσσαλονίκην κατοικών, γαμβρός τοῦ ἐκεῖσε περιφήμου ἄρχοντος Ἰωάννου Καυταντζόγλου, ὀνομαζόμενος Σπανδωνής ΧατζήΚωνσταντῖνος μπασματζής, ἐλθών μετά ὀλίγον καιρόν τῆς ἀθλήσεως τοῦ ἱεροῦ Νικήτα εἰς Σέῤῥας, καί ἀκούσας τόν τρόπον τοῦ παῤῥησιασμοῦ του καί τοῦ μαρτυρίου του, δέν τόν ἐδέχετο διά μάρτυρα, λέγωντας, ὅτι δέν ἦτον ἀνάγκη νά εὔγῃ νά μαρτυρήσῃ, εἰς καιρόν ὁποῦ δέν εἶναι κἀνένας διογμός τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Αὐτός λοιπόν εὑρισκόμενος εἰς τοιαύτην ἀμφιβολίαν, τήν νύκτα ἐκεῖ ὁποῦ ἐκοιμᾶτο ἄρχισε νά φωνάζῃ εἰς τόν ὕπνον του, καί ἐξυπνῶντάς τον οἱ εἰς τόν ἴδιον κοιμώμενοι συναυτῷ, τό πρωΐ τούς ἐδιηγήθη, ὅτι τοῦ ἐφάνη, ὡς ἐκείνην τήν νύκτα εὑρέθη εἰς μίαν ἐκκλησίαν, (δέν ἐνθυμοῦμαι ὅμως ἄν μοι εἶπεν εἰς τήν ἰδίαν ἐκκλησίαν ὁποῦ πλησίον ἐτάφη ὁ μάρτυς) καί στεκόμενος ἔμπροσθεν εἰς τήν εἰκόνα τοῦ δεσπότου Χριστοῦ,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τοῦ ἐφάνη ὅτι εὐγῆκεν ἀπό τήν εἰκόνα μίαν μεγάλην φωνήν/
53β λέγωντας πρός αὐτόν τρεῖς, νά πιστεύσῃς ἐξάπαντος τόν Νικῆτα, ὅτι εἶναι ἀληθής μάρτυς μου. Καί ταῦτα ἀκούσας ἐγώ (ἔλεγε ὁ ἴδιος) ἔπεσον καταγῆς πρυνής καί ἐβόων μέ τρόμον, καί οὕτω μετά ταῦτα εἰς ἐκείνην τήν ἰδίαν στιγμήν μέ ἐξυπνήσετε.

Τό ἐσημείωσα δέ καί τοῦτο, καθώς τό ἤκουσα – ἐν ἔτει σωτηρίῳ χιλιοστῷ ὀκτακοσιοστῷ ἐννάτῳ Φεβρουαρίου δεκάτη ἐννάτη.

Κωνσταντῖνος ἱερομόναχος καί προηγούμενος τῆς Ἡλιοκάλεως ὑποβεβαιῶ, ὅτι ἀληθής ἐστίν ἡ ἄνω καταστροθήσα ἐξιστόρησις – Νικόλαος Σεϊάνος, καί τέκνον γνήσιον τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας μαρτυρῶ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΚΩΣΤΑ Π. ΦΩΤΟΥ

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΑΥΣΤΡΟ-ΟΥΓΓΑΡΙΑΣ

Πέντε ανέκδοτα τηλεγραφήματα του Αυστριακού Προξένου Ιωαννίνων από την εποχή του διχασμού (1916)

Α΄ Εισαγωγικά

Με την κήρυξη του Α΄ Παγκόσμιου πολέμου η Ελλάδα βρέθηκε στό μεγάλο δίλημμα ή να παραμείνει φιλογερμανικά ουδέτερη ή να ταχθεί στο πλευρό των Αγγλογάλλων Συμμάχων (Entente). Η πρώτη στάση υποστηρίζονταν από το βασιλιά Κωνσταντίνο, το Επιτελείο και τη συντηρητική παράταξη, η δεύτερη από το Βενιζέλο και το κόμμα των Φιλελευθέρων.

Οι Ηπειρώτες παρακολουθούν την εξέλιξη των πραγμάτων με αρκετό ενδιαφέρον και για τον πρόσθετο λόγο, αφού η επίλυση του ζητήματος της Βορείου Ηπείρου είχε καταντήσει αντικείμενο διαμάχης και υποσχέσεων των Μεγάλων Δυνάμεων. Κατά τό 1916, έτος που κορυφώνεται η σύγκρουση και που θα οδηγήσει τελικά στον εθνικό διχασμό, το Γενικό Αυστριακό Προξενείο Ιωαννίνων ενδιαφέρεται σοβαρά και επειγόντως να κερδίσει τον τότε Μητροπολίτη Κονίτσης Σπυρίδωνα και γενικά να ενισχύσει το κόμμα των βασιλόφρονων, επιτυγχάνοντας μετάθεσή του στα Γιάννινα και καταλαμβάνοντας τη θέση της κενής έδρας του Μητροπολίτη της ηπειρωτικής πρωτεύουσας.

Τα επόμενα πέντε τηλεγραφήματα, που δίνουν μια γεύση από την ατμόσφαιρα της εποχής, προέρχονται από τα αυτοκρατορικά, βασιλικά και κρατικά αρχεία της Βιέννης *(Haus-, Hof- und Staatsarchive)*. Ακολουθούν τα τηλεγραφήματα, η απόδοσή τους στα ελληνικά και σύντομα σχόλια.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Β΄ Τα ανέκδοτα τηλεγραφήματα

(1) TELEGRAMM
von Hornbostel
Janina, 5 Juli 1916

No 1

Auszug meines Berichtes No 87 politisch vom 4. d.M. an die k.u.k. Gesandtschaft in Athen:

Hiesiger Präfekt, uns freundliche Lokalpresse und die allgemein aufrichtigen royalistischen Faktoren halten schleunigste Besetzung der infolge des Ablebens des Metropoliten von Janina vakanten Stelle durch den tatkräftigen royalistischen und Entente-feindlichen derzeitigen Metropoliten von Konitsa, Spiridon, mit Rücksicht auf bevorstehende Wahlen für dringend nötig, zumal gegenwärtiger Verweser, gefährlicher Venizelist, den Klerus oppositionell beeinflusst.

Die Genannten bitten, im Wege der k.u.k. Botschaft und deutschen Botschafters in Konstantinopel, beim Patriarchate, von dem noch Ernennungen in Neugriechenland abhängig, Angelegenheit, die, soweit von der griechischen Regierung früher bereits in die Wege geleitet, nachdrücklich zu befürworten und die Ernennung derart zu beschleunigen, dass sie unbedingt vor den Wahlen erfolge.

Persönlich schliesse ich mich Urteil über die Wichtigkeit ehester Heranziehung Metropolitan Spiridon vollkommen an.

(2) TELEGRAMM
von Hornbostel
Janina, 12 Juli 1916

No 8

Chiffre.

Vertraulich.

Hiesiger Abgeordneter Kazandjis bittet um Einholung Entschlusses griechischen Deputierten, Fürsten Emanuel Ypsilanti, ob letzterer an den bevorstehenden Wahlen in der bisherigen Kandidatengruppe teilnehmen wird.

Summe von 10 bis 15000 Drachmen dürfte erforderlich sein.

Schriftlich Athen.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

(3) TELEGRAMM
von Hornbostel
Janina, 12 Juli 1916

No 9

Chiffre.

Verfolg meines Telegrammes No. 1.

Seitens der royalistischen Wahlkandidaten wird ebenfalls auf baldigste Ernennun Metropoliten Spiridon nach Janina gedrängt, zumal oppositionelle Partei für Einsetzung gegenwärtigen Verwesers arbeitet.

Ich bitte Euer Exzellenz, mich behufs vertraulicher Verstädigung der Interessierten tunlichst über den Verlauf Angelegenheit informieren.

(4) TELEGRAMM
von Hornbostel
Janina, 24 Juli 1916

No 10

Chiffre.

Verfolg meines Telegrammes No 9.

Erfahre aus verlässlicher Quelle, dass Venizelisten gegen die Ernennung des Metropoliten Spiridon im Wege des englischen Gesandten in Athen und amerikanischen Gesanden (!) in Konstantinopel arbeiten. Letzterer hätte nach ihrer Meinung bedeutenden Einfluss auf den Patriarchen.

Abschrift Athen.

(5) TELEGRAMM
von Hornbostel
Janina, 18 Oktober 1916

No 101

Chiffre.

Zu meinem Telegramm No 1 vom 5 Juli.

Es wäre mit Rücksicht auf bevorstehende Bewegung in Epirus äusserst günstig, Metropoliten von Konitsa, der ein mächtiger nationa-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ler Faktor ist und im Nordepirus grossen Einfluss hat, durch eine unsere Bemühungen beweisende provisorische Antwort enger an uns zu fesseln.

Γ΄ Απόδοση των τηλεγραφημάτων[1] στην Ελληνική

Τηλεγράφημα (1ο)
φον Χορνμπόστελ
Γιάννινα, 5 Ιουλίου 1916

No 1

Κωδικοποιημένο

Περίληψη της υπ' αριθμ. 87 πολιτικής μου αναφοράς από 5 του μηνός (Ιουλίου) πρός την αυτοκρατορική και βασιλική πρεσβεία στην Αθήνα.

Ο εδώ Νομάρχης, ο φιλικός μας τοπικός τύπος και οι γενικά ειλικρινείς βασιλικοί παράγοντες θεωρούν σαν εξαιρετικά αναγκαία την ταχύτατη κάλυψη της κενής θέσης του αποβιώσαντα Μητροπολίτη Ιωαννίνων[2], από το δυναμικό βασιλόφρονα και εχθρικά διακείμενο προς την Entente τωρινό Μητροπολίτη Κονίτσης Σπυρίδωνα αναφο-

1. Τα τηλεγραφήματα ανέκδοτα προέρχονται από τα αυστριακά αρχεία της Βιέννης (ÖHHSTA) και ειδικότερα από το φάκελλο POLITISCHES ARCHIV (P.A.), 384, JANNINA 1911-1917. Από το φάκελο αυτό λείπουν πολλά έγγραφα, γιατί προφανώς έχουν ενσωματωθεί σε άλλους φακέλους που περιλαμβάνουν γενικότερα θέματα. Από τα τέλη του 1915 υπήρχαν δυσκολίες στην άμεση επικοινωνία Αθήνας-Βιέννης. Λειτουργούσε ικανοποιητικά μόνο η τηλεγραφική γραμμή Αθήνα – Γιάννινα – Μπεράτι – Σόφια – Βιέννη. Στις αρχές του 1916 η Αυστριακή Πρεσβεία της Αθήνας καταστρέφει το διπλωματικό της αρχείο και αργότερα ο πρέσβης Szilassy θα αναγκασθεί να εγκαταλείψει την ελληνική πρωτεύουσα. Για μικρό διάστημα το Γενικό Προξενείο της Αυστρίας στα Γιάννινα θα αποτελεί τη μοναδική πηγή πληροφοριών. Ο Πρόξενος Hornbostel θα αποστείλει την τελευταία αναφορά του από τα Γιάννινα στις 13/26 Ιανουαρίου 1917. Ο συνήθης αποδέκτης των τηλεγραφημάτων ήταν ο υπουργός εξωτερικών Berchtold.

Βλ. Hinterlehner Hansjörg, Die Beziehungen Zwischen Österreich-Ungarn und Griechenland 1912-1917, Wien 1968 (ανέκδοτη διδακτορική διατριβή), σ. 318 κεξ. Το μέσο χρονικό διάστημα για να φτάσει ένα κρυπτογραφημένο τηλεγράφημα από τα Γιάννινα στη Βιέννη ήταν 15 ημέρες.

2. Πρόκειται για το Μητροπολίτη Γερβάσιο Ωρολογά (1910-1916).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ρικά και με τις επικείμενες εκλογές[3], ιδιαίτερα μάλιστα αφού αυτός που προσωρινά ασκεί διοικητικά καθήκοντα είναι επικίνδυνος βενιζελικός και επηρεάζει αντιπολιτευτικά τον κλήρο.

Οι παραπάνω παρακαλούν, με τη μεσολάβηση της αυτοκρατορικής και βασιλικής πρεσβείας και του Γερμανού πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη, να υποστηριχθεί έντονα η υπόθεση στο Πατριαρχείο, από το οποίο εξαρτάται ακόμη στις νέες ελληνικές περιοχές[4] ο διορισμός και εφ' όσον η Ελληνική Κυβέρνηση έχει δρομολογήσει το θέμα. Ακόμη να επιταχυνθεί ο διορισμός με τέτοιο τρόπο, ώστε να γίνει οπωσδήποτε πριν από τις εκλογές. Προσωρινά συμφωνώ απόλυτα με την κρίση για τη σπουδαιότητα προτίμησης προς το Μητροπολίτη Σπυρίδωνα.

Τηλεγράφημα (2ο)
φον Χορνμπόστελ
Γιάννινα, 12 Ιουλίου 1916

No 8

Κωδικοποιημένο
Εμπιστευτικό

Ο εδώ βουλευτής Καζαντζής παρακαλεί να εξετασθεί η απόφαση των Ελλήνων κοινοβουλευτικών εκπροσώπων, κατά πόσο δηλαδή θα συμπεριληφθεί, κατά τις επικείμενες εκλογές, ο πρίγκηπας Εμμανουήλ Υψηλάντης στο μέχρι τώρα ψηφοδέλτιο υποψηφίων. Για το σκοπό αυτό απαιτείται το ποσό των 10 μέχρι 15.000 δραχμών.

Γραπτή ενημέρωση Αθήνας.

Τηλεγράφημα (3ο)
φον Χορνμπόστελ
Γιάννινα, 12 Ιουλίου 1916

3. Σ' όλα τα τηλεγραφήματα γίνεται λόγος για επικείμενες εκλογές, που όμως δεν έγιναν ποτέ. Το θέμα σχετίζεται με την κοινή διακοίνωση των Συμμάχων της Entente στις 8/21 Ιουνίου 1916 προς την τότε κυβέρνηση Σκουλούδη, που κάτω από την πίεση των 250.000 Αγγλογάλλων στρατιωτών, που είχαν αποβιβαστεί στη Θεσσαλονίκη, την έκανε δεκτή στο σύνολό της. Μία από τις απαιτήσεις της διακοίνωσης ήταν η διάλυση της Βουλής και η προκήρυξη εκλογών (βλ. *Ιστορία Ελληνικού Έθνους*, τόμ. ΙΕ', σ. 26 κεξ.).

4. Εννοούνται τα γεωγραφικά διαμερίσματα που απελευθερώθηκαν κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους 1912-1913.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

No 9

Κωδικοποιημένο

Συνέχεια του τηλεγραφήματός μου No 1.

Από την πλευρά των βασιλοφρόνων βουλευτών ασκούνται επίσης έντονες πιέσεις για την άμεση μετάθεση του Μητροπολίτη (Κονίτσης) Σπυρίδωνα στα Γιάννινα, αφού μάλιστα το κόμμα της αντιπολίτευσης εργάζεται για το διορισμό του προσωρινά ασκούντος διοικητικά καθήκοντα.

Παρακαλώ την Υμετέρα Εξοχότητα[5] για χάρη της εμπιστευτικής ενημέρωσης των ενδιαφερομένων να με ενημερώσει κατά τον πιο δυνατό τρόπο για την εξέλιξη της υπόθεσης.

Τηλεγράφημα (4ο)
φον Χορνμπόστελ
Γιάννινα, 24 Ιουλίου 1916

No 10

Κωδικοποιημένο

Συνέχεια του τηλεγραφήματός μου No 9.

Πληροφορούμαι από υπεύθυνη πηγή, ότι οι βενιζελικοί εργάζονται ενάντια στο διορισμό του Μητροπολίτη Σπυρίδωνα μέσω του Άγγλου Πρέσβη στήν Αθήνα και του Αμερικανού συναδέλφου του στην Κωνσταντινούπολη! Ο τελευταίος, κατά τη γνώμη τους, θα είχε σημαντική επιρροή στον Πατριάρχη.

Αντίγραφο (αποστέλλεται στην) Αθήνα.

Τηλεγράφημα (5ο)
φον Χορνμπόστελ
Γιάννινα, 18 Οκτωβρίου[6] 1916

5. Ο υπουργός Εξωτερικών της Αυστρο-Ουγγαρίας Berchtold.

6. Είχε εκδηλωθεί ήδη το κίνημα της Εθνικής Άμυνας στη Θεσσαλονίκη από βενιζελικούς αξιωματικούς (17/30 Αυγούστου 1916) για την υποστήριξη συμμαχικών συμφερόντων.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

No 101

Κωδικοποιημένο

Σχετικά με το από 5 Ιουλίου (1916) τηλεγράφημά μου No 1.

Αναφορικά με την επικείμενη κίνηση στην Ήπειρο[7], θα ήταν ιδιαίτερα ευνοϊκό να δεσμεύσουμε πιο πολύ το Μητροπολίτη Κονίτσης Σπυρίδωνα, που είναι ένας ισχυρός εθνικός παράγοντας και έχει μεγάλη επιρροή στη Βόρειο Ήπειρο, με μια από τις προσπάθειές μας, που θα έδιναν πειστικά μια προσωρινή απάντηση[8].

ΚΩΣΤΑΣ Π. ΦΩΤΟΥ

7. Η κατάσταση στην Αλβανία είχε δυσμενή εξέλιξη για την Αυστρία. Αυξάνεται ο ρόλος της συμμαχικής Ιταλίας, που είχε καταλάβει Αυλώνα και Αργυρόκαστρο και είχε κηρύξει την ανεξαρτησία της Αλβανίας υπό την προστασία της (προτεκτοράτο). Έντονη ήταν και η ανάμειξη των Αγγλογάλλων. Ο Αυστριακός Πρόξενος στα Γιάννινα Hornbostel, σε μια προσπάθεια αντιπερισπασμού, ενισχύει την οργάνωση μικτών ελληνοαλβανικών ανταρτικών τμημάτων, με την καθοδήγηση Ελλήνων αξιωματικών, που θα προκαλέσει τελικά και την απέλασή του από τα Γιάννινα στις αρχές Ιανουαρίου 1917.

8. Τελικά στα τέλη του 1916 μετατίθεται ο Μητροπολίτης Σπυρίδων στα Γιάννινα (βλ. Φ. *Οικονόμου*, Η Εκκλησία της Ηπείρου, Αθήνα 1982, σ. 77 κ.εξ.). Σ' αυτό βοήθησε οπωσδήποτε και η κυβέρνηση του Ηπειρώτη ιστορικού και καθηγητή στο Πανεπιστήμιο Αθηνών Σπυρίδωνα Λάμπρου, που χρημάτισε Πρωθυπουργός από 27 Σεπτέμβρη 1916 μέχρι 21 Απριλίου 1917. Για τις σχέσεις του με τη βασιλική παράταξη ο Μητροπολίτης Σπυρίδων θα τεθεί σε προσωρινή διαθεσιμότητα (1922-1923) από την τότε Επαναστατική Κυβέρνηση. Πάντως η έλλειψη μιας ολοκληρωμένης μονογραφίας, που να φωτίζει τη θρησκευτική και την πολιτική δράση του ιεράρχη είναι φανερή (Βλ. *Σπ. Καλλιάφα – Α. Βαμβέτσου – Διονυσίου Κοζάνης*: Σπυρίδων Βλάχος ο από Ιωαννίνων, 1970[2]).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΓΙΑΝΝΗ ΓΕΩΡΓ. ΚΑΝΕΤΑΚΗ

ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ
Συμβολή στην Πολεοδομική Ιστορία των Ιωαννίνων*

Η έρευνα προσπάθησε να εξετάσει την πολεοδομική και αρχιτεκτονική δομή των Ιωαννίνων, σε συνδυασμό με τον τρόπο ζωής των κατοίκων τον 19ο αιώνα.

Την αντίληψη που χώριζε τον κλειστό τρόπο ζωής των κατοίκων από τον δημόσιο-συλλογικό των συντεχνιών και της αγοράς (του παζαριού).

Την συνύπαρξη Χριστιανών, Τούρκων, Εβραίων και άλλων, κάτω από την ηγεσία ενός ιδιοφυούς πολιτικού και τυράννου –του Αλή Πασά– επί των ημερών του οποίου τα Γιάννινα γνώρισαν ιδεώδη ασφάλεια, αστική άνοδο, συνεπακόλουθη ακμή της μικρής αγροτικής ιδιοκτησίας και αξιόλογα δημόσια έργα.

Στην έρευνα αναλύεται η πόλη μετά το 1869, με βάση ανέκδοτους χάρτες, τούρκικους καί ελληνικούς, και η πόλη του Αλή Πασά, με βάση επίσης ανέκδοτους χάρτες του Barbiè du Bocage, οι οποίοι:

α. *Κλείνουν τα κενά* που υπάρχουν από τις περιγραφές των περιηγητών (Holland, Pouqueville κλπ.) και άλλων μελετητών (Ψαλίδα, Αραβαντινού, Λαμπρίδη...).

β. *Ανατρέπουν* πολλές από τις παραδεδεγμένες απόψεις για την τοπογραφία των τότε Ιωαννίνων, μια και οι ως τώρα ερευνητές βασίζονταν στη λογοτεχνική (άνευ τοπογραφικού χάρτη) περιγραφή και στην κατάσταση όχι απλά μετά τον Αλή, αλλά μετά την πυρκαγιά του 1869.

γ. *Επιβεβαιώνουν* θέσεις νεωτέρων ερευνητών (Σαλαμάγκα, Βρανούση) για ζητήματα τοπογραφίας του Κάστρου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

* Το κείμενο αποτελεί περίληψη της διδακτορικής διατριβής του συγγραφέα.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ – ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΚΑΣΤΡΟ

Το Κάστρο είναι χτισμένο επάνω σε μια χερσόνησο που εισχωρεί στη λίμνη Παμβώτιδα και έχει έκταση γύρω στα 190.000 μ^2 (Βλέπε Εικ. 1). Το έδαφός της είναι σχεδόν ομαλό και στο επίπεδο της λίμνης. Η χερσόνησος εξελίσσεται σε δύο βραχώδη υψώματα – τις Β.Δ. και Ν.Α. ακροπόλεις (Βλέπε Εικ. 2 και Εικ. 3).

Το πιθανώτερο είναι, *η Ν.Α. ακρόπολη*, λόγω έκτασης και μορφολογίας εδάφους, *να ήταν ο αρχικός πυρήνας του Κάστρου.*

Στη Β.Δ. ακρόπολη ήταν η κατοικία των Δεσποτών επί «Δεσποτάτου της Ηπείρου», *ενώ γύρω από την Ν.Α., άρχισε τον 10ο αιώνα να σχηματίζεται μια πολιτεία*, που στα τέλη του 10ου αιώνα είναι η έδρα της Επισκοπής των Ιωαννίνων και ο Ιταλονορμανδός Βοημούνδος (το 1080) την βρίσκει να έχει υπολογίσιμο Κάστρο.

Ο Κομνηδούκας Μιχαήλ ο Α΄ (1205-1215) επανακατασκεύασε το Κάστρο, «το ανείγειρεν εις μόρφωσιν κάστρου» γι' αυτό και ονομάζεται «πολιστής-πολιούχος».

Το 1367-1384 ο Δεσπότης Κομνηνός Θωμάς ο Πρελούμπος, γιός Σέρβου και κάποιας Κομνηνής, επισκεύασε το Κάστρο, κατασκεύασε τείχη, Πύργο κλπ. Το 1384 δολοφονήθηκε και ανέλαβε το θρόνο ο Ιζαού-Ιζάουλος από τους Μπουοντελμόντι της Φλωρεντίας (1385-1411).

Το 1670 έχουμε πληροφορίες σημαντικές για το Κάστρο από τον Τούρκο περιηγητή Evliya Celebi. Το Κάστρο παρ' όλο ότι έχουν περάσει 250 χρόνια από την κατάκτηση, έχει μείνει όπως το άφησαν οι δεσπότες της Ηπείρου (Βυζαντινοί και Φράγκοι). (Τά τείχη ήταν μαύρα και ραγισμένα).

Από το 1670 μέχρι το 1788, που στο Πασαλίκι των Ιωαννίνων ανέβηκε ο Αλή Πασάς, δεν υπάρχουν πληροφορίες για ενέργειες που να δείχνουν ότι το Κάστρο υπέστη επεμβάσεις και ο *Αλή Πασάς άρχισε το 1815 την ριζική επισκευή-αναμόρφωσή του.* Οι εργασίες άρχισαν το 1815 και ολόκληρα τα εξωτερικά τείχη του είναι δικά του κατασκευάσματα.

Για καλλίτερη οχύρωση της πόλης κατασκεύασε ο Αλής περιμετρική τάφρο, που περιέκλειε την πόλη Νοτιοδυτικά, μήκους 8-9 χιλιομέτρων, γνωστή σαν «χαντάκι του Βενετσιάνου».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΟΙ ΑΚΡΟΠΟΛΕΙΣ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ

Την Ν.Α. Ακρόπολη, το Ιτς-Καλέ, (εσωτερικό Φρούριο) διάλεξε και ο Αλή Πασάς για να χτίσει τα Σεράγια του το 1792 και άλλα κυβερνητικά κτίρια. Μέχρι τότε στον μεσαιωνικό αυτό οικισμό, υπήρχαν σπίτια τα οποία γκρεμίστηκαν γι' αυτό το σκοπό. Για να προφυλάξει τις εγκαταστάσεις αυτές ο Αλής, διαμόρφωσε εκ νέου το Ιτς-Καλέ με καινούργια υψηλά τείχη, αυτά που γνωρίζουμε μέχρι σήμερα.

Η μεγάλη πύλη του Ιτς-Καλέ, βρίσκεται στην πλευρά που αντικρύζει την Β.Δ. ακρόπολη. Αριστερά της υπήρχε η υπηρεσία ασφάλειας του Αλή και στη συνέχεια το Σεράϊ του Αλή Πασά.

Πίσω από το Σεράϊ, στη Ν.Α. άκρη του Κάστρου, υπήρχε κήπος με το Φετιχιέ Τζαμί. (Βλέπε Εικ. 4).

Στη Β.Δ. Ακρόπολη, στην ακρόπολη του Δημοτικού Μουσείου –(Επάνω Γουλάς) υπάρχουν σήμερα το τζαμί του Ασλάν Πασά, ο τάφος του, τα κτίρια του Μενδρεσσέ και της Εστίας, που χρονολογούνται από τις αρχές του 19ου αιώνα (Βλέπε Εικ. 5 και Εικ. 6).

Τα ερείπεια του βυζαντινού πύργου με την παρακείμενη είσοδο ανήκουν στην εποχή του Δεσπότη Θωμά (1367-1384).

Στο ίδιο πλάτωμα υπήρχε και ο τάφος του Δεσπότη Θωμά, όπως μαθαίνουμε σήμερα από τον χάρτη του Barbiè du Bocage και για τον οποίον θα αναφερθούμε παρακάτω.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΑΛΗ ΠΑΣΑ (1820-1822)

Η καταστροφή της πόλης το 1820-22 από τα σουλτανικά στρατεύματα και τον Αλή Πασά έχει μείνει στην παράδοση σαν ο «Μεγάλος Χαλασμός».

Οι Γιαννιώτες προσπαθούσαν να ξαναχτίσουν τα σπίτια τους ενώ οι πυρκαγιές συνεχίζονταν. Το 1830 ξανακαίγεται το παζάρι. Λίγα χρόνια πριν το 1869, κάηκαν οι ΣΤΡΑΤΩΝΕΣ, που από τον Σαλαμάγκα πληροφορούμαστε ότι είχαν χτιστεί το 1839 σε θέση, που δεν μας είναι γνωστή. Στον χάρτη του B.d.B., υπάρχει ένδειξη Caserne= Στρατώνας, στον οποίον θα αναφερθούμε παρακάτω.

Το 1839 άρχισε το μεγάλο μεταρρυθμιστικό σχέδιο της Αυτοκρατορίας (Τανζιμάτ) με την έκδοση του *Χάτι Σερίφ του Γκιουλχανέ.*

Η «θεσμική μεταρρύθμιση άνοιξε τον δρόμο για την αναμόρφωση των αστικών ιστών, με πλήρεις οικοδομικούς και πολεοδομικούς κανονισμούς».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Σημαντικές πολεοδομικές μεταρρυθμίσεις έγιναν στα Γιάννινα το 1869 από τον Ρασήμ Πασά, ο οποίος ήταν διοικητής για δύο περιόδους (1868-1872) και (1878-1880). Ο ίδιος ήταν γιός Τούρκου και χριστιανής, είχε σπουδάσει μηχανικός στη Γερμανία και χαρακτηρίζεται φιλοπρόοδος και λάτρης της ελληνικής γλώσσας – ήξερε πολύ καλά ελληνικά και γαλλικά (τουρκικά ελάχιστα). Η άρνηση Τούρκων και Ελλήνων στην αναμόρφωση του παζαριού της πόλης τον ανάγκασε να αποφασίσει, με την βοήθεια του στρατιωτικού διοικητή, το κάψιμο του παζαριού για λόγους ρυμοτομικούς αυτή τη φορά. Έτσι τη νύχτα 28 προς 29 Ιουλίου 1869 το ξύλινο παζάρι της πόλης ξανακαταστράφηκε (830 σπίτια και 1.000 εργαστήρια). Από την επομένη κιόλα ημέρα οι μηχανικοί του Δήμου άρχισαν τον καινούργιο πολεοδομικό σχεδιασμό του παζαριού. Η περιοχή πλέον απέκτησε ευθύγραμμους-λιθόστρωτους δρόμους, κανονικά οικοδομικά τετράγωνα, μικρές πλατείες στα σταυροδρόμια και δρόμους χωρίς αδιέξοδα.

Πρέπει να σημειωθεί ότι το νέο Τανζιμάτ έκανε ειδικές προβλέψεις για τις πυρκαγιές. Εκτός από τον ορθογωνισμό του αστικού ιστού στις περιοχές που είχαν καεί, υιοθετείται και ο αστικός αναδασμός. Επιτρέπεται δηλαδή η μετάθεση των οικοπέδων, ώστε να μη δεσμεύεται το νέο σχέδιο από την ιδιοκτησία, συγχρόνως δεν επιτρέπεται πλέον η διατήρηση αδιεξόδων δρόμων, οι οποίοι πρέπει να διανοιγούν ή να καταργηθούν. Η καινοτομία αυτή του Τανζιμάτ πιστεύω ότι βοήθησε τα σχέδια του Ρασήμ Πασά. Τον βοήθησε στο να επιβάλει στους ιδιοκτήτες τα σχέδιά του και να προχωρήσει στην πολεοδομική αναμόρφωση του Εμπορικού Κέντρου των Ιωαννίνων.

Ο πολεοδομικός ιστός της πόλης πριν τον Αλή Πασά δεν ήταν αυτός που μέχρι τώρα είχαμε δεχτεί. Σήμερα, μετά τη σύγκρισή του με τον χάρτη του B. du Bocage αποκαλύπτουμε ότι η προ του Αλή Πασά πολεοδομική οργάνωση της πόλης είχε όλα τα χαρακτηριστικά της οθωμανικής πόλης, δηλαδή, στενούς αδιέξοδους δρόμους, καμπυλόγραμμες πορείες κλπ.

Το 1871 ιδρύθηκε με σουλτανικό διάταγμα ο Δήμος Ιωαννιτών. Στελέχωση των δήμων με μηχανικούς και αρχιτέκοντες, όπως προέβλεπε το Τανζιμάτ, γίνεται και στα Γιάννινα, όπου το 1870 αρχιμηχανικός είναι ο Χόλτς, το 1877 ο Σιγμόνδας Μινέϊκο, ο Πετρόβσκυ και ο Βαρθόλθη, ενώ το 1883 συντάσσεται από τον Ιταλό μηχανικό Μπερνασκόνι το σχέδιο της πόλης.

Στον 1:2.000 χάρτη που χρησιμοποιήθηκε σαν υπόβαθρο για την

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

αναπαράσταση της πόλης των Ιωαννίνων στα τέλη του 19ου - αρχές 20ου αιώνα υπάρχει σημείωση - θεώρηση στα τούρκικα, η μετάφραση της οποίας απέδειξε ότι ο χάρτης αυτός προϋπήρχε του 1904 (μήπως είναι αυτός που συνέταξε ο Μπερνασκόνι;) (Βλέπε φ.7).

ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 1 ΣΧΕΔΙΟΥ
(Χάρτης της πόλης τέλος 19ου αιώνα-αρχές 20ού αιώνα)

(Όρια της πόλης, οι πρώτες συνοικίες γύρω από το Κάστρο - 1690, 18ος αιώνας, κλπ.). (Βλέπε Εικ. 8).

Το πότε ακριβώς επεκτάθηκε η πόλη έξω από το Κάστρο δεν είναι γνωστό. Το 1430 όμως υπήρχαν οι κοντινές προς το Κάστρο συνοικίες δηλ. «Λειβαδιώτη», «Σαράβα», «Τσιγαρά», «Τσουκαλά» (Χρυσόβουλα Ανδρόνικου, 1319 και 1321). Στα τέλη του 15ου αιώνα κατοικείται η «Καλούτσιανη» και η περιοχή του «Ναμάς-γκιάχ».

Μέσα στον *17ο αιώνα* η πόλη λαμβάνει την πολεοδομική μορφή των Οθωμανικών πόλεων. Ο κύριος άξονας συμπίπτει με τη βασική αρτηρία της πόλης στο κέντρο της οποίας υπάρχει το Μπαϊρακλί τζαμί, η αγορά-το παζάρι- ή Çarşi και το μπεντεστένι.

Τον 17ο αιώνα, 11 Τζαμιά έχουν ιδρυθεί μέσα στις συνοικίες - μαχαλάδες: το Μπαϊρακλί τζαμί, το Τζαμί της Καλούτσιας ή Κανλί-Τσιεσμέ, το «Ναμάς-Γκιάχ», το «Μπαχράμ ή Λιάμ Τζαμί», το «Εμιρλέρ Τζαμί», το Σιέμ Σιέ Ντίν», το «Ντεν-ντε Ουρούδς» ή «Ντεν-ντε ρουτς», το «τζαμί Μεχμέτ Αγά» το «Τσιεκούρ τζαμί» και τα δύο τζαμιά στο Κάστρο, το Ασλάν Πασά τζαμί και το Φετιχιέ τζαμί.

Μέσα στον 18ο αιώνα χτίζονται τα τζαμιά «Ζεβαδιέ», «Ιμπραήμ Πασά», «Οσμάν τσιαούς», «Ισούφ Αγά», «Κουμπλού», «Ομέρ μπέη», ενώ οι συνοικίες που αναπτύσσονται στα βόρεια είναι οι «Ζεβαδιέ», «Γάλατα», «Καραβατιά», «Κούμπλου», «Τσεγκέλια» και στα νότια οι «Λακκώματα» ή «Γενί Μαχαλάς», «Ισούφ Αγά», «Ζευγάρια».

Τα ονόματα των συνοικιών παίρνουν το όνομα του τζαμιού, το οποίο συχνά φέρει το όνομα του ιδρυτή του, ή προέρχονται από φυσικά αίτια... δηλ. «Γενί Μαχαλάς» =καινούργια συνοικία, «Κανλί-Τσιεσμέ» =βρύση αίματος.... Στις περισσότερες συνοικίες της πόλης κατοικούν ανάμικτοι Οθωμανοί καί Χριστιανοί. Εκτός των «Γενί Μαχαλά» ή «Λακκώματα», «Καραβατιά», «Δεδερούτς» και «Ζεβαδιέ», που κατοικούν μόνο Χριστιανοί.

Στις εισόδους της πόλης υπήρχαν Τελωνεία (οι φόροι είχαν αυξη-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

θεί στην επικράτεια του Αλή από 5% σε 6,5%): Αναφέρονται: στη βόρεια είσοδο της πόλης, στο δρόμο προς τη Σαδοβίτσα, στο δρόμο προς τα Νότια, Πρέβεζα κλπ. Στη Σκάλα για τα εμπορεύματα που έρχονταν με βάρκες από τη Λίμνη, στον εμπορικό πυρήνα της αγοράς ήταν το Τελωνείο των ποτών.

Στρατιωτικές εγκαταστάσεις εκτός των Μεγάλων Στρατώνων, αποθήκες όπλων, Στρατοδικείο, το κανονιοστάσιο, το ιπποφορβείο του πυροβολικού και τα γνωστά «καρακόλια» για τρομοκράτηση των Χριστιανών. Τέτοια ήταν στους «Μπαμπάδες», στην «Καλούτσιανη», στον «Κουραμπά», στο «Γιαλί καφενέ», στην «Πλατεία Μνημάτων» και στην «κεντρική είσοδο το Κάστρου».

Η έκταση αυτή της πόλης είναι και η οριστική και θα παραμείνει μέχρι το 1820-22, οπότε θα καταστραφεί σχεδόν ολοκληρωτικά κατά την πολιορκία της πόλης από τα σουλτανικά στρατεύματα και τον Αλή Πασά.

ΚΕΝΤΡΟ ΠΟΛΗΣ – ΑΓΟΡΑ – ΠΑΖΑΡΙ – ÇARŞI

Πυρήνας της αστικής ζωής είναι το παζάρι ή Çarşi: (Çarşi, περσική λέξη, σημαίνει σε πολλές περιπτώσεις την πρώτη φάση της ανοιχτής αγοράς - το Παζάρι. Ο Cesar και ο Cerasi υποστηρίζουν ότι με τη λέξη Çarşi εννοείται το γεωμετρικό κέντρο της νέας πόλης, η οποία αναπτύσσεται γύρω από αυτό).

Η κεντρική αγορά της πόλης ήταν απέναντι από το Κάστρο στις οδούς Αβέρωφ - Ανεξαρτησίας με τα γύρω πολυάριθμα στενά. Κάθε συντεχνία είχε το δρόμο της με συνέπεια ο χώρος αυτός να παίρνει το όνομα από το εμπόρευμα που πουλιόταν εκεί - Αλευροπάζαρο, Κριθαροπάζαρο, Σταφυλοπάζαρο κλπ.

Η αγορά όπως διαμορφώθηκε μετά το 1869, είχε μια γραμμική ανάπτυξη (Βλέπε Εικ. 9). Τα μαγαζιά και εργαστήρια βρίσκονται πολλές φορές σε μεγάλη απόσταση μεταξύ τους (Καλούτσιανη - Γιαλί Καφενέ). Στα ενδιάμεσα υπάρχουν εκπαιδευτικά, θρησκευτικά και λοιπά κτίρια, όπως τα Καπλάνειο, Βαλάνειο, Μαρούτσειο, Παυλίδειο, 3 Παρθεναγωγεία της Ελισσάβετ Καστρισόγια, 3 Ορφανοτροφεία, 3 Νοσοκομεία, Νοσοκομείο Χατζηκώστα, Νοσοκομείο της πόλεως στη Λούτσα, ένα στρατιωτικό μέσα στο Κάστρο, 1 Πτωχοκομείο και 1 Γηροκομείο. Στις αρχές της αγοράς υπήρχαν τα χάνια και τα πανδοχεία. Εντοπίστηκαν 24 χάνια - όλα σχεδόν ετοιμόρροπα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Το Μπεζεστένι ή μπεντεστένι επί Αλή Πασά ήταν στην άκρη του Παζαριού (πληροφ. Ψαλίδα), στην νεώτερη εποχή γνωρίζουμε από τον Σαλαμάγκα ότι ήταν οι κάθετοι δρόμοι στην οδό Αβέρωφ που έβγαζαν στην οδό Λόρδου Βύρωνος.

ΟΘΩΜΑΝΙΚΑ ΚΤΙΡΙΑ, ΤΖΑΜΙΑ, ΜΕΝΔΡΕΣΣΕΔΕΣ, ΣΧΟΛΕΙΑ, ΤΕΚΕΔΕΣ

Το τζαμί αποτελεί το τοπικό κέντρο για τήν κοινωνική επαφή των πολιτών.

Οι σοφάδες του τζαμιού του Ασλάν πασά αποτελούσαν τόπο συγκέντρωσης πιστών και λογίων, αναφέρει ο Evliya Celebi στην περιγραφή του το 1670, συγχρόνως το χαρακτηρίζει τερπνό, ωραίο και φυσικό. Για το Φετιχιέ Τζαμί =τζαμί της κατάκτησης που βρίσκεται στην άλλη ακρόπολη του Κάστρου, στο Ιτς-Καλέ, το ονομάζει τζαμί του Καπλάν Πασά (πρέπει νάταν ο ανακαινιστής του) και θαυμάζει την διακόσμηση, τον πλούτο και την περίοπτο θεση του. Ήταν μολυβδοσκέπαστο.

Το τζαμί, στα πρώτα χρόνια της κατάκτησης, ήταν μια πλινθόκτιστη αίθουσα χωρίς μιναρέ (Μετζήτ). Από τα 17 τζαμιά των Ιωαννίνων έχουν σωθεί εκτός των δύο του Κάστρου: Το Τσικούρ τζαμί, χωρίς τον μιναρέ του, το τζαμί της Καλούτσιανης, χωρίς την κωνική απόληξη του μιναρέ και για το τζαμί Σιεμ-Σιε-ντιν υπάρχει η πληροφορία (Κ. Φωτόπουλος) ότι διατηρείται το κτίριο ως κατοικία με τη βάση του μιναρέ του.

Μενδρεσσέδες

Σχεδόν όλα τα τζαμιά είχαν κοινά σχολεία. Ορισμένα είχαν ανώτερα σχολεία - τους Μενδρεσσέδες (ιεροδιδασκαλεία). Όπως, τα τζαμιά Οσμάν Τσιαούς, Μεχμέτ Αγά, Βελή Πασά ή Τσικούρ τζαμί και το Ασλάν Πασά.

Τεκέδες

Οι τεκέδες ήταν θρησκευτικά ιδρύματα όπου ζούσαν Δερβίσες - παρόμοια με τα χριστιανικά μοναστήρια.

Τέσσερις τεκέδες υπήρχαν στα Γιάννινα: Ο Τεκές των Μπεκτασί, ο Τεκές του Χ΄΄.Βρενώζη (στη θέση που προϋπήρχε ο ναός της Αγ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τριάδας). Τεκές στην είσοδο της πόλης από τα Νότια και στην υποσυνοικία Αηδόνα. (Ο τελευταίος ιδρύθηκε από τον Αλή Πασά και καταστράφηκε από τον ίδιο το 1820-22).

Ισραηλιτικά

Στους Εβραϊκούς Μαχαλάδες του Κάστρου και των γύρω συνοικιών υπήρχαν *δύο Συναγωγές*, η μια στην οδό Γιοσέφ-Ελιγιά (δεν υπάρχει πια) και η άλλη μέσα στο κάστρο, στην οδό Ιουστινιανού, το «Εξω και μέσα Συναγώγι». Η πρώτη υπήρχε μέχρι την Γερμανική κατοχή, η δεύτερη σώθηκε.

Μαχαλάδες

Η πόλη ήταν διαιρεμένη σε μαχαλάδες - συνοικίες όπου κατοικούσαν ανάμικτες ομάδες πολιτών. Καθαρά χριστιανικές συνοικίες ήταν: «Γενί Μαχαλάς» και οι υποσυνοικίες «Καραβατιά», «Αρχιμανδρειό» το «Πλινθοκοπείο», οι «Καμάρες», «Τσιγαρά», «Ομέρ μπέη», η «Μητρόπολη» και η «Τσουκαλά». Η μεγαλύτερη συνοικία ήταν η «Μπαχράμ Πασά», η οποία περιλάμβανε και την αγορά. Υποσυνοικία της ήταν η «Σαράι μαχαλάς», ανάμικτη σε πληθυσμό Οθωμανών και Χριστιανών. Βρισκόταν στη βορεινή είσοδο της πόλης και στις δύο της πλευρές είχαν ανεγερθεί τα πιο αξιόλογα σπίτια των προκρίτων Χριστιανών.

Το «Βακούφι» δημιουργήθηκε μετά την πυρκαγιά του 1869, ήταν μεταξύ Μπαϊρακλί τζαμί και της παλιότερης συνοικίας του «Λειβαδιώτη».

Η συνοικία Λιθαρίτσα, όπου μέχρι το 1962 υπήρχαν οι Στρατώνες που είχε χτίσει ο Ρασήμ Πασάς το 1869, εκτεινόταν επί Αλή Πασά μέχρι το Πλινθοκοπείο, τον Τσικούρ Μαχαλά και την Αγία Μαρίνα.

ΠΡΑΣΙΝΟ ΚΑΙ ΝΕΡΟ (φυσικά στοιχεία μέσα στην πόλη)
ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΑ

Ο επισκέπτης των Ιωαννίνων εντυπωσιαζόταν από την ανάμιξη των κομψών μιναρέδων με τα πανύψηλα κυπαρίσια, την επιβλητική παρουσία της λίμνης και την μεγαλοπρέπεια των γύρω βουνών.

Τα καλύτερα σπίτια περιβάλλονταν από κήπους με πλατάνια, καστανιές και κυπαρίσια.

Οι τόποι λατρείας τοποθετούνται απαραίτητα κοντά σε πηγαίο νε-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ρό, για τη διενέργεια εξαγνισμών - (αμπντέστ) γι' αυτό και τα τζαμιά είναι συνδυασμένα με τις βρύσες, το Μπαϊρακλί τζαμί με την περίφημη βρύση του Παζαριού και τη βρύση στις Κανίστρες (βλ. στο βιβλίο μου περιγραφή από τον Κ. Φωτόπουλο). Το τζαμί της Κανλή Τσιεσμέ, η βρύση στην πλατεία του Ορφανοτροφείου του Γεωργίου Σταύρου κλπ.

Η πόλη είχε 845 ιδιωτικά λουτρά, δημόσια μέσα στο Κάστρο, στην αγορά και στο Ναμάς-Γκιάχ. Το 1902, ο Παν. Τζαμακλής σημειώνει 41 πηγάδια μέσα στην πόλη και την πορεία του λιμναίου νερού προς το νοσοκομείο της Λούτσας. Στο Ναμάς-Γκιάχ υπήρχε υδραγωγείο. Ίσως νάταν το τέλος της πόλης την εποχή της κατάκτησης.

Οι φυτεμένοι υπαίθριοι χώροι ήταν πολύ δημοφιλείς στην Οθωμανική πόλη, αποτελούσαν μια έκφραση της προσήλωσης των Τούρκων στη φύση, κλίση που έχει τις ρίζες της στο νομαδικό παρελθόν. Ο κήπος εξ άλλου ήταν ο παράδεισος που υπόσχεται το κοράνι. Είναι πολύ ενδιαφέρον πως τα δύο νομαδικά στοιχεία *πράσινο* και *νερό* συνδυάζονται στα οθωμανικά νεκροταφεία. Η ζωή συνεχίζεται μετά θάνατον μέσω της αθανασίας - η καλή ταφή προϋποθέτει ένα όμορφο τάφο (τουρμπές) μέσα σε πράσινο περιβάλλοντα χώρο π.χ. Τουρμπές Ασλάν Πασά (Βλέπε Εικ. 10). Στήν ακρόπολη του Δημοτικού Μουσείου υπήρχαν αξιόλογο τάφοι μέχρι τη γερμανική κατοχή. Τα περισσότερα τζαμιά πλαισώνονταν από Νεκροταφεία (Μπαϊρακλί τζαμί, Ναμάς-Γκιάχ, Μεχμέτ Αγά, Λιάμ ή Μπαχράμ Πασά Τζαμί).

ΕΝΑΣ ΑΓΝΩΣΤΟΣ ΜΕΧΡΙ ΤΩΡΑ ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

Η ανάγκη να καλύψω τα κενά που διαρκώς συναντούσα στην έρευνά μου, και το βιβλίο του Maurice Cerasi, La Città del Levante... που μου συνέστησε ο καθηγητής Ν. Παναγιωτάκης με οδήγησαν στο να επισκεφθώ την Bibliothèque Nationale στο Παρίσι και να ερευνήσω τα αρχεία της.

Δύο χάρτες σε κλίμακα 1:9.000 και 1:30.000 για την πόλη των Ιωαννίνων και το Νησί, ανέκδοτοι μέχρι σήμερα, σχεδιασμένοι από τον γάλλο Γεωγράφο Barbiè du Bocage στις αρχές του 19ου αιώνα, μα και ιδιαίτερη γνώση για την τοπογραφία της ευρύτερης περιοχής των Ιωαννίνων, ήταν το αποτέλεσμα της έρευνάς μου.

Ο μεγάλος χάρτης, διαστάσεων 50 × 70, είναι σχεδιασμένος σε χοντρό χαρτόνι, με μαύρο, πράσινο και κόκκινο, μολύβι και έχει ένδειξη κλίμακας σε γαλικά πόδια (Βλέπε Εικ. 11).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ο μικρός χάρτης αποτελεί σμίκρυνση του προηγουμένου και περιλαμβάνει ολόκληρη τη γύρω περιφέρεια της πόλης, μαζί με το περιμετρικό οχυρωματικό έργο του Αλή «Χαντάκι του Βενετσιάνου» (Βλέπε Εικ. 12).

ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΟΥ ΙΣΤΟΥ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΟ 1820 - 1822

(Για τους αριθμούς που αναφέρονται στην ανάλυση που ακολουθεί με τα σύμβολα βλ.χ.σ., βλέπε ανασχεδίαση του χάρτη του B. du Bocage, ο οποίος συνοδεύει την έρευνα) (Βλέπε Εικ. 13).

Η συγκρότηση της πόλης του 1800 είναι απόλυτα εμφανής στο χάρτη, όπου αναγράφονται και οι βασικές συνδέσεις της με τη γύρω αγροτική περιφέρεια. Ο γνωστός άξονας με κατεύθυνση από τα βορειοδυτικά προς τα νοτιοδυτικά υπήρχε από τότε, ως κύρια οδική αρτηρία της πόλης - ασφαλώς όμως με διαφορετική οδική χάραξη από την σημερινή. Περνούσε μέσα από την καρδιά του Παζαριού (βλ. χ. σ. 33) και λίγο πριν από το αντίκρυσμα του λόφου Λιθαρίτσα και, ενώ ήταν ακόμα μέσα στο παζάρι, διχαζόταν σε δύο δρόμους. Ο αριστερός ακολουθούσε προς τα ανατολικά τη μορφολογία του λόφου Λιθαρίτσα και κατεβαίνοντας προς τη λίμνη τον περιτριγύριζε, άφηνε δεξιά του το Σεράϊ του Βελή Πασά (βλ.χ.σ.44), περνούσε από την Αγία Μαρίνα (βλ.χ.σ.49) και το Πλινθοκοπείο (βλ.χ.σ.50) έφθανε στο Τζαμί της Καλού Τσεσμέ (βλ.χ.σ.56) και μέσω της Πύλης της Μπουνίλας ή της Καλό-Τσεσμέ (βλ.χ.σ.66) οδηγούσε έξω από την πόλη. Ο δεξιός δρόμος είχε νότια κατεύθυνση και οδηγούσε προς την κυρία είσοδο του Φρουρίου «Λιθαρίτσα», επάνω στο οποίο ήταν χτισμένο το Σεράϊ του Αλή Πασά (βλ.χ.σ.47), για να κατευθυνθεί μέσω των τουρκικών Νεκροταφείων (βλ.χ.σ.19) του Ναμάς-Γκιάχ προς το δρόμο της Λούτσας (βλ.χ.σ.95) ή το Πλινθοκοπείο (βλ.χ.σ.50). Από εδώ έφτανε κανείς στην Καλούτσιανη ή συνέχιζε νοτιότερα προς το δρόμο της Μεγάλης Λούτσας (βλ.χ.σ.60).

Βορειοανατολικά, η πόλη έφθανε έως την μεγάλη τάφρο (Βλέπε Εικ. 14), γεμάτη με τα νερά της Λίμνης (βλ.χ.σ.67 και 73). Η τάφρος χώριζε τη χερσόνησο από την υπόλοιπη πόλη και διακοπτόταν από δύο γέφυρες (βλ.χ.σ.65) για την επικοινωνία του Κάστρου. Στο μεταξύ των δύο γεφυρών τμήμα, δηλαδή στο Κουρμανιό, ο Barbiè du Bocage σημειώνει στο χάρτη του την ένδειξη ΒΑΛΤΟΣ (βλ.χ.σ.97).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ο χάρτης απεικονίζει την πολεοδομική ανάπτυξη των Ιωαννίνων και συγχρόνως παρέχει τη δυνατότητα μελέτης της γενικότερης ζωής της πόλης, μέσα από την ανάγνωση των πληροφοριών και σχολίων, που δίδονται από τις σημειώσεις που υπάρχουν επάνω σ' αυτόν. Το όνομα του Αλή Πασά, των γιών του Μουχτάρ και Βελή, όπως και κτίρια – εγκαταστάσεις που έχουν σχέση μ' αυτούς κυριαρχούν στο χάρτη αυτόν των αρχών του 19ου αιώνα. Και είναι πολύ φυσικό, αφού ο Αλής κυβέρνησε το πασαλίκι των Ιωαννίνων για 33 χρόνια και το ανέδειξε σε ανεξάρτητο κράτος μέσα στην Οθωμανική αυτοκρατορία. Τα Γιάννινα, επί Αλή, ήταν μια πολιτεία 40.000 κατοίκων με πολλούς μορφωμένους Έλληνες που παρακολουθούσαν τις εξελίξεις στην Ευρώπη.

Στο χάρτη δεν αναφέρονται όλες οι γνωστές συνοικίες της πόλης. Σημειώνονται ιδιαίτερα μόνο ορισμένες συνοικίες, όπως η Καλούτσιανη που εδώ ονομάζεται Καλό Τσεσμέ (βλ.χ.σ.57), το Πλινθοκοπείο (βλ.χ.σ.50), η Εβραϊκή στο Παζάρι (βλ.χ.σ.34), η Εβραϊκή μέσα στο Κάστρο (βλ.χ.σ.76) και μια συνοικία που δεν παρουσιάζεται μέχρι τώρα με αυτό όνομα. Η Συνοικία των απελευθερωμένων νέγρων (Quartier des negres affranchis) (βλ.χ.σ.53) (ασφαλώς θα εννοεί τη συνοικία «γύφτικα»).

Με μικρά τετράγωνα σχήματα συμβολίζονται ορισμένα τζαμιά της πόλης και δύο Οθωμανικά λατρευτικά ιδρύματα - Τεκέδες, στην βορεινή είσοδο της πόλης (βλ.χ.σ.26) και στη μεσημβρινή (βλ.χ.σ.71). Με ορθογώνια, συμβολίζονται 5 εκκλησίες: Η Μητρόπολη (βλ.χ.σ.37), η Αγία Μαρίνα (βλ.χ.σ.49), ο Άγιος Νικόλαος (βλ.χ.σ.4). Με απλά γεωμετρικά ορθογώνια συμβολίζονται τα άλλα κτίρια που έκρινε ότι έπρεπε να ξεχωρίσει ο Barbiè du Bocage.

Τα οθωμανικά νεκροταφεία κυριαρχούν στην εικόνα της πόλης και συμπληρώνουν τις ιστορικές περιγραφές που γνωρίζουμε (βλ. χ. σ. 19).

Αναφορές για τις στρατιωτικές εγκαταστάσεις της εποχής σημειώνονται κοντά στον Μιλιέτ Μπαχτσέ (Κάτω Μπαχτσέ όπως γράφει ο Barbiè du Bocage (βλ.χ.σ.14) με την λέξη Caserne =Στρατώνας. Ίσως να ήταν εδώ λοιπόν ο Στρατώνας που είχε χτιστεί το 1839 και μέχρι τώρα αγνοούσαμε τη θέση του! Κάηκε λίγο πριν το 1869 (πληροφ. Δ. Σαλαμάγκα). Στη δυτική και στη Νότια γωνία του Κάστρου αναγράφεται η λέξη Bastion = Προμαχώνας (βλ.χ.σ.74). Για το Πυροβολείο θα αναφερθούμε ιδιαίτερα παρακάτω.

Στοιχεία της κοινωνικής μέριμνας της εποχής παρουσιάζονται στον χάρτη μέσω των σημειώσεων Ελληνικό Νοσοκομείο (βλ.χ.σ.18),

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Μενδρεσές (βλ.χ.σ.25), Κολλέγιο Ελληνικό και Βιβλιοθήκη (βλ.χ.σ.29), ακόμα και Αγγλικό Προξενείο (βλ.χ.σ.24). Η Δικαιοσύνη αποδίδεται από το Δικαστήριο (βλ.χ.σ.31) και στις Φυλακές που σημειώνονται αφ' ενός μέσα στο Κάστρο (βλ.χ.σ.75) και εφ' ετέρου στη νοτιοδυτική κεντρική παρυφή της πόλης Γυναικείες Φυλακές (βλ.χ.σ.30).

Δύο από τα τζαμιά, τα υπ' αριθμ. 22 και 52, βρίσκονται μέσα σε νεκροταφεία, ενώ είναι περίεργο γιατί δεν σημειώνεται ο συνολικός αριθμός των τζαμιών, που όπως ξέρουμε ήταν 17. (Στον χάρτη σημειώνονται μόνο 9). *Τρία Τζαμιά* (τα υπ' αριθμ. 21, 22, 23) σημειώνονται στο Β.Δ. άκρο της πόλης κοντά στην Αγ. Αικατερίνη, *τέσσερα Τζαμιά* (τα υπ' αριθμ. 52, 54, 55, 56) στις περιοχές Καλούτσιανη - Λούτσα και *δύο* μέσα στο Κάστρο, τα υπ' αριθμ. 71 και 86 (το τζαμί του Ασλάν Πασά και το Φετιχιέ Τζαμί).

Σημειώνονται εκτάσεις για καλλιέργειες (βλ.χ.σ.5) στα βορειοδυτικά και νοτιοδυτικά τμήματα της πόλης, λαχανόκηποι στις παραλίμνιες νοτιοανατολικές περιοχές (βλ.χ.σ.54) και λατομεία (βλ.χ.σ.91) (Carriere a vu Jointure la pierre pour batir).

Τελωνεία (βλ.χ.σ.59) σημειώνονται στην είσοδο της πόλης από τα νότια και στο δρόμο της Μεγάλης Λούτσας (βλ.χ.σ.60) προς την Περίβλεπτο (βλ.χ.σ.62). Γραφείο Τελωνείων (βλ.χ.σ.32) εφάπτεται στο νοτιοδυτικό μέρος του Παζαριού.

Στην περιοχή της Καλούτσιανης κοντά στην ονομαζόμενη Είσοδο της Μπουνίλας και στην τάφρο του Βενετσιάνου (βλ.χ.σ.66 και 64) σημειώνεται Κιόσκι με πλατάνια (βλ.χ.σ.58), ενώ λίγο νοτιότερα υπάρχει Ταχυδρομείο και Κινέζικο Περίπτερο (βλ.χ.σ.68 και σ.69 αντίστοιχα).

Το σχήμα του Παζαριού που συμβολίζεται ιδιαίτερα στον χάρτη με γραμμή ------ ανταποκρίνεται πλήρως στις περιγραφές που γνωρίζουμε από ιστορικές μαρτυρίες. Ο H. Holland ομιλεί για 10 ή 12 δρόμους που τέμνουν ο ένας τον άλλο σε ακανόνιστες γωνίες, πολύ στενούς και σκοτεινούς (Βλέπε φ. 15). Πράγματι, εάν εξετάσουμε αυτή καθ' εαυτή την περιοχή του Παζαριού, όπως είναι σχεδιασμένη στον χάρτη (βλ. απόσπασμα σχεδίου) μπορούμε να μετρήσουμε αυτούς τους δρόμους και να επαληθεύσουμε όχι μόνον τον αριθμό που αναφέρει ο Holland, αλλά και αυτά που παρατηρεί ο Σαλαμάγκας. Δηλαδή τον κυκλόσχημο οικισμό του Παζαριού και τις δύο κεντρικές του εισόδους, οι οποίες πρέπει να ήταν στις θέσεις 1 και 2 του σχεδίου που αναφέρεται στο Παζάρι. Η μία δηλαδή στο Κριθαροπάζαρο, στην περιοχή Αγίου Νικολάου και η

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

άλλη στο σταυροδρόμι του ψωμάδικου Καμάρα (βλ. σημεία 128 και 126 στο σχέδιο 1). Η θέση αυτή των εισόδων του Παζαριού αναφέρεται και από τον Φωτόπουλο.

Στον χάρτη του Barbiè εντοπίστηκαν Εστίες που παρέμειναν ίδιες και στις δύο εποχές της Πόλης. Οι τρεις αυτές Εστίες - σταθερά σημεία, είναι οι παρακάτω:

α. το τζαμί της Καυλή-Τσιεσμέ.

β. ο τεκές των Μπεκτασί, γνωστός και σαν τεκές του Μουχτάρ πασά, βρίσκεται στο χάρτη του Barbiè σε απόσταση 1.850 μ. από το τζαμί της Καλούτσιανης. Εάν μετρηθεί η ίδια απόσταση στο χάρτη των αρχών του 20ου αιώνα είναι σχεδόν η ίδια.

γ. η δεξαμενή του Αλή Πασά που βρίσκεται στη θέση που μας είναι γνωστή από τον χάρτη του Π. Τζαμακλή το 1902.

Εάν πάρουμε τους δύο χάρτες που συντάχθηκαν στην παρούσα διατριβή και βάλουμε τόν ένα επάνω στον άλλο και προσπαθήσουμε να συμπέσουν τα τρία σταθερά σημεία που προαναφέραμε, δηλαδή το Τζαμί της Καλούτσιανης, η Δεξαμενή του Αλή Πασά και ο Τεκές των Μπεκτασί, παρατηρούμε ότι και οι περιοχές των Νεκροταφείων έχουν σχετική ταύτιση. Το ότι λοιπόν οι θέσεις των Νεκροταφείων των Ιωαννίνων το 1820 και το 1900 σχεδόν συμπίπτουν, αποτελεί μια επί πλέον απόδειξη - διαπίστωση που έρχεται να ενισχύσει την άποψη ότι ο Barbiè έχει εκπονήσει ένα χάρτη πολύ σημαντικό για την τοπογραφία της πόλης πριν από το 1820, με ιδιαίτερη σχεδιογραφική επιδεξιότητα και ακρίβεια - εάν ληφθεί υπόψη ο τρόπος μέτρησης, αποτύπωσης και το είδος των οργάνων που είχε ένας χαρτογράφος εκείνης της εποχής. Οι σημειώσεις και τα λοιπά σχόλια που περιλαμβάνει στη σχεδίασή του, δείχνουν προσωπική και σχολαστική εξέταση - ύστερα από αυτοψία – των τοπικών συνθηκών διαβίωσης των κατοίκων των Ιωαννίνων, τις οικονομικές δραστηριότητες της πόλης και την δικαιοπολιτιστική οργάνωση της κοινωνίας της.

Τέλος συγκρίθηκαν οι αποστάσεις ανάμεσα σε ορισμένα μνημεία, που γνωρίζουμε ότι υπήρχαν εκείνη την εποχή, και στους δύο χάρτες (πριν από το 1820 και των αρχών του 20ου αιώνα), με τα παρακάτω αποτελέσματα:

α. Απόσταση Φετιχιέ Τζαμί - Ασλάν Πασά Τζαμί και στους δύο χάρτες περίπου 425 μ.

β. Εβραϊκή Συναγωγή (μέσα στο Κάστρο) - Ασλάν Πασά Τζαμί και στους δύο χάρτες περίπου 330 μ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

γ. Εβραϊκή Συναγωγή - Φετιχιέ Τζαμί και στους δύο χάρτες περίπου 500 μ.

δ. Το χαντάκι του Βενετσιάνου που από τον Λαμπρίδη αναφέρεται ότι ήταν 5 μίλια γραφικά στο υπ' αριθ. 7 σχέδιο βρέθηκε 4,2 μίλια (πρέπει όμως να ληφθεί υπόψη η μεγάλη μεγέθυνση που έχει γίνει από το πρωτότυπο, που είναι σχεδιασμένο σε πολύ μικρή κλίμακα).

ε. Η απόσταση Λιθαρίτσα - Φετιχιέ είναι περίπου 550 μ. όση αναφέρεται και από τους Λαμπρίδη και Αραβαντινό.

Όμως εκτός των παραπάνω συμπτώσεων, επισημάνθηκαν ορισμένες διαφορές σε χαρακτηριστικά σημεία της πόλης.

Ο Barbiè du Bocage δεν κατάφερε να αποδώσει σωστά ορισμένες αποστάσεις, ιδιαίτερα όταν μεσολαβούσαν εμπόδια όπως ο πυκνός και σκοτεινός πυρήνας του παζαριού (βλ.χ.σ.33). Δηλαδή, αν φανταστούμε κάποιον άξονα να αρχίζει από την κεντρική πύλη του Κάστρου, με κατεύθυνση προς την περιοχή των Λατομείων (βλ.χ.σ.91), παρατηρούμε ότι το εύρος της πόλης, που κόβεται από τον άξονα αυτόν έχει λανθασμένη σχεδίαση. Είναι πολύ πιο στενό από την πραγματικότητα, με συνέπεια το Κάστρο και η τάφρος του να ακολουθούν λανθασμένη τοποθέτηση στο όλο σχέδιο και να έχουν προωθηθεί προς τα νοτιοδυτικά, ενώ θα έπρεπε να βρίσκονται σε πολύ πιο μεγάλη εκ διαμέτρου αντίθετα βορειοανατολική απόσταση.

Η απουσία του ακριβούς αριθμού των Τζαμιών από τον χάρτη πιστεύω ότι οφείλεται στο βασικό λάθος σχεδίασης που εντοπίζεται στο κεντρικό τμήμα της πόλης. Μια πιθανή εξήγηση είναι ότι ο Barbiè κατάλαβε την «αδυναμία» του σχεδίου του λίγο αργά και για να αποφύγει πιο χτυπητές διαφορές, οι οποίες ασφαλώς θα συνέβαιναν στην περίπτωση που ανέφερε και Τζαμιά, προτίμησε να μην τα συμβολίσει.

Στα Γιάννινα είναι γνωστό ότι η λίμνη είχε διάφορα κανάλια (αυλάκια, όπως τα λένε οι ντόπιοι), που εισχωρούσαν στην ξηρά. Ο χάρτης πολύ παραστατικά, δείχνει τρία απ' αυτά σε ισάριθμα κεντρικά σημεία της πόλης. *Το πρώτο* βρισκόταν στην περιοχή της συνοικίας Πλάτωνας. *Το δεύτερο* κοντά στην Αγία Μαρίνα (και απέναντι από το Τζαμί της Καλού Τσεσμέ) (βλ.χ.σ.56). *Το τρίτο* στη θέση της Πόρτας της Μπουνίλας ή της Καλού Τσεσμέ, συμπίπτει με την περιφερειακή εξωτερική τάφρο της πόλης, γνωστής ως χανδάκι του Βενετσιάνου. Το πλάτος του πρώτου καναλιού (βλ.χ.σ.28) ήταν γύρω στα 20 μ., όπως προκύπτει από το χάρτη και σ' αυτό έβλεπε η κατοικία του Σταύρου Ιωάννου,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

έμπιστου τραπεζίτη, οικονομικού συμβούλου και εισαγωγέα του Αλή Πασά. Ο κ. Μπούρας, στη μελέτη του για το αρχοντικό του Σταύρου Ιωάννου, έκανε την παρατήρηση ότι «Δυστυχώς δεν έχει ως τώρα μελετηθεί συστηματικά η τοπογραφία και μόνο μια ασαφής ένδειξη προερχόμενη από την αλληλογραφία του ιδιοκτήτη του, έρχεται να το συνδέσει με το άγνωστο άλλωστε σοκάκι που πηγαίνει στου Μιχάλη τ' αυλάκι...».

Η εύστοχη παρατήρηση και η υπόδειξη του κ. Μπούρα με οδήγησαν να ερευνήσω το Ηπειρωτικό Αρχείο του Σταύρου Ιωάννου και να βρω γράμμα του Αλή Πασά προς τον Μετζέ Αμπάζη (αστυνομικό διευθυντή) στο οποίο αναφέρεται το σοκάκι που πήγαινε στου «Μιχάλη τ' αυλάκι» σιμά στο σπίτι του Σταύρου Ιωάννου.

Με τον χάρτη του Barbiè το σοκάκι αυτό παύει πια να είναι άγνωστο:

α. Αναφέρεται με την ίδια λέξη, Ruelle = σοκάκι.

β. «Πηγαίνει στου Μιχάλη τ' αυλάκι» (στο χάρτη αναφέρεται σαν canal navigable).

γ. Ήταν ένας μικρός κάθετος στη σημερινή Ελευθερίου Βενιζέλου, πρώην Ανεξαρτησίας και ουσιαστικά αδιέξοδος δρόμος που σταματούσε στο Πλωτό Κανάλι (canale navigable). Το «αυλάκι» αυτό συνόρευε με τον κήπο του σπιτιού του Σταύρου Ιωάννου (βλ.χ.σ.27) και για κάποιο λόγο είχε ονομαστεί «του Μιχάλη τ' αυλάκι».

Τα παραπάνω, μαζί με την παραδοχή ότι το Ορφανοτροφείο του Γεωργίου Σταύρου έχει χτιστεί στη θέση που προϋπήρχε το σπίτι του Σταύρου Ιωάννου (βλέπε Λαμπρίδη, Μπούρα) με οδηγούν στη διαπίστωση ότι η δυτική άκρη του Κάστρου, που στον χάρτη του Barbiè αντικρύζει του «Μιχάλη τ' αυλάκι» έφτανε το 1800, σε απόσταση 250-300 μ. από το Ορφανοτροφείο του Γεωργίου Σταύρου.

ΦΡΟΥΡΙΟ ΛΙΘΑΡΙΤΣΑ

Ο τρόπος σχεδίασης του Φρουρίου Λιθαρίτσα (βλ.χ.σ.42), η θέση του ως προς το Κάστρο, το τεράστιο μέγεθος του φρουρίου –που για πρώτη φορά το αντιλαμβανόμαστε– μαζί με άλλες πληροφορίες που προέρχονται από γραπτές περιγραφές, μας οδηγούν στη βεβαιότητα ότι τα βραχώδη υψώματα Λιθαρίτσα –με την κατάλληλη οχύρωση που γνωρίζουμε ότι είχαν– προορίζονταν να ανακόπτουν την προσπέλαση όποιου είχε την επιθυμία να επιτεθεί στο Κάστρο ή να αποτελούν μόνι-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μη απειλή, εάν επρόκειτο να επιχειρηθεί πολιορκία του Κάστρου. Τα Λιθαρίτσα επικοινωνούσαν με το Κάστρο της Λίμνης μέσω σκεπαστού δρόμου με σκαλοπάτια (Chemin couvert en escalier).

Μήπως ήταν η Κούλια το Πυροβολείο (βλ.χ.σ.40) που αναγράφεται στον χάρτη του Barbiè; Θα έλεγα με βεβαιότητα ναι, γιατί η θέση της είναι πράγματι καίρια μεταξύ των δύο φρουρίων, όπως αναφέρεται σε πολλά κείμενα, δίπλα στη λίμνη και σχεδόν κεντροβαρικά ως προς την πόλη των Ιωαννίνων. Όμως υπάρχει η μαρτυρία του Ψαλίδα το 1821, που λέει ότι ο Αλής «πέρισυ έχτισε μία κούλια» δηλαδή το 1820. Επειδή όμως έχουμε δεχθεί ότι ο χάρτης έχει συνταχθεί πριν από τις επεμβάσεις του Αλή στο Κάστρο, δηλαδή πριν από το 1815, δεν είναι δυνατό ο Barbiè du Bocage να συμβόλισε τότε την Κούλια που ο Ψαλίδας γράφει το 1821 ότι ο Αλής έχτισε «πέρισυ». Όμως η πληροφορία του Πυρσινέλλα, ότι η Κούλια και οι λοιπές οχυρώσεις προϋπήρχαν του Αλή, με κάνουν να υποθέσω ότι ίσως πρόκειται για την ίδια Κούλια την οποία ανακαίνισε ή ξανάχτισε ο Αλή Πασάς το 1820 (το ίδιο έκανε και για το Κάστρο... «το ξανάχτισε»).

Επισημαίνεται η διαφορά του τότε ρυμοτομικού σχεδίου της πόλης στην περιοχή της Μητρόπολης. Στον χάρτη του Barbiè, ο δρόμος της Μητρόπολης συνορεύει ακριβώς με το κανάλι του Κάστρου του 1807, η εκκλησία της Μητρόπολης συμβολίζεται με το όνομά της (βλ.χ.σ.37) και λίγο νοτιότερα σημειώνεται η λέξη γέφυρα, στο σημείο ακριβώς που οδηγεί ο σκεπαστός δρόμος με σκαλοπάτια και μέσω του οποίου υπήρξε σύνδεση των δύο Φρουρίων (του chateau du Lac και του Forteresse de Litharitsa (όπως σημειώνει ο Barbiè).

Υστερα από σχετικό έλεγχο διαπιστώθηκε ότι η Μητρόπολη (βλ.χ.σ.37) στα χρόνια που μεσολάβησαν χτίστηκε πιο πάνω. Η ξηρά που μεσολαβεί από την μητρόπολη και τη λίμνη εισχωρούσε πριν το 1815 περισσότερο μέσα σ' αυτήν και «αγκάλιαζε» το νότιο προμαχώνα του Κάστρου. Η εδαφική αυτή μορφολογία, όπως και ο δρόμος των χηρών (Rue des Veuves) (βλ.χ.σ.48), η θέση της Μητρόπολης άλλαξαν «άρδην», μετά την καταστροφή των Λιθαριτσών, των Σεραγιών και ολόκληρης της πόλης το 1820-1822. Το τμήμα της ξηράς που «αγκάλιαζε» το νότιο προμαχώνα του Κάστρου κόπηκε, το Πυροβολείο (βλ.χ.σ.40) ή η Κούλια εξαφανίστηκε, οι Κήποι του Βελή πασά (βλ.χ.σ.46) όπως και η παραλίμνια περιοχή με τους Λαχανόκηπους (βλ.χ.σ.67) αποκόπηκαν επίσης, έτσι ώστε να προβάλλεται περισσότερο η νότια γωνία του Κάστρου. Πότε ακριβώς έγιναν οι ριζικές αυτές μεταβολές δεν είναι γνωστό.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ ΟΠΩΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΖΕΤΑΙ ΣΤΟΝ ΧΑΡΤΗ ΤΟΥ BARBIÈ DU BOCAGE

ΕΛΕΓΧΟΣ ΠΕΡΙΜΕΤΡΟΥ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ

Η περίμετρος του Κάστρου για πρώτη φορά δόθηκε από τον Evliya Celebi το 1670. Αναφέρει ο Celebi, ότι ήταν 3.000 βήματα, δηλαδή 3.000 × 0,75 = 2.250 μ.

Είναι ιδιαίτερα σημαντικό ότι εάν τη μετρήσουμε στον χάρτη του Barbiè βρίσκουμε ακριβώς το ίδιο νούμερο!! 2.250.

Αποδεικνύεται δηλαδή, και για πρώτη φορά από το τοπογραφικό αυτό σχεδιάγραμμα (ήταν γνωστό από ιστορικές μαρτυρίες) ότι η επιφάνεια του ΚΑΣΤΡΟΥ δεν είχε μεταβληθεί από την εποχή του Δεσποτάτου, μέχρις ότου ο ΑΛΗ ΠΑΣΑΣ αποφάσισε τις μεγάλης κλίμακας επεμβάσεις πάνω σ' αυτό, το 1815.

Η Ν.Α. πλευρά του Κάστρου, που από τις ιστορικές περιγραφές δεν φαίνεται να υπέστη μεταβολές ως προς τις διαστάσεις της, εάν μετρηθεί, βρίσκεται ότι διατηρεί και σήμερα το ίδιο μέγεθος.

Η κεντρική είσοδος από όπου γινόταν και ο έλεγχος των εισερχομένων βρίσκεται στο κέντρο της προς την ξηρά πλευράς του Κάστρου και χαρακτηρίζεται από τις σημειώσεις: Σώμα της Φρουράς δεξιά (βλ.χ.σ.88) και Σφραγιδοφύλακας (βλ.χ.σ.89) αριστερά. Με στενότερη γέφυρα συμβολίζεται μια άλλη είσοδος, η οποία φαίνεται σαν να συνδέει τις Εβραϊκές συνοικίες, αυτήν που ήταν μέσα στο Παζάρι (βλ.χ.σ.34, Εβραϊκή συνοικία του παζαριού) με εκείνη που βρισκόταν μέσα στο Κάστρο και η οποία επίσης χαρακτηρίζεται από το Barbiè (βλ.χ.σ.76) Εβραϊκή συνοικία. Στη συνοικία αυτή σημειώνεται η Συναγωγή.

Στο κέντρο της Βορειοδυτικής πλευράς του κάστρου παρατηρούμε ένα πολύ μεγάλο κτίριο, με την ένδειξη Φυλακές (βλ.χ.σ.75). Σ' αυτή τη θέση στο χάρτη του 19ου - αρχές του 20ου αιώνα, υπάρχει το σπίτι του Πασά του Καλού.

Στο χάρτη του Barbiè (βλ. σχέδιο 6) δέν δίδονται λεπτομέρειες για την εσωτερική διάρθρωση του Κάστρου. Ορισμένοι δρόμοι δείχνουν μόνο τις βασικές κατευθύνσεις: α) προς την Εβραϊκή συνοικία (βλ.χ.σ.76), β) προς την Τουρκική συνοικία (βλ.χ.σ.78), γ) προς το Σεράϊ (βλ.χ.σ.83) και δ) προς το Λυτικό Προμαχώνα (βλ.χ.σ.74). Η πρόσβαση όμως που υποδηλώνεται στον χάρτη προς την τελευταία αυτή θέση είναι

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πολύ πιθανόν να οδηγούσε στη θολωτή πύλη του προμαχώνα αυτού, απ' όπου υποθέτω υπήρχε επικοινωνία των δύο Φρουρίων, Λιθαρίτσα και Κάστρου της Λίμνης, μια ουσιαστικά τούρκικη δηλαδή επικοινωνία και με το Σεράϊ. Η τουρκική συνοικία περιλαμβάνει και την Β.Δ. ακρόπολη του Κάστρου.

Τρεις πολύ σημαντικές πληροφορίες που σημειώνονται πάνω στην ακρόπολη αυτή μπορούν να επαληθεύσουν ή και να αναιρέσουν ιστορικές –μέχρι τώρα παραδεδεγμένες– μαρτυρίες:

α) *Το τζαμί Πασά του Καλού* (βλ.χ.σ.79).

β) *Πύργος που κατασκευάστηκε από το Δεσπότη Θωμά* (βλ.χ.σ.80).

γ) *Μεγαλοπρεπής τάφος του Δεσπότη Θωμά* (βλ.χ.σ.81).

Από τις τρεις αυτές σημειώσεις, *η πρώτη* έρχεται να επιβεβαιώσει τη μαρτυρία του Ψαλίδα και να διασκεδάσει οποιαδήποτε σχετική αμφισβήτηση, όπως αυτή του Αγγ. Παπακώστα, όσον αφορά την ονομασία του Τζαμιού του Ασλάν Πασά την εποχή του Αλή. Πράγματι, λοιπόν, το Τζαμί του Ασλάν Πασά στα χρόνια του Αλή λεγόταν Τζαμί του Καλού Πασά.

Η δεύτερη σημείωση αφορά τον Πύργο του δεσπότη Θωμά, ο οποίος εθεωρείτο από μερικούς ως ο Πύργος του Βοημούνδου. Μετά την σαφή αναγραφή «Πύργος κατασκευασμένος από τον Δεσπότη Θωμά» (βλ.χ.σ.80) παύει να υπάρχει οποιαδήποτε αμφιβολία.

Εδώ, πρέπει να σημειωθεί *η άποψη του κ. Βρανούση*, ότι η βορειοδυτική ακρόπολη του Κάστρου δεν ήταν παρά ένας προμαχώνας - παρατηρητήριο και προστατευτικός πύργος για την άμυνα της άλλης ακρόπολης, όπου θα ήταν και ο αρχικός οικισμός της μεσαιωνικής πόλης. Στον φυσικό αυτό προμαχώνα, πάντα κατά τον Βρανούση, ο οποίος θεωρεί τον πύργο μεσαιωνικό, είχε ανεγερθεί και ισχυρός πύργος, που προστάτευε τον μεσαιωνικό πυλώνα και δέσποζε σε όλο τον μεταξύ των δύο Ακροπόλεων χώρο. *Με την επιβεβαίωση του Barbié αποδεικνύεται η ορθότητα της άποψης του κ. Βρανούση.*

Η τρίτη σημείωση αναφέρεται στο μεγαλοπρεπή τάφο του Δεσπότη Θωμά (βλ.χ.σ.81). Αυτή η πληροφορία έρχεται να αναιρέσει τη μέχρι σήμερα άποψη *–όλων των ιστορικών–* ότι ο τάφος του δεσπότη Θωμά ήταν στο χώρο όπου έχτισε ο Αλή Πασάς τα σεράγια του (στην Ν.Α. ακρόπολη του ΙΤΣ-ΚΑΛΕ). *Ο κ. Βρανούσης είναι ο μόνος ιστορικός που διερωτάται* - ύστερα από ενδελεχή ανάπτυξη και εξέταση των αφηγήσεων για την «ενεπίγραφο πλάκα» κλπ. μήπως η επιγραφή δεν ανήκε στο τάφο του ίδιου του Θωμά, αλλά σε άλλο επίσημο πρόσωπο. Στη

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

συνέχεια της μελέτης του σχετικά με τον τάφο του δεσπότη Θωμά, ο Βρανούσης είχε αναφερθεί σε μια επιγραφή, ένα από τα πιο αξιόλογα ευρήματα του μεσαιωνικού Κάστρου όπως σημειώνει, και η οποία, κατά τη γνώμη του, αφορούσε το Δεσπότη Θωμά. Η επιγραφή αυτή είχε χαραχθεί και εντοιχισθεί κάπου μετά το 1379.

Σήμερα, ύστερα από την πληροφορία του Barbiè πρέπει να θεωρήσουμε *ότι η επιγραφή αυτή ήταν εντοιχισμένη στον τάφο του Δεσπότη Θωμά* που υπήρχε στη Β.Δ. ακρόπολη.

Η νοτιοανατολική ακρόπολη, το Ιτς-Καλέ, καλύπτεται ολόκληρη από το Σεράϊ (βλ.χ.σ.83) και άλλα κτίσματα. Η πρόσβαση στο Σεράϊ και η είσοδος προς τη μεγάλη στενόμακρη αυλή, που εκτεινόταν μπροστά από το Παλάτι του βεζύρη, δεν αναγράφονται, συμβολίζονται όμως σχεδιακά. Ο Holland το 1813 γράφει: «Η πρόσβαση προς το Σεράϊ είναι υπερβολικά άσχημη μέσα από στενούς και σκοτεινούς δρόμους χωρίς κανένα στοιχείο να προδίδει ότι φτάνουμε στο παλάτι του Αλβανού Άρχοντα...» (βλ. χάρτη Barbiè). Ο χάρτης του Barbie είναι σχεδιασμένος πριν από την ανέγερση των υψηλών τειχών του Ιτς-Καλέ, γιατί αφ' ενός δεν υπάρχει καμιά αναγραφή γι' αυτά, αφ' ετέρου, εάν ήταν ήδη χτισμένα τα επιβλητικά τείχη του Ιτς-Καλέ, σίγουρα η εντύπωση του Holland για την πρόσβαση στο Σεράϊ του Πασά θα ήταν πολύ διαφορετική. (Βλέπε εικ. 16, 17 και 18).

Ο Holland, συνεχίζοντας την περιγραφή του, αναφέρει την «απέραντη αυλή», που κι αυτή σημειώνεται στον χάρτη (βλ.χ.σ.84): οι δύο πλευρές της σχηματίζονταν από τα κτίρια του Σεραγιού. Αναφέρεται στο Σεράϊ που φαίνεται σαν να υψώνεται από την όχθη της λίμνης και ομιλεί επίσης για το ζωγραφισμένο κιόσκι που μοιάζει να ξεφυτρώνει από το νερό, κάτω από τους βράχους του παλιού Σεραγιού. Η παραπάνω περιγραφή μοιάζει σαν να έγινε απ' αυτόν που έκανε και το σχέδιο. Για το κιόσκι, αναφέρεται η σημείωση: Chatirvan -Περίπτερο ξύλινο σε κολώνες, προς το παρόν κατεστραμένο (βλ.χ.σ.82).

Κήποι (Jardins) (βλ.χ.σ.87) βρίσκονται στην πιο απόκρημνη γωνιά της Ν.Α. ακρόπολης γύρω από το Φετιχιέ Τζαμί (βλ.χ.σ.86), ενώ βορεινά απ' αυτό σημειώνεται ο τάφος της γυναίκας του Αλή, Εμινέ (βλ.χ.σ.85) που πέθανε το 1809. Στον ίδιο χώρο θάφτηκε κι ο ίδιος λίγα χρόνια αργότερα, το 1822.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Συμπέρασμα μετά την σύγκριση της προ και μετά τον Αλή Πασά κατάστασης του Κάστρου

(Βλέπε σχ. 8. Με συνεχή γραμμή έχει σχεδιασθεί η προ των επεμβάσεων του Αλή Πασά κατάσταση και με διακεκομμένη η μορφή που πρέκυψε μετά το 1815).

1. Η επιφάνεια του Κάστρου, ύστερα από τις επεμβάσεις του Αλή πασά το 1815 μειώθηκε κατά 90 στρ. περίπου (από 280 έγινε 190 στρ.).

2. Όλες οι πλευρές του Κάστρου σχεδόν ανακατασκευάσθηκαν τότε. Περισσότερες μεταβολές έγιναν στη Ν.Δ. και Β.Δ. πλευρά του.

3. Η τάφος και το δυτικό άκρο του Κάστρου έφταναν μέχρι το πλωτό κανάλι, που πήγαινε στο σπίτι του Σταύρου Ιωάννου.

4. Το κομμάτι αυτό του Κάστρου απέναντι στο πλωτό κανάλι, υποθέτω ότι έκοψε ο Αλή Πασάς και αφού πρόσθεσε ένα τμήμα ξηράς στη Ν.Δ. πλευρά του (θέση δρόμου των Χασάπικων) μετέβαλε τη μορφή της τάφρου.

Τα παραπάνω επιβεβαιώνουν τη θέση του Δ. Σαλαμάγκα, ο οποίος το 1950 διαπίστωσε και ανέλυσε ότι οι τροποποιήσεις του Αλή Πασά δεν ήταν μικρής κλίμακας, όπως εσφαλμένα υποστήριξε ο Χρήστος Σούλης στη μελέτη του πάνω στην περιγραφή που είχε δώσει ο Evliya Celebi για το Κάστρο το 1670, αλλά ότι σχεδόν ολόκληρη η εξωτερική παρειά του Κάστρου είναι δημιούργημα του Αλή Πασά και ότι το 1670, αν και είχαν περάσει 250 περίπου χρόνια από τη πτώση του Δεσποτάτου, το Κάστρο ήταν ακόμα στην κατάσταση που τό είχαν αφήσει οι Βυζαντινοί και οι Φράγκοι Δεσπότες της Ηπείρου.

Ύστερα από τη μελέτη του χάρτη του Barbié du Bocage, συμπληρώνουμε στα παραπάνω ότι και το 1815 το Κάστρο, αν και είχαν περάσει 385 χρόνια από τη πτώση του Δεσποτάτου, ήταν στην ίδια ερειπιώδη κατάσταση και ο Αλή Πασάς αποφάσισε τη ριζική ανακαίνιση-αναμόρφωσή του.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΓΕΩΡΓ. ΚΑΝΕΤΑΚΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Ανωγιάτης-Πελέ, Δημήτριος : «Η σχέση μεταξύ του αστικού πληθυσμού στην Ήπειρο (1807)» Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας, *Ήπειρος 15ος αιώνας*, Γιάννινα 1985, εκδ. Δήμου Ιωαννιτών 1987, σ. 129-136.

2. Αραβαντινός, Παναγιώτης : *Χρονογραφία της Ηπείρου*, τ. Β΄. Επανέκδοση υπό Ηλία Ρίζου 1968, Αθήνα.

3. Αραβαντινός, Σπυρίδων : *Ιστορία Αλή Πασά του Τεπελενλή*, τ. ΙΙ, εκδ. «ΠΥΡΡΟΣ» φωτοτυπ. ανατύπωση, Αθήνα, Σεπτέμβριος.

4. Bammer, Anton : *Wohnen im Verganglichen: Traditionelle Wohnformen in der Turkei und in Griechenland.* Εκδ. Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Gratz, 1982.

5. Bielecka, Nora *Τα Γιάννινα εδώ και Πενήντα Χρόνια*, βλ. απόσπασμα από το βιβλίο της Nora Bielecka, *Souvenirs de Jannina*, κατά μετάφραση Δ. Σαλαμάγκα, *Η.Ε.*, έτος Θ΄, τεύχος 93, Ιωάννινα 1960.

6. Βουρνάς, Τάσος *Αλή Πασάς ο Τεπελενλής*, εκδ. «Τολίδη», Αθήνα 1978.

7. Βακαλόπουλος, Απόστ. *Πηγές της ιστορίας του νέου Ελληνισμού*, τ. Α΄, Θεσ/νίκη 1965, σ. 47-49.

8. Βρανούσης, Λέανδρος : *Έπαινος Ιωαννίνων*, εκδ. Δήμου Ιωαννιτών, Ιωάννινα 1986.

Του ίδιου : *Ιστορικά και τοπογραφικά του μεσαιωνικού κάστρου των Ιωαννίνων*, εκδ. Ε.Η.Μ., Ιωάννινα 1968.

Του ίδιου : Ιωάννινα *Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος, Λαρούς, Μπριτάνικα*, τ. 31ος, εκδ. Πάπυρος, 1988, σ. 64-68.

9. Cerasi, Maurice : *La Città del Levante civilta urbana e architettura soto gli ottomani nei secoli XVIII - XIX*, εκδ. Jaca Book, Milano 1988.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

10. Γκιόλας, Μάρκος : *Ο Κοσμάς ο Αιτωλός και η Εποχή του*, Αθήνα 1972.

11. Γουριώτης, Δημ.-Δαρδιώτης, Κων.- Πουλογιάννη, Νατάσα :«*Χάνια και Πανδοχεία στα Γιάννινα*» : *Αρχιτεκτονικά Θέματα*, τεύχος 17, (1983), σ. 54-57.

12. Δάκαρης, Σωτήριος : *Το νησί των Ιωαννίνων*, εκδ. Δήμου Ιωαννιτών, Ιωάννινα 1986.

Του ίδιου : *Ελληνικά*, ανάτυπο από τα *Ελληνικά*, τόμος 24ος, εκδ. Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1971, σ. 177-184.

Του ίδιου : *Α.Δ. 19 (1964): Χρονικά*, σ. 314 (Για την Πύλη και τον Πύργο του Δεσπότη Θωμά, στην Β.Δ. Ακρόπολη)

Του ίδιου : «Ιωάννινα η νεώτερη Εύροια», *Η.Ε.*, έτος Α΄, τεύχος 6, Ιωάννινα 1952.

13. Δημητριάδης, Βασίλειος : *Τοπογραφία της Θεσσαλονίκης κατά την Τουρκοκρατία 1430-1912*, Θεσσαλονίκη 1983.

14. Ζήβας, Διονύσιος : *Η Αρχιτεκτονική της Ζακύνθου*, Β΄ Έκδοση Τ.Ε.Ε., Αθήνα 1984.

15. Ζούμπος, Σωτήριος : «*Άπαντα*», Αρχοντικά των Ιωαννίνων, σ. 249

16. Hammond, N.G.L. : *Epirus*, Oxford 1967.

17. Hobhouse, C. : *A Journey through Albania and other provinses of Turkey in Europe and Asia to Constantinople*, London 1613.

18. Holland, Henry : *Ταξείδια στα Ιόνια Νησιά, Ήπειρο, Αλβανία (1812-1813)*, μετάφραση Χρήστου Ιωαννίδη, εκδ. αφών Τολίδη, Αθήνα 1989.

19. Hughes, T.S. : *Travels in Greece and Albania*, 2vols, Henry Colburn and Richard Bentley, London 1830.

20. Ηπειρωτική Βιβλιοθήκη : *Τα Γιάννινα στο Χώρο και στο Χρόνο*, από το φωτογραφικό αρχείο του Αποστόλου Βερτόδουλου, εκδ. «Δωδώνη» 1991.

21. Θεσπρωτού, Κοσμά και Ψαλίδα, Αθανασίου : *Γεωγραφία Αλβανίας και Ηπείρου (εξ* : ανεκδότου χειρογράφου του Κοσμά Θεσπρωτού με τοπογραφικά σχεδιογρα-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

φήματα και γεωγραφικούς χάρτες του ιδίου) εκδ. Ε.Η.Μ., Ιωάννινα 1964.

22. Καραδήμου, Αλέκα-Γερόλυμπου, Κική-Καλογήρου, Νίκος-Παπαμίχος, Νίκος-Χαστάογλου, Βίλμα : Πόλη και Πολεοδομία στη βόρεια Ελλάδα μετά το 1912), Πρακτικά του διεθνούς Συμποσίου Ιστορίας *Νεοελληνική Πόλη, οθωμανικές κληρονομικές και Ελληνικό Κράτος*, τ. Β΄. σ. 401.

22α. Καραδήμου, Αλέκα-Γερόλυμπου : *Οθωμανική Πολεοδομία μεταρρυθμίσεων, Θεσμοί, Διοικητική Οργάνωση, Πολεοδομικές επεμβάσεις. Ανάτυπο* από τον ΙΒ΄ τόμο της Επιστημονικής Επετηρίδας της Πολυτεχνικής Σχολής, Τμήμα Αρχιτεκτόνων, Θεσ/νίκη 1990, σ. 65-90.

23. Karpat, Kemal : *The background of Ottoman concept of city and urbanity. Structure sociale et developpement culturel des villes Sud-Est européens et adriatiques aux XVIIe-XVIIIe siécles. Venise, 27-30 Mai 1971, εκδ. Association internationale d' études du Sud-est européen, (A.I.E.S.E.E.) Bucarest 1972, σ. 232-340.*

24. *Καρύδης, Δημήτριος* : *Πολεοδομικά των Αθηνών της Τουρκοκρατίας*, Διακτορική διατριβή Ε.Μ.Π., τ. Α΄ και Β΄, Αθήνα 1981.

25. Κίζης, Γιάννης : *«Επίσημη και Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική», Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική*, τ. 6ος, εκδ. «Μέλισσα», Αθήνα 1988, σ. 269-290.

26. Κορδάτος, Γιάννης : *Ιστορία της νεώτερης Ελλάδας*, τ. Αος Τουρκοκρατία, εκδ. 20ου αιώνα, Αθήνα 1957.

27. Κουγέας, Σωκράτης : *Ηπειρωτικό Αρχείο του Σταύρου Ιωάννου*, τ. 1939, σ. 50 (Βιβλιοθήκη Αρχαιολογικής Εταιρείας, Αθήνα).

28. Κουρμανζής, Γιάννης : *«Από τη βυζαντινή στην οθωμανική πόλη»*, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας, *Ήπειρος 15ος-20ος αιώνας*, Γιάννινα 1985, εκδ. Πνευμ. Κέντρου Δήμου Ιωαννιτών, Γιάννινα 1987, σ. 9-25.

29. Κραψίτης, Βασίλειος : *Ιστορία των Ιωαννίνων Θ΄ αιώνας μέχρι*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

1913, εκδ. Π. Παρασκευοπούλου, Αθήνα 1988.

30. Λαζαρίδης, Κωνσταντίνος : *Σχολεία και δάσκαλοι των Γιαννίνων στα χρόνια της Τουρκοκρατίας* Η.Ε., έτος ΚΑ', τεύχος 21, Ιωάννινα 1972, σ. 539 κ. εφ. και εφημερίδα Ιωαννίνων, «*Ηπειρωτικός Αγών*», Γενάρης και Φλεβάρης 1968.

31. Λαμπρίδης, Ιωάννης : *Ηπειρωτικά Μελετήματα* τ. Β', εκδ. Ε.Η.Μ., Ιωάννινα 1971 (φωτογραφική ανατύπωση της έκδοσης του 1887).

32. Λουκάκης, Παύλος : «*Το γιαννιώτικο σπίτι*», *Φροντιστηριακές Εργασίες*, εκδ. Ε.Μ.Π., Αθήνα 1977, σ. 194-228.

33. Μάργαρης, Βασίλης : *Γιαννιώτικη Αρχιτεκτονική*, εκδ. Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Γιάννινα 1979.

Του ίδιου : *Κάστρα της Ηπείρου*, Γιάννινα 1985.

34. Μάτσας, Ιωσήφ : *Εβραϊκά Χρονικά*, Νοέμβριος 1977, σ. 14

Του ίδιου : *Αντί*, τεύχος 179 5-6-1981, (Αφιέρωμα στα Γιάννινα).

35. Mehlan, Arno : *Die Handelstrassen des Balkans während der Türkenzeit*, *Sud-Ost deutsche Forchungen* IV/2 (1939). (Εμπορικοί δρόμοι στα Βαλκάνια κατά την Τουρκοκρατία), εκδ. «Μέλισσα», Αθήνα 1979, σ. 367-407.

36. Μοσκώφ, Κωστής : *Η Εθνική και κοινωνική συνείδηση στην Ελλάδα 1830-1909*, Β' εκδ., Αθήνα 1974 (1972).

37. Μουτσόπουλος, Νικόλαος : «*Συμβολή στην τυπολογία της Ελληνικής βορεινής κατοικίας*», Συμπόσιο Λαογραφίας Βορειοελλαδικού Χώρου, Κομοτινή 1975, Θεσσαλονίκη 1976.

38. Μουφήτ, Αχμέτ: : *Αλή Πασάς ο Τεπελενλής*, εκδ. Ε.Η.Μ., Ιωάννινα 1980.

39. Μπίρης, Κώστας : «*Οι Αρβανίτες-οι Δωριείς του νέου Ελληνισμού*», Αθήνα 1960.

40. Μπούρας, Χαράλαμπος : «*Το αρχοντικό του Σταύρου Ιωάννου στα Ιωάννινα*» *(1802-1822). Επώνυμα αρ-*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

χοντικά των Χρόνων της Τουρκοκρατίας, σ. 57-62. Σπουδαστήριο Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής, εκδ. Ε.Μ.Π., Αθήνα 1986.

41. Nicol, Donald : *The Despotate of Epiros*, εκδ. Blackwell & Mott, Ltd. Oxford 1957.

42. Νικολαΐδης, Κώστας : *Τα Γιάννινα. Το Κάστρο - η Λίμνη - Το Νησί*, Γιάννινα 1987.

43. Ντάτση, Ευαγγελή : *Ένας άγνωστος πολεοδομικός χάρτης των Γιαννίνων του 1902*, Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου Ιστορίας *Ήπειρος 15ος-20ος αιώνας*, Γιάννινα 1985, σ. 91-108.

44. Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου Μαρία : *Η Ήπειρος στα χρόνια της Τουρκοκρατίας και η Εθνική Αναγέννηση*, εκδ. Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Ιωάννινα 1982.

45. Ξυγγόπουλος, Α. : Μεσαιωνικά Μνημεία των Ιωαννίνων. *Η. Χ.*, 1(1926), σ. 295-304.

46. Ορλάνδος, Αναστάσιος : *Η θρησκευτική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα κατά την τουρκική κατάκτηση*, Αθήνα 1953.

Του ίδιου : *Εκ του βυζαντινού Κάστρου των Ιωαννίνων, Η.Χ.*, 5(1930), σ. 7-8.

47. Παναγιωτόπουλος, Βασίλης : *«Ζητήματα της Ηπειρωτικής Ιστορίας στα χρόνια του Αλή Πασά»*, Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου Ιστορίας *Ήπειρος 15ος-20ος αιώνας*, Γιάννινα 1985, εκδ. Πνευμ. Κέντρου Δήμου Ιωαννιτών, Γιάννινα 1987, σ. 289-296.

48. Παπαγεωργίου, Γιώργος : *Οι συντεχνίες στα Γιάννενα κατά τον 19ο και τις αρχές του 20ου αιώνα*, εκδ. Ι.Μ.Ι.Α.Χ., Ιωάννινα 1988.

Του ίδιου : *«Ηπειρωτικά λιμάνια στην ύστερη Τουρκοκρατία», Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου Ιστορίας, Ήπειρος 15ος-20ος αιώνας*, Γιάννινα 1985, εκδ. Πνευμ. Κέντρου Δήμου Ιωαννιτών, Γιάννινα 1987, σ. 139-153.

49. Pouqueville F.C.H.L. : *Voyage dans la Grèce*, τ. 5, Paris 1821.

Του ίδιου : *Travels in Southern Epirus, Acarnania,*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Aetolia, Attica, and Peloponesus, or the Morea, & C, & C, in the years 1814-1816, printed for Sir E. Phillips, London 1822.

50. Προκόπιος : «*Περί των του Δεσπότου Ιουστινιανού κτισμάτων*», Λόγος Δ', εκδ. BONNAE 1839

51. Πυρσινέλλας, Βασίλειος : «*Ιστορία της πόλεως των Ιωαννίνων, Η ίδρυσις των Ιωαννίνων και η ονομασία αυτών*», *Η.Ε.*, 8, Ιωάννινα 1959.

52. Ρογκότη-Κυριοπούλου Δήμητρα : Το εμπορικό κέντρο των Γιαννίνων, επί διπλώματι εργασία Ε.Μ.Π. 1983.

Της ίδιας : «Γιάννινα», *Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική*, εκδ. «Μέλισσα», Αθήνα 1988, σ. 192-223.

53. Σαλαμάγκας, Δημήτριος : *Άπαντα, τ. 4 (Λογοτεχνικά)*, «Περίπτατοι στα Γιάννινα», εκδ. Παπαζήση.

Του ίδιου : *Άπαντα τ. 2 (Ιστοριοδιφικά)*, «Γιαννιώτικα Σύμμεικτα» σ. 1-104 και *[Η.Ε., 8(1959)]*

Του ίδιου : «Καθώς χάραζε η Λευτεριά» σ. 1-214.

Του ίδιου : «Ο χαλασμός του Νησιού του 1821» σ. 1-15.
«Γιαννιώτικα Ιστοριοδιφικά μελετήματα» σ. 1-121 εκδ. Παπαζήση, Αθήνα και [Η Ε. 2(1953)]

54. Σαρηγιάννης, Γεώργιος : «Η εθνογραφική σύνθεση και το εθνικό ζήτημα στον ηπειρωτικό χώρο», Ανάτυπο από το *Η.Η.*, Ιωάννινα 1986, σ. 299-320.

Του ίδιου : «Το βενετσιάνικο εμπόριο στον 15ο-16ο αιώνα και η επίδρασή του στη χωροταξική διάρθωση του Αδριατικού χώρου», Ανάτυπο από το *Η.Η.*, Ιωάννινα 1985, σ. 239-268.

55. Σινίκη-Παπακώστα, Νίτσα : *Τα Παληά Γιάννινα*, εκδ. «Μέλισσα», Αθήνα, 1986.

56. Σούλης, Χρίστος : Ταξίδι Τούρκου περιηγητού στην Ήπειρο, *Η. Γρ.*, τεύχη 5, 6, 7, 8 χρόνος Α', Ιωάννινα 1944.

57. Σουλιώτης, Γεώργιος : *Γιάννινα*, Οδηγός Δημοτικού Μουσεί-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ου και πόλης Ιωαννίνων, Ιωάννινα.

58. Stadmuller, Georg : Forchungen zur albanischen frühgeschichte, Budapest 1942 (= Ost-mitteleuropaische Bibliothek 31)

59. Tangut, Gonul : The spatial distribution of urban activities in the Ottoman city. *Structure sociale et developpement culturel des villes sud-ést européenes et adriatiques aux XVIIe-XVIIe siécles.* Venise, 27-30 Mai 1971, εκδ. Association internationale d' études du sud-est européen (A.I.E.S.E.E.), Bucarest 1972, σ. 245-265.

60. Τσακόπουλος, Παναγιώτης : *«Τρίπολη, πολεοδομική μορφολογική μελέτη της μετάβασης από την οθωμανική στην νεοελληνική πόλη».* Πρακτικά του διεθνούς συμποσίου Ιστορίας, *Νεοελληνική πόλη, οθωμανικές κληρονομιές και Ελληνικό Κράτος*, τόμος Α, Β, εκδ. Εταιρείας Μελέτης Νέου Ελληνισμού, Αθήνα, 1985, σ. 198.

1-34

61. Τριανταφυλλόπουλος, Δημήτριος : *«Βυζαντινά, μεσαιωνικά και νεώτερα μνημεία Ηπείρου» Α.Δ.* (1978), Χρονικά, σ. 186-195.

62. Τσουρής, Κώστας : Η βυζαντινή οχύρωση των Ιωαννίνων, *Η.Χ.*, τόμος 25, Ιωάννινα 1983, σ. 133-157.

63. Φανίτσιος, Βασίλης : *Τα Γιάννινα του Λαμπρίδη (περιγραφή της πόλεως Ιωαννίνων), Αθήνα, 8-9-55.*

64. Φίλιππα-Αποστόλου, Μαρία : *Το Κάστρο της Αντιπάρου*, Συμβολή στη μελέτη των οχυρωμένων μεσαιωνικών οικισμών του Αιγαίου. (Διατριβή επί διδακτορία στο Ε.Μ.Π., 1978).

65. Φίνλεϋ, Γεώργιος : *Ιστορία της Τουρκοκρατίας και της Ενετοκρατίας στην Ελλάδα*, εκδ. υφών Τολίδη, Αθήνα 1972.

66. Φωτόπουλος, Κώστας : *Τα Γιάννινα, οι Μαχαλάδες, τα σοκκάκια και τα τοπωνύμιά τους με τις ιστορικές και λαογραφικές παραδόσεις και α-*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

νέκδοτα, εκδ. Ηπειρωτικής Εταιρείας Αθηνών, Αθήνα 1986.

67. Χαρίσης, Βασίλης : *«Γιάννενα. ιχνογραφία του πρώτου βυζαντινού σχεδίου πόλης»*, ανάτυπο από το *Η.Η.*, Γιάννινα 1984.

68. Ψαλίδας, Αθανάσιος : *Τοπογραφία των Ιωαννίνων*, ένα άγνωστο κείμενο του Α. Ψαλίδα. Σημειώματα κλπ. Άγγελου Ν. Παπακώστα. Ανάτυπο εκ του Γ΄ τόμου του Νέου Κουβαρά. Αρχεία Ηπειρωτικής Ιστορίας, Αθήνα 1966.

Του ίδιου : *Ιστορία της πολιορκίας των Ιωαννίνων 1820-1822*. (εξ ανεκδότου χειρογράφου Αθ. Ψαλίδα αποκειμένου εις ιστορ. αρχεία Γιάννη Βλαχογιάννη). Εισαγωγή - σημειώσεις Άγγελου Ν. Παπακώστα. (Ανάτυπο του Β΄ τόμου του Ν. Κουβαρά, Αθήναι 1966). Αρχεία Ηπειρωτικής ιστορίας.

Στην εκπόνηση της μελέτης της αποτύπωσης των κτιρίων των ακροπόλεων του Κάστρου Ιωαννίνων το 1985 συνεργάστηκαν με τον συγγραφέα οι αρχιτέκτονες:

Γεώργιος Παπαγεωργίου
Αθηνά Τζάκου
Γαρυφαλιά Ριζομάρκου
Δημήτριος Τρακαδάς

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΧΑΡΤΕΣ – ΣΧΕΔΙΑ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗΣ

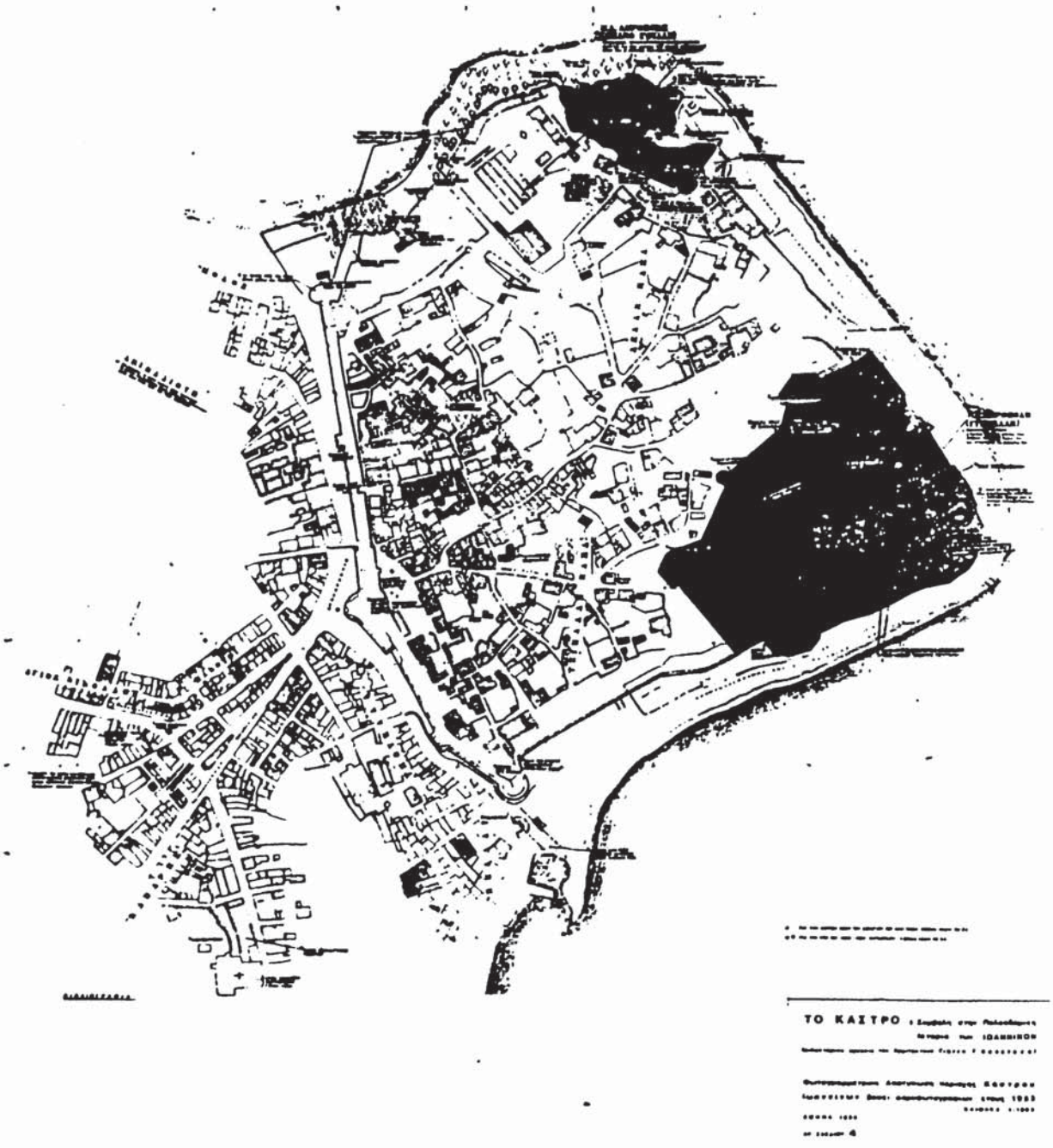

Εικ. 1: Φωτογραμμετρική αποτύπωση του ΚΑΣΤΡΟΥ, βάσει αεροφωτογραφιών του 1953

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

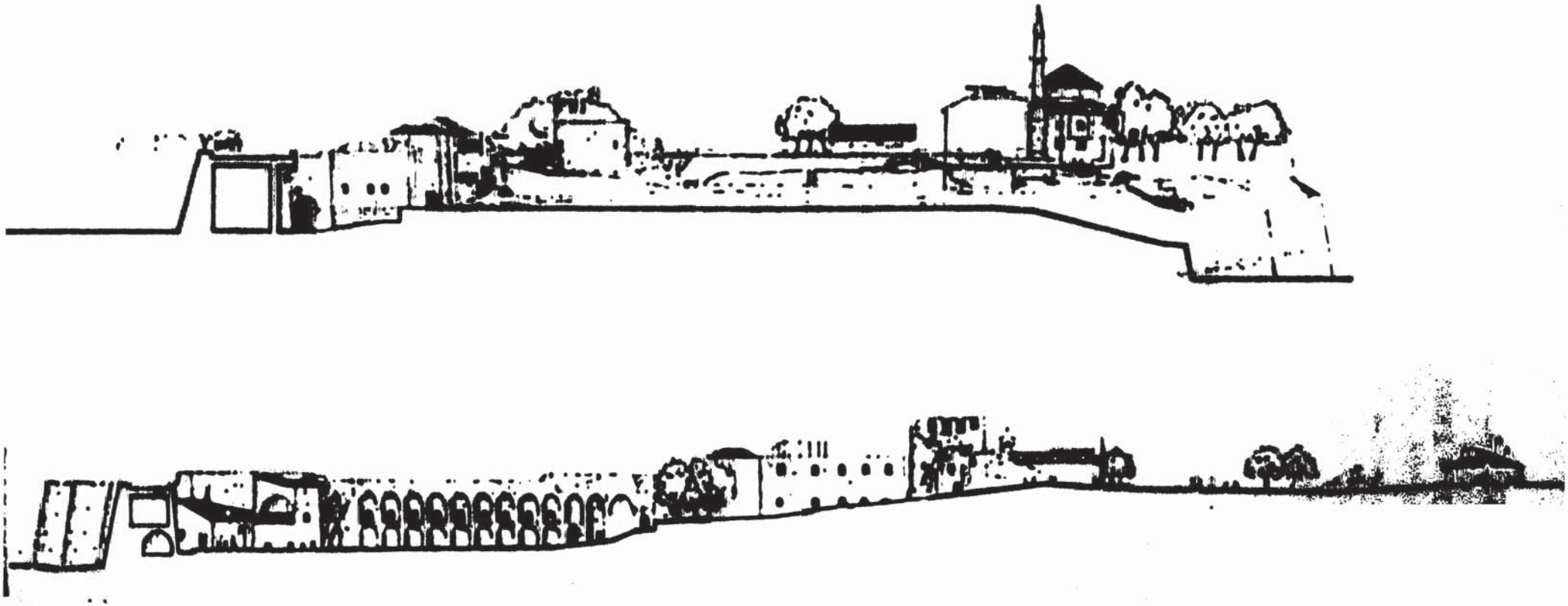

Εικ. 2: Τομές στην Ν.Α. ακρόπολη του Κάστρου (Ιτς-Καλέ)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

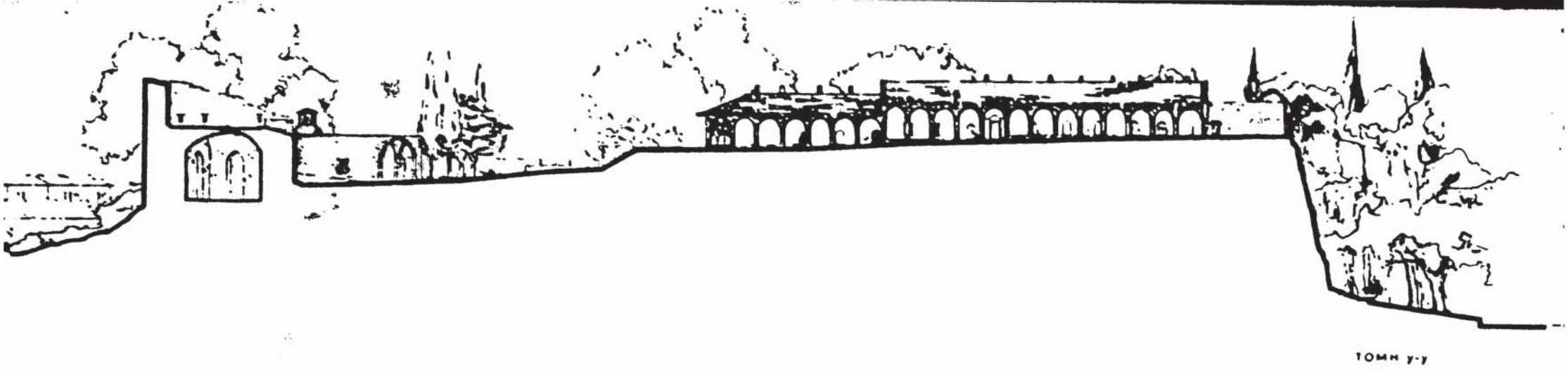

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Εικ. 3: Τομές στην Β.Δ. ακρόπολη του Κάστρου (Ασλάν Πασά)

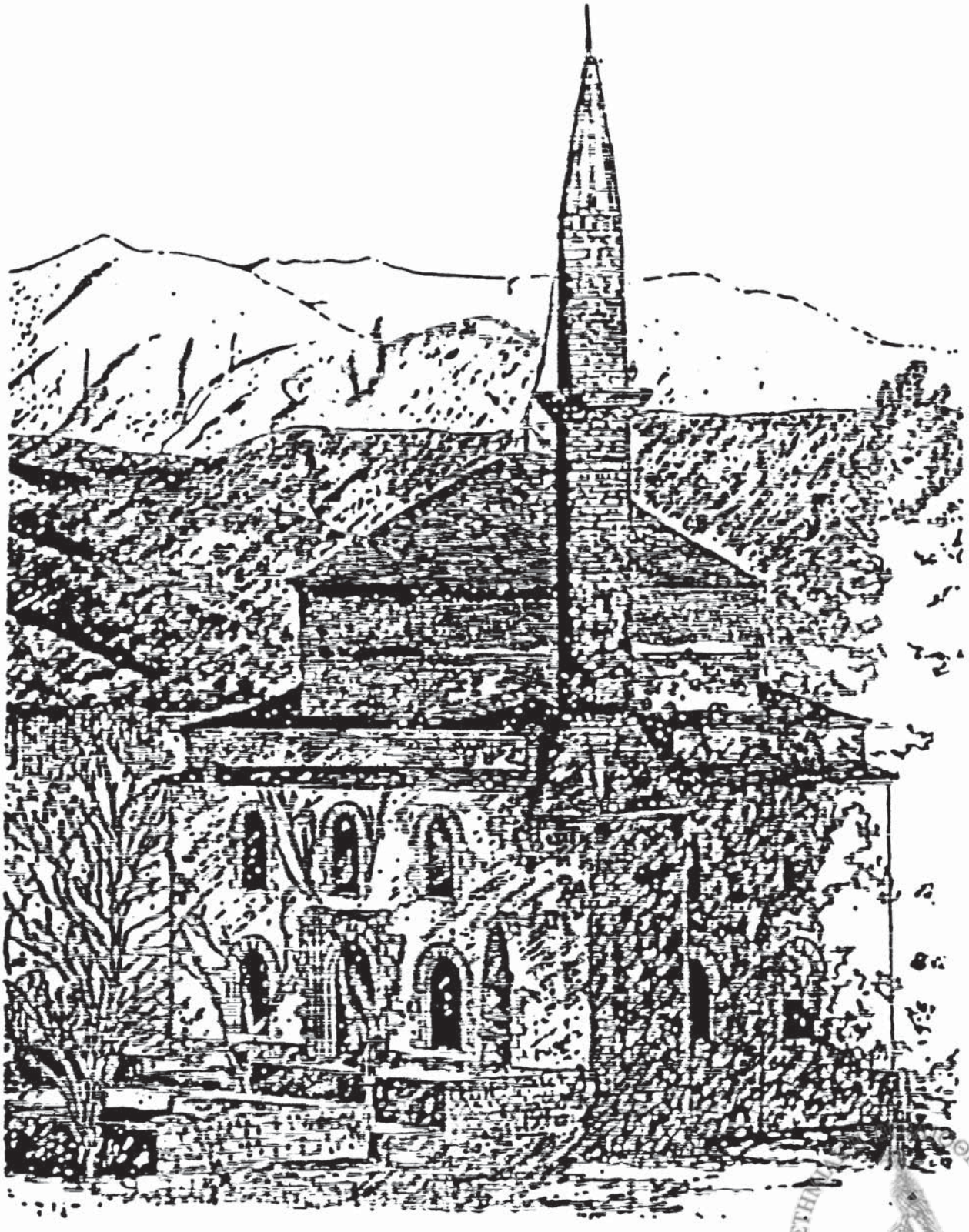

Εικ. 4: Φετιχιέ Τζαμί

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

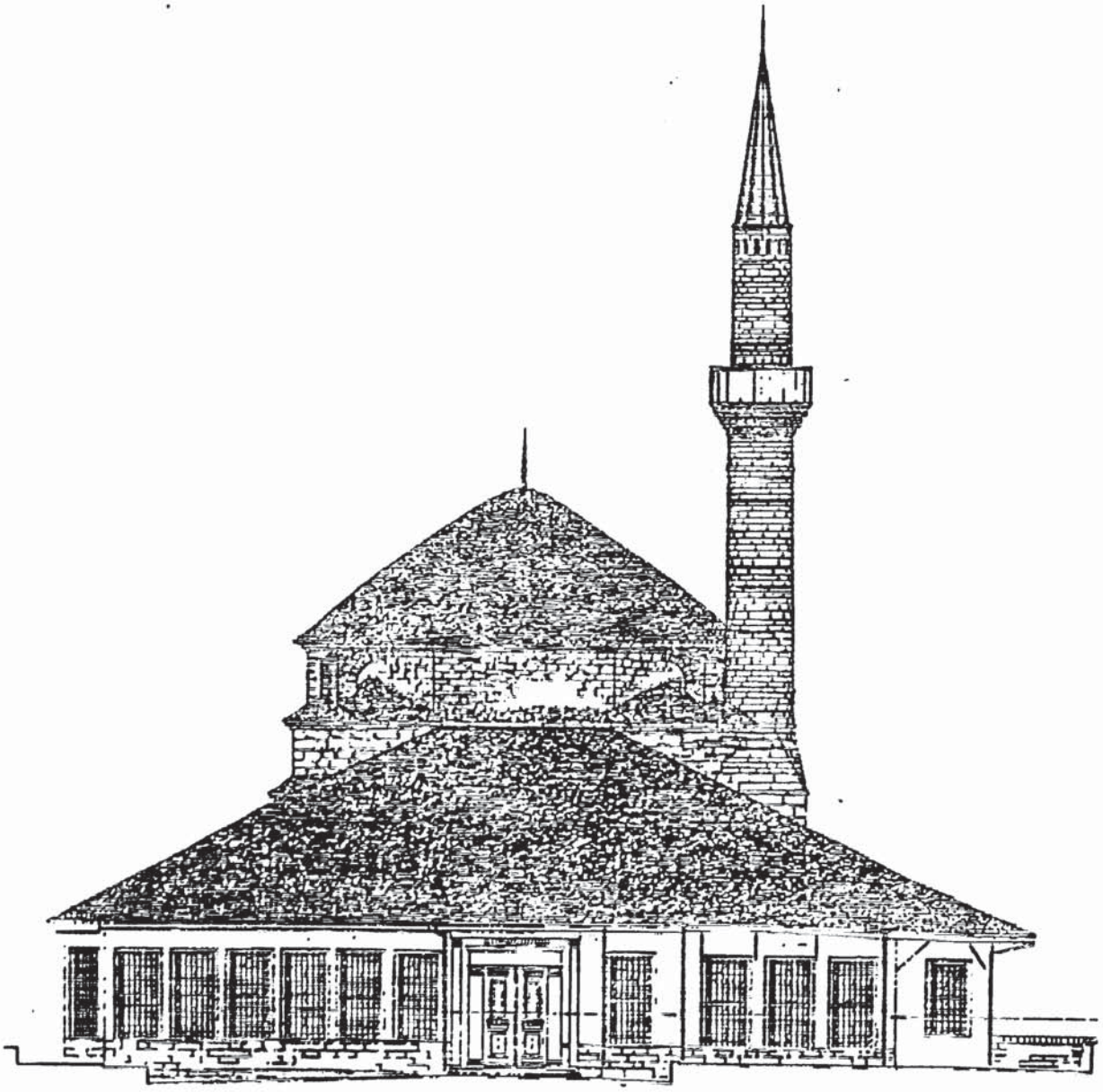

Εικ. 5: Τζαμί Ασλάν Πασά

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

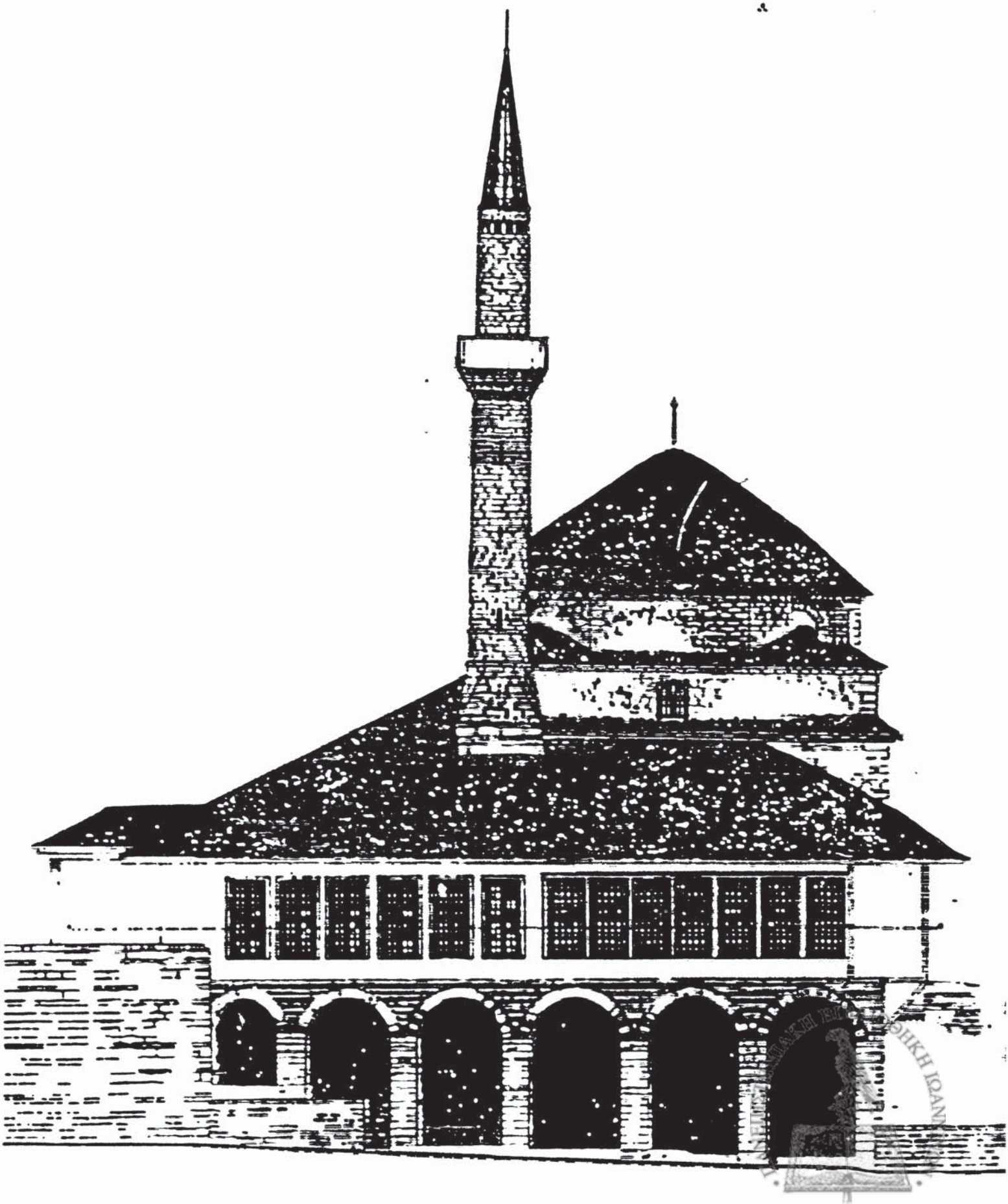

Εικ. 6: Τζαμί Ασλάν Πασά

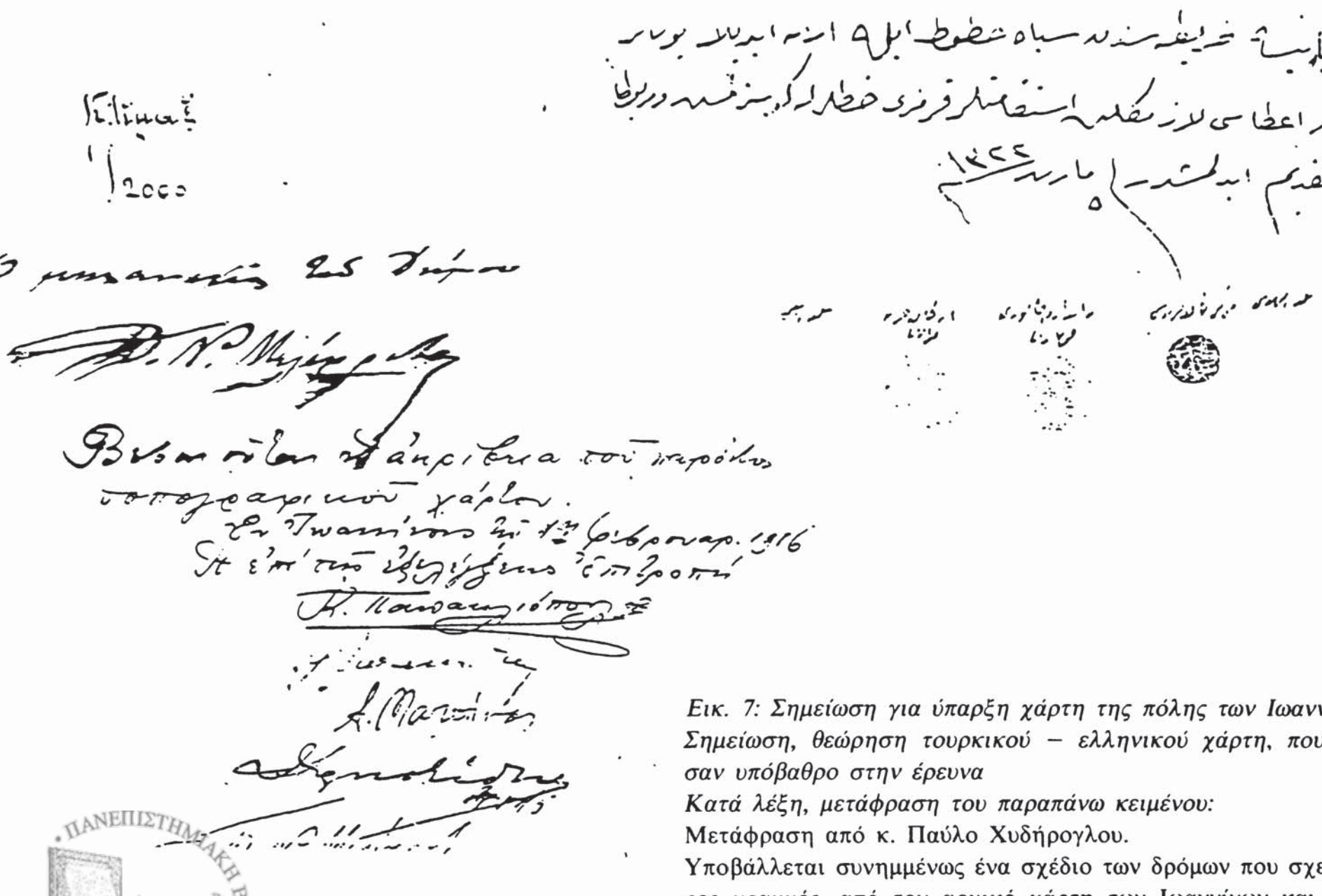

Εικ. 7: Σημείωση για ύπαρξη χάρτη της πόλης των Ιωαννίνων πριν το 1904
Σημείωση, θεώρηση τουρκικού – ελληνικού χάρτη, που χρησιμοποιήθηκε σαν υπόβαθρο στην έρευνα
Κατά λέξη, μετάφραση του παραπάνω κειμένου:
Μετάφραση από κ. Παύλο Χυδήρογλου.
Υποβάλλεται συνημμένως ένα σχέδιο των δρόμων που σχεδιάστηκαν με μαύρες γραμμές, από τον αρχικό χάρτη των Ιωαννίνων και των κατευθύνσεων που πρέπει εκ νέου να τροποποιηθούν με τις σημειωμένες (σχεδιασμένες) κόκκινες γραμμές

5 Μαρτίου 1904

(ΑΚΟΛΟΥΘΟΥΝ ΥΠΟΓΡΑΦΕΣ ΣΦΡΑΓΙΔΕΣ)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

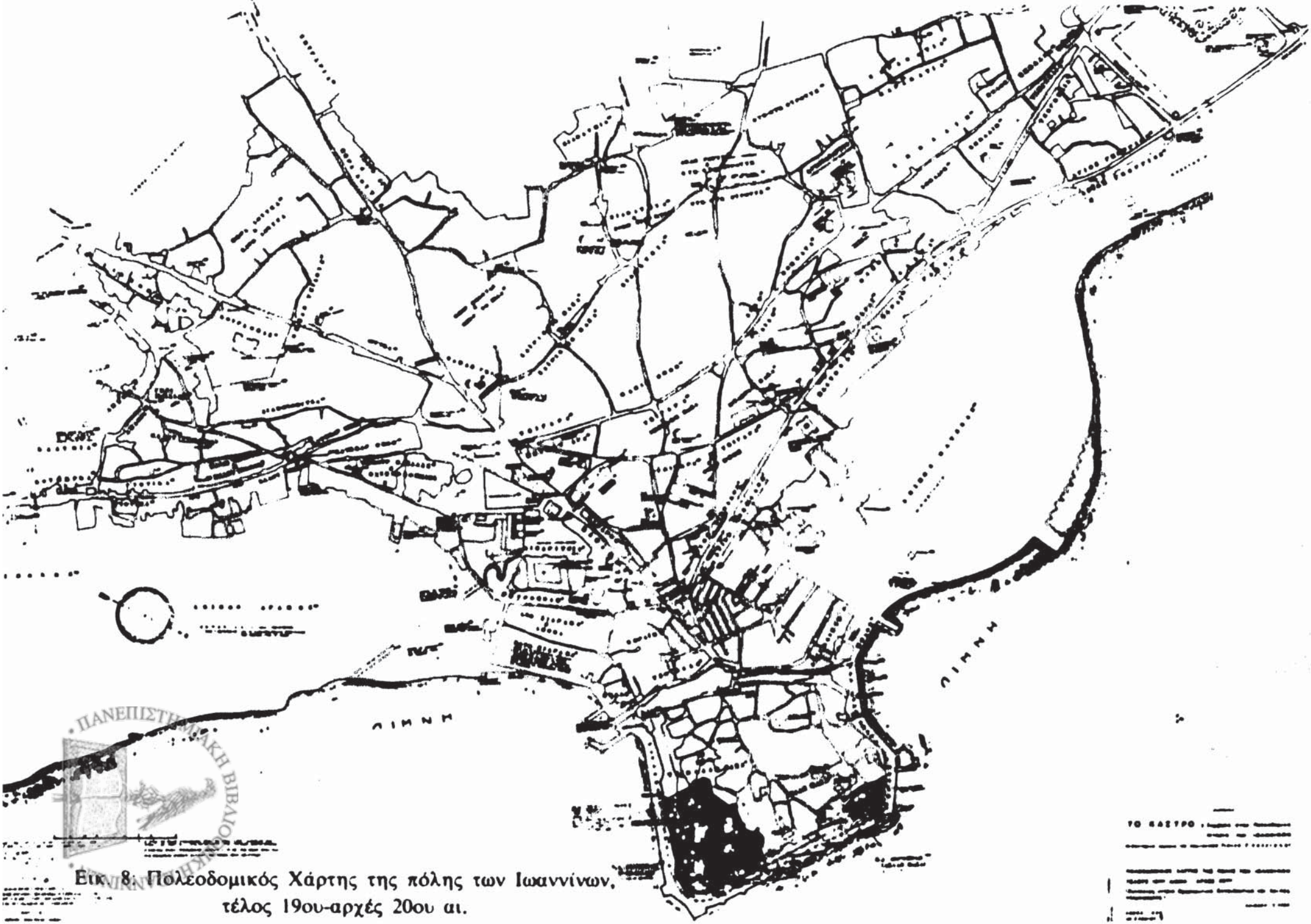

Εικ. 8. Πολεοδομικός Χάρτης της πόλης των Ιωαννίνων, τέλος 19ου-αρχές 20ου αι.

Εικ. 9: Φωτογραμμετρική αποτύπωση Κάστρου και πόλης των Ιωαννίνων
βάσει αεροφωτογραφιών του 1953

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

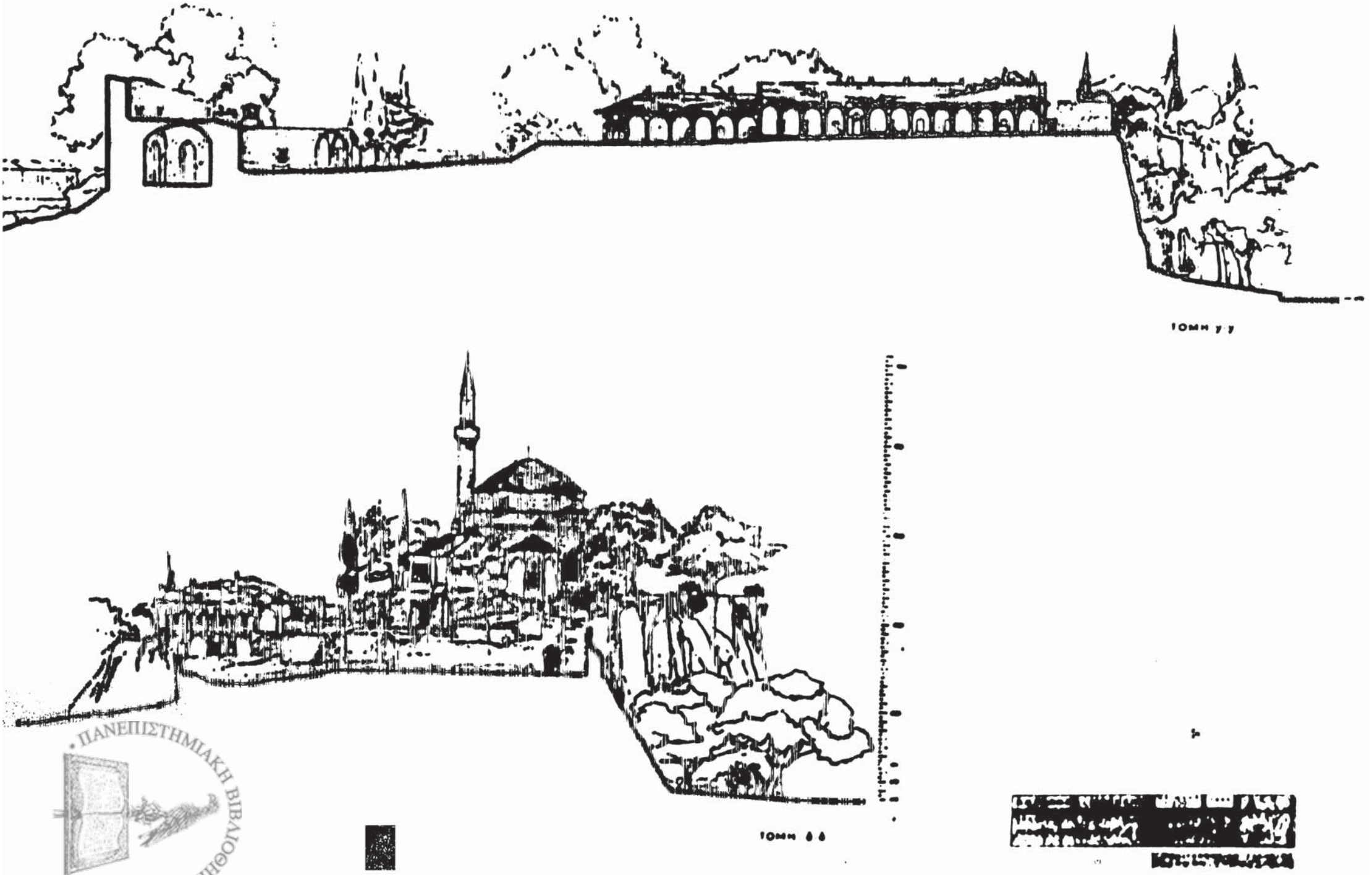

Εικ. 10: Τομές στην Β.Δ. ακρόπολη (Ασλάν Πασά)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Εικ. 11: Πολεοδομικός χάρτης της πόλης των Ιωαννίνων και του Νησιού σχεδιασμένος από τον Barbiè du Bocage το 1811-1815 (Κλίμακα 1:9.000).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

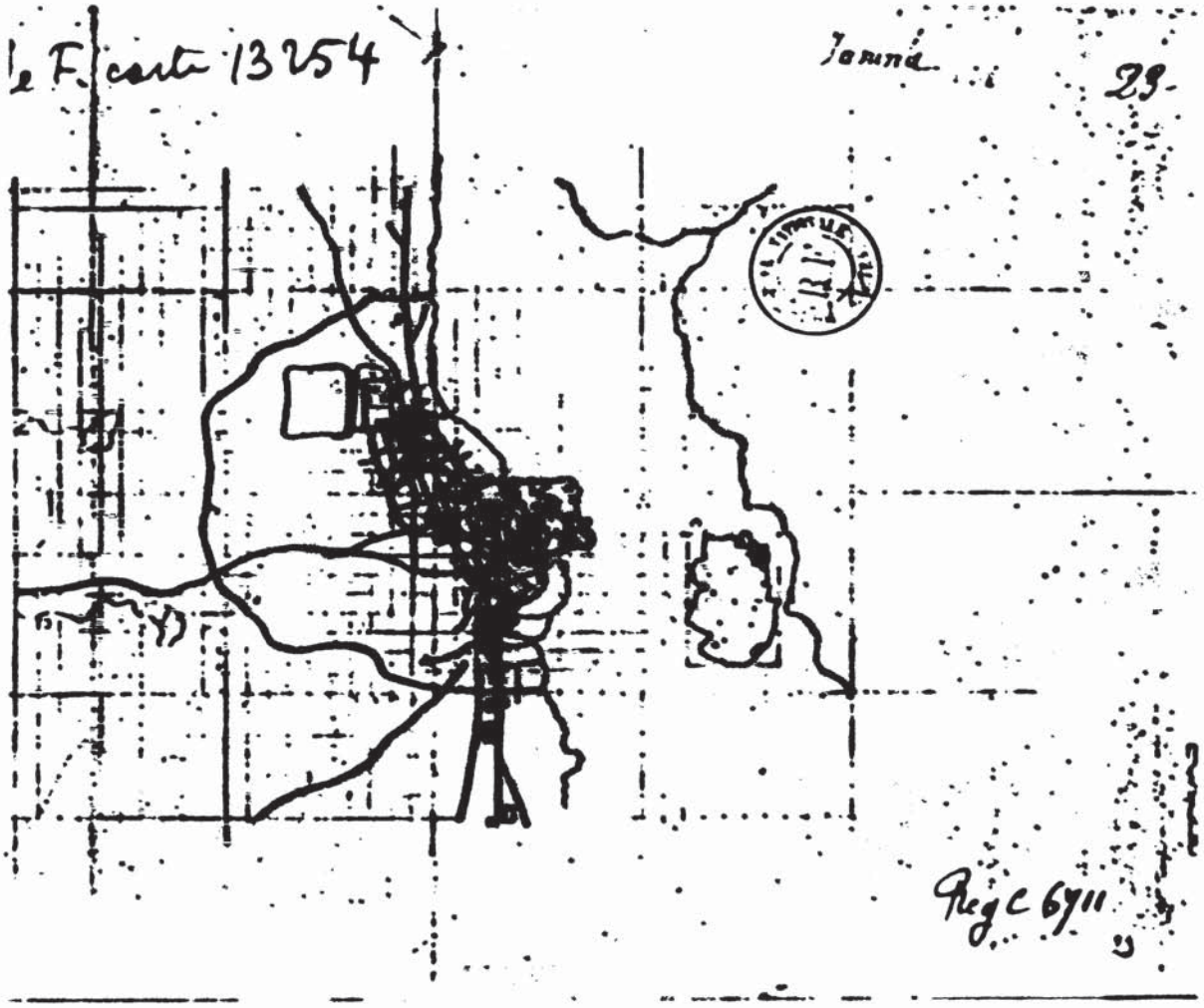

Εικ. 12: Χάρτης της ευρύτερης περιοχής των Ιωαννίνων σχεδιασμένος επίσης από τον Barbiè du Bocage το 1811-1815 (Κλίμακα 1:30.000).

Αντίγραφο του χάρτη της πόλης Ιωαννίνων και νησιού (περίπου κ. 1:48.000). Σχέδιο Barbiè du Bocage. BIBLIOTHEQUE NATIONALE (D.C.P.) Ge. F. 13254

(Στην καρτελλοθήκη της Bibliothèque Nationale αναγράφεται σαν κλίμακα 1:30.000, που κρίνεται σαν λανθασμένη εκτίμηση)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

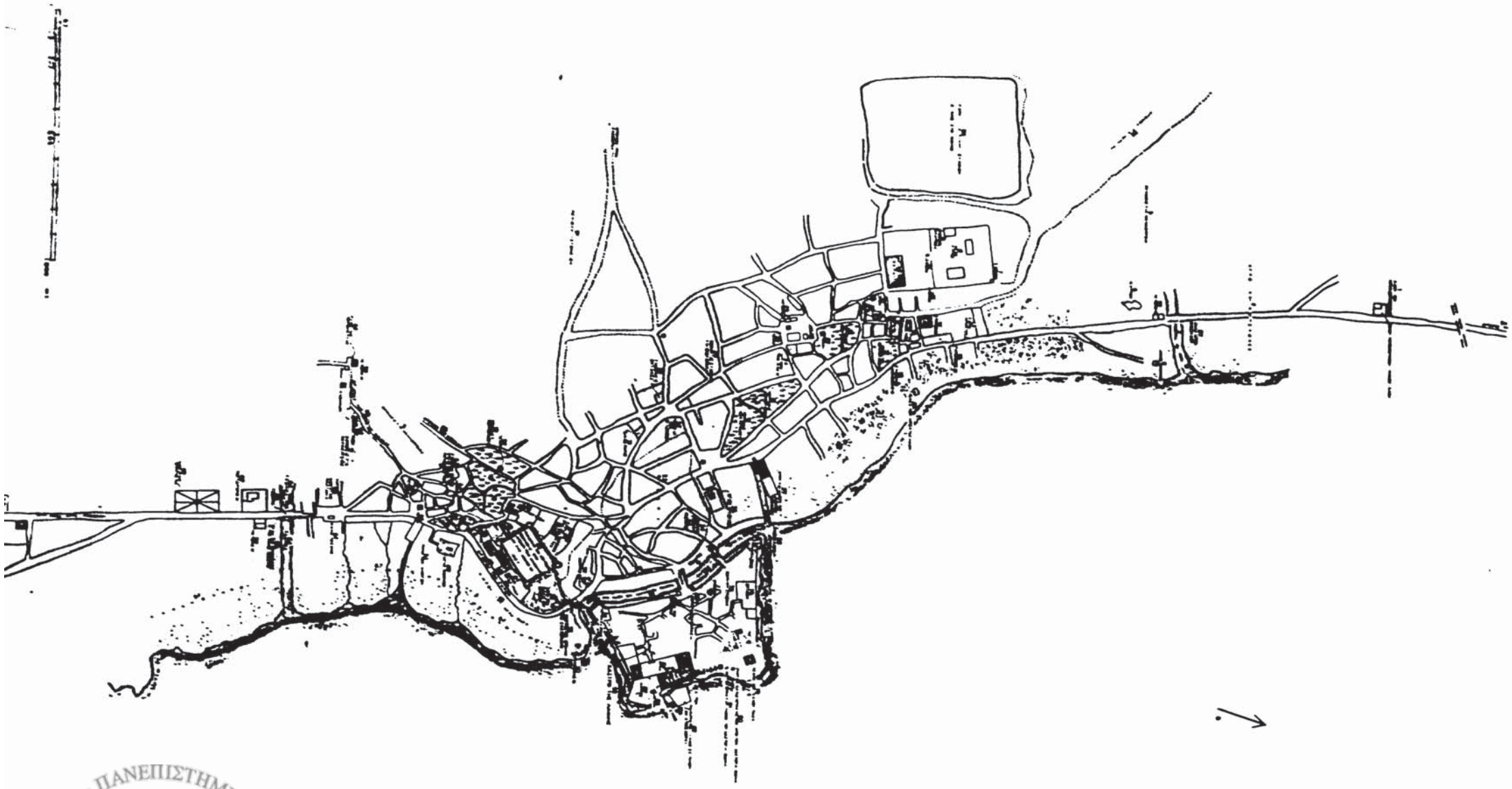

Εικ. 13: Ανασχεδίαση του χάρτη του Barbiè du Bocage με μετάφραση των σημειώσεων στα ελληνικά (Κλίμακα 1:5.000)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

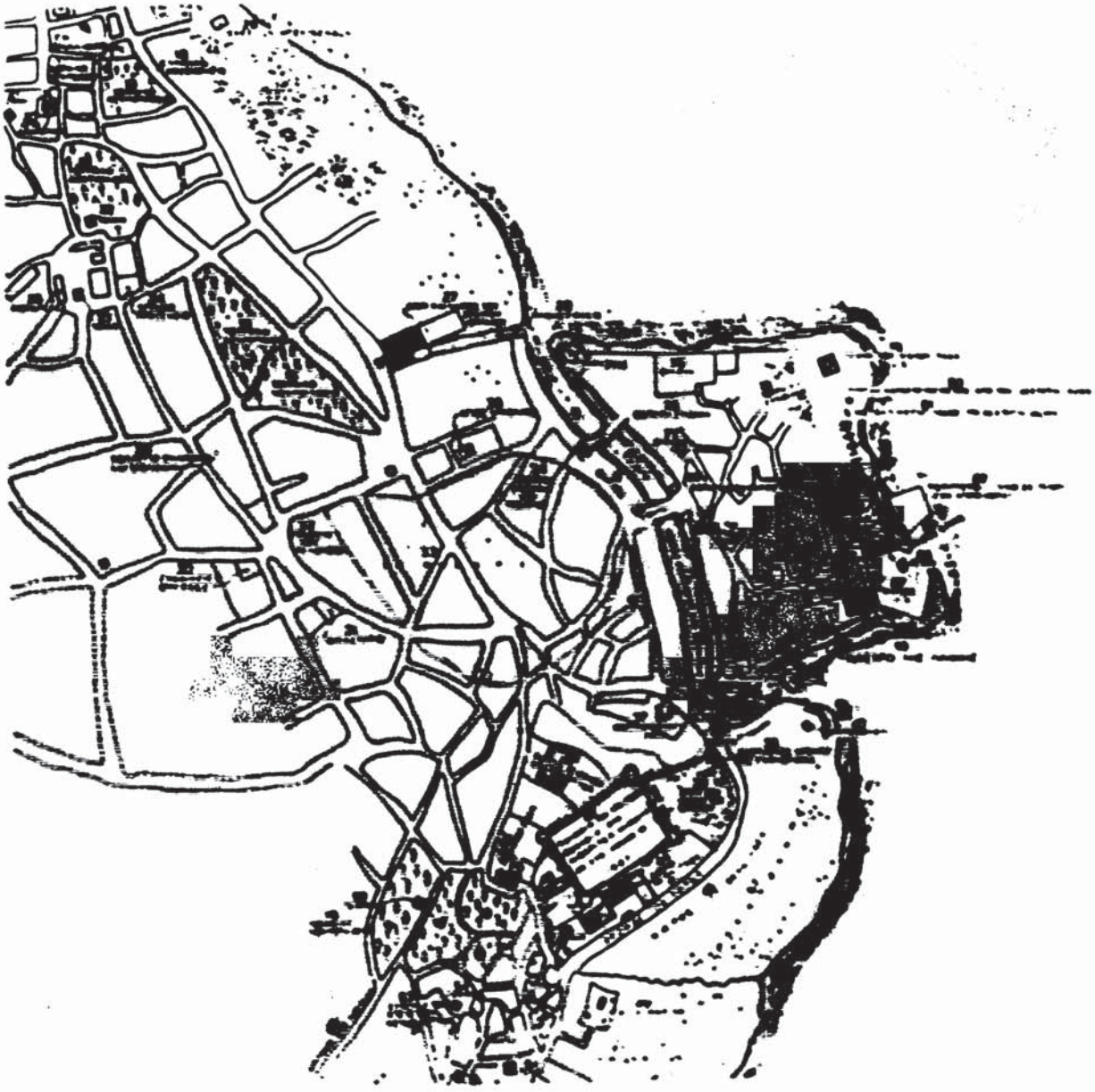

Εικ. 14: Το κεντρικό τμήμα της πόλης (από την ανασχεδίαση του χάρτη του Barbiè du Bocage)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

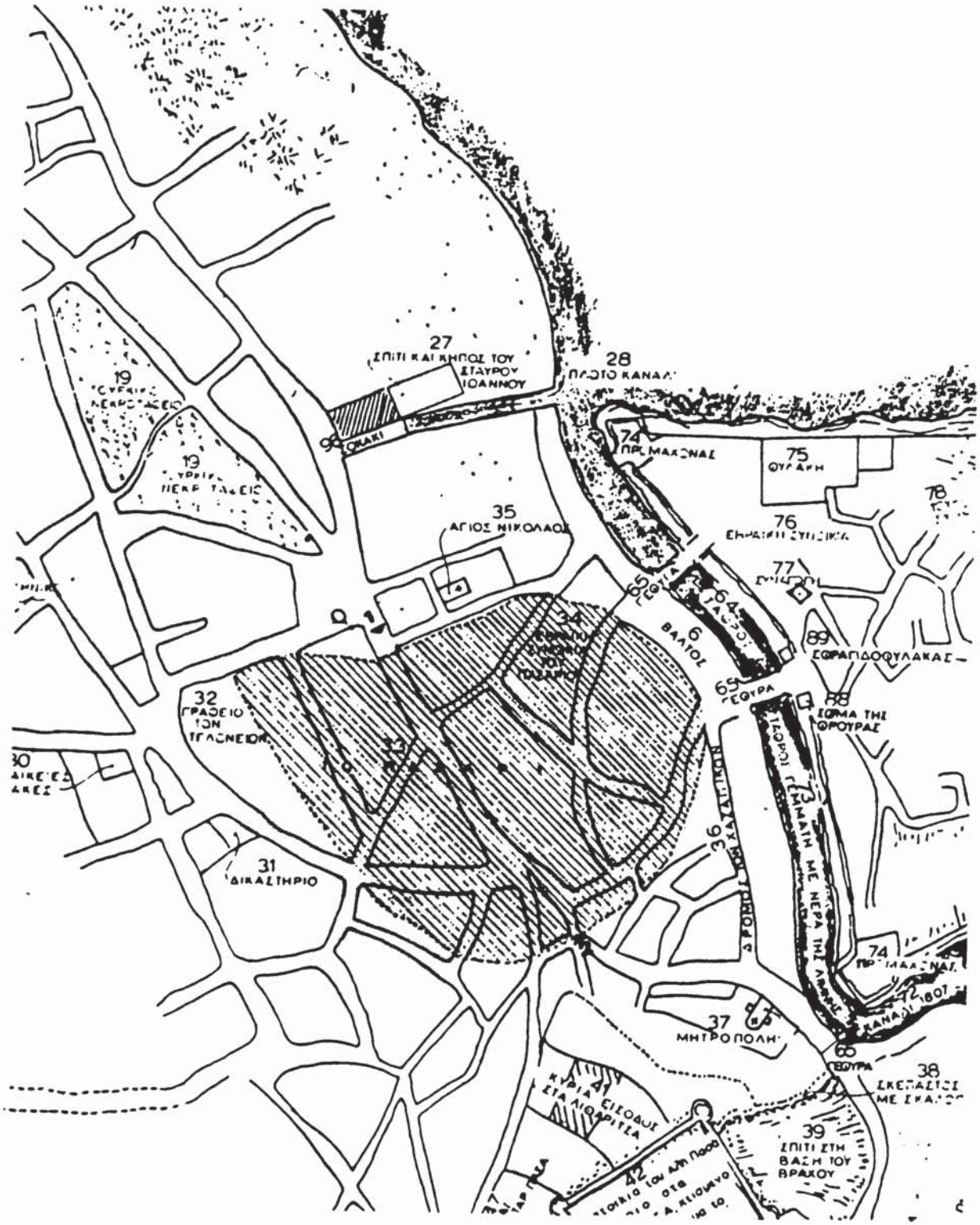

Εικ. 15: Το παζάρι-απόσπασμα από την ανασχεδίαση του χάρτη του Barbie du Bocage

Απόσπασμα του υπ' αριθμ. 6 σχεδίου.
Το Παζάρι με τους 10 ή 12 δρόμους που αναφέρουν οι περιηγητές των αρχών του 19ου αιώνα (Holland 1813)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Εικ. 16: Κεντρική πύλη ακρόπολης Ιτς-Καλέ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

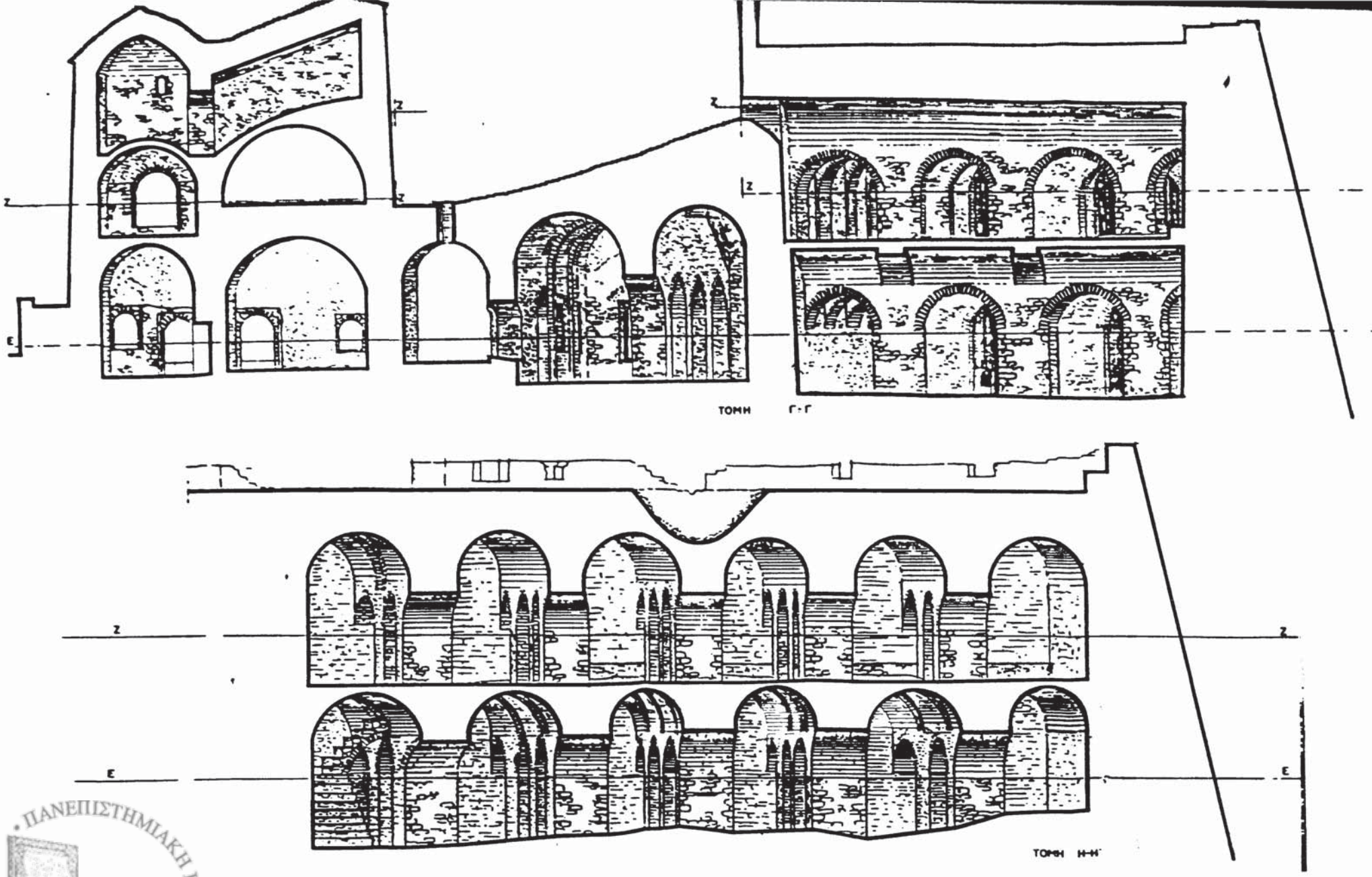

Εικ. 17: Εξωτερικά τείχη ακρόπολης Ιτς-Καλέ,
κατασκευασμένα από τον Αλή Πασά

Δυτική πτέρυγα ακρόπολης Ιτς Καλέ
Σχέδια αποτύπωσης από αρχιτεκτονικό γραφείο Γιάννη Κανετάκη, 1985

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

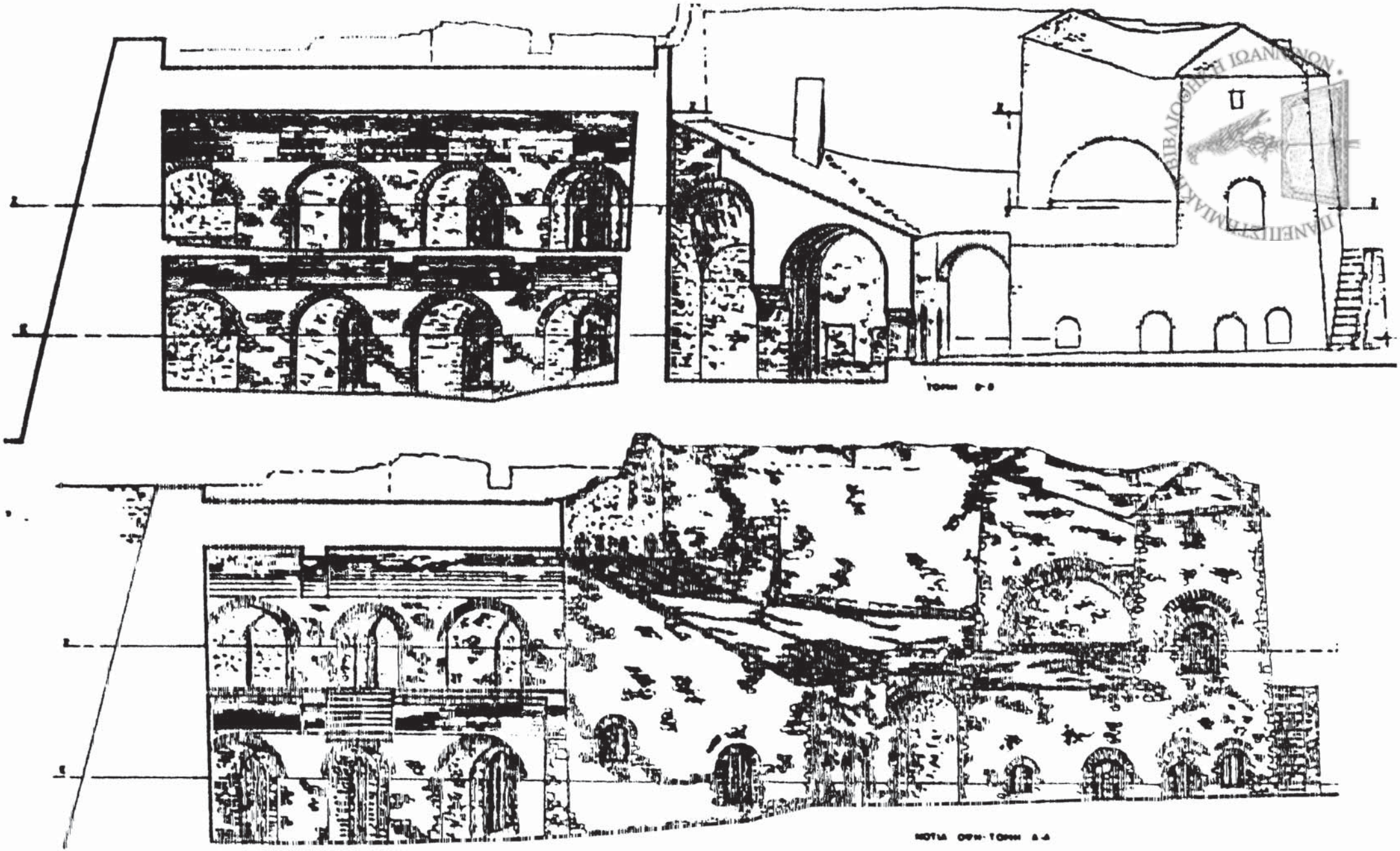

Εικ. 18: Ομοίως όπως Εικ. 17

Δυτική πτέρυγα ακρόπολης Ιτς Καλέ
Σχέδια αποτύπωσης από αρχιτεκτονικό γραφείο Γιάννη Κανετάκη, 1985

Dr. DANIEL KOSTER

AN UNPUBLISHED LETTER FROM ALI PASHA TO THE EMPEROR NAPOLEON[1]

After the collapse of the Venetian Republic in 1797 Bonaparte ordered the occupation of Corfu and the other Ionian islands as well as their coastal dependencies[2]. Corfu was to become the bridgehead for conquest of Egypt and eventually the dismemberment of the Ottoman Empire[3]. The French generalissimo however was not the only one who had been looking with a predatory eye at the Venetian possessions. Ali Pasha, the Lion of Ioannina, was hungry too. He wanted to swallow the coastal quartet Boúthroto, Párga, Préveza and Vónitsa (from north to south) and to occupy the islands of Corfu and Léfkas (Santa Maura) if possible[4]. The islands and the coastal strongholds had often been the refuges or bases of Ali' s political adversaries, klephtic leaders and the Suliotes. Already before the French revolutionary armies occupied the Venetian possessions Ali wrote flattering letters to the conquering Bonaparte[5]. He probably expexted to receive at least the coastal strongholds from the French general in exchange for material support which the French on the Ionian islands would need. Napoleon ordered the generals Gentili and Chabot to move cautiously. They were told not to antagonize Ali but to keep him at bay[6]. Ali must have been very disappointed, but as a vassal of the Porte he could not declare war on the French to take by force what he could not get by persuasion and flattery. However the following year provided Ali with the opportunity he was waiting for.

In 1798 Bonaparte attacked Egypt and provoked the creation of a curious coalition. The Ottoman Empire and Russia combined their forces and a Russo-Turkish fleet drove the French from the Ionian islands in a campaign which lasted till the spring of 1799[7]. Ali immediately took advantage of the situation by taking Boúthroto and Vónitsa. Préveza was assaulted and a few hundred French troops were

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

slain[8]. The inhabitants of Párga however did not surrender and ever since the possession of this citadel tormented Ali' s mind. In March 1800 the Ionian islands became an 'independent' state. The so-called Septinsular Republic had to recognize the suzerainty of the Porte and was de facto under control of Russia. The coastal cities were ceded to the Porte, but maintained their traditional privileges[9]. All this meant that Ali had to start from scratch again. Several times he threatened to occupy Párga during the last phase of the Suliot War (1800-1804), but the presence of a Turkish governor in Préveza prevented him from doing so[10].

In 1807 the French came back to the islands. Napoleon, now emperor of the French had not forgotten their strategic importance. He managed to receive Corfu and the other isles from Alexander, the Russian tsar, through negotiations at Tilsit[11]. Ali was duped a second time. The strategic situation in the Adriatic and Ionian Seas was the same as a decade earlier. Assistance from local rulers was still badly needed and so this time Napoleon ordered his general Berthier to move cautiously. Ali in his turn strarted a diplomatic offensive as son as Berthier set foot on Corfu around 11th/23rd of August. Ali's first letter to the new French commander was sent on the 14th/26th. Two days later he sent another one, inwhich Berthier was congratulated with his safe arrival[12]. Not long afterwards a diplomatic mission was sent across the Straits headed by Ali's foreign minister Hatzi Sehri, who was accompanied by the famous Greek scholar Psalidas. They managed to persuade Berthier to cede Párga to the Pasha[13]. When the people of Párga got word of Ali's political schemes, they and magnates of surrounding villages complained bitterly[14]. As a result Berthier placed a French garrison in the citadel of Párga[15].

At first Ali did not respond to this blow against his interests. In his letters to Berthier of September 26 and October 2 no menti on as to the Párga affairs was made[16]. The reason was probably his military deal-

ings with anti-klephtic operations in the interior and troubles with the Suliote refugees on the Ionian islands. When he wrote Berthier another letter on October 9th he presented Párga as a sideline[17]. This did not mean that this stronghold was not on his mind anymore. Párga had to wait, because other problems were at hand. In a letter of October 22nd he defended himself against allegations of contacts with

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

the British[18]. Those contacts were real and actually show that Ali's hopes of receiving *any* of the former Venetian possessions from the French were melting. He continued to use flattery in his dealings with Berthier, but at the same time his behaviour towards the French became more and more aggressive. As an arch-machiavellist he was shrewd enough to pull the wool over Napoleon's eyes and to write directly to the French emperor[19]. This letter written Italian was dated December 15/27 1807 and forwarded to Venice[20]. After the usual avalanche of flattering phraseology Ali requested the transfer of Parga. At the same time he asked Napoleon to order Berthier to exile the «uomini turbolenti» and the «refugiati in qualche lontano territorio Francese»[21]. In return Ali promised to replace those men by a larger amount of his own men enerytime Berthier would need troops. This letter had been inspired by utterly opportunistic motives since, of course, Ali did not expect to get his reward. Ali had to wait for twelve years to see his dream fulfilled. In 1814 the British took over and five years later they sold Párga for 156.000 pounds to the «Lion» in order to get the Porte's goodwill to be called the «protectors» of the Ionian islands[22].

Technical information
paper: dipped with vertical lines
size: height 34.7 and width 48.8 (2 × 24.4)
seal: Ali Pasha's signature in black ink
watermark: a rather primitive designed crowned lion, at the other side IMC.

A Sua Maestà Napoleone Primo
Il Grande, Imperatore di Francia
Re d' Italia e Protettore della Confederazione del Reno

Sire

/2 Avisato da S(ua) E(ccelenza) il Sig(no)r Governator Generale /3 Cesare Bertier, dell' arrivo felice di Vostra /4 Maestà Imperiale e Reale in Venezia, /5 mi sollecito di correre ai Piedi di Vostra Maestà /6 Imperiale e Reale per presentare il Mio /7 Ossequio, Venerazione, e Rispetto. /8 Il Coragio, che mi dona la Sovrana /9 degnazione, con cui s' è ricordato di me da /10 lontano, ammettendomi nel numero de

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

suoi /11 piu zelanti, e Fedeli Seguaci, posso sperare/ (fol. 1 verso) */12 che Vostra Maestà Imperiale e Reale /13 non mi dimenticherà Vicino e rimedierà a /14 miei Mali, che dediento intieramente à Vostra /15 Maestà Imperiale e Reale. ricorro con Fiducia /16 d' ottenere. /17 Non ardisco d' esporre tutte le Mie /18 circostanze, per non tediare la Maesta /19 Vostra Imperiale Reale. Mi rimetto alla*
/20 Generosità e Piacere di Vostra Maestà /21 Imperiale Reale, in tutto Ciò che riguarda /22 al Mio Miglior stato, ed è analogo alla Sovrana /23 Bontà, che Vostra Maestà Imperiale e /24 Reale sè degnato mostrarmi. /25 Solo al presente prego istantemente /26 Vostra Maestà Imperiale Reale di /27 rimediare alla Somma pena che mi reca
/28 Parga data mi in Feudo dalla Sublime Porta ed è /29 stata occupata da S(ua) E(ccelenza) il Sig(no)r Governator /30 Generale Cesare Bertier, il quale non per /31 alienazione D' Animo verso di me*, ma per insinuazione /32 de uomini turbolenti da me scacciati, e refugiati*
/33 nell' Isole, ne sia preso il Possesso. /fol. 2 recto /34 Prego istantemente Vostra Maestà Imperiale /35 Reale d' Ordinare a S(ua) E(ccelenza) il Sig(no)r Governator /36 Generale di rendermi Parga Mio Feudo e /37 di Spedire i Refugiati Sudetti a Servire in /38 qualche lontano Territorio Francese; /39 offrendomi io di suplire con Numero Magiore /40 alla Mancanza del loro Numero tutta volta /41 che S(ua) E(ccelenza) il Sig(no)r Governator Generale lo /42 richiedesse.
/43 Spero che la Maesta Voistra Imperiale /44 Reale mi concederà la Grazia che domando /45 e per quietare il turbamento del Mio /46 Spirito, e perche il Mondo tutto conosca /47 quanto è Grande la Degnazione e
/48 Benevolenza di Vostra Maestà Imperiale /49 Reale verso de me. /50 Ho l' Onore dessere colla piu /51 alta Considerazione e Dovuto Rispetto /52 Di Vostra Maestà Imperiale Reale.

Sire

Janina 15/27 Dembre 1807

Umilisso Devotisso Ossequisso Servo
Ali Pache
Governator di Joanina e Dipendenza.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Apparatus criticus:
turquie / Ali Pache and 27. decembre 1807 does not belong the letter.
This hand probably belonged to the collector or to a librarian.
/28 Parga: in margine
/31 di me: supra

Dr. DANIEL KOSTER

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

ΜΙΑ ΑΔΗΜΟΣΙΕΥΤΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΑΛΗ ΠΑΣΑ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΑ ΣΤΟΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ

τοῦ Dr. Daniel Koster

Ὁ συγγραφέας ἀναφέρεται στήν κατάρρευση τῆς Βενετικῆς Δημοκρατίας τό 1797, καί στίς προσπάθειες τοῦ Βοναπάρτη νά καταλάβει τήν Κέρκυρα καί τά ἄλλα Ἰόνια νησιά. Ἡ Κέρκυρα θά γινόταν ἔτσι τό προγεφύρωμα γιά τήν κατάκτηση τῆς Αἰγύπτου καί τελικά γιά τό διαμελισμό τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἀλλά οἱ Γάλλοι δέν ἦταν οἱ μόνοι πού ἀπέβλεπαν στήν ἀπόκτηση τῶν Βενετικῶν κτήσεων. Ὁ Ἀλή πασάς τῶν Ἰωαννίνων ἤθελε νά καταβροχθίσει τό παραλιακό κουαρτέτο: Βουθρωτό, Πάργα, Πρέβεζα καί Βόνιτσα (ἀπό βορά μέχρι νότο) καί νά καταλάβει τήν Κέρκυρα καί τή Λευκάδα ὅπου κατέφευγαν συχνά οἱ πολιτικοί ἐχθροί του καί οἱ ἀρχηγοί τῶν κλεφτῶν καί τῶν Σουλιωτῶν. Καί πρίν ἀκόμη οἱ γαλλικές ἐπαναστατικές δυνάμεις καταλάβουν τίς βενετικές κτήσεις, ὁ Ἀλή ἄρχισε νά ἀλληλογραφεῖ μέ τόν Βοναπάρτη.

Τό 1798 πραγματοποιήθηκε ἡ ἐκστρατεία τοῦ Ναπολέοντα στήν Αἴγυπτο μέ τά γνωστά ἀποτελέσματα. Ὁ Ἀλή ἐκμεταλλεύτηκε τήν κατάσταση παίρνοντας τό Βουθρωτό καί τήν Βόνιτσα, ἔκανε ἔφοδο στήν Πρέβεζα, οἱ κάτοικοι ὅμως τῆς Πάργας δέν παραδόθηκαν καί ἀπό τότε ἡ κατάληψή της τόν βασάνιζε. Ἀλλά τόν Μάρτιο τοῦ 1800 τά Ἰόνια νησιά ἔγιναν ἀνεξάρτητο κράτος.

Τό 1807, μέ τή συνθήκη τοῦ Tilsit, οἱ Γάλλοι ἐπέστρεψαν στά Ἑφτάνησα καί ἡ κατάσταση στήν Ἀδριατική καί τό Ἰόνιο πέλαγος παρέμεινε ἡ ἴδια, ὅπως πρίν μιά δεκαετία.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ὁ Ἀλή ἀρχίζει τίς διπλωματικές ἐπαφές μέ τόν Γάλλο Berthier, μόλις ὁ τελευταῖος ἔφτασε στήν Κέρκυρα, γύρω στίς 11 μέ 23 Αὐγούστου. Ἡ πρώτη ἐπιστολή στό νέο Γάλλο ἀρχηγό, στάλθηκε ἀπό τόν Ἀλή στίς 14 μέ 26 Αὐγούστου 1807.

Δυό μέρες ἀργότερα ἔστειλε ἄλλη ἐπιστολή μέ τήν ὁποία συνέχαιρε τόν Berthier γιά τήν ἀσφαλή ἄφιξή του. Σέ σύντομο διάστημα ἔστειλε διπλωματική ἀποστολή, μέ ἐπικεφαλῆς τόν ὑπουργό ἐξωτερικῶν Χατζή Σεζρή, πού τόν συνόδευε ὁ γνωστός λόγιος Ἀθανάσιος Ψαλίδας. Οἱ τελευταῖοι κατόρθωσαν νά πείσουν τόν Berthier νά παραχωρήσει στήν Πάργα, στόν Ἀλή πασά. Οἱ κάτοικοι ὅμως τῆς Πάργας, πού πληροφορήθηκαν τά πολιτικά σχέδια τοῦ πασά, διαμαρτυρήθηκαν ἔντονα. Ὁ Berthier ὑποχρεώθηκε νά τοποθετήσει γαλλική φρουρά στή μικρή πόλη κι ὅταν ὁ Ἀλή τοῦ ἔγραψε ἄλλη ἐπιστολή, στίς 9 Ὀκτωβρίου, διαπίστωσε ὅτι τοῦ παρουσίαζε τήν Πάργα σάν ἕνα δευτερεῦον ζήτημα. Αὐτό δέ σήμαινε, βέβαια, ὅτι τό συγκεκριμένο ὀχυρό δέν ἦταν πιά στούς στόχους τοῦ Ἀλή. Ἡ Πάργα ἔπρεπε νά περιμένει, γιατί ὑπήρχαν ἄλλα προβλήματα πού ζητοῦσαν ἐπίλυση. Ἔτσι σ' ἐπιστολή του τῆς 22ας Ὀκτωβρίου, ὁ Ἀλής ἀπέκρουε ἰσχυρισμούς γιά δῆθεν ἐπαφές του μέ τούς Ἄγγλους. Οἱ φῆμες αὐτές ἦταν ὄντως βάσιμες καί οὐσιαστικά δείχνουν ὅτι οἱ ἐλπίδες του γιά νά πάρει κάποιες ἀπό τίς προηγούμενες βενετικές κτήσεις ἀπό τούς Γάλλους ἔσβηναν σιγά-σιγά. Συνέχιζε νά εἶναι κολακευτικός στίς συνομιλίες του μέ τόν Berthier, ἀλλά τήν ἴδια στιγμή ἡ συμπεριφορά του πρός τούς Γάλλους γινόταν ὅλο καί περισσότερο ἐπιθετική. Σάν ἕνας ἀρχιμακιαβελλιστής, ἦταν ἀρκετά διορατικός γιά νά ξεγελάσει τόν Ναπολέοντα καί νά γράψει κατευθείαν στό Γάλλο αὐτοκράτορα. Σ' αὐτή τήν ἐπιστολή, πού δημοσιεύεται ἐδῶ, γραμμένη στά ἰταλικά, στίς 15/27 Δεκεμβρίου 1807, ὁ Ἀλή ζητάει τή μεταβίβαση τῆς Πάργας καί τήν ἐξορία τῶν ταραξιῶν καί τῶν φυγάδων σέ κάποιο ἄλλο μέρος τῆς Γαλλίας. Σέ ἀντάλλαγμα ὑπόσχεται νά ἐφοδιάζει τό στρατό τοῦ Berthier κάθε φορά πού θά χρειαζόταν δυνάμεις. Ὁ Ἀλή χρειάστηκε νά περιμένει 12 χρόνια γιά νά δεῖ τό ὄνειρό του νά ἐκπληρώνεται. Τό 1814 ἀνέλαβαν τήν κυριαρχία οἱ Ἄγγλοι καί 5 χρόνια ἀργότερα τοῦ πούλησαν τήν Πάργα γιά 156.000 λίρες.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

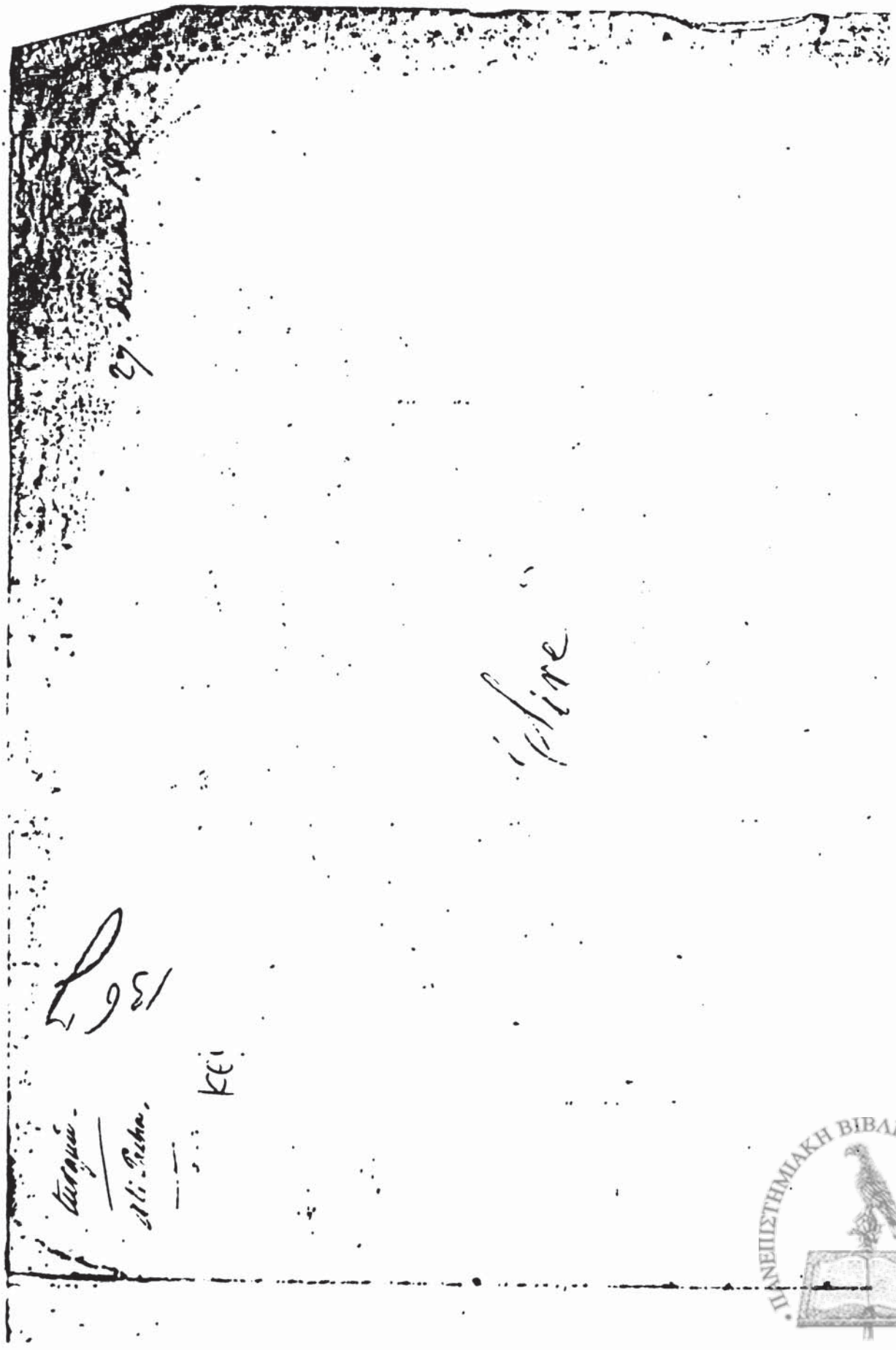

Φωτογραφία τοῦ κειμένου τῆς ἐπιστολῆς.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

2

Avisato da S. E. il Sig.r Governator Generale
Cesare Bertier, dell'arrivo felice, di Vostra
Maestà Imperiale, e Reale in Venezia
mi sollecitò di correre ai Piedi di Vostra Maestà
Imperiale, e Reale; per presentare il mio
Ossequio, Veneraxione, e Rispetto.

Il Coraggio, che mi dona la Sovrana
Degnazione, con cui se ricordato di me da
lontano, ammettendomi nel numero de' Suoi
più Zelanti, e Fedeli Seguaci; posso Sperare

A Sua Maestà Napoleone Primo
Il Grande, Imperatore di Francia
Re d'Italia, e Protettore della Confederazione del Reno

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

che Vostra Maestà Imperiale, e Reale
non mi dimenticherà Vicino, e rimedierà à
miei Mali, che Tediento intieramente à Vostra
Maestà Imperiale, e Reale, ricorro con Fiducia
d'ottenere.

Non ardisco d'esporre tutte le Mie
circostanze, per non tediare la Maestà
Vostra Imperiale Reale. Mi rimetto alla
Generosità e Nacere di Vostra Maestà
Imperiale Reale, in tutto Ciò che riguarda
al Mio Miglior Stato, ed è analogo alla Sovrana
Bontà, che Vostra Maestà Imperiale, e
Reale sè degnato Mostrarmi.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

imperiale [illegible]
al Mio Miglior Stato, ed è analogo alla Sovrana
Bontà, che Vostra Maestà Imperiale, e
Reale sè degnato Mostrarmi.

Solo al presente prego istantemente
Vostra Maestà Imperiale Reale di
rimediare alla Somma pena che mi reca
Sarga datami in Feudo dalla Sublime Porta ed è
stata occupata da S. E. il Sig.r Governator
Generale Cesare Bertier, il quale non per
alienazione d'Animo verso dime, ma per insinuazione
di uomini turbolenti da Me scacciati, e refugiati
nell'Isole, ne ha preso il Possesso.

janin

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

5

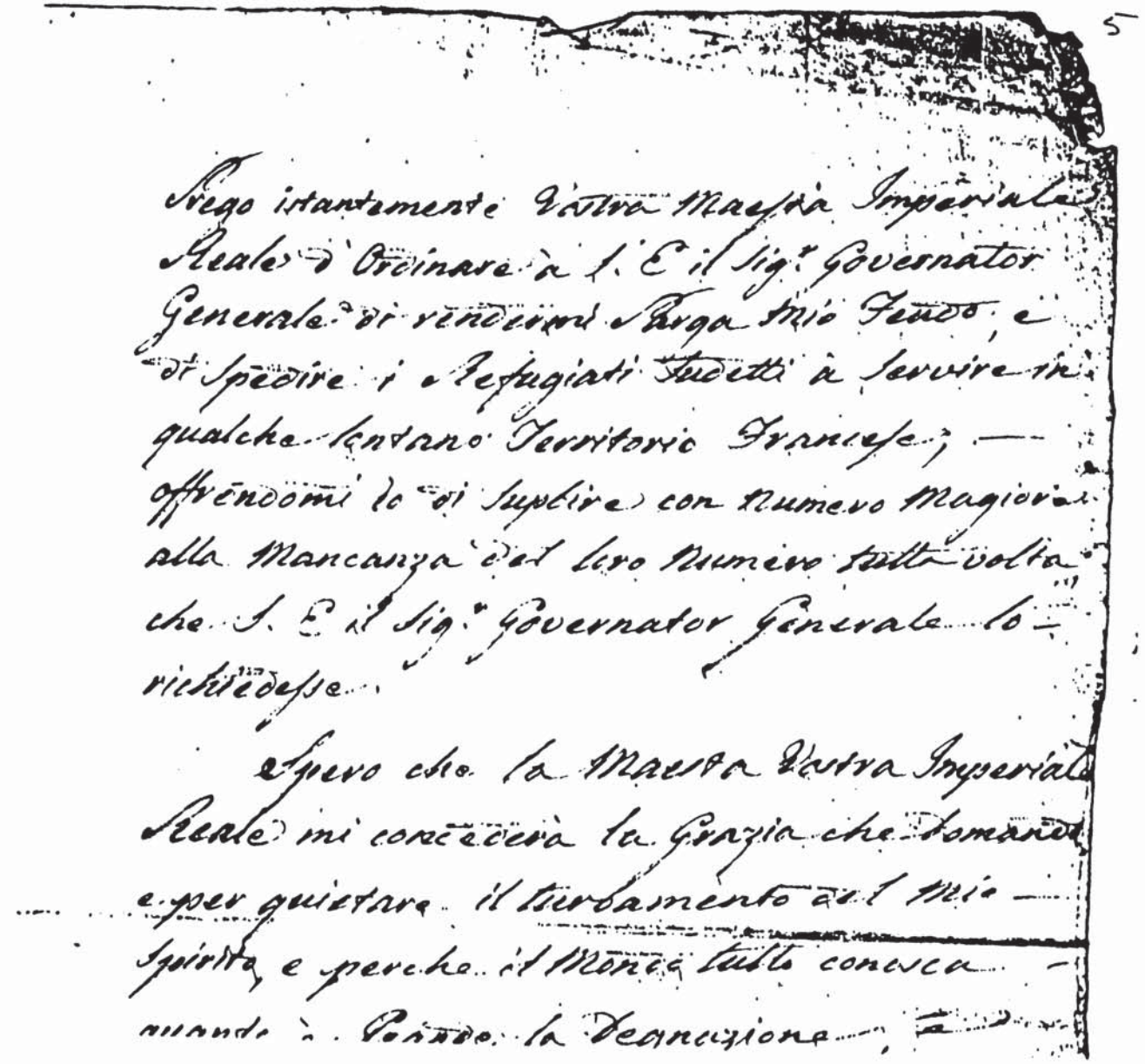

Prego istantemente Vostra Maestà Imperiale
Reale d'Ordinare à S. E. il Sig.r Governator
Generale di rendermi Parga mio Feudo, e
di Spedire i Refugiati sudetti à servire in
qualche lontano Territorio Francese; —
offrendomi io di Suplire con numero Magiore
alla Mancanza del loro Numero tutta volta
che S. E. il Sig.r Governator Generale lo
richiedesse.

Spero che la Maestà Vostra Imperiale
Reale mi concederà la Grazia che domando
e per quietare il turbamento del mio
Spirito, e perche il Mondo tutto conosca
quanto è Grande la Degnazione, e

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Reale mi concederà la Grazia che domando
e per quietare il turbamento del mio
Spirito, e perche il Mondo tutto conosca
quanto è Grande la Degnazione, e
Benevolenza di Vostra Maestà Imperiale
Reale verso di me.

Ho l'Onore d'essere colla più
alta Considerazione e Dovuto Rispetto
Di Vostra Maestà Imperiale Reale

Sire

Umiliss. Devotiss. e Ossequiosissimo Servo
Alì Pacha
Governatore di Joanina e Dipendenze

Janina 15/27 Dembre 1807.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΔΗΜΗΤΡΗ ΦΙΛΙΑ

ΔΥΟ ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΣΕ ΜΟΡΦΗ ΠΡΟΖΑΣ

Μεγάλη βδομάδα περιμένοντας τή Χρυσαλλίδα

Μοῦ τηλεφώνησαν πώς πέθανε ὁ ζωγράφος. «Μή φοβᾶσαι, σοῦ ἔλεγα τό βράδυ μπροστά στό σταυρό, θά ζωγραφίσω ἐγώ τό ἄσπρο σου σουδάρι, θ' ἀναστήσω τό κρυμμένο σου κορμί ἐγώ. Ἐγώ, μέ τίς λέξεις...».

Σκέψεις περιμένοντας τή Χρυσαλλίδα. «Νά ἐλπίζει κανείς σέ μιά πραγματική Ἀνάσταση;» Ἐρώτηση στήν κάρτα της. Ἐρώτηση, ὄχι θέση. Μέ τό τρεμούλιασμα τοῦ κεριοῦ της, πιό κοντά στίς ἀναμνήσεις. Θά λυώσει σέ τρεῖς ὧρες. Σέ τρεῖς ὧρες. Ὅσο κρατά ἕνα ἡδονικό Σαββατόβραδο σ' ἕνα σπίτι τοῦ δέκατου ἕβδομου. Τοῦ δέκατου ἕβδομου διαμερίσματος τῆς πόλης πού μπολιάζει τά χρώματα τῶν ζωγράφων τοῦ κορμιοῦ μέ ἄγνωστες ἀρρώστιες...

Σκέψεις περιμένοντας τή Χρυσαλλίδα: Ἰδέα, Λογική, Ἄνοιξη: ὀνόματα θηλυκά. Χρυσαλλίδα, Ἀνάσταση: ὀνόματα θηλυκά. Κορμί: οὐδέτερο. Τό ἀγγίζει ὁ στίχος μου, τό δάκρυ τοῦ ἐσταυρωμένου καί γίνεται θηλυκό· ἕνα βῆμα πιό κοντά στήν μητρότητα. Κρίμα, δέν κατάλαβαν τίς συμβολικές πινελιές σου φίλε μου, θέλαν πάλι κόκκινο, δέν εἶχες. Μαῦρο, μόνο μαῦρο. Ἡσύχασε, θἄρθουν κι' οἱ μέρες τῆς ἐκδίκησης μέσ' ἀπό τά τραγούδια τῆς ὄμορφης πόλης παιγμένα στήν παλιά κιθάρα...

Τό ἑπόμενο βράδυ μπροστά στόν ἄδειο τάφο:

–«Ποῦ μοῦ τόν πήγανε τό γυιό μου; Δέν εἶναι σήμερα Σάββατο βράδυ; Δέν θ' ἀναστηθεῖ;».

– «Γιατί τό σκοτώνεις στήν κοιλιά σου; Ἐγώ τό θέλω τόσο...».

Δυό γυναικεῖες φωνές μέσα μου. Τούς τόπαν χθές τά σύννεφα: Σ' ἕνα ριμαδόρο θά κρεμαστοῦν οἱ ἐλπίδες τους...

Σκέψεις περιμένοντας τή Χρυσαλλίδα, περιμένοντας τήν Ἀνάσταση. Σημείωση στίς αὐριανές μου δουλειές: Ν' ἀγοράσω ἄσπρο χρῶμα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τό σημείωμα

Ἐπιστρέφοντας βρῆκε στό τραπέζι, δίπλα στό βάζο μέ τά μαραμένα γαρύφαλα ἕνα σημείωμα. Τό διάβασε βιαστικά, ἦτανε κουρασμένος. Τό κρεβάτι, ἄστρωτο, καλοῦσε ἐπιταχτικά τό ταλαιπωρημένο του κορμί.

«Κοίτα τό χασμουρητό στό αὐριανό σου ξύπνημα νάναι ἐλπιδοφόρο σάν τό κῦμα πού σκάει ρυθμικά τίς τελευταῖες μέρες στά μεριά τῆς γέρικης βάρκας σου περιμένοντας τό αὐριανό ταξίδι γιά νά χαμογελάσει. Θάρθω νά σέ πάρω μέ τό πουρνό, τότε πού ὁ ἅγιος κοιμᾶται ἐλαφρά στό περιβόλι τοῦ Θεοῦ. Δέν τόν φοβᾶμαι. Ἄν ξυπνήσει, θά τοῦ ρίξω μία ἡδονική ματιά καί θά καταλάβει πώς μοῦ ἀνήκεις. Νά κρατᾶς μαζί σου ἕνα δισάκκι γεμᾶτο καλούδια, μπορεῖ νά σοῦ πεινάσω στό δρόμο. Θά πάρουμε τό μονοπάτι τῆς κόκκινης ἀκτῆς πού βγάζει στήν κορυφή τοῦ λοφίσκου τῆς Μέρζα. Ἐκεῖ μᾶς περιμένουν στίς ἑπτά, τήν ὥρα πού ὁ παπᾶς θά βάζει «εὐλογητός» στό χωριό γιά ν' ἁγιάσει τά ἑτοιμοτάξιδα καΐκια. Ἐμεῖς θά τούς δοῦμε ἀπό ψηλά νά φεύγουν. Ἔπειτα, θά στρωθοῦμε στή δουλειά. Θά μάθουμε στίς παρθένες τοῦ βουνοῦ τί σημαίνει καρδιοχτύπι τοῦ ἔρωτα στή δύση μιᾶς ζωῆς...».

Ἔσχισε τό χαρτί μέ μίσος καί ἄνοιξε τό παράθυρο. Ἡ βάρκα τοῦ φάνηκε ἤρεμη, ἑτοιμη γιά ὕπνο σάν τό κορμί του. Καθώς ἀγκάλιαζε τό μαξιλάρι, ἕνα δάκρυ βρῆκε τό κατοστάρι κομποσχοίνι του. Μέσα στόν ὕπνο, ἔνοιωσε τήν ὑγρασία τῆς προσευχῆς του ν' ἀγκαλιάζει τίς φανερές του ρυτίδες· κατάλαβε ὅτι τήν ἑπόμενη μέρα δέ θάφευγε μέ τούς ἄλλους γιά σφουγγάρια...

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΦΙΛΙΑΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Π.Β. ΠΑΣΧΟΥ

Η ΧΑΡΜΟΛΥΠΗ ΤΗΣ ΑΘΩΝΙΚΗΣ ΕΡΗΜΟΥ

Ὅσοι ἀγαπήσαμε τή σεβάσμια μορφή καί γνωρίσαμε τό κολοσσιαῖο πνευματικό ἔργο τοῦ Ὑμνογράφου τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας Μοναχοῦ *Γερασίμου Μικραγιαννανίτου,* πονέσαμε πολύ βαθιά, μαθαίνοντας τήν πρόσφατη κοίμησή του ἐν Κυρίῳ. Ὁ μεγάλος Ποιητής καί Κύριος τῶν Πάντων τόν ἐκάλεσε κοντά του στίς ἕξι Δεκεμβρίου (6-12-1991), γιά νά τόν ἀναπαύσει ἀπό τούς κόπους τοῦ γήϊνου βίου του.

Ὁ κατά κόσμον Ἀναστάσιος, ἀναπαύτηκε, πλήρης ἡμερῶν, τήν ἡμέρα τῆς μνήμης τοῦ Ἁγίου Νικολάου, τόν ὁποῖο εἶχε ἀγαπήσει καί γιά τόν ὁποῖο εἶχε γράψει ξεχωριστές Ἀκολουθίες, Παρακλητικούς Κανόνες, Χαιρετισμούς (ΚΔ΄ οἴκους), Προεόρτια Τροπάρια κλπ. Ὅλη, γενικά, ἡ περιοχή τῆς Ἀθωνικῆς Ἐρήμου, ὅπου βρίσκεται ἡ Σκήτη τῆς Μικρᾶς Ἁγίας Ἄννης, στήν ὁποία ἐμόναζεν ἐπί ἑβδομήντα σχεδόν χρόνια ὁ π. Γεράσιμος, ἐδάκρυσε κ' ἐστέναξε, –ἀκόμη καί τά στοιχεῖα τῆς φύσεως μέ τήν καταιγίδα τή φοβερή– κατά τό ἀνθρώπινον, γιά τήν κοίμησή του.

Ἕνας ἐρωδιός, πού κελαϊδοῦσε θεῖα ᾄσματα ἐπί ἑβδομήντα χρόνια, καί ἡ θεία φωνή του ἐμπότισε ἀκόμη καί τό λιγοστό χῶμα καί τίς πέτρες τοῦ ἱεροῦ τόπου, ἐσιώπησε ξαφνικά καί μᾶς βύθισε ὅλους σέ λύπη, δικαιολογημένη. Ὡστόσο, πίσω ἀπό τήν ἀνθρώπινη αὐτή λύπη, ὅσοι γνωρίζαμε τήν ἁγία βιοτή του, αἰσθανόμασταν κάποια χαρά νά ἔρχεται καί νά παρηγορεῖ τή θλιμμένη καρδιά μας: ὁ *Ἀναστάσιος,* ὕμνησε τό Θεό καί τούς Ἁγίους του μέ ὅλη τήν καρδιά του, καθ' ὅλον τόν βίο του· μέ τήν κοίμησή του τώρα ἔλαβε *γέρας* τήν ἀνάπαυσή του στούς κόλπους τοῦ Ἀβραάμ, ὅπου, ἴσως, μέ τήν τιμητική συνοδεία τοῦ Ἁγίου Νικολάου καί τῶν ἄλλων Ἁγίων, ἔγινε δεκτός μέ ἀγγελικούς ὕμνους, πού θά θυμίζουν τόν «ἐράσμιον ὑμνηπόλον», τόν ὑμνογράφον Γεράσιμον, ὅπου γεννήθηκε στή Δρόβιανη τοῦ ἡρωϊκοῦ Δέλβινου καί ἀναπαύτηκε στό περιβόλι τῆς Παναγίας, πού τόσον ἀγάπησε καί τόσο πολύ ἐτίμησε, μέ τόν ὅσιο βίο του καί

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἀπό τή χειροθεσια τοῦ μ. Γερασίμου Μικραγιαννανιτου σέ Ὑμνογράφο τῆς Μ.τ.Χ.Ε (Πατριαρχικό παρεκκλήσιο Ἁγίου Ἀνδρέα, 1963) ἀπό τόν Πατριάρχη Ἀθηναγόρα τόν Α΄ τόν Ἠπειρωτη. (Φωτ. Ἀριστείδη Παιωτη).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τό ὑμνογραφικό ἔργο του τό πάντερπνο! Γι' αὐτό καί πιστεύουμε, πώς μέ τήν κοίμησή του, ἀποχτήσαμε ἕνα νέον πρέσβυ πρός Κύριον, πού ἀπό ψηλά θά συνεχίσει νά μᾶς κανοναρχεῖ τά «Τραγούδια τοῦ Θεοῦ» καί, μέ τήν ἀγάπη του, νά δένει τίς πληγές μας, ὅπως ὅταν ζοῦσε ἀνάμεσά μας «ἐν σαρκί».

Ὁ ὑπογραφόμενος, λόγῳ τοῦ φόρτου μέ τά πανεπιστημιακά καί ἄλλα καθήκοντα, εἶχα καιρό νά ἐπισκεφτῶ τόν ἀγαπημένο μου Ἄθωνα καί τό ἀσκητήριο τοῦ Γέροντα Γερασίμου. Ὅμως, τό περασμένο καλοκαίρι κάτι σά νά μέ τραβοῦσε πρός τά κεῖ, πολύ ἐπίμονα. Ἐμάζεψα, λοιπόν, τίς ἐκκρεμότητες πού εἶχα, σχετικά μέ ὑμνολογικούς καί ἁγιολογικούς κώδικες τοῦ Ἁγίου Ὄρους καί πῆρα τό δρόμο γιά τό περιβόλι τῆς Παναγίας. Εἶδα τά χειρόγραφα πού ἤθελα, καθώς καί κάποιους ἀπό τούς ἀγαπημένους καί σεπτούς μου Γέροντες. Ἐκράτησα τελευταία τήν ἐπίσκεψη –προσκύνημα στή Σκήτη τῆς Μικρᾶς Ἁγίας Ἄννης καί στό Γέροντα Γεράσιμο. Πλησίαζε ἡ γιορτή τῆς Μεταμορφώσεως (μέ τό Παλαιό). Εἶπα στόν Γέροντα, πώς στήν Ἱ.Μ. Κουτλουμουσίου, πού πανηγύριζε, μέ εἶχαν προσκαλέσει καί μέ περίμεναν. Τό πρόσωπό του πῆρε μιά ὄψη παραπονεμένου παιδιοῦ καί μοῦ λέει: «Σέ παρακαλῶ, Παντελεῆμον! Ἐκεῖ πῆγαν τά καλογέρια μου νά ψάλουν, καί θά ἔχουν καί ἄλλους πολλούς πανηγυριστάς. Ἔχουμε τόσον καιρό νά ἰδωθοῦμε καί εἶναι μιά ὡραία εὐκαιρία, νά συνεορτάσωμεν τήν μεγάλην ἑορτήν τῆς Μεταμορφώσεως, πού δέν ξέρουμε ἄν μᾶς ἀξιώσῃ ὁ Κύριος νά συναντηθῶμεν καί πάλιν καί νά συμψάλωμεν τέτοια ἡμέρα τούς θείους ὕμνους καί νά τά ποῦμε διά μακρῶν...». Ἡ φωνή του εἶχε κάτι τό παρακλητικό, μά καί κάτι προφητικό, πού συχνά χαρακτηρίζει τή φωνή τῶν μεγάλων ποιητῶν. Δέν μποροῦσα νά τοῦ φέρω ἀντίρρηση, κι ἔμεινα. Σήμερα βεβαιώνομαι, γιατί ἐκείνη ἡ Θεία λειτουργία εἶχε κάτι τό μοναδικό στήν κατανοητικότητά της, καθώς φέρνω μπροστά μου τό ἀσκητικό πρόσωπο τοῦ μακαριστοῦ Γέροντα!...

* (Ἀθήνα, 16 Δεκεμβρίου 1991)

*β'. «Οὗτος ὁ εὐλογημένος Μοναχός».**

Στή δεκαετία τοῦ πενήντα, ἕνα εὐσεβής κληρικός περιόδευσε τό ἅγιον Ὄρος, κ' ἔγραψε ἕνα μικρό, μά κατανυκτικό θά ἔλεγα, ἀθωνικόν ὁδοιπορικό. Ἐκεῖ, μέσα σέ πέντε γραμμές, δίνεται τό στίγμα τοῦ π. Γερασίμου μ' ἕναν τρόπο ἐπιγραμματικό: «Ἀπό τό Καρούλι, ἀνηφορίζων πρός δυσμάς, προχωρεῖς εἰς τά ἀνώμαλα ὑψώματα, κατά μῆκος τῆς μεσημβρινῆς παραλίας τῆς Ἁγιορειτικῆς Χερσονήσου καί, μετά ἡμίσειαν περίπου ὥραν, φθάνεις εἰς τό κελλίον τοῦ Μοναχοῦ Γερασίμου Μικραγιαννανίτου, ἤγουν τοῦ ἀνήκοντος εἰς τήν Σκήτην τῆς Μικρᾶς Ἁγίας Ἄννης. Οὗτος ὁ εὐλογημένος μοναχός Γεράσιμος κατάγεται ἀπό τήν Βόρειον Ἤπειρον καί ἀσκητεύει ἐπί 30 ἔτη εἰς τό Ἅγιον Ὄρος, κέκτηται δέ παρά Θεοῦ τό χάρισμα τοῦ ὑμνογράφου καί ἔχει συνθέσει ἕως τώρα χιλίας ἁσματικάς Ἀκολουθίας, ἐξ ὧν αἱ ἡμίσειαι εἶναι εἰσέτι χειρόγραφοι καί ἀνέκδοτοι»[1]. Αὐτός ὁ στρογγυλός ἀριθμός τῶν χιλίων Ἀκολουθιῶν, ὁ ὁποῖος θυμίζει τά χίλια κοντάκια πού ἀποδίδει ὁ συναξαριστής στόν ἅγιο Ρωμανό τό Μελῳδό[2], δέν εἶναι ἁπλό σχῆμα λόγου, μέ τήν ὁποιαδήποτε ὑπερβολή.

---

* Ἀπόσπασμα ἀπό τή μελέτη τοῦ Π Β. Πάσχου, *Ὑμνηπάλος ἐράσμιος, ὁ ὑμνογράφος τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας Γεράσιμος μοναχός Μικραγιαννανίτης*, *Θεολογία*, τ. Η' (1989), σ. 337 κ.ἑξ.

1. Βλ. Ἀρχιμ. *Χρυσ. Μοιστάκα*, Τό Ἅγιον Ὄρος Ἄθω, «Ἀστήρ», Ἀθῆναι 1957, σελ. 68. Μιά μικρή περιγραφή τῆς Μικρᾶς Ἁγίας Ἄννης μᾶς δίνει ὁ π. Γεράσιμος στόν Πρόλογο τῆς «*Ἀκολουθίας* τῶν Ὁσίων καί θεοφόρων Πατέρων *Διονυσίου* τοῦ ρήτορος καί Μητροφάνους, τῶν ἐν τῷ ἁγιωνύμῳ ὄρει τοῦ Ἄθω ἀσκητικῶς διαλαμψάντων», ἐκδ. γ' [Ἀθῆναι, 1981;], σελ. 5: «Εἰς τήν Β.Α. ὑπώρειαν τοῦ Ἁγιωνύμου καί οὐρανογείτονος Ἄθωνος, ἐν τῇ ἡγιασμένῃ τούτου ἐρήμῳ, ἐπί φαραγγώδους κλιτύος, εὑρίσκεται ἡ Ἱερά Σκήτη τῆς Μικρᾶς Ἁγίας Ἄννης. Αὕτη ἀποτελεῖται ἐκ δέκα ἀσκητικῶν «Καλυβῶν», ἢ ἡσυχαστηρίων, ἔνθα ἀρνησίκοσμοι καί λιτοδίαιτοι Μονασταί, ἀσκούμενοι τόν καλόν τῆς κατά Χριστόν ζωῆς ἀγῶνα, καλλιεργοῦσιν ἐμπόνως τό γλυκύτατον μέλι τῆς ἀσκητικῆς ἀρετῆς καί οὐρανίου φιλοσοφίας. Ἡ σύστασις αὐτῆς, ἢ μᾶλλον τῶν πρώτων Καλυβῶν, ἀνάγεται εἰς τά ἀρχάς τοῦ ιζ' αἰῶνος, ἤτοι μετά τήν μακαρίαν κοίμησιν τῶν ὁσίων καί θεοφόρων πατέρων ἡμῶν Διονυσίου τοῦ ρήτορος καί Μητροφάνους, ἢ μᾶλλον τοῦ Ὁσίου Διονυσίου, γενομένην κατά τό ἔτος 1606. Πρό τῆς ἐγκαταστάσεως ἐνταῦθα τῶν ἁγιωτάτων Πατέρων, ἡ φαραγγώδης αὕτη περιφέρεια ἦτο ἀκατοίκητος καί ἔρημος...».

2. Βλ. *Hip. Delehaye*, Propylaeum ad Acta Sanctorum Novembris. Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae e codice Sirmondiano, Bruxelles 1902, σελ. 95-96. Πρβλ. Κ. Μητσάκη, Βυζαντινή Ὑμνογραφία (ἐκδ. β'), Ἀθήνα 1986, σελ. 361.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Πρέπει νά προσθέσουμε, μάλιστα, πώς ὕστερ' ἀπό τριάντα τόσα χρόνια, ὁ ἀριθμός αὐτός πρέπει νά ἔχει κατά πολύ μεγαλώσει, ἄν κρίνουμε ἀπό τούς τελευταίους καταλόγους τῶν ἐκδεδομένων καί ἀνεκδότων ἔργων του[3], κατά τήν μακρά διάρκεια τῆς ἐξηντάχρονης ὑμνογραφικῆς διακονίας του!

Ὁ π. Γεράσιμος ἔλκει τήν καταγωγή του –τή «γήϊνη πατρίδα του» θά ἔλεγε ὁ ἅγιος Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός,– ἀπό τήν εὔανδρην Ἤπειρο. Εἶδε τό φῶς τοῦ ἥλιου στή γραφική Δρόβιανη τοῦ ἡρωϊκοῦ Δέλβινου, στίς 5 Σεπτεμβρίου τοῦ 1904, καί τό κοσμικό του ὄνομα ἦταν Ἀναστάσιος Ἰωάννου Γραίκας[4]. Στήν ἰδιαίτερη πατρίδα του ἔμαθε τά πρῶτα γράμματα, καί συνέχισε, μετά, τίς γυμνασιακές του σπουδές στήν Ἀθήνα. Ἐδῶ ρίχτηκε μέ ἰδιαίτερο ζῆλο στή μελέτη τῶν κλασσικῶν ἑλλήνων συγγραφέων καί τῶν μεγάλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Ἔχοντας ἀπό μικρός τήν ἐσωτερική κλίση πρός τή μοναχική ζωή, μόλις τελείωσε τό γυμνάσιο, φεύγει κρυφά ἀπό τούς δικούς του γιά τό Ἅγιον Ὄρος (1923). Ἐκεῖ ἐγκαταβιώνει ὡς δόκιμος μοναχός, κοντά σέ ἅγιο Γέροντα, τόν ἱερομόναχο Μελέτιο Ἰωαννίδη, τόν Μικρασιάτη (Σκήτη Μικρᾶς ἁγ. Ἄννης, Καλύβη Τιμίου Προδρόμου), ὅπου καί κείρεται ἀργότερα μοναχός καί μετονομάζεται Γεράσιμος. Ἐδῶ πιά βρίσκει ἀπόλυτη πνευματική χαρά καί ἱκανοποίηση, γιατί μπορεῖ νά ἀφοσιωθεῖ στά πατερικά κείμενα, τά κατανυκτικά συναξάρια καί, στή μεγάλην ἀγάπη του, τήν ἐκκλησιαστική ποίηση. Ἡ καθημερινή ἀναστροφή μέ τούς ὕμνους τῶν μεγάλων ποιητῶν τῆς Ἐκκλησίας μας αὔξησε αὐτή τήν ἀγάπη του καί τόνωσε τήν κλίση του πρός τήν ὑμνογραφία. Ἐδῶ, σ' αὐτή τήν ἐρημική, ἄνυδρη, αἰχμηρή καί ἄγονη τοποθεσία τῆς Μικρᾶς ἁγ. Ἄννης, ὅπου εὐωδιάζει, περισσότερο ἀπό τ' ἄνθη καί τά χόρτα, ἡ μυστική εὐωδία τῶν τάφων καί τῶν λειψάνων ἀρχαίων ἀσκητῶν, μαζί μέ τούς ἀσκητικούς ἱδρῶτες καί τούς μοναχικούς ἱμέρους τῶν νεωτέρων ἐρημιτῶν, ζῆ ὁ π. Γεράσιμος, μόνος μόνῳ Θεῷ προσανέχων καί προσευχόμενος, καί ἐργαζό-

3. Βλ. «Θεολογία» ΚΑ', 1950, σελ. 335-338 καί 506-515· «Ὀρθοδοξία» ΛΑ', 1956, σελ. 23-36, 185-194 καί 287-303· Γεράσιμος Μοναχός, ὁ Μικραγιαννανίτης. *Μία τεσσαρακονταετία ὑμνογραφικῆς διακονίας*, ἤτοι Κατάλογος ἐκδεδομένων καί ἀνεκδότων Ἀκολουθιῶν καί Κανόνων αὐτοῦ (1930-1970), ἐκδιδόμενος προνοίᾳ μέν τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Σερβίων καί Κοζάνης *Διονυσίου*, ἐπιμελείᾳ δέ τοῦ Πρωτοπρεσβυτέρου *Ἰω. Σπ. Ράμφου*, μετά προλόγου *Π.Β. Πάσχου*, Ἐν Ἀθήναις 1971, σσ. 40.

4. Βλ. «Θρησκευτική καί Ἠθική Ἐγκυκλοπαιδεία», τ. 4, Ἀθῆναι 1964, στ. 350-351 (ἄρθρο π. *Ἰω. Σπ. Ράμφου*). «Μία τεσσαρακονταετία...», σελ. 11-13.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μενος τό πνευματικόν ἐργόχειρόν του, πολλαπλασιάζοντας τό τάλαντο πού τόσο πλούσια τοῦ χάρισε ὁ μεγάλος Ποιητής «ὁρατῶν τε πάντων καί ἀοράτων». Κ' ἐδῶ, στή μικρή βιβλιοθήκη τῆς Καλύβης τοῦ Τιμίου Προδρόμου, θ' ἀρχίσουν ν' ἀραδιάζονται κατά στοῖβες οἱ τόμοι, ὁ ἕνας ὕστερ' ἀπό τόν ἄλλο, πού θά περιέχουν τά ποιήματα τοῦ νέου ὑμνογράφου τῆς Ἐκκλησίας μας· σήμερα συγκροτοῦν μιά μεγάλη βιβλιοθήκη χειρογράφων τοῦ π. Γερασίμου, τά ὁποῖα, βιβλιοδετημένα σέ ὀγκώδεις τόμους, περιέχουν Ἀσματικές ἤ Πανηγυρικές Ἀκολουθίες, Κανόνες, Παρακλητικούς κανόνες στούς ὀχτώ ἤχους, Ἰδιόμελα, Χαιρετισμούς (ΚΔ' οἴκους), Προσόμοια, Ἀπολυτίκια, Κοντάκια, Μεγαλυνάρια, ἀναπληρώσεις Ἀκολουθιῶν, πλεῖστα νέα ἤ διασκευασμένα παλαιά Συναξάρια, πανηγυρικούς καί ἐγκωμιαστικούς λόγους, περιστατικές εὐχές, καθώς καί ἄλλα «περιστατικά» κείμενα, δηλ. ἐπιγράμματα σέ ἱερές εἰκόνες, ἤ σέ εἰσόδους ἱερῶν Μονῶν καί Ναῶν κ.π.ἄ. Φυσικά, παράλληλα μέ τήν ὑμνογραφική του ἐργασία –τό ἐργόχειρο καί διακόνημά του,– ὁ π. Γεράσιμος ἀσχολεῖται καί μέ ἄλλες πνευματικές μελέτες, ἁγιορειτικοῦ ἤ καί γενικώτερου ἐκκλησιαστικοῦ ἐνδιαφέροντος[5], χωρίς νά παραμελεῖ καί τή φιλοξενία τῶν προσκυνητῶν, πού ἔρχονται νά τόν γνωρίσουν, ἤ νά τοῦ ζητήσουν ἕναν Παρακλητικό Κανόνα ἤ μιά εἰδική Ἀκολουθία, γιά ἕναν ἅγιο ἤ μιά γιορτή τοῦ τόπου τους[6]. Καί, ὅπως ὅλοι οἱ ἁγιορεῖτες Μοναχοί, ὁ π. Γεράσιμος ἔχει τίς συχνές καί μακρές ὧρες τῶν Ἀκολουθιῶν, μέρα καί νύχτα, ὅπου προσεύχεται ὁ κάθε μοναχός, καί γιά ἐκεῖνον τόν ἴδιο μά καί γιά τούς ἐν κόσμῳ ἀδελφούς του, γιά τούς ὁποίους ἡ καρδιά γίνεται

5. Κατά πληροφορία τοῦ ἴδιου τοῦ π. Γερασίμου, ἕνα πλῆθος ἀπό συναξαριστικά καί ἁγιολογικά κείμενα, πού περιέχει ὁ «Μέγας Συναξαριστής τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας» (τοῦ Βίκτωρος Ματθαίου), «διωρθωμένα καί διεσκευασμένα κατά τήν φράσιν» ἤ κ' ἐντελῶς πρωτότυπα, ὀφείλονται σ' ἐκεῖνον, ἀλλά δέν ἀναφέρεται πουθενά τό ὄνομά του!

6. Οἱ ποικίλες συνεργασίες τοῦ π. Γερασίμου καταστολίζουν πολλά περιοδικά καί εἰδικούς τόμους, ἰδιαίτερα οἱ ἀνέκδοτες Ἀκολουθίες του, πού δημοσιεύουν μέ δαπάνες τους διάφοροι φιλακόλουθοι. Ἐδῶ σημειώνουμε καί δύο ἄλλου εἴδους συνεργασίες του: 1. *Γερασίμου Μικραγιαννανίτου*, «Κατάλογος χειρογράφων κωδίκων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Κυριακοῦ τῆς κατά τό Ἁγιώνυμον Ὄρος τοῦ Ἄθω Ἱερᾶς καί μεγαλωνύμου Σκήτης τῆς Ἁγίας θεομήτορος Ἄννης», ἐν ΕΕΒΣ, ΚΘ', 1959, 187-192· Α', 1960-1961, 453-560 καί 560α'-560ιδ'. 2. *Τοῦ ἰδίου*, «Ἡ ὑμνογραφία ἐν Ἁγίῳ Ὄρει», ἐν Ἐπετηρίς Ἀθωνιάδος Σχολῆς (ἐπί τῇ συμπληρώσει δωδεκαετίας ἀπό τῆς ἐπαναλειτουργίας αὐτῆς). Ἀθῆναι 1966, σελ. 75-82.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

λαμπάδα καί ἀγάπη, ὥστε νά φωτίζει καί νά ζεσταίνει τούς ποικιλοτρόπως πληγωμένους[7].

Π.Β. ΠΑΣΧΟΣ

7. Μέ πολλή συγκίνηση θυμοῦμαι πάντα τίς μέρες πού πέρασα κοντά του τό 1959. Ὅταν τοῦ ζήτησα ἕναν ἔμπειρο πνευματικό, γιά νά δέσει τίς πληγές μου μέ τό μυστήριο τῆς ἐξομολογήσεως, ἄφησε τό ἐργόχειρό του, πῆρε τό καλογηρικό σακκοῦλι του μέ μιά δεύτερη φανέλλα καί, μέ τό ῥαβδί στό χέρι, μοῦ λέει: «Θά περπατήσουμε ἀπό δύσκολα μονοπάτια καί ἴσως ἱδρώσουμε. Μή φοβᾶσαι, ὅμως: θ' ἀλλάξουμε φανέλλα καί θά προχωρήσουμε, ὥσπου νά φτάσωμε στόν ἅγιο Γέροντα, πού θά χαρεῖ μέ τήν ἐπίσκεψή μας».

Μπορῶ, ἀκόμη, νά μνημονεύσω ἐδῶ κάτι, πού ἔμαθα στό Ἅγιον Ὄρος ἀπό ἄλλους μοναχούς. Ὁ π. Γεράσιμος εἶχε πάρα πολλά χρόνια νά βγεῖ στόν κόσμο, κάποια στιγμή, ὅμως, ἕνας ἡλικιωμένος Γέροντας τόν παρακάλεσε νά βγεῖ, γιά ἕνα σοβαρό λόγο: τό καλογεροπαίδι του τό 'χε καλέσει ἕνας μητροπολίτης νά τό κάνει διάκο, κ' ἐκεῖνο ξεσηκώθηκε καί ἄφησε καί τό Γέροντά του καί τήν ἀσκητική ζωή καί τά πάντα. Καί ὁ π. Γεράσιμος, πού δέν ἦταν καί νέος, ταξίδεψε στόν κόσμο κ' ἔφερε πίσω τό νέο μοναχό, πού σήμερα εἶναι κι αὐτός Γέροντας στό Ἅγιον Ὄρος!

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΧΡΗΣΤΟΥ Χ. ΤΖΟΥΛΗ δ.φ.

ΑΡΧΑΙΟΣ ΘΡΗΝΟΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

Η ποίηση έχει την αρχή της σε εποχή που φθάνει ως την πρωτόγονη κατάσταση του ανθρώπου. Από τότε ερμηνεύει τα ανθρώπινα βιώματα και γίνεται ποίηση επική ή λυρική, ανάλογα με το επικό ή λυρικό ιδίωμα και το χαρακτήρα της ζωής και του πολιτισμού. Από την πρωτόγονη κατάσταση του ανθρώπου ως την εποχή μας είναι η περισσότερο κρίσιμη ώρα της ψυχής μας, που συνομιλεί με το θεό, με τη φύση, με τον άνθρωπο, για τη σωτηρία, για τη λύτρωση, για την απεγνωσμένη αυτογνωσία.

Η δημοτική ποίηση των Ελλήνων δεν είναι δημιούργημα με αυτοτέλεια γενετική, νέο δηλαδή που φανερώθηκε στους νεότερους χρόνους σαν φαινόμενο αξιολογικό της πνευματικής ζωής, αλλά αποτελεί κληρονομιά, που οι ρίζες της φθάνουν ως τα προ-ομηρικά χρόνια. «Η φωνή της Ελληνικής φυλής μελωδεί τα πάθη και τα κλέη της, αναλλοίωτα, από τα βάθη των αιώνων ως τα σήμερα. Διηγείται την ιστορία της, τις περιπέτειές της, τους άθλους της, τις καθημερινές χαρές, τις γιορτές και τα πένθη της με τη φτερωτή χάρη του στίχου, με την υπόκρουση της ίδιας πανάρχαιης λύρας, που μπορείτε να την ακούσετε ακόμα και σήμερα να συντροφεύει τους ραψωδούς στην Κρήτη, στην Κύπρο, στα νησιά του Αιγαίου, συνεχίζοντας παράδοση αμνημόνευτων χρόνων. Είναι σύμβολο σπουδαίο κι ολοζώντανα εκφραστικό αυτή η λύρα που ανεβαίνει περήφανη τις χιλιετηρίδες και σαν να διατηρεί στις χορδές της το αποτύπωμα των δαχτύλων του πατέρα της ποίησης, του Ομήρου. Είναι από τα σύμβολα της φυλετικής μας συνέχειας»[1].

Περισσότερο τα χαροντικά τραγούδια και τα μοιρολόγια αποτελούν συνέχεια, όχι νεκρά κατάλοιπα, του αρχαίου θρήνου. Οι γνωστότεροι μελετητές της αρχαίας λογοτεχνίας και της νεότερης συμφω-

1. *Σπύρου Μελά*, «Το δημοτικό μας τραγούδι», εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα 1981, σελ. 165.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

νούν για τα κοινά στοιχεία που παρουσιάζουν μεταξύ τους[2]. Η συγγένεια αυτή αποδίδεται, από τους μελετητές, στην επίδραση που άσκησε πάνω στην Ομηρική και την τραγική ποίηση, η δημοτική λογοτεχνία που προϋπήρχε.

Ο Hesseling συμπεραίνει ότι τα μοιρολόγια, τα χαροντικά τραγούδια και η θεματογραφία της ξενητειάς, εκπροσωπούν το υπόλειμμα μιας λογοτεχνίας που μεταδόθηκε προφορικά και αποτέλεσε πριν από εικοσιέξι αιώνες την πηγή των ομηρικών επών. Τη γνώμη αυτή τη δέχεται κι ο καθηγητής Pavolini, ένας από τους ειδικότερους μελετητές της δημοτικής ελληνικής ποίησης. Ο Welcker, σε ορισμένα χωρία του έργου της Σαπφούς, ανακαλύπτει «δημώδη χαρακτήρα». Το ίδιο συμπεραίνει και ο Wilamovitz και ο Hesseling για μερικά χωρία από το έργο των τραγικών και ιδίως του Ευριπίδη.

Το υλικό της αρχαίας δημοτικής ποίησης διασώθηκε μέσα από αιώνες και αποτέλεσε την πηγή του δημοτικού τραγουδιού, αυτοτελές ή ενωμένο και αναδημιουργημένο μέσα στα χορικά έπη και στα χορικά της αρχαίας τραγωδίας. Τα μοιρολόγια και τα χαροντικά τραγούδια έχουν συνέχεια ουσίας με τον αρχαίο θρήνο και περισσότερο με τα χορικά της τραγωδίας που τα έψαλλαν και τα αποστήθιζαν εύκολα.

Στην αρχαία ποίηση, η ζωή ενώνεται με «το φως το ήδιστον»:

«τό φῶς τόδ' ἀνθρώποισιν ἥδιστον βλέπειν,
τά νέρθε δ' οὐδέν· μαίνεται δ' ὅς εὔχεται
θανεῖν. κακῶς ζῆν κρεῖσσον ἢ καλῶς θανεῖν».

δηλαδή: «γλυκύτατο είν' το φως, στον Άδη είν' ο χαμός.
κι όποιος ζητάει το θάνατο, θάναι τρελός.
Κάλλιο κακή ζωή, παρά καλή θανή».[3]

Αυτή η ψυχική διάθεση αποτελεί φαινόμενο βιολογικό και στη δημοτική ποίηση:

«και με τα τόσα βάσανα, πάλ' η ζωή γλυκειά είναι·
κι όποιος το θάνατο ζητεί πρέπει τρελός για νά 'ναι».

Το πρώτο αρχαίο ελληνικό στοιχείο που βρίσκουμε ως προς το θάνατο, είναι η αποστροφή προς αυτόν και η αγάπη προς τη ζωή. Ο δημοτικός μας ποιητής θρηνεί και θεωρεί το θάνατο ως κακό, σε αντίθεση με την επίγεια ζωή, η οποία είναι «γλυκειά» κι αγαπητή.

2. *Παύλου Α. Παβολίνι*, «Σκέψεις περί της μελέτης της Ελληνικής δημοτικής ποίησης», μεταφ. Γ.Θ. Ζώρα, Ελληνική Δημιουργία, Β' εκδ. Παπαδήμα, Αθήναι 1981, σελ. 337-346.

3. *Ευριπίδη*, «Ἰφιγένεια ἐν Αὐλίδι», στιχ. 1250-1252, μεταφρ. Λ. Σάρρου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ο θάνατος είναι δύναμη σκοτεινή και πολύτροπη, που έρχεται από τα σκιώδη μέρη της γης, από τον Άδη. Ο Ησίοδος τόν αποκαλεί «δεινόν θεόν», τον οποίο «οὐδέποτε Ἠέλιος φαέθων ἐπιδέρκεται ἀκτίνεσσι» δηλ. «ποτέ με τις αχτίδες του, ὁ φωτοβόλος Ήλιος δεν τους θωρεί». Είναι πάντοτε στα σκότη του Άδη. Η καρδιά του είναι άσπλαχνη και είναι εχθρός και σ' αυτούς ακόμη του αθάνατους θεούς:

«τοῦ δέ σιδηρέη μέν κραδίη, χάλκεον δε οί ἦτορ
νηλεές ἐν στήθεσιν...
Ἐχθρός δέ καί ἀθανάτοισιν θεοῖσιν».

Δηλ. «κι ο άλλος από σίδερο βαστάει καρδιά
και κρύβει βαθιά στα στήθη του
ψυχήν ανέσπλαχνη, χαλκένια...
...κι είναι περίσσια μισητός και στους θεούς ακόμα»[4].

Η κατάσταση αποτελεί μόνιμη ανυπαρξία, βιολογική καταστροφή. «Το γεγονός του θανάτου», γράφει ο Ερατοσθένης Καψωμένος[5], «συνδέεται με μια χωροταξική διαίρεση του κοσμικού σύμπαντος σε Απάνω (επίγειο) και Κάτω (υπόγειο) κόσμο. Ο Κάτω κόσμος, που ονομάζεται και Άδης (Νάδης), Τάρταρα (της γης), ή μετωνυμικά (μαύρη) γης, (μαύρο) χώμα, (έρμη) πλάκα κ.τ.ο., είναι καθώς ξέρουμε η περιοχή των νεκρών και η επικράτεια του Χάρου. Στη λαϊκή φαντασία η εικόνα του Κάτω κόσμου συλλαμβάνεται ως η άρνηση ή αντιστροφή του Απάνω κόσμου, τόσο σε φυσικό, όσο και σε κοινωνικό επίπεδο. Έτσι η διαίρεση σε Απάνω και Κάτω κόσμο συνοδεύεται και σημασιοδοτείται από τις ακόλουθες διχοτομίες.

ΑΠΑΝΩ ΚΟΣΜΟΣ	ΚΑΤΩ ΚΟΣΜΟΣ
ζωή	θάνατος
φως (ήλιος)	σκοτάδι (νύχτα)
ζέστη-θαλπωρή	κρύο-παγωνιά
ομορφιά (βουνά, κάμποι, άνθη)	ασκήμια (βούρκα, φίδια)
χαρά-ευδαιμονία	λύπη-δυστυχία
πληρότητα	στέρηση
ακεραιότητα	ακρωτηριασμός
συντροφιά	απομόνωση κ.λ.π.

4. *Ησιόδου*, «Θεογονία» 760, 764-766.

5. *Ερατ. Καψωμένου*, «Το δημοτικό τραγούδι – μια διαφορετική προσέγγιση», εκδ. Αρσενίδη, Αθήνα 1990, σελ. 212-213.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Η ποίηση όμως, που είναι η κρίσιμη ώρα της ψυχής μας, βοηθούμενη και από την φιλοσοφία, ανακαλύπτει το υπερπέραν, τη ζωή επέκεινα της γης. Ο Ευριπίδης, τραγικότερος από τους άλλους ποιητές της εποχής του, αμφιβάλλει για τη μεταθάνατον ύπαρξη.

«κατθανών δέ πᾶς ἀνήρ γῆ και σκιά·
τό μηδέν εἰς οὐδέν ρέει».

διάβαζουμε σε απόσπασμα από το «Μελέαγρο», ενώ η Εκάβη θρηνεί:

«Οὐ τ' αὐτόν τῷ βλέπειν τό κατθανεῖν.
Τό μέν γάρ οὐδέν, τό δ' ἔνεισιν ἐλπίδας».

Καί στην Ιλιάδα του Ομήρου, ο Αχιλλέας λέει για το νεκρό Πάτροκλο:

«ὤ πόποι, ἦ ρά τίς ἐστι καί ἐν Ἄϊδαο δόμοισι
ψυχή καί εἴδωλον, ἀτάρ φρένας οὐκ ἐνι πάμπαν»

δηλαδή: «Ωχού μου, να λοιπόν που βρίσκεται και μεσ' στον Άδη ακόμα, ψυχή και διακαμός στον άνθρωπο, κι όμως ζωή καθόλου»[6].

Η μεταφυσική αβεβαιότητα, ο διαρκής φόβος του θανάτου και, από την αντίθετη πλευρά, το «ἥδιστον» φως της ζωής, δημιουργούν σύγκρουση στην ψυχή των ποιητών, που ερμηνεύουν την ψυχή των ανθρώπων. Ο άνθρωπος, από βιολογική ορμή, αγαπά τη ζωή. Η αρχαία ποίηση είναι πλήρης από ένα διάχυτο πανζωισμό. Ο χορός στον «Αγαμέμνονα» του Αισχύλου ψέλνει την πλησμονή της ευτυχίας:

«τό μέν εὖ πράσσειν ἀκόρεστον ἔφυ
πᾶσι βροτοῖσιν· δακτυλοδείκτην
δ' οὔ τις ἀπειπών εἴργει μελάθρων
μηκέτ' ἐσέλθῃς, τάδε φωνῶν».

Καί σέ μετάφραση:

«Η ευτυχία είναι πράμα που ο άνθρωπος δε χορταίνει
και δεν τη βαρέθηκε κανείς τόσο ποτέ,
που την πόρτα του να της δείξει απ' τα σπίτια του
διώχνωντας και της πει: πια μη μπαίνεις»[7].

Αυτός ο διάχυτος μέσα σ' όλη την ποίηση πανζωισμός, δημιουργεί την αποστροφή προς το θάνατο, εκτός από την περίπτωση που ο θάνατος ενώνεται με την ανάγκη ενός ιδανικού ατομικού ή κοινωνικού, φαινόμενο πολύ συχνό στην αρχαία και τη δημοτική μας ποίη-

6. *Ομήρου*, «Ιλιάδα» φ 103-104, μεταφρ. Καζαντζάκη-Κακριδή, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1986.
7. *Αισχύλου*, «Αγαμέμνων» στ. 1330-1334, μεταφρ. Ι. Γρυπάρη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ση. Στην περίπτωση αυτή, ο θάνατος επιζητείται από τον άνθρωπο. Όσο βαθύτερες όμως είναι οι ρίζες της ζωής, τόσο ασυγκράτητος είναι ο θρήνος για το θάνατο. Η ζωή και ο «Άδης» αποτελούν την τραγική διάσταση του ανθρώπινου μύθου μέσα στην αρχαία ποίηση και τη σύγχρονη δημοτική. Ας θυμηθούμε τα πύρινα δάκρυα και τους γοερούς θρήνους του Αχιλλέα, για το θάνατο του Πάτροκλου:

«Ὣς φάτο, τόν δ' ἀχέος νεφέλη ἐκάλυψε μέλαινα
ἀμφοτέρῃσι δέ χερσίν ἑλὼν κόνιν αἰθαλόεσσαν
χεύατο καί κεφαλῆς, χαρίεν δ' ἤσχυνε πρόσωπον·
νεκταρέῳ δέ χιτῶνι μέλαιν' ἀμφίζανε τέφρη.
αὐτός δ' ἐν κονίῃσιν μέγας μεγαλωστί τανυσθείς
κεῖτο, φίλησι δέ χερσίν κόμην ἤσχυνε δαΐζων.
δμῳαί δ' ἃς Ἀχιλλεύς λῆισσατο Πάτροκλός τε,
θυμόν ἀκηχέμεναι μεγάλ' ἴαχον ἐκ δέ θύραζε
ἔδραμον ἀμφ' Ἀχιλῆα δαΐφρονα, χερσί δέ πᾶσαι
στήθεα πεπλήγοντο, λύθεν δ' ὑπό γυῖα ἑκάστης.
Ἀντίλοχος δ' ἑτέρωθεν ὀδύρετο δάκρυα λείβων,
χεῖρας ἔχων Ἀχιλῆος· ὁ δ' ἔστενε κυδάλιμον κῆρ·
δείδιε γάρ μή λαιμόν ἀπαμήσειε σιδήρῳ.
σμερδαλέον δ' ὤμωξεν·».

και σε μετάφραση:

«Είπε, κι εκείνον τον περίζωσε σα μαύρο γνέφι ο πόνος
και διπλοπάλαμα αθαλόσκονη φουχτώντας, τη ρίχνει
πα στο κεφάλι, και την όψη του μολεύει την πανώρια·
κι η στάχτη απά στο μοσκομύριστο του κάθονταν χιτώνα.
κι αυτός μακρύς φαρδύς ξαπλώθηκε και κοίτουνταν στη σκόνη,
και με τα χέρια του ανασκάλευε μαδώντας τα μαλλιά του.
Κι οι σκλάβες που ο Αχιλλέας και ο Πάτροκλος
είχαν κουρσέψει, έσυραν τρανή φωνή,
απ' τον πόνο πού 'νιωσαν και δράμαν απ' τις πόρτες
στον Αχιλλέα το γαύρο ολόγυρα, και χεροπάλαμα όλες
κρούγαν τα στήθη τους, και λύθηκαν της καθεμιάς τα γόνα.
Θρηνούσε κι απ' την άλλη ο Αντίλοχος, πνιγμένος μέσ' στο
κλάμα, τον Αχιλλέα στα χέρια πιάνοντας –κι αυτός
βαριά εβογγούσε– κι έτρεμε μπας και με το σίδερο
θερίσει το λαιμό του· κι έσκουξεν άγρια»[8].

8. *Ομήρου*, «Ιλιάδα», Σ 22-35, μετάφρ. Καζαντζάκη - Κακριδή, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1986.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Αλλά και στην «Οδύσσεια» παρόμοια αντίληψη δηλώνεται. Στη ραψωδία Λ, ο Οδυσσέας, όταν κατήλθε στον Άδη, συνάντησε τη μητέρα του, η οποία παρουσιάζεται «όλοφυρομένη», για την οικτρή θέση της στο σκοτεινό Άδη. Για τον ίδιο λόγο και η ψυχή του Αγαμέμνωνα «κλαῖε δ' ὄγε λιγέως θαλερόν κατά δάκρυον εἴβων» («και κίνησε το θρήνο, κι έτρεχαν τα μάτια του ποτάμι»)[90]. Το ίδιο συμβαίνει και με την ψυχή του Αχιλλέα, η οποία εμφανίζεται «όλοφυρομένη». Όταν μάλιστα ο Οδυσσέας τον αποκάλεσε «μακάρτατον» για τη δόξα που απόκτησε, ο Αχιλλέας απάντησε με τα πολύ γνωστά:

«Βουλοίμην κ' ἐπάρουρος ἐών θητευέμεν ἄλλῳ,
ἀνδρί παρ' ἀκλήρῳ, ᾧ μή βίοτος πολύς εἴη,
ἤ πᾶσι νεκύεσσι καταφθιμένοισιν ἀνάσσειν».

και σε μετάφραση:

«Κάλλιο να ξενοδούλευα ξωμάχος ρογιασμένος,
σε αφέντη πού 'χασε τον κλήρο του
κι είναι το βιός του λίγο,
παρά ολωνών εδώ των άψυχων νεκρών
ο ρήγας νά 'μαι»[10].

Η ίδια αντίληψη διατυπώνεται και στη δημοτική ποίηση:

χαρείτε νιοί, χαρείτε νιές κι ημέρα ολοβραδιάζει,
κι ο Χάρος τις ημέρες μας μια-μια τις λογαριάζει·
τράβα το χορό κι ας πάει
μαύρη γης θε να μας φάει.
Χαρείτε νιοί, χαρείτε νιές τα δροσερά σας νιάτα
γιατί θε νάρθει ένας καιρός να τα πλακώσει η πλάκα
Ας χορέψουμε κι ας πάει
τούτη η γης που θα μας φάει»[11].

Ο ποιητής προτρέπει τον άνθρωπο να απολαύσει τη χαρά, η οποία υπάρχει σ' αυτόν τον κόσμο, γιατί θα επακολουθήσει ο θάνατος —κοινή ανθρώπινη μοίρα— που προξενεί μεγάλη λύπη.

Τα χαροντικά δημοτικά τραγούδια και τα μοιρολόγια αποτελούν συνέχεια του επιτάφιου θρήνου. Κατάλοιπο των αρχαίων αντιλήψεων αποτελεί και ο τρόπος που γίνεται σήμερα ο θρήνος, όπως διαφαίνε-

9. *Ομήρου*, «Οδύσσεια», Λ 391 μεταφρ. Καζαντζάκη-Κακριδή.
10. *Ο.π.*, Λ 489-492.
11. *Ν. Πολίτη*, «Εκλογαί από τα τραγούδια του Ελληνικού λαού», Αθήνα 1914 σελ. 233, αρ. 223.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ται στα δημοτικά μας τραγούδια. Το νεκρό τον τοποθετούν, όπως και στην αρχαιότητα, σε ψηλό «κλινάρι» και γύρω του μοιρολογούν οι γυναίκες. Το περιεχόμενο του θρήνου αναφέρεται στη ζωή του νεκρού και απαριθμεί την αρετή και την ανδρεία του. Υπάρχει η κορυφαία του θρήνου που αυτοσχεδιάζει με ποιητική αντίληψη και με αίσθηση της λιτότητας τα λόγια που τιμούν το νεκρό, κι όσοι πενθούν συνοδεύουν το θρήνο της. Τη σκηνική αυτή τάξη τη διαπιστώνουμε στον αρχαίο θρήνο και στα μοιρολόγια του δημοτικού τραγουδιού[12].

Στην «Ιλιάδα» του Ομήρου, γύρω στο νεκρό Έκτορα κάθονται «ἀοιδοί, θρήνου ἔξαρχοι», που θρηνούν «στενόεσαν ἀοιδήν», και οι γυναίκες «ἐπιστενάχονται». Η Εκάβη, στο θρήνο της, θα θρηνήσει την αρετή του Έκτορα. Μεταφέρουμε το μέρος του θρήνου της:

«Τέκνον, ἐγὼ δειλή· τί νυ βείομαι αἰνὰ παθοῦσα,
σεῦ ἀποτεθνηῶτος; ὃ μοι νύκτάς τε καὶ ἤμαρ
εὐχωλὴ κατὰ ἄστυ πελέσκεο, πᾶσί τ' ὄνειαρ
Τρωσί τε καὶ Τρωῇσι κατὰ πτόλιν, οἵ σε θεὸν ὣς
δειδέχατ'· ἦ γάρ καί σφι μάλα μέγα κῦδος ἔησθα
ζωὸς ἐών· νῦν αὖ θάνατος καὶ μοῖρα κιχάνει».

Και σε μετάφραση:

«Παιδί μου, τί να ζω η τρισάμοιρη τέτοιο κακό που
μέ 'βρε με το χαμό σου τώρα;
Κι ήσουνα για μένα το καμάρι μέρα και νύχτα
μές στο κάστρο μας και σ' όλους μας η σκέπη
σ' όλους τους Τρώες και στις γυναίκες τους,
που ίδια θεό σε βλέπαν·
Τί ησούν αλήθεια εσύ η περηφάνεια τους η πιο τρανή,
όσο ζούσες· να που όμως τώρα, ο μαύρος θάνατος
κι η μοίρα σε κρατούνε»[13].

12. Για το χαρακτήρα των μοιρολογιών, την παράδοσή τους από την αρχαιότητα και τα εθιμικά τους συμφραζόμενα, βλέπε Στ. *Κυριακίδη*, «Το δημοτικό τραγούδι, Συναγωγή μελετών», εκδ. Ερμής, Αθήνα 1978, Φ *Κουκουλέ* «Βυζαντινών βίος και πολιτισμός», Coll. de l' Insitut Français d' Athènes, τομ. Α 1948, σελ. 33, τομ. Δ' 1951 σελ. 62-172, Alexiou Marg., «The ritual lament in greek tradition», Cambridge University Press, 1974, *Δ. Πετρόπουλου*, «Ελληνικά δημοτικά τραγούδια», Εισαγωγή τομ. Α «Βασική βιβλιοθήκη», 47 Αθήναι 1959, *Γ. Ευλαμπίου* «ο Αμάραντος, ήτοι ρόδα της αναγεννηθείσης Ελλάδος», εν Αθήναις 1883-1884, *Γ. Αποστολάκη*, «Τα δημοτικά τραγούδια» Μέρος Α' «οι συλλογές» Αθήνα 1929, *Κ. Πασαγιάννη*, «Μανιάτικα μοιρολόγια και τραγούδια», Αθήνα 1928.

13. *Ομήρου*, «Ιλιάδα», Χ 431-436 μετάφρ. Καζαντζάκη - Κακριδή, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1986.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Η παράδοση του Χριστιανισμού άφησε εντελώς άθικτες τις αντιλήψεις του λαού για τη μεταθάνατο ζωή, οι οποίες συγγενεύουν με τις αντίστοιχες αρχαίες δοξασίες. Δεν υπάρχει παράδεισος και κόλαση στα δημοτικά τραγούδια. Ο Χριστιανισμός διδάσκει τη ματαιότητα που έχει ο γήινος κόσμος, μεταφέροντας όλο το σκεπτικισμό και τη ματαιολογία του «Εκκλησιαστή» της Βίβλου.

Στα δημοτικά τραγούδια, ο Άδης είναι ο κάτω κόσμος των αρχαίων, σκοτεινός, αραχνιασμένος, «γη και σκιά» όπως στον Ευριπίδη, «μηδέν» όπως στο Σοφοκλή, «σκιές πονεμένες» όπως στην «Οδύσσεια», «εικόνες χωρίς ζωή και ύπαρξη» όπως στην Ιλιάδα.

«– Θεέ μου και πού να βρίσκεται ο πεθαμένος κόσμος;
– Στον κάτω κόσμο βρίσκεται στην πλάκα και στο χώμα
και γεύεται τον κουρνιαχτό, της πλάκας το φαρμάκι»[14]

Ο Κάτω κόσμος είναι φοβερός και ειδεχθής:

«Ο Κάτω κόσμος είν' κακός, γιατί δεν ξημερώνει,
γιατί δεν κράζει ο πετεινός, δεν κελαδεί τ' αηδόνι.
Εκεί νερό δεν έχουσι και ρούχα δε φορούσι,
μόνο καπνό μαειρεύουσι και σκοτεινά δειπνούσι»[15]

Περιγράφεται κατά κανόνα με αρνητικές εκφράσεις, όχι με βάση το τί είναι, αλλά το τί δεν είναι:

«Ευτού βιολιά δεν παίζουνε, παιχνίδια δεν βαρούνε,
ευτού συνδυό δεν κάθονται, συντρείς δεν κουβεντιάζουν
είναι οι νιοί ξαρμάτωτοι κι οι νιες ξεστολισμένες
και των μανάδων τα παιδιά σα μήλα ραβδισμένα»[16].

Ο θρήνος, από πλευράς ψυχολογικής, αποτελεί λύτρωση αυτού που «ἐπιστενάχεται». Ο εσωτερικός κόσμος αλλοιώνεται, γιατί ο άνθρωπος καλείται να προσαρμοστεί βίαια σε μια νέα κατάσταση. Το εσωτερικό βάρος που δημιουργείται δε μπορεί να εκφραστεί ολόκληρο με το λόγο, γιατί ο λόγος έχει περιορισμένη εκφραστική δύναμη. Γι' αυτό, αυτός που θρηνεί, καταφεύγει σε κινήσεις απελπισίας, χτυπώντας το στήθος και το κεφάλι του:

14. *Α. Θέρου*, «Δημοτικά τραγούδια», εκδ. Φοίβος, σελ. 79.

15. *Λ. Πετρόπουλος* «Ελληνικά δημοτικά τραγούδια» Α, Αθήνα Βασ. Βιβλιοθήκη 47, 1959 σ. 225 αρ. 25 τομ Β.

16. *Δ. Πετρόπουλου*, (ό.π. 2197 βλ. και «Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος», εν Αθήναις, 1883-84) «Ελληνικά δημοτικά τραγούδια», σ. 219 αρ. 7.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«Ἀνάγετ' ἀνάγετε κωκυτόν
ἐπί κάρα τε λευκοπήχεις κτύπους χεροῖν».

δηλαδή:

«Θρηνήσετε, θρηνήσετε
με τ' άσπρα χεροπάλαμα την κεφαλή χτυπήσετε»[17],

προτρέπει ο χορός στις «Φοίνισσες» του Ευριπίδη, για να εκφράσει με τις κινήσεις ό,τι αδυνατεί ν' αποδώσει με πληρότητα αντιδράσεων ο λόγος. Στην «Ανδρομάχη» του Ευριπίδη, ο Πηλέας θρηνεί το γιό του Αχιλλέα, που σκότωσε με δόλο ο Ορέστης στους Δελφούς, με χτύπημα «όλοόν» της κεφαλής του:

«Οὐ σπαράξομαι κόμαν
οὐκ ἐμῷ 'πιθήσομαι
κάρᾳ κτύπημα χειρός ὀλοόν»

και σε μετάφραση:

«τα μαλλιά μου απ' τη ρίζα θα βγάλω.
το κεφάλι μου αυτό θα χτυπήσω
με τα χέρια μου ολέθρια»[18].

Με χτύπημα «χειρός όλοόν» θρηνεί και η μάνα του δημοτικού τραγουδιού το νεκρό:

«Μάνα γιατί είμαστε ορφανά και μαυροφορεμένα
για στόλισέ μας τα ορφανά κι ας είναι μαύρα ρούχα,
να πα να γονατίσουμε στον τάφο του πατέρα
να τον παρακαλέσουμε να ξαναρθεί στο σπίτι
για να μην κλαίς μανούλα μου και να μην κοπανιέσαι»[19].

Στα τραγούδια του θανάτου η μάνα είναι η τραγική μορφή της Πλατυτέρας που κυριαρχεί μέσα στο ναό των παθών. Έφερε το παιδί της «ὑφ' ἥπατος πόνους ἐνεγκοῦσ' ἐν ὠδίσι». Το βρέφος κραταιώθηκε μέσα της. Στα σπλάχνα της ένιωσε την πληρότητα της χαράς και της ευφορίας του δημιουργού. Γι' αυτό ο θάνατος του παιδιού της αφαιρεί από τη μάνα τη δικαίωση της ζωής. Τη φέρνει σε μια άλλη θέση, «οὐτ' ἐν τοῖς φθιμένοις, οὐτ' ἐν ζῶσι κρινομένη», δηλαδή μακριά από τους ζωντανούς και από τους νεκρούς, σε μια κατάσταση οδύνης, σαν εκείνη που απαντούμε στην «Κόλαση» του Δάντη.

Τα καλύτερα ίσως, τα λυρικότερα, τα στοχαστικότερα ελληνικά

17. *Ευριπίδη*, «Φοίνισσες», στ. 1350-1451, μετ. Δ. Σάρρου.
18. *Ευριπίδη*, «Ανδρομάχη», στ. 1209-1211, μετ. Δ. Σάρρου.
19. *Α. Θέρου*, «Δημοτικά τραγούδια, εκδ. Φοίβος, σελ. 41.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

δημοτικά τραγούδια, είναι τα μοιρολόγια. Πουθενά αλλού ο θάνατος δεν παρουσιάζεται τόσο πικρός και τόσο στυγνός, όσο μέσα στο δάκρυ της μάνας, το μετουσιωμένο ελληνικό μοιρολόγι:

«Εγιού που κίνησες να πας στο μακρινό ταξίδι
θέλω να πεις στη μάνα σου, πότε θα 'ρθείς στο σπίτι,
νά 'χω κι εγώ μι' απαντοχή νά 'χω και την ελπίδα
λουλούδια νά 'χω στην αυλή, τριαντάφυλλα στρωμένα»[20].

Ο Ευριπίδης συγκρίνοντας τις συμφορές των ανθρώπων, θεωρεί μεγαλύτερη το θάνατο των παιδιών:

«τίς γάρ ἄν μεῖζον τοῦδ' ἔτι θνητεῖς
πάθος ἐξεύροις ἤ τέκνα θανόντ'
ἐσιδέσθαι», λέει ο χορός στις «Ικέτιδες», δηλαδή:
«Για τον άνθρωπο είν' άλλη καμιά
συμφορά πιο βαριά απ' το να δεί
τα παιδιά του νεκρά; Τα παιδιά του!»[21]

Το ίδιο αξιολογικά συμπεραίνει και το δημοτικό τραγούδι:

«Όποια 'χασε τον άντρα της, έχασε την τιμή της
κι όποια 'χασε τη μάνα της, έχασε την κουβέντα,
κι όποια 'χασε τον αδελφό, έχασε τα φτερά της,
κι όποια 'χασε την αδελφή, έχασε το σεργιάνι,
κι όποια 'χασε μικρά παιδιά, έχασε την καρδιά της»[22].

Ο Ευριπίδης, «πλατύς δακρύων ποταμός, από το ακατάπαυστο στέναγμα του ανθρώπου», όπως τον χαρακτήρισε ο Oscar Wilde, κατέστησε, στις τραγωδίες του, τη μάνα ως την πιο τραγική ανθρώπινη μορφή, ενώ ο Σοφοκλής αναφέρεται περισσότερο στο θρήνο των αδελφών, και ο Αισχύλος, στο θρήνο των γονέων.

Έξω απ' τη Θήβα, σάπιζαν νεκροί οι Αργείοι που βοήθησαν τον Πολυνείκη. Ο Θησέας, αρχηγός των Αθηναίων, κατορθώνει να πάρει τους νεκρούς των Αργείων και να τους παραδώσει στους Θηβαίους, για να τους θρηνήσουν και να τους θάψουν. Την ώρα που περνά η νεκρική πομπή, ο χορός των γυναικών θρηνεί:

20. *Ν. Πολίτη*, «Εκλογαί από τα τραγούδια του Ελληνικού λαού», Αθήναι 1914, σελ. 208, αρ. 185.

21. *Ευριπίδη*, «Ικέτιδες», στ. 1120-1122. Μετάφρ. Θ. Σταύρου.

22. *Ν. Πολίτη*, «Εκλογαί από τα τραγούδια του Ελληνικού λαού», Αθήναι 1914, σελ. 213 αρ 200.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«Ἰώ τέκνον, δυστυχῆ σ' ἔτρεφον,
ἔφερον ὑφ' ἥπατος πόνους ἐνεγκοῦσ' ἐν ὠδῖσι·
και νῦν, Ἅιδας τόν ἐμόν ἔχει μόχθον ἀθλίας,
ἐγώ δέ γηροβοσκόν οὐκ ἔχω τεκοῦσ'
ἀτάλαινα παῖδα».

και σε μετάφραση:

«Παιδάκι μου σ' ανάθρεψα
για να ριχτείς στη συμφορά
τα σπλάχνα μου σε κράτησαν
σε γέννησα με πόνους.
Τώρα τα κόπια μου τα πήρε ο Άδης
και τα χαίρεται
και εγώ πού 'φερα γιό στον κόσμο
η δύστυχη, κανέναν δεν έχω
οϊμέ, να με γηροκομήσει»[23].

Η εύτεκνος και εύπαις Αργήτισσα γνωρίζει ότι θα γεράσει «δυστηνοτάτως», «ἄπαις και ἄτεκνος», με μόνη καταφυγή τα «ὑπολελειμμένα δάκρυα».:

«Ὑπολελειμμένα μοι δάκρυα·
μέλεα παιδός ἐν οἴκοις
κεῖται μνήματα, πένθιμοι
κουραί καί στέφανοι κόμας,
λοιβαί νεκύων φθιμένων,
ἀοιδαί θ' ἃς χρυσοκόμας
Ἀπόλλων οὐκ ἐνδέχεται·
γόοισι δ' ὀρθρευέμενα
δάκρυσι νοτερόν ἀεί πέπλων
πρός στέρνῳ πτύχα τέγξω».

και σε μετάφραση:

«Τί μου μένει τώρα; Δάκρυα,
και στο σπίτι, θλιβερά
του παιδιού μου θυμητάρια:
τα μαλλιά,
τα μαλλιά του πένθους τα κομμένα,
τα μαλλιά που δεν τους πρέπουνε στεφάνια,

23. *Ευριπίδη*, «Ικέτιδες», στ. 918-924, μετ. Θ. Σταύρου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κι οι χόες οι νεκρικές
κι αχ, τραγούδια κακοπρόσδεχτα
στον Απόλλωνα, το θεό το χρυσομάλλη·
μες στους θάμνους θα με βρίσκει η πάσα αυγή,
και στον κόρφο μου, τους πέπλους μου με δάκρυα
θα τους βρέχω, θα τους βρέχω η θλιβερή»[24].

Η συντριβή της μάνας κορυφώνεται μέσα στη βίαιη προσαρμογή, στην οποία την ωθεί ο θάνατος του παιδιού της:

«Ὦ τέκνον, ἔβας·
οὐκέτι φίλον φίλας
ἄγαλμ' ὄψομαί σε ματρός».

Και σε μετάφραση:

«Παιδί μου χάθηκες·
δε θα σε ξαναϊδώ
εσένα, της μανούλας σου ακριβέ μου,
το καμάρι»[25].

Οι στίχοι αυτοί, πλήρεις άλγους και οδύνης, ανακρούουν τον επιτάφιο θρήνο που ψάλλεται το βράδυ της Μεγ. Παρασκευής:

«Ὦ γλυκύ μου ἔαρ, γλυκύτατόν μου τέκνον
ποῦ ἔδυ σου το κάλλος».

Ο άγνωστος ποιητής συνεχίζει την αρχαία ελληνική παράδοση των μεγάλων ποιητών με έξοχες ποιητικές εικόνες.

Η μάνα του δημοτικού τραγουδιού, με το θρήνο μετατίθεται σε σφαίρα ονειροφαντασίας· δεν μπορεί να προσαρμοστεί βίαια στο νέο περιβάλλον και να πει στη διάρκεια του θρήνου της «οὐκ ὄψομαί σε». Το μοιρολόι της είναι ποίηση, είναι η κρίσιμη ώρα που συνομιλεί με το νεκρό, που αποζητά ένα θαύμα, που αντιδρά —όσο μπορεί— στη μεγάλη συμφορά της. Το μοιρολόι της είναι διάλογος με το νεκρό, πράγμα που εμφανίζεται σπάνια σε ειδικές περιπτώσεις στην αρχαία ποίηση. Δημιουργεί μια άλλη ψυχική κατάσταση η μάνα και ρωτάει το νεκρό παιδί της:

«Ν' αυτού που πας παιδάκι μου τήρα να μην αργήσεις,
τήρα μην κάμεις ξάμηνο, τήρα μην κάμεις χρόνο,
γιατί το ξάμηνο είν' πολύ κι χρόνος είν' ποτάμι.
— Ν' εγώ πίσω δεν έρχομαι και πίσω δε γυρίζω

24. *Ευριπίδη*, «Ικέτιδες», στ. 971-979 μεταφρ. Θ. Σταύρου.
25. *ό.π.* στίχοι 1163-1164, μετάφρ. Θ. Σταύρου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τι πάω στην αλησμονιά, που λησμονιέται ο κόσμος»[26].

Ο αοίδιμος Δούκας αναφέρει ότι οι «πενθούντες κάτά την αρχαιότητα εκείροντο· και οι μεν επί του νεκρού ετίθουν τον βόστρυχον, οι δε απηώρουν επί των πυλών οίκοι». Μ' αὐτόν τον τρόπο, ερμηνεύεται το χορικό απ' τις «Ικέτιδες» του Ευριπίδη που αναφέραμε:

«ὑπολελειμμένα μοι δάκρυα·
μέλεα παιδός ἐν οἴκοις
κεῖται μνήματα, πένθιμοι
κουραί καί στέφανοι κόμας».

Στους θρήνους του δημοτικού τραγουδιού και στα χαροντικά τραγούδια υπάρχει έξοχος συμβολισμός για τα ενθυμήματα του νεκρού. Η αγάπη για το νεκρό εκφράζεται με θαυμάσιες τροπικές εκφράσεις μεγάλης αισθητικής αρετής:

«Παιδί μου την αγάπη σου, πες μου τι να την κάμω;
Να την πουλήσω δε μπορώ, να τη χαρίσω όχι.
Μον' θα την πάω στο χρυσικό να την περιχρυσώσει
να φτιάσει γκόλφι και σταυρό, πανώριο δαχτυλίδι,
και το σταυρό να προσκυνώ τον όρκο μου να κάνω»[27].

Η αγάπη, που την πηγαίνει στο χρυσικό για να την μεταβάλει σε πολύτιμα αντικείμενα, δε φανερώνει μόνο αυτό που ο χορικός στις «Ικέτιδες» λέει «ὑπολελειμμένα δάκρυα μέλεα παιδός ἐν οἴκοις κεῖται». Τη μάνα του δημοτικού τραγουδιού τη βλέπουμε να ενώνεται με τα ακριβά, προσφιλή πρόσωπα που έφυγαν. Αυτή η συνένωση φέρνει τη μάνα μακριά από τους ζωντανούς. Αισθάνεται όμως –σ' αυτή την αφοσίωση στη μνήμη του παιδιού της και στον πόνο που ζει– ένα είδος εσωτερικής χαράς, αυτό που οι φιλόσοφοι του σκεπτικισμού ονόμαζαν «ηδονή του πόνου» και οι Νιπτικοί πατέρες της Εκκλησίας «χαρμολύπη». Αυτή την εσωτερική λαχτάρα φανερώνει το δημοτικό τραγούδι:

«Παιδάκι μου τον πόνο σου πού να τον απιθώσω;
που κι αν τον ρίξω τρίστρατα, τον παίρνουν οι διαβάτες,
κι αν τον αφήσω στα κλαριά, τον παίρνουν τα πουλάκια
Ας τον ρίξω στην καρδιά πού 'ναι γεμάτη πόνο,

26. *Ν. Κουφού*, «Τα ελληνικά δημοτικά τραγούδια», εκδ. Σείριος, Αθήνα 1970, σελ. 252 αρ. 359.

27. *Κ. Πασαγιάννη*, «Μανιάτικα μοιρολόγια και τραγούδια», Αθήναι 1928, σελ. 38, αρ. 94.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

να καίομαι σαν με πονεί, να γέρνω σα με σφάζει
να πέφτω στο κρεβάτι μου να λαχταρώ στον ύπνο»[28].

Κι όταν η μάνα θρηνεί το νεκρό άνδρα της, ο σπαραγμός της μεταφέρεται στην τύχη του ορφανού παιδιού της. Στην «Ιλιάδα», η Ανδρομάχη «επιστενάχεται», θρηνεί το θάνατο του Έκτορα. Στο θρήνο της ενορχηστρώνεται ο σπαραγμός για τη μοίρα κάθε παιδιού, επειδή αναλογίζεται την τύχη του παιδιού της, Αστυάνακτα. Με τρόπο ψυχολογημένο μεταφέρει έπειτα τό θρήνο της, από το ανώνυμο ορφανό στη συγκεκριμένη περίπτωση του ορφανού Αστυάνακτα. Μεταφέρω τους στίχους που περιέχουν το θρήνο της Ανδρομάχης:

«Ἕκτορ, ἐγώ δύστηνος· ἰὴ ἄρα γιγνόμεθ' αἴση
ἀμφότεροι, σύ μέν ἐν Τροίῃ Πριάμου κατά δῶμα,
αὐτάρ ἐγώ Θήβῃσιν ὑπό Πλάκῳ ὑληέσσῃ
ἐν δόμῳ Ἠετίωνος, ὅ μ' ἔτρεφε τυτθόν ἐοῦσαν...
νῦν δέ σύ μέν Ἀΐδαο δόμους ὑπό κεύθεσι γαίης
ἔρχεαι, αὐτάρ ἐμέ στυγερῷ ἐνί πένθεϊ λείπεις
χήρην ἐν μεγάροισι· πάϊς δ' ἔτι νήπιος αὖτος,
ὃν τέκομεν σύ τ' ἐγώ τε δυσάμμοροι· οὔτε σύ τούτῳ
ἔσσεαι, Ἕκτορ, ὄνειαρ, ἐπεί θάνες, οὔτε σοί οὗτος.
ἤν περ γάρ πόλεμόν γε φύγῃ πολύδακρυν Ἀχαιῶν,
αἰεί τοι τούτῳ γε πόνος καί κήδε' ὀπίσσω
ἔσσονται· ἄλλοι γάρ οἱ ἀπορήσουσιν ἀρούρας.
ἦμαρ δ' ὀρφανικόν παναφήλικα παῖδα τίθησι·
πάντα δ' ὑπεμνήμυκε, δεδάκρυνται δε παρειαί,
δευόμενος δέ τ' ἄνεισι πάϊς ἐς πατρός ἑταίρους
ἄλλον μέν χλαίνης ἐρύων, ἄλλον δε χιτῶνος».

Και σε μετάφραση:

«Έκτορα, η δόλια εγώ! Μας γέννησε μια μοίρα λέω
τους δυό μας· σένα στην Τροία, στο αρχοντοπάλατο
του Πριάμου του κυρού σου, στη Θήβα εμένα
στα ριζώματα της δασωμένης Πλάκος,
μες στο παλάτι του πατέρα μου, που χαϊδανάστησέ με...
Και τώρα εσύ στης γης τα τρίσβαθα κινάς, στον
Άδη κάτω, και μένα χήρα μες στο σπίτι μας,
με τον πικρό καημό σου να ζω μ' αφήνεις·

28. *Ν. Πολίτη*, «Εκλογαί από τα τραγούδια του Ελληνικού λαού», Αθήναι 1914, σελ. 213, αρ. 199.

Ας τον ρίξω στην καρδιά πού 'ναι γεμάτη πόνο,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κι είναι ανήλικο, μικρό παιδάκι ο γιός μας,
που οι δόλιοι, εσύ και εγώ εγεννήσαμε·
κι ούτε Έκτορα από σένα τούτος καλό θα ιδεί,
αφού πέθανες, μήτε κι εσύ από τούτον.
Τι απ' τον πολύδακρυ των Αχαιών τον πόλεμο
κι αν θα γλυτώσει τώρα, πάλι, όσο ζει,
καημοί του μέλλονται και συμφορές περίσσιες.
Τι ξένοι ανθρώποι θα του πάρουνε τ' αμπελοχώραφά του·
Τους φίλους το παιδί τους έχασε
τη μέρα που ορφανεύει.
Μπρος σ' όλους σκύβει το κεφάλι του,
το πλημμυράει το κλάμμα, και διψασμένο
πάει τους συντρόφους για νά 'βρει του κυρού του,
και σέρνει τούτον απ' την κάπα του, τον άλλο
απ' το χιτώνα»[29].

Για τη μοίρα του ορφανού παιδιού θα θρηνήσει και η μάνα του δημοτικού τραγουδιού πάνω απ' το νεκρό άντρα της:

«Αυτού που πας στη μαύρη γης, φτου που θα μπεις στον Άδη,
μη μας ξεχάσεις άμοιρε και μη μας λησμονήσεις,
γιατί λυπούνται τα παιδιά και κλαίν και λαχταρίζουν
που μείνανε στην ορφανιά, στον κάμπο ξαπλωμένα
κι άλλος τα λέει κακόμοιρα κι άλλος κατακαημένα,
κι έρχονται στη μανούλα τους κι ούλο παραπονιούνται:
– Μάνα γιατί είμαστε ορφανά και μαυροφορεμένα;
Για στόλισέ μας τα ορφανά κι ας είναι μαύρα ρούχα
να πα να γονατίσουμε στον τάφο του πατέρα
να τον παρακαλέσουμε να ξαναρθεί στο σπίτι...
Κι αν δεν θελήσει για να 'ρθεί, να κάτσουμε κοντά του»[30].

Η μητρική στοργή, ο μητρικός πόνος είναι το βαθύτερο και το σταθερότερο, το πιο καθολικό και το πιο αμετάβλητο αίσθημα του ανθρώπου. Η μάνα είναι η ενσάρκωση του καημού και του πόνου. Στο γνωστό τραγούδι «του νεκρού αδελφού», που συγκλονίζει φρικιαστικά την ψυχή, εκφράζεται υποβλητικότατα το μεγαλείο του μητρικού πόνου. Στο τραγούδι «του κυρ-Βοριά» που πνίγει το καράβι μ' όλους τους ναύτες του, η μάνα είναι το τραγικότερο πρόσωπο· από

29. *Ομήρου* «Ιλιάδα», Χ 476-493, μετ. Καζαντζάκη-Κακριδή.
30. *Α. Θέρου*, «Δημοτικά Τραγούδια», εκδ. Φοίβος, σελ. 71.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τη μάνα βγαίνει η τραγικότερη νότα:

«Όλες οι μάνες κλαίγανε, κι όλες παρηγοριούνται,
μα μια μανούλα ενός παιδιού παρηγοριά δεν έχει.
Βάνει τις πέτρες στην ποδιά, τα τρόχαλα στον κόρφο,
πετροβολάει τη θάλασσα και τροχαλάει το κύμα:
– Θάλασσα, πικροθάλασσα και πικροκυματούσα,
πό 'πνιξες το παιδάκι μου κι άλλο παιδί δέν έχω!
– Λε φταίω η δόλια η θάλασσα, δε φταίω εγώ το κύμα
μόν' φταίει ο πρωτομάστορας που φτιάχνει τα καράβια
και τα πελέκαγε φτενά και τα γυρίζει ο αέρας,
και χάνω τα καράβια μου πού 'ναι δικά μ' στολίδια,
χάνω τα παληκάρια μου, όπου με τραγουδούνε»[31].

Κι ακόμα σπαραχτικότερη είναι η αιώνια θύμηση της μάνας από τον Άδη. Άλλο δε ζητάει η μάνα στον κάτω κόσμο, όπου η στοργή της διατηρείται ολοζώντανη, παρά ν' ανεβεί για λίγο και να βρεθεί κοντά στο παιδί της:

«Γιά πάρτε με αντρειωμένοι μου και μεν' από τον Άδη,
γιατί άφηκα μικρό παιδί κι άντρα μου παληκάρι»[32].

Αμέτρητα είναι τα μοιρολόγια, με τα οποία οι μάνες θρηνούν τα πεθαμένα παιδιά τους. Σ' αυτά, ο άγνωστος ποιητής είναι χωρίς άλλο, γυναίκες. Και δεν ξέρω αν η γυναικεία ευαισθησία έχει ανθίσει σ' όλο τον κόσμο άλλα ωραιότερα πνευματικά άνθη από τα ελληνικά μοιρολόγια. Πουθενά αλλού ο θάνατος δεν παρουσιάζεται τόσο πικρός και τόσο στυγνός, όσο μέσα στο δάκρυ της μάνας, το μετουσιωμένο ελληνικό μοιρολόγι:

«Τώρα στον αποχωρισμό,
τρεις ποταμούς διαβαίνω
ο ένας χωρίζει αντρόγυνα,
ο άλλος χωρίζει αδέρφια,
κι ο τρίτος ο φαρμακερός
τη μάν' απ' τα παιδιά της»[33].

31. *Ν. Πολίτη*, «Εκλογαί από τα τραγούδια του Ελληνικού λαού», Αθήναι 1914, σελ. 129, «Του κυρ- Βοριά».

32. *Κ. Πασαγιάννη*, «Μανιάτικα μοιρολόγια και τραγούδια», Αθήναι 1928, σελ. 13, αρ. 3.

33. *Ν. Πολίτη* «Εκλογαί από τα τραγούδια του Ελληνικού λαού», Αθήναι 1914, σελ. 219, αρ. 208.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ο θρήνος των αδελφών κατέχει μεγάλη θέση μέσα στην αρχαία ποίηση και στο δημοτικό τραγούδι. Καμμιά άλλη αγάπη δε συγκρίνεται με την αδελφική. Η Αντιγόνη, στην ομώνυμη τραγωδία του Σοφοκλή, ομιλεί απερίφραστα για την προτίμησή της αυτή, στον Κρέοντα. Στην «Ηλέκτρα» του Σοφοκλή η τραγικότητα κορυφώνεται, όταν η ηρωίδα πληροφορείται από τους ξένους ότι ο Ορέστης είναι νεκρός. Η Ηλέκτρα παίρνει την υδρία, με την τέφρα του αδερφού της και θρηνεί σα να είχε μπροστά της τον ίδιο το νεκρό. Φυγάδευσε «λαμπρόν» τον Ορέστη και τον δέχθηκε «οὐδέν' όντα», μέσα στην τέφρα της υδρίας. Οι θρηνητικοί ανάπαιστοι στο κείμενο, ταιριάζουν με τό ήρεμο μέτρο, δηλωτικοί του ψυχικού κλονισμού που φέρει το κορύφωμα του πόνου στην Ηλέκτρα. Το μέρος αυτό, είναι ίσως το δραματικότερο και το ποιητικότερο στην τραγωδία του Σοφοκλή και αποτελεί την περισσότερο στοχαστική και αισθαντική σύλληψη του αδερφικού θρήνου. Παραθέτουμε αποσπασματικά τον κομμό της Ηλέκτρας:

«Ὦ φιλτάτου μνημεῖον ἀνθρώπων ἐμοί
ψυχῆς Ὀρέστου λοιπόν, ὡς ἀπ' ἐλπίδων
οὐχ ὥνπερ ἐξέπεμπον εἰσεδεξάμην.
Νῦν μέν γάρ οὐδέν' ὄντα βαστάζω χεροῖν,
δόμων δέ σ', ὦ παῖ, λαμπρόν ἐξέπεμψ' ἐγώ...
... Νῦν δ' ἐκτός οἴκων κἀπί γῆς ἄλλης φυγάς
κακῶς ἀπώλου, σῆς κασιγνήτης δίχα·
κοὔτ' ἐν φίλαισι χερσίν ἡ τάλαιν' ἐγώ
λουτροῖς σ' ἐκόσμησ', οὔτε παμφλέκτου πυρός
ἀνειλόμην, ὡς εἰκός, ἄθλιον βάρος·
ἀλλ' ἐν ξένῃσι χερσί κηδευθείς τάλας
σμικρός προσήκεις ὄγκος ἐν σμικρῷ κύτει.
Οἴμοι τάλαινα τῆς ἐμῆς πάλαι τροφῆς
ἀνωφελήτου, τήν ἐγώ θάμ' ἀμφί σοί
πόνῳ γλυκεῖ παρέσχον...
...Νῦν δ' ἐκλέλοιπε ταῦτ' ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ
θανόντι σύ σοί· πάντα γάρ συναρπάσας
θύελλ' ὅπως βέβηκας. Οἴχεται πατήρ·
τέθνηκ' ἐγώ σοι· φροῦδος αὐτός εἰ θανών·...
...Ὦ δέμας οἰκτρόν. Φεῦ, φεῦ!
Ὦ δεινοτάτας, οἴμοι μοι,
πεμφθείς κελεύθους, φίλταθ' ὡς μ' ἀπώλεσας·

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἀπώλεσας δῆτ', ὦ κασίγνητον κάρα.
Τοιγάρ σύ δέξαι μ' ἐς τό σόν τόδε στέγος,
τήν μηδέν ἐς τό μηδέν, ὡς σύν σοί κάτω
ναίω τό λοιπόν. Καί γάρ ἡνίκ' ἦσθ' ἄνω
ξύν σοί μετεῖχον τῶν ἴσων· καί νῦν ποθῶ
τοῦ σοῦ θανοῦσα μ' ἀπολείπεσθαι τάφου.
Τούς γάρ θανόντας οὐχ ὁρῶ λυπουμένους».

Και σε μετάφραση:

«Ω λείψανο του πιο μου αγαπημένου
απ' τους ανθρώπους και το μόνο τώρα
που μ' απομένει απ' τη ζωή σου Ορέστη,
πως, παρά κάθ' ελπίδα μου, όχι όπως
σ' έστελνα, σε υποδέχομαι, μα τώρα
ό,τι κρατώ στα χέρια, τίποτα είναι,
ενώ σαν άστρο μου έλαμπες παιδί μου,
σαν σ' έστελνα μακριά απ' αυτά τα σπίτια.
Σ' άλλη χώρα κακό θάνατο βρῆκες
κι ουδ' είχες καν την αδελφή σου, εμένα,
να λούσει και να σου νεκροστολίσει
το κορμί με τα χέρια της, κι απάνω
απ' την πυρά πένθιμό σου βάρος,
όπως χρωστούσε, να μαζέψει η δόλια.
Μα αφού από χέρια ξένων, άμοιρε
κηδεύτηκες, μας έρχεσαι μια χούφτα
στάχτη σ' ένα μικρό λεβέτι μέσα.
Αλλοίμονο, όλες οι ανωφέλευτες
εκείνες μου οι παλιές για σε
φροντίδες και η κούραση η γλυκειά
να σ' αναθρέψω. Τώρα αυτά
τέλειωσαν μέσα σε μια μέρα
που πέθανες εσύ, κι όλα σαν μπόρα
μαζί σου τα παράσυρες και πήγες,
πάει ο πατέρας, πέθανα κι εγώ
για σένα· ο ίδιος πας, και πας χαμένος...
Ω κακορίζικο κορμί, ωϊμέ
ώ η άραχλη κι ασβολερή, αλί,
στράτα που πήρες και με θανατώνεις κι εμένα.
Ναι με σκοτώνεις καλέ μου, μυριάκριβε αδελφέ μου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Λοιπόν δέξου
κι εμένα στο στερνό σου αυτό το σπίτι,
το τίποτα στο τίποτα για πάντα
κάτω στη γη να κατοικώ μαζί σου.
Γιατί, όπως και σαν ήσουν εδώ πάνω
την τύχη σου είχα κάμει και δική μου,
έτσι ποθώ και τώρα, αφού πεθάνω
να μη μου λείψει απ' το δικό σου τάφο,
το μέρος μου κι εμένα, γιατί βλέπω
πως μόνο οι νεκροί δεν υποφέρουν»[34].

Το θρήνο των αδελφών τον βρίσκουμε με την ίδια τραγικότητα στα δημοτικά τραγούδια. Με την φαντασία του, ο λαός μεγαλώνει τη δύναμη του αδελφικού πόνου:

«Ποιά σκύλα μάνα τό 'λεγε, τα αδέρφια δεν πονούνε
τ' αδέρφια σκίζουν τα βουνά ώσπου ν' ανταμωθούνε
Επήγαν κι ανταμώθηκαν μέσα σ' ένα τραπέζι,
και λιώσαν τα μαντήλια τους, σκουπίζοντας τα δάκρυα».

Ξεχωριστά εγκωμιάζεται και τραγουδιέται η αγάπη των αδελφών, που είναι μεγάλη και δυνατή:

«Τ' αδέρφια σκίζουν τα βουνά και δέντρα ξεριζώνουν
τ' αδέρφια εκυνηγήσανε και νίκησαν το χάρο»[35].

Για τον αδερφό της επαίρεται η «Ευγενούλα» και «χάρο δε φοβάται»:

«Η Ευγενούλα η μοσκονιά κι η μικροπαντρεμένη,
εβγήκε και παινεύτηκε πως Χάρο δε φοβάται,
γιατί είν' τα σπίτια της ψηλά κι άντρας της παληκάρι
γιατί έχει τους εννιά αδελφούς, του καστροπολεμίτες»[36].

Τον αδερφό της θυμάται η σύντροφος του «πρωτομάστορα» κι αλλάζει την κατάρα στο «γιοφύρι της 'Αρτας». Τις αδελφές σκέπτεται ο λαϊκός τραγουδιστής, όταν γυρίζει ἀπ' τον 'Αδη, το «καράβι των νεκρών»:

«καράβι ν' εξαγνάντησε στη μέση του πελάγου
κι εβγήκε ο λόγος στα χωριά, σ' όλη την επαρχία.

34. *Σοφοκλή*, «Ηλέκτρα», στιχ. 1126-1170, μεταφρ. Ι. Γρυπάρη, εκδ. Εστία, 1909.
35. *Γ. Ταρσούλη*, «Μωραΐτικα τραγούδια», σελ. 156, αρ. 238.
36. *Ν. Πολίτη*, «Εκλογαί από τα τραγούδια του Ελληνικού λαού», Αθήναι 1914, σελ. 224, αρ. 217.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Γυναίκες έρχονται οι άντρες σας,
μανάδες τα παιδιά σας,
κι εσείς καημένες αδελφές, έρχοντ' οι αδερφοί σας»[37].

Ο λαός, ο μέγας θεός, όπως τον ονόμασε ο Γιάννης Αποστολάκης, δίνει φωνή και στους νεκρούς του Άδη, για να φανερώσει τον πόνο και το θρήνο τους για τους αδελφούς πάνω στη γη.

Ο θρήνος και ο πόνος για το θάνατο του άνδρα, οδηγεί τη γυναίκα του στην απελπισία ή στο θάνατο. Η Λαοδάμεια στον «Πρωτεσίλαο» του Ευριπίδη, που δε σώζεται, η Πάνθεια στην «Κύρου Παιδεία», δε θέλησαν να επιζήσουν μετά το θάνατο του άντρα τους και θυσιάστηκαν. Η Άλκηστη στην ομώνυμη τραγωδία του Ευριπίδη πεθαίνει για να σώσει τον άνδρα της. Η Ανδρομάχη λιποθυμάει στο αντίκρυσμα του νεκρού Έκτορα. Η Ευάδνη, στις «Ικέτιδες» του Ευριπίδη, πεθαίνει για τον άνδρα της, που σκοτώθηκε:

«Σῶμα τ' αἴθοπι φλογμῷ
πόσι συμμείξασα φίλον,
χρῶτα χρωτί πέλας θεμένα
Φερσεφονείς (ἥξω) ἐς θαλάμους
σέ τόν θανόντ' οὔποτ' ἐμᾷ·
προδοῦσα ψυχᾷ κατά γᾶς».

Και σε μετάφραση:

«Μες στην πυρά, μες στη φλόγα
με τον καλό μου θα σμίξω
ενωμένα στης Περσεφόνης τους θαλάμους
θα κατέβουν τα κορμιά μας·
δε θ' αρνηθεί σε η ψυχή μου
στον Άδη που σ' άρπαξε»[38].

Στα ακριτικά χαροντικά τραγούδια έχουμε περιπτώσεις που η σύζυγος κυριαρχείται από το θρήνο για το νεκρό άνδρα της και πεθαίνει μαζί του. Αυτή την παράδοση έχει μεταφέρει και ο Άγγελος Σικελιανός στην τραγωδία του «Χριστός Λυόμενος». Στα περισσότερα όμως δημοτικά τραγούδια σκοτώνεται ο άνδρας, θρηνώντας τη νεκρή γυναίκα του:

37. *Κ. Πασαγιάννη*, «Μανιάτικα μοιρολόγια και τραγούδια», Αθήναι 1928, σελ. 42, αρ. 102 (Του Χάρου το καράβι).

38. *Ευριπίδη*, «Ικέτιδες», στιχ. 1019-1024, μετ. Θρ. Σταύρου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«Μεριά σταθείτε ψάλτηδες, μεριά μοιρολογίστρες.
Χρυσό μαντήλι σήκωσε, την είδε πεθαμένη.
Σκύβει φιλεί γλυκά-γλυκά, γλυκά την αγκαλιάζει,
χρυσό μαχαίρι έβγαλε απ' αργυρό θηκάρι,
ψηλά-ψηλά το σήκωσε και στην καρδιά το χώνει».

Στον αρχαίο θρήνο γίνεται επίκληση στα πτηνά να συνθρηνήσουν μαζί με τους ανθρώπους. Σε ορισμένα από τα πτηνά, το θλιμμένο άσμα τους αποδίδεται, από την αρχαιότητα ακόμη, σε άλγος, σε πόνο ανθρωπόμορφο. Στις «Φοίνισσες» του Ευριπίδη υπερέχει σε οδύνη η μονωδία της θλιμμένης Αντιγόνης, που θρηνεί τη μάνα και τους δύο νεκρούς αδελφούς της. Στην κορύφωση του θρήνου της «παρά τῶν πτηνῶν ἀπεκδέχεται συνωδίαν θρήνων ἡ ἡρωίς, ἀπαραλλάκτως ὅπως καί τῆς καθ' ἡμᾶς δημοτικῆς ποιήσεως οἱ ἥρωες· τά πουλιά παρεισάγουσι εἰς τόν λόγον καί ἄλλως καί πρός θρηνωδίαν».

«Τίς ἄρ' ὄρνις, ἢ δρυός ἢ
ἐλάτας ἀκροκόμοις ἀμφί κλάδοις
ἔζομένα, μονομάτορσιν ὀδυρμοῖς
ἐμοῖς ἄχεσι συνῳδός;
αἴλινον αἰάγμασιν ἃ
τοῖσδε προκλαίω μονάδ' αἰ-
ῶνα διάξουσα τόν αἰεί χρόνον ἐν
λειβομένοισιν δάκρυσιν [ἰαχήσω]
τίν' ἐπί πρῶτον ἀπό χαί-
τας σπαραγμοῖς ἀπαρχάς βάλω;
ματρός ἐμᾶς ἢ διδύμοι-
σι γάλακτος παρά μαστοῖς
ἢ πρός ἀδελφῶν οὐλόμεν' αἰκίσματα νεκρῶν;».

Και σε μετάφραση:

«Ποιό πουλί σαν καθίσει στου ελάτου
είτε στου δρυ τους ακρόφυλους κλώνους
θα συνθρηνήσει μ' εμένα ορφανή από μάνα;
κλαίω και μύρομαι επάνω σ' αυτούς, τους νεκρούς.
μόνη μου πια θα περνώ τη ζωή μου
για πάντα χύνοντας δάκρυα, πικρά θρηνώντας
Πάνω σε ποιόν των μαλλιών μου το μάδημα
πρώτα να ρίξω;
Δίπλα στους δίδυμους κόρφους της μάνας
που μ' έθρεψαν γάλα ή στα

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σφαγμένα κορμιά των νεκρών αδελφών μου;»[39].

Απαράλλακτα όπως στην αρχαιότητα, το δημοτικό τραγούδι παρεισάγει στα μοιρολόγια και στα χαροντικά τραγούδια, τα πουλιά. Το δημοτικό τραγούδι ανθρωποποιεί τη φύση[40]. Τα δέντρα και τα πουλιά αναφέρονται συνήθως με συμβολική σημασία, επειδή η εξωτερική τους παράσταση θυμίζει την παράσταση των ανθρώπων. Ο άνθρωπος, τα δέντρα και τα πουλιά ενώνονται δηλαδή σε εξωτερικά γνωρίσματα, και σχηματίζουν μέσα στην ψυχή του λαϊκού τραγουδιστή όλα τα λιτά εκφραστικά σχήματα και κυρίως την προσωποποίηση. Ιδιαίτερα στα μοιρολόγια, εκτός από την εξωτερική παράσταση, η θλιμμένη φωνή των πουλιών –κυρίως εκείνων που τραγουδούν τη νύχτα– αναπλάθει βιώματα άλγους στον άνθρωπο, γι' αυτό ο λαός τα καλεί να θρηνήσουν:

«Τρεις περδικούλες κάθονταν πάνου στον Ἀϊ- Δημήτρη
τον ήλιο νεθαμπώναν από τα κλάματά τους.
Μοιρολογούσαν κι έλεγαν, μοιρολογούν και λένε»[41].

Ο αρχαίος θρήνος, στηριγμένος στις λαογραφικές δοξασίες της εποχής, δέχεται ότι οι νεκροί σμίγουν στον Ἅδη. Με το μοιρολόι, οι νεκροί ελαφρώνουν από το βάρος του πόνου και τιμούνται. Οι αρετές τους ακούγονται στον Ἅδη, και θα τιμηθούν περισσότερο από τους νεκρούς που τους περιμένουν. Ο δοξασίες αυτές είναι κοινές στον αρχαίο θρήνο και στο δημοτικό τραγούδι. Η Αντιγόνη στη σπαραχτική μονωδία του θρήνου της, μπροστά στον τάφο,- παρηγορείται, γιατί θα τη δεχθούν οι συγγενείς της στον Ἅδη:

«Ἐλθοῦσα μέντοι κάρτ' ἐν ἐλπίσιν τρέφω
φίλη μέν ἥξειν πατρί, προσφιλής δέ σοί,
μῆτερ, φίλη δέ σοί, κασίγνητον κάρα·»

Ληλαδή:

«Μα όταν θα φθάσω στον Ἅδη
βέβαιη θά 'χω ελπίδα να με δεχθεί
ο πατέρας μου με αγάπη,

39. *Ευριπίδη*, «Φοίνισσες», στ. 1515-1529, μετ. Δημ. Σάρρου.

40. Βλέπε: *Ε.Γ. Καψωμένου*, «Το δημοτικό τραγούδι – μια διαφορετική προσέγγιση», ο.π., σελ. 43-45. Βλέπε επίσης του *ίδιου*: «Η σχέση ανθρώπου φύσης στο Σολωμό» Χανιά 1979, σελ. 50-54 και 79-81.

41. *Κ. Πασαγιάννη*, «Μανιάτικα μοιρολόγια και τραγούδια», Αθήναι 1928, σελ. 64, αρ. 130.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

με αγάπη κι εσύ αδελφέ μου πολυλατρεμένε»[42].

Κι η πεθαμένη μάνα του δημοτικού τραγουδιού περιμένει στον Αδη το παιδί της:

«Δόστε μου βρύσες το νερό κι εσείς βουνά το χιόνι.
κι εσείς περιβολάρισσες το μήλο, το κυδώνι.
Εμένα φίλος μό 'ρχεται απ' τον απάνω κόσμο.
Ουδ' απ' τα ξένα μόρχεται, ουδ' απ' τον ξένο κόσμο
μόν' εμένα το παιδάκι μου, το πολυαγαπημένο».

«Στην ελληνική μεσογειακή αίσθηση» γράφει ο Ε.Γ. Καψωμένος, «όπως εκφράζεται στο δημοτικό τραγούδι, η σχέση ανθρώπου–φύσης προσδιορίζεται ως σχέση ισορροπίας και αρμονίας. Η σχέση αυτή απορρέει από την αντίληψη της στενής συγγένειας κι εξάρτησης, η οποία, στην ελληνική συμβολική παράδοση, αποδίδεται αλλιώς ως σχέση μάνας και γιού»[43].

Υπάρχουν πολλές πλευρές συγγενικές και στοιχεία συστατικά κοινά, στον αρχαίο επιτάφιο θρήνο και στα χαροντικά τραγούδια, τα δημοτικά και τα μοιρολόγια των Ελλήνων. Η συγκριτική έρευνά μας που προέκυψε κυρίως από τη μελέτη απειθείας των πηγών, περιορίζεται σε ορισμένες από τις συγγενικές πλευρές, που αφθονούν μέσα στον αρχαίο θρήνο και στη νεότερη δημοτική ποίηση. Η θεματογραφία του θρήνου και ο τρόπος που εκφράζεται στα δημοτικά μας τραγούδια, φανερώνουν ότι δεν αποτελούν κατάλοιπα της αρχαίας λογοτεχνίας, αλλά συγγενεύοντα προϊόντα πνευματικά, που προέρχονται από τις ίδιες ψυχικές καταστάσεις. Κανείς δεν μπορεί να περηφανευτεί με όμοια τεκμήρια για μια τόσο μακροχρόνια παράδοση. Εμείς με τη συνοπτική εργασία μας, προσπαθήσαμε να καταδείξουμε την επαλληλία της ελληνικής λογοτεχνίας και την καθαρότητα του ελληνικού πνεύματος, όπως εμφανίζεται ειδικότερα στον αρχαίο θρήνο και στο δημοτικό τραγούδι. Πέρα απ' αυτά επιθυμούμε να στρέψουμε την προσοχή του αναγνώστη στη θαυμάσια λογοτεχνία του ελληνικού λαού που πρέπει να τη μελετάμε, όπως τον Όμηρο και τους τραγικούς. Τα ίδια διδάγματα βγαίνουν από τα ποιητικά αυτά πρότυπα, που σμίγουν αρμονικά τις δυο άκρες της γλώσσας μας ανάμεσα από μια ροή τριών και πλέον χιλιάδων χρόνων.

ΧΡΗΣΤΟΣ Χ. ΤΖΟΥΛΗΣ

42. *Σοφοκλή*, «Αντιγόνη», στ. 897-899, μετ. Ι. Γρυπάρη.

43. *Ε. Τ. Καψωμένου*, «Το δημοτικό τραγούδι – μια διαφορετική προσέγγιση», ό.π., σελ. 45.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. *Alexiou Marg:* «The titual lament in greeek tradition», Cambridge University Press 1974.

2. *Αισχύλου:* «Αγαμέμνων»

3. *Αποστολάκη Γ.*: «Τα δημοτικά τραγούδια», Αθήνα 1929.

4. *Ευλαμπίου Γ.*: «Ο Αμάραντος, ήτοι ρόδα της αναγεννηθείσης Ελλάδος», εν Αθήναις 1883-1884.

5. *Ευριπίδη:* «Ιφιγένεια εν Αυλίδι», «Ικέτιδες», «Ανδρομάχη», «Φοίνισσαι».

6. *Ησιόδου:* «Θεογονία».

7. *Καψωμένου Ε. Γ.*: «Το δημοτικό τραγούδι, μια διαφορετική προσέγγιση», εκδ. Αρσενίδη, Αθήνα 1990.

8. *Του ίδιου*: «Η σχέση ανθρώπου-φύσης στο Σολωμό», Χανιά 1979.

9. *Κουκουλέ Φ.*: Βυζαντινών βίος και πολιτισμός, Coll. de l' Insitut Français d' Athènes, τόμοι Α-Δ.

10. *Κυριακίδη Στ.:* «Το δημοτικό τραγούδι, Συναγωγή μελετών», εκδ. Ερμής, Αθήνα 1978.

11. *Κουφού Ν.:* Τα ελληνικά δημοτικά τραγούδια, εκδ. Σείριος, Αθήνα 1970.

12. *Ομήρου*: «Ιλιάδα», «Οδύσσεια».

13. *Παβολίνι Π.*: Σκέψεις περί της μελέτης της ελληνικής δημοτικής ποίησης, μεταφρ. *Γ. Θ. Ζώρα*, Ελληνική Δημιουργία, Β΄ εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα 1981.

14. *Πασαγιάννη Κ.:* «Μανιάτικα Μοιρολόγια και τραγούδια», Αθήνα 1928.

15. *Πετρόπουλου Δ.*: «Ελληνικά δημοτικά τραγούδια», Βασική Βιβλιοθήκη τ. Α΄, 47, Αθήνα 1979.

16. *Πολίτη Ν.:* «Εκλογαί από τα τραγούδια του ελληνικού λαού», Αθήνα 1914.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΒΑΣΙΛΗ ΑΝ. ΧΑΡΙΣΗ

Ο ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΑΣ-ΠΟΙΗΤΗΣ «ΕΙΣ ΤΟΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΒΙΟΝ»

ὕψος μεγαλοφροσύνης ἀπήχημα...
μή ταπεινόν φρόνημα καί ἀγεννές.
Λογγίνος

Όποιος έτυχε να διαβάσει το διάλογο του Paul Valery *Ευπαλίνος ή ο αρχιτέκτων*, κάθε φορά που τυχαίνει να περπατάει στους δρόμους της *μικρής μας πόλης* –ή της μεγάλης, δεν μπορεί να μη θυμηθεί μια φράση που λέει: ...*δεν έχεις παρατηρήσει, περιδιαβάζοντας στην πολιτεία τούτη πως ανάμεσα στα χτίρια που τη γεμίζουν, άλλα είναι βουβά, άλλα μιλούνε, κι' άλλα, τέλος, τα πιό σπάνια, τραγουδούν*; Και είναι βέβαιο, ακόμα, πως αυτός ο οδοιπόρος της πόλης δεν θ' αντέξει στον πειρασμό να μη προσθέσει στην παραπάνω φράση πως *τα πιό πολλά χυδαιολογούν*.

Αυτό, όσο κι αν μπορεί κάποιον να ξαφνιάζει, δεν μπορεί να θεωρηθεί παραδοξολογία. Γιατί, αρκεί να θυμηθεί την κάποτε *μικρή μας πόλη* και να κρίνει όλα όσα σήμερα τον περιτριγυρίζουν και τον περι-βάλλουν. Αρκεί, για παράδειγμα, να θυμηθεί από τη μιά μεριά, το φιδογύρισμα των παλαιών δρόμων της, με τις πεζούλες στις εξώπορτες για τους αποσταμένους και την αγνάντια των γειτόνων, και από την άλλη τους σημερινούς δρόμους, που οδηγούν, ίσια μακριά τις χωρίς σταματημό μάζες από άγνωστους κι αγχομένους, και τις ουρές από χιλιάδες οχήματα, γυαλιστερά και σαραβαλιασμένα, ωσάν κανάλια με απόβλητα. Αρκεί να θυμηθεί τον ντενεκέ με το βασιλικό, τη μαντζουράνα, και τη δάφνη στη μέση της πλακόστρωτης από γκριζογάλανες «μαυρό-πλακες» μικρής αυλής. Τη μικρή αυλή που έκλειναν το χαγιάτι και οι ασβεστωμένοι τοίχοι όπου, ωσάν ορχήστρα αρχαίου θεάτρου, παίζονταν σκηνές από τη ζωή της φαμίλιας και των λουλουδιών, κι ας τη συγκρίνει με τις «βεράντες» με καγκελλώματα

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

που προβάλλουν πάνω από δρόμους να κρατάνε τα παιδιά μην πέσουν και σκοτωθούν στο... κενό. Ας θυμηθεί ακόμα τα τζάκια, πάνω απ' τις στέγες, να βγάζουν λιγερό καπνό, ωσάν ζεστή ανάσα σπιτίσιας ευδαιμονίας, κι όλα εκείνα που πήραν τη θέση τους ως «συστήματα περισυλλογής καυσαερίων». Αρκεί, τέλος, να θυμηθεί, από τη μια μεριά, την «τριανταφυλλένια» αυλόπορτα, κι από την άλλη τη στενή σκοτεινή είσοδο, με το νυσταγμένο θυρωρό πίσω από τον πάγκο και τα θυροτηλέφωνα κάποιων που ούτε γνωρίστηκαν ποτέ...

Δεν πρέπει, λοιπόν, να ξαφνιάζει το ότι τα περισσότερα κτίρια σήμερα μοιάζουν να *χυδαιολογούν*. Εξάλλου, γι' αυτό κι ο καθένας που ζεί στον άξενο χώρο της πόλης συχνά αναρωτιέται: πως η μικρή ή μεγάλη μας πόλη έγινε τόσο άσχημη και πολλές φορές μέχρι τώρα έχει μπει επίσημα κι ανεπίσημα το ερώτημα τί φταίει γι' αυτή την κατάντια —την κατάντια της πόλης, την κατάντια των κτιρίων, την κατάντια των μορφών. Άρα, τί φταίει για την κατάντια της αρχιτεκτονικής μας δημιουργίας.

Σε τούτο το ερώτημα, είναι γνωστό πως ελάχιστοι κάνουν τον κόπο να σκεφτούν με περίσσια σκέψη, μια και νομίζουν πως ξέρουν την ερώτηση και την απάντηση! Έτσι, άλλοι ισχυρίζονται ότι φταίει η Πολιτεία, που δε λαβαίνει τα σωστά μέτρα, άλλοι ότι φταίνε οι μηχανικοί, που δεν σχεδιάζουν σωστά, άλλοι απαντούν... *«ε και»*, και, τέλος, οι πιο πολλοί, δεν κάνουν καν τον κόπο να προβληματιστούν, μια και έχουν εθι-στεί στον «ωχ-αδερφισμό» και συμβιβαστεί στο ότι έτσι είναι τα πράγματα. Όμως, απαντήσεις σάν τις παραπάνω είναι, χωρίς αμφιβολία, από απλοϊκές ως ανησυχητικές. Γιατί ένα πολεοδομικό σύνολο σε καμιά περίπτωση δεν μπορεί να μορφωθεί από δική του νομοτελειακή τάξη, αν η κοινωνία δεν το θελήσει ή τουλάχιστον δεν το αποδεχθεί. Αφού, αυτό το σύνολο είναι κατά ένα μέρος η τάξη που καθημερινά μας περι-βάλλει ή ο κόσμος μέσα στον οποίο ζούμε τον *καθ' ήμᾶς βίον*. Γιατί, ακόμα, *η πόλη έχει τό πνεύμα, την ψυχοτροπία και νοοτροπία των γενεών που ζουν, δημιουργούν και ξεπνέουν στους κόλπους της...* (Αἰ. Micherlich).

Τούτος, λοιπόν, ο κόσμος μας, αυτό το πολεοδομικό κι αρχιτεκτονικό νεοελληνικό περιβάλλον, είναι, σε ελική ανάλυση, όχι μόνο το αποτέλεσμα που προβάλλει από το αίτημα της καθημερινής αναγκαιότητας, αλλά και μιάς συνθήκης που βασίζεται τουλάχιστον στην αποδοχή του. Είναι έτσι, με άλλους λόγους, το αποτέλεσμα μιάς συνθήκης που στοιχειοθετείται από τη στάση μας απέναντι σε όσα συμ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

βαίνουν, και η οποία εκτείνεται μέχρι την ηθική διάσταση του ατόμου, και συνακόλουθα της κοινωνίας. Καί είναι ακόμα τοῦτο το πολεοδομικό αποτέλεσμα, αν το δούμε μέσα από μια άλλη όψη, αυτό που κύρια γεννιέται από την έλλειψη συνείδησης για τό Όλο και το Καθολικό. Δηλαδή, από την έλλειψη της συνείδησης εκείνης που έκανε, κάποτε, τον *Ανώνυμο τον Έλληνα* να πει πως: *είμαι ένα μέρος του κόσμου, πώς μπορώ να ασχημίσω;*

Έτσι, μια πρώτη γενική απάντηση στο ερώτημα είναι ότι: η όποια δημιουργία, από την άποψη της ποιότητας, δεν μπορεί να διαθέτει τίποτε περισσότερο ή λιγότερο από την ποιότητα του δημιουργού της. Κι αυτό γιατί, *η εικόνα της πόλης δεν είναι τίποτε άλλο από την αποτύπωση της κοινωνίας της στο έδαφος* (L. Stross) αλλά και γιατί αυτή, αντανακλά τα οράματα του δημιουργού της (και) *μετέχει ενεργά στη διάπλαση του κοινωνικού* (της) *χαρακτήρα*... (Al. Micherlich).

Ύστερα από τα παραπάνω, φαίνεται καθαρά πως οι εύκολες απαντήσεις, σαν αυτές που σημειώθηκαν προηγούμενα, είναι χωρίς αμφιβολία όχι απλοϊκές κι αφελείς, αλλά επικίνδυνες. Κι αυτό, γιατί αφήνουν να μένουν άδηλα κι απροσδιόριστα τα αίτια που προκαλούν το φαινόμενο, με αποτέλεσμα αυτό να θρέφεται μέσα στη μακάρια καθημερινότητα, να διαιωνίζεται, να μεγαλώνει και, τέλος, με τη συσσώρευση και την καθολικότητά του, να κυριαρχεί. Γι' αυτό το λόγο, επομένως, μιά αναλυτικότερη και βαθύτερη θεώρηση του φαινομένου της αρχιτεκτονικής μας κατάντιας, άρα και της θέσης του αρχιτέκτονα ως δημιουργού-ποιητή *εἰς τόν καθ' ἡμᾶς βίον* –είναι χρήσιμη για πολλούς, και ιδιαίτερα για όσους λένε πως... πραγματικά ανησυχούν.

*

Στο σημείο αυτό, από την αρχή, θα ήθελα να πω τι μ' έκανε να γράψω τούτο το σημείωμα. Και, μάλιστα, να διευκρινίσω πως αφορμή γι' αυτό δεν στάθηκαν τα λόγια του Paul Valery ή η θλίψη που αποπνέει καθημερινά η μικρή μας πόλη ή η μεγάλη μας πολύκοσμη Πρωτεύουσα. Θα ήθελα, λοιπόν, να πω πως, αν αιτία είναι το γεγονός ότι η αρχιτεκτονική δυσμορφία κυριαρχεί από το ένα μέχρι το άλλο άκρο της χώρας, ως αφορμή στάθηκαν οι ομολογίες τριών Ηπειρωτών μαστόρων και ενός «Αθηναίου» μικοπωλητή... μπανανά. Και αυτό γιατί, μέσα απ' αυτές τις ομολογίες, σημαίνεται τι *λαμβάνει χώρα* σήμερα

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

στις πόλεις, και επομένως τί παράγεται, αλλά και τί ως έργο μπορεί στο μέλλον να παραχθεί.

Να, λοιπόν, τί ομολογούν αυτοί οι τέσσερις απλοί λαϊκοί συνάνθρωποί μας:*

-Ο πρώτος ήταν ένας σκαλιστής, που πελέκαγε το ξύλο, μέσα σ' ένα φτιαγμένο από «τσίγκια»,, πλήθρες και τσιμεντόλιθους «αυθαίρετο» εργαστήρι, κοντά στη δροσιά, τη γαλήνη ή τις αντάρες της ασημένιας λίμνης στά Γιάννινα. Ένας σκαλιστής που, όταν σε μια συνέντευξη ρωτήθηκε για τη ζωή και την τέχνη του, κατέληξε με τη φράση: *...τώρα έχω ένα σπίτι, μιά κυδωνιά, την κόρη μου... και το γιό... μου, που είναι καλύτερος μάστορας και από μένα.*

-Ο άλλος, ο δεύτερος, είναι ένας σκαλιστής του ξύλου, νέος, με καταγωγή από τη Μηλιά Μετσόβου, που την περιβάλλουν τα αιώνια δάση της οξυάς, οι μοσχοβολιές της μαύρης πεύκης και η λεβεντιά του αστερωτού έλατου. Αυτός, δουλεύοντας μέσα σ' ένα παρόμοιο με το προηγούμενο, από «τσίγκια» και πλήθρες εργαστήρι (ασφαλώς κι αυτό «αυθαίρετο...» κατά ΓΟΚ), στην ίδια συνέντευξη θα πει: *περηφανεύομαι να δίνω μορφή στο ξύλο.*

-Ο τρίτος είναι ένας πετράς. Ένας πετράς με καταγωγή κι αγωγή από τα αιώνια, ψηλά και περήφανα Τζουμέρκα που, όπως λέει το Ηπειρωτικό μοιρολόι, *...δεν καρτερούνε θάνατο, γεράματα δεν έχουν...* Ένας μάστορας, που κάθε τόσο κατεβαίνει στα Γιάννινα για δουλειά. Αυτός είπε: *έμαθα την τέχνη του πετρά απ' όταν ήμουν μικρός, κι τη νύχτα σηκώνομαν κι έχτιζα τις γκρεμισμένες μάντρες, κι την άλλ' μέρα οι χωραινοί νόμιζαν ότι τις έφκιαναν τα φαντάσματα.*

-Τέλος, ο τέταρτος, είναι ένας μικροπωλητής-μπανανάς, που σίγουρα είχε κατέβει από κάποιο χωριό, όμοιο με των άλλων, στη μεγάλη πολιτεία –την Πρωτεύουσα– για να ζήσει πουλώντας μπανάνες σ' ένα καρότσι. Αυτός έγραφε με γράμματα μεγάλα την τιμή της μπανάνας, 200 δρχ. το κιλό, αλλά, όταν σταμάτησα το αυτοκίνητο να διαλέξω, μου λέει: *αυτές εδώ* (που ήταν... σάπιες) *κοστίζουν 200 δρχ., και τούτες* (οι άλλες, οι καλές)*400 δρχ.*

Μέσα από τις παραπάνω τέσσερις ομολογίες που σημειώθηκαν, των τριών Ηπειρωτών μαστόρων και του μπανανά, είναι φανερό ότι ομολογούνται δυό εντελώς ξεχωριστές στάσεις ζωής. Δυό θέσεις που

* Έχουν δημοσευτεί στο περιοδικό *Εμείς* ('Ο κόσμος τῆς Ε.Τ.Ε.) τευχ. 21, Σεπτέμβριος 1989.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Κτίρια που τραγουδούν (Β. Χαρίσης, μαρκαδόρος)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ξεχωρίζουν κύρια και καίρια από την ποιοτική χροιά των ομολογιών τους, για το πώς αντιλαμβάνονται, και πώς τοποθετούνται μέσα στον κόσμο μας. Με άλλα λόγια, πώς βλέπουν τη ζωή, πώς νιώθουν τα μυστικά της τέχνης (και η κατεργαριά είναι τέχνη) και πώς αντιμετωπίζουν την αναγκαιότητα της καθημερινότητας. Αν μάλιστα σταθούμε πιο πολύ πάνω σ' αυτές τις ομολογίες και συλλογιστούμε λίγο πιο βαθειά, θα δούμε το πώς όλοι αυτοί αντιλαμβάνονται την πληρότητα του *ζεῖν*. Έτσι:

Στην πρώτη ομολογία, του μοναχικού σκαλιστή στην άκρη της λίμνης, βλέπουμε πως τούτος με σημασία ξεχωριστή περιγράφει ό,τι κατάφερε να δημιουργήσει, αναφέροντας: πρώτα το σπίτι του, ύστερα την κυδωνιά, δηλαδή το δένδρο που βγαίνει ως γέννημα μέσα από τη γής, και μετά τα παιδιά του, που δεν είναι άλλο από τη δική του γέννα.

Έτσι ασφαλώς, άθελα και χωρίς να ξέρει, μας θυμίζει, με ξεχωριστή ταύτιση, τη φράση από την Κοσμογονία του Ησιόδου που, θέλοντας να βάλει τα πράγματα στη σειρά και κατά τη σημασία που τους πρέπει, ορίζει ως κανόνα, αρχή και τάξη για τη ζωή μας: *πρῶτον μέν οἰκίαν, μετά βοῦν ἀροτῆρα, καί ὕστερον γυνή*. Στο σημείο αυτό, και πέρα απ' αυτή την απρόσμενη ταύτιση της φράσης του σκαλιστή και της ρήσης του φιλοσόφου, εύλογα γεννιώνται τα ερωτήματα:

– Γιατί ξεχώρισε ως πρώτο το σπίτι; Μήπως γιατί ο *οίκος* είναι ο χώρος που υποκαθιστά τον κοσμικό χώρο με τα ίδια μέτρα, ή μήπως ήταν ως *καθ' εαυτό*, κατά τον Kant, το σύνολο του κόσμου;

– Γιατί ξεχώρισε την κυδωνιά, ανάμεσα από τα άλλα στοιχεία του χώρου του; Μήπως η κυδωνιά ήταν γι' αυτόν σύμβολο του *ἀεί γίγνεσθαι* της Μάνας Γης, και γι' αυτό η μνήμη της αβίαστης ανάδυσης του αδιάκοπα αυτο-εγκλειόμενου και έτσι σιγουρεύοντος, περιβάλ-λοντος και κόσμου μας, που επικαλείται ο Χάϊντεγγερ; Μήπως αυτή η κυδωνιά, στη μέση της αυλής, ήταν η μνήμη του δένδρου του Παραδείσου ή του ξύλου της γνώσης, όπως το αποκαλεί η Αγία Γραφή; Μήπως ήταν το σύμβολο των νεκρών δένδρων, που αυτός, με τα σκαλίσματά του, ανάσταινε μέσα από τα μυστικά της τέχνης του;

– Γιατί, τέλος, η τόσο ξεχωριστή αναφορά στα παιδιά του; Μήπως ήταν η αναφορά στη δική του ανάσταση, μια και υποστηρίζεται πως με την τεκνογονία ο άνθρωπος αποκτά την αθανασία του; (Σωκράτης).

Όπως, όμως, και νά 'χει το πράγμα, φαίνεται πως ένα είναι

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

βέβαιο: αυτός ο σκαλιστής, στην άκρη της λίμνης Παμβώτιδας, έβγαζε το καθημερινό του μεροκάματο, βιώνοντας όλα εκείνα τα μυστικά για τη ζωή, όμοια όπως και ένας στοχαστής.

– Στη δεύτερη ομολογία, του σκαλιστή από τα δάση του αστερωτού έλατου, διακρίνεται πεντακάθαρα πως η εσωτερική παρόρμησή του για δημιουργία ήταν η *περηφάνια*. Με άλλα λόγια, μέσα από την ομολογία του διακρίνεται η αναζήτηση του δημιουργού που πασχίζει ν' αναστήσει τον κόσμο της φύσης με μορφές συμβολικές, μέσα από το νεκρό δενδρί που κατάντησε μαδέρι και καδρόνι. Γι' αυτό ακούς για την περηφάνια του, που μπορεί να βάζει μέσα στο νεκρό σώμα του ξύλου σκαλίσματα από κλαριά με λουλούδια, τσιροπούλια και γαμψώνυχους αετούς, κλιματσίδες και περήφανους «κυπάρισσους» και άλλα όσα ο νους του βάζει πως χρειάζεται για ν' αναστηθεί ο κόσμος που βίωσε και έκανε τρόπο ζωής κι όνειρο. Με άλλα λόγια, μέσα απ' αυτή την ομολογία, ακούς για την περηφάνια που μπορεί, μέσα από τη μυστική μαγεία της τέχνης, να πληρώνει τα κενά της καθημερινότητας. Και πιο πέρα, ακούς για την περηφάνια που μπορεί, ανασταίνοντας τα νεκρά, ν' απαντάει στην υπαρξιακή του αναγκαιότητα μέσα από την νοερή επικοινωνία με τον κόσμο που τον γέννησε, τον γαλούχησε, τον έθρεψε, και που ως θεϊκός είναι α-θάνατος.

Εδώ, όμως, γεννιέται το ερώτημα: μήπως αυτή η περηφάνια ξεπηδάει από την υπέρβαση που συντελείται μέσα από την κατανόηση της άρρητης σχέσης της τέχνης του με τη φύση, όπου καταγράφεται, κατά τον Καντίνσκυ, *η ρίζα των νόμων της σύνθεσης*; Όπως, όμως, κι αν εξηγηθεί η ομολογία τούτου, του σκαλιστή-μάστορα από το Μέτσοβο, δεν μπορείς παρά να διακρίνεις πως: η περηφάνια του δεν είναι άλλο από το αίσθημα της περηφάνιας που γεννιέται όταν κατορθώνεις να υπερ-βαίνεις, να ορα-ματίζεσαι και έτσι να κοινωνείς και, συνακόλουθα, να συν-ομολογείς με τον Κόσμο πέρα από τον κόσμο.

– Μέσα από την τρίτη ομολογία, χωρίς δυσκολία, βλέπεις πώς πλάθεται η αίσθηση του παραμυθιού. Μικρός, λέει, νύχτα, ως φάντασμα, έχτιζα για τους γειτόνους τις χαλασμένες μάντρες. Τούτη η παραμυθένια εικόνα –μύθος και μαρτυρία– για τον τρόπο της μύησης του μικρού παιδιού στην τέχνη της πέτρας δεν είναι παρά κάτι το μαγευτικό. Στο σημείο αυτό, όμως, θα πρέπει να θυμηθούμε τον Paul Diel, που σημειώνει πως: *ο μύθος δρα στο βαθύτερο συγκινησιακό χώρο και πως η καθαρτήρια λειτουργία όλων των καλλιτεχνικών παραγώγων συνίσταται στην επινόηση των μυθικών απεικονίσεων, γιατί*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

δεν υπάρχει υψηλότερη καλλιτεχνική και ηθική εκδήλωση από τις μυθολογίες, που αποτελούν υπερσυνείδητο όνειρο της αλήθειας.

Αν, λοιπόν, δεχθούμε ότι τέχνη είναι η *κρυφή εκείνη δύναμη που φτιάχνει όλους τους μύθους*, και συνακόλουθα ότι η μυστική μύηση είναι το πιο ικανό μέσο να παιδεύει και μορφώνει το δημιουργό, που νοούμενος ως ποιητής έχει την ανάγκη του μύθου, θα πρέπει να δεχθούμε και πως: η αυτή η μαγεία, ως σαγηνευτικά μυστικός τρόπος συμμετοχής στα άρρητα του κόσμου, ήταν ο τρόπος που μύησε τούτον το μάστορα στην τέχνη. Έτσι, λοιπόν, η παραπάνω ομολογία του μάστορα από το χωριό Κτιστάδες των Τζουμέρκων, για το πώς μυήθηκε στο χτίσιμο της πέτρας, χωρίς δισταγμούς, θα μπορούσε να ειπωθεί πως δηλώνει μιά ασύλληπτη σε ομορφιά και σημασία μορφή παιδείας. Μιάς παιδείας που, με το μυστικό κόσμο της νύχτας (όπου βγαίνουν τα γεννήματα της φαντασίας-τα φαντάσματα), έδωσε στο μικρό παιδί της Πίνδου την ικανότητα να υπερβαίνει τα καθημερινά, να κοινωνεί με τα υπερ-βατικά, και συνακόλουθα να γίνει τεχνίτης στο δούλεμα και το συν-ταίρι-ασμα της πέτρας. Κι ακόμα, γιατί έδωσε σ' αυτό το μικρό παιδί τον τρόπο ν' ακούσει τον *ένδον ήχον* της πέτρας, να τον συν-ταιρι-άξει μ' εκείνον των βράχων και των βουνών και, μέσα απ' αυτή τη μαγεία της σύνθεσης, να κοινωνήσει με τον κόσμο τους, για να τον κάνει βίωμα, τρόπο ζωής, μεροκάματο, αλλά και τέχνη.

– Στην τέταρτη ομολογία, βλέπεις πεντακάθαρα τη σατανική σκέψη. Τη σκέψη που μηχανεύεται *δίχως αιδώ* τον τρόπο να εξαπατήσει τον συνάνθρωπό του. Πώς δείχνοντάς του μιάν απίθανα μικρή τιμή, να τον προκαλεί να σταματήσει με την προσδοκία ν' αγοράσει μπανάνες. Με άλλα λόγια, βλέπεις το σατανικό μηχανισμό που χαλκεύει παγίδες, με σκοπό να κερδηθούν χρήματα, ή έστω μεροκάματο. Αυτό, χωρίς αμφιβολία, δεν μπορεί παρά να θεωρηθεί ως στάση ζωής αυτού του μπανανά της λεωφόρου Βουλιαγμένης. Μιά στάση όμως, η οποία δέν μπορεί να ερμηνευτεί ανεξάρτητα από το *γίγνεσθαι* της πόλης, την Πρωτεύουσα που, με το γνωστό σε όλους χάος της ασυμβατότητας και την αντιπαλότητα του «πολέμου», διασπά κάθε κοινωνική συνοχή, νεκρώνει κάθε αγαθή σχέση και δημιουργεί τις προϋποθέσεις για έλλειψη κάθε αγαπητικής συσχέτισης του ατόμου με το κοινωνικό σύνολο, το χώρο ζωής, το φυσικό, και πολύ περισσότερο με το μετα-φυσικό μας κοσμο-τάξη. Και δεν σκέπτεται ο ά-μοιρος, γιατί ξέχασε, τη Βιβλική ρήση πως: *Οὐδείς γάρ ἡμῶν ἑαυτῷ ζῆ καί*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

οὐδείς ἑαυτῷ ἀποθνήσκει. Έτσι στο σημείο αυτό γεννιέται το ερώτημα: μήπως τούτος ο μπανανάς έχασε κάθε ευαισθησία, γιατί, όπως ισχυρίζεται ο Σάμφορτ *κάθε άνθρωπος που έζησε πολύ μέσα στον κόσμο... είναι λίγο ευαίσθητος;*

Συμπερασματικά, λοιπόν, γίνεται φανερό πως, μέσα από τις ομολογίες που περιγράφτηκαν, οι δυό στάσεις-θέσεις είναι έντονα διάφορες και στην ουσία αντιδιαμετρικές. Γιατί, μέσα από τις καταθέσεις των τριών Ηπειρωτών μαστόρων, ιχνογραφείται η θέση που *απηχεί υψηλοφροσύνη*, ανάγεται στον κόσμο των ιδεών και της υπέρβασης, ενώ, μέσα από την κατάθεση του μπανανά, *απηχεί* φρόνημα *ταπεινόν καί ἀγεννές*.

Πολλοί θα μπορούσαν στο σημείο αυτό ν' αναρωτηθούν: τί σχέση έχουν όλ' αυτά με την αρχιτεκτονική, και ειδικότερα με το φαινόμενο που αρχικά επισημάνθηκε, πως κάποτε τα κτίρια τραγουδούσαν, ενώ σήμερα, στη μικρή ή τη μεγάλη μας πόλη, μοιάζουν να... *χυδαιολογούν;* Τί σχέση έχουν οι παραπάνω ομολογίες και η όποια *ηθικολογία*, που προηγούμενα αναπτύχθηκαν, με την αρχιτεκτονική και την πολεοδομία των πόλεών μας σήμερα;

Η απάντηση στα ερωτήματα αυτά είναι πως οι ομολογίες στάθηκαν αφορμή, γιατί αποτελούν χαρακτηριστικές του εκ-φαινομένου *είναι*. Κι ακόμα, γιατί μαρτυρούν για δυο διαφορετικούς *κόσμους:* από τη μια μεριά το ιστορικό και παραδοσιακό ήθος ανθρώπων της μαστορο-μάνας Ηπείρου, που έχτισαν όλα τα Βαλκάνια, δίνοντας δείγμα αρχιτεκτονικής ποιότητας στην ευρύτερη περιοχή μας, κι από την άλλη το *ά-ηθες* που, λίγο-πολύ σήμερα *εἰς τόν καθ' ἡμᾶς βίον*, ως νεοελληνικός νεωτερισμός, *συνιστά* τρόπο ζωής, και συνακόλουθα επιβάλλει την ποιότητα της δόμησης. Με δεδομένο δε, ότι έκφανση του *είναι* κάθε δημιουργού δεν είναι άλλο παρά το ήθος του, που αποτυπώνεται ως ποιότητα στο έργο του, οι παραπάνω μαρτυρίες ήθους αποτελούν και μαρτυρίες για το βαθύτερο λόγο της αρχιτεκτονικής και πολεοδομίας μας κάποτε και σήμερα.

Θα πρέπει ακόμα να σημειωθεί ότι οι ομολογίες έχουν και κάποιες άλλες σημασίες. Γιατί:

– Πρώτον, προέρχονται από άτομα που, ενώ έζησαν, μεγάλωσαν και γαλουχήθηκαν περίπου από την ίδια ιστορική παράδοση αυτού του τόπου, σε κάποια χωριά της χώρας μας, και ενώ φέρουν ως ίδιον *έθος* και βιώματα τις ίδιες θέσεις για τη ζωή, δείχνουν δυό στάσεις διαφορετικές, ή καλύτερα αντίθετες.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

– Δεύτερον, ενώ οι τρείς πρώτοι εξακολουθούν να ζούν ή να συνδέονται άμεσα με τό χώρο καταγωγής τους, ο τέταρτος ζει, ή *πρέπει* να ζεί, στη μεγάλη μας Πρωτεύουσα, που συγκεντρώνει τους τέσσερις από τους δέκα κατοίκους της χώρας, και έτσι κατακυριαρχεί πάντων.

– Τρίτον, ο χώρος της Πρωτεύουσας, *απηχεί*, ό,τι νεώτερο διαθέτει τούτος ο τόπος και ως πρότυπο, χωρίς πολλές-πολλές αμφιβολίες, με τους προσανατολισμούς και τις προσδοκίες της εκπαιδεύει όλη τη ρωμιοσύνη.

Έτσι, λοιπόν, οι τέσσερις αυτές ομολογίες-μαρτυρίες είναι ασφαλώς *δείγματα των τάσεων μετασχηματισμού συνειδήσεων από την παράδοση προς το μοντέρνο*, κι ο δείκτης του κατά πού τείνει η αρχιτεκτονική. Μιά και η Πρωτεύουσα, ως πρότυπο πόλης, αποτελεί τον κύριο οδηγό... *εκπτύχωσης και εξέλιξης της συνείδησης του ανθρώπου ως ατόμου και ως ομάδας...* και δείχνει κατά το... *πού θα τραβήξει η ιστορία μας, συνακόλουθα και η μοίρα μας...*(Al. Micherlich).

*

Προηγούμενα, έγινε μιά κάποια γενική αναφορά για τη σχέση μεταξύ ήθους και αρχιτεκτονικού ύφους. Πέρα, όμως, απ' αυτή τη γενική επισήμανση, υπάρχουν κάποιες ακόμα ειδικότερες σχέσεις. Σχέσεις που συσχετίζουν τη αρχιτεκτονική με το ήθος των δημιουργών της, δηλαδή του αρχιτέκτονα, των μαστόρων κι αυτού που θέλει να χτίσει ένα κτίριο, και οι οποίες πρέπει να επισημανθούν.

Έτσι, μεθοδολογικά, για να γίνει μια κάποια προσέγγιση στην απάντηση του ερωτήματος, ποιά είναι η ειδικότερη σχέση μεταξύ του ήθους και της Αρχιτεκτονικής, φαίνεται λογικό να καταγραφούν οι εννοιολογικές σημασίες των όρων Αρχιτεκτονική, Αρχιτέκτονας, μάστορας, έθος, ήθος, ύφος. Κι αυτό, γιατί είναι βέβαιο πως μέσα στην κάθε λέξη έχει εναποτεθεί η έννοια και η σημασία που η ανθρώπινη, εδώ η Ελληνική σκέψη, επι-σήμα-νε ἱστορικά. Ακόμα, ν' αναλυθούν για κάθε έννοια οι χαρακτήρες που προκύπτουν ή που μπορούν να επισημανθούν μέσα από κριτικές τοποθετήσεις και, τέλος, να περιγραφούν, έστω σε πρώτη προσέγγιση, οι βαθύτερες άμεσες και έμμεσες μεταξύ τους σχέσεις. Κι όλα αυτά, με απώτερο σκοπό-ελπίδα, μήπως και καταδειχθεί ο λόγος της *κατάντιας* της αρχτιτεκτονικής δημιουργίας σήμερα, και συνακόλουθα το δίλημμα επιλογών του δημιουργού

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

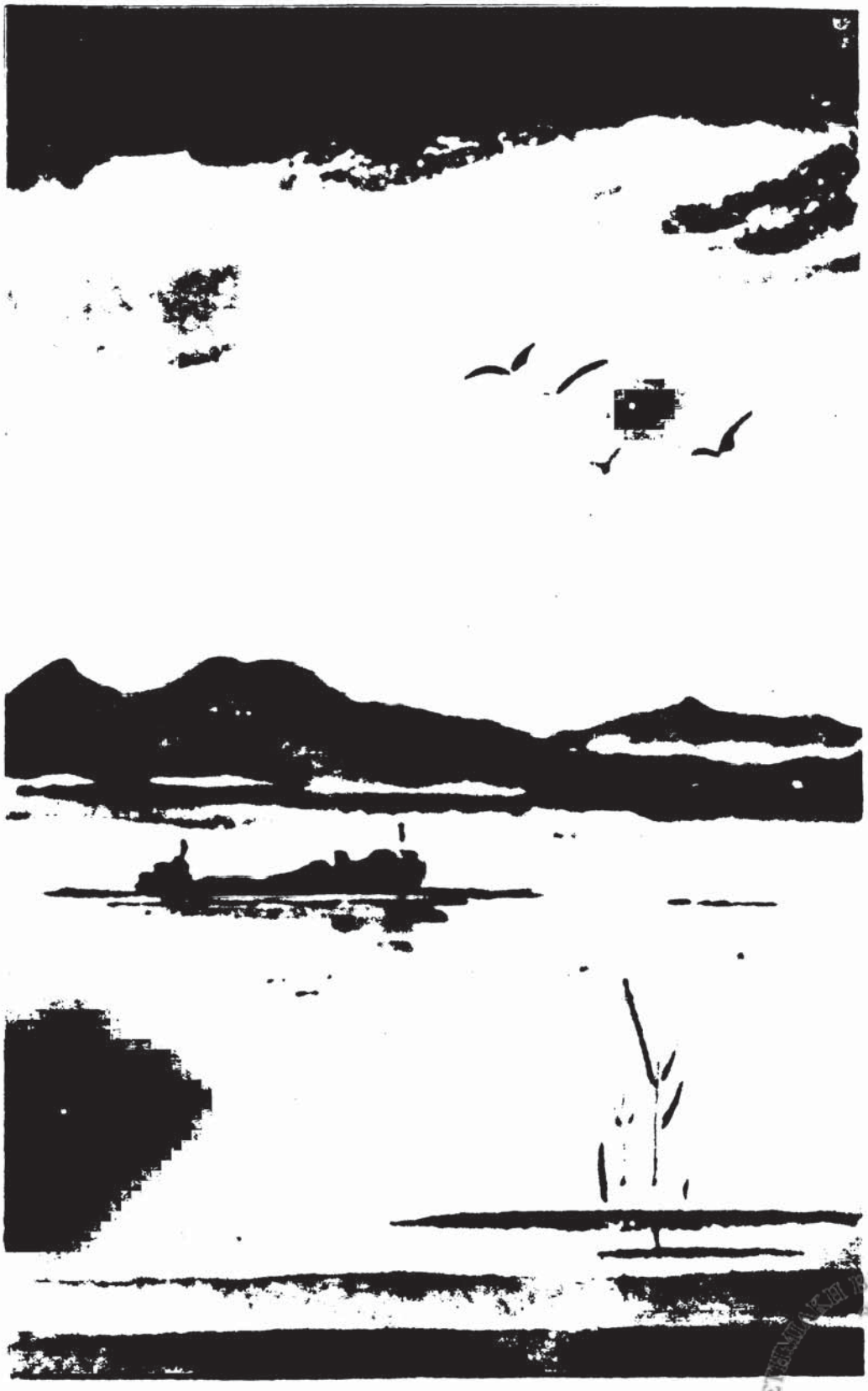

Λίμνη Παμβώτις (Β. Χαρίσης, ιδιατυπία)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

–αρχιτέκτονα ποιητή– μέσα στις συνθήκες του *καθ' ήμᾶς βίου* σήμερα.

*

Εννοιολογικά, ο όρος *Αρχιτέκτων* πρωτοπαίρνει τον ορισμό του από τον Όμηρο πως: τέκτων είναι *ὃς ρα τε πάσης εὐειδὴ σοφίης*. Που σημαίνει πως τέκτονας-αρχιτέκτονας είναι αυτός που έχει την ικανότητα με όλη τη σοφία να οικοδομεί κτίρια εύ-μορφα. Ο ορισμός δε αυτός αποκτά και μιά άλλη διάσταση από τη ρήση του Αριστοτέλη, που ορίζει ότι το έργον... είναι απλά του αρχιτέκτονα, ο δε *λόγος ἀρχιτεκτονεῖν*.

Αν τώρα σκεφτούμε ότι: *σοφία* είναι το *να ενεργείς κατά τη φύση ως ειδήμων*, *μορφή* είναι η εξωτερική *έκφραση του ένδον περιεχομένου* ενός πράγματος, και *ωραίο* είναι *η τέλεια αρμονική σύζευξη μορφής και περιεχομένου*, τότε, μέσα από τους ορισμούς η έννοια του όρου αρχιτέκτων παίρνει πολύ μεγαλύτερες διαστάσεις. Παίρνει τις διαστάσεις που καθορίζουν το έργο του αρχιτέκτονα ως έργο ποιητή, που καλείται *να προάγει κάτι τι από το μή όν σέ όν* (Πλάτων).

Το έργο, όμως, του αρχιτέκτονα είναι η τέχνη της σύνθεσης και κατασκευής ενός κτιρίου. Ή, διαφορετικά, η τέχνη της δημιουργίας *μετά πάσης σοφίας*, ενός χώρου ζωής ανθρώπων, για διαφόρους σκοπούς. Πράγμα που σημαίνει τη δημιουργία του *δοχείου*, όπου λαμβάνει χώρα κάθε τι ως φανερό κι άδηλο και μέσα στο οποίο καλείται να ζήσει ο άνθρωπος. Έτσι τελικά, αρχιτεκτονική σημαίνει την τέχνη της δημιουργίας του *εν δυνάμει* χώρου ζωής του ανθρωπου ο οποίος, ως περι-βάλλον, προσ-βάλλει και φορτίζει αυτόν με όλες εκείνες τις ρητές κι άρρητες δράσεις που λαμβάνουν χώρα ως φυσικές και μεταφυσικές. Αν δεχθούμε δε ακόμα ότι η ζωή του ανθρώπου στηρίζεται μεν στην καθημερινή και πρακτική αναγκαιότητα, αλλά κύρια και πέρα απ' αυτή στηρίζεται στην υπερβατική αναγκαιότητα, στην οποία η οντολογική του υπόσταση υπαγορεύει, τότε προκύπτει πως η αρχιτεκτονική δημιουργία σκοπό της έχει το να θεραπεύει κύρια θέματα υπερβατικής. Και γίνεται έτσι φανερό, πως για να πετύχει στην προσπάθεια αυτή, δεν μπορεί παρά να ενεργεί μέσα από την αισθητική λειτουργία, μια κι αυτή είναι ο δρόμος για την προσέγγιση του άρρητου κόσμου μας.

Με αυτή, λοιπόν, την έννοια η αρχιτεκτονική είναι η τέχνη που

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σκοπό της έχει να *εν-εργο-ποιεί την α-λήθεια του κόσμου* στο χώρο μιά κι αυτός είναι ο σκοπός της κάθε τέχνης. Έτσι ο χαρακτήρας του αρχιτεκτονικού έργου, ως έργου τέχνης, δεν μπορεί παρά να είναι το *υψηλόν* που, κατά τους ορισμούς του Λογγίνου, είναι *καλό και αληθινό* και τα έργα του είναι *διά παντός άρέσκοντα καί πᾶσιν.*

Τέλος, επειδή η κατασκευή ενός κτιρίου έχει ανάγκη από τη συνεργασία πολλών τεκτόνων, σημαίνει πως ο *Αρχι-τέκτων*, έχει την πρώτη ευθύνη. Κι ακόμα πως, αν ο αρχιτέκτονας έχει τον πρώτο ρόλο και ευθύνη στην ποίηση του όλου έργου, ο μάστορας, κατά το βαθμό που συμμετέχει ως πετράς, ως ξυλουργός, ως ξυλογλύπτης, ή ακόμα ως απλός εργάτης, με την έννοια ότι συν-λειτουργεί στην τέχνη, έχει, ως ποιητής του μέρους, ένα μέρος του ρόλου και της ευθύνης του έργου. Όπως, για παράδειγμα, συμβαίνει στην περίπτωση της ορχήστρας, όπου ο μαέστρος (μαΐστορας, μάστορας), με το σύνολο των εκτελεστών, δημιουργούν, με την τέχνη της Μουσικής, την έκφραση του λόγου της ορισμένης σύνθεσης.

Το συμπέρασμα, επομένως, που προκύπτει είναι ότι η αρχιτεκτονική, ως τέχνη, θα πρέπει να θεραπεύει τα αιτήματα της ζωής των ανθρώπων στην ολότητά τους, ως συμ-βατικά και υπερ-βατικά. Και τα μεν συμβατικά, γιατί ο άνθρωπος, μέσα στα κελύφη της, ζει την καθημερινότητά του, τα δε υπερβατικά, γιατί είναι ένα αίτημα αδιαμφισβήτητο της οντολογικής του υπόστασης. Θα πρέπει δε, ακόμα, να θεραπεύει τα αιτήματα αυτά κατά τις επιταγές της ιδιορρυθμίας της συγκεκριμένης κοινωνίας και του συγκεκριμένου ατόμου, όπως αυτή έχει πλαστεί μέσα από τη σύζευξή τους με τον ορισμένο τόπο, διαχρονικά. Ληλαδή, την ιδιορρυθμία που εκφράστηκε ως *έθος* (συν-ήθεια ή κοινά ήθη) και υπαγορεύει την αναγκαία συνθήκη για εξασφάλιση της αρμονικής σύνθεσης του όλου (Ο Θαλής ο Μιλήσιος έλεγε: *ό,τι δίνεις στα παιδιά σου, πρέπει να είναι αυτό που παίρνεις από τους γονείς σου*, κι ο H. Focillon, στο έργο του: *Η ζωή των μορφών*, σημειώνει πως: *το έργο τέχνης... έχει ιδιαιτερότητα, πατρίδα, ατομικότητα...*).

Κάτω, λοιπόν, απ' αυτές τις συνθήκες και παραδοχές, είναι φανερό ότι η αρχιτεκτονική ως τέχνη, έργο και ευθύνη της, έχει να δημιουργεί *δοχείο* ζωής, που θα θεραπεύει τα ατομικά αιτήματα του χρήστη, σύμφωνα με τις επιταγές του κοινωνικού έθους που ιστορικά έχει καταξιωθεί. Και πως για να πραγματοποιηθεί αυτό, κατά τη δημιουργία ενός έργου, είναι αναγκαία η ομόλογη συμμετοχή του αρχιτέκτονα, των μαστόρων και του χρήστη του οικοδομήματος. Γιατί, αν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

το *έθος* όλων αυτών που λαμβάνουν χώρα συνιστά ασυμβατότητα, αν τα συν-ήθεια *διάδουν* αντί να *συνάδουν*, είναι φανερό πως, αντί να προκύψει έργο συμ-φωνίας, θα προκύψει έργο παρα-φωνίας.

Για μια άλλη προσέγγιση του ορισμού της αρχιτεκτονικής, είναι ανάγκη να δηλωθεί τί σημαίνει αρχιτεκτονική ποιότητα. Με άλλα λόγια, είναι ανάγκη να σημειωθεί, έστω και διαγραμματικά, τι σημαίνει τέχνη, μιά και η αρχιτεκτονική είναι τέχνη.

Τον ορισμό μας δίνει ξεκάθαρα ο Hegel, που θα πεί πως *το θεμελιακό ενδιαφέρον της τέχνης συνίσταται στο ότι ...οι παγκόσμιες σκέψεις του πνεύματος προσφέρονται στα βλέμματά μας* και πως *το αρχιτεκτονικό έργο είναι... σαν μιά ανόργανη φύση κατασκευασμένη από χέρι ανθρώπου.* Πράγμα που σημαίνει πως το αρχιτεκτονικό έργο είναι μιά δημιουργία από ύλη, την οποία, κατά τον Μέγα Αντώνιο, *οὐδέ γάρ οἷον... διακοσμεῖσθαι χωρίς τῆς διακρινούσης δυνάμεως τοῦ λόγου, ὅς ἔστι εἰκών καί νοῦς καί σοφία καί πρόνοια Θεοῦ.* Τέλος, ο Καντ, τονίζοντας μιά άλλη διάσταση, θα σημειώσει ότι, επειδή η ηθική ανήκει στο χώρο της μεταφυσικής των ηθών κι αυτά εκτίθενται σε κάθε είδους διαφθορά, *για να είναι μια πράξη καλή από ηθική άποψη*, πρέπει να γίνεται *ένεκα* του ηθικού νόμου που συνιστά ο Θείος Νόμος-Λόγος.

Έτσι, λοιπόν, το αρχιτεκτονικό έργο-κτίριο δεν μπορεί να ανταποκριθεί στον προορισμό του, αν από μέσα δεν απηχεί τον *ξυνό* (κοινό) *λόγο* του Ηρακλείτου, ή το *ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος* του Ευαγγελιστή. Με άλλα λόγια, το αρχιτεκτονικό έργο είναι ανάγκη να φέρνει μέσα του ως σοφία το Λόγο, που ορίζει την οντολογική υπόσταση του ανθρώπου, αλλά και την παγκόσμια τάξη ως Φύση-Δημιουργία.

Μέσα, λοιπόν, απ' όλα αυτά, βγαίνει πάλι το συμπέρασμα, ότι το έργο το αρχιτεκτονικό –το κάθε κτίριο που βλέπουμε στο δρόμο μας και, τέλος, η πόλη– δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι έφτασε στο σκοπό του, αν δεν συν-ομολογεί με τον *ἐν ἀρχῇ* Λόγο, και συνάκολουθα το λόγο του τόπου ως ιδιαίτερο έθος, ήθος και ηθική έκφανση της δυναμικής του *ἀεί γίγνεσθαι* σ' αυτόν.

*

Σύμφωνα με τα παραπάνω, φαίνεται πως μιά από τις κύριες παραμέτρους της δημιουργίας του αρχιτεκτονικού έργου αποτελεί το έθος, που στο βάθος δεν είναι τίποτε άλλο από την καταξιωμένη ιστορικά

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τοπιο της Πινδου (Β. Χαρισης, φατογραφια)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

στάση ζωής των ατόμων σ' ένα χώρο. Μια στάση που κύρια σχηματοποιήθηκε από τον εθι-σμό προς όλα όσα συμβαίνουν *–αισθητά και επαίσθητα–* στο χώρο, όπου τα άτομα λειτουργούν και συν-λειτουργούνται κατά το καθολικό *γίγνεσθαι*, μέσα από το οποίο διαμορφώνεται ως *έθος* (συν-ήθεια) και τελικά διαπλάθει το ιδιαίτερο *ήθος* του ατόμου και της κοινωνίας ή, όπως λέει ο Αριστοτέλης, *τό τῆς πόλεως τό ἦθος*.

Πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι, όπως είναι γνωστό, μέσα από τον εθισμό, το άτομο παιδεύεται κατά το ατομικό του έθος. Άρα, παιδεύεται κατά το ήθος-χαρακτήρα, που σημαίνει πως πλάθεται ηθικά. Και ακόμα, πως από το έθος, που όπως λέμε αποτελεί τη δεύτερή του φύση, παιδεύεται και μορφώνεται η νέα του εσωτερική-ψυχική τάξη που αποτελεί το ήθος. Γι' αυτό κι ο όρος ηθο-ποιός σημαίνει αυτόν που ποιεί ήθος, και πως η ηθο-ποιία *παιδεύει* (Σέξτος ο εμπειρικός), αλλά και πως τα *ήθη και έθιμα... ασκούν την ενδόμυχη ενεργοποιό πρόθεση* και *στην ηθική υπερσυνείδηση* (θεμελιώνεται) *το πραγματικό έρεισμα των πολιτισμών* (Paul Diel) Θα πρέπει δε ακόμα να σημειωθεί πως, κατά τον Κοραή, το *ἠθικῶς γελᾶν* του Πλουτάρχου έχει την έννοια του *συν-εκ-φαίνεσθαι τι τῆς τοῦ μειδιῶντος ψυχῆς ἤθους*, ενώ, ο Διονύσιος ο Αλικαρνασσεύς σημειώνει πως το ήθος του αγαλματοποιού –άρα και του κάθε δημιουργού-αρχιτέκτονα, κλπ.– στοιχειοθετεί τις εκφάνσεις του *ἐπί τῆς ἠθικῆς ἐντυπώσεως, ἣν ἐμποιεῖ τό ἄγαλμα*. Και, τέλος, ο Αριστοτέλης, στη Ρητορική του, με σαφήνεια γράφει πως ο *χαρακτήρας και η διάθεση του ομιλητού* (το ήθος του), *εντυπούμενα δια του λόγου αυτού εις τους ακροατάς, δίνουν ηθικήν εντύπωσιν*.

Γίνεται, λοιπόν, έτσι φανερό ότι το έθος του δημιουργού, νοούμενο ως ηθική στάση και ήθος, αποτυπώνεται στο έργο του, συναρτάται με το *ήθος της πόλης*. Και πως, συνακόλουθα, ο χαρακτήρας των έργων, άρα και των κτιρίων, είναι *κατ' εικόνα και ομοίωση* του έθους της μικρής ή της μεγάλης μας πόλης.

Από τα παραπάνω καταδεικνύεται ο κρίσιμος δεσμός της σχέσης μεταξύ ποιότητας έργου και ήθους, κι ότι αφού αυτό δρά καταλυτικά, μπορεί να διαμορφώνει έθος από *ταπεινόν και αγεννές* έως και *υψηλόν*. Την κρισιμότητα δε του δεσμού αυτού ο Λογγίνος κατηγορηματικά επισημαίνει, τονίζοντας πως: *...οὐδέ γάρ olον τε μικρά καί δουλοπρεπῆ φρονοῦντας καί ἐπιτηδεύοντας... θαυμαστόν τι καί τοῦ παντός αἰῶνος ἐξενεγκεῖν ἄξιον*. Αλλά κι ο *Έλλην ο Ανώνυμος*, στο έργο

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Η ΗΣΥΧΙΑ ΕΙΝΑΙ ΕΠΕΝΔΥΣΗ

Για καλύτερη ποιότητα ζωής...

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

του *Ελληνική Νομαρχία*, δηλώνει με έμφαση πως: *Το πρώτον το θανατηφόρον... σύμπτωμα... είναι η διαφθορά των ηθών* και ότι *...ευκόλως ξαναλαμβάνει την ελευθερίαν της μια πολιτεία..., όταν φυλάττει σώα τα ήθη της.*

Εδώ, όμως, γεννάται το ερώτημα: ποιά είναι τα σωστά ήθη; Ποιό είναι το *υψηλόν*, το *ταπεινόν* κι *αγεννές* ήθος; Ποιά είναι τα ήθη της πόλης, του αρχιτέκτονα-ποιητή, του μάστορα και του χρήστη, που μπορούν να πλάσουν έργο υψηλό; Κι όλα τούτα μέσα από το εννοιολογικό βάρος των όρων, όπου το *υψηλόν* σημαίνει μέγα, το *λαμπρόν φρόνημα* νου πνεύμα και κρίση, το *ταπεινόν* σημαίνει α-θυμία, προστυχιά, και το *αγεννές* φαύλο, χαμερπές και ποταπό.

Τα ερωτήματα, όμως, αυτά είναι γνωστό πως έχουν πολυαπαντηθεί. Όχι γιατί έχουν γραφεί πολλά, όσο γιατί έχει γίνει πλέον συνείδηση πως ήθη υψηλά είναι μόνο όσα προβάλλουν μέσα από τον *ἐν ἀρχῇ ξυνό (κοινό) Λόγο τῆς τοῦ παντός διοικήσεως* προς τον οποίο ταυτιζόμαστε αν: *ἀγαπήσωμεν ἀλλήλους, ἵνα ἐν ὁμονοίᾳ ὁμολογήσωμεν* (ἀγαπήσωμεν ἀλλήλους ἵνα ἐν ὁμο(ια)-(εν)νοία ὁμο(ιο)-λογ(ο)ήσωμεν). Με άλλα λόγια, υψηλά ήθη είναι όσα *συνάδουν* προς το Λόγο που εν-υπάρχει στις εκφάνσεις της φύσης, νοουμένης ως Θείας Δημιουργίας, αλλά και έχουν καταξιωθεί κατά την παράδοση, που αιώνες βίωσε το χώρο, διέκρινε αρχές και μόρφωσε ήθη. Εν-υπάρχει μέσα μας και εκφράζεται ως στόχαση ποιητή. Εν-υπάρχει παντού, και στα πιό ταπεινά, όταν βιώνεις με σχέση αγαπη-τική μιά και η *φιλία... γεννᾶται ἀπό τήν ὁμοιότητα τῶν ἠθῶν τε καί ἰδεῶν δύο ὑποκειμένων...* (όταν) *ἀγαπῶνται ἀμοιβαίως*, και δεν υπάρχει, όπως λέει ο ίδιος στοχαστής, όταν *οἱ ἠθικοί ὁρισμοί κατεστράφησαν μέ τά μέτρα τοῦ χρυσοῦ. Ἡ ἐφεύρεσις τῶν χρημάτων κατέστησε τούς ἀνθρώπους ἐχθρούς... τοῦ ἑαυτοῦ των... [καί] ἔφθειρε τά ἤθη...* (Βλέπε: «μπανανά», αλλά κι... όσους δεν μνημονεύονται).

*

Μέσα από τη συνεκτίμηση όλων όσων έχουν σημειωθεί, βγαίνει αβίαστα το συμπέρασμα πως αναγκαία συνθήκη δημιουργίας αρχιτεκτονικού έργου υψηλής ποιότητας αποτελεί η ύπαρξη *υψηλού* ήθους. Δεδομένου δε, όπως τονίστηκε, ότι το ήθος εκφράζει το έθος και την ηθική στάση του ανθρώπου, προκύπτει πως η δημιουργία έργου τέχνης υψηλής ποιότητας απαιτεί την ηθική στάση που πηγάζει από το

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σέβας προς τον Κόσμο και την καταξιωμένη ιστορική εμπειρία ενός τόπου, ενός λαού, που, με άλλα λόγια, βασίζεται στην ηθική στάση, που *ἐν δυνάμει* εκτείνεται μέσα από την τοπική παράδοση. Και φαίνεται ακόμα καθαρά, πως το ήθος του έργου δεν είναι παρά η έκφανση του έθους του εντολοδόχου που χαλκεύεται μέσα στο *ήθος της πόλης*, όπου ζουν.

Έτσι, το δεύτερο λοιπόν συμπέρασμα που προβάλλει τώρα είναι πως το *ήθος της πόλης*, που πρότυπό της αποτελεί η Πρωτεύουσα, είναι ο πρώτος υπεύθυνος για τη συνολική αρχιτεκτονική μας παρουσία. Γιατί το ήθος του *μπανανά*, που αναφέρθηκε, δεν είναι άλλο από το στίγμα που σημασιοδοτεί το ηθικό, άρα το αρχιτεκτονικό παρόν και μέλλον τούτης της πόλης που τη λέμε Πρωτεύουσα και που κατάντησε το μικρο-πωλητή μικρο-πολίτη, και που σίγουρα θα έκανε τον Εμπεδοκλή να ξαναπεί: *ἔκλαυσά τε καί κώκυσα ἰδών ἀσυνήθειαν χώρου...*

Κλείνοντας, και για να θυμηθούμε πάλι τα λόγια του P. Valery, θα μπορούσαμε τώρα να πούμε πως τα κτίρια *τραγουδούν*, όταν οι ποιητές γράφουν ωδές που όλοι τραγουδούν, και πως *χυδαιολογούν* όταν ο ποιητής χαθεί και οι πολίτες *δίχως αἰδώ* γίνονται α-ήθεις.

*

Στο σημείο αυτό θα μπορούσε να διατυπωθεί το ερώτημα: άλλαξαν τα ήθη; Κι αν άλλαξαν έχουν γίνει τόσο α-ήθη; Η απάντηση μπορεί, απλά, να δοθεί μέσα από δυό αναφορές.

– Η πρώτη είναι ένα παλαιό γραπτό, που αναφέρει πως: *...ο ιδιοκτήτης... έφερε ένα* (μάστορα) *και του ζήτησε να φτιάξει ένα σπίτι· (αυτός) στάθηκε σε ένα σημείο... έρριξε μιά ματιά στα δένδρα, στο έδαφος, στη γύρω περιοχή και την πόλη... Μετά μέτρησε τις αποστάσεις και τις σημάδεψε με τα στυλιάρια... Ρώτησε τον ιδιοκτήτη ποιά δένδρα μπορούν να κοπούν, μετέφερε τα στυλιάρια μερικά βήματα, έγνεψε, και έδειξε ευχαριστημένος. Βρήκε πως το νέο σπίτι δεν θα εμπόδιζε τη θέα των γειτονικών...* και κατόπιν συνέχισε, εξετάζοντας το φως, τον ήλιο, το νερό κλπ. (D. Gradrizan-Z.Neidhardt, Architecture of Bosnia, 1957, σ. 313).

Από τούτο το σημείωμα δεν μπορεί να μην επισημανθεί η τάξη με την οποία εξετάζει, αυτός ο κάποτε μάστορας-αρχιτέκτονας της παράδοσης, πρώτα απ' όλα και κύρια το έδαφος, το φως, τον ήλιο, το νερό, τα δένδρα και το ότι *δεν θα εμπόδιζε τη θέα των γειτόνων*.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Και πως μέσα απ' αυτή την τάξη, χωρίς καμιά επιφύλαξη, μαρτυρείται το έθος της παράδοσης και η ηθική στάση του μάστορα απέναντι στον Κόσμο, νοούμενον ως τάξη στο φυσικό και κοινωνικό μας χώρο. Κι αυτό γιατί λέει, πως τότε μόνο δείχνει να είναι *ευχαριστημένος*, όταν ένα-ένα όλα συν-ταιριάζουν καλά, πράγμα που μας θυμίζει το πρώτο βιβλίο της Γένεσης στην Αγία Γραφή, όπου κατά τη Δημιουργία του Κόσμου: *εἶπεν ὁ Θεός γενηθείτω... καί εἶδεν ὅτι καλόν...* Και δεν μπορεί, ακόμα, να μη σημειωθεί πως τούτες οι αναφορές στη φύση, στο συνάνθρωπο, και κατά τρόπο σύμφωνο στη Γραφή, συνιστούν, με βεβαιότητα, *φρόνημα υψηλόν* και *εἰς τά καθ' ἡμᾶς* μοιάζουν ως ακατανόητες.

– Η δεύτερη είναι οι ομολογίες που αναφέρθηκαν: από τη μιά μεριά η ομολογία αυτών που ζουν την παράδοση και με στόχαση πασχίζουν για μεροκάματο, από την άλλη η ομολογία της απάτης, που είναι σήμερα «σπορ» σχεδόν καθολικό. Όσοι αμφιβάλλουν, ας θυμηθούν: πόσοι αγωνίζοναι να εξαπατήσουν με κάθε τρόπο, όμοια με το μπανανά, το Νόμο, το Πολεοδομικό Γραφείο, τους πάντες και τα πάντα! Πόσοι αγωνίζονται να κερδίσουν –δίνοντας ό,τι κι αν χρειαστεί στον τάδε και τον τάδε– περισσότερη εκμετάλλευση της Γης, που την είπαμε οικόπεδο και «Συντελεστή Δόμησης», ή το συνάνθρωπο που τον βλέπουμε ως... πελάτη. Καί μάλιστα, χωρίς καν υποψία πως έχουμε καταντήσει το *εμαυτόν* φρόνημα *ταπεινόν* και *αγεννές*.

*

Αν όμως τα πράγματα είναι έτσι, όπως περιγράφτηκαν, τίθεται τελικά και ένα άλλο ερώτημα: ποιά είναι σήμερα η θέση ενός αρχιτέκτονα με ήθος *υψηλόν*, η του αρχιτέκτονα που νοιώθει την ανάγκη να είναι ποιητής. Του αρχιτέκτονα που ξέρει πως πρέπει, όπως σημειώνει ο Χάϊντεγγερ, να *παραμένει... σχεδόν σαν μιά πορεία αυτομηδενισμού μέσα στη δημιουργία για χάρη της ανάδυσης του έργου, όταν, ο ρόλος του κατάντησε σε ρόλο τριταγωνιστή στην ποίηση της οικοδομίας* (και έχει συνείδηση) *πως το φάρμακο είναι η ικανοποίηση της συγκινησιακής ζωής... μέσα από τη στενή σχέση του θυμικού και του λογικού των πόλων της ψυχής του ανθρώπου* (Al. Micherlich). Με *άλλα λόγια*, όταν ο αρχιτέκτονας ξέρει πως η *ποιότητα στηρίζει τους θεούς* (Οδ. Ελύτης). Και πως με τη *πράξη μπαίνεις στην ίδια θέση του Θεού* και πως η τελειότερη πράξη είναι το χτίσιμο και πως

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

αυτό *γυρεύει αγάπη, στοχαστικό βίθισμα, υποταγή στην ωραιότερη σκέψη σου, επινόηση νόμων από την ψυχή σου, και κάμποσα άλλα που ούτε υποψιάζεσαι πως τα κατέχεις* (Paul Valery).

Με άλλα λόγια του αρχιτέκτονα, που ξέρει πως πρέπει να ζει ως ποιητής και νοιώθει την ανάγκη να ορα-ματίζεται αντί να ορά, να υπερ-βαίνει αντί να βαίνει, να πλάθει, να ζωγραφίζει χρώματα και να ζει όταν τα χρώματα δίνουν χαρά και η πλαστική του εμπνέει. Του αρχιτέκτονα, που θλίβεται όταν η υπέρβαση αρκείται *είς τά καθ' ήμᾶς* και το όραμα αρκείται εις τα *καθ' ήμέραν* και που συν-θλίβεται όταν νοιώθει πως απομένει μόνος.

Όσο κι αν θυμάται τούτος ο αρχιτέκτονας την απορία του Δαβίδ: *Ίνα τί λαοί ἐμελέτησαν κενά...* αλλά και τη συμβουλή του ποιητή: *Έτσι ο ποιητής. Σκληρός. Και να ζητάει τ' αδύνατα, μέσ' από τα* καθημερινά και τις προκλήσεις, δεν μπορεί ν' αποφύγει το δίλημμα τί πρέπει να κάνει: ν' ακολουθήσει ή τα *καθ' ήμᾶς* ή τα *καθ' ἑαυτόν;* Ν' ακολουθήσει τα α-ήθη που σχεδόν όλοι καθημερινά του λένε, ή να οπλιστεί με την απόσταση της μοναξιάς *πίσω από το σύννεφο*, και ως αναχωρητής να τελειώνει στην α-τέλεια.

Πάλι, όμως, θα τεθεί σε αυτόν το ερώτημα: αν η επιλογή της αναχώρησης του ποιητή είναι από αδυναμία, από ευαισθησία ή τίμημα ζωής. Αν αυτή είναι η μοίρα του, όπως πάει να πει κάπου ο Καβάφης: *Προσπάθησε να τα φυλάξεις, ποιητή, / όσο και αν είναι λίγα αυτά που σταματούν. /../ Βάλτα, μισοκρυμμένα, μες τις φράσεις σου./ Προσπάθησε να τα κρατήσεις, ποιητή, όταν διεγείρονται μες το μυαλό σου.*

Η απάντηση σ' όλα αυτά φαίνεται να είναι μία. Και πως αυτή έρχεται από τον ζωγράφο Θεό-φιλο που ζούσε στη Μυτιλήνη *αποθέμενος πάσαν την βιωτικήν μέριμναν*, κι όταν *τον κορόιδευαν, τον γιουχάιζαν...., η απόκρισή του ήταν ένας Καραϊσκάκης, δυό φορές πιό μεγάλος από τον Άϊ- Γιώργη...., οι κοπέλες τον χαχάνιζαν, κι εκείνος ανιστορούσε για χάρη τους τα πάθη του Ερωτόκριτου και της Αρετούσας...*

Γι' αυτό και έρχονται πάλι στη μνήμη μου τα λόγια του Ευπαλίνου: όσο συλλογίζομαι και ενεργώ, τόσο πονώ και χαίρομαι σαν αρχιτέκτονας.

ΒΑΣΙΛΗΣ ΑΝ. ΧΑΡΙΣΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΣΤΑΥΡΟΥ Π. ΓΙΩΒΑΝΝΗ

ΕΝΗΛΙΚΙΩΣΗ

Λιθόκτιστο σπίτι σ' αποχαιρέτησα
Μέ συνόδεψες σε παιδική εφηβική ηλικία
Πόλη που άλλαξες
Μ' ανεμοδέρνουν του χρόνου οι εμπειρίες
Σαν να μην ήθελα να μεστώσω
Οι φοβίες αποδιώχτηκαν
Συνειδητοποίησα της αλλαγής την πραγματικότητα
Σ' αναζήτησα μα ήσουνα ξεχασμένο
Ενηλικιώθηκα σ' αποχαιρέτησα για πάντα.

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

Μετά από μερικές στιγμές
Δέν σε γνωρίζει κανένας
Προσωπογραφίες στον τοίχο
Φωτογραφίες στ' αρχείο
Ανθρώπινη φύση μυρίων προσώπων
Κοσμογύρισμα ηλεκτρονικό
Ανεύρεση αιωνιότητας
Κρυπτογράφηση αρχείων
Μετά από μερικές στιγμές
Το κλικ της αθανασίας
Για όλους εμάς.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Σ. ΜΠΕΝΕΚΟΥ δ.φ.

ΤΟ ΙΣΚΙΟΠΑΤΗΜΑ ΚΑΙ ΟΙ ΣΧΕΤΙΚΕΣ Μ' ΑΥΤΟ ΔΟΞΑΣΙΕΣ ΣΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟ

Οι αρρώστιες υπήρξαν για όλους τους λαούς, από τις κατώτερες πολιτισμικές βαθμίδες ήδη, φαινόμενα που βρίσκαν την απάντηση-ερμηνεία τους στο χώρο των μεταφυσικών αντιλήψεων των ανθρώπων[1].

Ο ελληνικός λαός ακολουθώντας παλιές παγκόσμιες δοξασίες απέδιδε τις ασθένειες στους θεούς[2] και στους δαίμονες[3]. Μετά τήν επικράτηση όμως του χριστιανισμού και την ηθική υποβίβαση των αρχαίων θεοτήτων σε δαίμονες, οι ασθένειες προέρχονταν κατ' αποκλειστικότητα μόνο από το διάβολο[4].

---

1. *Δημήτριος Σ Λουκάτος*, Εισαγωγή στην Ελληνική Λαογραφία (Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης), Αθήνα 1977, σ. 234. Πρβλ επίσης *Ν.Γ. Πολίτης*, Αι ασθένειαι κατά τους μύθους του ελληνικού λαού. Λαογραφικά Σύμμεικτα, τ. Γ', Αθήνα 1931, σ. 64.

2. *Ιλιάδα*, Α, 41 κ.ε. Ο Απόλλωνας τιμωρεί τους Έλληνες προσβάλλοντάς τους με λοιμό. Άνθρωποι και ζώα αποδεκατίζονται στο ελληνικό στρατόπεδο. Επίσης και στην *Οδύσσεια* (ι, 411) θεωρούν την ασθένεια ως «νοῦσον... Διός μεγάλου». Σε μιά επιτύμβια επιγραφή από τον 2ο αιώνα μ.Χ., που βρέθηκε στην Εύβοια, αναγράφεται ότι ο θεός τιμωρεί τους ανθρώπους με σωματικές και πνευματικές ασθένειες: «τοῦτον τε θεός πατάξαι ἀπορίᾳ και πυρετῷ καί ρίγει καί ἐρεθισμῷ και ἀνεμοφθορίᾳ καί παραπληξίᾳ καί ἀορασίᾳ καί ἐκστάσει διανοίας». Βλ. καί *Sam Wide*, Ἄωροι, βιαιοθάνατοι, Archiv für Religionswissenschaft, τ. 12(1909), σ. 230. Πρβλ. επίσης Erwin Rohde, Psyche. Seelenkult und Unsterblichkeitsglaube der Griechen, Tübingen 1925, τ. II, σ. 70 κ.ε. Αι ασθένειαι, σ. 66 κ.ε. Πρβλ. επίσης *Ν.Γ. Πολίτης*, Αι ασθένειαι, σ. 66 κ.ε. Η γνωστή κατά τον μεσαίωνα ασθένεια «ignis sacer» (δηλητηρίαση από μύκητες που ευδοκιμούν στα στάχυα της βρίζας) θεωρούνταν ότι την έστελνε ο θεός, για να τιμωρήσει τους αμαρτωλούς. Βλ. και *Harold A. Hansen*, Der Hexengarten. Die Zauberkräuter des Mittelalters und ihre Wirkung, München 1987, σ. 127.

3. *Erwin Rohde*, Psyche, τ. II, σ. 76 κ.ε.

4. Στην Π. Διαθήκη (*Ιώβ*, 2,7) ο διάβολος πλήττει με ασθένειες τον Ιώβ και στα Ευαγγέλια ο Χριστός θεραπεύει «δαιμονιζομένους και σεληνιαζομένους και παραλυτικούς» (*Ματθ.* 4,26 κ.ε.). Η περίπτωση της θεραπείας του δαιμονιζομένου από τα Γάδαρα είναι πολύ χαρακτηριστική. Οι δαίμονες που κατείχαν τον άνθρωπο συζητούν με τον

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Σ' όλη τη διάρκεια του μεσαίωνα ήταν βαθιά ριζωμένη η πίστη στους λαούς της Ευρώπης, ότι οι ασθένειες προέρχονταν από τους δαίμονες[5] ή από τους μάγους και τις μάγισσες[6], που πετύχαιναν τη μεταβίβαση των ασθενειών με τή βοήθεια βέβαια του διαβόλου, ύστερα από σχετικές μαγικές τελετουργικές πράξεις. Για τούτο και υπήρχε ο όρος «mordrs maleficialis», ο οποίος χαρακτήριζε την ασθένεια που είχε μαγική προέλευση[7]. Ο βυζαντινός αυτοκράτορας Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος (1261-1282), επειδή καταλαμβάνονταν από ζάλη, νόμιζε ότι έπασχε από κάποια μαγγανεία[8].

*

Ιησου και στο τέλος ζητούν την άδειά του να μπουν στους χοίρους που έβοσκαν εκεί κοντά *(Μαρκ.* 5, 1-21). Επίσης οι Πατέρες της Εκκλησίας καλλιέργησαν περαιτέρω αυτή την αντίληψη, ότι δηλαδή οι ασθένειες προέρχονται από τους δαίμονες. Επειδή είναι λοιπόν δαιμονικό κακό καταργοῦνται μόνο από το Θεό και θεραπεύονται με εξορκισμούς και εκκλησιαστικές ευχές. Στους εξορκισμούς που αποδίδονται στον Ιωάννη Χρυσόστομο *(Μικρό Ευχολόγιο,* Αθήνα χ.ε., σ. 16 κ.ε.) ο ιερέας διαβάζοντας την ευχή-εξορκισμό για τη θεραπεία του ασθενούς λέγει: «Διάβολε,... φρῖξον, τρόμαξον, φοβήθητι, ἀναχώρησον... καί σύν σοί πάντα τά πονηρά πνεύματα... συντόμως ἀναχωρήσατε ἀπό τοῦ πλάσματος τοῦ δημιουργοῦ Χριστοῦ καί Θεοῦ (τοῦ δε) ἀπό τοῦ νοός, ἀπό τῆς ψυχῆς, ἀπό τῆς καρδίας ἀπό τῶν νεφρῶν... ἀπό πάντων τῶν μελῶν, πρός εἶναι αὐτόν ὑγιῆ...». Σε μια άλλη ευχή που αποδίδεται στον Γρηγόριο Θεόλογο *(Anecdota Atheniensia,* τ. 1, ed. Armand Delatte, Liege et Paris 1927 σ. 248, 19 κ.ε.) αναφέρονται σχεδόν όλα τα μέλη και τα όργανα του ανθρώπου, που προσβάλλονται από τους δαίμονες με ασθένειες. Ηρβλ. επίσης καί *Georg Salzberger,* Die Salomosage in der semitischen Literatur, Berlin 1907, σ. 95.

5. Ο Sprenger και ο Institoris, οι ιεροεξεταστές συγγραφείς του φοβερού έργου «Malleus Maleficarum», (α΄ έκδοση το 1487) κατέγραψαν όλες τις πληροφορίες σχετικά με τις ιδιότητες και ικανότητες των μάγων και των μαγισσών του μεσαίωνα (πτήση, ερωτικές σχέσεις με το διάβολο, μεταμόρφωση σε ζώα, επίδραση στις καιρικές συνθήκες κ.α.). Εκτός αυτών, αφιερώνουν ειδικά τα κεφάλαια II, 1,11 και II,1,12 στις ασθένειες που προέρχονται από τους δαίμονες.

6. Στα ανακριτικά ερωτηματολόγια των ιεροεξεταστών της Βαυαρίας από το 1622, υπήρχαν σχετικές ερωτήσεις, με τις οποίες οι δικαστές προσπαθούσαν να διαπιστώσουν, αν οι κατηγορούμενες για μαγεία γυναίκες μπορούσαν να μεταδίδουν ασθένειες σ' ανθρώπους και ζώα. Βλ. *Teufelsglaube und Hexenprozesse* (hg. G. Schwaiger), BsR 337, München 1987, σ. 236.

7. *W.G. Soldan/H. Heppe,* Geschichte der Hexenprozesse, kettwig 1986, τ. I, σ. 276. Ηρβλ. επίσης *Christian Thomasius,* Winter-Lektionen 1702 (DTV Klassik 2170), München 1986, σ. 222.

8. *Φαίδων Κουκουλές,* Μνεία δεισιδαιμονιών τινων και μαγικών συνηθειών εις Νομοκάνονας (Ευχαριστήριον. Τόμος τιμητικός στον Λ. Αλιβιζάτο), Αθήνα 1958, σ. 236.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Στην ηπειρωτική λαϊκή πίστη κυριαρχούσε επίσης η πεποίθηση, ότι υπήρχαν δυνάμεις που απειλούσαν τους ανθρώπους και προσπαθούσαν να τους βλάψουν. Οι Ηπειρώτες ακολουθώντας και αυτοί τον ίσιο δρόμο, όπως οι υπόλοιποι Έλληνες και οι άλλοι λαοί, απέδιδαν τις ασθένειες σε κάποια δαιμονική επήρεια, επειδή οι ίδιοι δεν ήταν σε θέση να τις αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά και να τις ερμηνεύσουν ορθολογικά.

Στο Τσεπέλοβο Ιωαννίνων για παράδειγμα, όταν αρρώσταιναν τα πρόβατα από «βλογιά» (ευλογία), οι βοσκοί προσπαθούσαν να τα θεραπεύσουν με μεθόδους που στηρίζονταν σε δεισιδαίμονες αντιλήψεις.

Απευθύνονταν δηλαδή σε ριχτολόγους για να ξορκίσουν την αρρώστια και να γιατρευτούν τα ζώα τους[9]. Στους Σελλάδες της Άρτας θεωρούσαν τον υψηλό πυρετό των παιδιών ως αποτέλεσμα δαιμονικής επίδρασης ή βασκανίας. Για να «διώξουν» τον πυρετό πυροβολούσαν στον αέρα[10].

Μια ειδική διάσταση και ιδιαίτερη μορφή του δαιμονικού κακού, που συναντιέται σε πολλά χωριά της Ηπείρου, και διατηρείται στη μνημονική πλέον παράδοση, δηλώνει η λαϊκή αντίληψη για το «ισκιοπάτημα» με τις παρεμφερείς του δοξασίες[11].

9. *Γ.Β Καββαδίας*, Μεταφυσικές δοξασίες των Σαρακατσαναίων του Τσεπελόβου, Ηπειρωτική Εστία, τ. 7 (1958), τεύχος 69, σ. 36 κ.ε Πρβλ. επίσης *Γεώργιος Α. Μέγας*, Μαγικαί συνήθειαι προς αποτροπήν επιδημικών νόσων, Λαογραφία, τ. 15, Αθήνα 1967, σ. 481 κ.ε., με αναφορά σε διάφορες δεισιδαίμονες συνήθειες και μαγικές πράξεις που αποσκοπούν στην απαλλαγή των ζώων από ασθένειες.

10. Οι πυροβολισμοί και οι θόρυβοι γενικά έχουν αποτρόπαιο χαρακτήρα και κατά τη λαϊκή αντίληψη διώχνουν τα κακοποιά πνεύματα. Πρβλ. *Δημήτριος Σ. Μπενέκος*, Η Αγωγή των δαιμόνων στην Ηπειρο, Ιωάννινα 1988, σ. 133. Στην Κορυτιανη Ιωαννίνων θεωρούσαν ότι ακόμη και η λιποθυμία είχε δαιμονική προέλευση. Όταν π.χ. λιποθύμησε ένα κορίτσι 2-3 ετών, ερμηνεύτηκε το γεγονός ως δαιμονική («απέξω») επήρεια και η θεραπεία που ακολούθησε, συνίστατο μόνο στη ρίψη πυροβολισμών στον αέρα. (Το ανωτέρω περιστατικό συνέβη περί το 1920 και το διηγήθηκε η Βασιλική Σ. Μπενέκου, στην οποία εφαρμόστηκε η ανωτέρω «θεραπευτική αγωγή»). Πρβλ. επίσης *Δημ. Σ. Λουκάτος*, Πασχαλινά και της Άνοιξης, Β' εκδ. Αθήνα 1988, σ. 116 κ.ε.

11. Ανάλογες ή παρόμοιες δοξασίες είναι γνωστές και στην υπόλοιπη Ελλάδα, όπως πιστοποιείται από πληροφορίες που μου έδωσαν κάτοικοι από τον Έβρο, την Αρκαδία, τη Θεσσαλονίκη, τις Σέρρες, τη Λάρισσα, την Ευρυτανία, την Πέλλα, την Καστοριά, την Αχαΐα κ.α. περιοχές. Πρβλ. επίσης *Κωνσταντίνος Δ. Τσαγγαλάς*, Ο Διγενής βοσκός στα τραγούδια της Θεσσαλίας, Λαογραφία, τ. 29(1974), σ. 231, 233. Πρβλ. επίσης *Carl Sittl*, Die Gebärden der Griechen und Romer, Leipzig 1890, σ. 330, παρ. 9.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Κάνουμε εδώ μια γενική περιγραφή αυτής της ασθένειας. Ο «ισκιοπατημένος» αισθάνεται κάποιο βάρος να του πιέζει το στήθος ή το σώμα και ξυπνά ξαφνικά από τον ύπνο άρρωστος. Το σώμα του είναι καλυμμένο με μαύρα σημάδια (κηλίδες, στίγματα) και δεν μπορεί να κινηθεί. Ο άνθρωπος προσβάλλεται από το ισκιοπάτημα, όταν κοιμάται το μεσημέρι ή το βράδυ κυρίως κάτω από συκιές ή καρυδιές. Δεν αποκλείεται όμως να ισκιοπατηθεί και όταν κοιμάται στο σπίτι του.

Για να θεραπευθεί το ισκιοπάτημα, σταυρώνεται ο ασθενής τρείς φορές ή λέγει το «πάτερ ημών». Πολλές φορές ο άρρωστος αναφέρει το όνομα της Παναγίας ή καλεί τον παπά, για να κάνει ευχέλαιο. Σε μερικά χωριά φορούν προληπτικά ειδικά φυλαχτά. Το πιο χαρακτηριστικό είναι το «ισκιοχάρτι».

Στη Φιλιππιάδα Πρέβεζας και στο Πλαίσιο Θεσπρωτίας συναντούμε μια άλλη παραλλαγή αυτής της δαιμονικής πάθησης, το «νεκροπάτημα», που παρουσιάζει τα ίδια χαρακτηριστικά γνωρίσματα και συμπτώματα με τό ισκιοπάτημα. Ο νεκροπατημένος, όχι μόνο σηκώνεται από τον ύπνο άρρωστος, με μαυρισμένο το κορμί του σε διάφορα μέρη, έχοντας σχεδόν ακινητοποιημένα τα μέλη του, αλλά παρουσιάζει εμφανή συμπτώματα φοβίας.

Σύμφωνα μάλιστα με παραλλαγή από τη Νέα Σαμψούντα της Πρέβεζας, στην οποία είναι φανερή η αναλογική μαγική σκέψη, οι κάτοικοι του χωριού αποφεύγουν να κοιμούνται ή να είναι ξαπλωμένοι την ώρα της εκφοράς ενός νεκρού, γιατί πιστεύουν ότι θα νεκροπατηθούν. Αν όμως συμβεί αυτό, τότε ο νεκροπατημένος παρουσιάζει συμπτώματα γενικής ατονίας και άφθονος ιδρώτας περιλούει το σώμα του.

Τέλος, ιδιόρρυθμη είναι η λαϊκή πίστη, που επικρατεί στη Φιλιππιάδα, σχετικά με το «πάτημα». Πατημένος ονομάζεται εκείνος, που τη νύχτα, κατά τη διάρκεια του ύπνου, πατήθηκε από την ίδια τη σκιά του.

***

Στό τρίπτυχο της λαϊκής πίστης για το «ισκιοπάτημα – νεκροπάτημα – πάτημα» συμπλέκονται, όπως θα δούμε στη συνέχεια, επί μέρους στοιχεία από δοξασίες, συγγενικές ή ξένες, σχετικές ή και εντελώς ανεξάρτητες μεταξύ τους. Αποτέλεσμα αυτών των συμφυρμών, ανταλλαγών και ανανεώσεων είναι η δημιουργία ενός νέου, ιδιόμορ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

φου κύκλου δοξασιών και λαϊκών πεποιθήσεων με ιδιαίτερο χαρακτήρα και περιεχόμενο.

Το ισκιοπάτημα χαρακτηρίζει τη συγκεκριμένη ημιδαιμονική μορφή εμφάνισης ενός πεθαμένου. Φαίνεται ότι αυτή η λαϊκή πίστη έχει άμεση σχέση με τους «βιαιοθάνατους» και «άωρους», οι οποίοι σύμφωνα με τις αρχαίες ελληνικές δοξασίες περιπλανιώνταν[12] συνεχώς και εμφανίζονταν τη νύχτα στους δολοφόνους[13] και συγγενείς[14] τους, αλλά και στους άλλους γενικά ανθρώπους[15], ως σκιές ή «κακοί δαίμονες».

Ένα πολύ χαρακτηριστικό παράδειγμα εμφάνισης βιαιοθανάτου μας παραδίδει ο Πλούταρχος[16]. Σύμφωνα με τη διήγηση, η σκιά (το φάσμα) του Ιουλίου Καίσαρα παρουσιάστηκε τη νύχτα στη σκηνή του Βρούτου. Στη σύντομη συζήτηση που επακολούθησε και ειδικά όταν ο Βρούτος τη ρώτησε να δηλώσει αν είναι θεός ή άνθρωπος, η σκιά του απάντησε: «ο σος, ω Βρούτε, δαίμων κακός».

Οι βιαιοθάνατοι φόβιζαν τους ζωντανούς με την παρουσία τους και τους έβλαπταν με ασθένειες, μανία ή ακόμα προξενούσαν το θάνατό τους[17]. Ήταν συνήθως βίαιοι, μοχθηροί και εκδικητικοί[18].

Την μέχρι σήμερα επιβίωση αυτής της πίστης δηλώνει ο όρος «νεκροπάτημα», σε μια τροποποιημένη όμως μορφή και εκδήλωση[19].

Πιο περίπλοκη είναι τελικά η ερμηνεία της σχετικής λαϊκής αντίληψης για το «πάτημα», που συναντούμε στη Φιλιπιάδα. Μ' αυτό

12. Το «είδωλον» (σκιά, φάντασμα) της δολοφονημένης Κλυταιμνήστρας λέγει: «αίσχρῶς δ' ἁλῶμαι». *Αισχύλου*, Ευμενίδες, 98.

13. Το παιδί, που ετοιμάζονται να δολοφονήσουν οι μάγισσες, για να φτιάξουν από το μεδούλι και σηκώτι του ένα μαγικό ερωτικό φίλτρο, τις απειλεί με κατάρες ότι θα επιστρέψει τη νύχτα ως «nocturnus furor», ως νυκτερινό πνεύμα, θα τις πατά στο στήθος και θα τις αφήνει άυπνες. *Οράτιος*, Επωδή 5.

14. *Theodor Hopfner*, Griechisch-Ägyptischer Offenbarungszauber. Seine Methoden (Studien zur Paläographie und Papyruskunde, hs. von Carl Wessely), Leipzig 1924, τ. II, §§ 335, 343.

15. *Παυσανίας*, Περιήγησις της Ελλάδος, 6,6.

16. *Βίοι*, *Βρούτος*, 36.

17. *W.H. Roscher*, Das von der «Kynanthropie» handelnde Fragment des Marcellus von Side, Abhandlungen der Phil.-Hist. Classe der Königlich Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften, Leipzig 1897, τεύχος 3., σ. 27 και 41 κ.ε.

18. *Παυσανίας*, Περιήγησις της Ελλάδος, 6,6.

19. Στο Πλαίσιο Θεσπρωτίας παραδίδεται, ότι «το νεκροπάτημα είναι η σκιά από κάποιο πεθαμένο, που βγαίνει τη νύχτα και σε πατάει».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τον όρο δηλώνεται ότι κάποιος πατήθηκε από την ίδια του τη σκιά κατά τη διάρκεια του ύπνου.

Εδώ παρατηρείται, ότι η σκιά του καθενός συμπεριφέρεται παθητικά, όταν ο άνθρωπος είναι σε εγρήγορση και αντικειμενοποιείται, γίνεται αυτοτελής οντότητα κατά τη λαϊκή πίστη, μόνο τη νύχτα, όταν το άτομο κοιμάται. Στη Νέα Σαμψούντα της Πρέβεζας, σύμφωνα με τη λαϊκή παράδοση, «δεν κάνει να κατουρήσεις ή να πατήσεις τον ίσκιο σου, γιατί θά πάθεις κάποιο κακό» και στους Χουλιαράδες Ιωαννίνων «άμα κατουρήσεις τον ίσκιο σου θα συμβεί κάποιο κακό στην οικογένειά σου ή θα υπάρχει γκρίνια» [20].

Στην περίπτωση του «πατήματος» φαίνεται ότι έχουμε μια σειρά από συμφυρμούς επί μέρους στοιχείων, από ανεξάρτητες μεταξύ τους δοξασίες, οι οποίες όμως έχουν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο σχέση με την ψυχή (χτίσιμο της σκιάς του ανθρώπου στα θεμέλια του σπιτιού[21], εξωσωματική περιπλάνηση της ψυχής κατά τη διάρκεια του ύπνου[22]). Επίσης μπορεί να μην είμαστε μακριά από την υπόθεση, ότι

20. Στο Πάπαρι της Αρκαδίας παραδίδεται, ότι «όποιος πατήσει τη σκιά του, τότε αυτή σηκώνεται τη νύχτα και τον πατάει» (Την πληροφορία αυτή μου έδωσε ο Κωνσταντίνος Μπίνος, ετών 40, 1991). Ο *F.G. Abbott* (Macedonian Folklore, Cambridge 1903, σ. 257, παρ. 1) μνημονεύει, ότι οι γυναίκες της Μακεδονίας προτρέπουν τα παιδιά τους με τα λόγια: «μην περ'γελάς τον ίσκιο σου γιατί θα σε πλακώσει». Βλ. και *Ν.Γ. Πολίτης, Ήσκιος,* Λαογραφικά Σύμμεικτα, τ. Δ', Αθήνα 1980, σ. 507. Πρβλ. επίσης *Zulius von Negelein,* Bild, Spiegel und Schatten im Volksglauben, Archiv für Religionswissenschaft, τ. 5(1902), σ. 20.

21. Στην Κορύτιανη Ιωαννίνων «για να προκόψει το σπίτι που χτίζουν, βάζουν έναν άνθρωπο καλό να σταθεί έτσι, ώστε ο ίσκιος του να πέφτει πάνω στα θεμέλια. Μετά αρχίζουν να βάζουν τις πρώτες πέτρες». Πρβλ. και *James George Frazer,* The Golden Bough. Part. II, Taboo and the Perils of the Soul, 3. ed., London 1955, σ. 89. Πρβλ. επίσης *Bernhard Schmidt,* Das Volksleben der Neugriechen und das hellenische Altertum, I. Teil, Leipzig 1871, σ. 196. Η συνήθεια να χτίζουν τη σκιά ενός ανθρώπου στα θεμέλια του σπιτιού είναι επίσης διαδομένη και στην υπόλοιπη Βαλκανική Χερσόνησο. Πρβλ. *Paul Sartori,* Über das Bauopfer, Zeitschrift für Ethnologie, τ. 30 (1898), σ. 53. Πρβλ. επίσης *Julius von Negelein,* Bild, σ, 15. Οι κάτοικοι της Κορύτιανης Ιωαννίνων φυλάγονταν μη «χτίσουν» τον ίσκιο τους κάτω από το θεμέλιο λίθο του σπιτού χωρίς τη θέλησή τους, γιατί σύμφωνα με την παράδοση θα πέθαιναν.

22. Στον Παλαμά Καρδίτσας παραδίδεται ότι η ψυχή του ανθρώπου φεύγει από το σώμα και περιπλανιέται αλλού, κατά τη διάρκεια του ύπνου. Βλ. *Κωνσταντίνος Δ. Τσαγγαλάς,* Το ανακάλημα νεκρών και ζωντανών στα νεοελληνικά υδρομαντικά και κατοπτρομαντικά έθιμα, Ιωάννινα, 1977, σ. 256, παρ. 1. Πρβλ. επίσης *J. Frazer,* Taboo, σ. 36. *W.H. Roscher,* Ephialtes, eine pathologisch-mythologische Abhandlung über die

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

η σκιά έχει σχέση με την ψυχή, αν στηριχτούμε στις αντιλήψεις και άλλων λαών της γης, κατά τις οποίες η σκιά ταυτίζεται με την ψυχή[23].

Αυτά λοιπόν τα στοιχεία, μετά από μια διαδικασία συνεχών ανταλλαγών, τροποποιήσεων και ανανεώσεων, ίσως δημιούργησαν το πλαίσιο μέσα στο οποίο κινείται η νέα λαϊκή πίστη σχετικά με το «πάτημα».

•

Περαιτέρω ονομασίες του ανωτέρω συμπλέγματος των δοξασιών είναι ο «ίσκιος»[24], το «ίσκιωμα» και το «(ι)σκιόρεμα»[25].

Αυτές οι παραλλαγές είναι ταυτόσημες ή παρεμφερείς με το ισκιοπάτημα και το νεκροπάτημα. Θεωρούνται ως σωματικές εκδηλώσεις, ως ματαθανάτιες φασματώδεις εμφανίσεις ενός ανθρώπου, κυρίως βιαιοθανάτου.

Στο Δροσοχώρι Ιωαννίνων θεωρούνται όλες αυτές οι μορφές ως εμφανίσεις «σκοτωμένων ανθρώπων». Στο Πετροβούνι Ιωαννίνων, για να μην εμφανισθεί τη νύχτα το «ίσκιωμα» ενός βιαιοθανάτου, βάζουν σ' ένα λάκο, εκεί που βγήκε η ψυχή του, τρία μπουκαλάκια με «φωτονέρι», δηλαδή με αγιασμένο νερό των Φώτων.

Alpträume und Alapdamonen des klassischen Altertums, Abhandlungen der Phil.-Hist. Classe der königlich Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften, Leipzig 1900, τ. 20, τεύχος II, σ. 33, παρ. 79. *Του ιδίου*, Kynanthropie, σ. 58. *Julius von Negelein*, Bild, σ. 20. *Erwin Rohde*, *Psyche*, τ. II, σ. 92.

23. Στο Κουτσελιό Ιωαννίνων, όταν θέλουν να βλάψουν κάποιον άνθρωπο «καρφώνουν» τη σκιά του. Πρβλ. επίσης και *J. Frazer*, Taboo, σ. 78. Πρβλ. επίσης *J. von Negelein* Bild, σ. 17. Ο *Paul Sartori* (Über das Bauopfer, σ. 53) τονίζει: «Η σκιά κατά την πολύ πλατιά διαδομένη πίστη είναι όμοια με την ψυχή, και η απώλεια της ψυχής σημαίνει κατ' αναλογία απώλεια της ζωής».

24. Στην ηπειρωτική παραλλαγή του δημοτικού τραγουδιού «Η Διαμαντούλα» αναφέρεται: «...Διαμαντούλα μ' τ' είσαι τέτοια, τέτοια κίτρινη/ μήν' ο ίσκιος σε πατάει μήνα φάντασμα...», Ηπειρωτικά Δημοτικά τραγούδια (επιμ. *Αθαν. Γ. Γιάγκα*), Αθήνα 1959, σ. 261, αρ. 351. Βλ. και *Σπύρος Γ. Μουσελίμης*, Δημοτικά τραγούδια της Ηπείρου περιφερείας Σουλίου, Ηπειρωτική Εστία, τ. 12, Ιωάννινα 1963, σ. 842, αρ. 134.

25. Κάτοικος της Αμφιθέας Ιωαννίνων, που πυροβολούσε με το κυνηγετικό του όπλο το βράδυ των εκλογών της 8 Απριλίου 1990, μου ανακοίνωσε ότι, όταν τον ρώτησαν οι αστυνομικοί γιατί ρίχνει πυροβολισμούς, τους απάντησε σκωπτικά: «για να φύγουν τα σκιορέματα». Στο Τέρροβο και στην Καστρίτσα Ιωαννίνων χρησιμοποιούν επίσης τον όρο «(ι)σκιόρεμα».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Στο ίδιο χωριό μάλιστα παραδίδεται, ότι, αν δρασκελίσει η γάτα[26] το νεκρό, τότε αυτός «ισκιώνεται» και η ψυχή του γυρίζει στη γη έχοντας κακοποιούς σκοπούς, όπως ακριβώς οι βρυκόλακες. Η πίστη ότι το «ίσκιωμα» είναι η μεταθανάτια εμφάνιση της ψυχής ενός ανθρώπου ενισχύεται επίσης και με την πληροφορία μας από το Αμπελοχώρι Καστοριάς. Σύμφωνα μ' αυτή την παράδοση «εμφανίστηκε το ίσκιωμα του Αϊ Σπυρίδωνα σ' ένα μπέη και τον πάτησε στο στήθος. Τον χτυπούσε με το μπαστούνι και του έλεγε ν' ανοίξει το περιβόλι της εκκλησίας του, που το είχε φράξει. Μετά τον κατάστρεψε και τα παιδιά του χάθηκαν. Από τότε δεν ξαναβγήκε το ίσκιωμα»[27].

Σημαντικό ρόλο για τη δημιουργία του γενικού πλαισίου των δοξασιών γύρω από το ισκιοπάτημα, φαίνεται ότι έπαιξαν και άλλες παρεμφερείς ή εννοιολογικά συγγενικές πεποιθήσεις. Δεν θα πρέπει να αποκλείσουμε επίδραση της λαϊκής πίστης για τήν «τάβλα των δαιμόνων». Στην Ήπειρο είναι πλατιά διαδομένη η πίστη, ότι οι δαίμονες κακοποιούν τους ανύποπτους διαβάτες, όταν οι τελευταίοι τους «πατήσουν την τάβλα, την ώρα που τρώνε», με αποτέλεσμα να «γεμίζει το σώμα τους με μαύρα σημάδια»[28].

Οπωσδήποτε θα πρέπει πάλι να υποθέσουμε, ότι ορισμένα χαρακτηριστικά στοιχεία ή λεπτομέρειες από τη λαϊκή αντίληψη για το εφιαλτικό όνειρο, που σ' ορισμένα χωριά της Ηπείρου λέγεται «μώρα»[29] και σ' άλλα «βραχνάς»[30], πέρασαν στον κύκλο των δοξασιών

26. Η γάτα θεωρείται κατά τη λαϊκή πίστη ως δαιμονικό ον ή τουλάχιστο σχετίζεται με τα δαιμονικά όντα. Το μεσαίωνα αποτελούσε τον συνεχή συνοδό των μαγισσών. Πρβλ. *Demetrios S. Benekos*, Eigenschaften und Fähigkeiten der Magier und Hexen nach dem epirotischen Volksglauben, Λαογραφία, τ. 35 (1991), παρ. 3, όπου και σχετική βιβλιογραφία.

27. *Δημήτριος Μπενέκος*, Δοξασίες τελετουργικής μαγείας από την Καστοριά (ανεκδ. ιδιωτ. συλλ.), Ιωάννινα 1971, σ. 4.

28. Στην Κορύτιανη και στο Πετροβούνι Ιωαννίνων για παράδειγμα, λένε ότι: «όποιος πατήσει την τάβλα των δαιμόνων, την ώρα που αυτοί τρώνε, γεμίζει όλο το σώμα με μαύρα σημάδια και πονούν τα πόδια». Πρβλ. επίσης *Δημ. Σ. Μπενέκος*, Η αγωγή, σ. 82. *Ν.Γ. Πολίτης*, Μελέτη περί του βίου και της γλώσσης του Ελληνικού λαού, Μέρος Α΄. Παραδόσεις, Αθήνα 1904, αρ. 862 (το νταβέτι των πειρασμώνε), αρ. 863 (η τάβλα των δαιμόνων), αρ. 864 (η τάβλα του διαβόλου).

29. *Γ.Β. Καββαδίας*, Μεταφυσικές δοξασίες, σ. 36. Οι Σαρακατσάνοι του Τσεπελόβου πιστεύουν ότι, όποιος κοιμηθεί στα διάσελα, που είναι προσφιλής χώρος περάσματος των δαιμόνων, θα δοκιμαστεί σκληρά από τη μώρα. Πρβλ. επίσης *Ν.Γ. Πολίτης*, Το σκουφίν του βαρυπνά, Λαογραφικά Σύμμεικτα, τ. Α΄ Αθήνα 1920, σ. 60 κ.ε.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σχετικά με το ισκιοπάτημα και αφομοιώθηκαν απ' αυτόν, επειδή παρουσίαζαν αρκετές ομοιότητες μεταξύ τους. Εδώ αξίζει να σημειωθεί μια σημαντική απόκλιση σχετικά με τον όρο «μώρα». Στους Χουλιαράδες, στο Ελληνικό και στην Κορύτιανη Ιωαννίνων η «μώρα» δεν έχει σχέση με το εφιαλτικό όνειρο. Είναι μια ανερμήνευτη παθολογική κατάσταση που καταλαμβάνει το άτομο, με κύρια συμπτώματα την υπνηλία και την κομμάρα. Τούτο θεωρείται ως κακό σημάδι και προοιωνίζει κάποια οικογενειακή συμφορά.

•

Ο Curt Wachsmuth[31] αποδίδει το ισκιοπάτημα στις νεράιδες. Προφανώς έκανε σύγχυση της έννοιας «χτυπαριά» με το ισκιοπάτημα[32]. Ο G.F. Abbott[33] ταξινομεί το ισκιοπάτημα στην κατηγορία των οικιακών πνευμάτων. Το θεωρεί δηλαδή ως ψυχή των πρόωρα ή δια της βίας νεκρών, οι οποίοι ενοχλούν τους οικείους τους τη νύχτα. Ο H. Herter[34] τονίζει κατηγορηματικά ότι δεν μπορούμε να ξεχωρίσουμε τις ψυχές από τις υπεράνθρωπες οντότητες. Ο λαός όμως, με την πάροδο του χρόνου, έδωσε κάποια δαιμονική χροιά στις ψυχές και έτσι δυνάμωσε και ισχυροποίησε μόνο το κακόβουλο στοιχείο τους.

Ο J.C. Lawson[35] χαρακτηρίζει το ισκιοπάτημα ως ένα ειδικό φύλακα-δαίμονα. Αυτός ο ισχυρισμός είναι ανεδαφικός, γιατί ο ίσκιος, σύμφωνα με τις νεοελληνικές λαϊκές δοξασίες, δεν έχει καμία σχέση με τον φύλακα-άγγελο. Όπως δείξαμε, είναι η μεταθανάτια εμφάνιση

30. Στο Πλαίσιο Θεσπρωτίας για παράδειγμα, ο βραχνάς (εφιάλτης) εμφανίζεται πότε έχοντας ανθρώπινη μορφή και πότε ως ζώο. Το κυριότερο χαρακτηριστικό του εφιαλτικού ονείρου είναι η εντύπωση που δημιουργείται στον κοιμώμενο, ότι ο βραχνάς τον πιάνει από το λαιμό και του δυσχεραίνει την αναπνοή. Πρβλ. επίσης *Ν.Γ. Πολίτης*, Το σκουφίν του βαρυπνά, σ. 61.

31. *Das alte Griechenland im neuen*, Bonn 1864, σ. 30 και σ. 55, παρ. 31.

32. Στο Μονολίθι Ιωαννίνων λένε, ότι η «χτυπαριά» είναι ζάλισμα μετά από συνάντηση με τους δαίμονες. Πρβλ. επίσης *Στίλπων Π. Κυριακίδης*, Ελληνική Λαογραφία, Μέρος Α', Μνημεία του Λόγου, έκδ. Β', Αθήνα 1965, σ. 196.

33. *Macedonian Folklore*, σ. 257

34. *Böse Dämonen im frühchristlichen Volksglauben*, Rheinisches jahrbuch für Volkskunde, τ. 1(1950), σ. 125.

35. *Modern Greek Folklore and ancient Greek Religion. A Study of Survivals*, Cambridge, σ. 289.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

της ανθρώπινης ψυχής. Επίσης και ο Bernhard Schmidt[36] παραπλανήθηκε από την ιδέα του προσωπικού δαίμονα της ύστερης ελληνιστικής περιόδου, βλέποντας σχέση ανάμεσα στη σκιά του ανθρώπου και στον άγγελο.

Ο W.H Roscher[37] στην αριστοτεχνική του ανάπτυξη σχετικά με τον εφιάλτη και τους ενύπνιους δαίμονες της κλασικής εποχής, αναφέρει ότι το περιεχόμενο των εφιαλτικών ονείρων της αρχαιότητας είναι σχεδόν το ίδιο με τις ανάλογες πεποιθήσεις της μεσαιωνικής και νεότερης εποχής. Η πιο διαδομένη αντίληψη ήταν, ότι ο εφιάλτης θεωρούνταν ως ένας κακός δαίμονας, ένα ιδιαίτερα μοχθηρό νεκρικό πνεύμα, που έβγαινε με σκοπό να βασανίζει τους ανθρώπους στον ύπνο. Επίσης οι μάγοι και οι μάγισσες ήταν σε θέση να εμφανίζονται ως εφιάλτες.

Για να γίνει ακόμη πιο κατανοητή η διαφορά ή μάλλον η ανομοιότητα ανάμεσα στον κύκλο των λαϊκών δοξασιών για τον «ίσκιο», το «ίσκιωμα» και το «ισκιοπάτημα» και στον κύκλο που αναφέρεται στον αρχαίο εφιάλτη, δίνονται στη συνέχεια επιγραμματικά τα βασικά συμπτώματα και τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του εφιάλτη[38].

1. Το άτομο ασφυκτιά, πάσχει από δύσπνοια.

2. Νομίζει ότι κάποιο τριχωτό ζώο έρπει σιγά και κάθεται πάνω του. Μερικές φορές νομίζει, ότι αυτό το ζώο πηδά απότομα πάνω στο στήθος του.

3. Ο άνθρωπος αισθάνεται να πιέζεται το στήθος του από κάποιο βάρος.

4. Ο εφιάλτης εμφανίζεται ως απαίσιος και δύσμορφος άνθρωπος.

5. Το άτομο προσβάλλεται από ολοκληρωτική ακινησία με ανάλογη ακαμψία των μελών.

6. Αδυνατεί να αρθρώσει προτάσεις ή να ομιλήσει. Μερικές φορές κατορθώνει και βγάζει άναρθρες κραυγές.

7. Το άτομο παρουσιάζει έντονα συμπτώματα φόβου και αγωνίας.

8. Κάποτε, ο φόβος συνδυάζεται με την ερωτική ηδονή. Στις γυναίκες δημιουργείται η εντύπωση, ότι είχαν γενετήσια ομιλία (coi-

36. *Das Volksleben der Neugriechen*, σ. 182.

37. *Ephialtes*. Eine pathologisch-mythologische Abhandlung über die Alpträume...

38. *W.H. Roscher*, Ephialtes, σ. 6 κ.ε. Πρβλ. επίσης *Ranke*, Alp, Handwörterbuch des Deutschen Aberglaubens, τ. 1(1927), στ. 281 κ.ε.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

tus) με τον εφιάλτη και στους άνδρες το αποτέλεσμα της «συνεύρεσης» είναι οι ονειρώξεις[39].

Από τις υπάρχουσες λοιπόν δεισιδαίμονες αντιλήψεις των Ηπειρωτών για το ισκιοπάτημα και τον σχετικά μ' αυτό κύκλο των λαϊκών δοξασίων, διακρίνουμε μερικές θεμελιώδεις ιδέες, οι οποίες υπάγονται στις εξής κατηγορίες:

α. Το ισκιοπάτημα και οι παρεμφερείς έννοιες είναι το αποτέλεσμα συμφυρμών.

β. Οι Ηπειρώτες με κανένα τρόπο δεν ταύτισαν το ισκιοπάτημα, τον ίσκιο και το ίσκιωμα με τον αρχαίο ελληνικό εφιάλτη, αν και υπήρχαν μεταξύ τους σχετικές ομοιότητες.

γ. Το ισκιοπάτημα, ο ίσκιος και το ίσκιωμα δεν έχουν σχέση με το εφιαλτικό όνειρο. Πρόκειται για δύο διαφορετικούς κύκλους δοξασιών.

δ. Το ισκιοπάτημα, ο ίσκιος και το ίσκιωμα εκλαμβάνονται από το λαό ως μεταθανάτιες εμφανίσεις των ανθρώπων.

Συμπερασματικά μπορούμε να ισχυριστούμε, ότι το ισκιοπάτημα και οι συγγενικές του δοξασίες είναι αποτέλεσμα αλλεπάλληλων συμφυρμών από λαϊκές πεποιθήσεις, που άλλες βρίσκονται σημασιολογικά πολύ κοντά η μία στην άλλη και άλλες είναι εντελώς άσχετες μεταξύ τους. Τελικά αυτές οι αλληλοεπιδράσεις και οι συμφυρμοί δημούργησαν ένα ανεξάρτητο κύκλο λαϊκών δοξασιών με ξεχωριστή υπόσταση και αυτονομία.

Επειδή, όπως είδαμε, το ισκιοπάτημα, ο ίσκιος, και το ίσκιωμα θεωρούνται ως ημιδαιμονικές εμφανίσεις των νεκρών, που έχουν κακόβουλες προθέσεις, για τούτο οι άνθρωποι προσπαθούν να προστα-

39. Αυτή η κατηγορία των εφιαλτικών-ερωτικών ονείρων έδωσε αφορμή για τη δημιουργία των δαιμονικών όντων incubus και succubus. Το μεσαίωνα πίστευαν ότι αυτοί οι δαίμονες είχαν ερωτικές σχέσεις με τις μάγισσες και τους μάγους (Teufelsbuhlschaft). Πρβλ. *W.H. Roscher*, Ephialtes, σ. 16 κ.ε. Πρβλ. επίσης *W.G. Solden/H. Heppe*, Geschichte, τ. 1, σ. 181. *C.D.G. Müller*, Geister (IV. Volksglaube), Reallexikon für Antike und Christentum, τ. 9(1976), στ. 771. *Theodor Hopfner*, Offenbarungszauber, τ. 1, § 228.

τευτούν και να εμποδίσουν κάθε επιβλαβή προσβολή τους χρησιμοποιώντας ειδικά φυλαχτά[40].

Στον Παρακάλαμο Ιωαννίνων θεωρούν ως αποτελεσματικό φυλαχτό «θυμίαμα από το εξαιρέτω και κομμάτι από τα άμφια ενός παπά όταν τον ξεθάφτουν». Στο Δροσοχώρι Ιωαννίνων το φυλαχτό αποτελείται από θυμίαμα, τίμιο ξύλο, αλάτι και κόρα από ψωμί. Στο Πλαίσιο Θεσπρωτίας τα κύρια συστατικά του φυλαχτού είναι άχυρο, θυμίαμα και μαλλί από πρόβατο, ενώ στην Αχλαδιά του ίδιου νομού το φυλαχτό γίνεται με λουλούδια από τον επιτάφιο (σταυρολούλουδα). Στο Μέτσοβο χρησιμοποιούν μόνο μπλέ κλωστή. Σε μερικά πάλι χωριά φέρουν κοινά φυλαχτά όπως: γαλάζιες χάντρες («μάτι»), σταυρό, σκόρδο ή απλά θυμίαμα. Το κυριότερο όμως φυλαχτό είναι το «ισκιοχάρτι». Αυτό είναι ένα φύλλο χαρτιού που έχει γραμμένο ένα μικρό κείμενο με διάφορες εκκλησιαστικές ευχές και αποτρεπτικά λόγια[41]. Το «ισκιοχάρτι» γράφεται συνήθως από ιερείς. Πολλές φορές όμως ετοιμάζεται από άτομα που ασχολούνται με τη μαγεία και ασκούν τη μαγική τέχνη.

Το ισκιοπάτημα, ο ίσκιος, το ίσκιωμα και το νεκροπάτημα είναι προφανώς εκδηλώσεις κάποιας παθολογικής κατάστασης και ασθένειας. Τα άμεσα συμπτώματά τους, δηλαδή οι κεφαλαλγίες[42], τα μαύρα σημάδια στο σώμα, η ακινησία και οι πόνοι των μελών του σώματος,

40. Για προστασία από τους δαίμονες ή οποιαδήποτε δαιμονική επήρεια, οι άνθρωποι χρησιμοποιούν μια σειρά από φυλαχτά ή προβαίνουν σε πράξεις που έχουν αποτρεπτικό-προφυλακτικό χαρακτήρα. Πρβλ. *Δημ. Σ. Μπενέκος*, Η αγωγή, σ. 179-184. *Κ.Δ. Τσαγγαλάς*, Το ανακάλημα, σ. 162 κ.ε.

41. Έχω στην κατοχή μου ένα «ισκιοχάρτι» από το Βοτάνιο Καστοριάς. Το έγραψε ο Ανδρέας Τσόλλας, (ετών 65, 1971). Το κείμενο αποτελείται από παρεφθαρμένες εκκλησιαστικές ευχές, με προτάσεις από την εξορκιστική εκκλησιαστική φιλολογία. Σύμφωνα με την εντόπια αντίληψη, το «ισκιοχάρτι» χάνει την αποτρεπτική του ιδιότητα, όταν πολλαπλασιάζεται χωρίς κάποια αμοιβή, έστω και συμβολική.

42. Η ημικρανία και γενικά ο πονοκέφαλος θεωρείται από το λαό ως ασθένεια προερχόμενη από τους δαίμονες. Πρβλ. την *«Ευχή του αγίου Αθανασίου Αλεξανδρείας του Μεγάλου»* (χφ. 825 της Εθνικής Βιβλιοθήκης, *Anecdota Atheniensia*, σ. 236,23 κ.ε.), όπου αναφέρεται «δαιμόνιο τό καλούμενον Βαρσαφαήλ, τό ήμικράνους ποιοῦν τούς ἀνθρώπους τῇ σῇ ὥρᾳ κοιμουμένους...». Πρβλ. επίσης *G.F. Abbott*, Macedonian Folklore, σ. 362. Ἰατροσόφιον κατά πονοκεφάλου. αρ. τοή. «Εἰς μισοκέφαλον καί κεφαλαλγίαν γράφε εἰς ἀγέννητον χαρτί: ὁ Θς... λῦσον τό δαιμόνιον τοῦ μισοκεφάλου ἀπό τήν κεφαλήν τοῦ δούλου σου, ὁρκίζω σε τό ἀκάθαρτον πνα τό καθεζόμενον πάντοτε εἰς τήν κεφαλήν τοῦ ανου, ἔπαρον τό σόν πόνημα καί μίσευε ἀπό τῆς κεφαλῆς...».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

οδηγούν στην υπόθεση, ότι εδώ πρόκειται για σωματικές παθήσεις, που πιθανόν είναι το αποτέλεσμα ψύξης[43], επειδή η παθολογική κατάσταση εμφανίζεται κυρίως στο ύπαιθρο και μάλιστα όταν το άτομο κοιμάται κάτω από τα δέντρα[44].

Για τις συγκινητικές τέλος διεγέρσεις, οι οποίες εκδηλώνονται με την αγωνία και τη φοβία, ίσως θα πρέπει να αναζητήσουμε την ερμηνεία τους σε εξωτερικούς παράγοντες και ειδικά σε αιτίες που, για οποιοδήποτε λόγο, παρακωλύουν την αναπνοή ή περιορίζουν την είσοδο καθαρού αέρα στους πνεύμονες του κοιμωμένου, με αποτέλεσμα την προσωρινή ασφυξία[45].

Ο λαός όμως δεν προχωρεί σε ορθολογικές ερμηνείες, αλλά τα θεωρεί ως δαιμονικές επιδράσεις. Η δαιμονολογική αυτή πίστη είναι τόσο βαθιά ριζωμένη στις ψυχές των ανθρώπων, ώστε να είναι αναγκαία ή η παρέμβαση της εκκλησιαστικής «θεραπευτικής»[46] με τα ευχέλαια, τους εξορκισμούς και τις προσευχές ή η θεραπεία να στηρίζεται σε μαγικές αποκλειστικά μεθόδους. Έτσι δεν έχουμε καμία συγκεκριμένη θεραπευτική αγωγή που να στηρίζεται στην ιατρική. Ό,τι εφαρμόζεται, προέρχεται από το χώρο των δεισιδαιμονιών, επειδή έχουμε να κάνουμε με δαιμονικά όντα.

Στα πιο πολλά χωριά της Ηπείρου πιστεύουν ότι το ίσκιωμα

---

43. Στ. *Κυριακίδης*, Ελληνική Λαογραφία, σ. 196.

44. Στην Ήπειρο φροντίζουν να μην κοιμούνται κάτω από καρυδιές και συκιές (μερικές φορές μάλιστα αναφέρονται οι γκορτσιές και τα πλατάνια), γιατί εκεί «έχει ίσκιωμα» ή «σε κατάει ο ίσκιος». Η στενή σχέση αυτών των δέντρων με τα δαιμονικά όντα γίνεται ακόμη πιο φανερή, αν λάβουμε υπόψη μας, ότι κατά τη λαϊκή πίστη οι δαίμονες στράνουν εκεί την τάβλα το μεσημέρι για να φάνε. Επίσης το ξύλο από τις συκιές και τις καρυδιές θεωρείται κατάλληλο για την κατασκευή του «μαγικού ραβδιού» του μάγου. Πρβλ. *Δημ. Σ. Μπενέκος*, Η αγωγή, σ. 94. Οι συκιές θεωρούνται ακόμη και στη Σικελία ως χώρος κατοικίας των πονηρών πνευμάτων. Πρβλ. *W.H. Roscher*, Ephialtes, σ. 62. *B. Schmidt*, Das Volksleben, τ. I, σ. 177. Σύμφωνα με τον Ευαγγελιστή Μάρκο (11, 12-14) ο Χριστός καταράστηκε τη συκιά. Δεν θα πρέπει να αποκλείσουμε ότι αυτό το γεγονός ενίσχυσε τις ήδη υπάρχουσες αντιλήψεις γύρω από το δαιμονικό χαρακτήρα της συκιάς.

45. *W.H. Roscher*, Ephialtes, σ. 6 και 18.

46. Το 994 μ.Χ. στη Γαλλία προσπαθούσαν να θεραπεύσουν τους ασθενείς που είχαν προσβληθεί από την πανάλη και είχαν υποστεί δηλητηρίαση από τον μύκητα της βρίζας «claviceps purpurea» με καθαρά εκκλησιαστικές μεθόδους. Οι ασθενείς μεταφέρονταν στην εκκλησία και άγγιζαν τα λείψανα (κόκκαλα) του Αγίου Μαρκέλλου. Βλ. και *H.A. Hansen*, Der Hexengarten, σ. 127 κ.ε.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

φεύγει, αν ο ισκιοπατημένος πει το «πάτερ ημών», το «πιστεύω», το «εξαιρέτω της Παναγίας» ή κάποια άλλη εκκλησιαστική προσευχή. Πολλές φορές μάλιστα χρησιμοποιείται αποκλειστικά μόνο το όνομα της Παναγίας[47].

Στο Δροσοχώρι Ιωαννίνων και στην Αχλαδιά Θεσπρωτίας η θεραπεία επιτυγχάνεται με «διάβασμα του ισκιοπατημένου από τον παπά».

Στη Νέα Σαμψούντα της Πρέβεζας, για να θεραπευθεί το νεκροπάτημα ακολουθούν την επόμενη μέθοδο: Κάποιος συγγενής του ασθενούς πρέπει να πάει αμίλητος στο νεκροταφείο και να βάλει ένα μπουκάλι με νερό σ' ένα φρεσκοσκαμένο τάφο, λίγο πριν βασιλέψει ο ήλιος. Τα ξημερώματα, πριν ανατείλει ο ήλιος, πρέπει να το ξαναπάρει και με το νερό να ραντίσει τον νεκροπατημένο.

Σε αρκετά χωριά η θεραπεία του ισκιοπατήματος και ισκιώματος συνίσταται μόνο στο σταυροκόπημα του ασθενούς. Ο σταυρός, ένα απόλυτα χριστιανικό σύμβολο, όχι μόνο συνόδευε από την αρχή του χριστιανισμού όλες τις θρησκευτικές τελετουργίες και πράξεις, αλλά θεωρήθηκε πολύ γρήγορα ως ισχυρότατο αποτρόπαιο κατά του διαβόλου και όλων των κακοποιών πνευμάτων[48].

---

47. Η χρήση του ονόματος της Παναγίας και των εκκλησιαστικών προσευχών οφείλεται στην πλατιά λαϊκή πίστη, ότι τα χριστιανικά σύμβολα, το όνομα του Θεού και της Παναγίας και γενικά ό,τι δήποτε έχει άμεση σχέση με την εκκλησία είναι αποτρόπαια και διώχνουν τους δαίμονες. Πρβλ. *Anecdota Atheniensia*, σ. 588, 2 κ.ε, όπου το φυλακτήριο γίνεται «ψάλαντες το Πάτερ ημών και το Χαίρε κεχαριτωμένη». Επίσης και σε μαντικές πράξεις πηγαδοκατοπτρομαντείας, τα κορίτσια διαβάζουν «τους χαιρετισμούς της Παναγίας», για να προφυλαχτούν από τους δαίμονες που ενεδρεύουν μέσα στο πηγάδι. Πρβλ. *Κων. Δ. Τσαγγαλάς*, Το ανακάλημα, σ. 165. Σύμφωνα πάλι με την ηπειρωτική λαϊκή προφορική παράδοση απαραίτητη προϋπόθεση σε τελετουργικές πράξεις μύησης στη μαγική τέχνη είναι να διακόψει ο υποψήφιος μάγος κάθε σχέση με την εκκλησία και να αρνηθεί το Χριστό. Βλ. *Demetrios S. Benekos*, The Initiation into Magic According to the Epirotic Folk Tradition, Ηπειρωτικό Ημερολόγιο, τ. 12, Ιωάννινα 1990, σ. 140.

48. Πρβ. *Δημ. Σ. Μπενέκος*, Η αγωγή, σ. 101. Ένας ερημίτης σημειώνει: «Ὅπου σταυρός ἐπιφοιτᾶ, οὐκ ἰσχύει κακία τοῦ Σατανᾶ». Βλ. και *Carl Sittl*, Die Gebärden, σ. 367 (Nachtrag,σ. 127), σ. 128. Ήδη από τον 4ο μ.Χ. αιώνα το σταυροκόπημα χρησιμοποιούνταν από το λαό ως αποτρόπαιο. Πολλοί σταυροκοπιόνταν όταν έμπαιναν σε λουτρά, και ιδίως όταν άναβαν τα φώτα το βράδυ, διότι σύμφωνα με τη λαϊκή πίστη από εκείνη την ώρα άρχιζαν να περιφέρωνται οι δαίμονες. Πρβλ. επίσης τα καθίσματα της Τεσσαρακοστής (Τριώδιον, εκδ. Φως, Αθήνα, χ.ε., σ. 506): «Τό ὅπλον τοῦ Σταυροῦ... τοῦτο τρέμουσι καί αἱ δυνάμεις τοῦ Ἅδου...» και ο.π. σ. 511: «Τόν Σταυρόν τοῦ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Σε άλλα χωριά σταυρώνουν μόνο το σώμα του παθόντος. Το σταύρωμα του σώματος έχει αποτρεπτικό σκοπό και παίζει τον ίδιο ρόλο όπως και το σημείο του σταυρού[49].

Στον Κέδρο Ιωαννίνων, για να απαλλαχτεί κάποιος από το ισκιοπάτημα, θα πρέπει, μόλις ξυπνήσει, να ρίξει με το αριστερό του χέρι μια πέτρα.

Οι προσευχές, η επίκληση των αγίων και της Παναγίας για βοήθεια, τα διαβάσματα, τα κεριά, το σημείο του σταυρού ή το σταύρωμα του σώματος του παθόντος και οι σχετικές μαγικές πράξεις, με σκοπό τη θεραπεία, δείχνουν τη μεγάλη επίδραση της λαϊκής πίστης[50], ακόμη και σε τομείς που χρειάζεται ιατρική γνωμάτευση και σχετική θεραπευτική αγωγή.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Σ. ΜΠΕΝΕΚΟΣ δ.φ.

Χριστοῦ λαβόντες οἱ ἅγιοι Μάρτυρες, ὅπλον ἀκαταγώνιστον, πᾶσαν τοῦ Διαβόλου τὴν ἰσχὺν κατήργησαν...».

49. Το σταύρωμα των οργάνων της μαγείας ή μαντείας είναι συνηθισμένο φαινόμενο και πολλές φορές προηγείται της τελετουργικής πράξης. Έχει κυρίως αποτρεπτικό σκοπό. Πρβλ. *Κων. Δ. Τσαγγαλάς*, Το ανακάλημα, σ. 166 κ.ε. και σ. 224.

50. Πρβλ. *Δημ. Σ. Λουκάτος*, Εισαγωγή, σ. 234 κ.ε.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ÜBER DEN «SCHATTENTRITT» UND DIE DIESBEZÜGLICHEN VORSTELLUNGEN AUS EPIROS

(Zusammenfassung)

In den volkstümlichen Vorstellungen aus Epiros (NW Griechenland), die heute nur noch verbal existieren, herrscht der Glaube dass die Krankheiten grösstenteils dämonischen Ursprungs sind.

Eine Dimension des Übels demonstriert die Vorstellung von «ισκιοπάτημα» (Schattentritt). Der Schattentritt Kennzeichnet sowohl die Krankheitssymptome als auch den Urhebe des Leidens. Der «ισκιοπατημένος» (wörtlich: der von einem Schatten Getretene) erwacht prötzlich krank aus dem Schlaf, sein Körper ist mit schwarzen Flecken bedeckt, und er kann sich nicht bewegen. Diese Krankheit erscheint sehr oft, wenn die Menschen unter Bäumen (besonderes unter Feigen- und Nussbäumen) schlafen.

Eine andere Variation deises Leidens ist das «νεκροπάτημα» (Totentritt). Der «νεκροπατημένος» zeigt ägnliche Krankheitssymptome wie der «ισκιοπατημένος».

Eigentümlich ist zuletzt eine weitere Vorstellung, wonach «πατημένος» (Getretener) jener heisst, der während des Schlafens von seinem eigenen eigenen Schatten getreten wurde.

Das «ισκιοπάτημα» scheint nicht der Klasse der dämonischen Wesenheiten anzugehören, vielmehr charakterisiert es die konkrete, semidämonische Erscheinungsform eines Verstorbenen. «Ίσκιος» oder «ίσκιωμα» (Schatten) ist eine weitere Benennung gespenstiger Existenzen, welche für leibhafte Manifestationen eines Toten gehalten werden.

Diese Vorstellung steht vielleicht in direkter Relation zu den «βιαιοθάνατοι» (gewaltsam Gestorbenen) und «άωροι» (frühzeitig Gestorbenen), welche nach altgriechischem Volksglauben nachts als schattenha-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

fte Gestalten erscheinen. Das Fortleben dieser Anschauung veranschaulicht der Begriff «νεκροπάτημα» (Totentritt) in einer modifizierten Form.

Etwas komplizierter ist zuletzt die Deutung des Terminus «πάτημα» (Tritt), der das Getretenwerden vom eigenen Schatten bedeutet. Der eigene Schatten verhält sich im Wachzustand passiv, und erst im Schlafe vermag er sich zu obzektivieren. Hier ersehen wir, dass der Schatten als eine eigene Wesenheit aufgefasst wird.

Die Bildung des gesamten Kreises der Volksvorstellungen über das Triptychon 'Schattentritt-Totentritt-Tritt' sowie über die verwandten Vorstellungen für den 'Schatten' ist das Ergebnis von Mischungen verschiedener Elemente und Motive aus anderen inhaltlich sich ähnelnden volkstümlichen Anschauungen (Bau des Schattens in den Fundamenten eines Hauses, Wanderung der Seele im Schlafzustand, Ephialtes-Alprtaum).

Da hinter diesen Krankheiten ein Dämon oder ein semi-dämonisches Wesen zu vermuten ist, erfolgt die Heilung des Erkrankten durch kirchliche «therapeutische» Methoden oder mit magischen Ritualen. Man ignoriert übrigens jegliche medizinische Eingriffe.

Man versucht auch die Wirkung des Bösen mit Amuletten zu vermeiden. Nach dem epirotischen Volksgauben ist der Weihrauch nebst anderen profanen Ingredienzien der Hauptbestandteil des Phylakteriums. Eine spezifische Phylakteriasis der Menschen gegn die postmortale Epiphanie der menschlichen Psyche stellt das «ισκιοχάρτι» (Schattenpapier) dar, dessen Text ein Gemisch aus kirchlichen exorzistischen Gebeten und aus volkstümlichen apotropäischen Worten ist.

Dr. DEMETRIOS S. BENEKOS

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΒΑΣΙΛΗ ΜΑΡΓΑΡΗ

ΤΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΓΙΑΝΝΗ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ*

Τα Γιάννινα, το πνευματικό και εκπαιδευτικό κέντρο του τουρκοκρατούμενου Ελληνισμού, η πόλη των ξακουστών σχολών και των ακόμη πιο ξακουστών δασκάλων και φιλοσόφων, προς την οποία φτάναν κατά τους φρικτούς εκείνους χρόνους της σκλαβιάς από κάθε γωνιά της πατρίδας μας νέοι για να σπουδάσουν και να μεταλαμπαδεύσουν κατόπιν την παιδεία προς τις αμόρφωτες μάζες του λαού, με την απελευθέρωση της χώρας και τη δημιουργία του πρώτου Ελληνικού κράτους παρήκμασαν πνευματικά. Το κέντρο βάρους τώρα για το μέλλον του τόπου μετατίθεται στην νότια Ελλάδα, στην Πελοπόννησο και στην καινούργια πρωτεύουσα, την Αθήνα.

Ωστόσο, κι αν παρήκμασεν η πόλη τούτη, ως δημιουργική και πρώτου μεγέθους εκπαιδευτική εστία και χώρος σοφών και φῆμισμένων ανδρών, δεν έσβησεν εντελώς η παλαιά λάμψη της. Μια συνεχιζόμενη παράδοση κρατά πάντα σε εγρήγορση τη δραστηριότητα στις περιοχές του στοχασμού και του πνεύματος στην πόλη μας, δραστηριότητα, που άλλοτε περισσότερο κι άλλοτε λιγότερο, είναι θαυμαστά αξιοσημείωτη. Αυτή η συνεχιζόμενη παράδοση και δραστηριότητα στον αιώνα που περνάμε, για να περιοριστούμε μόνο αυτού, υπήρξε μέχρι το τέλος της δεκαετίας μας ξεχωριστά γόνιμη. Ας θυμηθούμε, πολύ γενικά, μεταξύ πληθώρας άλλων φιλολογικών και λογοτεχνικών περιοδικών του ιδίου χρονικού διαστήματος, την έκδοση, στις αρχές σχεδόν του αιώνα μας, του εξαίρετου περιοδικού «Ηπειρωτικά Χρονικά», που συνεχίζεται και σήμερα, σίγουρα ενός απ' τα δυο τρία σπουδαιότερα ιστοριοδιφικά και γενικότερα φιλολογικά περιοδικά της

* Διάλεξη που πραγματοποιήθηκε στις 6 Ιουνίου 1991 στην αίθουσα του Πνευματικού Κέντρου της *Εταιρείας Ηπειρωτικών Μελετών*, οργανωμένη από τη *Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών*, Ιωάννινα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

χώρας μας, που καλύπτει μια τόσο μεγάλη περίοδο· τη μακροχρόνια, επίσης και συνεχιζόμενη έκδοση της «Ηπειρωτικής Εστίας» και την «Ενδοχώρα», περιοδικά στο είδος τους και τούτα από τα καλύτερα στον τόπο. Ας θυμηθούμε και τους πνευματικούς εργάτες, όπως τον Χατζή- Πελλερέν, Χρήστο Χρηστοβασίλη, Γιωσέφ Ελιγιά, Ευριπίδη Σούρλα, Χρήστο Σούλη και Δημήτρη Σαλαμάγκα –για να περιοριστούμε στους παλιότερους– με προσφορά και αξία πανελλήνιας σημασίας.

Μεταπολεμικά, η κίνηση στα γράμματα, στην τέχνη και γενικότερα στον εκπολιτισμό στην ηπειρωτική πρωτεύουσα, σημαδεύτηκε από ορισμένα γεγονότα πρωτίστης σημασίας, πού δημιούργησαν ένα κλίμα έντονα θετικό για τα πνευματικά πράγματα στα Γιάννινα: Στα 1952 εκδίδεται η «Ηπειρωτική Εστία», περιοδικό που έμελλε να παίξει σημαντικό ρόλο (για την περιοχή μας γενικότερα) στην προαγωγή της λογοτεχνίας και της έρευνας. Στα 1954 ιδρύεται η «Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών», σωματείο για τον πολιτισμό και πραγματικά μεγάλο. Οι δύο τούτοι πολιτιστικοί φορείς, που η προσφορά τους προς την κοινή και τρανή υπόθεση της παιδείας συνεχίζεται γόνιμη μέχρι σήμερα στην περιοχή μας, είναι έργο ελάχιστων, τριών-τεσσάρων κυρίως, εμπνευσμένων ανθρώπων της πόλης μας, που εκείνο τον καιρό, όπου η Ευρώπη ανορθωνόταν απ' την τρομερή καταιγίδα του πολέμου, ονειρεύονταν και σχεδίαζαν, μέσα απ' τα ερείπια των γκρεμισμένων παλαιών επιτεύξεων, να θεμελιώσουν στην Ήπειρο τις εστίες και τους ναούς του πολιτισμού της.

Ένας απ' τους ανθρώπους αυτούς ήταν κι ο γνωστός λογοτέχνης κι εκπαιδευτικός Γιάννης Νικολαΐδης. Πρέπει να σημειωθεί πως ο οργασμός που προκλήθηκε τους χρόνους εκείνους στην πόλη μας είχε κι άλλους πλούσιους καρπούς. Το 1964 ιδρύεται η «Ελεύθερη Σκέψη», σωματείο με σημαντική πνευματική δράση κι εκδίδεται το σοβαρό λογοτεχνικό περιοδικό «Ενδοχώρα».

Ο Γιάννης Νικολαΐδης, από οικογένεια διακεκριμένων ανθρώπων των γραμμάτων κι εκπαιδευτικών (Ζαγορίσιος γάρ), γεννήθηκε στη Βίτσα το 1917, όπου και έμαθε και τα πρώτα γράμματα. Κατόπιν φοιτά στο β' γυμνάσιο και στο πεντατάξιο Διδασκαλείο Ιωαννίνων, παίρνοντας το πτυχίο του (πρώτος αριστούχος) το 1936. Μπαίνοντας στον επαγγελματικό στίβο, υπηρετεί ως δάσκαλος σε πολλά μέρη της χώρας μας, ώσπου συνταξιοδοτήθηκε με το βαθμό του Γενικού Επιθεωρητή. Θα τον δούμε να κρατά ψηλά την αποστολή του ως εκπαι-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

δευτικός και να επηρεάζει θετικά μια πραγματική στρατιά μαθητών, που τους μάθαινε όχι απλώς γράμματα μα συχνά, κάτι ουσιαστικά περισσότερο: τους μόρφωνε, τους ωθούσε προς τα δύσκολα μονοπάτια της κρίσης, τους δυνάμωνε και τους ξεμπλοκάριζε (όσο ήταν μπορετό) το νού. Τούτο είναι πραγματική, αληθινή παιδεία. Το ξύπνημα του ναρκωμένου νου, του αλυσσοδεμένου, από πανάρχαιους φόβους και προκαταλήψεις, που δεν μπορεί να σηκωθεί μέχρι την κρίση και τη σκέψη. Κι όχι η μάταιη και συχνά άχρηστη συσσώρευση γνώσεων, που τις καταπίνουμε δίχως στοχασμό, δίχως κριτική βάσανο.

Συγχρόνως με το εκπαιδευτικό του έργο, κι από τα πρώτα κι όλας χρόνια της σταδιοδρομίας του, ο Γιάννης Νικολαΐδης αρχίζει να ασχολείται με τη συγγραφή και τη λογοτεχνία. Κι ευτύχησε, βέβαια επί του προκειμένου, γιατί μπόρεσε κι είχε στα πρώτα του βήματα σοφό συμβουλάτορα το θείο του Δημήτρη Σάρρο, γνωστό άνθρωπο των γραμμάτων με πανελλήνιο κύρος και διακεκριμένο εκπαιδευτικό. Τούτος του συμπαραστάθηκε, πράγματι, αποφασιστικά στις πρώτες φιλολογικές και λογοτεχνικές του προσπάθειες, γιατί ασφαλώς διείδε τις εσωτερικές ροπές και κλίσεις του ανεψιού του. Και πράγματι, ο Δημήτρης Σάρρος δεν έπεσεν έξω στις κρίσεις του και τους υπολογισμούς του. Το μέλλον έδειξε πως η προσφορά —η μέχρι τώρα προσφορά— του Γιάννη Νικολαΐδη στο συγγραφικό και λογοτεχνικό τομέα είναι πραγματικά αξιόλογη και σεβαστή.

Η επίδοση και η εργογραφία του Γιάννη Νικολαΐδη διχάζεται στις εξής περιοχές: α) Στην ιστοριοδιφία και λαογραφία και β) στη λογοτεχνία. Πολύ γενικά θα αναφέρθούμε στις ιστοριοδιφικές κι ερευνητικές του αναζητήσεις (γιατί η προσπάθεια τούτη παρουσίασης του έργου του περιορίζεται στις καθαρά λογοτεχνικές του δημιουργίες) και ιδιαίτερα στην τόσο χρήσιμη για τα στοιχεία που περιέχει πραγματεία του Περί της εν Ηπείρω χώρας Βεζήτσης, Εν Ιωαννίνοις 1939. Η εργασία τούτη γραμμένη με μεθοδικότητα, δίνει την ιστορική εξέλιξη του χωριού του Βίτσας Ζαγορίου, με στοιχεία, συχνά, καινούργια. Κι αποτελεί μία από τις πρώτες —πρωτοφανέρωτες— συνθετικές εργασίες στη χώρα μας, που στόχευαν στη συγγραφή της ιστορίας κάθε ιδιαίτερου τόπου. Η δουλειά τούτη δείχνει πως ο συγγραφέας της δεν διαθέτει μόνον ιστορική αίσθηση αξιοσημείωτη στα 19 και 20 χρόνια του, μα και διαίσθηση (μπρος στον κίνδυνο της παγκόσμιας ισοπέδωσης και αφομοίωσης) να βιαστούμε να ορθώσουμε το παράστημα της ιστορίας μας, να βρούμε τις ρίζες μας και να δώσουμε

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

στην ελληνική ταυτότητά μας το πραγματικό της πρόσωπο.

Τα κύρια λογοτεχνικά βιβλία –τυπωμένα– του Γ. Νικολαΐδη είναι τα παρακάτω: Ρυθμοί ψυχής, ποιήματα, Γιάννινα 1939. Η εποχή μας, δοκίμιο, Ιωάννινα 1971, Η νεοελληνική παράδοση και το ελεύθερο ελληνικό κράτος, Ιωάννινα 1973, Αναδρομή, διηγήματα, Ιωάννινα 1981, Ζαγόρι, δοκίμιο, Ιωάννινα 1982, Μνήμες του 40, αφήγημα, Ιωάννινα 1985, Μνήμες της κατοχής και της αντίστασης, Ιωάννινα 1989. Πρέπει, εντούτοις, να προσθέσουμε πως τα παραπάνω λογοτεχνικά βιβλία του πλαισιώνονται από μια πολύ μεγάλη σημειωματογραφία –επιφυλλίδες, κριτική βιβλίου κλ.π., στον ηπειρωτικό και αθηναϊκό τύπο (περισσότερο, βέβαια, στην «Ηπειρωτική Εστία» Ιωαννίνων)– από την καθοδηγητική εποπτεία κι επιμέλεια σειράς εκδόσεων της Ε.Η.Μ., καθώς και από μερικά ακόμη έργα του, κυρίως πεζά και μελέτες, εκδοθέντα ή εγκατεσπαρμένα σε λογοτεχνικά περιοδικά (στην «Ηπειρωτική Εστία», την οποία διηύθυνε στα πρώτα της βήματα, την «Νέα Εστία», την «Ενδοχώρα», το «Ηπειρωτικό Ημερολόγιο» κ.ά.). Πρέπει μάλιστα να πούμε για την ιστορία πως τα πρώτα δημοσιεύματά του –ποιήματα του Γ. Νικολαΐδη βρίσκονται στο σπουδαίο προπολεμικό περιοδικό του Δημ. Φωτιάδη: "Νεοελληνικά Γράμματα", στον τόμο κι όλας του 1937.

Στο πρώτο βιβλίο, τους «Ρυθμούς ψυχής», και σε τόνο καθαρά εξομολογητικό, έχουμε το ξεδίπλωμα του πλούσιου εσωτερικού κόσμου του συγγραφέα –την εξωτερίκευση των στοχασμών και των συναισθημάτων του για ένα κόσμο κατά βάση άγνωστο– μια πραγματική terra incognita– συχνά φιλικό κι άλλοτε όχι, που παρά ταύτα μας επιβάλλεται με την ομορφιά του και τη γοητεία του. Τούτη η γοητεία του κόσμου, που μας περιβάλλει, του φυσικού θαύματος που στολίζει τα βουνά και τους ουρανούς, φέρνει στον ποιητή μια πικρή γεύση μελαγχολίας και πόνου, καθώς σκέφτεται το απαίσιο σκοτάδι που τυλίγει τα πάντα –την ασχήμια και την ομορφιά μας, όταν χτυπήσει την πόρτα μας η μοίρα:

Τί να ποτίζει την καρδιά μας:
Πεθαίνουν οι θεοί στο φέγγος των ήλιων,
σβήνουν των ηδονών οι έρωτες...
Απ' των συννέφων το στερέωμα,
κάτι στάζει στην καρδιά μας, κάτι σπάζει» (σελ. 12).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Κι αλλού:

Νιρηΐδες, Νιρηΐδες,
μάγια στην αρμονία των κυμάτων
άλικα ρόδα που χάνεσθε
στα φιλιά των κυμάτων,
ώριες νυφούλες (ψυχούλες μου)
αφίστε το δάκρυ να χυθεί
στον ύμνο του πόνου». (σελ. 5).

Μένει μαγεμένος σχεδόν ο ποιητής μπρος στο κάλλος ενός απαράμιλλου κόσμου, μιας θαυμαστής πολύχρωμης πολλαπλότητας στον πλανήτη μας, που, παραταύτα, βιώνει ολόκληρη, σαν τα άπειρα σημεία ενός παμμέγιστου καμβά, τη γνήσια αδελφοσύνη της και επιζητεί, γεμάτος πρωτόγονη δίψα, να ψηλαφίσει το μυστήριο, που τον περιβάλλει, τις μυστικές δυνάμεις και τους μοχλούς, που δημιουργούν όλο αυτό το χαρούμενο γαϊτανάκι των φυσικών πλασμάτων, που γεννιέται και σβήνουν κι όλο ξαναγεννιέται κάτω απ' τους απρόσιτους θόλους τ' ουρανού:

Το ποταμάκι μουρμουρίζει:
Ψυχή, αδελφούλα στη θανή και στη ζήση,
εγώ κι εσύ θα βαδίσουμε πιο πέρα
απ' τα λιβάδια των λωτών
πιο πέρα απ' τα ρίγη των λαμπρών κυμάτων.
Ίσως ανακαλύψουμε τούτο το μυστήριο
των μόρμυρων ναμάτων,
τις χρυσόφτερες πεταλούδες,
στα μυρωμένα πελάγη των ελπίδων...» (σελ. 28).

Η ποίηση του Γιάννη Νικολαΐδη, γραμμένη σε ήπιους και συγκρατημένους τόνους, λιγόστομη και σαφής, δεν σου επιβάλλεται βέβαια, με την ξεχωριστή δύναμή της, τη ρώμη της, μα τη δέχεσαι −γενικά− γιατί μπορεί να κρατά μέσα της, πολλές φορές, σίγουρα κάτι απ' την απροσδιόριστη εκείνη μαγεία που μετατρέπει ένα λογοτεχνικό κείμενο σε ποιητικό.

Στα 1971 ο Γιάννης Νικολαΐδης εκδίδει στα Γιάννινα το βιβλίο δοκιμίων *«Η εποχή μας»*. Πρόκειται για μεστά κείμενα, όπου περισσεύει η σκέψη και ο στοχασμός, η εμβριθής διείσδυση σε βασικά χαρακτηριστικά του καιρού μας, σχέσιν έχοντα με τους σκολιούς και

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

δύσβατους δρόμους για τη διαβίωση αλλά και επιβίωσή μας, που μας άνοιξε η τεχνολογία και οι αξιοσημείωτες, συχνά, προτάσεις και παρατηρήσεις, πάνω στο τι πρέπει να γίνει για να δημιουργηθούν στον κόσμο μας, τον Ελληνικό αλλά και γενικότερα, οι προϋποθέσεις ενός περισσότερο σωστού, περισσότερου ευτυχισμένου και χαρούμενου μέλλοντος για τον άνθρωπο. *Πιστεύω, πως οι ανησυχίες*, γράφει κι όλας στον πρόλογό του, «*που εκφράζονται στα κείμενα, που ακολουθούν, είναι και ανησυχίες των προβληματιζόμενων ανθρώπων του καιρού μας, κι όλων εκείνων, οι οποίοι κάτω από τη στίλβουσα επιφάνεια της καθημερινότητος, διαβλέπουν τους τρομακτικούς κινδύνους, που δημιουργούνται για το μέλλον της ανθρωπότητας, από την αλματώδη τεχνολογική εξέλιξη, η οποία, αντί να συγκροτήσει ατμόσφαιρα κατάλληλη για την ψυχική και πνευματική καλλιέργεια, έγινε στην ουσία θεραπαινίδα των υλικών αναγκών της ζωής*»: Στο πρώτο κύριο δοκίμιο *Το άγχος της εποχής και το περιεχόμενό του*, με καίριο και εκφραστικό λόγο, με παραστατικότητα και κρίση, ανατέμνει και αιτιολογεί την έννοια του άγχους του σύγχρονου ανθρώπου, εξετάζοντας από κάθε δυνατή πλευρά το θεμελιώδες μα καταλυτικό τούτο σύνδρομο των σύγχρονων καιρών. Συγκρίνοντας, από την άποψη τούτη, την προπολεμική εποχή με τη δική μας, τονίζει, πως τότε: *κάθε εκδήλωση έπαιρνε μορφή μέσα σ' ένα στίβο άνετο από την άποψη του χώρου και του χρόνου. Ο άνθρωπος κυριαρχούσε πάνω στα πράγματα κι έβαζε την προσωπική σφραγίδα στα δημιουργήματά του. Σήμερα όλα αυτά έχουν εκμηδενισθεί. Η άνεση έγινε μια νοσταλγική ανάμνηση για τη γενιά μας, ο χρόνος μεταφράστηκε σ' ένα ανελέητο κυνηγητό, κι ο χώρος, που φαινομενικά ξανοίχτηκε απέραντος, στένεψε τρομερά με της τεχνικής τα επιτεύγματα. Τέλος, του ανθρώπου η βαθύτερη ουσία, αυτή που συγκροτεί την προσωπική παρουσία του, κάθε μέρα γίνεται πιο δυσδιάκριτη, ξεθωριάζει, ισοπεδώνεται, τυποποιείται. Στη θέση της ατομικής εκφράσεως, μπαίνει η ομοιομορφία του ομαδικού. Απογυμνωμένη η ανθρώπινη ψυχή από τα ιδιαίτερά της γνωρίσματα, χάνει τη φυσιογνωμία της, κινδυνεύει να γίνει ένα ομοειδές μόριον, μια επαναλαμβανόμενη λεπτομέρεια.*

Και παρακάτω: *Τώρα, οι συνθήκες που δημιουργήθηκαν κατακρημνίζουν τη βιολογική βάση του ανθρώπου, που είχε συγκροτήσει η παράδοση, εξαφανίζουν το ήθος και το έθιμον, ανατρέπουν την ιεραρχία των αξιών και οδηγούν σε νέους εκφραστικούς χώρους το πνεύμα. Κι όλα αυτά διαδραματίζονται μέσα σε μια ατμόσφαιρα τραγικής*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

αβεβαιότητας, μ' ένα ασθμαίνον υπερεκχύλισμα δυνάμεων, μ' ένα παλμό αφυδατωμένο από πίστη.

Και συμπεραίνει:

Αυτά λοιπόν τα στοιχεία, που συγκροτούν τη μεταπολεμική ατμόσφαιρα μορφοποιούν τα άγχος της εποχής μας. Συνέπεια όλων τούτων των τραγικών σχεδόν καταστάσεων, που ο φυσικός ρυθμός μας δεν ανέχεται με κανέναν τρόπο, είναι η βεβιασμένη και άγαρμπη αντίδραση του ψυχισμού μας, δημιούργημα της βαθειάς σκέψης και της συνείδησης του κοινωνικού ανθρώπου για τη διαβίωσή του.

Νόρμες συμπεριφοράς αιώνων, χτισμένες πάνω σε πρακτικές στοχεύσεις, ουσιαστικοί και τυπικοί κανόνες, που σχετίζονται με το ήθος, που θεμελιώνονται στα ερείσματα του μέτρου, του σεβασμού του άλλου και της κοινωνίας, αρχές απ' τις οποίες πρέπει να εμπνεέεται κανείς (ξεχωριστές, συχνά για τον καθένα-ανεξάρτητα), δρόμοι κοινής αποδοχής μπρος στο δέον της σκοπιμότητας, του αγώνος μας πάνω στην πράσινη τούτη χαρωπή σφαίρα, στο απρόσμενο ξεχείλισμα των υπόγειων δυνάμεων της ψυχής τραντάζονται και γκρεμίζονται: *Από δώ, συνεπώς,* τονίζει ο συγγραφέας, *πηγάζει η ασάφεια, η ρευστότητα και η αναρχία της εποχής, πάνω στα ηθικά προβλήματα. Έτσι ερμηνεύεται και η έλλειψη ιδανικών, από τα οποία αντλεί υπόσταση η ηθική στάση, η τολμηρή σύλληψη και η ηρωική πράξη. Αυτό εν συνόψει σημαίνει: Νάρκη του ηθικού κριτηρίου του μεγίστου πλήθους των ανθρώπων, έλλειψη πόλων έλξεως της νέας γενεάς και αναστολή της συμμετοχής της στη διαδικασία της εναλλαγής των ρόλων, ώστε να εξασφαλίζεται η ιστορική συνέχεια, πνιγηρή ατμόσφαιρα από τις αναθυμιάσεις των ενστίκτων... Μέσα σ' αυτή κινείται σήμερα ένα πλήθος ανθρώπων, κατακερματισμένο σε φατρίες παντοίων αποχρώσεων, με αποσυντιθεμένον ήθος, κλεισμένο σε στεγανά διαμερίσματα –μια που ο διάλογος με τον ηθικό στοχασμό του παρελθόντος έχει διακοπεί– που αγωνίζεται να εκμηδενίσει τον άλλον άνθρωπο, που πάντοτε ταυτίζεται με την έννοια του αντιπάλου, είτε σάν άτομο, είτε σαν ομάδα, να εξουθενώσει –χωρίς να έχει συνείδηση του γεγονότος– την ίδια την ανθρώπινη ουσία του.*

Κι ενώ, ο όγκος της ανθρώπινης ζωής, αυτός ο εκσκαφέας της κοίτης της ιστορίας, μένει αδρανής, αχρωμάτιστος και άβουλος (ο «Ξένος» του Καμύ: Δεν έχει φιλοδοξίες, νοσταλγίες, λαχτάρες, ούτε αρνιέται ούτε καταφάσκει. Σωπαίνει. Όλα του είναι αδιάφορα. Δεν έχει συναισθήματα για τους συνανθρώπους του, ούτε αρνητικά ούτε

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

θετικά. Η καρδιά του είναι ένα κενό...), ο εσμός που αναφέραμε εναποθέτει τη σφραγίδα του στη φυσιογνωμία της εποχής, παρουσιάζει την ηθική αγωνία της. Όμως αυτή η νοθεία που ευνουχίζει το χαρακτήρα μιας χρονικής περιόδου, όπου συντελούνται κοσμογονικές μεταβολές, εγκυμονεί μεγάλους κινδύνους για το μέλλον. Και τούτο γιατί η ηθική αξία, η ηθική συνείδηση και πράξη, δεν συνδέονται με τον άνθρωπο με σχέση στατική και εφήμερη, δεν είναι μόνον παρόν, αλλά συνέχεια, αποτελούν οργανικό στοιχείο της μοίρας του.

Συνεπώς προτείνει ο συγγραφέας: *Είναι αναγκαία η ηθική αγωνία, αυτή η συνείδηση της προσωπικής μοίρας που μας βγάζει κάθε στιγμή από το μηδέν, ανοίγοντας μπροστά μας ένα μέλλον που μέσα του αποφασίζεται η ύπαρξή μας», για να κρατούνται «πάντ' ανοιχτά, πάντ' άγρυπνα τα μάτια της ψυχής», για να δίνει περιεχόμενο στη ζωή.*

Θέμα του επόμενου δοκιμίου του βιβλίου με επικεφαλίδα *«Η ευθύνη και το χρέος»* είναι οι σχέσεις της παλιάς με τη νέα γενιά, η αναζήτηση ή μη ευθυνών για το μεταπολεμικό παρόν από τους βιώσαντες τη φρίκη του μεγαλύτερου μακελιού της ιστορίας και ο προσδιορισμός και η πραγμάτωση του χρέους απ' τις νέες γενιές του λαού μας –δύσκολη υπόθεση σε μιάν εποχή που τίποτε δε μένει σταθερό και το πάν απειλείται, από τα έθνη μέχρι τις ιδέες, με κατάρρευση και αφομοίωση. Γράφει ο Γιάννης Νικολαΐδης: *Το ποιόν της σημερινής παρουσίας του ανθρώπου δεν επισημαίνει περιπτώσεις συνειδητής ενοχής για καμμιά γενεά. Οι επιπτώσεις των μεταπολεμικών γεγονότων ήταν τέτοιες που μορφολόγησαν την εικόνα μετακατακλυσμιαίου τοπίου. Το αποτέλεσμα ήταν να διαρραγούν τα πλαίσια μέσα στα οποία διεκινείτο η ζωή επί αιώνες, να κονιορτοποιηθεί η έννοια της παραδόσεως, να συντριβούν οι μορφές που αποτελούσαν την εγγύηση μιας ομαλής διαδοχής και εξελίξεως, να εξαρθρωθούν οι αρμοί της αμύνης των ατόμων απέναντι στην πλημμύρα των ιδεών που εισορμούν στο χώρο μας απ' όλες τις κατευθύνσεις, ν' αδειάσει η ψυχή από την πίστη του αύριο... Δεν φταίει, λοιπόν, ο μεταπολεμικός άνθρωπος αν μια μέρα, ξυπνώντας, αντίκρυσε έντρομος να φεύγει το έδαφος κάτω από τα πόδια του. Οι σεισμογράφοι ήταν αδύνατο να συλλάβουν τις τρομακτικές αναστατώσεις που εκινούντο στα έγκατα της γης. Κι όταν ξέσπασε η θύελλα ήταν αδύνατο να την αντιμετωπίσει χωρίς αποσκευές κι οργανωμένη άμυνα. Ήρθε και τον βρήκε να περιδιαβάζει αμέριμνος στις πλατείες, στους στενούς δρό-*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μους, να κλείνει με εμπιστοσύνη τις πόρτες του σπιτιού του. Χαιρόταν τον ήλιο και τον γαλανό ουρανό, πίστευε στο χθές, ζούσε το σήμερα, συγκέντρωνε αποθέματα δυνάμεων για το αύριο. Και ξαφνικά βρέθηκε ξεκομμένος από τις ρίζες του. Βίαιες πνοές ανέμων σάρωσαν τα ιδανικά του, κλόνισαν τα υποστασιακά του θεμέλια και τον άφησαν έκθετο στην έλξη των κάθε λογής κλήσεων.

Στο θέμα της σχέσης των νέων με την παλιά γενιά τάσσεται –πολύ σωστά– υπέρ των νέων (γιατί φυσικά, βρέθηκαν σ' έναν κόσμο, που δεν προετοίμασαν οι ίδιοι) και μέμφεται τους παλιούς (φτασμένους) που δεν προσπαθούν να τους καταλάβουν ή, χειρότερα ακόμη, που τους εκμεταλλεύονται παντοιοτρόπως. Αγωνιά, επίσης, για τη μελλοντική μας υπόσταση ως έθνους και στοχάζεται πάνω σε ποιές βάσεις θα θεμελιώσουμε και θα στεργιώσουμε, ισχυρή κι ανθεκτική, την εθνική μας ταυτότητα, την ύπαρξή μας και το νέο ελληνικό μας πολιτισμό. *Τί αξίες*, γράφει, *θα προβληθούν για να μπορέσουμε να σταθούμε όρθιοι, με ευδιάκριτα τα περιγράμματα της δικής μας υποστάσεως, για να δικαιώσουμε τη θητεία μας, να εξασφαλίσουμε τέλος μια διάρκεια στον παλμό της εθνότητας; Είναι, αλήθεια, δύσκολη η απάντηση.* Και συνεχίζει πιο κάτω: *Σάρκα και αίμα της νέας ζωής μας πρέπει να είναι ό,τι από το παρόν ξεπερνάει το πρόσκαιρο και το εφήμερο, ξεφεύγει από τα συμβατικά πλαίσια, δίνει την υπόσχεση της διάρκειας. Ό,τι έχει τη δυνατότητα να συγκροτήσει μια μορφή νεοελληνικής ζωής επώνυμης και με το δικό της πρόσωπο. Αυτό θα πεί πως δεν θα απομονωθούμε από τα επιτεύγματα του ανθρωπίνου πνεύματος, αλλά θα προσπαθήσουμε να τα κάνουμε κτήμα μας, αφομοιώνοντάς τα και δίνοντάς τους το δικό μας χαρακτήρα. Και το πνεύμα και η μέθοδος αυτού που λέγεται σύγχρονος πολιτισμός πρέπει να αποτελέσουν τους βασικούς στόχους της σκοπεύσεώς μας. Ανάγκη όμως να διεισδύσουμε στην ουσία των πραγμάτων, να διασπάσουμε τον πυρήνα τους, να αποκρυπτογραφήσουμε τα μυστικά τους. Αν σταθούμε στα εξωτερικά φαινόμενα, θα κατάντήσουμε ελαφρόν και σαθρόν επίχρισμα, που θα καταπέσει στην πρώτη δοκιμασία.*

Στον ίδιο γενικότερο παρονομαστή, του εγκλωβισμένου σημερινού ανθρώπου, μέσα σε μια ζωή και μια καθημερινότητα αποπνικτική, που αγκομαχά και τρέχει μα δεν προλαβαίνει τους ρυθμούς της, του παγιδευμένου μέσα στις διαστρεβλώσεις της ίδιας του της σαρκικής, μα περισσότερο ψυχικής και πνευματικής του φύσης, που ο ίδιος προκάλεσε, κινείται το περιεχόμενο και των λοιπών τριών δοκιμίων

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

του βιβλίου τούτου του Γιάννη Νικολαΐδη: *Πρόσωπο και προσωπείο του σημερινού ανθρώπου* που απασχόλησε και τον Άγγελο Τερζάκη σε μια βαθύτερη και εμβριθή ανάλυση του περιεχομένου του, του: *Ανατομία της εποχής μας* και του: *Το χρέος του πνεύματος*. Χαρακτηριστικές οι, εν κατακλείδι στο δοκίμιο τούτο, σκέψεις του συγγραφέα, με τις οποίες ολοκληρώνεται και το περιεχόμενο του βιβλίου: *Στην εποχή μας, ιδιαίτερα, που τα είδωλα έχουν εκθρονίσει τις ιδέες και η ανθρώπινη προσωπικότητα έχει διχασθεί κατά τρόπο βίαιο, ο ρόλος του πνεύματος αποβαίνει πρωταρχικός. Ανάγκη πάσα να συζεύξει τα διεστώτα, να εναρμονίσει τις εσωτερικές δυνάμεις του ανθρώπου, που κάθε μια τείνει να μεταβληθεί σε λειτουργία αυτόνομη, να επαναφέρει τη διασπασθείσα ενότητα. Οι πνευματικοί άνθρωποι των καιρών μας πρέπει να μεταβληθούν στους «εν ασκήσει λάμποντας οσίους», αν θέλουν να αποφύγουν τη δίκαιη κρίση της Ιστορίας. Αναχωρητές, για να διαφυλάξουν την ορθοδοξία του χρέους, αγωνιζόμενοι να το καθερώσουν και το μετατρέψουν σε ανάγκη συνειδησιακή, ταπεινοί μαζί και υψηλόφρονες, υπερήφανοι στην αυτογνωσία τους, έξω από τις κοινωνικές σκοπιμότητες, για να ανασυνθέσουν το κοινωνικό ήθος. Όχι υπηρέτες της τέχνης για την τέχνη, αλλά με την τέχνη, σαν δωρεά Θεού, αγωνιστές και κήρυκες, ποιμένες και διδάσκαλοι στην υπηρεσία της κοινότητας, που συναρτάται από το ένα μέρος με την ιδιοτυπία της εθνικής και φυλετικής παραδόσεως, κι από το άλλο με τη μοίρα της ανθρωπότητας.*

Το 1981, δέκα χρόνια μετά την έκδοση της Εποχής μας κυκλοφορεί την Αναδρομή, συλλογή διηγημάτων. Όπως όλο το λογοτεχνικό έργο του Γ. Νικολαΐδη, και τα πεζά τούτα στριφογυρίζουν επίσης γύρω από τον άνθρωπο, απ' τη γκριζόπικρη, συχνά, ζωή και τα πάθη του, απ' τα απραγματοποίητα σχέδιά του που μείναν όνειρα, απ' τις σχέσεις του με τους άλλους και από μια καθημερινότητα που δεν ταιριάζει σε φυσικό πλάσμα και που θα μπορούσε να ήταν πολύ πιο όμορφη, πολύ πιο ευπρόσδεκτη. Οι δεοντολογικές όμως αυτές αναζητήσεις του και η καταγραφή ενός βίου δυσχείμερου, γεμάτου σκοπέλους και καταστάσεις, που στην περίπτωση μιας σοφότερης και σωστότερης ζωής θα παραμερίζονταν εκ των πραγμάτων, δεν είναι στοχασμοί και κατασκευές του συγγραφέα που προβάλλουν στο βιβλίο ως εμφανείς παρεμβάσεις του, μα ντύνονται κατά φυσικό τρόπο την τέχνη, καθώς εκφράζονται σα ζεστή πραγματικότητα από πρόσωπα

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

της δράσης, με οντότητα και υπόσταση, τόσο πραγματική, όσο και η δική μας. Έχουν, πράγματι, τα πεζά τούτα τη δική τους ξεχωριστή ύπαρξη κι αποτελούν ολοκληρώσεις μιας ζωή, μιας αυθύπαρκτης και έμπλεης πραγματικότητας που έκλεισε τον κύκλο της. Τίποτε το προσποιητό και ψεύτικο, τίποτε σχεδόν το πλαστό στη σοφή τούτη απεικόνιση της ζωής. Γι' αυτό τα διηγήματα τούτα του Γιάννη Νικολαΐδη, παρότι κρατιούνται σε μια γραφή καθαρά παραδοσιακή, μας πείθουν. Τον Νικολαΐδη τον τραβούν τα θέματα, καθώς είπαμε, των απλών και ταπεινών ανθρώπων με τις σκοτούρες και τα προβλήματα που ορθώνονται μπροστά τους, τόσο από τον εξωτερικό κόσμο, όσο κι από τον εαυτό τους τον ίδιο, απ' την ψυχική τους υπόσταση. Σχετικά μ' αυτό το τελευταίο γνωρίζει καλά τί ορυχείο, πλούσιο σε παντός είδους μέταλλα, είναι κρυμένο πίσω απ' τα καθημερινά τους πρόσωπα, γι' αυτό πασχίζει με επιμονή και προσοχή, με νυστέρι που πετυχαίνει σχεδόν πάντα, να ξεσκεπάζει και να δείχνει στον αναγνώστη τις σκιερές και σκοτεινές πτυχές του κόσμου των ηρώων του και να καταγράφει, από την άλλη μεριά, ερμηνεύοντάς τες, τις παράξενες περιοχές της συνείδησης και της συμπεριφοράς τους.

Διαβάζουμε: *Η σιωπή έκανε το Μποντόση να σκυλιάσει περισσότερο. Γύρευε ανθρώπους να παλεύει μαζί τους παλληκαρίσια, όχι «ψοφίμια», όπως τους ονόμαζε. Είχε πολλά ελαττώματα, γεννήματα τα περισσότερα του ξερριζωμού και της προσφυγιάς, κανείς όμως δεν του αρνιόταν τ' απομεινάρια της λεβεντιάς, απόσταγμα εσωτερικής διεργασίας γενιών αμέτρητων. Πιο πολύ τον ερέθιζε ο Άνθιμος. Τον είχε θίξει στην αναπηρία του, σπάνια τόκανε, κατά βάθος ο Μποντόσης λογάριαζε τον Άνθιμο και ζήλευε κάποιες αποχρώσεις της ευαισθησίας του, αυτές που ο ίδιος με τη θέλησή του είχε πνίξει. Ανακάτεψε τη γυναίκα του στην κουβέντα κι ήξερε πόσο αυτό μετρούσε για τον Άνθιμο. Προπαντός είχε μιλήσει για τη δασκάλα, ήταν σίγουρος ότι τον έκανε να πονέσει. Από τότε που πήρε πληροφορίες από τη γυναίκα του, παρακολουθούσε με προσοχή τις αντιδράσεις του Άνθιμου, κάθε φορά που γινόταν λόγος για τη δασκάλα. Τώρα ήξερε καλά τί τόπο έπιανε στην καρδιά του, τον ζήλευε, ήθελε να τον πληγώσει. Είχε αρχίσει κι όλας τις ενέργειες για να μετατεθεί η δασκάλα από το χωριό, γιατί δεν τον ρώτησαν όταν ήρθε, κι ύστερα εξασθένιζε την επιρροή του. Εκείνη γνώριζε το μυστικό να κάνει τις καρδιές των ανθρώπων να χτυπούν με γοργότερο ρυθμό. Τους έπαιρνε από το χέρι και τους περιδιάβαζε σε κόσμους που ξάνοιγαν τα μάτια του νου κι*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

απάλυναν την πίκρα της ζωής. Κρατούσε στις παλάμες της τις ψυχές των μικρών παιδιών, ζυμάρι εύπλαστο, και τους έδινε το σχήμα που ήθελε, κάτι που να βρίσκεται μακρυά από τον κόσμο των οδυνηρών αναμνήσεων και της απελπισίας. Κάτι που να δένει γερά τον άνθρωπο με τη νέα πατρίδα, να τον γεμίζει ελπίδα για το μέλλον, ομορφιά κι αγάπη...

Ο Άνθιμος διαισθανόταν τη μεταμόρφωση του γύρω κόσμου κι ένοιωθε εκείνο που τον έφερε από την πρώτη στιγμή κοντά στη δασκάλα να γιγαντώνεται. Η ψυχή του έσπαε σιγά-σιγά τα δεσμά της φυλακής της, ελευθερωνόταν. Ίδια σαν τη χρυσαλλίδα την κλεισμένη στο κουκούλι της, που μεταμορφώνεται σε πεταλούδα, κι είναι έτοιμη να πετάξει με τα πολύχρωμα φτερά της.

Ο Γιάννης Νικολαΐδης γράφει ζωντανά και παραστατικά. Δεν ξέρει μόνο να μας περιγράφει μια ψυχική κατάσταση ή να διεισδύει επιτυχώς στα βαθειά σκούρα νερά του ψυχισμού του ήρωά του μα γνωρίζει, επίσης, να κρατά τον αναγνώστη σε αγωνία και να εμψυχώνει το κείμενό του με δράση, πλούσιες εικόνες, πρόσωπα αυθύπαρκτα, ζωντανά και μέ κινητικότητα. Διαβάζουμε απ' το ίδιο διήγημα: *Οι δυό αντίπαλοι στάθηκαν όρθιοι κι αναμετρήθηκαν. Για τον Άνθιμο ο Μποντόσης ήταν ο ταύρος των παιδικών του χρόνων, έκανε πάλι την εμφάνισή του, του είχε κλέψει το κορίτσι με τα χρυσαφένια μαλλιά. Το ίδιο πάθος τον συντάραξε, όπως όταν κρατούσε το σουγιά στα χέρια του. Μόνο που τότε είχε τα μάτια του, ήξερε που σημάδευε. Τώρα ήταν ανίσχυρος απέναντι στον αντίπαλο, ούτε μάτια είχε, ούτε σουγιά κρατούσε. Μοναδικό όπλο το ραβδί. Το ραβδί και το μίσος του.*

Ο άλλος, παρόλη την ελευθερία που είχε στις κινήσεις, δίσταζε να επιτεθεί πρώτος. Διαισθανόταν πως αυτή τη φορά ο Άνθιμος δεν θ' αντιδρούσε παθητικά στις προσβολές και στις χειροδικίες. Ύστερα ο Άνθιμος ήταν γερό σκαρί, άντρακλας, ενώ ο Μποντόσης, φθαρμένος από το πιοτό, το άγχος και τις καταχρήσεις, είχε αποστεωθεί. Βέβαια τα νεύρα του απόμειναν, μπορούσαν να κάνουν ζημιά σ' οποιονδήποτε αντίπαλο, με τον Άνθιμο όμως μια αναμέτρηση με ίσους όρους, θάταν επικίνδυνη.

Μέσα στη δίνη των παθών που συγκλόνιζε εκείνη τη στιγμή τις καρδιές, ούτε ο ένας ούτε ο άλλος κάθησαν ν' αναμετρήσουν τα πλεονεκτήματα και τις αδυναμίες της θέσης τους. Οδηγημένοι από το ένστικτο του ζώου, χύμηξαν ο ένας πάνω στον άλλο, έτοιμοι να κατα-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σπαραχτούν. Ο Άνθιμος στα τυφλά, με άναρθρες κραυγές, ακολουθώντας το λαχάνιασμα του αντιπάλου, που το ευαίσθητο αυτί του συλλάμβανε σ' όλες τις αποχρώσεις. Ο Μποντόσης, είχε τα μάτια ανοιχτά, μα δεν έβλεπε πού βάδιζε. Το μυαλό του ήταν θολωμένο από το πιοτό και τις αναμνήσεις της παλιάς ζωής, που απροσδόκητα ξύπνησαν και πλημμύρισαν την ύπαρξή του. Όταν χωρίς να το καταλάβει βρέθηκε μπροστά στον Άνθιμο, είχε χάσει την αίσθηση των πραγμάτων, ούτε ήξερε καλά τι πήγαινε να κάνει. Το ξύπνημα ήταν οδυνηρό. Ο άλλος, σαν τον αισθάνθηκε μπροστά του, σήκωσε το ραβδί και χτύπησε. Ήθελε να τον σκοτώσει, έβαλε όλη τη δύναμη.

Όμως από τα κείμενα τούτα, με τη στρωτή και πλούσια γλώσσα, τους φυσικούς και ολοζώντανους διαλόγους και με το στέρεο χτίσιμο του μύθου, δεν λείπουν και τα λυρικά κρεσέντα που προδίδουν εμφανώς τον συναισθηματισμό του συγγραφέα, καθώς εξάλλου και το χιούμορ (έστω στην ελληνική κόπια του), πράγματα αποδεικτικά του πολύπλευρου των διηγημάτων τούτων του Νικολαΐδη, όπως της ίδιας, επίσης, της ζωής:

Σε κάτι τέτοιες στιγμές μας έπιανε ο δεκανέας και παρεξηγούσε τη σιωπή μας: «Χαζοπούλια! Δεν έχουν τρεις μέρες που βγήκαν από το χαράκωμα κι άρχισαν πάλι τις φιλοσοφίες και τα όνειρα... Πού θα μου πάτε... Θα σας περάσει πουλάκια μου. Θα σας περάσει...»

Από την άκρη του κήπου σηκώθηκε ένας αέρας ελαφρός και γέμισε με υγρή γεύση την ατμόσφαιρα. «Θα βρέξει», μουρμούρισε η γυναίκα και τραβήχτηκε σε μιαν απάνεμη θέση της βεράντας.

Βροχή... βροχή... βροχή. Μέρες, νύχτες, βροχή... Το σπίτι είχε γίνει μια κιβωτός με υγρούς τοίχους που πάνω τους σχεδιάζαμε με τα δάχτυλα τις ελπίδες μας. Κάτι αλλόκοτα σχέδια, σαν εκείνα που κάναμε όταν είμαστε μικρά παιδιά. Στα τετράδια ή στα θαμπά τζάμια του σπιτιού μας. Όταν τελειώναμε καθόμαστε και μετρούσαμε τις σταγόνες που έπεφταν στο πάτωμα από τις υγρές ζωγραφιές... «Είναι η έμπνευσή μας...», έλεγε ο Πέτρος και γελούσε. Γελούσαμε και μεις και προσπαθούσαμε να τις μαζέψουμε μέσα στις χούφτες της καρδιάς μας. Χαμένος κόπος. Μπερδεύονταν ανάμεσα οι σφαίρες από τα πολυβόλα και τις σκότωναν. «Όταν θα βγάλω εφημερίδα κάθε μέρα θα βάζω κι από μια τέτοια ζωγραφιά. Θα τις αναστήσω εγώ, θα το δείτε. Δε θα τις αφήσω να πεθάνουν. Και στην άκρη μια σταγόνα. Κάθε φορά κι από μια σταγόνα. Για υπογραφή...». Ο Πέτρος ήταν γεμάτος

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

αισιοδοξία. Όταν τελειώσει ο πόλεμος. Όταν... όταν...» Προσπαθούσαμε ανάλγητα να φαρμακώνουμε τον ενθουσιασμό του, βάζοντας σφήνες σκεπτικισμού στα όνειρά του. Όμως αυτός είχε χαράξει το δρόμο του. Και τον ακολούθησε ως το τέλος με συνέπεια. Ύστερα από λίγες μέρες κόκκινες σταγόνες φύτρωσαν πάνω στο άσπρο του πουκάμισο. Ο Πέτρος τις έβλεπε και χαμογελούσε. «Η έμπνευσή μας... Δεν σας τόλεγα...;». Κι έκλεισε τα μάτια του. (Από το διήγημα: Η φωτογραφία).

Στα 1982 εκδίδεται το Ζαγόρι (δοκίμιο ανθρωπογεωγραφίας). Πρόκειται, παραταύτα, περί ασυνήθιστου δοκιμίου, που ασφαλώς κρατά το κύριο χαρακτηριστικό του είδους –την προβολή προσωπικής σκέψης και στοχασμού πάνω σε συγκεκριμένο θέμα που αναλύεται– μα που, επιπροσθέτως, είναι κατά τέτοιο τρόπο γραμμένο, ώστε να περισσεύει εντός του πλούτος καρδιάς και ψυχής, πολλές λυρικές κορυφώσεις, συγκρατημένες ωστόσο στα μέτρα του σωστού που η δοκιμιακή γραφή υπαγορεύει, πολλά περπατήματα γιομάτα ποιητικό σφρίγος, κομψότητα, πραγματική χάρη. Κατόρθωμα δύσκολο, βέβαια, γιατί ο συνταιριασμός και το σμίξιμο σ' ένα κείμενο, που ο λόγος πρέπει να αναρριχάται συνέχεια σε μια γκάμα αυστηρού προσωπικού στοχασμού, ο συνταιριασμός, λοιπόν, σ' ένα τέτοιο κείμενο στοιχείων διαφορετικών κι αντίδρομων (που είναι η σκέψη και το συναίσθημα) φέρνει σπάνια καλά αποτελέσματα. Πρέπει εντούτοις να προσθέσουμε πως, τα σίγουρα καλά αποτελέσματα επί του προκειμένου είχαν τη συνδρομή μιας σκέψης και μιας συλλογιστικής όχι έντονης και πυκνής, ενός στοχασμού μη αυστηρού κι όλα τούτα όχι από έλλειψη ικανότητας του συγγραφέα, μα γιατί το απαιτούσε το ξετύλιγμα του βιβλίου, ξετύλιγμα που ο ίδιος επεξεργάστηκε. Βιβλίο καθόλα θελκτικό, πραγματικά επαγωγό. Περιεχόμενό του το παρόν και το παρελθόν του Ζαγορίου, του τόπου και του κόσμου του, μέσα απ' τη ματιά του συγγραφέα. Παραστατικές περιγραφές κι αναζητήσεις της ιστορίας, παρατηρήσεις, κρίσεις, προτάσεις περί του πρακτέου, σελίδες θερμές που σε μεταφέρουν αιφνίδια στο Ζαγόρι –στο Ζαγόρι που σβήνει– να το γνωρίσεις, να το καταλάβεις. Γράφει ο Νικολαΐδης: *Το Ζαγόρι, που έθρεψε έναν πολιτισμό πολυσήμαντης μορφής, αποτέλεσε το πλαίσιο, στα περιγράμματα του οποίου ιστορήθηκε ένας τρόπος ζωής, πρωτόγνωρος για τα μέτρα της ευρύτερης περιοχής, μια ανθρώπινη συμπεριφορά διαφορετική από τον περίγυρο. Τα ψηλόκορμα δένδρα των δασών, όπου υπάρχουν οι δαντελένιες διαδοχικές εξάρσεις του*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

εδάφους, τα άφθονα νερά των πηγών ή η στέρησή τους, ο πόνος της σάρκας από τη βαθιά πληγή του φαραγγιού, το λειψό χώμα, οι φαλακροί ορεινοί όγκοι, όλα αυτά, κύρια χαρακτηριστικά του χώρου, στάθηκαν η μήτρα που δέχτηκε τη γόνιμη σπορά των ιδεών, αυτές που πήγαζαν από τα πνευματικά κέντρα του υπόδουλου ελληνισμού –ήταν κι όλας κοντά στα Γιάννινα– ή έρχονταν απέξω, μαζί με το πλούτος, και γρήγορα αποχτούσαν τη Ζαγορίσια ιθαγένεια. Ήταν ακόμα τα στοιχεία που πρόσδωσαν στην εικόνα τις πολυποίκιλες αποχρώσεις της. Πρέπει να γίνει συνείδηση πως η ζωή του τόπου αυτού έτρεξε σε κοίτη διαφορετική από τις άλλες, κι αυτο την αντιδιαστέλλει από παρόμοιες εκδηλώσεις του Ηπειρωτικού βίου. Η ξενητειά, έξαφνα, σ' ότι αφορά το Ζαγόρι, είναι φαινόμενο που δεν μπορεί ν' αναχθεί σε κοινό παρονομαστή, που θα το εξομοίωνε μ' όσα παράλληλα συνέβαιναν στην άλλη Ήπειρο ή και σ' ολόκληρο τον ελλαδικό χώρο. Είχε τα δικά της χαρακτηριστικά, που της πρόσδιναν μια ιδιαιτερότητα, κληρονομημένη ως τις μέρες μας, παρόλο που στη διαδικασία του φαινομένου έχουν παρεμβληθεί άλλοι παράγοντες, παράγωγα της τεχνολογικής ανάπτυξης που εξαφανίζουν τις αποχρώσεις. Το πάθος, ύστερα, των Ζαγορισίων για τα γράμματα, βασικό στοιχείο ζωής γι' αυτούς, πρέπει να ιδωθεί από πολλές σκοπιές για να ερμηνευθεί σωστά. Το «άγονον του εδάφους» σημείωσαν μερικοί, έκανε τους Ζαγορισίους να στραφούν στα γράμματα. Έλα να τους εξηγήσεις τώρα πως με άγονα εδάφη ήταν γεμάτη η Ελλάδα την εποχή της Τουρκοκρατίας, κι όμως η έφεση για παιδεία ήταν ανύπαρκτη. Σε πολύ λίγες περιπτώσεις διαμορφωνόταν φρόνημα τέτοιο, που ν' αντιμετωπίζονται μ' ένα πείσμα πρωτόγνωρο η πείνα και οι αντιξοότητες της ζωής, όπως γινόταν στο Ζαγόρι.

Και παρακάτω για την προσφορά του Ζαγορίου στο έθνος: *Η Ζαγορίσια Πολιτεία θα χρησιμοποιήσει τα προνόμια αυτά, στη διαδρομή των αιώνων, για να διασφαλίσει στην πραγματικότητα την ελευθερία των μελών της, αφού προνόησε για την ομαλή ανέλιξη της κοινοτικής ζωής, την άνοδο της πολιτιστικής στάθμης και την ανάταση και πλούσια έκφραση του πνεύματος. Μ' αυτόν τον τρόπο, κι από άλλη σκοπιά, υπηρέτησε θετικά το ιδανικό της Ελευθερίας, ακριβώς όπως το Σούλι πολέμησε γι' αυτό με το δικό του τρόπο, με τον ηρωϊσμό των παιδιών του και την απόφαση της θυσίας. Μόνο που στην περίπτωση του Ζαγοριού δεν υπάρχει η θεαματική προβολή του γεγονότος, δεν ακούεται η κλαγγή των όπλων, δε λασπώνει η γης από*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

το αίμα, δεν φτάνουν στ' αυτιά μας οι οιμωγές των γυναικόπαιδων που σφάζονται ή πεθαίνουν λεβέντικα, δεν προκαλείται ο θαυμασμός, δεν διεγείρεται το συναίσθημα. Η ενέργεια εδώ είναι μεγάλης διάρκειας, χωρίς θόρυβους και πολεμικές ιαχές, με τη μάθηση των μισοφώτιστων χώρων, τους πρώτους δύσκολους καιρούς, με τη διδαχή αργότερα σε ταπεινά σχολεία κι αρχοντικά «εκπαιδευτήρια», πάντοτε με δασκάλους άξιους, που άδειαζαν το μυαλό και την ψυχή τους για να στήσουν ορθούς τους μαθητές τους, να τους κάνουν καλύτερους από τους ίδιους. Τ' άλλα, οι σπουδές σε γυμνάσια και πανεπιστήμια, έρχονταν ύστερα μόνα τους. Σπίτι χωρίς γερά θεμέλια δε στήνεται. Τέτοια ήξεραν να χτίζουν οι δάσκαλοι του Ζαγοριού, αξιοποιώντας το τάλαντό τους, σαν το δούλο του Ευαγγελίου, έτσι πλάστηκαν οι φυσιογνωμίες των πνευματικών ηγετών που φώτισαν το Γένος, ξύπνησαν το μυαλό των ραγιάδων κι όπλισαν τα χέρια τους με τ' άρματα του λυτρωμού. Αυτός ο δρόμος που οδήγησε στην Ελευθερία είναι οι άλλες σελίδες της εθνικής μας ιστορίας, που στέκονται στην ίδια γραμμή με τα ηρωϊκά κατορθώματα των προγόνων, ίσως έχουν το δικαίωμα και να προηγούνται.

Χαρακτηριστικό έντονο του Νικολαΐδη είναι η κριτική και αναλυτική του ματιά. Ο νους του εστιάζεται στα προβλήματα που τον απασχολούν, στον άνθρωπο, στον ελληνισμό και το μέλλον του, στην Ήπειρο, στο Ζαγόρι και βγάζει συγκρίνοντας τα συμπεράσματά του. Μιλώντας για το μέλλον του έθνους μας και το φρικτό ρήμαγμα του Ζαγορίου γράφει: *Η Πολιτεία και η φιλοσοφία που διαποτίζει τη συμπεριφορά των ανθρώπων έκλεισαν τις προσβάσεις που οδηγούσαν στο παρελθόν. Νέκρωσαν τη φαντασία, ξέραναν τις εμπνεύσεις. Αν η Ζαγορίσια κοινότητα –και κατά προέκταση η ελληνική– λειτουργούσε σα ζωντανό κύτταρο, όπως συνέβαινε στην εποχή της τουρκοκρατίας, τα χωριά μπορεί νάχαν ορισμένες απώλειες, δεν θα συρρικνώνονταν όμως, σαν τις γριές που γέρασαν πριν την ώρα τους, στο βαθμό που είναι σήμερα. Τι να κάνουν οι νέοι, τη στιγμή που οι γέροι σηκώνουν τα χέρια, όταν τους ζητούν σημεία αναφοράς, όχι μέσα από τα χαρτιά, όπως τους τα δίνουμε μεις, μοιρολογίστρες ενός χαμένου παραδείσου, αλλά μέσα από τη ζωντανή περπατησιά εκείνων που διάβηκαν απ' αυτό τον τόπο και ξεχάστηκαν, αφού η ιδιοτυπία της φωνής τους ρίχτηκε στη χοάνη των ξενόφερτων θεσμών, έχασε την ποιότητά της κι έγινε κραυγή στριγγή, άχρωμο κατασκεύασμα των νόμων, ξένο με τη γοητεία του τοπίου και τη σκέψη των ανθρώπων του:*

Στα 1985 ο Νικολαΐδης τύπωσε το αυτοβιογραφικό του αφήγημα *Μνήμες του '40*. Ένα ακόμη βιβλίο πάνω σε μια πληθώρα εκδοθέντων έργων με το ίδιο περίπου περιεχόμενο; Όχι, βέβαια. Για έναν δόκιμο συγγραφέα, ιδιαίτερα για έναν λογοτέχνη πεπειραμένο, μια τέτοια, απόπειρα θάταν, δίχως άλλο, ατόπημα. Τι θα πρόσθετε, αλήθεια, το συνεχές αναμάσημα των γνωστών τοις πάσι μεγάλων γεγονότων στη χώρα μας της ταραγμένης εκείνης εποχής ή πτυχών της, που κατ' επανάληψη και καταγράφηκαν και περιγράφηκαν από πολλούς; Το βιβλίο, αντίθετα του Γ. Νικολαΐδη, αν και βασίζεται πάνω στο 1940 κι είναι πλεγμένο στις χοντρές του γραμμές, μ' όλα τα τρανά γεγονότα του πολέμου εκείνου, προσθέτει κάτι το νέο: την αφανή, την παρασκηνιακή πλευρά των γεγονότων, στις ανθρώπινες στιγμές και λεπτομέρειές της. Μας το λέει ο ίδιος: *Το βιβλίο αποτελεί μια θεώρηση των ανθρώπων και των πραγμάτων που σχετίζονται με τον πόλεμο, από κάποιον που δεν βρέθηκε στο κέντρο της ιστορίας, αλλά στον περίγυρό της, πολύ κοντά όμως και σ' άμεση σχέση μ' αυτή.* Έτσι, το αφήγημα τούτο του συγγραφέα αποκτά διπλό ενδιαφέρον: λογοτεχνικό, εφόσον είναι γραμμένο με ζεστή, γλαφυρή πέννα, παραστατικότητα, ζωντάνια και πολλή καρδιά, και ντοκουμέντο, δεδομένου πως καταγράφει πλήθος μαρτυριών –σημαντικών, συχνά– ενός ανθρώπου που εβίωσε, όντας ο ίδιος στο χορό, τα μοναδικά περιστατικά της εποχής. Πρόκειται για αναμφισβήτητα αξιόλογο βιβλίο, σοφά διαρθρωμένο, που δεν του λείπει ούτε η ένταση ούτε η δράση, μήτε, όταν χρειάζεται, ο λυρισμός. Να πως περιγράφεται η ατμόσφαιρα λίγο πριν την έκρηξη του πολέμου: *Στο στρατηγείο η ζωή πήρε άλλες διαστάσεις. Αξιωματικοί, που πρώτη φορά τους βλέπαμε, ανέβαιναν και κατέβαιναν τις σκάλες του, άλλοι έρχονταν από την Αθήνα, κομιστές απόρρητων διαταγών του Γενικού Στρατηγείου, άλλοι από την προκάλυψη, το πρόσωπό τους έδειχνε φροντίδα και περίσκεψη, έδιναν πληροφορίες, έπαιρναν διαταγές, εμείς, -τις χτυπούσαμε στις μηχανές όσες δεν ήταν «άκρως απόρρητες». Οι αξιωματικοί του Στρατηγείου ήταν κι αυτοί πνιγμένοι στη δουλειά, δεν μας κοὐβέντιαζαν πια, όταν πηγαίναμε τα έγγραφα για υπογραφή, τους απασχολούσαν σοβαρές έγνοιες, δεν είχαν καιρό γι' αστεία, κάτι που θάκοβε τη μονοτονία της δουλειάς τους, όπως γινόταν πρίν. Ακόμα κι ο υπασπιστής, ο Χρήστου, είχε αλλάξει, το ανοιχτό του χαμόγελο εξαφανίστηκε, που να κατεβεί τώρα στη διεκπεραίωση να γελάσει με τον Π. και το Γ., όλοι προετοίμαζαν ψυχολογικά τον εαυτό τους, ίσως ασυναίσθητα,*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

για νάναι έτοιμοι στο κάλεσμα της μεγάλης στιγμής.

Κι έρχεται η μεγάλη στιγμή. Και γεμίζει το μέτωπο και τα αλβανικά βουνά με τους Έλληνες φαντάρους, με τ' αεροπλάνα, τα τάνκς και τις σιδερόφρακτες μεραρχίες του Μουσολίνι και μ' όλον εκείνο το φρικτό ορυμαγδό του πολέμου, που έσπειρε τόσο τρόμο και τόσο πένθος στο λαό μας. Πολύ παραστατικά, θαυμάσια, περιγράφει ο συγγραφέας τις τρομερές δυσκολίες και αντιξοότητες των στρατιωτών μας πάνω στα καταχιόνιστα βουνά της Πίνδου, που σαν ένας άνθρωπος όρμησαν να πολεμήσουν και να διώξουν τον εισβολέα. Διαβάζουμε στη σ. 99:

Οι άντρες της μεραρχίας μας έκαναν έναν αγώνα πολυμέτωπο για να κρατήσουν τις θέσεις τους ή και να επιτεθούν, όταν χρειαζόταν, αγώνα ποτισμένο με αίμα, ψυχική και σωματική εξουθένωση και στέρηση, απ' όλα, από φαγητό, από ύπνο, ανάπαυση, ακόμα κι από νερό, ούτε κι αυτό το είχαν οι στρατιώτες κι αναγκάζονταν να πίνουν λυωμένο χιόνι να ξεδιψάσουν. Δεν είχαν μόνο τον Ιταλό που τους χτυπούσε ανελέητα, μέρα νύχτα, είχε οχυρωθεί σε ψηλότερους ορεινούς όγκους, σ' ευνοϊκότερες θέσεις, είχαν εχθρούς κι όλα τα στοιχεία της φύσης, τον αέρα, το χώμα, το νερό, που πολλές φορές προξενούσαν μεγαλύτερο κακό από τους «φρατέλλους», όλα είχαν γίνει αφιλόξενα, νέκρωναν τη ζωή. Ο αέρας, εκεί πάνω στο Κουρβελέσι και στο Μάλι Σπάτ, φυσούσε ασταμάτητα, μανιασμένα, δημιουργούσε χιονοθύελλες κι ανεμοστρόβιλους, που να κρατηθεί όρθιο αντίσκηνο ή στέγαστρο, μάταια πάλευαν να τα στήσουν οι στρατιώτες, να κουρνιάσουν κάπου, ο αέρας λοιπόν, στοιχείο ανήμερο, σάρωνε τα πάντα, πως ν' αντέξει το τυραγνισμένο κορμί των φαντάρων; Το χώμα, ύστερα, λιπόσαρκο, παγωμένο, κρύα πέτρα τάφου, ήταν αδύνατο να σκάψεις για χαράκωμα ή να το ρίξεις πάνω από τα σανιδένια σκέπαστρα, έπρεπε κι αυτό να το μεταφέρουν από μακριά, που να σταθούν τα ζώα σε κείνους τους παγωμένους ανήφορους, στις πλάτες τους πολλές φορές το κουβαλούσαν οι στρατιώτες. Κι ύστερα το νερό, μέγιστη ανάγκη του κορμιού, πουθενά δε βρισκόταν τρεχούμενο νάμα σ' απόσταση ωρών, έμενε το λυωμένο χιόνι μοναδική διέξοδος να ξεδιψάνε τα φρυγμένα χείλη από το κρύο και την αγωνία, να «γλυκαίνουν» τα σωθικά, το στομάχι πρώτα που είχε γίνει από την «ξηρά τροφή», τη ρέγγα και το αλμυρό κεφαλοτύρι, σαν το σκληρό δέρμα της αρβύλας, πως να φτάσει ζεστό φαγητό εκεί πάνω, τα ξύλα έλειπαν, το τοπίο γυμνό, λίγες ήταν οι περιπτώσεις που οι μαχητές γεύονταν μαγειρεμένο φαγητό, κουβαλη-

μένο από μακρυά. Κι όταν ύστερα από έσχατη εξάντληση το κορμί παραδινόταν κι έκλειναν τα βλέφαρα νάρθει μια στάλα ύπνος, άλλος εχθρός, ύπουλος, καραδοκούσε, το νερό και το χιόνι που πάγωνε μέσα στις αρβύλες, γινόταν ένα με τη σάρκα, τη νάρκωνε πρώτα για να τη νεκρώσει ύστερα. Γέμιζε τότε η σάρκα, με μαύρα στίγματα, είχε αρχίσει η γάγγραινα να την καταβροχθίζει, μόλυνε το αίμα και χτυπούσε το φύτρο της ζωής.

Λίγα βιβλία, πιστεύω, παρόμοιου περιεχομένου κρατούν τόσο δυνατές, τόσο πυκνές σε δραματική παραστατικότητα σελίδες, όπως αυτή. Από το παραπάνω βιβλίο του Νικολαΐδη δεν λείπει, φυσικά, η σκέψη (ολόκληρο εξάλλου το έργο – το λογοτεχνικό, περισσότερο, του Γιαννιώτη συγγραφέα είναι διαποτισμένο από την παρατήρηση και το στοχασμό, θάλεγα μάλιστα πως αυτά τα δύο οδηγούν και καθοδηγούν το γράψιμό του). Επί του προκειμένου ας διαβάσουμε ένα χαρακτηριστικό απόσπασμα της σελ. 77:

Οι άνθρωποι που κείτονταν εκεί πάνω, εκατοντάδες νεκροί, όλοι Ιταλοί, δεν έμοιαζαν με όντα του κόσμου τούτου. Είχαν ξεκοπεί από εφιαλτικές ιστορίες, από σελίδες τρόμου. Στο έδαφος ήταν πεσμένα κορμιά ανάκατα, άλλα χωρίς κεφάλια, άλλα χωρίς πόδια ή χέρια ξεκοιλιασμένα, με τα εντόσθια πεταγμένα δεκάδες μέτρα μακρυά, ίδια σφαχτάρια, μάρτυρες των πιο φρικαλέων στιγμών των ανθρώπινων πράξεων και θύματα μιας παρανοϊκής ιδεολογίας, που είχε στείλει αυτά τα νέα παλληκάρια να πολεμήσουν ένα μικρό λαό που δεν τους είχε φταίξει σε τίποτα. Και νάθελες, δεν μπορούσες ν' αποστρέψεις το πρόσωπό σου, όση φρίκη κι άν ένιωθες, από εκείνα τ' ανθρώπινα συμπλέγματα που είχαν καλύψει τα χαρακώματα, πέντε-πέντε, δέκα-δέκα, έπεφτε η οβίδα ανάμεσά τους, και τους θέριζε όλους, κουλουριάζονταν τότε μεταξύ τους, ό,τι είχε απομείνει από τα σώματα, ή άνοιγαν σαν βεντάλιες προς τα έξω, κι έστελναν κάτω από τα κλειστά βλέφαρα το βουβό τους παράπονο, όχι στους ανθρώπους, δεν είχαν πια σχέση μαζί τους, αλλά ψηλά, στον ουρανό, από κεί ζητούσαν απάντηση, από κει πάνω ζητούν απάντηση οι νεκροί όλων των πολέμων...»

Για το λογοτεχνικό έργο του Γιάννη Νικολαΐδη δεν είπαμε ό,τι επί του προκειμένου θα μπορούσε να ειπωθεί. Περιοριστήκαμε στα σπουδαιότερα λογοτεχνικά βιβλία του –στον κορμό της μέχρι σήμερα συγγραφικής του δημιουργίας– κι εκφράσαμε τις σκέψεις και τις

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

εντυπώσεις μας γύρω απ' αυτά, πιστεύοντας πως οι παραλειπόμενες δημοσιευθείσες εργασίες του συγγραφέα και οι αναφορές πάνω στις τελευταίες, αν κι έχουν τη δική τους βαρύτητα, δεν θα πρόσθεταν πολλά στην προβολή των προσωπικών μας κρίσεων για τα χαρακτηριστικά και τη λογοτεχνική –προπάντων– ποιότητα του έργου του.

ΒΑΣΙΛΗΣ ΜΑΡΓΑΡΗΣ

Μαθαίνουμε πως βρίσκεται στο δρόμο για τα τυπογραφεία –αν δεν έφτασε κι όλας– το χειρόγραφο της καινούργιας δουλειάς του Γιάννη Νικολαΐδη, μιας πολύ ενδιαφέρουσας αυτοβιογραφικής εργασίας, στην οποία ζωντανεύουν, με το γλαφυρό κάλαμο του συγγραφέα, γεγονότα και πρόσωπα από τον πολιτιστικό περίγυρο του σχεδόν πρόσφατου παρελθόντος της πόλης μας. Στο μεταξύ κυκλοφόρησε ο Α΄ τόμος του έργου του «Τα Γιάννινα του μεσοπολέμου», Προαπελευθερωτική περίοδος – 1941, και βρίσκεται υπό εκτύπωση ο Β΄ τόμος (1915-1916).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΜΙΧΑΛΗ Γ. ΤΡΙΤΟΥ δ.θ.

Ο ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΣ ΜΕΤΣΟΒΙΤΙΚΟΣ ΓΑΜΟΣ

Ὁ μετσοβίτικος γάμος, πού διαρκεῖ ὀκτώ ὁλόκληρες ἡμέρες, εἶναι ἀπό τίς σπουδαιότερες ἐκφράσεις τῆς ζωντανῆς παράδοσης καί ζωῆς τοῦ Μετσόβου. Μιά πραγματικά μεγαλόπρεπη τελετουργία, ὅπου οἱ Μετσοβίτες ἐξωτερικεύουν τόν πλούσιό τους συναισθηματισμό, διασκεδάζουν μέ τό γνώριμο παραδοσιακό τρόπο, καμαρώνουν μέ τίς χρυσοποίκιλτες ἀρχοντικές στολές τους, προβάλλουν τά ἁγνά ἤθη καί ἔθιμα, τίς δοξασίες τους καί τίς δεισιδαιμονίες ἀκόμα, χαίρονται τή ζωή.

Οἱ ἀπαιτήσεις ὅμως, ὁ σύγχρονος τρόπος ζωῆς, ἀλλά καί οἱ φορτικές ἀνάγκες τῶν ἀνθρώπων, ἔχουν κάπως ἁπλουστεύσει τό μετσοβίτικο γάμο. Ἀλλά καί σήμερα αὐτός ὁ γάμος διατηρεῖ πολλά ἀρχαϊκά στοιχεῖα, πού δείχνει τή σταθερή προσήλωση τῶν Μετσοβιτῶν στίς ἁγνές τους παραδόσεις.

Στήν παροῦσα ἐργασία περιγράφονται ὁ ἀρραβώνας καί ὁ γάμος, ὅπως γίνονταν πρίν ἀπό τήν ἀπελευθέρωση τοῦ Μετσόβου (31 Ὀκτωβρίου 1912). Οἱ προφορικές μαρτυρίες γυναικῶν προχωρημένης ἡλικίας, καθώς καί οἱ πρόχειρες γραπτές περιγραφές ἀπό ἀρχεῖα ἱστορικῶν οἰκογενειῶν τοῦ Μετσόβου, εἶναι οἱ πηγές αὐτοῦ τοῦ πονήματος.

Ἴσως ἡ γνωριμία μας μέ τόν παραδοσιακό μετσοβίτικο γάμο ἀποτελέσει κάποιο κίνητρο γιά ἐνασχόληση καί ἐπιστροφή μας στίς ζείδωρες πηγές τοῦ αὐθεντικοῦ λαϊκοῦ μας πολιτισμοῦ.

1. Ὁ ἀρραβώνας. Τα παλαιότερα χρόνια ὁ ἀρραβώνας γινόταν πάντοτε με προξενειό, πού τό ἔκαναν ἡλικιωμένες γυναῖκες, οἱ γνωστές μας προξενῆτρες.

Στόχος γι' αὐτές γινόταν ὁ νέος πού ἐρχόταν ἀπό τή ξενητειά καί μέ καλή οἰκονομική κατάσταση. Ἡ διαδικασία τοῦ προξενειοῦ ἄρχιζε πάντοτε ἀπό τήν πλευρά τῆς μέλλουσας νύφης. Οἱ γονεῖς της, χωρίς ἡ ἴδια νά τό γνωρίζει, ἔστελναν τήν προξενήτρα στούς γονεῖς τοῦ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἐπιθυμητοῦ γι' αὐτούς γαμπροῦ. Οἱ γονεῖς τοῦ νέου, ἐφόσον τό κορίτσι τούς ἄρεσε καί ἱκανοποιοῦσε τίς οἰκονομικές τους ἀπαιτήσεις, ἀποφάσιζαν συνήθως ἐρήμην τοῦ ἐνδιαφερομένου νέου κι' ἐκεῖνος ἦταν ὑποχρεωμένος νά σεβαστεῖ τήν ἐκλογή τους.

Ἡ τελετή τοῦ ἀρραβῶνα γινόταν στό σπίτι τῆς νύφης, ὅπου μετά τήν ἀνταλλαγή τῶν δαχτυλιδιῶν, συνήθως ἀπό τούς γονεῖς τῶν δύο νέων, ἐμφανίζεται ἡ ὑποψήφια νύφη καί προσφέρει στό γαμπρό καί τή συνοδεία του γλυκό τοῦ κουταλιοῦ. Ὁ γαμπρός καί οἱ γονεῖς τους εἶχαν ἔτσι τήν εὐκαιρία νά δοῦν γιά πρώτη φορά τή νύφη καί νά ἐκτιμήσουν τά προσόντα της. Κατά τή διάρκεια τοῦ ἀρραβώνα συζητιόταν καί ἡ προίκα, ἡ ὁποία κανονιζόταν ἀπό τίς ἰσχύουσες ἄγραφες διατάξεις, τήν κοινωνική τάξη καί τήν περιουσιακή κατάσταση τῆς νύφης. Μετά τό γάμο ἡ κοπέλλα δέν εἶχε κανένα ἄλλο δικαίωμα στήν πατρική κληρονομιά, πέραν τῶν ὅσων γράφονται στό προικοσύμφωνο καί τά ὁποῖα τηροῦνται μέ θρησκευτική εὐλάβεια. Αὐτός εἶναι ὁ πρῶτος ἀρραβώνας πού μονάχα ἔδιναν λόγο. Ἡ καταβολή τῆς προίκας καί ἡ σύνταξη τοῦ προικοσύμφωνου γινόταν τήν τελευταία Πέμπτη πρίν ἀπό τό γάμο.

Ὕστερα ἀπό αὐτές τίς συζητήσεις πρόσφεραν στούς συμπεθέρους τηγανίτες ζεστές, διάφορα εἴδη ζαχαρικῶν, φροῦτα τῆς ἐποχῆς καί γλεντοῦσαν μέχρι τίς βραδυνές ὧρες. Ὅταν ἔφευγαν κερνοῦσαν τή νύφη μέ χρυσᾶ καί ἀργυρᾶ νομίσματα, ἐνῶ ὁ γαμπρός τῆς χάριζε μιά καρφίτσα καί τό μαντήλι μέ φλουρί.

Ἀπό τήν ἡμέρα τῶν ἀρραβώνων ἡ ὑποψήφια νύφη ἦταν ὑποχρεωμένη νά μένει κλεισμένη στό σπίτι της. Ὅταν ἔβγαινε ἔξω προφυλασσόταν γιά νά μή τή δεῖ οὔτε καί ὁ δεύτερος ξάδελφος τοῦ μνηστήρα της. Ὅταν συναντοῦσε κάποιον συγγενή τοῦ μνηστήρα της ἐξαφανιζόταν, ἀφοῦ ἔρριχνε τή φλοκάτα στό κεφάλι της γιά νά μή δοῦν τό πρόσωπό της. Ὁ γαμπρός μόνος του δέν ἐπιτρεπόταν νά ἐπισκεφθεῖ τή μνηστή του. Πάντα συνοδευόταν ἀπό τή μητέρα ἤ τίς ἀδελφές του.

Οἱ οἰκογένειες ἀνταλλάσσουν δῶρα τά Χριστούγεννα, τήν Πρωτοχρονιά καί τό Πάσχα. Ἡ ἡμερομηνία τοῦ γάμου ὁριζόταν, ὅταν τά δύο σπίτια ἦταν ἕτοιμα. Συνήθως ὁ ἀρραβώνας διαρκοῦσε ἕνα ἀρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα, πού ὀφειλόταν εἴτε στήν ἀπουσία τοῦ γαμπροῦ εἴτε γιά νά συγκεντρωθοῦν τά μετρητά πού ὑποσχέθηκαν οἱ γονεῖς τῆς νύφης στό γαμπρό γιά προίκα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

2. Ὁ γάμος. Γάμοι τελοῦνται ὅλες τίς ἐποχές τοῦ ἔτους, ἀλλά κυρίως τό καλοκαίρι καί περισσότερο τό μῆνα Σεπτέμβριο. Ἡ γαμική τελετουργία ἀρχίζει τό βράδυ τῆς τελευταίας πρό τοῦ γάμου Πέμπτης καί τελειώνει τή νύχτα τῆς Τετάρτης μετά τό γάμο. Ἡ χαρά ὅμως γιά τό γάμο διαρκεῖ μέχρι τήν ἑπομένη τοῦ γάμου Κυριακή μέ τόν ἐκκλησιασμό τῆς νύφης, ἀλλά καί μέχρι τό ἀπόγευμα τῆς Πέμπτης τῆς ἴδιας ἑβδομάδος μέ τά «πιστρόφια» στούς γονεῖς τῆς νύφης.

Ἡ διαδικασία τοῦ γάμου ἀρχίζει οὐσιαστικά τήν Πέμπτη τό βράδυ μέ τόν ἐπίσημο πλέον ἀρραβώνα πού ἐπιβεβαιώνει καί ὁλοκληρώνει τόν ἀρραβώνα – λόγο, πού εἶχε προηγηθεῖ στό σπίτι τῆς νύφης.

Οἱ στενοί συγγενεῖς τῆς νύφης μέ τή συνοδεία τοῦ ἱερέως τῆς ἐνορίας καί δύο προκρίτων, πού παρίστανται ὡς μάρτυρες, ἐπισκέπτονταν τό σπίτι τοῦ γαμπροῦ. Ἐκεῖ, ἐκτός ἀπό τό συγγενικό του περιβάλλον, παρευρίσκετο ὁ νονός καί ὁ βλάμης. Μετά τά καλωσορίσματα καί τίς ἑκατέρωθεν φιλοφρονήσεις, ὁ ἱερέας ἄλλαζε τά δαχτυλίδια καί συνέτασσε τό προικοσύμφωνο, πού τό ὑπόγραφε ὁ ἴδιος καί δύο μάρτυρες. Τό προικοσύμφωνο, πού ἦταν σέ τρία ἀντίγραφα, ἐπικύρωνε ὁ Πατριαρχικός Ἔξαρχος Μετσόβου. Οἱ οἰκογένειες τοῦ γαμπροῦ καί τῆς νύφης κρατοῦσαν ἀπό ἕνα, ἐνῶ ὁ ἱερέας κατέθετε τό τρίτο στά γραφεῖα τῆς Πατριαρχικῆς Ἐξαρχίας γιά νά καταχωρηθεῖ ἀπό τόν γραμματέα στό σχετικό βιβλίο.

Στό προικοσύμφωνο, πού ἄρχιζε μέ τήν ἐπίκληση τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἀναγραφόταν τά περιουσιακά στοιχεῖα, κινητά καί ἀκίνητα, πού παραχωροῦσε ὁ πατέρας τῆς νύφης στό γαμπρό. Συνήθως ἦταν χωράφια, τσαΐρια, ἀμπέλια, ἀγελάδες, πρόβατα, γίδια, μαγειρικά σκεύη καί ὁ ρουχισμός τῆς νύφης.

Ἀντιπροσωπευτικό, ἀλλά καί πολύ χαρακτηριστικό εἶναι ἕνα προικοσύμφωνο τοῦ 1784: *«Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ὁ εὐλογήσας τόν γάμμον τόν ἐν γκανά τῆς γαλιλαίας εὐλόγησον καί τό παρόν συνηκέσιον διά τοῦ ὁποίου ὁ εὐτελῆς δοῦλος γεόργιος παπαϊωάννου τέτου ἠπανδρεύη τήν γνησίαν αὐτοῦ θυγατέρα, ὀνόματι ἀγγελικήν, μέ ἄνδραν νόμιμον ἤτοι μέ τόν Κυριάκην ἰωάννου βαρδάκα εἰς γάμον πρότον, εἰς τήν ὁποῖα θυγατέρα αὐτοῦ ὁ ἄννοθεν γεώργιος μέ γνώμην καί πρόέρεσιν (προαίρεσιν) ἀβύαστον δίδω ἀντιπροικός τά ἑξῆς γρόσια τόν ἀριθμόν διακόσια (δηλ. 10 λῖρες) ἀπό τά ὁποῖα τά μέν ἑκατόν τά ἐνεχεῖρισεν μετριτά, εἰς τόν ἄνωθεν γαμβρόν του κυριάκη τά δέ λιπά ἑκατόν, ὑπόσχεται ὁ γεόργιος νά τά ἀποδῶσει δίο εὐδομάδας προτήτερα ἀπό τήν χαράν. ἔτι προικωδοτῆ καί χάλκωμα ὁκάδες δέκα. λιβά-*

δη όποῦ είναι είς τόν βηρόν τοῦ άρτάνη δσον μερίδηον έπροικωδότησεν είς τόν άλλον γαμβρόν του παπακυριάκη παπατριάνταφύλλου, ὥστε είς όλον τοῦτο τό λιβάδη νά άγροικοῦνται οί δίο τους κύριη καί έξουσιασταί μηράζονταις είς δίο μερίδηα ήσα. ἔτι ἕνα κήπον όλόκληρον όποῦ είναι είς τήν γκοῦρα καί γητονεύει μέ τόν κύπον τῆς τζαμέλως.» Ταῦτα μέν αὐτοθελήτος καί αὐτό προέρέτος (αὐτοπροαιρέτως) προικοδοτῆ ὁ δέ πλουσιόδωρος κύριος διά πρεσβιών τῆς Θεοτόκου καί τοῦ ἐν μεγαλομάρτησει προκωποΐου δώη είς αὐτούς εὐλογίαν τήν οὐράνιον, καί τήν ἀπόλαυσιν τόν ἐπιγήον ἀγαθῶν 1784 νοεμβρίου 5.

γεόργιος παπαγιάνη τετος βεβεόνο τανοθεν
Δημήτριος ίερεύς Παπαστεφάνου καί έφιμέριος τοῦ άννωθεν
γεοργίου γράψας μαρτυρῶ
άναστάσης γεόργου σπαθηά μαρτηρῶ.
1785: δεκεμβρίου: 9 ἔβα τα όπιστεν τῆς όμολογῆ γρόσια
ἑκατό ἤτοι 100: διά χειρός παπακυριάκη
παπατριανταφιλλου καί δέκα όκάδες χάλκομα
κυργιάκο ιωαννου βεβεόνο.
Δημήτριος ίερεύς παπαστεφάνου μαρτυρῶ
κοστας δημητρίου...
1786 προτη
πρηκοσύμφωνο τῆς άνκετζός[1].

Τό ἴδιο βράδυ μετροῦσαν καί τίς λίρες πού ὑποσχέθηκε ὁ πατέρας τῆς νύφης στό γαμπρό.

Μετά τήν ὑπογραφή τοῦ προικοσυμφώνου προσέφεραν σέ όλους γλυκά τοῦ κουταλιοῦ, τηγανίτες, κρασί, καρύδια, ζαχαρικά καί διάφορα ὀπωρικά τῆς ἐποχῆς. Ὕστερα ἀπό τό φαγητό, όλοι μαζί «ἔπαιρναν» τό τραγούδι τῆς τάβλας:

Σέ τούτη τάβλα ποῦμαστε
γραμμένα μάτια γυιέ μου καί παρδαλά.
Σέ τοῦτο τό τραπέζι, τρεῖς μαυρομάτες μᾶς κερνοῦν
τά τρία ἀράδα-ἀράδα.
Ἡ μιά κερνάει μέ τό γυαλί
κι' ἡ ἄλλη μέ τήν κούπα
κι' ἡ τρίτη ἡ ἐμορφότερη
σέ μαστραπά ἀσημένιο.

1. Ἀνκετζό λέγεται ἡ Ἀγγελική - Ἀγγελ(ι)κό καί Ἀγκετζό καί Κραίτσο.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἀκολουθοῦσαν καί ἄλλα διάφορα τραγούδια καί ὁ γαμπρός μέ τήν παρέα του ἐπέστρεφε στό σπίτι του, γιά ἕνα μικρό δεῖπνο.

Τό ἴδιο βράδυ καί στά δυό σπίτια πιάνονταν τά προζύμια δηλ. ἡ μαγιά τοῦ γάμου. Ἕνα κορίτσι, τοῦ ὁποίου ζοῦσαν οἱ γονεῖς καί δέν εἶχε ζυμώσει ἄλλη φορά, στεκόταν στό κέντρο τοῦ μεγάλου δωματίου καί ἐκεῖ ἄρχιζε τό ζύμωμα, ἐνῶ οἱ καλεσμένοι τραγουδοῦσαν:

Τώρα πρωτοζυμώνω
ζυμώνω γιά τό γάμο
τοῦ... καί τῆς...

καί ἔρριχναν στό σκαφίδι μέ τό προζύμι διάφορα νομίσματα. Τό τραγούδι συνεχιζόταν μέ τό βλάχικο:

Μά τώρα πλάντζι μωρ' μούμανιη
μα ντια τσα τσιάμου ἔου
κου ξένλου σνου σμπουράστι
κα ξένλου ιάστε πλάνου
ντι βα τε πλανεψιάσκα
βιη βα τσα λιᾶ στρόντα ντι νκάσα

Στρόντα ντι του βελέντζα
ντι του σοτζα
ντι μούμα σιη ντι τάτα
ντι φράτσα σιη ντι σουράρι.

Μά, τώρα κλαῖς μωρ' μάννα μου,
μά, ὅταν στάλεγα ἐγώ
μέ τόν ξένο μή μιλᾶς
γιατ' ὁ ξένος εἶναι πλάνος
καί θά σε πλανέψει,
νά σοῦ πάρει τή χαϊδεμένη ἀπ' τό σπίτι σου.

Τή χαϊδεμένη ἀπ' τή βελέντζα
ἀνάμεσα ἀπό τίς φιλενάδες
ἀπό μάννα καί πατέρα
κι' ἀπ' ἀδέρφια κι' ἀδερφές.

Ἡ ζύμη ξαναζυμωνόταν μαζί μέ τά νομίσματα καί ἡ κόρη τή μοίραζε στόν καθένα ἀπό τούς παρευρισκομένους, οἱ ὁποῖοι ἀφοῦ ἔπαιρναν τά νομίσματα ξανάριχναν τή ζύμη στή σκάφη. Μετά τό τέλος αὐτῆς τῆς τελετῆς κάθονταν ὅλοι στό τραπέζι, ὅπου ἔτρωγαν καί τραγουδοῦσαν μέχρι τίς πρωϊνές ὧρες.

Τήν Παρασκευή τό πρωῖ τά κορίτσια πού ἔχουν προσκληθεῖ στά προζύμια ζυμώνουν τά κουλούρια τοῦ γάμου πού εἶναι ὅλα σταρίσια. Ἐκτός ἀπό τίς μεγάλες κουλοῦρες φτιάχνουν καί μικρά κουλούρια, πού τά ἀνταλλάσσουν ὁ γαμπρός μέ τή νύφη τήν ἡμέρα τοῦ γάμου. Σέ κάθε κουλουράκι βάζουν καί ἀπό ἕνα μικρό νόμισμα. Τα κουλούρια τά κεντοῦσαν μέ τό πηρούνι καί ἔκαναν διάφορα σχήματα π.χ. ὁ γαμπρός μέ τή νύφη, ἕνα κυπαρίσι καί δεξιά καί ἀριστερά ἀπό ἕνα πουλί πού σμίγουν ἀπό πάνω τά ράμφη τους, ἄνθη ὅπως πανσέ, τριαντάφυλλα κ.ἄ. Στά ἀρχοντόσπιτα σφράγιζαν τίς κουλοῦρες μέ μεγάλες

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

καλλιτεχνικές σφραγίδες, πού τίς κατασκεύαζαν οί ταλιαδόροι (ξυλογλύπτες).

Τήν ἴδια ἡμέρα οί καλεσμένοι στέλνουν τά δῶρα τους στό σπίτι τοῦ γαμπροῦ καί τῆς νύφης. Τά δῶρα, πού εἶναι μιά κουλούρα, κρασί καί ἀρνί, στέλλονται μέ πομπή. Σ' αὐτή προηγεῖται ἕνα ἀγόρι μέ τή μπλόσκα καί ἀκολουθεῖ τό κορίτσι πού φέρει στό κεφάλι της τό ταψί μέ τήν κουλούρα, σκεπασμένη μέ μεταξωτό μαντήλι. Τήν πομπή κλείνει ἕνα ἄλλο ἀγόρι πού κουβαλάει στούς ὤμους του τό σφαγμένο ἄψητο ἀρνί, πού εἶναι στολισμένο μέ λουλούδια.

Τό Σάββατο τό πρωΐ ἀρχίζουν καί στά δυό σπίτια οί προετοιμασίες γιά τό γάμο. Συγγενικά πρόσωπα βοηθοῦν στίς βασικές δουλειές πού εἶναι τό σφάξιμο τῶν ἀρνιῶν, ἡ ἑτοιμασία τοῦ κοκορετσιοῦ, ἡ παρασκευή γλυκῶν, τηγανιτῶν κ.ἄ.

Μέχρι τήν ἀπελευθέρωση τοῦ Μετσόβου (31 Ὀκτωβρίου 1912) ἡ στέψη γινόταν στίς τέσσερις τό πρωΐ τῆς Κυριακῆς καί γι' αὐτό τό τελετουργικό τοῦ γάμου ἦταν πολύ διαφορετικό ἀπό τό σημερινό.

Ἔτσι τό ἀπόγευμα τοῦ Σαββάτου ὁ γαμπρός μαζί μέ τό μπράτιμο καί τη συνοδεία ὀργάνων προπορευομένης τῆς μπλόσκας μέ κρασί ἐπισκεπτόταν τά σπίτια τῶν καλεσμένων. Ἡ ἐπίσκεψη αὐτή ἦταν ἡ ἐπίσημη πρόσκληση. Τελευταῖα πήγαινε στό σπίτι τοῦ νονοῦ.

Τους καλεσμένους τῆς νύφης καλοῦσε ὁ πατέρας της συνοδευόμενος μέ ἕνα ἀπό τά παιδιά του ἤ μέ κάποιο στενό του συγγενή. Μιά ἀπό τίς ἀνύπαντρες ἀδελφές τῆς νύφης ἤ κάποιο ἀνύπαντρο κορίτσι τοῦ στενοῦ συγγενικοῦ της περιβάλλοντος προσκαλοῦσε τά κορίτσια πού θά ἔπαιρναν μέρος στό «τραγούδισμα» τῆς νύφης. Γιά τά κορίτσια αὐτά παρασκευάζεται κατ' ἐξαίρεση πίτα «κασάτα».

Ἐν τῷ μεταξύ ἡ πομπή ξεκινοῦσε γιά τό σπίτι τοῦ γαμπροῦ, ὅπου προηγεῖται ἕνα κορίτσι πού κρατάει στό κεφάλι της ἕνα μεγάλο δίσκο. Σ' αὐτό τοποθετοῦσαν τά ἀσημένια στέφανα τῆς Ἐκκλησίας, ἕνα κομμάτι ὕφασμα μεταξωτό ἤ μάλλινο περίπου 9 πήχεις, μέ τό ὁποῖο ὁ νονός σκεπάζει στήν ἐκκλησία τό γαμπρό καί τή νύφη, τό νάμα, πρόσφορα, πέντε λαμπάδες, ρίζι καί κουφέτα. Ὅλα αὐτά καλύπτονται μέ ἕνα μεγάλο μεταξωτό κόκκινο μαντήλι.

Ἀφοῦ συγκεντρωνόταν ὅλοι οί καλεσμένοι στό σπίτι τοῦ γαμπροῦ, στό κέντρο τοῦ μεγαλυτέρου δωματίου τοποθετοῦσαν ἕνα σκαμνί. Τότε παρουσιαζόταν ἕνας κουρέας ἐπαγγελματίας ἤ αὐτοσχέδιος μέ ὅλα τά σύνεργά του δηλ. ξυράφι, σαπούνι, λεγένι, πετσέτα, ψαλίδι, πινέλο καί ποῦδρα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Σέ ἄλλο σκαμνί ἤ σέ μιά καρέκλα ἔβαζαν τόν πατέρα τοῦ γαμπροῦ, πού αὐτόν πρῶτο ἄρχιζε νά ξυρίζει ὁ κουρέας, ἐνῶ οἱ παρευρισκόμενοι τραγουδοῦσαν:

Τί σοῦ πρέπει, ἀφέντη,
στό σκαμνί νά κάτσεις
βασιληᾶς νά γίνεις...

Μετά τόν πεθερό ξυρίζουν τό βλάμη καί τελευταῖο τό γαμπρό. Τή στιγμή πού ξυρίζουν τό γαμπρό οἱ παρευρισκόμενοι τραγουδοῦν:

Ν' ἀργυρό ξουράφι
σέρνει ἀγάλια-ἀγάλια
τρίχα μήν ἀφήσης
καί τόν ἀσχημίσης.

Ὅταν τελειώσει τό ξύρισμα τοῦ γαμπροῦ ὁ κουρέας περιφέρει στούς παρευρισκομένους ἕνα μῆλο τοποθετημένο μέσα σέ πιάτο, ὅπου καί ρίχνουν χρήματα, πού εἶναι τό κέρασμα γιά τόν κουρέα. Ἔπειτα στρώνουν τό τραπέζι καί τρῶνε μέ συνεχεῖς καί ἀτέλειωτες εὐχές. Τήν πρωτοκαθεδρία στό τραπέζι ἔχει ὁ νουνός καί τό γενικό πρόσταγμα ὁ μπράντιμος.

Μετά τό φαγητό τραγουδοῦν καθισμένοι διάφορα τραγούδια κλέφτικα, τῆς ξενητειᾶς καί τῆς ἀγάπης καί στή συνέχεια χορεύουν κατά ζεύγη τόν περίφημο μετσοβίτικο χορό, συγκαθιστό. Τόν συγκαθιστό διαδέχονται ἄλλοι μετσοβίτικοι χοροί.

Δυό ὧρες πρίν ξημερώσει, μέ φανάρια καί ἀναμμένα δαδιά, ξεκινοῦσε τό ψίκι τοῦ γαμπροῦ, συνοδευόμενο πάντοτε ἀπό τά ὄργανα, γιά νά πάρει τή νύφη. Στήν πομπή δέν μετέχουν οἱ γονεῖς τοῦ γαμπροῦ γιά δύο λόγους: Πρῶτον γιά νά φανεῖ πώς ὁ γαμπρός μόνος του διάλεξε τή νύφη καί δεύτερον νά μποροῦν νά τούς μονιάσουν ἄν τυχόν ἀργότερα διαταραχθοῦν οἱ σχέσεις τους.

Ἡ πομπή τοῦ γαμπροῦ ἀκολουθοῦσε μιά ὁρισμένη τάξη. Προηγεῖται τό παιδί μέ τή μπλόσκα καί ἀκολουθεῖ ὁ παπᾶς τῆς ἐνορίας.

Μετά ἔρχονται τά κορίτσια μέ τά δῶρα τοῦ γαμπροῦ, πού εἶναι τά παπούτσια τῆς νύφης, τό κουτί μέ τό πέπλο τῆς νύφης —πού ἦταν κόκκινο τουλπάνι κεντημένο μέ χρυσές πούλιες, ἐνῶ σήμερα εἶναι ἄσπρο τούλινο— καί τά κουλουράκια τοῦ γάμου, μέσα σ' ἕνα ἄσπρο μαντήλι. Τά κορίτσια ἀκολουθοῦν ὁ νουνός μέ τή νουνά, ὁ βλάμης καί τά καλεσμένα ἀνδρόγυνα. Τελευταῖος ἀκολουθεῖ ὁ γαμπρός πλαισιούμενος ἀπό δυό κορίτσια τοῦ ἀμέσου συγγενικοῦ του περιβάλλοντος. Τήν πομπή κλείνουν τά ὄργανα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τή στιγμή πού τό ψίκι τοῦ γαμπροῦ ξεκινάει γιά νά πάρει τή νύφη τραγουδοῦν τό ἀκόλουθο τραγούδι:

Χριστέ μου τήν εὐχή σου
τώρα στό κίνημά μου
Ἀφέντη μου, τήν εὐχή σου
τώρα στό κίνημά μου
Μάννα μου, τήν εὐχή σου
τώρα στό κίνημά μου.
Ἀδερφή μου τήν εὐχή σου
τώρα στό κίνημά μου.

Τό τραγούδι αὐτό ἐπαναλαμβάνεται μέχρι νά φθάσουν στό σπίτι τῆς νύφης.

Στο σπίτι τῆς νύφης, ὅπως καί στοῦ γαμπροῦ, τό Σάββατο τό βράδυ στρώνεται τραπέζι, ὅπου παρακάθονται ὅλοι οἱ καλεσμένοι. Στῆς νύφης βρίσκονται ἤδη καί τά κορίτσια γιά τό τραγούδισμά της. Ἐκεῖ τά κορίτσια γεύονται τήν πολύ νόστιμη πίτα κασάτα, πού παρασκευάζεται εἰδικά γι' αὐτά.

Γύρω στίς μία μετά τά μεσάνυχτα ἡ συνήθεια ἦταν τά κορίτσια νά μαζεύονται σε ξεχωριστό δωμάτιο, ὅπου ἔντυναν τή νύφη. Τῆς φοροῦσαν ἐσώρρουχα καινούργια, φούστα μάλλινη, φουστάνι καί περούκα στό κεφάλι. Στήν περούκα προσαρμόζεται μικρό φέσι, διπλωμένο, μέ φοῦντα ἀπό χρυσή κλωστή –χρυσογάϊτανο– πού τά δυό μαζί προσδένονται στήν περούκα μέ μαντήλι μεταξωτό κίτρινο, μέ κόκκινες βοῦλες, γνωστό μέ τό ὄνομα «λεπισκάνικα». (Συνήθως τό ἔφερναν ἀπό τή Λειψία τῆς Γερμανίας καί ἔτσι πῆρε τό ὄνομα). Στό τέλος σκεπάζουν τό πρόσωπο τῆς νύφης μέ κόκκινο πυκνό πέπλο, γιά νά μή διακρίνονται τά χαρακτηριστικά τοῦ προσώπου της. Τό ντύσιμο τῆς νύφης συνοδεύεται μέ διάφορα τραγούδια, ὅπου ἔντονα διακρίνεται τό παράπονο. Προηγεῖται ὅλων τό:

Τώρα μ' ἁρματώνουν
γειτόνοι μ' ἁρματώνουν.
(ἀναφέρεται τό ὄνομα τοῦ γαμπροῦ).

Ἀφοῦ στολίσουν τή νύφη, τήν βάζουν νά καθίσει σέ μιά γωνιά τῆς χειμωνιάτικης κάμαρας, πού τήν χρησιμοποιοῦν κάθε μέρα. Ἡ νύφη παρέμενε ἀκίνητη μέ τά μάτια χαμηλωμένα καί τά χέρια σταυρωμένα, σωστή κούκλα, ἐνῶ τά νεαρά κορίτσια τῆς τραγουδοῦν:

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«Μιά Παρασκευή μικρούλα μ'
μιά Παρασκευή κι' ἕνα σάββατο βράδυ
μάνα μ' ἔδιωχνε ἀπό τά πατρικά μου.
Φεύγω κλαίοντας μικρούλα μ'
καί παραπονεμένη.
Παίρνω νά στρατί, μικρούλα μ'
στρατί καί μονοπάτι
βρίσκω ἕνα δεντρί
ψηλό σάν κυπαρίσι
στέκω καλέ καί τό ρωτῶ
στέκω καί τό ρωτάω.
Δεντρί μου πούναι ἡ ρίζα σου
πούναι καί τό κορμί σου,
πούναι ὁ ἴσκιος σου
πούναι κι' ἡ λεβεντιά σου
πούναι κι' ὁ κλάδος σου
νά δέσω τ' ἄλογό μου;
Νά, κι' ὁ ἴσκιος μου
νά κι' ὁ κλάδος μου
νά δέσης τ' ἄλογό σου.

Ν' ἄσπρη κάτασπρη πέρδικα
ποΰχα στή γειτονιά μου
Ν' ἦρθε ξένος παντάξενος
ἦρθε καί μᾶς τήν πῆρε.
Κι' ἀσχήμηνε τό σπίτι μας
καί μόρφηνε τό ξένο.
Ποιός νάταν ὁ προξενητής
πού εἶχε φάει κανέλλα;
Ν' ἐγώ ἤμουν ὁ προξενητής
πού εἶχα φάει κανέλλα
κι' ἀντάμωσα χρυσό ἀϊτό
μέ χρυσοπεριστέρα.

Σ' αὐτό τό σπίτι πού μπήκαμε
πέτρα νά μήν ραγίσει
κι' ὁ νοικοκύρης τοῦ σπιτιοῦ
χίλια χρόνια νά ζήσει.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Κι' ἂν σέ μαλώσει ἡ πεθερά
χρόνος νά μήν τήν εὕρει.
Κι' ἂν σέ μαλώσει ὁ πεθερός
χίλια χρόνια νά ζήσει».

Ἀκολουθοῦν τά τραγούδια τῆς ἀγάπης πού τά τραγουδοῦν καί σέ ἄλλες περιστάσεις.

Μαῦρα ματάκια πού εἶδα γώ
καί διάφορο δέν ἔχω
Μέ πῆρε τό παράπονο
καί ἡ φλόγα στήν καρδιά
Κι' ἁπλά τήν κόρη ζύγωνα
κι' ἄπλωσα στά μαῦρα μάτια
κι' ἡ κόρη ἔλαχε φρόνιμη καί ταπεινωμένη
—Πίσω πίσω λεβέντη μου
στόν κόρφο μήν ἁπλώνεις
Τί μαραγκιάζει ὁ κόρφος μου
χαλνάει τό πρόσωπό μου
καί μ' ἀπεικάζει ἡ μάννα μου
μ' ἀπεῖκαζαν τ' ἀδέλφια μου
Πίσω πίσω λεβέντη μου.

Ἀπόψε δέν κοιμήθηκα καί σήμερα νυστάζω
γιατί κουβέντιασα πολύ μέ μιά γειτονοπούλα.
Νά τή φιλήσω ἀντρέπομαι νά τῆς τό πῶ φοβᾶμαι.
Σήμερα μήν μέ κρίνετε γιατί εἶμαι πικραμένος
γιατ' ἔλαβα πικρή γραφή ἀπ' τήν παλιά μ' ἀγάπη
Γιά μένα βρέχουν τά βουνά γιά μένα ψιχαλίζουν
γιατί παντρέφτηκα μικρός, μικρή γυναῖκα πῆρα.

Τό ψίκι τοῦ γαμπροῦ ὅταν φθάσει στό σπίτι τῆς νύφης, τό ὑποδέχονται στήν πόρτα οἱ γονεῖς της καί οἱ περισσότεροι ἀπό τούς καλεσμένους, οἱ ὁποῖοι τούς ρίχνουν ρίζι καί κουφέτα. Μπροστά στήν πόρτα στέκεται κάποιος συγγενής τῆς νύφης κρατώντας ἕνα μπρίκι κρασί, ἀπό τό ὁποῖο πίνει ὅλο τό ψίκι τοῦ γαμπροῦ. Ἀφοῦ μποῦν στό σπίτι κατευθύνονται ὅλοι στό μεγαλύτερο καί καλύτερο δωμάτιο τοῦ σπιτιοῦ, στό μουσαφίρ ὀντᾶ, ὅπου τούς προσφέρεται γλυκό τοῦ κουταλιοῦ καί τσίπουρο. Σέ λίγο δυό ἀδερφές τοῦ γαμπροῦ ἤ δυό

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Οἱ ὀργανοπαῖχτες τήν ἡμέρα τοῦ γάμου

συγγένισσές του, μαζί μέ τή νουνά καί ἄλλες γυναῖκες πηγαίνουν στό δωμάτιο τῆς νύφης. Ἡ μιά ἀπό τίς ἀδερφές τοῦ γαμπροῦ τῆς ρίχνει τό πέπλο πάνω στό μέτωπο, ἀλληλοασπάζονται καί τῆς βάζει στό στόμα ἕνα φλουρί. Τή νύφη κερνοῦν οἱ ἄλλες γυναῖκες, τήν φίλοῦν, καί ἐκείνη μέ τήν σειρά της ὑποκλίνεται βαθειά στήν καθεμιά.

Σέ λίγο βγάζουν τή νύφη στή μέση τοῦ σπιτιοῦ, ὅπου ὁ βλάμης τήν «πεταλώνει», δηλ. τῆς φοράει τά παπούτσια, δῶρο τοῦ γαμπροῦ, πού τά ἔχει «ἀσημώσει» μέ ἕνα φλουρί. Ὁ βλάμης τῆς τά ξαναβγάζει καί τά δίνει σέ ἕνα κορίτσι γιά νά τά πάει στό σπίτι τοῦ γαμπροῦ. Τή στιγμή αὐτή ἡ μητέρα τῆς νύφης πλησιάζει τό γαμπρό καί τό μπράτιμο καί ἀφοῦ τούς «μπατσίσει» στά μάγουλα, τούς ζώνει ἀπό ἕνα μεταξωτό μεγάλο μαντήλι στή μέση. Μετά ἀπό αὐτό κόβουν μιά μεγάλη τούρτα καί «σκοτώνονται» ποιός νά πάρει τό πρῶτο κομμάτι. Ὕστερα, προπορευομένου τοῦ ἐφημερίου, ξεκινοῦν γιά τό σπίτι τοῦ γαμπροῦ, ὅπου θά γίνει ἡ στέψη. Τήν ὥρα ἐκείνη οἱ ὀργανοπαῖχτες τραγουδοῦν τό βλάχικο τραγούδι:

Ν' ἐσεῖς καλοί συμπέθεροι
ἀναμερῆστε λίγο
γιά ν' ἀποχαιρετήση ἡ νύφη τούς δικούς της,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τή μάννα της, τόν κύρη της, ἀδέλφια καί ξαδέλφια.
Ν' ἀφήνω γειά μαννούλα μου σ' ἀφήνω γειά πατέρα
κι' ἐσεῖς καλά μ' ἀδέλφια, ἀδέλφια καί ξαδέλφια,
καί σύ καλό σπιτάκι μου, αὐλή μ' μέ τά λουλούδια.

Πρῶτα βγαίνουν οἱ καλεσμένοι τοῦ γαμπροῦ καί ἀκολουθοῦν οἱ καλεσμένοι τῆς νύφης, τήν ὁποία ὑποβαστάζουν δυό στενοί συγγενεῖς της καί τήν ὁδηγοῦν στήν αὐλόπορτα.

Ὁ γαμπρός περιμένει στήν ἐξώπορτα καί μόλις φθάσει ἡ νύφη τήν ἁρπάζει μέ τά χέρια του ἀπό τή μέση καί τήν «ἀπαγάγει» κατά κάποιον τρόπο ἀπό τό σπίτι της. Τότε οἱ ὀργανοπαῖχτες παίζουν τό ὁμορφότερο τραγούδι τοῦ γάμου:

Ἔβγα κόρη μ' ἔβγα, ἔβγα ἀπ' τήν αὐλή σου
κοντοκαρτερεῖτε ν' ἀποχαιρετήσω
τόν καλό μ' ἀφέντη, τήν καλή μου μάνα,
τά καλά μ' ἀδέλφια, τούς καλούς γειτόνους.
Πούλησές με μαῖκω γιά 'να δακτυλίδι
κι' ἕνα μπιλιτζίκι καί ζευγάρ' παπούτσια
δός τα πίσω μαῖκω καί ξαγόρασέ με,
πίσω κι' ἄν τά δώσω ξαγορά δέν ἔχει...
ἔβγα κόρη μ' ἔβγα, ἔβγα ἀπ' τήν αὐλή σου.

Μέ τόν ἦχο τῶν ὀργανοπαιχτῶν τά δύο ψῆκια, πρῶτα τοῦ γαμπροῦ καί μετά τῆς νύφης, προχωροῦν ἀπό ἄλλο δρόμο γιά τό σπίτι τοῦ γαμπροῦ, ὅπου τούς ραίνουν μέ ρίζι καί μέ τή σειρά τούς κερνοῦν μέ τό κρασί ἀπό τό μπρίκι, πού κρατάει στήν πόρτα κάποιος συγγενής τοῦ γαμπροῦ. Τήν ἴδια ὥρα τραγουδοῦν τό βλάχικο τραγούδι:

Ἔσιη οιάμα ἔσιη ἀφέντη
κα ια γίνε μβιάστα ανοιάστρα
γκίνε ση ου αποδεξί μου
κου στατιέρια ση ου δεξί μου
ἄλμπα-ἄλμπα και τουλούπε
ρόβια-ρόβια κα πιπέρλου
βα αράσιμου κούσκριλιη
σιη βα λόμου μβιάστα
ντι νκάσα αβοάστρα
σιη μουσιατά μου ανοάστρα
σιη αφισκουίμου αβοάστρα

Ἔβγα μάνα ἔβγ' ἀφέντη
κι' ἔφθασε ἡ νύφη μας
καλά νά τήν ὑποδεχθοῦμε
μέ τή ζυγαριά νά τή ζυγίσουμε
ἄσπρη ἄσπρη σάν τήν τλοῦπα,
κόκκινη σάν τό πιπέρι.
Σᾶς γελάσ'με συμπεθέροι,
καί σᾶς πήραμε τήν νύφη
μέσ' ἀπό τό σπιτικό σας
καί μορφήναμε τό δικό μας
κι' ἀσχημήναμε τό δικό σας.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ὕστερα ἀπό αὐτό τραγουδοῦν καί τό ἑξῆς τραγούδι στά ἑλληνικά:

Ἔβγα κυρά καί πεθερά
γιά νά δεχτεῖς τήν πέρδικα
πώς περπατεῖ λεβέντικα
γιά δές την, γιά δέστε την
ἥλιος φεγγάρι πέστε την
γιά δέστε την πώς περπατεῖ
σάν ἄγγελος μέ τό σπαθί.

Καί φθάνουμε πλέον στή στέψη, πού γίνεται σύμφωνα μέ τό ἐκκλησιαστικό τυπικό. Ἐντύπωση προκαλοῦν τά ἀσημένια στέφανα τῆς ἐκκλησίας, πού μοιάζουν μέ βυζαντινά στέμματα. Τά ἀσημένια στέφανα μένουν στό σπίτι τοῦ γαμπροῦ μέχρι τό πρωΐ τῆς Τετάρτης, ὁπότε καί τά ἐπιστρέφουν στήν ἐκκλησία. Μένουν στό σπίτι τοῦ γαμπροῦ τρεῖς βραδυές καί τρεῖς μέρες «γιά νάναι ὁ Χριστός μέσα στό σπίτι, νά δώσει καλή βουλή καί νά τούς φωτίσει νά ἔχουν σεβασμό στούς γονεῖς καί στούς μεγάλους».

Μετά τή στέψη παίρνουν ὅλοι ἀπό ἕνα γλυκό καί ὁ καθένας πηγαίνει στό σπίτι του γιά ἀνάπαυση. Τό ψίκι τῆς νύφης ἐπιστρέφει

Ἡ νύφη καί ὁ γαμπρός σέ ἀναμνηστική φωτογραφία

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

στό σπίτι της, ἀφοῦ ἀφήσει 3-5 φύλακες, τούς λεγόμενους μποχτζήδες, οἱ ὁποῖοι κάνουν συντροφιά στή νύφη μέχρι τό ἀπόγευμα τῆς Δευτέρας.

Γύρω στό μεσημέρι τῆς Κυριακῆς ὁ γαμπρός μέ τόν μπράντιμο καί τά βιολιά, πηγαίνει στά σπίτια ὅλων τῶν καλεσμένων καί τούς προσκαλεῖ γιά τό τραπέζι. Τελευταῖο προσκαλεῖ τό νουνό. Μόλις συγκεντρωθοῦν στρώνεται τό τραπέζι τοῦ γάμου καί μετά τό φαγοπότι ἀρχίζει στήν αὐλή ὁ χορός. Ἔρχονται καί οἱ γονεῖς τῆς νύφης μέ τούς λοιπούς προσκεκλημένους καί χορεύουν μέχρι τό βράδυ. Ἀκολουθεῖ πλούσιο βραδυνό τραπέζι καί ὁ χορός συνεχίζεται μέχρι τό πρωΐ τῆς Δευτέρας. Τή στιγμή κατά τήν ὁποία χορεύουν οἱ νιόπαντροι τό γλέντι ἀνάβει. Οἱ παριστάμενοι «κολλοῦν» διάφορα χαρτονομίσματα στούς ὀργανοπαίχτες, βροντοῦν τά ὄργανα, τό κρασί δίνει καί παίρνει, ξεφωνίζουν γιά νά τιμήσουν τούς νιόπαντρους. Ἀκόμα σχίζανε καί τό τουλούμι μέ τό τσεκούρι!

Τό ξεφάντωμα σταματάει γύρω στίς ὀκτώ τό πρωΐ τῆς Δευτέρας. Οἱ καλεσμένοι, ἀφοῦ πάρουν γλυκό, ἐπιστρέφουν στά σπίτια τους.

Τή Δευτέρα τό ἀπόγευμα μέ συνοδεία ὀργάνων μεταφέρονται ἀπό τό σπίτι τῆς νύφης στό σπίτι τοῦ γαμπροῦ τά προικιά. Ἡ μεταφορά αὐτή γίνεται μέ μεγαλόπρεπη πομπή. Προπορεύεται τό ἀγόρι μέ τήν μπλόσκα, ἀκολουθοῦν τά προικιά, οἱ γονεῖς τῆς νύφης, οἱ στενοί της συγγενεῖς καί τελευταῖοι οἱ πάντοτε ἀπαραίτητοι ὀργανοπαίχτες.

Στό σπίτι τοῦ γαμπροῦ τούς ὑποδέχονται ὁ γαμπρός καί ἡ νύφη. Ὁ γαμπρός κερνάει μέ χρήματα τά φορτωμένα κορίτσια, ἐνῶ ὁ βλάμης μέ τά ἀδέλφια τοῦ γαμπροῦ παίρνουν τά προικιά καί τά μεταφέρουν στό σπίτι του. Στά κορίτσια προσφέρονται γλυκά καί στή συνέχεια χορεύουν ὅλοι στήν αὐλή. Μόλις τελειώσει ὁ χορός οἱ «μποχτζήδες» παραδίδουν τή νύφη στό γαμπρό καί ἐπιστρέφουν μαζί μέ τά κορίτσια στό σπίτι τῆς νύφης. Ὅταν χορεύει ἡ νύφη μέ τό γαμπρό τραγουδοῦν ὅλοι μαζί τό ἑξῆς τραγούδι:

Πέρα στόν πέρα μαχαλᾶ
στόν πέρα καί στό δῶθε
περπατεῖς ἀνάργα-ἀνάργα
σάν τήν πάπια στά λειβάδια
περπατεῖς σιγά-σιγά
σάν τ' ἀηδόνια στά βουνά.
Ἐκεῖ παντρεύουν μιά ξανθή

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ξανθή καί μαυρομάτα
περπατεῖς ἀνάργα-ἀνάργα
σάν τήν πάπια στά λειβάδια
περπατεῖς σιγά-σιγά
σάν τ' ἀηδόνια στά βουνά
Βάζουν νουνό, αχ! βάζουν νουνό
τό βασιληᾶ!
Βλάμη καί τό Βεζύρη
περπατεῖς ἀνάργα-ἀνάργα
σάν τήν πάπια στά λειβάδια
περπατεῖς σιγά-σιγά
σάν τ' ἀηδόνια στά βουνά.

Τήν Τρίτη τό ἀπόγευμα ὁ νουνός προσκαλεῖ τά νιόγαμπρα στό σπίτι του. Τά δῶρα πού φέρνει ἡ νύφη στό νουνό εἶναι: δώδεκα τσουράπια, ἕνα πουκάμισο, παντόφλες καί ὑφαντά μαξιλάρια. Φέρνουν καί τά ἀσημένια στέφανα γιά νά τά ἐπιστρέψει ὁ νουνός στήν ἐκκλησία. Ὁ γαμπρός φέρνει στό νουνό μιά πλάτη ἀρνιοῦ δηλ. ἕνα τέταρτο ἀρνιοῦ ψημένο στό ταψί (στά βλάχικα: πλατάρια α νούνλη).

Τήν Τετάρτη τό ἀπόγευμα ὁ γαμπρός καί ἡ νύφη μέ λίγα μέλη τοῦ σπιτιοῦ τους κάνουν τήν πρώτη ἐπίσκεψη στούς γονεῖς τῆς νύφης. Ἐκεῖ τούς παραθέτουν τραπέζι καί ἐπακολουθοῦν τραγούδια καί χορός μέχρι ἀργά τό βράδυ. Ἡ ἐπίσκεψη αὐτή ὀνομάζεται πιστρόφια ἤ στά βλάχικα πριγίτσα.

Τήν ἑπόμενη Κυριακή μετά τό γάμο, τό παραδοσιακό ἔθιμο ἀπαιτεῖ οἱ νιόπαντροι νά πηγαίνουν στήν ἐκκλησία. Τό γαμπρό συνοδεύουν ὁ νουνός, ὁ βλάμης καί ἄλλα δυό πρόσωπα τοῦ συγγενικοῦ του περιβάλλοντος, ἐνῶ τή νύφη συνοδεύουν ἡ μητέρα της, ἡ πεθερά, ἡ νουνά καί ἄλλες δέκα περίπου γυναῖκες, μισές ἀπό τό σόϊ τοῦ γαμπροῦ καί μισές ἀπό τό σόϊ τῆς νύφης.

Μόλις ἡ νύφη πρωτομπεῖ στό ναό κάνει τρεῖς μετάνοιες καί στή συνέχεια στέκεται στή θέση τῆς πεθερᾶς της στό γυναικωνίτη. Ὁ γαμπρός μέ τή συνοδεία του στέκεται στό βόρειο κλίτος τοῦ ναοῦ. Ὁ ἱερέας σέ εἰδικό δίσκο στέλλει ἀντίδωρο στό γαμπρό καί στή νύφη, ἐνῶ οἱ ἐπίτροποι προσφέρουν στούς νεονύμφους ἀπό ἕνα μικρό μπουκέτο λουλούδια.

Μετά τή θεία λειτουργία οἱ δύο συνοδεῖες ἐπιστρέφουν στό σπίτι τοῦ γαμπροῦ, μέ τόν ἴδιο τρόπο πού ἦρθαν στή λειτουργία. Στό σπίτι

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Γαμήλιος χορός μέ τή νύφη στό κέντρο.

τούς καλωσορίζει ὁ πεθερός καί ὅσες γυναῖκες ἦταν καλεσμένες καί δέν πῆγαν στήν ἐκκλησία. Προσφέρονται γλυκό καί ρακί καί ἀμέσως στρώνεται τραπέζι, ὅπου παρατίθενται τηγανίτες, κουφέτα, σταφίδες, καρύδια, καραμέλλες, στραγάλια, διάφορα γλυκίσματα, καί φροῦτα τῆς ἐποχῆς συνοδευόμενα μέ ἄφθονο κρασί. Ἡ νύφη σέ ὅλο αὐτό τό διάστημα στέκεται ὄρθια καί ἀκίνητη στόν καναπέ, ὅπου τῆς δίνουν καί τρώει ὄρθια καί μόνη. Ὅλοι τρῶνε, τραγουδοῦν καί εὔχονται. Γύρω στό μεσημέρι οἱ καλεσμένοι, ἀφοῦ εὐχηθοῦν εὐτεκνία στούς νεονύμφους, γυρίζουν στά σπίτια τους.

Τή Δευτέρα, ὀχτώ μέρες μετά τό γάμο, ἡ νύφη ἀρχίζει τίς δουλειές της στό καινούργιο της σπίτι. Ἡ πρώτη της δουλειά εἶναι νά φέρει νερό ἀπό τή βρύση. Τήν συνοδεύουν δυό γυναῖκες, συγγενεῖς τοῦ γαμπροῦ καί ἕνα ἀγοράκι. Ἡ νύφη κρατάει ἕνα μπρίκι, πού περιέχει διάφορα κέρματα καί ἕνα χάλκινο δοχεῖο, τό χασάνι, πού εἶναι γεμάτο μέλι καί καρύδια, ἕνα κουτάλι καί ἕνα πηρούνι. Στή μέση ἀπό τό χασάνι βάζουν ἕνα ποτηράκι γεμάτο κρασί.

Στή βρύση ἡ νύφη προσποιεῖται ὅτι δῆθεν ξεπλένει τό μπρίκι, τό γεμίζει νερό καί τό χύνει μαζί μέ τά χρήματα μέσα στήν κοπάνα, πού

τά παίρνουν τά παιδάκια πού συγκεντρώνονται στή βρύση. Ἡ νύφη ξαναγεμίζει τό μπρίκι γιά νά τό φέρει γεμάτο στό σπίτι τοῦ γαμπροῦ. Στό σπίτι ὅλοι μέ τή σειρά παίρνουν μέ τό κουταλάκι μέλι καί καρύδια ἀπό τό χασάνι. Ἐπίσης μέ τό κουτάλι κερνοῦν μέλι ὅποιον συναντήσουν στό δρόμο κατά τήν ἐπιστροφή τους ἀπό τή βρύση στό σπίτι τοῦ γαμπροῦ.

Στή συνέχεια, ἡ πεθερά βάζει τή νύφη νά κάνει πίτα, τῆς δίνει μιά ρόκα γιά νά γνέσει καί κάλτσα γιά νά πλέξει. Εἶναι μία συμβολική χειρονομία καί τό νόημά της εἶναι ὅτι ἡ νύφη μπαίνει πλέον οὐσιαστικά στούς ρυθμούς τῆς καινούργιας της ζωῆς.

ΜΙΧΑΗΛ Γ. ΤΡΙΤΟΣ δ.θ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΜΟΝΑΧΟΥ ΜΩ·Υ·ΣΕΩΣ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ

ΗΠΕΙΡΩΤΕΣ ΑΓΙΟΠΑΥΛΙΤΕΣ

Μετά τήν ἀναφορά μας στούς Ἁγιορεῖτες Ἠπειρῶτες τῶν μονῶν Σίμωνος Πέτρας[1], Κουτλουμουσίου[2] καί Γρηγορίου[3], παρουσιάζουμε τούς Ἠπειρῶτες μοναχούς τῆς ἱερᾶς κοινοβιακῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Παύλου[4].

Ἡ ἱερά μονή τοῦ Ἁγίου Παύλου εἶναι κτισμένη σέ θεαματική θέση τῆς Ν.Δ. πλευρᾶς τῆς ἀθωνικῆς χερσονήσου ἀπό τόν 10ο αἰώνα. Δυστυχῶς δέν ἔχουμε στοιχεῖα περί τῶν μοναχῶν της, παρά μόνο ἀπό τίς ἀρχές τοῦ αἰῶνος μας, στά ὑπάρχοντα τρία μοναχολόγια. Πάντως εἶναι γνωστό πώς ἀπό τίς ἀρχές τοῦ περασμένου αἰῶνος ὑπερτεροῦσαν οἱ μοναχοί πού κατάγονταν ἀπό τή νῆσο Κεφαλλονιά.

Παρακάτω ἀναφέρουμε, κατά σχετική χρονολογική σειρά θανάτου, τούς γνωστούς Ἁγιοπαυλῖτες πατέρες, καθώς καί τούς Νεοσκητιῶτες πατέρες, ὅσοι δηλαδή ἔζησαν στήν ἱερά Νέα Σκήτη[5], πού ἀνήκει στή μονή τοῦ Ἁγίου Παύλου, πού γεννήθηκαν στά σημερινά γεωγραφικά ὅρια τῆς Ἠπείρου, ἀλλά καί τῆς Βορείου Ἠπείρου.

1. *Μωυσέως Μοναχοῦ*. Ἠπειρῶτες Σιμωνοπετρῖτες, ἀνάτυπο ἀπό τό «Ἠπειρωτικό Ἡμερολόγιο» 1983, Ἰωάννινα 1983.

2. *Μωυσέως Μοναχοῦ*. Ἠπειρῶτες Κουτλουμουσιανοί, ἀνάτυπο ἀπό τό «Ἠπειρωτικό Ἡμερολόγιο» 1987, Ἰωάννινα 1987.

3. *Μωυσέως Μοναχοῦ*. Ἠπειρῶτες Γρηγοριᾶτες, «Ἠπειρωτικό Ἡμερολόγιο» 1991, Ἰωάννινα 1991, σ. 161-165.

4. *Σμυρνάκη Γερασίμου*. Τό Ἅγιον Ὄρος, Ἀθῆναι 1903, σ. 599-608, *Βλάχου Κοσμᾶ*, Ἡ Χερσόνησος τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἄθω, Βόλος 1903, σ. 267-279, *Δωροθέου Μοναχοῦ*, Τό Ἅγιο Ὄρος, Κατερίνη 1985, σ. 375-382, *Μωυσέως Μοναχοῦ*, Προσκυνητάριον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Παύλου, Ἅγιον Ὄρος 1992.

5. *Σμυρνάκη Γ.*, ὅπ.π. σ. 609-610, *Βλάχου Κ.*, ὅπ.π. σ. 280-281, *Δωροθέου Μοναχοῦ*, ὅπ.π. σ. 383, *Μωυσέως Μοναχοῦ*, ὅπ.π.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Ἱερομόναχος Σωφρόνιος († 27.5.1913)

Κατήγετο ἀπό τήν Πρεμετή τῆς Β. Ἠπείρου. Κατά τόν μετέπειτα ἡγούμενο τῆς μονῆς Σεραφείμ ὑπῆρξε «ἀνήρ πρᾶος, εἰρηνικός καί καθόλα ἀγαθός»[6]. Διετέλεσε ἡγούμενος τῆς μονῆς τρεῖς φορές, μεταξύ τῶν ἐτῶν (1882-1913). Ἦταν διάδοχος στήν ἡγουμενική θέση τοῦ σπουδαίου ἀρχιμανδρίτου Σωφρονίου Καλλιγᾶ († 1882). Ἐπί ἡγουμενίας τοῦ Ἠπειρώτου Σωφρονίου ὁλοκληρώθηκαν σημαντικά ἔργα στή μονή, στά ἐξαρτήματα καί στά μετόχια της. Ἡ τρίτη ἡγουμενία του διήρκησε μέχρι τῆς τελευτῆς του 27.5.1913[7].

Ἱερομόναχος Χρυσόστομος

Γεννήθηκε στήν κοινότητα Πέτα τῆς ἐπαρχίας Ἄρτης τό 1880. Κατά κόσμον ὀνομαζόταν Χρῆστος Παπαϊωάννου τοῦ Ἰωάννου. Μόνασε πρῶτα στήν μονή Κωνσταμονίτου. Ἐκάρη τόν Ἰούλιο τοῦ 1902. Διετέλεσε Γέρων τῆς Καλύβης «Ὁ Ἅγιος Σπυρίδων» τῆς Ἱερᾶς Νέας Σκήτης. Εἶναι ἄγνωστο πότε ἀνεχώρησε αὐτῆς[8].

Ἱερομόναχος Ἀγάπιος

Ἀδελφός κατά σάρκα καί πνεῦμα τοῦ προηγουμένου. Γεννήθηκε στό Πέτα Ἄρτης τόν Ἰούλιο τοῦ 1875 καί κατά κόσμον ὀνομαζόταν Ἀπόστολος. Ἐκάρη τόν Μάϊο τοῦ 1900 στήν ἴδια Καλύβη μέ τόν ἀδελφό του καί εἶναι ἄγνωστο πότε καί αὐτός ἀνεχώρησε[9].

Μοναχός Νικόδημος († 27.7.1935)

Γεννήθηκε στό Δελβινάκι τῆς Ἠπείρου τόν Αὔγουστο τοῦ 1866. Κατά κόσμον ὀνομαζόταν Θεοδόσιος Ἄγγος τοῦ Κωνσταντίνου. Ἐκάρη τόν Δεκέμβριο τοῦ 1895. Διετέλεσε Γέροντας τῆς Καλύβης «Ὁ Ἅγιος Ἀντώνιος», πού σήμερα εἶναι ἐρειπωμένη, τῆς Ἱερᾶς Νέας Σκήτης. Ἀπεβίωσε στίς 27.7.1935[10].

6. *Πανταζάτου Σεραφείμ ἀρχιμ.*, Χειρόγραφος Ἱστορία τῆς Μονῆς, Χφ. Β΄ σ. 66.
7. *ὅπ.π.* σ.97.
8. *Μ.Ἱ.Μ.Ἁ.Π. Α΄* σ. 41.
9. *ὅπ.π.*
10. *ὅπ.π.* σ. 44.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Μοναχός Χρυσόστομος († 19.1.1939)

Γεννήθηκε τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1883 στήν κοινότητα Θεοδωρίας Ἄρτης. Κατά κόσμον ὀνομαζόταν Δημήτριος Κατσούδας τοῦ Κωνσταντίνου. Ἐκάρη μοναχός τόν Νοέμβριο τοῦ 1903. Ὑπῆρξε ὑποτακτικός τοῦ Γέροντος Ἀγαθαγγέλου, πού ἀναφέρουμε παρακάτω, τῆς Καλύβης «Ἅγιος Χαράλαμπος» τῆς Νέας Σκήτης. Ἀνεπαύθη στίς 19.1.1939[11].

Ἐπίσκοπος Πολύκαρπος († 1945)

Ἦταν ἀνεψιός τοῦ ἡγουμένου Σωφρονίου († 1913). Κατήγετο ἀπό τήν Πρεμετή τῆς Β. Ἠπείρου, ὅπου γεννήθηκε τό 1876. Στίς 19.7.1907 ἀνεχώρησε τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Παύλου ὡς ἱεροδιάκονος ὁ Πολύκαρπος Θωμᾶς, πρός συνέχιση τῶν σπουδῶν του. Φοίτησε στή Ριζάρειο Σχολή, ἀπό τήν ὁποία ἀπεφοίτησε ἀριστοῦχος, στή Θεολογική Σχολή Ἀθηνῶν, τῆς ὁποίας ἀναγορεύθηκε διδάκτορας, στή Φιλοσοφική Σχολή Βερολίνου, τῆς ὁποίας ἐπίσης ἀναγορεύθηκε διδάκτορας. Κατόπιν διορίσθηκε ἀρχιγραμματεύς τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καί καθηγητής τῶν βασιλοπαίδων τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου. Μητροπολίτης Τρίκκης καί Σταγῶν ἐξελέγη στίς 12.10.1914[12]. Τό ποίμνιο πού τοῦ ἐνεπιστεύθη ποίμανε «μετά πολλοῦ ζήλου καί ἄκρας πρός τό καθῆκον ἀφοσιώσεως... Τόν χαρακτήριζε δέ ἡ ἄκρα προσήνεια καί σεμνότης ἤθους»[13]. Στήν Ἀθήνα εἶχε πνευματικό τόν περίφημο Ἁγιορείτη Γέροντα Ἱερώνυμο Σιμωνοπετρίτη[14].

Μοναχός Ἀγαθάγγελος († 1952)

Γεννήθηκε τόν Αὔγουστο τοῦ 1857 στην κοινότητα Θεοδωρίας Ἄρτης. Κατά κόσμον ὀνομαζόταν Ἀθανάσιος Σκόνδρας τοῦ Ἰωάννου καί τῆς Μαρίας. Προσῆλθε στή Νέα Σκήτη τό 1884 καί ἐκάρη μοναχός τόν Νοέμβριο τοῦ 1886. Ὑπῆρξε Γέροντας Καλύβης δίχως ναό.

11. *ὅπ.π.* σ. 64.

12. *Πανταζάτου Σεραφείμ* ἀρχιμ., ὅπ.π. σ. 90.

13. *Κωσταρίδου Εὐγενίου* ἀρχιμ., Ἡ Σύγχρονος Ἑλληνική Ἐκκλησία. Ἀθῆναι 1921, σ. 333-334.

14. *Μωυσέως Μοναχοῦ*, Ἱερώνυμος Σιμωνοπετρίτης ὁ Γέρων τῆς «Ἀναλήψεως». Ἅγιον Ὄρος 1991[3].

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

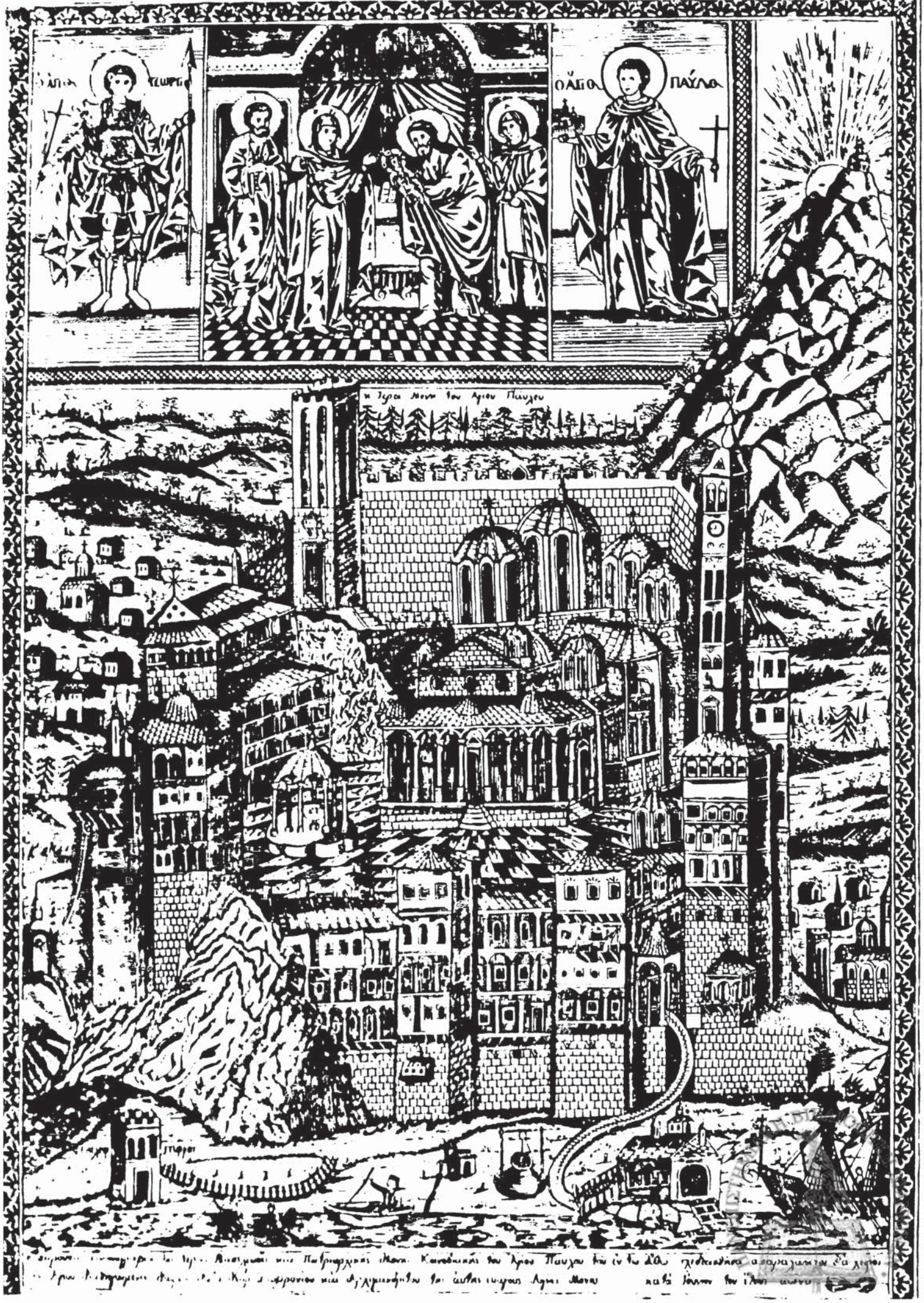

Χαλκογραφία Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίου Παύλου Ἁγίου Ὄρους τοῦ 19ου αἰῶνος

Τό 1952 προσῆλθε στήν Καλύβη «Ἅγιος Χαράλαμπος». Ἀνεπαύθη τόν Νοέμβριο τοῦ 1952[15].

Μοναχός Δανιήλ

Γεννήθηκε τόν Ἰούνιο τοῦ 1871 στήν κοινότητα Βοβούσα Ἰωαννίνων. Κατά κόσμον ὀνομαζόταν Κωνσταντῖνος Ζήσης τοῦ Ἰωάννου. Προσῆλθε στή νεά Σκήτη τό 1901 καί ἐκάρη τόν Νοέμβριο τοῦ 1903. Ἀσκήτευε στά ἡσυχαστήρια τῆς σκήτης καί κατόπιν στήν Καλύβη «Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς». Ἄγνωστο πότε ἀνεπαύθη[16].

Μοναχός Ἰωσήφ

Γεννήθηκε στά Ἰωάννινα τόν Φεβρουάριο τοῦ 1919. Κατά κόσμον ὀνομαζόταν Ἰωάννης Σινίκης τοῦ Νικολάου. Προσῆλθε στήν Ἱ.Μ. Ἁγίου Παύλου τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1939 καί ἐκάρη τόν Μάρτιο τοῦ 1942. Ἀνεχώρησε τῆς μονῆς τήν 10.9.1942[17].

Ἱεροδιάκονος Εὐστράτιος

Γεννήθηκε στό χωριό Πέτα τοῦ νομοῦ Ἄρτης τό 1891. Κατά κόσμον ὀνομαζόταν Εὐάγγελος Μασήνας τοῦ Χρήστου καί τῆς Μαρίας. Προσῆλθε στό Ἅγιον Ὄρος τό 1946 καί ἐκάρη μοναχός τόν Μάρτιο τοῦ 1947. Στίς 10.12.1946 προσῆλθε ἀπό τό Ἱ. Κελλίον «Ὁ Ἅγιος Δημήτριος» Κερασιᾶς κι ἐκοινοβίασε στήν Ἱ.Μ. Ἁγίου Παύλου ἀπό τήν ὁποία ἀνεχώρησε τό 1948[18].

Ἱεροδιάκονος Μελέτιος

Γεννήθηκε στό Γηρομέρι Ἠπείρου τό 1923. Κατά κόσμον ὀνομαζόταν Νικόλας Μάγκος τοῦ Μιχαήλ καί τῆς Μαρίας. Μοναχός ἐκάρη τό 1942. Στήν Ἱ.Μ.Ἁγίου Παύλου προσῆλθε στίς 20.7.1948, προερχόμενος ἀπό τήν Ἱ.Μ.Ὁσίου Μελετίου Ἀττικῆς. Ἱεροδιάκονος χειροτονήθηκε τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1949. Ἀνεχώρησε τῆς μονῆς στίς

15. *Μ.Ἱ.Μ.Ἁ.Π.* Α' σ. 64, Β' σ. 229.
16. *ὅπ.π.* σ. 67.
17. *ὅπ.π.* Β' σ. 139.
18. *ὅπ.π.* σ. 13.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

14.12.1953 γιά τήν Ἱ.Μ. Παγανιῶν τῆς ἐπαρχίας Παραμυθίας[19].

Μοναχός Κωνσταντῖνος († 12.11.1986)

Γεννήθηκε στίς 10.2.1918 στήν κοινότητα Θεοδωρίας Ἄρτης. Κατά κόσμον ὀνομαζόταν Βασίλειος Μοῦρτος τοῦ Δημητρίου καί τῆς Παναγιώτας, τό γένος Ζωή. Προσῆλθε στή Νέα Σκήτη τόν Ἰανουάριο τοῦ 1934 κι ἐκάρη τόν Μάρτιο τοῦ 1936. Ὑπῆρξε ὑποτακτικός καί κατόπιν Γέροντας τῆς Καλύβης «Ἅγιος Χαράλαμπος». Διετέλεσε ἀρκετές φορές Δικαῖος τῆς Σκήτης καί ἦταν καλός τυπικάρης καί ἱεροψάλτης. Ἦταν φιλάσθενος, ὑπομονετικός, μακρόθυμος καί ἀγαθός μοναχός[20].

ΜΟΝΑΧΟΣ ΜΩΥΣΗΣ ΑΓΙΟΡΕΙΤΗΣ

19. *ὅπ.π.*
20. *ὅπ.π.* Α΄ σ. 64, Β΄ σ. 229.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Μ.Γ. ΒΑΡΒΟΥΝΗ

ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΤΗΣ ΕΘΝΟΪΣΤΟΡΙΑΣ

Τα ιστορικά γεγονότα έχουν όπως είναι φυσικό, άμεσο αντίκτυπο στην ψυχολογία των επιμέρους φορέων ενός παραδοσιακού πολιτισμού, στους τόπους που εμπλέκονται στα γεγονότα αυτά. Τα συμβάντα και οι συνέπειές τους αποτυπώνονται στη συλλογική μνήμη και σε προϊόντα της δημώδους προφορικής λογοτεχνίας, κατά κύριο λόγο δημοτικά τραγούδια και δημώδεις παραδόσεις[1]. Δημιουργούνται, μέ αυτόν τον τρόπο, οι κατηγορίες των ιστορικών δημοτικών τραγουδιών[2] και των ιστορικών δημωδών παραδόσεων[3].

Οι παραπάνω κατηγορίες των προϊόντων του λαϊκού προφορικού έντεχνου λόγου δεν αναφέρονται μόνο σε σημαντικά γεγονότα, καθοριστικά για τη μετέπειτα φυσιογνωμία μιας περιοχής, αλλά και σε συμβάντα της τοπικής *«μικροϊστορίας»*, που έχουν επίσης αποτυπωθεί στη συλλογική μνήμη μιας παραδοσιακής κοινότητας[4]. Η επισήμανση, η καταγραφή και η μελέτη τους αφ' ενός μεν προσφέρει υλικό στον κλάδο της *«Εθνοϊστορίας»* (Ethnohistory)[5], σημαντικό από την

---

1. Βλ. Γρ. Γκιζέλης, Οι παραδόσεις ως πηγή εθνοϊστορίας των Θρακών, *Πρακτικά Β' Συμποσίου Λαογραφίας του Βορειοελλαδικού χώρου*. Θεσσαλονίκη 1976, σ. 45-55, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

2. Ακαδημία Αθηνών, *Ελληνικά δημοτικά τραγούδια (Εκλογή)* 1. Εν Αθήναις 1962, σ. 121-180: Κεφάλαιον Β'. Ιστορικά άσματα. Στ. Κυριακίδης. Η δημώδης ελληνική ποίησις και η ιστορία του ελληνικού έθνους, *Λαογραφία* 12(1938-48) σ. 465 κ.εξ.

3. M. Ioannidou - Barbarigou, Classification des legendes populaires grecques, *Λαογραφία* 22(1965), σ. 179 κ.εξ. Στ. Ήμελλος, *Λαογραφικά Ι. Δημωδεις παραδόσεις*, Αθήνα 1988, σ. 53.

4. Βλ. ενδεικτικά D.M.Warren, The Use and Misuses of Ethnohistorical Data in the Reconstruction of the Technian Bono (Ghana) History, *Ethnohistory* 23(1976), σ. 370, 374.

5. Βλ. K.H.Scherin, The Future of Ethnohistory, *Ethnohistory* 23(1966) σ. 232 εξ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πλευρά της ιστορικής, κοινωνικής και οικονομικής κάποτε μελέτης μιας περιοχής και αφ' ετέρου παρουσιάζει την εντύπωση που τα συγκεκριμένα γεγονότα προξένησαν στα μέλη μιας παραδοσιακής κοινωνίας[6].

Σε ορισμένες περιπτώσεις και με αφορμή τυχαίες ομοιότητες γεγονότων, προσώπων ή της εντυπώσεως που αυτά προξενούν στη λαϊκή ψυχή, διαπιστώνονται συμφυρμοί προσωπικοτήτων και συμβάντων ή πραγματικών και παραμυθιακών μοτίβων ή διηγήσεων, ώστε ο ιστορικός πυρήνας να καθίσταται δυσδιάκριτος, με παραμορφωμένες τις βασικές του παραμέτρους. Η περίπτωση αυτή προσφέρεται για ανίχνευση της διαδικασίας σχηματισμού, παρόμοιων συμφυρμών, οι οποίοι πρέπει να διαπιστωθούν και να απομονωθούν, ώστε οι ιστορικές πληροφορίες να καταστούν εκμεταλλεύσιμες από την αντίστοιχη επιστημονική έρευνα. Ουσιαστικά πρόκειται για μία όψη του πολυσυζητημένου θέματος των σχέσεων της ιστορίας με τη λαογραφία[8], υπό την έννοια ότι στην περίπτωση αυτή πρόκειται για υλικό που υπόκειται στη δικαιοδοσία και των δύο προαναφερθέντων επιστημών.

Κάποτε οι αναφορές σε ιστορικά γεγονότα αποτελούν μία εντελώς δυσδιάκριτη πραγματικότητα, η ανακάλυψη της οποίας απαιτεί οξυμένη συνδυαστική ικανότητα. Συχνά πάλι τα διασωζόμενα στην προφορική παράδοση γεγονότα έχουν εντελώς *«μικροϊστορικό»* χαρακτήρα, αναφερόμενα σε περιστατικά της τοπικής ή της οικογενειακής ιστορίας, μη αποτυπωμένα στην ιστοριογραφική παράδοση. Στην περίπτωση αυτή, η διαπίστωση της ιστορικότητας ή μη των λεγομένων, καθίσταται προβληματική ή και αδύνατη, δεδομένου ότι κατά κύριο λόγο γίνεται αισθητή η παρουσία και των παραμυθιακών στοιχείων σε κάθε ιστορικό δημοτικό τραγούδι ή ιστορική δημώδη παράδοση[9].

---

6. Πρβλ. Z. Vansina, *De la tradition orale: Essai de méthode historique*. Tervuren 1961και A.R. Tippet, *Aspects of Ethnohistory*. Pasadena 1979· για τα μεθοδολογικά προβλήματα της έρευνας βλ. W.L.Montell, *The Saga of Coe Ridge: A study in oral history*. Knoxville 1970.

7. Βλ. Κέντρον Ερεύνης Ελληνικής Λαογραφίας Ακαδημίας Αθηνών (στο εξής ΚΛ), χφ. 4091, σ. 163, 206 (Μέσα Μάνη, Ελ. Αλεξάκης, 1978) και ΚΛ χφ. 4095, σ. 217, 412 (Προσηλιακή Μάνη, Ελ. Αλεξάκης, 1978).

8. Βλ. Ελ. Αλεξάκης, Σχέση Λαογραφίας και Ιστορίας, Ακαδημία Αθηνών. Σύλλογος Επιστημονικού Προσωπικού, *Επιστημονικές Ανακοινώσεις* (22-30 Νοεμβρίου 1979). Αθήνα 1984, σ. 85 κ.εξ.

9. Βλ. Ελ. Αλεξάκης, ό.π., σ. 87.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Προφανής βεβαίως είναι η σημασία των εξεταζομένων ειδών της λαϊκής προφορικής λογοτεχνίας για την εθνοϊστορική μελέτη κάποιας περιοχής, ιδίως όταν η συνεχής ιστορική ζωή έχει σωρεύσει αλληλοσυμφυρόμενα στρώματα ιστορικών αναμνήσεων και παραδόσεων. Αυτή είναι και η περίπτωση της Ηπείρου[10], της οποίας δείγματα προϊόντων της λαϊκής προφορικής λογοτεχνίας, αυτής της κατηγορίας, θα αναφερθούν στη συνέχεια.

Μια υποκατηγορία των δημωδών ιστορικών παραδόσεων, με παραδείγματα από πολλές περιοχές του Ελληνισμού[11], είναι αυτές που αναφέρονται στα αίτια της ερημώσεως παλαιών οικισμών μιας περιοχής, θέμα που απασχολεί και την ιστορική έρευνα. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του χωριού Λάτη, που ανήκε στα Κατσανοχώρια των Ιωαννίνων: «*Κατά παράδοσιν, το χωριό αυτό κατεστράφη από λοιμό, από την ασθένεια της πανώλης ή την φυματίωσιν. Ο θάνατος εθέριζε μικρούς και μεγάλους και μέχρι ποσοστού 60°ο των κατοίκων απέθανον. Οι άλλοι, οι εναπομείναντες, τρομαγμένοι έφυγον εγκαταλείψαντες τα πάντα προς αναζήτησιν τύχης*»[12]. Η διήγηση αναφέρεται και στις συνθήκες υγιεινής στην ελληνική ύπαιθρο, με τις συνεχείς και πολύνεκρες επιδημίες λοιμωδών ασθενειών, τις οποίες οι κάτοικοι κάθε περιοχής προσπαθούσαν να αντιμετωπίσουν με μαγικές κυρίως αποτρεπτικές πρακτικές[13] και στοιχειώδεις θεραπευτικές ή προληπτικές πράξεις, μέσα στά όρια πάντοτε της ελληνικής παραδοσιακής ιατρικής[14].

10. Για τη σχετική έρευνα, με όλη τη βιβλιογραφία βλ. Μην. Αλ. Αλεξιάδης, Βιβλιογραφία για την Ήπειρο (1970-1978): Λαογραφία, *Ηπειρωτικά Χρονικά* 22(1980), σ. 283-305. Ο ίδιος, Βιβλιογραφία για την Ήπειρο (1979-1980): Λαογραφία, *Ηπειρωτικά Χρονικά* 23 (1981), σ. 402-423. Ο ίδιος Βιβλιογραφία για την Ήπειρο (1981): Λαογραφία, *Ηπειρωτικά Χρονικά* 24 (1982), σ. 407-419. Ο ίδιος, Βιβλιογραφία για την Ήπειρο (1982-1983): Λαογραφία, *Ηπειρωτικά Χρονικά* 26(1984), σ. 363-390. Ο ίδιος, Συμπλήρωμα και ευρετήρια στη λαογραφική βιβλιογραφία για την Ήπειρο των ετών 1970-1983, *Ηπειρωτικά Χρονικά* 28(1986-87), σ. 377-413.

11. Πρβλ. ΚΛ χφ. 3806, σ. 145-146 (Κωσταράζι Καστοριάς, Αικ. Πολυμέρου, 1975).

12. ΚΛ χφ. 3233, σ. 38 (Κατσανοχώρια Ιωαννίνων, Ηρ. Κέτσος, 1968).

13. Βλ. Γ.Α. Μέγας, Παραδόσεις περί ασθενειών, *Λαογραφία* 7(1923), σ. 507-512. Ο ίδιος, Μαγικαί και δεισιδαίμονες συνήθειαι προς αποτροπήν επιδημικών νόσων (τρυποκέρασμα, καινούργια φωτιά - διαβολοφωτιά, σίδερο), *Επετηρίς Λαογραφικού Αρχείου* 5-6(1943-44), σ. 5-58.

14. Βλ. Αγλ. Μπίμπη- Παπασπυροπούλου, *Παραδοσιακή ιατρική στην Πελοπόννησο*. Αθήνα 1985, σ. 100-117.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Μια δεύτερη υποκατηγορία αναφέρεται σε συνοικισμούς παλαιών οικισμών, από τους οποίους προήλθαν νέοι οικισμοί, διατηρούμενοι κάποτε και ως τις μέρες μας. Μαζί με τα ονόματα των παλαιών οικισμών και διάφορες πληροφορίες γι' αυτούς, συχνά διασώζονται στην παράδοση και οι αιτίες που οδήγησαν στο συνοικισμό, πραγματικές ή και περιβαλλόμενες από παραμυθιακά στοιχεία, που αποδίδουν το γεγονός σε υπερφυσικά συμβάντα ή τη θεϊκή θέληση[15]. Το ηπειρωτικό παράδειγμα προέρχεται από το Ελληνικό Ιωαννίνων:

«Ἡ παράδοσις λέγει ὅτι προτοῦ νά γίνη ὁ συνοικισμός, ὅπως εἶναι σήμερα, γύρω στήν περιοχή ἦταν τρία χωριά ἡ Λαδικοῦ, τά Δημητράκια καί ὁ Ἅϊ -Δονάτος. Βρέθηκαν καί παλιά τείχη καί διάφορα νομίσματα καί πήλινα ἀντικείμενα. Πίσω, πρός τόν Ἄραχθο, εἶναι δυό φυσικά ὀχυρά. «Τό Ἑλληνικό» καί τό «Καστρί». Ἀπό τή θέση Ἑλληνικό πῆρε καί τό χωριό τή νέα ὀνομασία του, μετά τό 1913, πού ἀπελευθερώθηκε. Στίς θέσεις αὐτές κατέφευγαν οἱ κάτοικοι γιά νά γλυτώσουν ἀπό ἐπιδρομές ξένων φυλῶν καί κυρίως τῶν Σλάβων»[16].

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αναφορά οικισμού που έφερε το όνομα του αγίου Δονάτου[17], που λατρεύεται ιδιαιτέρως από τους κατοίκους της Ηπείρου, ιδίως στην περιοχή της Παραμυθιάς[18]. Αλλά και η αναφορά τοπωνυμίων της περιοχής έχει βεβαίως την ιδιαίτερη αξία της, αφού μάλιστα η ονομασία του χωριού Ελληνικό έχει προέλθει από ένα τέτοιο τοπωνύμιο, αναφερόμενο σε κάποιο φυσικό οχυρό.

Μια τρίτη υποκατηγορία των παραδόσεων αυτών αναφέρεται στην προέλευση ενός τοπωνυμίου ή της ονομασίας ενός οικισμού, που συνήθως συνδέονται με κάποια ιστορικά γεγονότα της περιοχής. Το ηπειρωτικό παράδειγμα προέρχεται και πάλι από το Ελληνικό

15. Ανάλογα θέματα υπάρχουν σε παραδόσεις διαφόρων περιοχών του Ελληνισμού· βλ. για παράδειγμα ΚΛ χφ. 3806, σ. 145-146 (Κωσταράζι Καστοριάς, Αικ. Πολυμέρου, 1975).

16. ΚΛ χφ. 2968, σ. 2 (Ελληνικόν Ιωαννίνων, Κων. Βασιλείου, 1965).

17. Βλ. ενδεικτικά Π. Αραβαντινός, *Χρονογραφία της Ηπείρου*, Εν Αθήναις 1856, σ. 417. Φ. Οικονόμου, *Ο άγιος Δονάτος*. Αθήναι 1962. Β. Κραψίτης, *Ανεβαίνοντας στο Σούλι*. Αθήνα 1972, σ. 55-58. Ο ίδιος, *Ταξίδι στην Ήπειρο*. Αθήνα 1970, σ. 56-61. Αθ. Κομίνης, Αγιολογικά και υμνογραφικά εις άγιον Δονάτον επίσκοπον Ευροίας και προστάτην τοῦ Σουλίου, *Μνήμη Σουλίου*. Αθήναι 1973, σ. 280-295.

18. Γρ. Γκιζέλης, Ηπειρωτικαί θρησκευτικαί πανηγύρεις, *Πρακτικά Α' Συμποσίου Λαογραφίας του Βορειοελλαδικού χώρου*. Θεσσαλονίκη 1975, σ. 27.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ιωαννίνων: «*Γιά τήν όνομασία Λοζέτσι ύπάρχουν δύο εκδοχές... Καί οί γριές λένε δτι τό χωριό ήταν «λούζιος» τῶν κλεφτῶν. Τό ρῆμα λουζιώνω τό μεταχειριζόμαστε ἀκόμη ἐμεῖς. Λέμε δτι «λούζιωξε» δταν κρύβεται ἤ ήσυχάζει κανένας. Ἡ περιοχή είχε πολλούς ληστάς καί ζωοκλέφτες οί όποῖοι θά κρύβονταν στήν δασωμένη περιοχή τοῦ χωριοῦ*»[19].

Εδώ το τοπωνύμιο συνδέεται ερμηνευτικά με το φαινόμενο της ληστείας, αναπτυγμένο σε ολόκληρο σχεδόν τον κορμό της ηπειρωτικής Ελλάδος[20] μέχρι τις αρχές του 20ου αιώνα, παρέχοντας έτσι κάποια πληροφορία και για τις γενικώτερες συνθήκες που επικρατούσαν στην περιοχή.

Τέλος, μια τέταρτη υποκατηγορία αυτών των ειδών της προφορικής λαϊκής λογοτεχνίας, είναι αυτή που αναφέρεται σε συγκεκριμένα ιστορικά γεγονότα, με μνείες και ορισμένων ιστορικών προσωπικοτήτων που πρωταγωνίστησαν σε αυτά· και στην περίπτωση αυτή τα γεγονότα που περιγράφονται μπορεί να έχουν «*μικροϊστορική*» σημασία, οπότε τα πρόσωπα που εμπλέκονται δεν είναι, κατά κανόνα, επιφανείς ιστορικές προσωπικότητες αλλά μέλη της κοινότητας, των οποίων η συγκεκριμένη δράση ή η ανάμειξη στο περιγραφόμενο γεγονός δημιούργησε ισχυρή συγκίνηση, ώστε να εντυπωθούν στη λαϊκή ψυχή. Έτσι διασώζονται συνήθως διηγήσεις για εγκλήματα, ληστείες, αντιδικίες ή ηρωισμούς με τοπική σημασία, αλλά και σημαντική συμβολή στη γνώση των εθνοϊστορικών, κοινωνικών και άλλων δεδομένων, που υποβοηθούν την κατανόηση και την εξήγηση των ιστορικών και λαογραφικών εξελίξεων στην υπό εξέταση περιοχή.

Ως παραδείγματα τέτοιων δημωδών παραδόσεων θά αναφερθούν δύο διηγήσεις από το Ελληνικό Ιωαννίνων. Η πρώτη αφορά τα χρόνια της κυριαρχίας στην Ήπειρο του Αλή πασά των Ιωαννίνων:

«*Γύρω στά 1800 ὁ Ἀλῆ Πασᾶς, μαζί μέ ἄλλα χωριά, ἔκανε τσιφλίκι του καί τό χωριό μας. Παλιότερα τό χωριό ήταν κεφαλοχώρι. Λένε δτι στούς προκρίτους, πού ὑπόγραφαν τό χαρτί τῆς πούλησης, ἔδωσε ἀπό ἕνα φέσι. Ἔτσι ἔμεινε: πούλησε τό χωριό γιά ἕνα φέσι*»[21].

Η παραπάνω διήγηση αφ' ενός μεν υποδεικνύει την εντύπωση

19. ΚΛ χφ. 2968, σ. 2 (Ελληνικόν Ιωαννίνων, Κων. Βασιλείου, 1965).

20. Βλ. ενδεικτικά Γ. Κολιόπουλος, *Ληστές. Η Κεντρική Ελλάδα στα μέσα του 19ου αιώνα*. Αθήνα 1979, με την προγενέστερη σχετική βιβλιογραφία.

21. ΚΛ χφ. 2968, σ. 2 (Ελληνικόν Ιωαννίνων, Κων. Βασιλείου, 1965).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

που προξένησε στη λαϊκή ψυχή η δράση του Αλή πασά στον ηπειρωτικό καί ελλαδικό χώρο[22], που φαίνεται και από πλήθος σχετικών αναφορών των περιηγητών[23] που επισκέφθηκαν την περιοχή στη συγκεκριμένη χρονική περίοδο και αφ' ετέρου συμβάλλει στην κατανόηση των ιστορικών συνθηκών που δημιούργησαν την αναφερόμενη παροιμιακή φράση[24] *«Πούλησε το χωριό για ένα φέσι»*· εξάλλου η φράση αυτή οδηγεί και πάλι στη μελέτη των γενικώτερων συνθηκών διαβίωσης της περιοχής στο μεταίχμιο ανάμεσα στο 17ο και το 18ο αιώνα.

Η δεύτερη διήγηση αφορά γεγονότα του 20ου αιώνα και ειδικότερα της περιόδου της εθνικής αντιστάσεως (1941-1944), πληροφορώντας μας για τη σχέση του χωριού με συγκεκριμένες ανταρτικές ομάδες που δρούσαν στην περιοχή:

«Στά νεώτερα χρόνια, στήν περίοδο του 1941-44, στήν περιοχή τοῦ χωριοῦ ἔδρασαν οἱ ὁμάδες τοῦ στρατηγοῦ Ζέρβα. Ὁ ἴδιος πέρασε καί ἀπό τό χωριό μας καί ξεκουράστηκε στόν ἴσκιο τοῦ μεγάλου πλάτανου πού εἶναι τό στολίδι τοῦ χωριοῦ μας. Ἡ ἐπιτροπή τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀγώνα ἔκανε μεγάλο τραπέζι στό σχολεῖο τοῦ χωριοῦ μας»[25].

Οι πληροφορίες αυτές παρουσιάζουν επίσης ενδιαφέρον, καθώς η ιστορία της εποχής, στην οποία ανήκουν, αποτελεί αντικείμενο της ιστορικής έρευνας των καιρών μας.

Συχνά τα σημαντικά γεγονότα μιας περιοχής αποτυπώνονται και σε δημοτικά τραγούδια, τα οποία κατά κανόνα μιμούνται παλαιότερα πρότυπα, ανάλογα με το θέμα τους και χρησιμοποιούν γνωστές στιχουργικές μορφές ή στερεότυπους στίχους[26]. Το δημοτικό τραγούδι,

22. Πρβλ. για παράδειγμα Δ. Λουκάτος, Ο συμβολικός «Πλάτανος του Αλή Πασά»: Το τραγούδι και οι παραδόσεις του, *Ηπειρωτική Εστία* 20(1971), σ. 197-207 και 682-691.

23. Αποδελτιωμένες οι σχετικές αναφορές στον Κ. Σιμόπουλο, *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα* 2(1700-1800). Αθήνα 1984⁴, σ. 531-533, 637, 720, 738, και 3.1, 3.2 (1810-1821). Αθήνα 1985², passim. Μ.Γ. Βαρβούνης, *Λαογραφικές ειδήσεις από το περιηγητικό έργο Voyage en Morée» του Fr. Pouqueville, 1805).* Αθήνα 1991, σ. 8

24. Για τις ηπειρωτικές παροιμίες βλ. Δ. Λουκάτος, *Ο παροιμιακός λόγος των Ηπειρωτών.* Αθήναι 1976 (Βιβλιοθήκη της Ηπειρωτικής Εταιρείας Αθηνών, αρ. 45).

25. ΚΛ χφ. 2968, σ. 3 (Ελληνικόν Ιωαννίνων, Κων. Βασιλείου, 1965).

26. Για την απόδοση ιστορικών γεγονότων σε δημοτικά τραγούδια βλ. G. Gizelis, Historical event into song. The use of cultural perceptual style, *Folklore* 83(1972), σ. 302-320.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

που θα παρατεθεί στη συνέχεια προέρχεται από την Πέτρα Πρεβέζης και αναφέρεται, κατά τις πληροφορίες του πληροφοριοδότη, σε πολύνεκρη ληστεία, η οποία έγινε σε τοποθεσία απέναντι από την Πέτρα, κοντά σε κάποιο χάνι της Κεσσάνης, το 1926. Σύμφωνα με το δημοτικό τραγούδι, που διασώζει και τα ονόματα των πρωταγωνιστών του επεισοδίου, οι νεκροί της ληστείας ήταν δέκα:

Τί 'ν' το κακό που έγινε στην Πρέβεζα στην Πέτρα,
εννιά ψυχές σκοτώσανε και το σοφέρη δέκα.
Κάποια ανήμερα θεριά, ληστές καταραμένοι
από καιρό σχεδιάζανε της Πέτρας το καρτέρι.
Γράμμα μιά νύχτα στείλανε σ' αυτόν το Λάμπρο Στάθη
να 'τοιμαστούν οι σύνεργοι στα Γιάννενα να πάνε.
Οι σύνεργοι 'τοιμάστηκαν στα Γιάννενα και πάνε,
το Θύμιο Ρέντζιο σμίξανε και τον συχνορωτάνε
– Σύ Θύμιο που μας έγραψες, πες μας το τί μας θέλεις,
οι σύνεργ' είναι έτοιμοι στο λέμε να το ξέρεις.
Αποβραδίς κινήσανε στην Πέτρα κάτω πάνε.
Γλέπουν το αυτοκίνητο στη μεσ' από το δρόμο.
Ο Μερεμέτης έκρινε –Σταθείτε βρε στον τόπο.
Πρώτο τουφέκι έπεσε και τα βουνά δακρύζουν
το Δράκο εσκοτώσανε το πρώτο σοφεράκι[27].

Η συγκέντρωση των δημοτικών (ή και δημοτικοφανών) τραγουδιών αυτής της κατηγορίας και η καταγραφή όσων ακόμη επιβιώνουν στην προφορική παράδοση της περιοχής, μπορεί σημαντικά να υποβοηθήσουν τη συνολική ιστορική και λαογραφική μελέτη του ηπειρωτικού χώρου, αφού, όπως έχει ήδη παρατηρηθεί, η «*συστηματική έρευνα της ηπειρωτικής λαογραφίας μπορεί να πραγματοποιηθεί με τη σύνθεση τοπικών επιστημονικών μονογραφιών*»[28].

Τέλος, πρέπει να αναφερθεί ότι στην ίδια κατηγορία ανήκουν και διάφορες αυτοβιογραφικές διηγήσεις χωρικών[29] ή άλλων φορέων του κατά παράδοση ελληνικού πολιτισμού, με το ευρύτερο λαογραφι-

27. ΚΛ χφ. 3473, σ. 14-15 (Πέτρα Πρεβέζης, Σωκρ. Γεωργούλας, 1968).

28. Μην. Αλ. Αλεξιάδης, Η λαογραφική έρευνα στην Ήπειρο (1970-1985). Επισκόπηση-αιτήματα-συμπεράσματα, *Ηπειρωτικά Χρονικά* 28(1986-87), σ. 146.

29. Βλ. Μ.Γ. Μερακλής, Αυτοβιογραφίες Ηπειρωτών χωρικών, *Πρακτικά Δ΄ Συμποσίου Λαογραφίας του Βορειοελλαδικού χώρου*. Θεσσαλονίκη 1983, σ. 181-187.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κό ενδιαφέρον τους, όπως αυτό έχει επισημανθεί από την ελληνική[30] και την ξένη σχετική βιβλιογραφία[31], καθώς και διάφορες παραδόσεις για αγίους, κυρίως νεομάρτυρες[32], οι οποίες διασώζουν ποικίλα στοιχεία για το ευρύτερο κλίμα της εποχής στην οποία αναφέρονται. Η συνολική, κατά το δυνατόν, μελέτη τους θα μπορέσει να οδηγήσει σε συμπεράσματα, τα οποία δεν μπορούν βεβαίως να εξαχθούν στα πλαίσια μιας αποσπασματικής επισήμανσης, κατηγοριοποίησης και δημοσίευσης υλικού, όπως αυτή που προηγήθηκε.

Μ.Γ. ΒΑΡΒΟΥΝΗΣ

30. Βλ. Μην. Αλ. Αλεξιάδης, Λαϊκές αυτοβιογραφικές συνεντεύξεις (Δείγματα από τη Σορωνή Ρόδου), *Δωδεκανησιακά Χρονικά* 10(1984), σ. 38-53.

31. Βλ. M. Azadowskiz, *Eine sibirische Märchenerzählerin* (FFC 68). Helsinki 1926 και L. Röhrich, Autobiographie, *Enzyklopädie des Märchens* 1(1976), στ. 1080· πρβλ. Μ.Γ. Μερακλής, ο.π., σ. 181-183.

32. Πρβλ. το παράδειγμα των παραδόσεων για τον άγιο Γεδεών του Τυρνάβου, ΚΛ χφ. 2746, σ. 167-171 (Τύρναβος, Ἀνν. Παπαμιχαήλ, 1963).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΧΡΗΣΤΟΥ Κ. ΡΕΠΠΑ

ΑΝΕΚΔΟΤΗ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΣΤΙΧΟΥΡΓΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΗ ΒΗΛΑΡΑ

Ι. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ *μεγάλη* χειρόγραφη παράδοση καί κυκλοφορία ἔργων τοῦ Βηλαρᾶ, ἦταν φυσικό νά συντελέσει στήν γλωσσική, ὀρθογραφική καί στιχουργική φθορά τους, ἔτσι ὥστε νά δικαιολογεῖται, μέχρι ἕνα σημεῖο, ἡ ἀταξία τῶν ἐκδόσεών τους καί ἡ σύγχυση ὡς πρός τήν γνησιότητά τους. Οἱ παρατηρήσεις αὐτές ἀνήκουν στόν Γ. Βαλέτα. Δημοσιεύθηκαν στήν *Νέα Ἑστία*, τόν Αὔγουστο τοῦ '37. Κάπου δύο χρόνια μετά τήν, κάθε ἄλλο παρά κριτική, ἔκδοση τῶν *Ἁπάντων* τοῦ Βηλαρᾶ ἀπό τόν Γ. Βαβαρέτο. Ὁ ἴδιος μελετητής διατύπωνε τήν πρόβλεψη, ἤ καλύτερα τήν εὐχή, ὅτι πολύ γρήγορα ὁ ποιητής θά ἀποκτοῦσε τήν ἐπιστημονική ἀναγνώριση τῆς προσωπικότητας καί τοῦ ἔργου του.

Ὁ Νίκος Βέης, σχολιάζοντας ἕνα χρόνο νωρίτερα, ἀπό τίς στῆλες τοῦ ἴδιου περιοδικοῦ, τήν ἔκδοση Βαβαρέτου, παρατηροῦσε ὅτι ποσοτικά ἦταν πληρέστερη ἀπό κάθε ἄλλη προηγούμενη. Δέν τήν θεωροῦσε ὅμως ὡς *τελειωτική* ἔκδοση τοῦ ὅλου ἔργου, ὅπως τήν εἶχαν ὀνειρευτεῖ οἱ ἐκδότες. Εἰδικώτερα παρατηροῦσε ὅτι δέν ἐξετάστηκε μέ τήν ἐπιβαλλόμενη προσοχή ἡ πατρότητα πολλῶν πεζῶν καί ἐμμέτρων ἔργων, πού φέρονται ὡς βηλαρικά, μά οὔτε καί χρησιμοποιήθηκαν ὅλα τά χειρόγραφά τους.

Ὁ Βέης διαπίστωνε καί ἐκεῖνος ὅτι ἔπρεπε νά εἶχε γίνει ἀπό πολύ καιρό, μία κριτική ἔκδοση τῶν *Ἁπάντων* τοῦ Βηλαρᾶ. Μέ τήν εὐκαιρία θύμιζε ὅτι ὁ φίλος του ὁ Γιάννης Βλαχογιάννης, ὁ κάτοχος *σπουδαίων* –ὅπως τά χαρακτήριζε– χειρογράφων τοῦ Βηλαρᾶ, πρίν ἀπό τρεῖς περίπου δεκαετίες, εἶχε ὑποσχεθεῖ ἀπό τίς στῆλες τῶν *Προπυλαίων* του μιά τέτοια ἔκδοση. Ἡ ὑπόσχεση αὐτή ἔμελλε νά μείνει ἀνεκπλήρωτη. Ὁ πολυάσχολος ἱστοριοδίφης δέν βρῆκε τόν χρόνο νά ὁλοκληρώσει οὔτε τήν βιογραφία τοῦ Καραϊσκάκη, πού ἦταν ὁ μεγάλος σκοπός τῆς ζωῆς του. Ἄν ἔβγαινε ἀπό τά χέρια του μία

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κριτική βηλαρική ἔκδοση, θά παρουσίαζε καί ἐκείνη τά κάποια προβλήματά της, τοὐλάχιστον πάνω σέ ζητήματα πατρότητας μερικῶν ἔργων. Στό συμπέρασμα αὐτό καταλήγουμε κρίνοντας ἀπό τό γεγονός ὅτι ὁ Βλαχογιάννης δέν ἔχει ἀποσαφηνίσει στό σύνολό της μία τέτοια πατρότητα, τόσο στά σχετικά δημοσιεύματά του, ὅσο καί στήν προσωπική ἀρχειακή συλλογή του, ὅπου βρέθηκαν ἀνακατεμένα χειρόγραφα μέ κείμενα τοῦ Βηλαρᾶ καί τοῦ Ψαλλίδα.

Ξαναγυρίζοντας στόν Βέη, θά πρέπει νά σημειώσουμε συμπληρωματικά ὅτι εὐχόταν καί ἐκεῖνος μέ τήν σειρά του, *ὅπως τό ταχύτερον φανῇ ἡ κριτική αὐτή ἔκδοσις*. Ἀπό τότε καί μέχρι τίς μέρες μας, πέρασε μισός αἰώνας καί κάτι παραπάνω. Ὅμως ὁ κριτικός ἐκδότης τοῦ Βηλαρᾶ ἀκόμη δέν παρουσιάστηκε. Σ' αὐτόν τόν ἀναμενόμενο ἐξοφλητή ἑνός πολύχρονου πνευματικοῦ, ἀλλά καί ἐθνικοῦ χρέους, ἀπευθύνεται κατά πρῶτο λόγο τούτη ἡ ταπεινή ἐργασία ἤ καλύτερα ἡ ἀνέκδοτη καταγραφή τοῦ στιχουργήματος πού ἀκολουθεῖ.

Τό κείμενό της τό βρῆκα ἐκεῖ ὅπου δέν τό περίμενα: στήν βιβλιοθήκη *Κοραῆς* τῆς Χίου, κρυμμένο στήν κυριολεξία ἀνάμεσα σέ μία μεγάλη δέσμη ἀπό σπάνια ἔντυπα φυλλάδια τῆς συλλογῆς τοῦ Καλλίνικου Κρεατσούλη (1787-1861). Τό χειρόγραφο εἶναι τετράφυλλο, ἔχει διαστάσεις 0.20 × 0.14 καί δικό του ταξινομικό ἀριθμό (7814/2). Ἡ γραφή εἶναι τοῦ Κρεατσούλη. Πιάνει ἑφτά ὁλόκληρες σελίδες, ὅπου εἶναι καταχωρημένο χωρίς τίτλο, τό γνωστό βηλαρικό στιχούργημα *ἀεροστατική σφαῖρα*.

Στό τέλος εἶναι καταχωρημένη, μέ τόν ἴδιο γραφικό χαρακτήρα, μία βραχύλογη σημείωση γιά τόν δημιουργό τοῦ στιχουργήματος καί τήν χρονολογία σύνθεσής του. Πότε, ποῦ καί ἀπό ποιό συγκεκριμένο χειρόγραφο ἔγινε ἡ ἀντιγραφή του, εἶναι κάτι πού δύσκολα μπορεῖ νά τεκμηριωθεῖ. Τό βέβαιο πάντως εἶναι ὅτι ὁ ἀντιγραφέας του Χιώτης δάσκαλος καί κληρικός Κρεατσούλης, δέν ἔζησε ποτέ στήν Ἤπειρο. Τά περισσότερα, δημιουργικά χρόνια τῆς ζωῆς του τά πέρασε στήν γενέτειρά του καί τήν Εὐρώπη. Αὐτό σημαίνει ὅτι χειρόγραφα μέ ἔργα τοῦ Βηλαρᾶ, κυκλοφοροῦσαν πολύ πιό πέρα ἀπό τήν Ἤπειρο καί τά Ἑπτάνησα, ὅπου ἔχουν ἐπισημανθεῖ ὡς τώρα κάποια ἀπό παλαιότερους ἐρευνητές.

Στόν 125ο στίχο τοῦ ἀντιγράφου Κρεατσούλη, ὑπάρχει ὁ ἰδιόμορφος ρηματικός τύπος *φωνιάζει* (ἀντί *φωνάζει*) πού ἀκούγεται ἀκόμη καί σήμερα μόνο στήν Κρήτη. Δέν ἀποκλείεται λοιπόν ὁ προηγούμενος ἀντιγραφέας τοῦ στιχουργήματος νά ἦταν κάποιος ἀπό τούς Κρῆ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

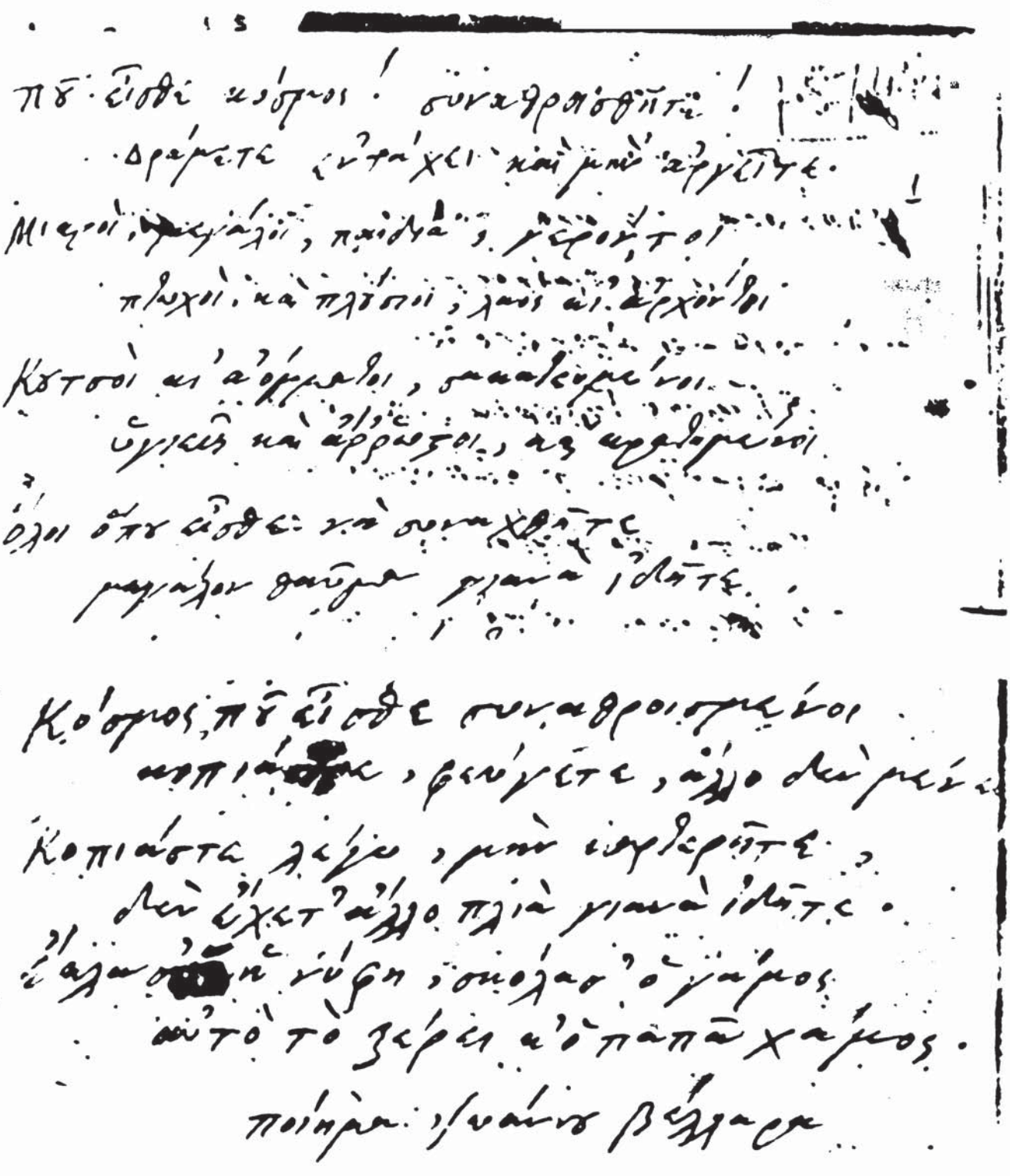

Ἡ ἀρχή καί τό τέλος τοῦ χειρογράφου Κρεατσούλη

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τες λόγιους τῆς διασπορᾶς. Ἕνας ἀπό αὐτούς θά μποροῦσε νά ἦταν ὁ ἐγκαταστημένος στήν Τεργέστη Χανιώτης ἔμπορος καί λόγιος Γεώργιος Παπιολάκης ἤ Ἀριστείδης Κωνσταντιάδης, ὅπως ἦταν τό δεύτερο ἀρχαιόπρεπα πλασμένο ὄνομά του, κατά τήν συνήθεια πολλῶν λογίων ἐκείνου τοῦ καιροῦ.

Ἀπό τίς ὡς τώρα βιβλιογραφικές καί ἀρχειακές ἔρευνές μου, βγαίνει ὅτι ὁ δισυπόστατος ἐκεῖνος θεράποντας τοῦ λόγιου καί τοῦ κερδώου Ἑρμῆ, ἀρεσκόταν νά γράφει στίχους ἰαμβικούς σέ γλώσσα ἀρχαΐζουσα, ἦταν παντρεμένος μέ Ἠπειρώτισσα καί σχετιζόταν μέ ἐπίλεκτα μέλη τῆς ἑλληνικῆς κοινότητας στήν Τεργέστη (ἰδιαίτερα μέ Χιῶτες καί Ἠπειρῶτες) ἐπιτελώντας μαζί τους ἀξιόλογο ἔργο, κυρίως ἐκκλησιαστικό καί ἐκπαιδευτικό. Ὅπως εἶναι γνωστό, ὁ Κρεατσούλης πρωτοδίδαξε στήν Τεργέστη, λίγο καιρό μετά τήν καταστροφή τῆς Χίου, ὅταν πέρασε στήν Ἰταλία μέ ἀρκετούς κατατρεγμένους συντοπίτες του. Τά ἀμέσως ἑπόμενα χρόνια, προτοῦ περάσει στήν Γαλλία καί ἐγκατασταθεῖ μόνιμα στήν Μασσαλία, δίδαξε στό Λιβόρνο, ὅπου ἦταν ἔντονα αἰσθητή ἡ κοινωνικοοικονομική ἀνθηρή παρουσία τοῦ Ἠπειρωτικοῦ καί Χιακοῦ στοιχείου.

Ἡ σημείωση πού ἔχει μπεῖ στό τέλος τῆς καταγραφῆς Κρεατσούλη, μέ τά ἴδια του τά χέρια, ἀναφέρει τά ἑξῆς: *ποίημα Ἰωάννου Βέλλαρα 1805.* Παραπέμπει σέ μία ἐποχή πού ὁ μεγάλος ἐκεῖνος πρωτοπόρος τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ, μά καί τοῦ ἀκραίου δημοτικισμοῦ, χρησιμοποιοῦσε σύνθετη ἔκφραση μέ παραδοσιακά καί λόγια γλωσσικά στοιχεῖα, ὅπως καί σέ μερικά ἄλλα πρώϊμα ἔμμετρα ἔργα του. Ἡ σημείωση αὐτή εἶναι ἐνδιαφέρουσα καί ἀπό τήν πλευρά ὅτι σηματοδοτεῖ χρονικά τήν ἐξέλιξη τῶν γλωσσικῶν ἀπόψεων τοῦ Βηλαρᾶ.

Ὅπως θά ἰδοῦμε παρακάτω, στά βιβλιογραφικά ὑπομνήματα, οἱ μέχρι σήμερα δημοσιεύσεις τῆς *ἀεροστατικῆς σφαίρας,* προέρχονται ἀπό δύο διαφορετικά χειρόγραφα. Τό ἀντίγραφο Κρεατσούλη φαίνεται νά εἶναι τό περισσότερο πλησιέστερο πρός τήν ἀρχική μορφή τοῦ στιχουργήματος. Ἡ ὅλη γλωσσική, ὀρθογραφική καί στιχουργική εἰκόνα του βρίσκεται πιό κοντά στούς ἀντίστοιχους τύπους ἐκείνου τοῦ καιροῦ. Ἡ σειρά τῶν στίχων εἶναι φυσιολογική. Ὅσοι συναντῶνται μόνο στό ἀντίγραφο αὐτό δέν φαίνονται γιά ὑστερογέννητοι. Βασικό στοιχεῖο γιά τήν αὐθεντικότητά του εἶναι καί τό γεγονός ὅτι χρονολογεῖται μέ ἀκρίβεια ἡ σύνθεση τοῦ στιχουργήματος. Γιά νά γνωρίζει ὁ συντάκτης τῆς σημείωσης πότε καί ἀπό ποιόν γράφτηκε,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σημαίνει ὅτι εἶχε στά χέρια του κάποιο ἀντίγραφο, πολύ κοντινό σέ σχέση μέ τό 1805, ἄν ὄχι κάποιο αὐτόγραφο τοῦ Βηλαρᾶ.

Σχετικά μέ ὅλα τά τελευταῖα, θά πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι ὁ Κρεατσούλης εἶχε βιαστικό καί κακό γραφικό χαρακτήρα, πού ὅλο καί χειροτέρευε μέ τό πέρασμα τοῦ χρόνου. Αὐτή τήν εἰκόνα δίνουν κάποια ταξινομικά σημειώματά του πάνω σέ παράφυλλα βιβλίων του. Ὁ χαρακτήρας πού ὑπάρχει στό ἀντίγραφο τοῦ στιχουργήματος τοῦ Βηλαρᾶ, δείχνει ἀργό καί προσεκτικό γράψιμο μέ σταθερό χέρι. Μποροῦμε λοιπόν νά ὑποθέσουμε μέ κάποια ἀσφάλεια ὅτι θά γράφτηκε στά πρῶτα χρόνια τῆς διαμονῆς τοῦ Κρεατσούλη στήν Ἰταλία, ὅταν τό ἔμμετρο αὐτό περιπαιχτικό δημιούργημα τοῦ Βηλαρᾶ βρισκόταν στά χείλη τῶν Ρωμιῶν, ἀκριβῶς γιατί ἦταν πολύ πρόσφατο. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι τό χειρόγραφο εἶναι προσαρμοσμένο σέ ἕνα ἀπό τά τελευταῖα τεύχη τοῦ *Λογίου Ἑρμοῦ*. Ἡ λεπτομέρεια αὐτή ἀποτελεῖ μία ἀκόμη σοβαρή ἔνδειξη ὅτι τό ἀντίγραφο ἔγινε τήν ἐποχή πού προαναφέραμε καί διασφαλίστηκε μέ αὐτόν τόν ἁπλό τρόπο.

Ὁ προπαροξύτονος τύπος *Βέλλαρας*, πού συναντήσαμε στήν παραπάνω σημείωση, δέν πρέπει νά μᾶς ξενίζει. Ὁ ἴδιος εἶναι καταχωρημένος ὀξύτονος στόν *Λόγιο Ἑρμῆ (Ζ -29,52)*. Στό ἴδιο ἔντυπο συναντᾶμε καί τούς τύπους *Βιλαρᾶς (Β -230)* καί *Βηλαρᾶς (Ζ -372)*. Ὁ τύπος Βελλαρᾶς χρησιμοποιεῖται καί ἀπό δύο συγγραφεῖς ἐκείνου τοῦ καιροῦ. Ἕνας Γιαννιώτης *Νικόλαος Βελλαρᾶς*, χρημάτισε γραμματικός ἡμεγόνων τῆς Οὐγγροβλαχίας, τυπώνοντας στίχους καί ἀκολουθίες (1771, 1786). Ἕνας ἄλλος, γιατρός στό ἐπάγγελμα, παρουσιάζεται ὡς *Πέτρος Βελλαρᾶς* στό βιβλίο του *Ἐγχειρίδιον περί ἰατρικῆς πολιτείας*. Ἀκόμη θά πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι τόν ποιητή ἀποκαλεῖ *Βελλαρᾶ*, ὁ σύγχρονός του καί συμπατριώτης του Κωνσταντῖνος Ἀσώπιος (Βλ. Νικ. Β. Τωμαδάκη, Ὁ Ἰωάννης Βιλλαρᾶς, Νεοελληνικά Δοκίμια καί μελέται Γ(1992) σ. 43).

Ὁ καθηγητής Τωμαδάκης στήν ἴδια ἐργασία του (σ. 44) δέχεται τελικά τόν δηλωτικό ἀνδρικῆς σωματικῆς ἰδιαιτερότητας τύπο *Βιλλαρᾶς*. Τόν συνιστᾶ σέ ὅσους ἀκολουθοῦν –ὅπως ἀναφέρει– τήν ἱστορική ὀρθογραφία. Ὁ ποιητής χρησιμοποιοῦσε τόν τύπο *Βηλαρᾶς*. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι στήν Ἤπειρο, τήν Πελοπόννησο καί ἄλλες περιοχές ἀκούγεται καί σήμερα ἡ λ. *βηλάρι (τό)* =ὕφασμα ἀργαλειοῦ, μεσαιων. *βηλάρι -ον*< λατιν. *velarium*> ἀρχ. *βηλός (ὁ)*. Ἔτσι, *Βηλαρᾶς*<*Βελλαρᾶς* σήμαινε τόν πωλητή τοῦ ὑφάσματος αὐτοῦ (Πβ. ἐπώνυμα δηλωτικά πωλητῶν ὑφασμάτων Ἀμπατζῆς (τουρκ. *aba*< *abaci*,

Τσοχατζῆς/ -όπουλος (τουρκ. *cuhaci*<σλαβ. *cüha*, *Βελωτᾶς* (ἰταλ. *velo-*<*velluto* κλ.π.) καί καταληκτικῶν σε *-ρᾶς* ἐπαγγελματικῶν, ὅπως *Μιλιαρᾶς/ Μηλιαράκης* (Κρήτη) λατιν. *mil(l)iarium* χάλκινο καζάνι τοῦ λουτροῦ), =παραδοσιακό ἐριουργικό ἐργαλεῖο, *Τομαρᾶς* < *τομάρι (τό)* =πετσί <μεσαιων. *τομ-άρι(ο)ν* < ἀρχ. *τόμος (ὁ)* = μεμβράνη κλ.π.

'Η ἔκταση πού πιάνουν παρακάτω τά διάφορα ὑπομνήματα γιά ἕνα καί μόνο στιχούργημα τοῦ Βηλαρᾶ, δίνει τό μέτρο τοῦ τεράστιου καί δύσκολου ἔργου πού περιμένει τόν κριτικό ἐκδότη τῶν *'Απάντων* του. Εἰδικώτερα τά κριτικά ὑπομνήματα δίνουν τό μέτρο τοῦ μεγάλου προβληματισμοῦ γιά τήν ἀποκατάσταση τῶν γλωσσικῶν καί ὀρθογραφικῶν κυρίως φθορῶν. Γιά παράδειγμα ἕνας ἀρχικός τύπος τῆς δημοτικῆς γλώσσας μπορεῖ νά ἔχει σκεπαστεῖ ἀπό κάποιον ἄλλο ταὐτόσημο τῆς δημοτικῆς ἤ τῆς λόγιας καί ἀντίστροφα.

'Ακόμη θά πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι οἱ κάποιες ἀνάγκες γιά τήν ἐξασφάλιση ὁμοιοκαταληξίας, φέρνουν στό στιχουργικό προσκήνιο κάποιες λέξεις παραποιημένες ἤ ἀσυνήθιστες στόν μεταγενέστερο κοινό προφορικό λόγο τῆς 'Ηπείρου. 'Από τίς τελευταῖες μεταφέρονται ἐδῶ ἐνδεικτικά, τά «ἀκροτελεύτια» ρήματα τῶν στίχων 98 καί 99 *μανίζει (ἀρχ. μαίνομαι, -μανία (ἡ), μανιάς (ἡ) κλ.π.)* καί *ἀμπώχνει* (ἀρχ. *ἀπωθῶ - ἀπώθητος -ον*). Τά ἴδια ρήματα ἀκούγονται σήμερα σέ ὅλες τίς περιοχές τῆς Κρήτης καί ἴσως μόνο σ' αὐτές (στερ. φρ. *ἴντά 'χεις καί μανίζεις;* παροιμ. *Χωριάτη μιλεῖς; τοῖχο ἀμπώθεις* καί ρημ. τύποι *ἀμπώθω -εις -ει -ἄμπωσα*, ὑποδηλωτική τῆς γενετήσιας πράξης ἀπό πλευρᾶς τοῦ ἄντρα).

Τό ὅτι τά δύο αὐτά ρήματα ἀκούγονταν συχνά στήν Ἤπειρο στά χρόνια τοῦ Βηλαρᾶ, τό μαθαίνουμε ἀπό τήν γλωσσική *Διατριβή* (σσ. 14,110) τοῦ Γιαννιώτη ἐμπόρου καί λογίου Γεωργίου Κρομμύδη. Ἕνα ἀξιόλογο ἔργο πού πρωτοτύπωσε (1808) στήν Μόσχα, συμπλήρωσε (1811) στήν Βιέννη μέ τήν ἔκδοση τῆς *'Ακολουθίας* της καί ξανατύπωσε ὁλόκληρο (1815) στήν ἴδια πόλη.-'Η γλωσσική συναγωγή τοῦ Κρομμύδη δέν προερχόταν ἀπό ἐρανίσματα κειμένων, πέρα βέβαια ἀπό τίς παροιμίες πού εἶχε δανειστεῖ ἀπό τήν συλλογή τοῦ Παρθένιου Κατζούλη, πού ἦταν ὅμως καί ἐκεῖνος 'Ηπειρώτης. Ὅπως ἐξηγοῦσε ὁ ἴδιος στόν χρονολογούμενο ἀπό τό 1803 πρόλογο τοῦ βιβλίου του, συγκέντρωσε τόσες λέξεις, *ὅσας εἰς μνήμην ἠδυνήθην παραλαβεῖν τήν ἐμήν*. Γιά τό ἔργο αὐτό τοῦ Κρομμύδη, ἑτοιμάζω σχετική μελέτη. Τό ἀποφάσισα ἀπό τήν στιγμή πού διαπίστωσα ὅτι μερικοί στενόκαρ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΤΗΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ
ΤΗΣ ΕΝΕΣΤΩΣΗΣ ΚΟΙΝΗΣ
ΗΜΩΝ ΓΛΩΣΣΗΣ

Τȣ Γ. Κ.

Προτροπῇ ἐλλογίμων καὶ φιλογενῶν ἀνδρῶν, τύποις αὐτὴν ἐκδοθῆναι, συγκαταθεμένȣ

Διὸ

Καὶ ἐξεδόθη ἰδίᾳ αὐτȣ δαπάνῃ ἐπὶ τῷ διανεμηθῆναι δωρεὰν τοῖς ποθȣσι τῆς [illegible] ἡμᾶν γλώσσης, ὅσον οἷόν τε, τὴν διόρθωσιν.

ΜΟΣΧΑ.
[illegible] Κοινότητος Τυπογραφείῳ.
1808.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἡ πρώτη ἔκδοση τῆς «Διατριβῆς» τοῦ Γεωργίου Κρομμύδη

δοι λόγιοι ἐκείνου τοῦ καιροῦ, παίρνοντας ἀφορμή ἀπό κάποιες ἀτέλειές του –ἀναπόφευκτες γιά μία τέτοια δύσκολη προσπάθεια– τοῦ ἐπιφύλαξαν ἀπροκάλυπτη δημόσια ἐχθρική ὑποδοχή. Δυστυχῶς ἀνθοῦσε καί τότε ὁ πατροπαράδοτος ἑλληνικός φθόνος καί ὁ μονοπωλιακός πνευματικός δογματισμός, στήν χειρότερη, στήν συνεχνιακή καί συνάμα ἐμπαθῆ μορφή του.

II. ΤΟ ΣΤΙΧΟΥΡΓΗΜΑ

φ.1τ Ποῦ εἶσθε κόσμος! συναθροισθῆτε!
Δράμετε ἐν τάχει καί μήν ἀργεῖτε
Μικροί, μεγάλοι, παιδιά, γερόντοι
Πτωχοί καί πλούσιοι, λαός κι' ἀρχόντοι
Κουτσοί κι ἀόμματοι, σακατευμένοι
'Υγιεῖς καί ἄρρωστοι, καί κρατημένοι
Ὅλοι ὅπου εἶσθε νά συναχθῆτε
Μεγάλον θαῦμα γιά νά ἰδῆτε
Τρέχετε γλήγωρα! Τρεχᾶτε λέγω
Κ' ἄν δέν προφθάσητε ἐγώ δέν πτέγω.
'Ελᾶτε ὅλοι, τινάς μή μείνη
Κ' ὅ,τι θά γένη ποτέ δέν γίνη
Τοῦ περιφήμου πολλά Βλανσσιάρου
Εὐτυχισμένου Γάλλων 'Ικάρου
Μέλλει νά ἰδῆτε καί Γολφιννέρου
Ζηλωτήν μέγαν, Καλάρρι χαίρου!
Χαίρου Καλάρρι, τ' εἶναι παιδί σου
Κι' ἡ δόξα εἶναι, ὅλη δική σου.
Ἴκαρος νέος μέ νέον τρόπον.
Θέλει πετάξει ἐτοῦτον τόν τόπον
Τρεχᾶτε κόσμος, ὡς πότε ἀργεῖτε!
Νά ἡ παράταξις συναθροισθῆτε.
φ. 1ν Μπρέ τί συνάθροισις! Τί κόσμος πλῆθος!
Νά καί ὁ Παχώμης μέ γλυκόν ἦθος,
Γλήγωρα, γλήγωρα πάντων προτρέχει
Καί εἰς τούς πλάταις του τό βάρος ἔχει
Τόν βοηθάει ἀριστερόθεν
'Ο Γιώργης Γκιούρτης, καί δεξιόθεν
'Ο κυρ Δημήτρης τ' ἀντισηκόνει

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Πάντα τό βάρος τοῦ διορθόνει.
Νικολός Γιάγκος μέ τό μπαστοῦνι
Τοῦ κυρ Παχώμη τό κοντογοῦνι,
Τρία πατήματα ὀπίσω μένει
Καί φορτωμένος μ' αὐτά πηγαίνει.
Ὁ Κοντογιάννης εἰς τό κεφάλι
Γεμάτον κάρβουνα ἕνα μαγκάλι
Ὁ Γιώργης Ἄρτης ς' τό δεξί χέρι
Ἕνα καλάθι γεμάτον φέρει
Δέκ' ἄλλοι Βλάχοι ἀκολουθοῦσι
Καί ὁ καθένας κάτι βαστοῦσι.
τριχιαῖς, παλούκια, τζαπιά καί φτυάρια
Περώνια, ἀρίδαις, χοντρά σκεπάρια
Σακκιά μέ πίσσαν καί μέ κατράμι
Καί δύο ζαλήκια λιανόν καλάμι.
Ὅλα χρειώδη διά τήν σφαῖραν
φ. 2τ Ποῦ θά πηγαίνει χειμάρρου πέραν.
Πλῆθος παιδίων τούς τριγυρίζουν
Χορεύουν ρίχνονται καί τούς σιουρίζουν
Πηγαίνουν καί ἔρχονται ἄϊντε φωνάζουν.
Ἕνα τοῦ ἄλλου μακρόθεν κράζουν.
Ἄϊντε νά ἰδῶμεν, ἀϊντέστ' ἀκόμη
Τήν σιαμαντοῦραν τοῦ κύρ Παχώμη.
Φθάν' ἡ παράταξις ς' τόν ὡρισμένον
Τόπον γιά τοῦτο ἡτοιμασμένον.
Οἱ συντοπῖται εὐθύς σιμμόνουν
Τόν κύρ Παχώμην σοῦ ξεφορτόνουν.
Ὁ Κοντογιάννης σιμμά πηγαίνει
Μέ τό μαγκάλι καί τ' ἀποθένει.
Φορεῖ ὁ Παχώμης τό κοντογοῦνι
Παίρνει ς' τό χέρι καί τό μπαστοῦνι
Στέκονται γύρω οἱ ἄλλοι Βλάχοι
Μ' ὅτι ὁ καθένας εὑρέθη ν' ἄχη
Καί τόν Παχώμην τό τί προστάζει
Καθεῖς ς' τά μάτια καλά κυττάζει.
Ὁ Γιώργης Γκιούρτης, Κολέτης Δῆμος
Οἱ δυώ προβάλλουν καλά φρονίμως
Μή κατά τύχης πάρη ἀέρα

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

φ. 2ν Πρό τ' ἀναγκαίου καιροῦ ἡ σφαῖρα
Νά τήν κρατήσουν καλά δεμένην
Μέ τά σχοινία ἠσφαλισμένην.
Λοιπόν εὐθέως παλούκια στένουν.
Μέ τά σχοινία τήν σφαῖραν δένουν.
'Ωσάν τσαντῆρι τήν ἐξαπλόνουν
Καί τότ' ἀρχίζουν νά τήν φουσκόνουν
Γκιούρτης, Κολέτης μέ τόν Παχώμη
Καί ἄλλοι εἴκοσι Βλάχοι ἀκόμη.
Φυσοῦν ἀπαύστως μά δέν εἶν' τρόπος
Νά τήν φουσκόσουν· χαμένος κόπος.
Λέγει ὁ Γκιούρτης, Πρεντουμνετζέο
"Αν δέν φουσκόνη ἐγώ τί πταίω
Μέ τόσον φύσημα μέ κόπον τόσο,
Χιλίους γαϊδάρους νά σοῦ φουσκόσω.
Μέ μέγαν κόπον εἰς μισήν μέραν
Τέλος φουσκόνουν αὐτήν τήν σφαῖραν.
Τότ' ὁ Παχώμης σημεῖον δίνει
"Ο,τι κρατοῦσε καθεῖς ἀφίνει
"Ηγουν τήν πίσσαν καί τό κατράμι
Τά δυό ζαλήκια λιανόν καλάμι
φ. 3τ 'Υπό τήν σφαῖραν σωρόν τά κάμνουν
Καί δυό τρεῖς ψάθαις ἀκόμη βάνουν
'Ο κύρ Παχώμης μέ σαμψακίζει
'Ρακήν καί θειάφι εὐθύς γεμίζει
"Ενα τηγάνι φωτίαν τοῦ δίνει
Καί τοῦ σωροῦ ἐπάνω χύνει
'Ο σωρός ὅλος εὐθέως πιάνει
Μεγάλην φλόγα καί πολλήν κάνει.
Δέν κοκκινίζει καί δέν ὑδρόνει
"Οταν κτυπάη εἰς τό ἀμῶνι,
'Ο κουτζό "Ηφαιστος μέ τήν βαρειάν του
"Εχωντας κύκλωπας ς' τήν συντροφιάν του
Καί μέ τήν δύναμιν ὁποῦ κτυπάει
Κάμνει τήν Αἴτνην νά ἀντηχάη,
'Ως ὁ Παχώμης συχνοπηδῶντας
'Ανακατεύεται λιχνομαχῶντας
Συχνογυρίζωντας τόν κῶλον σειῶντας

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Καί τήν φωτίαν συχνοσιμπῶντας
Ἀνάπτει ὅλος καί κοκκινίζει
Φωνάζει, σκούζει, κι' ὅλον μανίζει
Πλήν ἕνας ἄνεμος τήν φλόγ' ἀμπόχνει
Μ' ὁρμήν καί δύναμιν ἐκεῖθεν διώχνει
φ. 3ν Ὁ Γκιούρτης πρόθυμος παίρνει καί ἄλλους
Ἀπό τούς Βλάχους τούς πλιά μεγάλους,
Βάνοντ' εἰς τάξιν ἀπό τό μέρος
Ὁποῦ θωροῦσι βίαν τ' ἀέρος
Καί τά μπινίσια ὅλοι κρατοῦσι
Ὡσάν φτερούγαις, ὅσον μποροῦσι
Ὑψοῦτ' ἡ φλόγα ἀνδρειωμένη
Καί κατ' εὐθεῖαν ς' τήν σφαῖραν μβαίνει
Σάν τό καράβι ποῦ κινδυνεύει
Εἰς βαθύ πέλαγος ὅταν ἀγριεύῃ,
Βοοῦν τά κύματα καί τά κατάρτια
Τρίζουν ἀπαύστως πανιά κ' ἀξάρτια,
Ἀρχίζει ἡ σφαῖρα συχνοκινεῖται
Στρίζει μεγάλως κ' ὅλη κλονεῖται,
Τότ' ὁ Παχώμης, τάλια, φωνιάζει,
Τάλια σᾶς λέγω, μεγάλως κράζει,
Κόπτει ὁ Γκιούρτης ἀπ' τήν μεριάν του,
Μ' ἀπό τήν ἄκραν μεγάλην βιάν του,
Γιατ' ἐκεῖ στέκει ἀλησμονάει,
Καί τό μπινίσι γιατί κρατάει,
Σκύφτει νά κόψῃ καί τότε μένει
Ἡ σφαῖρα ἀπέκει ξεσκεπασμένη
φ. 42. Τρέχει ὁ Παχώμης, τάλια, κ' ἀπέκει
Ντράκουλ, φωνάζει, τάλια παρέκει
Ὅσον νά τρέξουν, ὅσο νά κόψουν
Τέτοιοι ἄνθρωποι πῶς νά προκόψουν,
Γυρίζει ἡ σφαῖρα ἐπάνω κάτω
Κ' εὐθύς ἀνάπτει ἀπό τόν πάτο,
Ἀνακατεύονται εὐθύς οἱ Βλάχοι
Πηδοῦν φωνάζουν σάν οἱ βατράχοι
Οὔ λάϊ ντράκουλ! τί ἀδικία!
Οὔ ντράκουλ σ' ἄρσε τί ἀδικία!
Ἄναψ' ἡ σφαῖρα; τώρα! ἐκάη

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Καλοξημέρωμα, σάν κάη ἀς πάη.
Κόσμος ποῦ εἴσθε συναθροισμένοι
Κοπιάστε, φεύγετε, ἄλλο δέν μένει
Κοπιάστε λέγω, μήν καρτερῆτε,
Δέν ἔχει ἄλλο πλιά γιά νά ἰδῆτε.
Ἔκλασ' ἡ νύφη, σκόλασ' ὁ γάμος
Αὐτό τό ξέρει κ' ὁ παπᾶ Χάμος.

Ποίημα 'Ιωάννου Βέλλαρα
1805

III. ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΑ

1. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΑ

Τό στιχούργημα αὐτό τοῦ Βηλαρᾶ, πρωτοδημοσιεύθηκε στό περιοδικό τῆς Κέρκυρας *'Ερανιστής* (φυλλάδιο Η-. Αὔγουστος 1858 σσ. 540-544) μέ τόν τίτλο *'Ιωάννου Βηλαρᾶ – 'Η ἐν 'Ιωαννίνοις περί τό 1803 ἀεροστατική σφαῖρα – Ποίημα ἀνέκδοτον.* 'Ο ἐκδότης τοῦ περιοδικοῦ 'Αντώνιος Τερζάκης, δέν ἀναφέρει τίποτε γιά τό χειρόγραφο ἀπό τό ὁποῖο τυπώθηκε. Στήν μοναδική ὑποσημείωσή του γράφει τά ἀκόλουθα: *περί τό 1803 ἐν 'Ιωαννίνοις ὁ 'Αλήπασας, ἐπεθύμησε νά ἴδῃ καί ἐνώπιόν του ὑψουμένην ἀεροστατικήν σφαῖραν, ὡς ἤκουσε νά γίνεται τοῦτο εἰς τήν Εὐρώπην· ὅθεν εὑρεθείς κάποιος ἔχων εἴδησιν τοιούτου πράγματος, ἐπεχείρισε τό ἔργον τοῦ ὁποίου περιγράφεται μέ τόσην ἀστειότητα ὑπό τοῦ ἀγχίνου ποιητοῦ ἡ προπαρασκευή καί ἡ ἔκβασις.*

Τό ἑπόμενο χρόνο (1859) ὁ 'Ηπειρώτης Σέργιος Ραφτάνης τύπωσε στήν Ζάκυνθο τό βιβλίο *Ποιήματα καί πεζά τινα Ι. Βηλαρᾶ.* Πάνω ἀπό τά δημοσιευόμενα ἔμμετρα ἔργα, ἔβαλε τόν γενικό τίτλο *Ποιήματα ἀνέκδοτα ἐσχάτως εὑρεθέντα.* 'Ανάμεσά τους μπῆκε (σσ. 76-82) καί τό ποίημα μέ τίτλο *ἀεροστατική σφαῖρα*, ὅπως ἔμεινε πιά γνωστό στήν ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας.

Τό ἴδιο στιχούργημα μπῆκε καί στήν β΄ ἔκδοση (1871) τοῦ ἴδιου ἔργου (σσ. 229-233). 'Ο Ραφτάνης χαρακτηρίζοντάς το ὡς ἕνα ἀπό τά *ἐσχάτως ἀνευρεθέντα* ἀνέκδοτα βηλαρικά ποιήματα, ἐννοοῦσε ἀσφαλῶς τήν πρόσφατη πρωτοδημοσίευσή του τόν προηγούμενο χρόνο ἀπό τόν Τερζάκη. Ἄλλωστε καί οἱ δύο ἐκδόσεις του ἀπό τόν Ραφτάνη

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἀκολουθοῦν πιστά τήν ἔκδοση Τερζάκη, χωρίς νά παραλείπεται οὔτε καί ἡ παραπάνω ὑποσημείωση. Οἱ κάποιες γλωσσικές καί ὀρθογραφικές διαφορές, φαίνεται ὅτι προέρχονται ἀπό ἀβλεψίες ἤ συνειδητές διορθωτικές ἐπεμβάσεις τῶν ἐκδοτῶν, μέ ὅλες τίς παραμορφωτικές συνέπειες πού προκύπτουν σέ τέτοιου εἴδους περιπτώσεις.

Ἡ *ἀεροστατική σφαῖρα* ἀγνοήθηκε γιά πολύ καιρό ἀπό τούς κατοπινούς ἐκδότες μερῶν τοῦ ἔργου τοῦ Βηλαρᾶ, γιατί τά *Ἅπαντά* του τυπώθηκαν, ὅπως εἴδαμε στήν ἀρχή, μόλις τό 1935, μέ ὅλες βέβαια τίς ἐλλείψεις τους. Δύο χρόνια νωρίτερα (1933) στό περιοδικό *Τζουμερκιώτικα καί Ἀρτινά Νέα* (τεῦχος Ἰανουαρίου) δημοσιεύθηκε (σσ. 7-8) ἀπό τόν Χριστόφορο Κωσταδήμα μέ εἰσαγωγικό κείμενο (σσ. 6-7) κάτω ἀπό τόν τίτλο *Τό ἀερόστατο τοῦ Παχώμη* καί τόν ὑπότιτλο *Ἕνα Καλαρρυτιώτικο σατυρικό ποίημα γραμμένο τό ΙΗ΄ αἰώνα*.

Ὁ ἐκδότης ἐξηγοῦσε ὅτι τό σχετικό χειρόγραφο βρέθηκε στό ἀρχεῖο τοῦ Καλαρρυτιώτη Γιώργη Δουρούτη, ἐγκαταστημένου στήν Ἀθήνα ἀπό τόν καιρό τῆς ἐπανάστασης τοῦ '21. Ἀντίγραφο τοῦ στιχουργήματος τοῦ παραχώρησε γιά δημοσίευση ὁ ἀπόγονος τοῦ κατόχου, Ἰωάννης Δουρούτης, μέσω τοῦ κοινοῦ τους φίλου ἐμπόρου Κώστα Φασοῦλη. Ὁ Κωσταδήμας δέν ἤξερε τό παραμικρό γιά τό πότε καί ποιός ἔγραψε τό στιχούργημα. Κρίνοντας ἀπό τό γεγνός ὅτι βρέθηκε στό ἀρχεῖο κάποιου Καλαρρυτιώτη πού ἔφυγε ἀπό τήν γενέτειρά του μετά τήν καταστροφή της, τό 1821, διατύπωνε τήν πεποίθησή του πώς γράφτηκε στά τέλη τοῦ 18ου αἰώνα, ὅταν ἐφευρέθηκε τό ἀερόστατο.

Τό γενικό χαρακτηριστικό γνώρισμα τῆς ἔκδοσης Κωσταδήμα, εἶναι ἡ ὁμοιότητα τῆς σειρᾶς τῶν στίχων, ὅπως αὐτοί παρουσιάζονται στίς ἐκδόσεις Τερζάκη καί Ραφτάνη. Περιέχει ὅμως καί κάποιους στίχους πού συναντᾶμε μόνο στό χειρόγραφο Κρεατσούλη. Ὅλα αὐτά μαζί μέ τίς κάποιες γλωσσικές-ὀρθογραφικές διαφορές, εἶναι τά βασικά στοιχεῖα πού δίνουν μία δική του ξεχωριστή μορφή στό ἀντίγραφο τοῦ χειρογράφου Δουρούτη.

Τό 1935 ὁ Γεώργιος Βαβαρέτος συμπεριέλαβε τό στιχούργημα στά *Ἅπαντα* τοῦ Βηλαρᾶ (σσ. 57-61) μέ τίτλο *Ἡ ἀεροστατική σφαῖρα*. Τήν ἔκδοση Βαβαρέτου ἀκολουθοῦν ὅλες οἱ κατοπινές ἐπανεκδόσεις του. Πρόκειται γιά ἀνατύπωση τῆς ἔκδοσης Τερζάκη, ὅπως αὐτή πέρασε στίς ἐκδόσεις Ραφτάνη. Οἱ κάποιες γλωσσικές καί ὀρθογραφικές διαφοροποιήσεις τοῦ '35, ἔγιναν ἀπό τόν ἐκδότη στήν προσπάθειά

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

του νά περάσει τούς ἀντίστοιχους τύπους τοῦ καιροῦ του. Τό εἶχε ἡ μοῖρα τοῦ βηλαρικοῦ ἔργου νά ἀλλοιώνεται ἀπό τήν ἐποχή (1827) τῆς ἐπανέκδοσης τῆς *ρομεηκης γλοσας* μέ κάποιες προσθῆκες, ἀπό τόν Ἀθανάσιο Πετρίδη.

2. *ΙΣΤΟΡΙΚΑ*

Ὅπως εἴδαμε παραπάνω, ὁ Τερζάκης ἀναφέρει ὅτι ἡ ἀπόπειρα ἀνύψωσης ἀερόστατου στά Γιάννενα, ἔγινε *περί τό 1803.* Ὁ Βαβαρέτος προσδιορίζει (σ. 57 σημ.) ἀκριβῶς τό 1803, χωρίς ὅμως καί νά τό τεκμηριώνει. Ἡ ρητή ἀναφορά στό χειρόγραφο Κρεατσούλη, ὅτι τό στιχούργημα αὐτό τοῦ Βηλαρᾶ γράφτηκε τό 1805, δημιουργεῖ τήν βάσιμη ὑποψία ὅτι τό περιγραφόμενο σ' αὐτό ἐγχείρημα ἔγινε τήν ἴδια χρονιά. Στό συμπέρασμα αὐτό καταλήγουμε κρίνοντας ἀπό τά συνήθη σατυρικά πράγματα, μέ τήν ἔννοια ὅτι ἕνα τέτοιο περιπαιχτικό στιχούργημα δέν μπορεῖ νά γράφτηκε δύο ὁλόκληρα χρόνια μετά τό κωμικοτραγικό αὐτό πάθημα τοῦ κύρ Παχώμη καί τῆς συντροφιᾶς του.

Ὁ κάθε σατυριστής παρακολουθεῖ ἀπό κοντά τήν ἐπικαιρότητα, ἐμπνέεται ἀπό αὐτήν, καταστρώνει γρήγορα-γρήγορα τά γραφτά ἤ τά προφορικά περιπαίγματά του καί τά περνάει ἀμέσως στόν περίγυρό του. Δέν ἀφήνει νά «κρυώσουν», καθώς λέμε, τά γεγονότα, γιατί τότε ἡ σάτυρά του θά ἦταν παράκαιρη, θά ἔμοιαζε μέ ξαναζεσταμένο φαγητό. Ὁ Βηλαρᾶς εἶχε καί πολύστροφο νοῦ καί μεγάλη κοινωνική θέση γιά νά σχολιάσει μέ τό δικό του δηκτικό τρόπο ἄμεσα καί ἄφοβα τό πάθημα τῆς βλαχοπαρέας, πού σίγουρα θά διασκέδασε τούς Γιαννιῶτες μέ πρώτους βέβαια τούς περίφημους *καραμπέρηδες.*

Ὁ Βαβαρέτος γράφει ὅτι ἡ ἀνύψωση τοῦ ἀερόστατου ἐπιχειρήθηκε σ' ἕνα πλάτωμα, στήν παραλίμνια περιοχή, κοντά στό σημερινό ἀεροδρόμιο τῶν Ἰωαννίνων, κατά τήν μεριά τοῦ Ἁγίου Νικολάου Κοπάνων. Γιά τόν «ἐμβόλιμο» ἥρωα τοῦ στιχουργήματος, τόν πολυπράγμονα Παπαχάμο, ἐξηγεῖ ὅτι ἦταν σύγχρονος τοῦ Βηλαρᾶ καί πασίγνωστος γία τήν τύρβη του περί πολλῶν. Καυχιόταν πώς ἤξερε τό κάθε τι πού γινόταν στά Γιάννενα καί ἀνακατευόταν σέ ὅλες τίς δουλειές τοῦ κόσμου. Γι' αὐτό καί τόν εἰρωνεύεται τόσο ἀνοιχτά ὁ ποιητής.

Ἄς δοῦμε ὅμως καί κάποιους ἄλλους ἥρωες τοῦ στιχουργήματος.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ὁ πρωτομάστορας τῆς ὅλης ἀποτυχίας, ὁ κύρ Παχώμης, δέν καταγόταν –ὅπως ἀναφέρεται στό χειρόγραφο Τερζάκη– ἀπό τό Συράκο, ἀλλά ἀπό τούς γειτονικούς Καλαρρύτες. Αὐτό τό ἀναφέρει ρητά ὁ Κρυστάλλης στό ἔργο του: *Οἱ Βλάχοι τῆς Πίνδου*, πού πρωτοδημοσιεύθηκε, πρίν ἀπό ἑκατό περίπου χρόνια στήν *Ἑβδομάδα* (8 (1891) σσ. 7α κ.ε.). Ἀναρωτιόταν μάλιστα *πῶς σύγχρονός του ὁ Βηλαρᾶς λέγει αὐτόν Συρρακιώτην*. Φαίνεται ὅμως ὅτι τό λάθος δέν εἶναι τοῦ ποιητῆ, ἀλλά κάποιου προφορικοῦ παραδότη ἤ ἀντιγραφέα τοῦ στιχουργήματος. Τήν ἐπιβεβαίωση ἀποτελεῖ τό ἀναφώνημα *Καλάρρι χαίρου!* πού συναντᾶμε στά χειρόγραφα Δουρούτη καί Κρεατσούλη καί συγκεκριμένα στό σημεῖο ἐκεῖνο ὅπου πρωτογίνεται λόγος γιά τόν πολυτεχνίτη Παχώμη.

Ἀπό τό ἴδιο ἔργο τοῦ Κρυστάλλη, μαθαίνουμε κάποια βασικά πράγματα γιά μερικούς ἀκόμη ἐπώνυμους τῆς βλαχοσυντροφιᾶς. Ὁ Κοντογιάννης καί ὁ Γκιούρτης ἦταν Συρακιῶτες καί δούλευαν τεχνίτες στήν αὐλή τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Τήν ἴδια δουλειά ἔκανε καί ὁ Καλαρρυτιώτης Νικολογιάγκος. Οἱ δεσμοί τοῦ τελευταίου μέ τόν Ἀλῆ, πέρα ἀπό στενοί καί ἄνομοι, ἦταν καί ἀδίστακτοι, ἔξω ἀπό κάθε ἠθική ἀναστολή. Στό σπίτι του βρέθηκε, σάν νυχτιάτης βρυκόλακας, καί δείπνησε τοῦ καλοῦ καιροῦ ὁ τύραννος τῆς Ἠπείρου, λίγες στιγμές προτοῦ ἀπό τό πνίξιμο τῆς κυρά-Φροσύνης καί τῶν ἄλλων δεκαεφτά γυναικῶν. Ἀνάμεσά τους ἦταν καί ἡ γυναίκα τοῦ Νικολογιάγκου. Ὁ ἄντρας της τήν ἔστειλε ὁλοπρόθυμα στά νύχια τοῦ Ἀλῆ. Πρῶτα φρόντισε νά τῆς βγάλη τά ἀκριβά στολίδια της γιά νά μή γίνουν πλιάτσικο στά χέρια τοῦ φοβεροῦ τουρκαρβανίτη Ταχήρ Ἀμπάζη, πού ξαπόστειλε μονομιᾶς τά θύματά του στῆς λίμνης τό βυθό.

Γιά τόν Γιώργη Ἄρτη δέν ὑπάρχουν ἤ καλύτερα δέν βρέθηκαν πληροφορίες. Ὁ Σπ. Ἀραβαντινός στήν *Ἱστορία τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ* (σ. 468) ἀναφέρει κάποιον Ἀθανάσιο Ἄρτα, ἐξηγώντας ὅτι ἀνῆκε στήν κατηγορία τῶν «πολιτικῶν» συνεργατῶν τοῦ Ἀλῆ. Δέν μπορεῖ ὅμως νά ταυτιστεῖ μέ τόν ἐδῶ ἥρωα τοῦ Βηλαρᾶ, ἀφοῦ τό βαφτιστικό του ὄνομα εἶναι διαφορετικό καί ἐν πάση περιπτώσει ἕνα «πολιτικός» συνεργάτης τοῦ Ἀλῆ θά ἦταν ἀφύσικο νά κάνει τόν βαστάζο τῆς βλαχοπαρέας. Φαίνεται λοιπόν πώς ἦταν κάποιος συγγενής του πού δούλευε καί ἐκεῖνος, ὅπως καί οἱ ἄλλοι, τεχνίτης στήν αὐλή τοῦ Ἀλῆ. Τέλος γιά τόν κύρ Δῆμο Κωλέτη, θά πρέπει νά ποῦμε ὅτι ἦταν ἀδελφός τοῦ πασίγνωστου γιατροῦ στήν ὑπηρεσία τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καί κατοπινοῦ πολιτικοῦ Ἰωάννη Κωλέτη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

'Ο Χριστόφορος Κωσταδήμας, στό παραπάνω εἰσαγωγικό του κείμενο, ἀναφέρει ὅτι ὁ ἄγνωστος γι' αὐτόν δημιουργός τοῦ στιχουργήματος πού δημοσίευσε, δέν τοῦ φαινόταν κάποιος κοινός στιχοπλόκος, ἀλλά ἄνθρωπος μέ πλατειά ἐγκυκλοπαιδική μόρφωση καί μεγάλη ποιητική ἱκανότητα. Τούς στίχους τούς ἔβρισκε φυσικούς καί ἀβίαστους, ζωντανούς καί διάχυτους ἀπό λεπτό σατυρικό πνεῦμα. Ἔχοντας τήν βεβαιότητα ὅτι ἡ ἀποτυχημένη προσπάθεια γιά ἀνύψωση ἀερόστατου ἔγινε στούς Καλαρρύτες, μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἐξακρίβωσε ὅτι οἱ τότε γεροντότεροι Καλαρρυτιῶτες δέν διατηροῦσαν τήν ἀνάμνηση τοῦ γεγονότος, μά οὔτε καί τοῦ ὀνόματος τοῦ Παχώμη.

Δέν ξέρουμε τήν ἔκταση καί τό βάθος ὅπου ἔφτασαν οἱ ἔρευνες τοῦ φιλότιμου ἐκείνου λόγιου. Δέν μπορεῖ στήν ἐποχή τῆς ἀκμῆς τοῦ Κρυστάλλη ἡ παράδοση γιά τό ζήτημα αὐτό νά ἦταν τόσο ζωντανή καί νά ἔσβησε ὁλότελα μέσα στά ἑπόμενα 30-40 χρόνια. 'Εδῶ ἔχει τήν θέση της μία σύγχρονη σχετική μαρτυρία. Πρίν ἀπό λίγα χρόνια οἱ Σαρακατσάνοι 'Αριστείδης καί Θανάσης Καρυώτηδες, πού ζοῦν στό χωριό Πατρίκι τῶν Σερρῶν, μοῦ ἔλεγαν ὅτι ἡ γενιά τους κρατάει ἀπό τό Συράκο. Δέν ἦταν βέβαια τοῦτοι μονάχα οἱ δύο πού μοῦ τό εἶπαν. Στό «'Ηπειρωτικό 'Ημερολόγιο» τοῦ '91 δημοσίευσα πολλά καί συγκινητικά παραδοσιακά ἀναθυμήματα Σαρακατσάνων φευγάτων ἀπό τήν Ἤπειρο καί φτασμένων μέχρι τήν 'Ανατολική Ρωμυλία καί τήν 'Ανδριανούπολη.

Οἱ δύο Πατρικιῶτες ἄφησαν τήν θύμησή τους νά πετάξει μέσα στά νεφελώματα τῶν παραδόσεων πού εἶχαν φτάσει καί στή δική τους τήν γενιά. 'Ανάμεσα στ' ἄλλα, εἶπαν καί γιά τήν ἀξιωσύνη τῶν μακρυνῶν προγόνων τους «νά σηκώσουν ἀερόστατο, στά χρόνια τοῦ 'Αλῆ πασᾶ, σ' ἕνα λιβάδι κοντά στά Γιάννενα».

Τοῦτα τά ἁπλᾶ λόγια ἐπιβεβαιώνουν τό, καταπώς μᾶς τό παράδωσε ὁ Κασομούλης (Α- 106), λαϊκό ἀπόφθεγμα τοῦ καιροῦ του «Ὅλοι οἱ Βλάχοι μιά γενιά».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

3. ΚΡΙΤΙΚΑ

α. Τά κείμενα

Ὅπως φαίνεται ἀπό τήν παραπάνω ἀρίθμησή μας, ἡ ἔκταση τοῦ στιχουργήματος στό χειρόγραφο Κρεατσούλη, φτάνει τούς 150 στίχους. Τά χειρόγραφα Τερζάκη καί Δουρούτη, ἀποτελοῦνται ἀντίστοιχα ἀπό 146 καί 149 στίχους. Ὅλους μποροῦμε νά τούς κατατάξουμε σέ τρεῖς κατηγορίες: 1) κοινούς, δηλαδή ὅσους συναντῶνται καί στά τρία χειρόγραφα, 2) διπλούς, τούς συναντώμενους σέ δύο καί 3) ἀποκλειστικούς, ὅσους ὑπάρχουν μόνο σέ ἕνα χειρόγραφο. Ἄς δοῦμε τήν σύνθεση τοῦ κάθε ἑνός ξεχωριστά, μέ βάση πάντα τήν ἀριθμητική κλίμακα τοῦ χειρογράφου Κρεατσούλη:

I. – Στίχοι χειρογράφου Κρεατσούλη
– Κοινοί: 129 (1-6, 9-59, 65-84, 91-92, 97-108, 11-146, 149-150).
– Διπλοί (συναντώμενοι καί στό χειρόγραφο Δουρούτη): 6 (7-8, 109-110, 147-148).
– Ἀποκλειστικοί: 15 (60-64, 85-90, 93-96).

II. – Στίχοι χειρογράφου Τερζάκη
– Κοινοί: 129 (ὅπως παραπάνω)
– Διπλοί (συναντώμενοι καί στό χειρόγραφο Δουρούτη): 17 (ἀναλυτικά κατά θέση: 60 κ.ἑ. (5), 84 κ.ἑ. (2), 92 κ.ἑ. (2) 124 κ.ἑ. (8) σύνολο 17).
– Ἀποκλειστικοί: –

III. – Στίχοι χειρογράφου Δουρούτη
– Κοινοί: 126 (δέν ὑπάρχουν οἱ 6ος, 122ος καί 124ος)
– Διπλοί:
α. – Συναντώμενοι στό χειρόγραφο Κρεατσούλη: 6 (ὅπως παραπάνω παραγρ. I).
β. – Συναντώμενοι στό χειρόγραφο Τερζάκη: 17 (ὅπως παραπάνω παραγρ. II).
– Ἀποκλειστικοί: –

Ἀπό τούς παραπάνω πίνακες βγαίνουν κάποια ἐνδιαφέροντα εἰδικά συμπεράσματα. Κατ' ἀρχήν παρατηροῦμε ὅτι τό χειρόγραφο Δουρούτη, ἐνῶ ὑπολείπεται σέ ἔκταση κατά ἕνα στίχο ἐκείνου τοῦ Κρεατσούλη καί ὑπερτερεῖ κατά τρεῖς τοῦ ἄλλου (τοῦ Τερζάκη), ἔχει τρεῖς κοινούς στίχους λιγότερους ἀπό ὅσους ἔχουν τά δύο πρῶτα. Εἶναι

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

φανερό ὅτι οἱ τρεῖς αὐτοί στίχοι δέν πέρασαν στό χειρόγραφο Δουρούτη ἤ στό ἀντίγραφό του, ἀπό παραδρομή τοῦ ἀρχικοῦ ἤ τοῦ τελευταίου βιαστικοῦ ἀντιγραφέα του, δέν μποροῦμε νά ξέρουμε ποιοῦ. Διαφορετικά δέν ἐξηγεῖται τό γεγονός ὅτι λείπουν τρεῖς στίχοι ἀπό ἰσάριθμα ὁμοιοκατάληκτα ζεύγη τους. Τό ὅτι συντρέχει ἐδώ ἡ περίπτωση τῆς παραδρομῆς, βγαίνει καί ἀπό τόν ἁπλό συλλογισμό ὅτι ἕνας προσεχτικός ἀντιγραφέας θά μποροῦσε νά καταλάβει ἀμέσως τήν ἔλλειψη ὁμοιοκαταληξίας, ἄρα καί τήν ἔλλειψη τοῦ ἀντίστοιχου στίχου-φορέα της. Ἄς σημειωθεῖ ἀκόμη ὅτι στό ἀντίγραφο πού δημοσίευσε ὁ Κωσταδήμας, ὑπάρχουν λάθη πού δέν μποροῦν νά χρεωθοῦν ὅλα στόν «δαίμονα τοῦ τυπογραφείου».

Στό χειρόγραφο Κρεατσούλη ὑπάρχουν 15 ἀποκλειστικοί στίχοι, ἐνῶ στά ἄλλα δύο δέν ὑπάρχει κανένας. Σ' αὐτά συναντᾶμε μόνο στά χειρόγραφα Κρεατσούλη καί Δουρούτη. Καί μόνο οἱ διαφορές αὐτές εἶναι ἱκανές γιά νά φανερώσουν ὅτι τά τρία αὐτά χειρόγραφα ἔχουν τίς δικές τους ἀποκλειστικές ἰδιομορφίες. Ἄν εἴχαμε μπροστά μας καί τέταρτο χειρόγραφο, θά εἶχε καί ἐκεῖνο τά δικά του ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα. Τό εἴπαμε καί στήν ἀρχή. Ἡ μεγάλη χειρόγραφη παράδοση καί κυκλοφορία τοῦ βηλαρικοῦ ἔργου, δημιούργησε φθορές σάν καί αὐτές πού ἀκολουθοῦν.

β. – Γλωσσικές, ὀρθογραφικές καί στιχουργικές διαφορές

Οἱ ἀριθμητικοί δεῖκτες πού ἀκολουθοῦν, παραπέμπουν στήν παραπάνω ἀρίθμηση τοῦ χειρογράφου Κρεατσούλη. Τά συνοδευτικά σέ κάποιους ἀπό αὐτούς γράμματα α,β, κλ.π. σημαίνουν πρώτη, δεύτερη κ.ο.κ. παραπομπή στόν ἴδιο στίχο. Τέλος τά ἀρχικά Τ-Ρ-Κ-Β- ὑποδηλώνουν ἀντίστοιχα τίς ἐκδόσεις Τ(ερζάκη), Ρ(αφτάνη), Κ(ωσταδήμα) καί Β(αβαρέτου).

2. Δράμετ' εὐθέως (Τ-Ρ-Κ-Β) 2α. ἀργῆτε (Τ-Ρ-Β) 3. Νέοι (Τ-Ρ-Β) 4. φτωχοί (Β) 4α. λαοί (Τ-Ρ-Β) 5. κουτσοί ἀόμματοι καί κρατημένοι (Τ-Ρ-Κ-Β) 5α. κρατημμένοι (Κ) 6. ὑγιεῖς κι' ἀῤῥώστοι σακατεμένοι (Τ-Ρ) 6α. ἀρρῶστοι (Β) 6β. Δέν ὑπάρχει ὁ στίχος 6 (Κ) 7. Δέν ὑπάρχει τό δίστιχο 7-8 (Τ-Ρ-Β) 7α. Ὅλοι ὅσοι εἰσθε συναθροισθῆτε / Θαῦμα μέγα γιά νά ἰδῆτε (Κ) 9. τρεχᾶτε γλήγορα (Τ-Ρ-Κ-Β) 10. τί ἄν δέν προφθάσητ' (Τ-Ρ) κι' ἄν δέν προφθάσετε (Κ). Τί ἄν δέν προφθάσετ' (Β) 10α. φταίγω (Τ-Ρ-Β) φταίω (Κ) 11. κἀνείς (Τ-Ρ-Β) κι' ἕνας (Κ) 12. τ' ὅ,τι (Τ-Ρ-Β) κι' ὅτι (Κ) 12α. γίνει (Τ-Ρ) γίνη (Κ) 'γίνη (Β) 13.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Βλανσιάρου (T-P-B) Βλασιάρου (K) 14. εὐτυχισμένων (T-P-B) 15. Γουλφουνιέρου (T-P-B) 15α. μέλλει νά ἰδῆτε Μογγολφιέροῦ (K) 16-17. Σεράκου (T-P-B) Καλάρρη (K) 18. κι' ἡ δόξα δλη εἶν' ἐδική σου (T-P-B) κι' (B) κι' ἡ δόξα δλη εἶναι δική σου (K) 20. σ' τοῦτον (T-P) σέ τοῦτον (K) σ' τοῦτον (B) 21. ὡς πότ' (T-P-B) 23. παράταξις (T-P-B) συνάθροιση (K) 23α. κόσμου (T-P-K-B) 24. κι' (T-P-K-B) 25. γλήγορα (T-P-K-B) 25α. προβαίνει (T-P-B) 26. τούς ὤμους του (T-P-B) τίς πλάτες του (K) 26α. φέρνει (T-P-B) 29. Δημήτρις (T-P) 29α. τ' ἀντισηκώνει (K) τοῦ ἀντισηκώνει (B) 30. τοῦ διορθόνει (T-P) τοῦ διορθώνει (K-B) 31. Νικολογιάνκος (T-P) Νικόλας Γιάνκος (K) Νικολογιάγκος (B) 31α. βαστοῦνι (T-P) Μπαστοῦνι (K-B) 32. καί κοντογοῦνι (T-P-B) 35. Προηγεῖται τό δίστιχο 37-38 καί ἀκολουθεῖ τό δ. 35-36. 36,38. γεμάτο (T-P-B) γεμᾶτο (K) 37. σ' τό (T-P) 39. κι' (K) 40. κᾶτι (P) 41. τριχές (K) τριχιές (B) 41α. τσαπιά (T-P-K-B) 41β. φτιάργια (K) 42. Περόνι' ἀρίδαις (T-P) περόνια, ἀρίδες (K-B) 42α. Χονδρά (T-P-B) 43. ἀσκιά (T-P-K) 43α. πίσσα (B) 44. δύο ζαλίγκια (T-P) δυό ζαλήκια (K) δύο ζαλίκια (B) 44α. λιανό (T-P-K-B) 46. θά πηγαίνη (T-B) 47. παιδιά (T) παιδία (P) παιδιά (K) παιδάκια (B) 47α. τρογυρίζουν (T-P) 48. πηδοῦν φωνάζουν καί τούς σφυρίζουν (T-P-B) χορεύουν ρίχνονται καί τούς σφυρίζουν (K) 49. πηγαίνουν, ἔρχονται (T-P-K-B) 50. ἕνα τό ἄλλο (T-P-B) 51. νά ἰδοῦμε (T-P-K-B) 51α. ἄϊντεστ' (T-P-B) ἄϊντες (K) 52. σαμανδούραν (T-P) σαμαμδούρα (B) 53. σ' τόν (T-P) 54. ἑτοιμασμένον (T-P-K-B) 55. συντοπῖτες (T-P-B) συντοπίτες (K) 55α. σιμόνουν (T-P) σιμώνουν (K-B) 56. τόν ξεφορτώνουν (K) σοῦ ξεφορτώνουν (B) 57. σιμά (T-P-K-B) 59. φόρ' ὁ Παχώμης (T-P) φόρα ὁ Π. (K) φορεῖ ὁ Π. (B) 59α. Ἀκολουθεῖ τό ἑξῆς πεντάστιχο, τό ὁποῖο δέν ὑπάρχει στό χειρόγραφο Κρεατσούλη: Κι ὁ Γιώργης Ἄρτης ἕνα φισούνι / ἀπ' τό καλάθι εὐθύς τό βγάζει/ μ' ὁ** κύρ Παχώμης τοῦ τό ἁρπάζει / καί μοναχός του τότ' ἀρχινάει*** σάν καλός γύφτος νά τό φυσάη**** (T-P-K-B)* ἐβγάζει (K)** μά (K-B)*** τότε (P-B)**** γιά νά (K) 60. Δέν ὑπάρχει τό πεντάστιχο 60-64. 64. Ἀκολουθεῖ τό δίστιχο 67-68 μέ τήν ἑξῆς μορφή: Ὅμως μή τύχη* καί παρ' ἀέρα / πρό τοῦ χρειώδους καιροῦ ἡ σφαῖρα (T-P-K-B)* μή τυχόν (K) 65. Κολίκας (K) Κωλέτης (B) 66. Δυό (T-P-K-B) 66α. πολλά (T-P-K-B) 68. Ἀκολουθεῖ τό δίστιχο 69-70 μέ τήν ἑξῆς μορφή: Μέ τά σχοινία καλά δεμένη* / νά τήν βαστοῦσιν ἀσφαλισμένην (T-P-K-B)* δεμένην (K) 71. ἀμέσως (T-P-B) 72. Καί μέ τούς σπάγγους... (T) δέν ὑπάρχει τό β' ἡμίστιχο. Καί μέ τούς σπάγγους τήν δένουν (P) Καί μέ τούς*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σπάγγους τήν σφαῖραν δένουν (Κ) Καί μέ τούς σπάγγους γερά τή δένουν (Β) 73. τζιανδῆρι (Τ) τσιανδῆρι (Ρ) τζαντῆρι (Κ) τσιαντῆρι (Β) 73α ἐξαπλώνουν (Κ-Β) 74. φουσκώνουν (Κ-Β) 75. Κολέκας (Κ) Κωλέτης (Β) 76. κι' (Κ) 76α. καί δέκα ἄλλοι (Τ-Ρ-Β) 77. εἶναι (Κ) 78. φουσκώνουν (Τ-Ρ-Κ-Β) 79. μπρέ ντομνετζέο (Τ) πρέ ντομνετζέο (Ρ-Β) πρί ντομιτζάο 80. σά (Τ-Ρ) σάν (Β) ἄν δέ (Κ) 80α. φουσκόνει (Τ-Ρ) φουσκώνει (Κ) φουσκώνη (Β) 80β. φταίω (Τ-Ρ-Κ-Β) 81. τόσον (Κ) 82. χίλιους (Τ-Ρ-Κ-Β) 83. Τό δίστιχο 83-84 τό συναντᾶμε παρακάτω (ἀριθ. 108α.) 85. Δέν ὑπάρχει τό ἑξάστιχο 85-90 (Τ-Ρ-Κ-Β) 91. Τό δίστιχο 91-92 τό συναντᾶμε παραφρασμένο παρακάτω (ἀριθ. 108β.) 93. Δέν ὑπάρχει τό τετράστιχο 93-96 (Τ-Ρ-Κ-Β) 97. Τό δίστιχο 97-98 ἀκολουθεῖ μετά τόν στίχο 82 (χίλιους γαϊδάρους κλ.π.) (Τ-Ρ-Κ-Β) 97α. ἱδρόνει (Τ-Ρ) ἱδρώνει (Κ-Β) 98. ἀμμόνι (Τ-Ρ) ἀμῶνι (Κ) ἀμόνι (Β) 99. Κουτσοήφαιστος (Τ-Ρ-Κ-Β) 99α. βαρειά του (Τ-Ρ-Κ-Β) 100. ἔχοντας (Τ-Ρ-Κ-Β) 100α. συνοδιά του (Τ-Ρ) συντροφιά του (Κ) συνοδειά του (Β) 101. τήν δύναμ' ὁποῦ κτυπάει (Τ-Ρ) τήν δύναμιν ὅπου χτυπάει (Κ-Β) δύναμι (Β) 102. Αἴτναν (Κ) Αἴτνα (Β) 102α. ν' ἀντηχάη (Κ) 103. λεχομανῶντας (Τ-Ρ) λιχοπατώντας (Κ) λεχομανώντας (Β) 104. συχνοπηδῶντας (Τ-Ρ) συχνά πηδώντας (Κ) συχνοπηδώντας (Β) 105. συχνογυρίζοντας (Τ-Ρ-Κ-Β) 105α. κῶλο (Τ-Ρ-Κ-Β) 105β. σειόντας (Τ-Ρ) σειώντας (Κ-Β) 106. τήν φωτίαν συχνοσυμπῶντας (Τ-Ρ) τήν φωτιάν συχνοτσιμπώντας (Κ) τή φωτιά συχνοσιμπώντας 107. ἀνάφτει (Τ-Ρ-Κ-Β) 108. σκούζει, φωνάζει κι' ὅλος μανίζει (Τ-Ρ-Β) φωνάζει, σκούζει κλ.π. (Κ) 108α. Ἀκολουθεῖ τό δίστιχο τοῦ παραπάνω ἀριθμ. 83 μέ τήν ἐξῆς μορφή: Μέ μέγα κόπον σέ μισή μέραν / τέλος φουσκόνουν αὐτήν τήν σφαῖραν** (Τ-Ρ-Β)*, μέρα (Β)** σφαῖρα (Β) καί μέγαν κόπον εἰς μισήν μέραν (Κ), 108β. Ἀκολουθεῖ (Τ-Ρ-Κ-Β) ἡ ἐξῆς παράφραση τοῦ δίστιχου 91-92: Τότ' ὁ Παχώμης τόν Κοντογιάννη / κράζει νά φέρη* ἕνα τηγάνι / κατράμι, πίσσαν**, καί σαμψακίζι / θειάφι, κροκίδια, ῥακήν γεμίζει** πίσσα (Β). 109. Δέν ὑπάρχει τό δίστιχο 109-110 (Τ-Ρ-Β) 109α. τήν φλόγα ἀμπώχνει (Κ) (βλ. παρακάτω ἀριθ. 122α) 110. Ἀκολουθεῖ τό ἑξῆς δίστιχο, τό ὁποῖο δεν ὑπάρχει στό χειρόγραφο Κρεατσούλη: Φωτιά τούς δίδει* κί'** εὐθύς πηγαίνει / ὑπό τήν σφαῖραν καί τ' ἀποθένει*** (Τ-Ρ-Κ-Β)* δίνει (Β)** κι' (Κ)*** ἀποθέτει (Κ) 110α. Προηγεῖται (Τ-Ρ-Κ-Β) τό ὀκτάσιχο 117-124 καί ἀκολουθεῖ τό ἑξάστιχο 111-116, μέ συνέχεια στό στίχο 125 111. παίρνει (Κ-Β) 111α. προθύμως παίρνει (Κ) 112. πλιό (Τ-Ρ-Β) πιό (Κ) 113. βάνονται (Κ) 114. ὅπου τήν βίαν θωροῦν (Τ-Ρ-Κ) ὅπου τήν βία θωροῦν*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

(Β) τοῦ ἀγέρος (Κ) 115. τσιουμπέδες (Τ) τσουμπέδες (Ρ-Β) τζουμπέδες (Κ) 115α. δσο μποροῦσι (Τ-Ρ-Β) δσο μπροῦσαν (Κ) 116. ἐξαπλωμένους σφικτά κρατοῦσι** (Τ-Ρ-Κ-Β) σφιχτά (Κ-Β)** κρατοῦσαν (Κ) 118. σ' τήν* σφαῖρα** μπαίνει (Τ-Ρ)* στήν (Κ) στή (Β)** σφαῖραν (Κ) σφαῖρα (Β) 120. σέ βαθύ πέλαγ' ἀντ' ἀγριεύη (Τ-Ρ-Β) ἀγριεύει (Κ) 121. βογγοῦν (Τ-Ρ-Κ-Β) κύμματα (Κ) 122. καί ξάρτια (Τ-Ρ-Β) Δέν ὑπάρχει ὁ στίχος αὐτός (Κ) 122α. Ἀκολουθεῖ τό δίστιχο τοῦ παραπάνω ἀριθ. 109α. (Κ) 123. Οἱ στίχοι 123-124 ἔχουν τήν ἀκόλουθη μορφή: Οὕτως* ἡ σφαῖρα ὀγκώδης σειέται / μέ μέγαν κρότον συχνοκυλιέται (Τ-Ρ-Β)* ἔτσι (Β) 123α. Ἔτσι κι' ἡ σφαῖρα συχνοκινεῖται (Κ) 124. Δέν ὑπάρχει ὁ στίχος αὐτός (Κ) 127. κόφτει (Τ-Ρ-Κ-Β) 127α. μεριάν του (Τ-Ρ-Β) μεργιάν του (Κ) 128. μεγάλην βιά του (Τ-Ρ) μεγάλην βιάν του (Κ) μεγάλη βιά του (Β) 129. γιατί (Κ) 130. τζουμπέ (Τ-Ρ) τζουμπέν (Κ) τσουμπέ (Β) 132. ἡ σφαῖρ' ἀπέκει (Τ-Ρ-Β) ἡ σφαῖρα ἀπ' ἐκεῖ (Κ) 133. Λέγ' ὁ Παχώμης (Τ-Ρ-Β) 133α. κιαπέκει (Τ-Ρ) κι' ἀπέκει (Κ-Β) 134. ντράκουλε (Κ) 135. δσο (Τ-Ρ-Κ-Β) 136. ἀνθρῶποι (Τ) ἀνθρώποι (Ρ-Κ) 137. γυρίζ (Τ) 137α. δλ' ἄνω κάτω (Τ-Ρ-Κ-Β) 138. κ' εὐθύς (Τ) κι' εὐθύς (Ρ-Κ-Β) 138β. ἀνάφτει (Τ-Ρ-Κ-Β) 139. ἀνακατόντ' (Τ) ἀνακατόνοντ' (Ρ) ἀνακατεύονται (Κ) ἀνακατώνοντ' (Β) 140. σάν βατράχοι (Κ) 141. ἰοῦ, λάϊ ἄρζε! (Τ-Ρ) οὐλάϊ ντράκουλε! (Κ) ἰοῦ λάϊ σ' ἄρντι! (Β) 142. τοῦ κύρ Παχώμη τί ἀδικία! (Τ-Ρ-Β) Ὦ! ντράκουλε σάρει τ' ἁμαρτία! (Κ) 142α. Ἀκολουθεῖ (Τ-Ρ-Κ-Β) τό ἑξῆς ὀκτάστιχο, τό ὁποῖο δέν ὑπάρχει στό χειρόγραφο Κρεατσούλη: Δίκαιον ἔχεις, ὦ κύρ Παχώμη* μόν' ἔχεις ἄδικο πολύ ἀκόμη** / Βλάχος καί σύ 'σαι*** ἀναμφιβόλως ψυχήν**** καί σῶμα βλάχαρος***** ὅλος ἄν εἶχες ὅμως νά σέ βοηθήσουν ἄλλα κεφάλια νά συνεργήσουν ἐντροπιασμένος δέν ἤσουν τώρα λοιπόν ὀγλήγορα σύρε στή χώρα*. (*δίκαιον ἔχει ὁ κύρ Παχώμης (Κ)** πλήν ἔχει κι' ἄδικον κομμάτι ακόμη (Κ)** * κι' ἐσύ 'σαι (Κ)**** ψυχή (Κ)***** βλάχος (Κ) 142β. Τό δίστιχο 143-144 ἀκολουθεῖ μετά τό δ. 145-146 (Τ-Ρ-Β) 143. ἡ σφαῖρα ἄναψε, ἄναψ' ἐκάη (Τ-Ρ-Β) ἡ σφαῖρα ἔσιασε, ἄναψε ἐκάη (Κ) 144. καλό ξημέρωμα (Τ-Ρ-Β) 144α. σάν κάνει (Κ) 145. δσ' εἴσθε (Τ-Ρ-Β) 146. τρεχᾶτε, φύγετ' (Τ-Ρ-Β) φεύγετε (Κ) 147. Δέν ὑπάρχει (Τ-Ρ-Β) τό δίστιχο 147-148) 147α. Τό ἴδιο ἔχει τήν ἑξῆς μορφή: Ἄϊντεστε τώρα τί καρτερεῖτε; δέν ἔχει ἄλλο γιά νά ἰδῆτε (Κ) 150. Παπαχάμος (Τ-Ρ-Κ-Β).*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

γ. Διορθωτικά – Ἑρμηνευτικά

Καί ἐδῶ οἱ ἀριθμητικοί δεῖκτες παραπέμπουν στήν παραπάνω ἀρίθμηση στό χειρόγραφο Κρεατσούλη. Τά ἀρχικά Τ-Ρ-Κ-Β-ΚΡ, παραπέμπουν ἀντίστοιχα στούς ἐκδότες τοῦ στιχουργήματος Τ(ερζάκη), Ρ(αφτάνη), Κ(ωσταδήμα), Β(αβαρέτο) καί στό χειρόγραφο ΚΡ(ρεατσούλη).

2. δράμετε (ΚΡ) συνηθισμένη προστακτική στά παρακινητικά στιχουργήματα ἐκείνου τοῦ καιροῦ, μέ πρῶτα τά θούρια. *2α. ἀργῆτε* (Τ-Ρ-Β) μέ ἐννοούμενη ὑποτακτική ἐκφορά, *(νά) μήν ἀργῆτε 3. νέοι* (Τ-Ρ-Β) ἐπειδή τό τελείωμα τοῦ πρώτου ἡμίστιχου τῶν ὑπολοίπων στίχων εἶναι παροξύτονο, καί ἀκολουθεῖ ὁ συνηθισμένος ἀντίθετος τύπος *γερόντοι (Πβ. γέρος-νέος, γεράματα-νιότη).* Ἄλλωστε προηγεῖται ἡ ἐπίσης συνηθισμένη ἀντίθεση *μικροί-μεγάλοι*, στήν ὁποία ὑπονοοῦνται καί τά παιδιά (Πβ. στερ. φρ. *μικρό παιδί). 4. πτωχοί* (Τ-Ρ-Κ-ΚΡ) ἐπειδή στό στιχούργημα περίπου ἰσορροπεῖ τό λόγιο καί τό κοινό γλωσσικό στοιχεῖο. *4α. λαός* (Κ-ΚΡ). Ὁ τύπος *λαοί* (Τ-Ρ-Β) μπῆκε ἀπό παραδρομή κάποιου ἀντιγραφέα, ἐπηρεασμένου ἀπό τήν ὕπαρξη γειτονικῶν λέξεων σέ ὀνομαστική πληθυντικοῦ *(πτωχοί-πλούσιοι-ἀρχόντοι. 5. Ἀντί κουτζοί,* ἀφοῦ τότε ἀκουγόταν καί γραφόταν τό φώνημα -τζ (Πβ. παρακ. στιχ. 99ο χαρακτηρ. *κουτζο- Ἥφαιστος) 5α. σακατευμένοι* (ΚΡ) σέ λογία διατύπωση. Ἔχει θέση ἐδῶ καί ὄχι στό τέλος τοῦ ἑπόμενου στίχου (Τ-Ρ-Β) ὡς ἐπιτατικό συμπλήρωμα τοῦ «συγγενοῦς» ἐπιθέτου *κουτσοί 6. ἀῤῥώστοι* (Τ-Ρ) γιά ἐνίσχυση τοῦ μέτρου, ὅπως στόν προηγούμενο στίχο μέ τόν τύπο *ἀρχόντοι 6α. κρατημένοι* (ΚΡ) κατάκοιτοι, «πιασμένοι» (Ὀθωνοί Κερκ., Καρπενήσι, Γρεβενά κλ.π. -Ἀρχ. Ἱστορ. Λεξ. Ἀκαδ. Ἀθηνῶν) 7. Τό δίστιχο 7-8 (ΚΡ-Κ) εἶναι αὐθεντικό τοῦ Βηλαρᾶ. Δένει λογικά καί αἰσθητικά μέ τούς ἀμέσως προηγούμενους καί ἑπόμενους στίχους. *9. τρεχᾶτε* (Τ-Ρ-Κ-Β) ὅπως στόν ἴδιο στίχο καί παρακάτω στόν 21ο (Τ-Ρ-Κ-ΚΡ-Β). Ὁ τύπος *τρέχετε* φαίνεται ὅτι μπῆκε ἀπό κάποιον ἀντιγραφέα γιά ποικιλία. *9α. γλήγωρα* (ΚΡ) ὅπως καί παρακάτω στόν στίχο 25ο (ΚΡ) ἀντί *ὀγλήγωρα.* Σέ πολλά κείμενα ἐκείνης τῆς ἐποχῆς συναντᾶμε καί τούς τύπους *ὀγλίγωρα καί γλίγωρα. 10. κ' ἄν (ΚΡ) κι' ἄν (Κ).* Ὁ αἰτιολογικός τύπος *τί ἄν* (Τ-Ρ) δέν ἔχει θέση καί ἀπό συντακτική καί ἀπό μετρική ἄποψη. *10α. προφθάσητε -σητ' (Τ-Ρ-ΚΡ) μέ ὑποτακτική ἐκφορά, ἐπειδή προηγεῖται ὁ σύνδεσμος ἄν 10β. φταίγω* (Τ-Ρ-Β). Ἀποκλείεται ἀρχική ὁμοιοκαταληξία τοῦ τύπου *λέω / πταίω.* Συνηθι-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σμένοι ήταν τότε οί τύποι μέ ἀνάπτυγμα τοῦ λαρυγγικοῦ *γ* στίς καταλήξεις ρημάτων σε *-αίω -εύω (Πβ. κλαίω / κλαίγω, καΐω / καίγω, μισεύω / μισεύγω, ζηλεύω / ζηλεύγω κλ.π.).* Οί τ. *πταίω* (ΚΡ) καί *φταίω (Τ-Ρ-Κ-Β) πού* συναντᾶμε *παρακάτω στόν στίχο 80ο μπῆκαν ἀναγκαστικά γιά λόγους ὁμοιοκαταληξίας, ἐπειδή προηγεῖται ἡ ἰδιωματική φρ. (μ)πρέ – ντόμ(ι)νε – τζέο* 11. *κάνεις (κἄν + εἰς)* (Τ-Ρ-Β). Ὁ τύπος *τινάς* (ΚΡ) φαίνεται ξένος καί θυμίζει ἐκκλησιαστικό κείμενο ἐκείνου τοῦ καιροῦ. 12. *κ' δ,τι* (ΚΡ) *κι' (δ,τι)* (Κ) 12α. *γίνη* (ΚΡ-Β) 13. *Βλανσιάρου* (Τ-Ρ-Β) 14. *εὐτυχισμένου* (Κ-ΚΡ) 15. *νά ἰδῆτε καί* (ΚΡ) 15α. *Γολφινέρου* (ΚΡ) καί *Μογγολφιέρου* (Κ) σύμφωνα μέ τήν τότε ἐξελληνισμένη ἀπόδοση τοῦ ἐπωνύμου τῶν Γάλλων ἐφευρετῶν τοῦ ἀερόστατου. 16. *Καλάρρι* (τό) (ΚΡ) ἀντί *Καλαρρύτες* (οἱ). Οἱ τύποι *Καλάρρη* (Κ) καί *Σεράκου* (Τ-Τ-Β) ἀποκλείονται ὁ πρῶτος γιά ὀρθογραφικό καί ὁ δεύτερος γιά ἱστορικό λόγο. Ὅπως εἴδαμε παραπάνω, ὁ πρωτομάστορας Παχώμης καταγόταν ἀπό τούς Καλαρρύτες καί ὄχι ἀπό τό Συράκο. 17. *τ' εἶναι* (Τ-Ρ-Β-ΚΡ) 18. *κι' ἡ δόξα εἶναι δλη* (Κ-ΚΡ) *ἐδική σου* (Τ-Ρ-Β) κατά τόν ἱστορικό τύπο γραφῆς 20. *'ς τοῦτον* (Τ-Ρ) ἀντί *(εἰ)ς (ἐ)τοῦτον* 21. *ὡς πότε* (Κ-ΚΡ) 23. *συνάθροισις* (ΚΡ) Ὁ τύπος *παράταξις* (Τ-Ρ-Κ-Β) ἀναφέρεται στά συγκεκριμένα πρόσωπα πού σατυρίζονται (Πβ παρακ. στίχ. 53ο ὅπου ἡ φρ. *φτάνει ἡ παράταξις...*) 23α. *κόσμου* (Τ-Ρ-Κ-Β) ἀπό ἀντιστροφή γιά λόγους ὁμοιοκαταληξίας τῆς συνηθισμένης φρ. *πλῆθος κόσμου* 24. *νά κι' ὁ Παχώμης* (Τ-Ρ-Κ-Β) 25. *γλήγωρα* (ΚΡ) (Βλ. παραπ. σημ. 9α.) 25α. *προτρέχει* (Κ-ΚΡ) 26. *τούς πλάταις* (ΚΡ) ἀντί *τές πλάταις* (Πβ. *στόμας* (ὁ) *πόδας* (ὁ) κ.λ.π.) 26α. *ἔχει* (Κ-ΚΡ) 29. *Δημήτρις* (Τ-Ρ) *(Δημήτρι -ος Δημήτρι -ς)* 29α. *ἀντισηκόνει* (ΚΡ) *ἀντί + σηκός* (= ζύγι) κατάληξη *-όνω* (ἀντί *-ώνω*) πού συναντᾶμε σέ πολλά κείμενα ἐκείνης τῆς ἐποχῆς ἀπό τήν ἐπίδραση τῶν συνηρημένων ρημάτων σέ *-όω*. Ἔτσι σέ ἑπόμενους στίχους (30, 55, 56, 73, 74, 78, 97) συναντᾶμε ρημ. καταλήξεις σέ *-όνω* καί μία σέ *-ώνω* (82). 31. *μπαστούνι* (Κ-ΚΡ) Βενετ. bastun 35-38. *ὁ Κοντογιάννης (...) φέρει.* Αὐτή εἶναι ἡ κανονική σειρά τῶν στίχων. Περιγράφεται πρῶτος ὁ Κ. μέ ἕνα ἀσυνήθιστο φόρτωμα στό κεφάλι, δεύτερος ὁ Ἄρτης κρατώντας ἕνα συνηθισμένο καλάθι καί παρακάτω (στ. 39-40) δέκα ἀνώνυμοι βλάχοι μέ «κάτι» στό χέρι τους. 36,38. *γεμᾶτον* (Κ-ΚΡ) 37. *-ς' τό* (ΚΡ) 40. *κἄτι* (Ρ) *(κἄν + τί)* 41. *τριχιαῖς* (ΚΡ) 41α. *τζαπιά* (ΚΡ) 42. *περόνια* (Τ-Ρ-Κ-Β) ὄψιμο μεσαιων. *πιρούνι* < μεταγεν. *περόνι-ον* < ὑποκορ. ἀρχ. οὐσ. *περόνη* (ἡ) καί οὐσ. *περόνα* (ἡ) ἡ ὁποιαδήποτε ἀγκαθωτή αἰχμή, ρ. *περονιάζω*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

= διατρυπῶ, διαχέω καί μεταφορ. δοκιμάζομαι ἀπό κάτι (Σούλι Μεσσην.) στερ. φρ. *«μ' ἀγκέλωσε (μ)νιά περόνα» «μέ περόνιασε τό κρύο» «π. τό νερό τό doῖχο» «περονιάστηκ' ἡ ψυχή μου».* 42α. *ἀρίδαις* (KP) 42β. *χοντρά* (K-KP) 42γ. *σκεπάρια* (T-P-K-B-KP) γιά λόγους ὁμοιοκαταληξίας ἀντί *σκεπάρνια* < (μεσαιων. *σκεπάρν -ιον* < ὑποκορ.τοῦ ἀρχ. οὐσ, *σκέπαρνον* (τό) 43. *σακκιά* (KP) ἀφοῦ ἡ τότε χρησιμοποιούμενη πίσσα ἦταν *μαύρη, στιλπνή, εὔθραυστος, ξηροτάτη.* Βλ. λεπτομέρειες στό σύγγραμμα *Ἑρμῆς ὁ Κερδῷος ἤτοι Ἐμπορική Ἐγκυκλοπαίδεια συγγραφεῖσα παρά Νικολάου Παπαδοπούλου (...) ἐν Βενετίᾳ (...) 1815 τόμος Β΄ Λεξικόν ἐμπορικῆς ὕλης* σσ. 156-58. 43α. Ἡ ξηρή πίσσα ἦταν τότε γνωστή καί μέ τήν ὀνομασία *κατράνι* (τό) (*Ἑρμῆς...* ὅπ. παραπ. σ. 156) ἀλλά καί *κατράμι* (τό) τουρκ. *Katran*, ἰταλ. *catrame.* Ιιβ. οἰκογεν. *Κατράν-ης, Κατραν -ίδης, Κατραμ -ῆς.* Στερ. φρ. *μωρέ κατράνη* (ἀντί *μαῦρε*) καί *ὄξω εἶναι πίσσα, κατράμι* γιά τό μαῦρο, τό ἀδιαπέραστο σκοτάδι (Σούλι Μεσσην.) 44. *-δύω* (KP) 44α. *ζαλίκια* (T-P-B) *ζαλίκι* (τό) φόρτωμα ἀνθρώπου, ὑποκορ. τοῦ *ζαλιά* (ἡ) ρ. *ζαλώνομαι* (=φορτώνομαι)< *ζάλη* (ἡ) < *σαλεύω (Γ. Χατζηδ. Ἀθηνᾶ 28 ΛΑ 6 κ.ἑ.)* Ἀπό Ἠπειρωτικῆς πλευρᾶς: *ζαλίκι* (τό) = φορτίο ξύλων πού μπορεῖ νά μεταφέρει ἕνας ἄνθρωπος στούς ὤμους του *(Π. Ἀραβαντινός – Ἠπειρωτ. Γλωσσάρ. – Ἀθήν. 1909* σ. 40) *ζαλίκ'* (τό) = τό ποσό τῶν ξύλων πού μπορεῖ νά φορτωθεῖ μιά γυναίκα στή ράχη της. Ὁ ἄντρας δέν ἔπαιρνε ποτέ ζαλίκι ἐπάνω του, ἐκτός ἀπό λίγα χόρτα γιά τά ζῶα. Στερ. φρ. *ἔχ' τού διάουλου ζαλίκ'* γιά τούς κακότροπους καί ρ. *ζαλ' κώνουμι (Μπόγκας Α-126).* Τήν εἰκόνα τοῦ χτυπημένου ἀπό σκοτοδίνη παρουσιάζει ὁ «ζαλωμένος», καθώς βαδίζει ἀργά, μέ τό σῶμα κυρτό καί σχεδόν παραπαίοντας. 44β. *λιανό* (T-P-K-B) 46. *πού* (T-P-K-B) ἀναφορ. *(ὁ) πού* 46α. *θά πηγαίνη* (T-B) 47. *παιδίων* (KP) 47α. *τριγυρίζουν* (K-B-KP) μεσαιων. ἐπίρρ. *τριγύρω* + κατάλ. *-ίζω* (ἀρχ. ἐπίρ. *τρίς* + *γύρω*). Ὁ τύπος *τρογυρίζουν* (T-P) δημιουργήθηκε ἀπό τήν συνηθιζόμενη τότε ἐπιρρηματική μορφή *τρογύρω / τροῦρω* καί σύνθ. *ὁλοτρόγυρα / ὁλοτροῦρω / ὁλοτρόϋρα.* Ιιβ. στίχ. δημ. τραγούδ. *Βρίσκει ταμπούργια τούρκικα ὁλοτροῦρ' στή βρύση* καί *Ἀγνάντεψα τροῦρω μου κι' ὅλο γυροβολιά μου* (Βλ. *Χρ. Κ. Ρέππα,* Λαογραφικά ἀναθυμήματα Σαρακατσάνων, *Ἠπειρωτικό Ἡμερολόγιο* 13 (1991) σσ. 184, 191. 48. *χορεύουν ρίχνονται* (K-KP) ἀφοῦ σέ τέτοιες περιπτώσεις, ὅλα τά παιδιά, περισσότερο χοροπηδοῦν τρέχοντας, παρά βαδίζουν. 48α. *σιουρίζουν* (KP) ἀρχ. *συρίζω* < μεσαιων. *σφυρίζω.* Στήν τότε κοινή γλώσσα τῆς Ἠ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πείρου γνωστός ήταν καί ὁ τύπος *σιουράω*. Πβ. στίχ. δημ. τραγουδιοῦ, *Γιά νά σιουρήσω κλέφτικα, νά μάσω τά μπουλούκια* (*Ν. Χ. Παπακώστα*, Ἠπειρωτικά- Α Ἀθαμανικά Ἀθήν. 1967 σ. 117) καί τό Ἀρτινό στιχοπλάκι *Πεντέξι βλαχοπούλες ὀρθές κατούραγαν / Εἶχαν καί μιά τζαμάρα καί τήν ἐσιούραγαν* (*Σερ. Ξενοπούλου* (Βιζάντιου) Ἱστορικόν Δοκίμιον περί Ἄρτης). Στό συνοικισμένο στά χρόνια τῆς τουρκοκρατίας ἀπό ξερριζωμένους Βορειοηπειρῶτες χωριό Κούβελα Μεσσηνίας, ἔχω καταγράψει τήν λ. *σιουρλᾶς* (καί ἀπό κάποιους *σουρλᾶς* (ὁ) = φλογέρα Πβ. οἰκογεν. *Σιούρλας* < *Σούρλας*) καί στό γειτονικό Σούλι τήν λ. *σουρίλα* (ἡ) = σφύριγμα, στερ. φρ. *τονε πῆγε σιουρίλα* (γιά τόν ὁποιον πάσχει ἀπό εὐκοιλιότητα) 49. *-πηγαίνουν, ἔρχονται* (T-P-K-B), ἀλλά καί ἡ παρεμβολή τοῦ συνδέσμου *καί* (KP) μέ τήν μορφή κι' γιά τήν διατήρηση τοῦ μέτρου. 50. *ἕνα τοῦ ἄλλου* (K-KP) 51. *νά ἰδοῦμε* (T-P-K-B) 51α. *ἀϊντέστ'* (KP) 52. *σιαμαντοῦραν* (KP) = ὁ χαρταετός ἀπό τό ἑλλην. οὐσ. *σημαδοῦρα* (ἡ) ἀπό τό ὁποῖο ἔρχεται τό τουρκ. *Samandir* καί ἀπό αὐτό ὡς ἀντιδάνειο τό *σιαμαδοῦρα* (ἡ) (*Μπόγκας -Α* 336-37). 54. *ἑτοιμασμένον* (T-P-K-B) 55. *συντοπῖτες* (T-P-K-B) Πβ. *συνοδῖτες*, συνοδοιπόροι) *συνορῖτες* (δμοροι ἰδιοκτῆτες χωραφιῶν) γνωστοί καί ὡς *συναυλακάριδες (-ραῖοι)* καί *συναυλακάρισσες* (Σούλι Μεσσην.) 55α. *σιμόνου* (T-P). Ὁ τύπος *σιμώνουν* (K-B) εἶναι μεταγενέστερος. Καί οἱ δύο ἔρχονται ἀπό τό μεσαιων. ἐπίρρ. *σιμά* + κατάλ *-όνω / -ώνω)* ἀρχ. ἐπίθ. *σιμός* (=κοντινός). 56. *ξεφορτόνουν* (KP) 57. *σιμά* (T-P-K-B) 58. *ἀποθένει* (T-P-K-B-KP) γιά λόγους ὁμοιοκαταληξίας ἀντί *ἀποθέτει* οὐσ. *ἀπόθεμα* (τό) = ἀποταμίευση, παρακαταθήκη. 59. *φορεῖ* (T-B-KP) 59α. Τό πεντάστιχο πού παραθέσαμε παραπάνω (κεφ. 3β. ἀριθ. 59α) φαίνεται νά εἶναι μεταγενέστερη προσθήκη ἀπό τρίτους. Ἀναφέρεται στίς ἐνέργειες ἑνός προσώπου (Γιώργη Ἄρτη) καί συγκεκριμένα στό φούσκωμα τῆς σφαίρας, τό ὁποῖο ὅμως περιγράφεται παραστατικώτερα καί λεπτομερέστερα στούς στίχους 73 κ.ἑ. τοῦ χειρογράφου Κρεατσούλη. Στό χειρόγραφο Τερζάκη καί τίς κατωπινές ἐκδόσεις του, δέν ὑπάρχει τό πεντάστιχο 60-64 τοῦ χειρογράφου Κρεατσούλη. Φαίνεται γνήσιο, ἐπειδή δένει λογικά καί αἰσθητικά μέ τούς προηγούμενους καί ἑπόμενους στίχους, καθώς περιγράφει μέ φυσιολογικό τρόπο τίς κινήσεις τοῦ Παχώμη καί τῶν συντρόφων του, λίγο προτοῦ ἀρχίσει ἡ διαδικασία στερεώματος καί φουσκώματος τῆς σφαίρας (στίχοι 71 κ.ἑ.) 64. *Καθεῖς (KP) κάθε* + εἷς. 65. Κολέτης (T-P-K). Ὁ τύπος *Κωλέτης* εἶναι μεταγενέστερος. 66. *δικῶ* (KP) κατά τόν τότε συνηθιζόμενο τρόπο γραφῆς. 66α. *πολλά*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

(Τ-Ρ-Κ-Β) 67. Ἐδῶ (καί ὄχι μετά τόν 64ο στίχο) ἔχει τήν θέση του τό δίστιχο 67-68. Αὐθεντική εἶναι ἡ μορφή ὑπό τήν ὁποία εἶναι καταχωρημένο στό χειρόγραφο Κρεατσούλη, μέ διορθωτέα ὅμως τήν φρ. *κατά τύχης* σέ *κατά τύχην* 69. Τό ἴδιο πρέπει νά εἰποῦμε καί γιά τό δίστιχο 69-70. Παραπάνω (Κεφ. 2β ἀρι0. 68) τό εἴδαμε σέ διαφορετική γραφή μέ τόν ρηματικό τύπο *βαστοῦσιν* (Τ-Ρ-Κ-Β) ἀντί τοῦ ὀρθοῦ *κρατήσουν* (ΚΡ) 71. *εὐθέως* (Κ-ΚΡ) 72. *Μέ τά σχοινία τήν σφαῖραν δένουν* (ΚΡ). Ὁ τύπος *σπάγγους* (Τ-Ρ-Κ) εἶναι μεταγενέστερος (πβ. παραπ. στ. 41ο τόν τύπο *τριχιαῖς* δηλωτικό σχοινιοῦ κάτι παραπάνω ἀπό ἕνα κοινό σπάγγο. Παραπάνω (Κεφ. 2β. ἀρι0. 72) εἴδαμε πῶς διαμορφώθηκε (Τ-Ρ-Κ-Β) αὐθαίρετα ὁ ἐπίμαχος αὐτός στίχος. 73. *τσαντῆρι* (ΚΡ) ἤ καλύτερα *τσαντίρι* (τουρκ. *cadir* 73α. *ἐξαπλόνουν* (ΚΡ) 74. *φουσκόνουν* (ΚΡ) 76. *δέκα* (Τ-Ρ-Β). Πβ. παραπ. στ. 39ο τήν φρ. *δέκ' ἄλλοι βλάχοι* (Τ-Ρ-Κ-Β) Ἐκτός ἄν ἐδῶ τούς ἀνεβάζει σέ εἴκοσι γιά νά δώσει σατιρική ἔμφαση στό δύσκολο πολυπρόσωπο φούσκωμα τῆς σφαίρας. 78. *φουσκόσουν* (ΚΡ) *Μπρέ ντομινετζέο!* (Τ) *domine deo* = Βρέ γιά ὄνομα τοῦ Θεοῦ! (βλάχικη φρ.) 80. *ἄν δέν φουσκόνῃ* (ΚΡ) 80α. *φταίω* (Τ-Ρ-Κ-Β) 81. *τόσον* (ΚΡ). Ὁ τύπος *τόσο* στόν ἴδιο στίχο μπῆκε γιά λόγους ὁμοιοκαταληξίας. 82. *χίλιους* (Τ-Ρ-Κ-Β). 82α. *φουσκώσω* (Τ-Ρ-Κ-Β-ΚΡ). 83. Ἐδῶ ἔχει τήν θέση του τό δίστιχο 83-84 καί ὄχι πολύ πιό παρακάτω, μετά τόν στίχο 108. (Τ-Ρ-Κ-Β) ὅπου περιγράφεται τό ἄναμμα τῆς φωτιᾶς. 84. *φουσκόνουν* (ΚΡ). Ὁ τύπος *φουσκώσω* (ἀρι0. 82α.) δίνει τήν ἐντύπωση ὅτι ὁ ἀντιγραφέας χρησιμοποιοῦσε τήν κατάληξη *-όνω* μόνο στίς ἐγκλίσεις τοῦ ἐνεστῶτα, τό πιθανώτερο ὑπό τήν ἐπίδραση τοῦ ἀσυναίρετου τύπου τῶν ρ. σέ *-όω*. 85. Τό ἑξάστιχο 85-90 τοῦ χειρογράφου Κρεατσούλη, εἶναι αὐθεντικό. Περιγράφει μέ φυσιολογικό τρόπο τί ἀκριβῶς ἔγινε πρίν ἀπό τό ἄναμμα τῆς φωτιᾶς. 86. *καθεῖς* (κάθε + εἷς) *ἀφίνει* (καί *ἀφήνει*) ἀπό τόν μέλλ. *ἀφήσω* ἤ μεταγεν. *ἀφίω* < ἀρχ. *ἀφ -ίημι* (*Ν. Ἀνδρειώτης* Λεξ. σ. 4 ὅπου σχετ. βιβλιογρ.). 91. *σαμψακίζι* (τό) (Τ-Ρ-Κ-Β)= *ἡ πισσορητίνη, τό τουρκιστί τζάμ -σακίζ*, ρητίνη ἀποστάζουσα ἀπό τήν τερέβινθον, τήν λάρικα** καί τόν σχῖνον καί τήν ἰδίαν κυπάρισσον, χρησίμη εἰς τούς κολλοῦντες μέ κασσίτερον διάφορα ἀγγεῖα, ἀντί τοῦ ἀμμωνιακοῦ ἅλατος μεταχειριζομένη· καλή δέ εἶναι ἡ ξηρά, ξανθή καί χωρίς ἄμμον. (Ἑρμῆς ὁ Κερδῷος, ὅπ. παραπ. σ. 158) σαμψάκι* (τό)= τσιμπούκι (Ἀρχ. Ἱστορ. Λεξ. Ἀκαδ. Ἀθηνῶν), *σαμσί* (τό «τσιμπούκι τῶν ποιμένων» *(Μπόγκας Α -337)* προφανῶς κατά συνειρμό ἀπό τήν πίσσα πού δημιουργεῖται στήν καπνοσύ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ριγγα καί *σαμψακίζα* (ἡ) λευκή ρητίνη, γνωστή καί ὡς *πέουλα (ἡ)* (Κέρκυρα, Ἀρχ. Ἱστορ. Λεξ. Ἀκαδ. Ἀθηνῶν)* *Σακίζ* ὀνομάζουν οἱ Τοῦρκοι τήν Χίο ἀπό τήν περίφημη μαστίχα της τήν μορφολογικά ὅμοια μέ τήν ἄσπρη ρητίνη**. *Λάριξ (-ικος)* = γένος δένδρων τῆς τάξης τῶν κωνοφόρων, μέ τήν ἐπίσημη ὀνομασία *λάριξ ἡ εὐρωπαϊκή (Ι. Σταματάκος* Λεξ. νεοελ. Γλώσ. Β-1971) 91α. Ὁ τύπος *κροκίδια* (τά) (Τ-Ρ-Κ-Β) φαίνεται ὅτι μπῆκε μεταγενέστερα Ἐτυμολ. Σημασιολ. *κροκίδι* (τό) κουρέλι γιά πλύσιμο πιάτων (Καστορ.) «τουλούπα» (ἀρχ. *τολύπη* (ἡ) μαλλί (Καρπενήσι) στουπί (ἀρχ. *στύπη* (ἡ), (Αἶνος) λιναρότριχες (Σιάτιστα) (Ἀρχ. ἱστορ. λεξ. Ἀκαδ. Ἀθηνῶν) ἀρχ. οὐσ. *κρόκη* (ἡ)= ὑφάδι καί οἰκογ. *Κροκίδης, Κροκίδας, Κροκιδᾶς.* Ὁ Μπόγκας (Α-202) παραπέμποντας στόν στίχο αὐτόν τοῦ Βηλαρᾶ, δίνει τήν ἑξῆς ἑρμηνεία στήν λ. *κροκίδια: κολλητσίδες κ.ἄ. ἐλαφρά ξηρά μέρη φυτῶν, εὔφλεκτα* 93. Τό τετράστιχο 93-96 (ΚΡ) εἶναι αὐθεντικό, καθώς περιγράφει μέ παραστατικό τρόπο τό λαμπάδιασμα τῆς φωτιᾶς 97. Τό δωδεκάστιχο 97-108, προηγεῖται (Τ-Ρ-Κ-Β) κατά πολύ, ἀρχίζοντας ἀπό σημεῖο πού ἀντιστοιχεῖ μέ τό στίχο 83ο τοῦ χειρογράφου Κρεατσούλη 97α. *ἱδρόνει* (Τ-Ρ) ἀπό τό οὐσ. *ἵδρος* (ὁ) (=ἱδρώτας ἀρχ. *ἱδρώς) στερ. φρ. τ' ἀπόχτησα οὐλα μέ τόν ἵδρο μου* (Σούλι Μεσσην.) 98. *ἀμόνι* (Β) μεσαιων. *ἀμόν -ιν* < *μεταγεν. ἀκμόν -ιον* (τό) < ἀρχ. οὐσ. *ἄκμων* (ὁ) 99. *κουτζο- Ἥφαιστος* (ΚΡ) ὅπου ἀπό λάθος τοῦ ἀντιγραφέα ἔχει μπεῖ ὁ τόνος στήν λήγουσα τοῦ ἐπιθέτου 99α. *βαρειάν του* (ΚΡ). 100. ἔχωντας (ΚΡ) ἱστορ. τύπος γραφῆς μέ πρότυπο τήν μετοχή τοῦ ἐνεστῶτα *(ἔχων -τας, γράφων -τας, λέγων -τας* κλ.π.) 100α. *συντροφιά του* (ΚΡ) 101. *ὁπού κτυπάει* (ΚΡ) 102. *Αἴτηναν* (Κ) 103. *συχνοπηδῶντας* (ΚΡ) ἱστορ. τύπος γραφῆς μέ πρότυπο τήν μετοχή τοῦ ἐνεστῶτα *(συχνο -πηδῶν- τας, τραγουδῶν -τας, γελῶν -τας* κλ.π.) 104. Ἂς ἐξεταστοῦν ἐδῶ ὅλοι οἱ τύποι: 1) *λιχνοπατῶντας* (ΚΡ) *λιχνῶ + μάχομαι* πβ. ρ. *ψυχομαχῶ, λισσομαχῶ* κλ.π.) ἀρχ. οὐσ. *λίκνος* (ὁ) ἀπό τό ρ. *λικμῶ* < *λικνῶ* < *λικνίζω* < *λιχνίζω.* Ἡ στάση τοῦ λιχνιστή εἶναι ὅμοια μέ ἐκείνου πού κινεῖ ρυθμικά τό αἰωρούμενο βρεφικό λίκνο ἤ τήν κοινή ψυχαγωγική κούνια. Τύπος ρ. *λιγνάου* μέ ἀνομ. (Σούλι Μεσσην.) = ἀσχολοῦμαι μέ τό λίχνισμα καί μεταφορ. διασκορπίζω, σπαταλῶ χρήματα καί *λίγνη* (ἡ) = τό διαχεόμενο στόν ἀέρα «κονιορτῶδες» μέρος τοῦ ἄχυρου πού λιχνίζεται στό ἀλώνι καί μεταφορ. ὁ διασκορπισμός, ὁ ἀφανισμός, στερ. φρ. *γίνηκε ἄνεμος καί λίγνη* γιά τόν ἄφαντο ἤ ἀδικοχαμένο ἄνθρωπο ἤ τό ἀδικοχαμένο βιός, καί ἀποτρεπτ. *γίνου λίγνη! ἄει στοῦ διάβολου τή λίγνη!* γιά τόν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἀνεπιθύμητο. Τήν εἰκόνα τοῦ ἐργάτη λιχνιστή ἔδινε ὁ κύρ Παχώμης καθώς στριφογύριζε τό σῶμα του δεξιά κι ἀριστερά. 2) *λεχομανῶντας* (Τ-Ρ-Β) ρ. *λεχομανάου καί ἀλ' χουμανάου (Μπόγκας* -Α 41, 214) = *λαχανιάζω*, πνευστιῶ, ἀσθμαίνω, κατ' ἐπέκταση ἀπό τήν ἀγωνία τῆς ἑτοιμόγεννης τή στιγμή τοῦ τοκετοῦ καί *λεχομανῶ* (Χιμάρα)= ἔχω πόνους τοκετοῦ *(λεχω -νο -μανῶ).* 3) *λιχοπατῶντας* (Κ) ἀντί *λιθοπατῶντας ρ. λιθοπατῶ* (Σούλι Μεσσην.) = περπατῶ κουτσαίνοντας. Παραστατική ἀπόδοση τῆς εἰκόνας τοῦ «παραπαίοντος» ἀνυπόδητου πεζοπόρου πάνω στά μετακινούμενα ἀπό τό πάτημα αἰχμηρά λιθάρια καί *λιθοπάτι* (τό) = πρήξιμο καί πόνος στό πέλμα τοῦ ποδιοῦ ἀπό τήν ξυπολυσιά, μέ τήν ἴδια πανελλήνια σημασία ('Αρχ. 'Ιστορ. Λεξ. 'Ακαδ. 'Αθηνῶν). Μεταφέρω ἐδῶ μιά λαϊκή δοξασία (Σούλι Μεσσην.): *λιθοπάτι* θά «ἔβγανε» ὅποιος περπατοῦσε ξυπόλυτος ἔξω ἀπό τό σπίτι του τή νύχτα τῆς 'Ανάστασης. 'Εντυπωσιακός συνειρμός μέ τήν νοερή παράσταση τοῦ ἀνυπόδητου μέ πληγωμένα τά πόδια ἀναστάντα Χριστοῦ. Ὅλοι οἱ παραπάνω τύποι εἶναι εὔλογοι. Περισσότερο ὅμως κοντά μέ τήν βηλαρική ἔκφραση εἶναι ὁ τύπος *λεχομανῶντας*, ἐπειδή ἔχει καταγραφεῖ ὡς συνήθης στήν Ἤπειρο καί ἀπό τόν Μπόγκα, ἀλλά καί ἀπό τόν 'Αραβαντινό *(λεχομανάου* ὅπ. παραπ. σ. 57). 'Ακόμη ἔχει καταγραφεῖ ὁ ἴδιος τύπος, μέ τήν ἴδια σημασία, στήν περιοχή Λάκκα Σούλι ('Αρχ. 'Ιστορ. Λεξ. 'Ακαδ. 'Αθηνῶν). 104α. *συχνοπηδῶντας* (...) *λιχνομανῶντας* (ΚΡ). Αὐτή εἶναι ἡ φυσιολογική σειρά τῶν ἀντίστοιχων κινήσεων τοῦ Παχώμη. 105. *συχνογυρίζοντας* (ΚΡ) 105α. *τόν κῶλον σειῶντας* (ΚΡ) 106. *φωτίαν* (Τ-Ρ-ΚΡ) παροξύτονα γιά διατήρηση τοῦ μέτρου 106α. *συχνοσιμπῶντας* (Β-ΚΡ) ρ. *σιμπῶ / σ' μbάου (Μπόγκας Α- 345)* = συδαυλίζω, σιμπῶ τήν φωτιά καί οἰκογ. ὄνομα *Σίμπας* (περιοχή 'Ιωαννίνων). 'Από τό μεσαιων. ρ. *τσιμπῶ.* Κατά τόν Χατζηδάκη ἔρχεται ἀπό τό ρ. *τσιμπίζω* < **ἐξ -εμπίζω* < **ἐμπίζω* <ἀρχ. οὐσ. *ἐμπίς* (ἡ), ἀπό ὅπου ἔρχεται καί ἡ ὀνομασία τοῦ ἐργαλείου συδαυλίσματος τῆς φωτιᾶς *τσιμπίδα* (ἡ) 107. *ἀνάφτει* (Τ-Ρ-Κ-Β) 108. *ὅλον μανίζει* (ΚΡ). 'Ο τύπος *ὅλος μανίζει* (Τ-Ρ-Κ-Β) ἀποτελεῖ κατά τό πρῶτο σκέλος του ἄκριτη ἐπανάληψη τοῦ ἐπιθ. *ὅλος*, πού συναντᾶμε στόν προηγούμενο στίχο, ὅπου ὅμως εἶναι ἐπιθετικός προσδιορισμός ἔκτασης καί ὄχι ἐπιρρηματικός ἔντασης ὅπως ἐδῶ. 109. Τό δίστιχο 109-110 (ΚΡ) εἶναι αὐθεντικό, ἐπειδή δένει λογικά καί αἰσθητικά μέ τούς ἀμέσως προηγούμενους καί ἑπόμενους στίχους. 'Αντίθετα ἡ παράθεση (Τ-Ρ-Κ-Β) στό σημεῖο αὐτό τοῦ δίστιχου 83-84 (ΚΡ) εἶναι παράταιρη καί ἀνακόλουθη (Βλ. παραπ. κεφ. 2β ἀριθ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

108α). Τό ἴδιο θά πρέπει νά εἰποῦμε καί γιά τό τετράστιχο – παράφραση τῶν στ. 91-92 (ΚΡ) πού παραθέσαμε παραπάνω. (βλ.. κεφ. 2β ἀριθ. 108β). 109α. *ἀμπώχνει* (Κ) ἀρχ. ρ. *ἀπωθῶ* 110. Μεταγενέστερη προσθήκη φαίνεται νά εἶναι τό δίστιχο πού παραθέσαμε παραπάνω (Κεφ. 2β ἀριθ. 110). 110α. Ἡ προαναφερόμενη (Βλ.. Κεφ. 2β ἀριθ. 110) σειρά τῶν στίχων (Τ-Ρ-Κ-Β) εἶναι καί αὐτή παράταιρη καί ἀνακόλουθη. 111. *πρόθυμος* (Τ-Ρ-Β-ΚΡ) 111α. *παίρνει* (Κ-Β-ΚΡ) 112. *πλιό* (Τ-Ρ). Ὁ ἴδιος τύπος (ἀντί *πιό* Κ-Β) ὑπάρχει καί σέ ἄλλα ποιήματα τοῦ Βηλαρᾶ. Ὁ τ. *πλιά* (ΚΡ) μέ συγκριτική σημασία, συνηθιζόταν στήν Κρήτη, ὅπου ἀκούγεται σήμερα ὡς *πιά (στερ. φρ. πιά καλά 'σαι σύ ἀπό μένα;)* Ἄλλη μιά ἔνδειξη ὅτι τό χειρόγραφο Κρεατσούλη προέρχεται ἀπό κρητικό ἀντίγραφο. 113. *βάνοντ'* (ΚΡ) 114. *ὅπου* (Τ-Ρ-Κ-Β) 114α. *θωροῦσι βίαν τ' ἀέρος* (ΚΡ) 115. *μπινίσια* (τουρκ. *binis)* = πανωφόρια. Πρέπει νά ἀποκλειστεῖ ἡ ταὐτόσημη λέξη *τζουμπέδες* (Κ) (τουρκ. *cüppe)* μακρύ πανωφόρι) ἐπειδή «ποδήρη ἐπενδύτη» φοροῦσαν οἱ ἄρχοντες καί ὄχι οἱ ὀρεσίβιοι βλάχοι. Οἱ τελευταῖοι φοροῦσαν ἕνα εἶδος ἡμίκοντου σακκακιοῦ χοντροῦ. Παραπάνω εἴδαμε ὅτι ὁ Παχώμης φοροῦσε κοντογοῦνι (στ. 32ος καί 59ος) 115α. *ὅλοι κρατοῦσι* (ΚΡ) 116. *ὡσάν φτερούγαις ὅσον μποροῦσι* (ΚΡ). Πολύ παραστατική ἡ περιγραφή τῶν ἁπλωμένων πανωφοριῶν 118. *'μβαίνει* (ΚΡ) ἀντί *ἐμβαίνει* 120. *ἀντ' ἀγριεύη* (Τ-Ρ-Β). Ὁ συνηθιζόμενος τότε στήν Ἤπειρο τύπος *ἄντα* (ὅταν *Μπόγκας* Α-49) συναντᾶται συχνά στό βηλαρικό ἔργο. 121. *βογγοῦν* (Τ-Ρ-Κ-Β) 122. *ἀξιάρτια* (ΚΡ) (ἀντί *ξάρτ -ια* ρ. *ἐξ -αρτῶ)* μέ προσθετικό *α* καί ἀνάπτυξη τοῦ *ι* μετά τό διπλό γράμμα δηλ. κάτι πού ταιριάζει μέ τήν ἰδιωματική γλωσσική προφορά τῆς Ἠπείρου. 123. Τό δίστιχο 123-24 (ΚΡ) εἶναι αὐθεντικό, σέ ἀντίθεση μέ ἐκεῖνο τῆς ἐξεζητημένης διατύπωσης (Τ-Ρ-Β) πού παραθέσαμε (Βλ.. παραπ. Κεφ. 2β ἀριθ.) 122. Μιά πρόσθετη ἔνδειξη εἶναι καί τό ρ. *συχνοκινεῖται* (Κ-ΚΡ) πού δένει ὁμοιοκατάληκτα μέ τό ρ. *κλονεῖται* (ΚΡ). Ἀπό τήν ἔκδοση Κωσταδήμα ἔχει ἐκπέσει ὁλόκληρος ὁ στίχος 124ος. Ἄν ἡ σφαῖρα *συχνοκυλιόταν* (Τ-Ρ-Β) θά καιγόταν ἀμέσως καί ἔτσι δέν θά χρειάζονταν οἱ «σωστικές» προσπάθειες πού περιγράφονται μέ τόσες λεπτομέρειες στούς ἀμέσως ἑπόμενους στίχους. 125. *τάλια!* (βλάχικη λέξη)= κόφτε! ἐν. τά σχοινιά πού συγκρατοῦσαν τό ἀερόστατο. Πβ. οὐσ. *ταλιαδῶρος* (ὁ) καί *ταγιαδῶρος* (ὁ) ὁ ξυλογλύπτης (ἰταλ. *tagliadore*). Ἡ τέχνη τοῦ τ. γνώρισε παλιά μεγάλη ἀκμή στά χωριά τοῦ Μετσόβου καί τοῦ Ζαγοριοῦ *(Μπόγκας* Α-380). Σχετ. εἶναι καί ἡ λ. *τάγιο* (τό)= γρήγορη καί δυναμική δου-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

λειά ἀλλά καί ἄγριο ξυλοφόρτωμα ἤ προπηλάκισμα, (στερ. φρ. *τοὔδωκα ἕνα τάγιο).* Ἀκόμη ρ. *ταλιαρίζω* = κατακόβω, τεμαχίζω, σφάζω (στερ. φρ. *τονε ταλιάρισε μέ τό μαχαῖρι)* μεταφορ. ἀποστομώνω, «κόβω τό βήχα» κάποιου (στερ. φρ. *τόνε ταλιάρισα γιά τά καλά* Πβ. στερ. φρ. κοφτές, τσεκουράτες κουβέντες) καί οὐσ. *ταλιάρισμα* (τό) μέ τίς προαναφερόμενες σημασίες (Σούλι Μεσσην.) ὅπου ἔμεινε παροιμιακή ἡ φράση *(ν)τάλια βρέ σιδέρη!* γιά τόν ἄβγαλτο στήν κοινωνία, συνήθως τόν ξεκομμένο ὀρεσίβιο. Κατά τούς παραδότες, ἔτσι φώναξε τρομαγμένος ἕνας βουνίσιος («βλάχος») τοῦ πολύ παλιοῦ καιροῦ στόν μηχανοδηγό, ὅταν πρωτομπῆκε στό τραῖνο καί ἐκεῖνο ξεκίνησε τρέχοντας μέ θόρυβο. 125α. *φωνιάζει* (ΚΡ) ἰδιωματικός τύπος τῆς Κρητικῆς γλωσσικῆς προφορᾶς. Στόν στίχο 49 ὑπάρχει ὁ κοινός τύπος *φωνάζουν.* 127. *κόφτει* (Τ-Ρ-Β) 127α. *μεριάν του* (Τ-Ρ-ΚΡ) 130. *μπινίσι* (ΚΡ) 132. *σφαῖρα* (ΚΡ-Κ) 132α. *ἀπέκει* (Τ-Ρ-Κ-Β-ΚΡ) = ἀπ' ἐκεῖ ὅπως παρακάτω τό *παρέκει* (Τ-Ρ-Κ-Β-ΚΡ)= παρ' ἐκεῖ 133. *τρέχει* (ΚΡ) 134. *ντράκουλ* (Τ-Ρ-Β-ΚΡ)= θηρίο, δαίμονας (βλάχικη λέξη) 135. *ὅσο* (Τ-Ρ-Κ-Β) ἀφοῦ ὁ ἴδιος τύπος ὑπάρχει στήν ἀρχή τοῦ δεύτερου ἡμίστιχου 136. *ἀνθρῶποι* (Τ) 137. *γυρίζει* (Κ-ΚΡ) 137α. *ἐπάνωκάτω* (ΚΡ) 138. *κι'* (Ρ-Κ-Β) 138α. *ἀνάφτει* (Τ-Ρ-Κ-Β) 139 *ἀνακατεύονται* (Κ-ΚΡ) 141. *οὔ λάϊ ντράκουλ!* (ΚΡ) = βρέ τό θεριό! (βλάχικη φρ.) 142. *οὔ ντράκουλ σ' ἄρσε!* (ΚΡ)= βρέ τό θεριό κάηκε! (βλάχικη φρ.) 142α. Σαφῶς κατοπινή προσθήκη ἀποτελεῖ τό ὀκτάστιχο: *Δίκαιον ἔχεις, ὦ κύρ Παχώμη (...) Λοιπόν ὀγλήγορα σύρε στή χώρα!* (Τ-Ρ-Κ-Β). Ἀποτελεῖ τό «ἀκροτελεύτιον δίδαγμα» πού ἔμπαινε σέ σατιρικά–συμβουλευτικά στιχουργήματα ἐκείνου τοῦ καιροῦ. Θυμίζει κάπως τό πολύμορφο ἐκεῖνο «Πίσκοπε τοῦ Δαμαλᾶ» πού διαμορφώθηκε σέ πολλές παραλλαγές, ἐπειδή ὁ κάθε παραδότης του ἤθελε νά ἀποθανατίσει καί τήν δική του στιχουργική ἄποψη.

ΧΡΗΣΤΟΣ Κ. ΡΕΠΠΑΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΓΙΩΤΑΣ ΠΑΡΘΕΝΙΟΥ

Ημιδιατομή τενόντων

Έβρεχε άπόψε·
είχε μια θλίψη. Όλα είναι εντάξει
στο χειρουργείο. Όλοι ήταν εκεί· οι γιατροί,
το ποίημα πίσω απ' το άγαλμα.

Μη δείς τη βέρα μου, η βροχή.

Είναι κάτι νύχτες

Είναι κάτι νύχτες
που δε βρίσκω τα χέρια μου·
είναι κάτι νύχτες που δε βρίσκω τη θηλή μου.
Δώστε μου πίσω τα χέρια μου,
δώστε μου πίσω τη θηλή μου·
τον ακριβό νεκρό δώστε μου πίσω

να προλάβω πρέπει.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

† Ἀρχιμ. ΦΙΛΑΡΕΤΟΥ ΒΙΤΑΛΗ

Η ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΑΓΙΑΣ ΠΕΛΑΓΙΑΣ ΚΑΣΤΡΟΣΥΚΙΑΣ ΠΡΕΒΕΖΗΣ

(ἱστορικά στοιχεῖα – κείμενα)

Προοίμιον

Ἡ πάλαι ποτέ διαλάμψασα Ἱερά Μονή τῆς Ἁγίας Πελαγίας, Καστροσυκιᾶς Πρεβέζης, ἀφοῦ ἐπανῆλθε δι' ἀποφάσεως καί ἐνεργείας τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Νικοπόλεως Στυλιανοῦ εἰς τήν πνευματικήν καί διοικητικήν δικαιοδοσίαν τῆς Ἱ. Μητροπόλεώς μας, καί ἐπεσκευάσθη, κατά τό δυνατόν, ὁ ἱερός Ναός της καί μερικά εἰς ἐρειπιώδη κατάστασιν εὑρισκόμενα κελλία της, ἄρχισε νά ἑορτάζηται, κατ' ἔτος, ἐπισημότερον, τήν 3ην καί 4ην Μαΐου. Τότε, πρός κάλυψιν ἰδίας λειτουργικῆς ἀνάγκης, κατ' ἐντολήν συνέθεσα – συνεπλήρωσα τήν Ἀσματικήν Ἀκολουθίαν τῆς Ἁγίας Πελαγίας, τήν ὁποίαν ἐνέκρινε κανονικῶς ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καί κατόπιν ἐξεδώσαμεν τύποις, τῷ 1978, εἰς τήν σειράν τῶν ἐκδόσεων τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Νικοπόλεως, ὁπότε καθιερώθη νά ψάλληται κατά τήν ἱεράν Πανήγυρίν Της.

Τότε μοῦ ἐζητήθη νά συγγράψω καί τό ἱστορικόν τῆς Ἱερᾶς αὐτῆς Μονῆς. Καί ἐπελήφθην τοῦ ἔργου. Ἀλλ' ἦτο τοῦτο λίαν δυσχερές, ἐλλείψει στοιχείων καί ἱστορικῶν πηγῶν. Ὅσα ὅμως κατώρθωσα καί συνέλεξα, μάλιστα ἐκ τοῦ Ἀρχείου τῆς Ἱ. Μητροπόλεως, τά κατέγραψα. Καί ἤμην ἕτοιμος νά τά παρουσιάσω, ὡς μικράν τινα συμβολήν εἰς τήν Ἱστορίαν τῆς Μονῆς αὐτῆς, μέ τήν ἔνδειξιν «ἱστορικά στοιχεῖα καί κείμενα». Ἀλλά δέν ἐπρόλαβον τότε, λόγῳ ἀναχωρήσεώς μου ἐκ Πρεβέζης. Καί τό πράττω τώρα καθηκόντως.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Α΄

α. ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Ἡ σεβασμία Ἱ. Μονή τῆς Ἁγίας Πελαγίας, κειμένη κατά τό τμῆμα Τσαμοχωρίων τοῦ νομοῦ Πρεβέζης, συγκεκριμένα δέ κάτωθεν τοῦ χωρίου Καστροσυκιᾶ, εἰς ὡραιοτάτην τοποθεσίαν, ὁπόθεν ἀγναντεύεις, ἐνώπιόν σου ἐκτεινόμενον, τό ἀπέραντον Ἰόνιον πέλαγος, χαρακτηρίζεται ὡς «ἀρχαιοτάτη» κατά τόν ἱστοριογράφον καί τῆς περιοχῆς ταύτης Μητροπολίτην ποτέ Ἄρτης καί Πρεβέζης Σεραφείμ Α΄, τόν Βυζάντιον, ἕλκοντα ὅμως ἐκ Νάξου τῶν Κυκλάδων τήν καταγωγήν[1]. Βεβαιοῦται, πάντως ὅτι «ἀνεκαινίσθη κατά τό ἔτος 1613». Χρονολογοῦνται δέ καί διασώζονται ἐπιγραφαί καί ἄλλων ἐπισκευῶν της, ἀνακαινίσεων κλπ., ὅπως εἰς τόν Ἱ. Ναόν της ἐξωτερικῶς ἄνωθεν τῆς κόγχης τοῦ Ἱεροῦ «1745» καί εἰς τό ὑπέρθυρον τῆς εἰσόδου του, τό ἔτος «1894». Ἐξ ἄλλου ὁ αὐτός διαπρεπής Ἀρχιερεύς Σεραφείμ ἀναγράφει, ὅτι ἔγινε καί τό ἔτος 1795 ἐπισκευή «εὐεργετικῇ συνδρομῇ καί βοηθείᾳ τοῦ καπετάν Γιαννάκη Γιώργη».

Μία ἄλλη ἐπιγραφή διασώζεται εἰς τήν ἁγίαν Πρόθεσιν, ἐντός τοῦ Ἁγ. Βήματος, ἀναφερομένη εἰς τό γεγονός τῆς ἁγιογραφήσεώς της. Καί παραθέτει, πρός διαρκῆ μνημόνευσιν Δίπτυχα ὀνομάτων, πού προφανῶς συνέβαλον εἰς αὐτήν, ζώντων καί κεκοιμημένων. Τήν παραθέτομεν ὡς ἔχει:

1888 μηνός Ὀκτωβρίου πρώτι ἱστορίθη ἡ πρόθεσις παρά τοῦ ἡγουμένου κύρ Χρισάνθου ἱερομονάχου ἐκ Μονῆς Πελαγίας.

Ζ(ώντων)

Νεοφύτου, Χρυσάνθου ἱερομονάχων.

---

1. Βλ. ἔργον τοῦ *Σεραφείμ Βυζαντίου*, Δοκίμιον ἱστορικῆς τινος περιλήψεως τῆς ποτέ ἀρχαίας καί ἐγκρίτου Ἠπειρωτικῆς πόλεως Ἄρτης καί τῆς νεωτέρας πόλεως Πρεβέζης, ἐν Ἀθήναις 1984. Πρβλ. καί *Βιτάλη Φιλαρέτου* Ἀρχ., Αἱ πρῶται ποιμαντορικαί ἐνέργειαι τοῦ Ναξίου Μητροπολίτου Ἄρτης Σεραφείμ Α΄, ἐπί ἐκκλησιαστικῶν καί ἐκπαιδευτικῶν ζητημάτων, ἐν Σύρῳ 1957, τοῦ *αὐτοῦ*, Τά ἐν Πρεβέζῃ ἀρχιερατικά δικαιώματα ἐπί Μητροπολίτου Σεραφείμ, ἐν «Βῆμα» Πρεβέζης 14 Ὀκτ. 1957, τοῦ *αὐτοῦ*, Κανονισμός διοικήσεως τῶν Ἱ. Μονῶν Ἄρτης καί Πρεβέζης, ἐν «Ἠπ. Ἑστία» 1967, τοῦ *αὐτοῦ*, Ἡ διά τά Σχολεῖα ποιμαντορική πρόνοια τοῦ Ἄρτης καί Πρεβέζης Σεραφείμ Α΄, ἐν «Σκουφᾶς» Ἄρτης, 1968, τοῦ *αὐτοῦ*, Τρεῖς ἀνέκδοτοι ἐπιστολαί προκρίτων Πρεβέζης πρός τόν Ἄρτης – Πρεβέζης Σεραφείμ Α΄, ἐν «Ἠπ. Ἡμερολόγιον», 1987.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Κεκοιμημένων

Ἰγνατίου Ἱερομονάχου
Ἀμβροσίου Ἱερομονάχου
Παϊσίου Ἱερομονάχου
Ἀγαπίου Μοναχοῦ
Συμεών Μοναχοῦ
Σωφρονίας Μοναχῆς
Ἀγαθῆς Μοναχῆς
Σωφρονίας Μοναχῆς

β. ΗΓΟΥΜΕΝΟΙ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ

Δέν ὑπάρχει βεβαίως πλήρης κατάλογος, ἀλλ' ἀναφέρονται σποραδικῶς ὀνόματά τινα Ἱερομονάχων καί μοναχῶν τῆς Μονῆς, πού ἡγουμένευσαν ἤ Ἱερέων πού ἤσκησαν καθήκοντα ἡγουμενικῆς ἐπιστασίας καί ἐπιτροπείας:

1. Μακάριος...(;)
2. Παΐσιος, Ἱερομόναχος, 1840[2].
3. Χρύσανθος, Ἱερομόναχος, 1850,1888[3].
4. Ἀγάπιος Τζαβίδης, Μοναχός, ἐπιστάτης 1849, ἡγούμενος 1872[4].
5. Καλλίστρατος, Μοναχός 1881[5].
6. Νικηφόρος Μακαντάνης... 1883;[6].
7. Σεραφείμ... 1899[7].
8. Δανιήλ... 1902[8].
9. Παπαπάνος, Ἱερεύς ἐκ τοῦ χωρίου Ρηνιάσης, ἡγουμενεύων ἐπίτροπος... 1893[9].
10. Παπα Ἀναστάσιος, Ἱερεύς, ἐκ τοῦ χωρίου Καμαρίνης, ἡγουμενεύων... 1897[10].

---

2. *Σεραφείμ*, Δοκίμιον..., σ. 260.
3. Εἰς τήν ἱεράν Πρόθεσιν, ἡ ἐπιγραφή.
4. *Α΄ Κῶδιξ* (1854-73), σσ. 76, 377.
5. *Κῶδιξ Α΄* Ἱ.Μ. Νικοπόλεως (1882-94), σσ.3 καί *Κῶδιξ Γ΄* τῆς Ἱ.Μ.Νικοπόλεως (1898),σσ. 75,77.
6. *Κῶδιξ Α΄* (1882-94), σσ. 72,73, «ὁ ἡγούμενος Νικηφόρος Μακαντάκης κακῶς διαχειρίζεται τήν περιουσίαν αὐτῆς καί ἴσως δι' αὐτό ἐπαύθη.
7. *Κῶδιξ Γ΄* (1898-94), σ.17.
8. *Αὐτόθι*, σελ. 117.
9. *Κῶδιξ Α΄* (1892-94), σελ. 275.
10. *Κῶδιξ Γ΄* (1898-10) σ.17.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

γ. ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ

Ὅταν ὑπῆρχε τακτικός καί κανονικός Ἡγούμενος, ὡς καί μοναστηριακή Ἀδελφότης, βεβαίως ἡ Μονή εἶχε διοίκησιν κανονικήν, πάντοτε ὑπό τήν ἐποπτείαν τῆς Ἱ. Μητροπόλεως. Ἀλλ' ὅταν δέν ὑπῆρχε, τότε ἀνετίθετο παρ' αὐτῆς ἡ ἐπιστασία—διοίκησις εἰς πλησιοχώρους Ἱερεῖς καί ἐκλελεγμένους ἐπιτρόπους. Οἱ τελευταῖοι ἐξελέγοντο ἐπί ὁρισμένῃ θητείᾳ. Ἐτέλουν δ' οὗτοι ὑπό τήν ἄμεσον ἐποπτείαν τοῦ οἰκείου Ἱεράρχου καί τῆς παρ' αὐτῷ Δημογεροντίας. Περί αὐτό σαφῶς ὁμιλοῦν ὁρισμένα διασωθέντα κείμενα, τά ὁποῖα θά παρατεθοῦν εἰς τό δεύτερον μέρος τοῦ παρόντος μελετήματος.

δ. ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Τά τοιαῦτα, ἀκίνητα ἤ κινητά, τῆς ὑπ' ὄψιν Ἱ. Μονῆς ἀναφέρεται ὅτι ἦσαν ἄλλοτε πολλά καί ἀξιόλογα. Δηλ. διέθετε ἡ Μονή πολλάς καλλιεργησίμους γαίας, ὡς καί πολλά ποίμνια διαφόρων ζώων. Ἐκ τῶν ὑπ' ὄψιν μας στοιχείων βλέπομεν, ὅτι αὐτήν τήν ἐποχήν διέθετε: 1)Μίαν οἰκίαν εἰς τήν ἐνορίαν Ἁγ. Βασιλείου πόλεως Πρεβέζης. 2)Γαίας διαφόρους εἰς περιοχήν τῆς Καστροσυκιᾶς. 3)Ἀλευρόμυλον, κατά τό ἥμισυ, εἰς θέσιν Βαθύλακκα. 4)Ἀλευρόμυλον ἐπίσης, κατά τό ἓν τρίτον, εἰς Μυρσίνην, κατά τήν θέσιν Λιθιά. 5) Ἕνα λεμονεῶνα. Καί 6)Ποίμνιον ἐκ βοῶν καί αἰγοπροβάτων. Διά τά κινητά τώρα δέν ὑπάρχει καμμία ἐπίσης καταγραφή, εἰς εἰκόνας, κειμήλια ἄλλα, σκεύη κλπ.

ε. ΚΟΙΝΩΦΕΛΗΣ ΔΡΑΣΙΣ

Ἐξ ὅσων γνωρίζομεν ἀπό πηγάς ἀψευδεῖς καί ἡ Μονή αὐτή τῆς Ἁγίας Πελαγίας συνέβαλεν ὁπωσδήποτε, τό κατά δύναμιν, εἰς ἔργα θεοφιλῆ καί κοινωφελῆ. Δηλ. συμπαρίστατο εἰς ὅλας τάς, διά τόν χειμαζόμενον ἐν μέσῃ Ἐνετοκρατίᾳ ἤ Τουρκοκρατίᾳ χριστιανικόν λαόν, εὐεργετικάς δραστηριότητας τῆς Ἱ. Μητροπόλεως, ἰδίᾳ δέ εἰς τήν οἰκονομικήν ἐνίσχυσιν καί κατά δύναμιν ἐπιχορήγησιν τῶν Σχολείων καί τῶν διδασκάλων των τῶν γύρω αὐτῆς χωρίων: Καστροσυκιᾶς, Ρηνιάσης (Ριζῶν)[11]. Ἐνδεικτικῶς εἰς τό δεύτερον μέρος τοῦ

11. Βλ. *Βιτάλη Φιλαρέτου* Ἀρχ., Ἡ διά τά Σχολεῖα ποιμαντορική πρόνοια τοῦ Ἄρτης καί Πρεβέζης Σεραφείμ Α', ἐν «Σκουφᾶς», ἔτ. 1968, *τοῦ αὐτοῦ*. Εἰδήσεις γιά τά

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

παρόντος θά ἴδωμεν ἕν κείμενον ἐξ ἀπολογισμοῦ τῶν ἐτῶν 1865-1880[12].

στ. ΔΙΑΛΥΣΙΣ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ

Μέ τήν ἀψυχολόγητον ἐνέργειαν τοῦ ψηφισθέντος Νόμου 2508/1920 καί τήν βάσει τούτου ἀπόφασιν (19.6.1928) τῆς πρός τοῦτο διορισθείσης Ἐπιτροπῆς εἰς τήν Πρέβεζαν, καί ἡ Ἱ. Μονή αὐτή τῆς Ἁγίας Πελαγίας διελύθη ἀσεβῶς καί ἀστόργως. Ἄν δέν ὑπῆρχον τά ἱερά αὐτά μοναστήρια καί εἰς τήν περιοχήν αὐτήν κατά τήν ζοφεράν ἐκείνην ἐποχήν, πῶς καί ποῦ ὁ χριστιανικός Λαός θά εὕρισκε παρηγορίαν, ἀνακούφισιν, βοήθειαν στοργικήν, ἀναψυχήν καί ποικιλότροπον ἐνίσχυσιν, καταφυγήν; Καί ἔπρεπε τά εὐεργετικά αὐτά Παλλάδια τοῦ Γένους νά γνωρίσουν μετέπειτα ἐκ μέρους τοῦ ἐλευθερωθέντος καί διά τῆς τεραστίας αὐτῶν συμβολῆς ἑλληνικοῦ κράτους τοιαύτην ἀχάριστον μεταχείρησιν; Δέν ἐγνώριζε –καί δέν γνωρίζει– ἄραγε τό ἀρχαῖον ἑλληνικόν ἀπόφθεγμα, ὅτι «τῇ ἀχαριστίᾳ ἕπεται ἀναισχυντίᾳ»;

Ἐν πάσῃ περιπτώσει. Ἡ Ἱ. Μητρόπολις Νικοπόλεως δέν συνήργησεν εἰς τό θρησκευτικόν καί ἐθνικόν αὐτό ἔγκλημα. Τήν εὐθύνην ὡς ἠθικός αὐτουργός, ἐπωμίσθη εἰς τό ἀκέραιον ἡ τότε ἑλληνική, δυστυχῶς, κυβέρνησις. Ἔτσι ἡ Νομαρχία Πρεβέζης, μέ τό ὑπ. ἀριθ. 10509/20.12.1930 ἔγγραφον τοῦ Νομάρχου Δ. Μπριστογιάννη πρός τόν Ἐπιθεωρητήν Δημ. Σχολείων Πρεβέζης διέταξε καί ἔγινε βιαία κατάληψις ὅλων τῶν Ἱ. Μονῶν, ἐπομένως καί τῆς Ἁγίας Πελαγίας, μεθ' ὅλων τῶν περιουσιακῶν των στοιχείων, ὑπό τῶν πέριξ ἑκάστης Σχολείων. Καί οὕτω ὑπήχθη ἡ Μονή τῆς Ἁγίας Πελαγίας εἰς τά Δημ. Σχολεῖα Καστροσυκιᾶς καί Ριζῶν, τά ὁποῖα νέμονται ἔκτοτε τήν περιουσίαν των, ἐνῶ ὁ Ναός καί τό ὅλον μοναστηριακόν συγκρότημα ἀφέθησαν εἰς πλήρη ἐγκατάλειψιν...[13]

σχολεῖα Πρεβέζης ἐπί Τουρκοκρατίας, εἰς «Πρεβεζιάνικα Χρονικά», ἔτ. 1978.

12. *Κατάστιχον...*, σελ. 8-129.

13. Βλ. *Βιτάλη Φιλαρέτου* Ἀρχ., Ἡ Ἱερά Μονή Ζαλόγγου, ἐν Ἀθήναις 1959, σελ. 79-100. Πρβλ. *Οἰκονόμου Φ.*, Ἡ ἐν Νικοπόλει καί Πρεβέζῃ Ἐκκλησία ἀπό τῆς πρώτης διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, Ἀθῆναι 1973, σσ. 64-66, 70.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Β΄

α. «Ὁ ἐπιστάτης τοῦ ἱεροῦ Μοναστηρίου τῆς ἁγίας Πελαγίας Ἀγάπιος Μοναχός ἐπαρουσίασεν ἡμῖν ἔγγραφον ἐμμάρτυρον ὑπό ἡμερομηνίαν 30 Δεκεμβρίου 1849 ἔτους, διά τοῦ ὁποίου ἡ Θεοδώρα Κολοφωτιά ὑποχρεοῦται νά πληρώσῃ δι' ἐνοίκιον τοῦ ὁποίου κατώκει ὀσπιτίου γρ. 30 κειμένου εἰς τήν ἐνορίαν τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, ἀφιερωθέντος πρό χρόνων εἰς τήν ἱεράν ταύτην Μονήν παρά τῆς μακαρίτιδος Κατέρως Ματζαβίνη, καί ἐπειδή ὁ ἐν αὐτῇ οἰκῶν υἱός τῆς διαληφθείσης Θεοδώρας Θωμᾶς Κολοφωτιᾶς ἀποποιεῖται τήν ἐτησίαν ταύτην πληρωμήν, ἐξητήσατο τήν συνδρομήν τῆς Ἱ. Μητροπόλεως. Ἀλλ' ἐπειδή καί μετακαλεσάμενοι αὐτόν ἐπληροφορήθημεν ὅτι πενεστάτης καταστάσεως ὑπάρχει, καί εἰς οὐδέν ἄλλο μέρος νά μετωκήσῃ ἀδυνατεῖ, διά τοῦτο οἰκτῳ καί εὐσπλαγχνίᾳ φερόμενοι ἀπεφασίσαμεν νά διαμείνῃ ἐν τῇ οἰκίᾳ ταύτῃ τῆς Ἱ. Μονῆς, πληρώνων ἐνόσῳ ζῇ ἀνά 12 γρ. κατά ἑξαμηνίαν, μετά δέ τόν θάνατόν του ἡ Ἱ. Μονή δύναται νά κάμῃ χρῆσιν τοῦ ὀσπητίου τούτου, ὅπως βούλεται δίχα τῆς παραμικρᾶς ἄλλου ἐπεμβάσεως. Ἐφ' ᾧ καί δύω ὁμοίων ἐγγράφων τῆς ἐκκλησιαστικῆς ταύτης πράξεως γενομένων ἐδόθη ἀνά ἓν ἑνί ἑκάστῳ, τῷ τε ἐπιστάτῃ τῆς Ἱ. Μονῆς καί τῷ Θ. Κολοφωτιᾷ.

Θ. Κολοφωτιᾶς βεβαιῶ
Ὁ Ἄρτης Σωφρόνιος ἀποφαίνεται
Βασίλειος Δεβάρης, ὁ Οἰκονόμος
Κώστας Κακαμπίνης
Ἀθαν. Ἀθανασιάδης
Π.Χ. Μαμάτης»[14].

β. «12 Ὀκτωβρίου 1872.

Διά τοῦ παρόντος ἐνυπογράφου... ὁ ὑποφαινόμενος Γεώργιος ποτέ Νικολάου Γκανέλου ἀπό χωρίον Καστροσυκιάν, κατά τήν Λάμαριν, ἐνώπιον... (δηλῶ) ὅτι αἱ ἐν τῷ Ἱ. Μοναστηρίῳ τῆς ἁγίας Πελαγίας εἰς τό αὐτό χωρίον Καστροσυκιάν διάφοροι γαῖαι, μισός ἀλευρόμυλος κατά τόν Βαθύλακκον, καί ἓν τρίτον ἀλευρομύλου κατά τήν Λιθιάν εἰς τήν Σιντικλιάν, καί ἕνας λεμονεών, ὡς διαλαμβάνει... εἶναι τῆς Πελαγίας. Ὁμολογῶ... τῆς ἱερᾶς Μητροπόλεως καί ὑπογράφεται.

14. *Α΄ Κώδιξ*... (1854-73), σελ. 76.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Γεώργιος Κ. Γκανέλου βεβαιώνω.
ἀγράμματος ὤν ὁ ἡγουμενεύων Ἀγάπιος Μοναχός Τζαβίδης ἐπέθετο τό Σημεῖον τοῦ Σταυροῦ †.
Ὁ ἡγούμενος τοῦ Ζαλόγγου Αγαθάγγελος μαρτυρῶ
ἡγούμενος τῆς Μονῆς Λεκατσᾶ Χρύσανθος
ὁ ἡγούμενος Κοζυλιώτης Χαρίτων μαρτυρῶ Βασ. Μιχ...
† ὁ τοῦ ἁγίου Ἄρτης Ἐπίτροπος Οἰκονόμος Γεώργιος
Οἱ Δημογέροντες
Ἀθαν. Ἀθανασιάδης
Περ. Μαρίνος Λουρόπουλος»[15].

γ. «Συνεδρίασις 2 Ἰουλίου 1893 (τῆς ἐκκλησιαστικῆς Δημογεροντίας Πρεβέζης).

...Α΄ Ἀνεγνώσθη ἡ ἀπό 25 Ἰουνίου ἐ.ἔ. πρόκλησις εἰς ἀγωγήν τοῦ ἐκ τοῦ χωρίου Συντικλιᾶς (νῦν Μυρσίνης) Σωτηρίου Ντίνου ἐκθέσαντος ὅτι πρό ἑνός ὡς ἔγγιστα ἔτους ἀποθανόντος ἀκλήρου καί ἀδιαθέτου τοῦ ἀδελφοῦ του Σπυρίδωνος, οἱ ἐπίτροποι τῆς Ἱ. Μονῆς Πελαγίας Παπαπάνος Ἱερεύς καί Ἰωάννης Γεροκολιός ἔλαβον εἰς τήν κατοχήν των αὐθαιρέτως τήν ὑπ' ἐκείνου καταληφθεῖσαν περιουσίαν συγκειμένην ἀπό 45 αἰγοπρόβατα καί ἕξ ἀγελάδας μετά δύο δαμάλεων, λόγῳ δῆθεν ὅτι ὁ ἀποβιώσας ἀδελφός του ἐκληροδότησεν αὐτά εἰς τήν ἥν ἐπιτροπεύουσι Μονήν. Προκαλεῖ ὅθεν τούς ἀνωτέρω ἐπιτρόπους, ἵνα ἐντός 15 ἡμερῶν ἀπό τῆς κοινοποιήσεως τῆς παρούσης ἀπευθύνωσι κατ' αὐτοῦ ἀγωγήν, ἄλλως παρελθούσης τῆς προθεσμίας ἀπράκτου νά ἐμφανισθῶσιν εἰς συζήτησιν καί ἐξαιτεῖται νά κηρυχθῶσι παραγεγραμμέναι αἱ ἀξιώσεις των καί καταδικασθῶσιν εἰς τά ἔξοδα.

Ἡ Δημογεροντία λαβοῦσα ὑπ' ὄψει ὅτι ὁ Σωτήριος Ντῖνος δέν εἰσήγαγε κυρίως ἀγωγήν, ἀλλά πρόκλησιν εἰς ἀγωγήν, θεωρεῖ ταύτην ἀπαράδεκτον...

Ὁ Πρόεδρος — Τά μέλη
† Ὁ Νικοπόλεως Κωνσταντῖνος — .....»[16]

15. *Α΄ Κῶδιξ*, σσ. 377-378.

16. *Κῶδιξ Α΄* πρακτικῶν τῆς Δημογεροντίας τῆς Ἱ.Μ. Νικοπόλεως (1882-94), σελ. 275.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

δ. «Ἐν Πρεβέζῃ σήμερον τήν 23ην Δεκεμβρίου τοῦ 1896 ἔκτου ἔτους ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος Δευτέραν συνελθοῦσα ἡ Δημογεροντία ὑπό τήν προεδρείαν τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου κ.Γαβριήλ συνεσκέφθη ἐπί τῶν ἑξῆς:

Συνεπείᾳ παραπόνων γενομένων τῇ Αὐτοῦ Σεβασμιότητι ἐκ τῶν χωρικῶν τῆς Καστροσυκιᾶς περί τῆς ἐξελεγχθείσης διαχειρίσεως τῶν λογαριασμῶν τῆς Ἱ. Μονῆς Ἁγίας Πελαγίας, ὅτι ὑπάρχουσιν καταχρήσεις ἐν τῇ διαχειρίσει τῶν κτημάτων τῆς ἐν λόγῳ Μονῆς, ἵνα ἐμφανισθῶσιν εἰς τήν Ἱ. Μητρόπολιν μετά τήν τρίτην ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων, ἵνα δώσωσιν πληρεστέρας πληροφορίας περί τῆς διαχειρίσεως τῶν λογαριασμῶν τῆς Μονῆς, καί ἀπεφασίσθη, ὥστε μετά τήν ἐκ νέου ἐξέλεγξιν τῶν λογαρισμῶν νά γίνῃ σύσκεψις ἐάν πρέπει νά ἐνοικιασθῶσι τά κτήματα τῆς ἐν λόγῳ Μονῆς ἤ ὄχι»[17].

ε. «Ἐν Πρεβέζῃ σήμερον τήν 3ην Ἰανουαρίου τοῦ 1897 συνῆλθεν ἡ Δημογεροντία ὑπό τήν προεδρείαν τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου κ. Γαβριήλ, ἵνα ἀναθεωρήσῃ τούς λογαριασμούς τῶν ἐπιτρόπων τῆς ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίας Πελαγίας Καστροσυκιᾶς συμφώνως μέ τό ὑπό ἡμερομηνίαν 23 Δεκεμβρίου τοῦ 1896 πρακτικόν.

Προσκληθέντων δέ τῶν ἐπιτρόπων τῆς ἄνω Μονῆς Ἱερέως Πάνου καί Ἰωάννου Γεωργίου καί παρουσιασθέντων ἐν τῷ καταστήματι τῆς Ἱ. Μητροπόλεως, ἀφοῦ ἀνεθεωρήθη ὁ λογαριασμός των καί ἐλήφθησαν αἱ ἀπαιτούμεναι πληρέστεραι πληροφορίαι ἀπεφασίσθη, ὥστε οἱ ἐν λόγῳ ἐπίτροποι νά μείνωσι ὡς τοιοῦτοι, ἕως ὅτου θά ληφθῶσι τά γενικά περί Μονῶν μέτρα...»[18].

στ. «Συνεδρίασις τῆς 6 Ἀπριλίου 1899

... Α) Μονή Ἁγίας Πελαγίας, «περί διορισμοῦ ἐλεγκτῶν τῶν λογαριασμῶν αὐτῆς».

Ἔλαβε ὑπ' ὄψιν ὅτι μέχρι σήμερον ἕνεκα τῆς διαφωνίας τῶν χωρίων τῶν ἀναμιγνυομένων εἰς τήν ἐκλογήν τῆς ἐπιτροπείας τῆς ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίας Πελαγίας, δέν διωρίσθη ἐπιτροπή καί ἡ κατά τόν Ἰανουάριον τοῦ 1897 διορισθεῖσα Ἐπιτροπή δέν ἔδωκε λόγον τῆς διαχειρίσεώς της μετά τοῦ τότε ἡγουμενεύοντος Παπᾶ Ἀναστα-

17. *Κῶδιξ Β'*, ἐπίσης (1894-98), σσ. 75-76.
18. *Κῶδιξ Β'*, σελ. 77.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σίου ἐκ Καμαρίνης, ἐπίσης δέν ἐξηλέγχθη ἡ διαχείρισις κατά τόν πόλεμον τοῦ Σεβασμιώτατου Μητροπολίτου, ὡς καί ἡ ἀπό τοῦ πολέμου μέχρι σήμερον διαχείρισις τοῦ νῦν ἡγουμενεύοντος κ. Σεραφείμ. Ἐπειδή δέ διατυποῦνται κατά τοῦ νῦν ἡγουμενεύοντος τούτου κατηγορίαι παρά τῶν Καστροσυκιωτῶν περί τῆς διαχειρίσεώς του ὡς ἀσώτου καί ἐπιζημίου διά τήν Μονήν, ἡ Δημογεροντία ἀποφασίζει παμψηφεί ὅπως προσκληθῶσιν οἵ τε πρώην ἐπίτροποι μετά τοῦ Ἡγουμενεύοντος παπα Ἀναστασίου, ὡς καί ὁ νῦν ἡγούμενος, ἵνα ὑποβάλωσι ἐντός τῆς ἑβδομάδος ταύτης εἰς τό Γραφεῖον τῆς Δημογεροντίας τούς λογαριασμούς τῶν διαχειρίσεων, διορίζει δέ ἐλεγκτάς τούς κ.κ.Νικόλαον Ἀναστ. Νάτσην καί Ἀθαν. Παπα Ἀναστασίου ἐκ Καστροσυκιᾶς, οἵτινες μετά τοῦ ἐκ τῶν Δημογερόντων κ. Κ.Τόλια καί τοῦ Γραμματέως τῆς Δημογεροντίας ἐξελέγξαντες τούς λογαριασμούς τῶν ἀνωτέρω, ὡς καί τούς λογαριασμούς τοῦ Σεβ. μητροπολίτου, ὑποβάλωσιν ὅ,τι τάχιον ἔκθεσιν περί τῆς διαχειρίσεως τούτων, ὡς καί περί τῆς ἐν γένει οἰκονομικῆς καταστάσεως τῆς Μονῆς, ἐπιφυλάσσεται δέ ἡ Δημογεροντία μετά τήν ὑποβολήν τῆς ἐκθέσεως ταύτης νά διορίσῃ ἐπιτροπήν καί νά ἀποφασίσῃ περί τοῦ Ἡγουμένου»[19].

ζ. «Συνεδρίασις 9ης Ἀπριλίου 1901.

Ὑπό τήν προεδρείαν τῆς Α. Σεβασμιότητος τοῦ Μητροπολίτου κ.Κοσμᾶ συνῆλθε ἡ Δημογεροντία συγκειμένη ἐκ τῶν ὑποφαινομένων αὐτῆς μελῶν ἵνα συσκεφθῇ ἐπί τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τῆς Μονῆς Ἁγίας Πελαγίας Καστροσυκιᾶς.

Προσκληθείσης καί παρισταμένης τῆς Ἐπιτροπῆς, πρό τῆς ἐξελέγξεως τῶν λογαριασμῶν ἐγένετο συζήτησις περί τῆς πωλήσεως τῶν ζώων καί διαθέσεως τοῦ προϊόντος αὐτῆς καί ἀφοῦ ἐκ τῶν πληροφοριῶν τῆς ἐπιτροπῆς ἐγνώσθη ὅτι τό εἰσόδημα τῶν ζώων δέν ἀνταποκρίνεται εἰς τά ἔξοδα αὐτῶν, ἀπεφασίσθη ὡρισμένως ἵνα ἀπό σήμερον μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου πωληθῶσι τά τε ἀγελάδια καί αἰγίδια εἴτε ὁλικῶς εἴτε τμηματικῶς, τῇ ἀδείᾳ τῆς Μητροπόλεως πάντοτε καί τό προϊόν παρακατατιθέμενον εἰς τόν ἐκ τῶν δημογερόντων κ.Γ. Περδικάρην διατεθῇ ἐν καταλλήλῳ εὐκαιρίᾳ εἰς ἀγοράν κτήματος ἀκινήτου προσοδοφόρου. Γενομένης σκέψεως περί τοῦ περιβολίου, ἐπειδή ἀφ' ἑνός μέν κατά τάς πληροφορίας τῆς ἐπιτροπῆς, ὁ Ἠλίας Κοκουβάγιας

19. *Κῶδιξ Γ'* (1898-1910), σελ. 17.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μεθ' οὗ συνεφωνήθη ἀπό τόν παρελθόντα Φεβρουάριον μισακόν, ὑπεβλήθη εἰς δαπάνας, ἀφ' ἑτέρου δέ οὐδείς πλειοδότης ἐπαρουσιάσθη πρός ἐνοικίασιν, ἐνῶ πρό πολλῶν ἡμερῶν δημοπρατεῖται, διά ταῦτα ἐνεκρίθη ἵνα διά μέν τό παρόν ἔτος ἤτοι μέχρι τέλους Ἰανουαρίου 1902 διατηρηθῇ ἡ γενομένη συμφωνία μετά τοῦ Ἠλία Κοκουβάγια, ἐφεξῆς δέ ἐνοικιασθῇ ἐπί δημοπρασίᾳ. Τρίτον, ἀπεφασίσθη ἵνα τά χωράφια ἀπό τοῦ προσεχοῦς Σεπτεμβρίου δοθοῦν μισακά. Τέταρτον, διωρίσθη Καλόγηρος τῆς Μονῆς ὁ γέρων Δημήτριος Τζαμουράνης προχειριζόμενος παρά τῆς Α. Σεβασμιότητος εἰς Μοναχόν, ἄνευ τινος μισθοδοσίας. Πέμπτον, ἐνεκρίθη ἵνα μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου ἡ διαχείρισις γίνεται παρά τῆς αὐτῆς ἐπιτροπῆς ἤτοι τοῦ Νικ. Νάστου, Ἰω. Ντίνου καί Χαρ. Κώστα. ΣΤ'', Ἐπετράπη εἰς τήν ἐπιτροπήν, πρός πληρωμήν τῶν ἐπιτακτικῶν ἀναγκῶν τῆς Μονῆς, κυρίως τοῦ κτηματικοῦ φόρου, νά δανεισθῇ προσωρινῶς παρά τῆς ἐκκλησίας τῶν χωρίων Καστροσυκιᾶς περί τά δέκα εἰκοσόφραγκα. Ἡ ἐξέλεγξις δέ τῶν λογαριασμῶν τῆς Μονῆς ἀνετέθη εἰς τό Γραφεῖον, ὑποχρεουμένην νά δώση ἔκθεσιν τῶν ἐρευνῶν του.

Ὁ Πρόεδρος
† Ὁ Νικοπόλεως Κοσμᾶς

Τά μέλη
Δ. Μαυρογεώργης
Μιχ. Ζέλης
Γ. Περδικάρης
Ὁ Γραμματεύς
Α. Βακατάτσης»[20].

η. «Συνεδρίασις 14ης Ἰουνίου 1902.

Α) Ζήτημα Ἱ. Μονῆς Ἁγίας Πελαγίας.

Παραδοθέντων τῶν λογαριασμῶν τῆς διαχειρίσεως τῆς ἐπιτροπῆς καί τῶν Καλογήρων τῆς Ἱ. Μονῆς Ἁγ. Πελαγίας, ἀρχομένης ἀπό 11 Ἀπριλίου 1901 μέχρι 31ης Μαΐου 1902, καθ' ὃν τά μέν ἔσοδα ἀνέρχονται εἰς γρόσια 7702.35 40 τά δέ ἔξοδα εἰς γρόσια 7658.15 40 ὡς ἐν τῷ ἰδιαιτέρῳ βιβλίῳ τῶν Μονῶν ὑπάρχει κατακεχωρημένος ὁ λογαριασμός, πρός τῆς ἐξελέγξεως τούτων, ἐγένετο σκέψις περί τῆς ἐν γένει οἰκονομικῆς καταστάσεως τῆς Μονῆς. Ληφθέντος δέ ὑπ' ὄψει ὅτι δέν ἐφηρμόσθησαν τά πέρισυ ληφθέντα μέτρα περί ἐκποιήσεως τῶν ζώων

20. Κώδιξ Γ' (1898-1910), σελ. 69-70.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τῆς Μονῆς κλπ. ἀπεφασίσθη ὅπως σχηματισθῇ ἀκριβής ἰδέα περί τῆς καταστάσεως, νά μεταβῇ ἐπί τόπου ὁ ἐκ τῶν δημογερόντων κ. Μιλτ. Κακαμπίνης, ὅστις μετά τοῦ παπα Πάνου ἐφημερίου τοῦ χωρίου Ρηνιάσης μελετήσῃ τήν ἐν γένει κατάστασιν, καταγράψῃ τήν κινητήν καί ἀκίνητον περιουσίαν τῆς Μονῆς, ἐρευνήσῃ τάς προσόδους καί τάς ἀνάγκας αὐτῆς, ἐξελέγξῃ τούς λογαριασμούς τῆς διαχειρίσεως καί ὑποβάλῃ ἔκθεσιν τῶν πεπραγμένων εἰς τήν Δημογεροντίαν, ἥτις ἐπιφυλάσσεται νά σκεφθῇ καί ἀποφασίσῃ ὁριστικῶς περί τῶν περαιτέρω.

Διά τόν κ. Μ. Κακαμπίνην ὡρίσθη ἀμοιβή γρ. ἑκατόν καταβαλλόμενα ἐκ τοῦ ταμείου τῆς Μονῆς»[21].

θ. «Συνεδρίασις 18 Ὀκτωβρίου 1902.

...Α) Μονή Ἁγίας Πελαγίας.

Ἐν προηγουμένῃ συνεδρίᾳ ἡ ἔντιμος Δημογεροντία ἀπεφάσισε τήν ἐκποίησιν τῶν αἰγιδίων τῆς ἱ. Μονῆς Ἁγίας Πελαγίας, ἀναθέσασα τήν φροντίδα περί εὑρέσεως ἀγοραστῶν τοῖς ἐκ τῶν μελῶν αὐτῆς κ.κ.Δ. Μαυρογεώργη καί Γ.Γκινάκα, οἵτινες ἐξετάσαντες εὗρον τοιούτους. Ἀλλ' ἐπειδή ἡ τιμή ἡ διδομένη παρ' αὐτῶν δέν εἶνε ἐπί τοῦ παρόντος συμφέρουσα, καί ἐπειδή παρά τοῦ ἡγουμένου τῆς ἐν λόγῳ ἱ. Μονῆς κ.Δανιήλ παρόντος, καί παρ' ἄλλων χωρικῶν κατά τήν περιοδείαν τῆς Α. Σεβασμιότητος, ἐγνώσθη ὅτι ἐάν ἡ ἐκποίησις αὐτῶν βραδύνῃ ἐπί ἕνα εἰσέτι μῆνα, τ.ἔ. μέχρις ὅτου γεννήσωσι, θά ἐκποιηθῶσιν εἰς τιμήν καλλιτέραν, διά ταῦτα ἀποφασίζει πρῶτον μέν νά εἰδοποιηθῇ ὁ ἡγούμενος τῆς ἱ. Μονῆς Λεκατσᾶ ἐάν δύναται νά δεχθῇ τάς αἶγας ταύτας νά μείνωσιν ἐπί ἕνα μῆνα πρός βοσκήν ἐν τῷ χώρῳ τῆς ἱ. Μονῆς Λεκατσᾶ, ἵνα μή ἀναγκασθῇ ἡ Μονή τῆς Ἁγίας Πελαγίας πρός ἐνοικίασιν ἰδιαιτέρου κισλᾶ ἐπιβαρυνομένη διά κονδυλίου οὐχί εὐκαταφρονήτου. Δεύτερον δέ οἱ ἐπιτετραμμένοι ἐκ τῶν κ. Δημογερόντων ἐν τῷ μεταξύ νά φροντίζωσι πρός εὕρεσιν τιμῆς καλλιτέρας.

Λόγου γενομένου περί ἐκλογῆς ἐπιτρόπων τῆς ἐν λόγῳ ἱ. Μονῆς ἐπειδή οἱ νῦν ὑπάρχοντες εἶχον ἐκλεχθῆ προσωρινῶς ἀπεφασίσθη νά ἐξετασθῶσι τά ἀρχαιότερα πρακτικά της Δημογεροντίας περί τοῦ τρόπου τοῦ διορισμοῦ αὐτῶν.

Ἀνεγνώσθη αἴτησις τοῦ Σωτ. Κωλέτση αἰτοῦντος τήν ἔγκρισιν

21. *Κῶδιξ Γ'*, σελ. 102-103.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

καί παροχήν ἀδείας τῷ Ἡγουμένῳ πρός ἐκποίησιν μιᾶς δαμάλεως ἀγορασθησομένης παρ' αὐτοῦ πρός ἐξόφλησιν τῶν ὅσων ἔχει λαμβάνειν παρά τῆς ἱ. Μονῆς Ἁγίας Πελαγίας. Ἡ ἔντιμος Δημογεροντία συσκεφθεῖσα ἐπειδή καί παρά τῆς προκατόχου Δημογεροντίας εἶχεν ἀποφασισθῆ ἡ πληρωμή τοῦ χρέους τούτου πρός τόν εἰρημένον Σ. Κωλέτσην διαταχθέντος μάλιστα τοῦ ἡγουμένου νά ἐνεργήσῃ τήν πληρωμήν μή πραγματοποιηθεῖσαν ὅμως ἕνεκα τῆς καταστάσεως τοῦ ταμείου τῆς Μονῆς, παρέχει τήν αἰτουμενην ἄδειαν, ἀναθέτουσα τήν ἐκτίμησιν τῆς δαμάλεως τῷ ἡγουμένῳ καί τοῖς μέλεσι τῆς προσωρινῆς ἐπιτροπῆς»[22].

ι. «Συνεδρίασις 29 Νοεμβρίου 1902.

...Β) Προσελθόντες οἱ πληρεξούσιοι τῶν χωρίων Μέγα Δένδρου καί Συντικλιᾶς Δημ. Τσόγκας. Χρ. Τζίμας. Σωτ. Ντῖνος καί Γεώργ. Γκίκας πρός ἐκλογήν ἐπιτρόπων τῆς ἱ. Μονῆς Ἁγίας Πελαγίας, ἐξελέξαντο ὡς τοιούτους ἐκ μέν τοῦ χωρίου Μ.Δένδρου τόν Χρ. Τζίμαν ἐκ δέ τοῦ χωρίου Συντικλιᾶς τόν Γ.Γκίκαν. Κατόπιν ἡ Δημογεροντία συνῳδά τῇ προηγουμένῃ αὐτῆς ἀποφάσει ἐξελέξατο ἐπιτρόπους ἐκ τοῦ χωρίου Καστροσυκιᾶς τούς Ἰω. Γεωργίου καί Ἰω. Ντῖνον ἅτε δέ μή ἐμφανισθέντων τῶν πληρεξουσίων τοῦ εἰρημένου χωρίου...»[23].

ια. «Συνεδρίασις 7 Φεβρουαρίου 1903.

...Γ) Ἀνεγνώσθη ἔκθεσις τοῦ ἡγουμένου τῆς ἱ. Μονῆς ἁγίας Πελαγίας ὑπό ἡμερομηνίαν 21ης Ἰαν. ἐ.ἔ., δι' ἧς οὗτος γνωρίζει ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου Καστροσυκιᾶς συλλαβόντες ἕνα βοῦν ἐκ τῶν ἀνηκόντων τῇ Μονῇ ἐπώλησαν αὐτόν ἀντί γροσίων 336 ἅτινα ἐχρησιμοποίησαν εἰς πληρωμήν τοῦ Διδασκάλου των καί τοῦ ζευγίτου. Ἡ Δημογεροντία λαβοῦσα ὑπ' ὄψιν τήν ἐν λόγῳ ἔκθεσιν ἀποφασίζει ἵνα καταδειχθῶσιν οἱ δράσται τῆς πράξεως ταύτης, ἐπειδή ὅμως ὁ εἰρημένος καλόγηρος κατ' οὐδένα τρόπον ἠθέλησε νά φανερώσῃ αὐτούς, διά τοῦτο παρακαλεῖ τήν Α. Σεβασμιότητα, ὅπως προσκαλεσαμένη τόν Διδάσκαλον τοῦ εἰρημένου χωρίου ἀναγκάσῃ αὐτόν ἵνα ὑποδείξῃ παρά τίνος ἔλαβε τά χρήματα»[24].

22. *Κῶδιξ Γ'*, σελ. 117.
23. *Κῶδιξ Γ'*, σελ. 121.
24. *Αὐτόθι*, σελ. 123.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ιβ. «Συνεδρίασις 28 Φεβρ. 1903.

...Β) Λόγου γενομένου κατόπιν περί τῆς ἐπιτροπῆς τῆς ἱ. Μονῆς Ἁγίας Πελαγίας, ἡ Δημογεροντία λαβοῦσα ὑπ' ὄψει τά περί καταρτισμοῦ τῆς ἐπιτροπῆς ταύτης προηγούμενα πρακτικά καθ' ἃ τά μετέχοντα τῆς ἐπιτροπῆς ταύτης χωρία ἀνέκαθεν ἦσαν τό Κανάλι καί ἡ Ρηνιάσα (σημ. Ριζά), ἀπεφάσισε τήν ἀντικατάστασιν τῶν ἐκ τῶν χωρίων Συντικλιᾶς καί Μεγ. Λένδρου ἐπιτρόπων: Ἐφ' ᾧ καί ἐκ μέν τῶν χωρίων Καστροσυκιᾶς προτάσει καί ὑποδείξει τῶν ὡς ἄνω προκρίτων διωρίσθησαν οἱ Δῆμος Σμπόνιας καί Ἰω. Γεώργης ἐκ δέ τοῦ χωρίου Ρηνιάσης προτάσει καί ὑποδείξει τοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ χωρίου παραστάντος πληρεξουσίου Φώτη Πρίφτη ὁ Γεώργιος Παπαπάνου. Ὅσον ἀφορᾷ δέ τόν ἐκ τοῦ χωρίου Καναλίου πληρεξούσιον διετάχθη τό Γραφεῖον ἵνα ἐνεργήσῃ τά δέοντα»[25].

ιγ. «Συνεδρίασις 19 Δεκεμβρίου 1904.

...ΣΤ[ον]). Μεθ' ὅ ἡ Α. Σεβασμιότης ἀνεκοίνωσεν ὅτι κατά τήν εἰς τήν ὡς ἄνω ἱ. Μονήν τῆς Ἁγίας Πελαγίας μετάβασίν της ἐνεφανίσθη ἐνώπιόν της ὁ ἐκ τοῦ χωρίου Τοπόλας (σημ. Χειμαδιοῦ) Δημήτριος Κώστας καί ἐδήλωσεν ὅτι ἀφιεροῖ εἰς τήν Μονήν ἑαυτόν καί πάντα τά ἀνήκοντα αὐτῷ ζῶα ἤτοι 44 πρόβατα καί 31 αἰγίδια τό προϊόν τῶν ὁποίων νά καρποῦται ἡ ἱ. Μονή ὑποχρεουμένης τῆς ἑκάστοτε ἐπιτροπῆς ἵνα διατρέφῃ αὐτόν καί τήν σύζυγόν του ἐάν καὶ αὕτη ἤθελε συγκατανεύσῃ ἵνα συναφιερωθῇ μετ' αὐτοῦ καί ὅτι πρός μείζονα ἀσφάλειαν συνετάγη τό προσῆκον ἔγγραφον κατατεθειμένον ἤδη εἰς τό Γραφεῖον τῆς ἱ. Μητροπόλεως. Ἡ Δημογεροντία λαβοῦσα γνῶσιν τοῦ ἐν λόγῳ ἐγγράφου ἐνέκρινεν ὅπως καταχωρηθῇ ἐν τῷ οἰκείῳ Κώδικι τῆς Ἱ. Μητροπόλεως, ἀντίγραφον δ' αὐτοῦ ἐπιδοθῇ εἴς τε τόν ἀφιερωθέντα Λημ. Κώνσταν καί εἰς τήν ἐπιτροπήν τῆς ἐν λόγῳ ἱ. Μονῆς»[26].

25. *Κῶδιξ Γ'*, σελ. 123.
26. *Αὐτόθι*, σελ. 142.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ιδ. Ἔσοδα – ἔξοδα Μονῆς Ἁγ. Πελαγίας.

«Μάρτιος 1865-1866. Ἡγούμενος Ἀγάπιος.
Ἔσοδα – Ἔξοδα 4.370 Γρ.
Τίποτε εἰς Ἡγούμενον – Διδάσκαλον[27].
Φεβρ. 1866 –Μάρτιος 1867. Ἡγούμενος ὁ αὐτός.
Ἔσοδα – Ἔξοδα 5.206 Γρ.
Τίποτε εἰς Ἡγούμενον – Διδάσκαλον
(Ὅλα δι' ἐπισκευάς καί ὑπηρέτας)[28].
Μάρτ. 1867 –Μάρτιος 1868. Ἡγούμενος Ἀγάπιος.
Ἔσοδα – Ἔξοδα 4.145.20.
Ὁμοίως (δι' ἐπισκευάς καί ὑπηρέτας)[29].
Μάρτ. 1868 –Μάρτ. 1869. Ἡγούμενος Ἀγάπιος.
Ἔσοδα – Ἔξοδα 5.351 Γρ.[30].
Ὁμοίως.
Μάρτ. 1869 –Μάρτ. 1870. Ἡγούμενος Ἀγάπιος.
Ἔσοδα – Ἔξοδα 3.604,10 Γρ.
Σχολεῖον Ρηνιάσης τῆς Μονῆς Γρ.100.
Σχολεῖον Καστροσυκιᾶς τῆς Μονῆς Γρ.150[31].
Μάρτ. 1870. –Φεβρ. 1871. Ἡγούμενος Ἀγάπιος.
Ἔσοδα – Ἔξοδα 3.911,30.
Σχολιάτικα Καστροσυκιᾶς καί Ρηνιάσης Γρ. 300[32].
Φεβρ. 1871 –Μάρτ. 1872. Ἡγούμενος Ἀγάπιος.
Ἔσοδα 5.262,20.
Σχολεῖον Καστροσυκιᾶς Γρ.200[33].
Μάρτ. 1872-1875. Ἡγούμενος Μοναχός Ἀγάπιος.
Ἔσοδα – Ἔξοδα: 13.471 Γρ.
Εἰς Σχολιάτικα Γρ. 600[34].

27. Κῶδιξ ἤτοι κατάστιχον ἰσολογισμῶν τῶν ἐν Πρεβέζῃ ἱερῶν Μοναστηρίων (1855-1881), σ. 8-9.
28. Αὐτόθι, σσ. 16-17.
29. Ἔνθ' ἀνωτ., σσ. 30-31.
30. Αὐτόθι, σσ. 34-35.
31. Ἔνθ' ἀνωτ., σσ. 44-45.
32. Αὐτόθι, σσ. 56-57.
33. Ἔνθ' ἀνωτ., σσ. 70-71.
34. Αὐτόθι, σσ. 96-97.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Μάρτ. 1875 – Μάρτ. 1876. Ἡγούμενος Ἀγάπιος.
Ἔσοδα – Ἔξοδα: 4.689.
Εἰς Σχολιάτικα Γρ. 200[35].
Μάρτ. 1876 – Μάρτ. 1877. Ἡγούμενος Ἀγάπιος.
Ἔσοδα – Ἔξοδα: 11.550[37].
Φέβρ. 1879 – Μάρτ. 1880.
Ἔσοδα – Ἔξοδα 5.912.
Σχολεῖον Καστροσυκιᾶς Γρ. 250[38]».

ιε. Ἀπόσπασμα ἐξ ἐκθέσεως Νομάρχου. Περιουσία Μονυδρίου Ἁγίας Πελαγίας (Καστροσυκιᾶς).

1. Ὑδρόμυλος χειμερινός.
2. Κῆπος μικρός (παρά τήν Μονήν).

Διωκεῖτο ὑπό Ἐπιτροπῆς ἐκ Καστροσυκιᾶς, προεδρευομένη ὑπό τοῦ ἑκάστοτε Μητροπολίτου.

Ἐν Πρεβέζῃ τῇ 21 Νοεμβρίου 1930
Ὁ Νομάρχης
Δ. Μπριστογιάννης».

Ἐπιλεγόμενα

Ὁ ἀναγνώστης μας θά ἐσχημάτισε, πιστεύομεν, μίαν εἰκόνα περί τῆς ὑπ' ὄψιν ἱ. Μονῆς τῆς Ἁγίας Πελαγίας Καστροσυκιᾶς Πρεβέζης, τόσον ἀπό τά παρατεθέντα ἱστορικά στοχεῖα, ὅσον καί ἀπό τά αὐθεντικά καί διαφωτιστικά κείμενα. Καί δέν ἦτο βεβαίως μεγάλη καί πλουσία μονή. Ἀλλ' ὁπωσδήποτε ἐκ τῶν ἐλαχίστων οἰκ. πόρων της ἐξεπλήρου τήν ὡραίαν ἑλληνορθόδοξον, κοινωφελῆ καί πατριωτικήν ἀποστολήν της. Διά δέ τήν καθόλου περιοχήν της ἦτο πράγματι ἕνας ἀκτινοβόλος φάρος, μία πηγή ἀνακουφίσεως καί παρηγορίας εἰς τά δίσεκτα ἐκεῖνα χρόνια τῆς ζοφερᾶς τουρκοκρατίας. Ἐκεῖθεν ἐξεπήγαζε διά τόν δεινῶς χειμαζόμενον χριστιανικόν λαόν μας ἡ ἀποσταμένη μεγάλη ἐλπίδα, ἡ ὁποία καί δέν διεψεύσθη.

35. *Ἔνθ' ἀνωτ.*, σσ. 106-107.
36. *Αὐτόθι*, σσ. 116-117.
37. *Ἔνθ' ἀνωτ.*, σσ. 122-233.
38. *Αὐτόθι*, σσ. 128-129.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Καιρός εἶναι, κατά ταῦτα, ὅπως προσέξωμεν οἱ πάντες, οἱ σύγχρονοι περίεργοι «νεοέλληνες», καί διά τῆς προσηκούσης τιμῆς, ἀγάπης, εὐγνωμοσύνης περιβάλωμεν τόν ἀτίμητον Μοναχισμόν τῆς Ἑλλάδος, τοῦ ὁποίου τά ἱερώτατα καί πανίερα σεβάσματα –αἱ Μοναί– ὡς μεγάλα προπύργια πατριωτισμοῦ, ὡς ὁρμητήρια ἀγωνιστῶν, ὡς ψυχοσωτήρια καταφύγια πάντων τῶν κεκοπιακότων καί τεθλιμένων τῆς ζωῆς, θά παραμένουν ἐσαεί *ὡς ἄχραντα προσκυνήματα τοῦ Ἔθνους μας*[39].

† Ἀρχ. ΦΙΛΑΡΕΤΟΣ ΒΙΤΑΛΗΣ

39. Βλ. *Βιτάλη Φιλαρέτου* Ἀρχ., Ὁ Ἑλληνορθόδοξος Μοναχισμός καί ἡ Παλιγγενεσία τοῦ Ἔθνους, ἐπί τῇ 150ετηρίδι τῆς Ἐθνεγερσίας, ἐκδ. τῆς ἐπί τοῦ Μοναχισμοῦ Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς, ἐγκρίσει τῆς Ἱ. Συνόδου, ἐν Ἀθήναις 1972, σελ. 54.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

THOMAS S. HUTCHISON

ΕΝΑΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ ΥΠΟ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΗΜΑΙΑ ΣΤΟ ΜΠΙΖΑΝΙ*

Τό 1913 ἐκδόθηκε στό Nashville, Tennessee τῆς Ἀμερικῆς ἀπό ἑλληνοαμερικανικό ἐκδοτικό οἶκο τό βιβλίο: «Ἕνας Ἀμερικανός στρατιώτης κάτω ἀπό τήν ἑλληνική σημαία στό Μπιζάνι», μέ συγγραφέα τόν T.S. Hutchison ἐν ἀποστρατεία ταξίαρχο-στρατηγό, τῆς ἐθνοφυλακῆς τοῦ Tennessee. Ἐπιγραμματικά χαρακτηρίζεται: «Μιά συγκινητική ἱστορία τῆς πολιορκίας τοῦ Μπιζανίου ἀπό τόν ἑλληνικό στρατό στήν Ἤπειρο κατά τή διάρκεια τοῦ πολέμου στά Βαλκάνια».

Ὁ συγγραφέας στήν ἀφιέρωσή του γράφει τά ἑξῆς:

«Πρός τούς φιλοπάτριδες Ἕλληνες ἥρωες, πού ἄφησαν τά σπίτια τους, τούς φίλους καί τή δουλειά τους στήν Ἀμερική γιά νά πᾶνε νά πολεμήσουν γιά τή γενέτειρά τους, στόν πόλεμο μέ τούς βάναυσους Τούρκους».

Τό βιβλίο ἀποτελεῖται ἀπό 261 σελίδες καί συμπληρώνεται μέ 48 φωτογραφίες, πολλές ἀπό τίς ὁποῖες εἶναι σπάνιες καί ἀξιόλογες. Ἀπό τόν πρόλογο τοῦ ἐκδότη καί τό κείμενο τοῦ συγγραφέα μεταφράστηκαν μερικά χαρακτηριστικά ἀποσπάσματα τοῦ βιβλίου, μέ ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες γιά τήν πολεμική κατάσταση τῆς ἐποχῆς στήν περιοχή τῆς Ἠπείρου καί στό μέτωπο τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ Μπιζανίου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

* Ἀποσπάσματα ἀπό τό ἔργο τοῦ *Thomas S. Hutchison*, An American soldier under the Greek flag at Bezanie, Nashville 1913.

Ὁ συγγραφέας Thom. S. Hutchison.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Πρόλογος τοῦ ἐκδότη

Ὁ συνταγματάρχης Thomas S. Hutchison ἀπό τό Tennessee ἔχει ἐπιστρέψει πρόσφατα ἀπό τήν Ἑλλάδα, ὅπου ὑπηρετοῦσε σάν ἐθελοντής στόν ἑλληνικό στρατό. Ἡ μακρά του *αὐτή* στρατιωτική ὑπηρεσία διαβάζεται σάν μυθιστόρημα.

. . . . . .

Οἱ ἐφημερίδες τῆς Ἑλλάδας καί τῆς Ἀμερικῆς ἔκαναν πολλά σχόλια γιά τόν Ἀμερικανό ἐθελοντή καί ἀναφέρθηκαν σ' αὐτόν ὡς τόν μοναδικό καί τόν μόνο ξένο ἀξιωματικό στό στρατό πού τοῦ ἐπιτράπηκε νά εἶναι μαζί μέ τόν ἑλληνικό στρατό στίς διάφορες μάχες μπροστά στά τουρκικά ὀχυρά.

Ἡ ἐφημερίδα Athens Times, πού κυκλοφοροῦσε στήν Ἀθήνα λέει: Ὁ συνταγματάρχης Hutchison εἶναι ἕνας ἄνθρωπος μεγίστης τιμῆς. Εἶναι φίλος τῆς Ἑλλάδας. Ἦρθε στήν Ἑλλάδα γιά νά πολεμήσει γιά τό δίκιο. Ὁ Ἀμερικανός στρατηγός T. Hutchison, πού στήν ἀρχή κατετάγη στό τάγμα τῶν Garibaldi πῆγε κατόπιν στόν τακτικό στρατό στήν Ἤπειρο. Πολέμησε σέ διάφορες συμπλοκές στό Μπιζάνι καί στήν τελευταία μάχη τραυματίστηκε ἀπό μιά σφαίρα καί γι' αὐτό τό λόγο ἀναγκάστηκε νά ἀφήσει τόν στρατό καί νά ἐπιστρέψει στήν Ἀμερική.

Ἡ ἐφημερίδα Patras Times, πού κυκλοφοροῦσε στήν Πάτρα λέει: «Ὁ Ἀμερικανός συνταγματάρχης Hutchison, πού ἦρθε στήν Ἑλλάδα καί πῆρε μέρος στόν πόλεμο προσκολλήθηκε στό 15ο πεζικοῦ καί πῆρε μέρος σέ διάφορες μάχες στό Μπιζάνι. Τραυματίστηκε καί ἐπέστρεψε στή Φιλιππιάδα καί βρίσκεται στό Νοσοκομεῖο».

Ἡ ἐφημερίδα Nashville Banner λέει: «Ὁ συνταγματάρχης Hutchison ἄν καί ἔμεινε στήν Ἑλλάδα μερικούς μῆνες, εἶχε πολυάριθμες ἐνδιαφέρουσες ἐμπειρίες γιά τίς ὁποῖες μιλάει μέ ἐνθουσιασμό καί εὐχαρίστηση καί ὅταν διηγόταν μερικές ἀπ' αὐτές στούς Ἕλληνες ἐπισκέπτες τό βράδυ τῆς Πέμπτης, ἡ ἐκτίμησή τους γι' αὐτόν δέν γνώριζε ὅρια.

Σέ μιά σύντομη προσφώνηση ὁ πρόξενος Παναγιωτόπουλος εἶπε στόν συνταγματάρχη, ὅτι ἔγραψε ἱστορία γιά τόν ἑαυτό του καί τούς Ἕλληνες καί ὅτι εἶναι διπλά ἀγαπητός σ' αὐτούς, ἐφόσον πῆγε στό μέτωπο κάτω ἀπό τήν δική τους σημαία καί τραυματίστηκε χάριν τοῦ σκοποῦ γιά τόν ὁποῖο ὁ στρατός τώρα πολεμᾶ. Τοῦ γνωστοποίησε ἀκόμη ὅτι καί μία ἐπίσημη ὑποδοχή, μέ μεγαλύτερη τελετή ἀπ' ὅτι

ΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

στήν ἐπίσκεψη, θά τοῦ δοθεῖ ἀπό τούς Ἕλληνες τήν ἡμερομηνία πού ὁ ἴδιος θά κανονίσει».

Ὁ συνταγματάρχης Hutchison, πού εἶναι παλαίμαχος τοῦ Ἰσπανο-Ἀμερικανικοῦ πολέμου, πῆγε στήν Ἑλλάδα σάν ἐθελοντής γιατί ἐπιθυμοῦσε νά δεῖ ἕναν Εὐρωπαϊκό πόλεμο. Διάλεξε τήν Ἑλλάδα σάν τή χώρα τῆς ἐκλογῆς του, πιστεύοντας ὅτι θά ἔπαιρνε μία καλύτερη ἰδέα γιά τούς πραγματικούς πολεμιστές τῶν συγκρούσεων στά Βαλκάνια. Λέει ὅτι δέν ἀπογοητεύτηκε καί μιλάει μέ σεβασμό καί ἐκτίμηση γιά τούς Ἕλληνες σάν ἕνας στρατιώτης καί πατριώτης.

. . . . . .

Οἱ Ἕλληνες εἶναι ἀτρόμητοι

Ὁ συνταγματάρχης Hutchison ἀναφέρει ἀναρίθμητες στιγμές πατριωτισμοῦ καί θάρρους τῶν Ἑλλήνων. Κατά τήν διάρκεια τῆς πολιορκίας τῶν Ἰωαννίνων εἶπε, ἤμουν αὐτόπτης μάρτυρας μιᾶς στιγμῆς ἐκπληκτικῆς τόλμης ἀπό μέρους δύο Ἑλληνίδων. Μία μέρα εἴδαμε μέ τά κυάλια δύο γυναῖκες νά κατεβαίνουν μία πλαγιά πού εἶχε σαρωθεῖ ἀπό πυροβολισμούς καί ὀβίδες ἀπό τά Τουρκικά ὀχυρά δραστικά, πού νομίσαμε ὅτι κανένα ἀνθρώπινο ὄν δέν θά μποροῦσε νά ἐπιζήσει. Παρακολουθώντας τίς εἴδαμε νά κατευθύνονται πρός τό λόφο, ὅπου πολεμοῦσε τό τάγμα μας. Ὅταν ἔφθασαν στό στρατιωτικό τμῆμα, εἶπαν ὅτι εἶχαν ἔρθει γιά νά φέρουν κουβέρτες γιά ἕναν γιό καί ἕναν ἀνηψιό. Εἶχαν τολμήσει νά βρεθοῦν σχεδόν μπροστά στόν θάνατο γιά τήν ἀνακούφιση τῶν δικῶν τους.

. . . . . .

Ἀπό τόν πρόλογο τοῦ συγγραφέα

Πρός τούς φιλοπάτριδες καί θιασῶτες τῆς ἐλευθερίας, πολίτες τῆς ἐλεύθερης Ἀμερικῆς.

Αἰσθάνομαι ὅτι εἶναι καθῆκον μου νά ἐπωφεληθεῖτε ἀπό τίς ἐμπειρίες μου καί τίς παρατηρήσεις μου ἀπό τόν ἑλληνικό λαό καί τή χώρα τους ὅπως τά εἶδα ὁ ἴδιος ὅταν ὑπηρετοῦσα στρατιώτης στόν Ἑλληνικό Στρατό στόν πόλεμο πού μαίνεται στήν Εὐρωπαϊκή Τουρκία μεταξύ τῶν συμμάχων τῆς Βαλκανικῆς – Ἑλλάδας, Βουλγαρίας,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Σερβίας καί Μοντενέγκρο – τῆς ὁμοσπονδίας πού μάχεται ἐναντίον τοῦ παλιοῦ της ἐχθροῦ, τῆς Τουρκίας. Καί εἰδικότερα θά σᾶς μιλήσω γιά τήν πίστη, τόν πατριωτισμό καί τό ἔνδοξο θάρρος τοῦ ἕλληνα στρατιώτη σάν πολεμιστή τήν ὥρα τῆς μάχης.

Εἶμαι πολύ περήφανος πού σᾶς γράφω γιά τούς βομβαρδισμούς καί τίς ἐπιθέσεις τοῦ ἑλληνικοῦ Στρατοῦ στίς διάφορες μάχες τῶν Ἰωαννίνων καί τίς ἐφόδους τους στά Τουρκικά ὀχυρά τοῦ Μπιζανίου. Τό φρούριο τοῦ Μπιζανίου εἶναι τό ἰσχυρό ὀχυρό πού προστατεύει τήν πόλη τῶν Ἰωαννίνων στήν ἐπικράτεια τῆς Ἠπείρου. Τά Γιάννενα βρίσκονται στά βουνά τῆς Τουρκίας στίς ὄχθες τῆς λίμνης τῶν Ἰωαννίνων καί ἐδῶ ὁ Τουρκικός Στρατός κάνει τήν τελευταία του καί ἀπελπισμένη προσπάθεια νά κρατήσει τή χώρα καί τούς ἀνθρώπους πού δικαιωματικά ἀνήκουν στήν Ἑλλάδα. Ὁ Τοῦρκος καί οἱ ὑποτακτικοί του ἔχουν κρατήσει αὐτόν τόν τόπο καί αὐτούς τούς ἀνθρώπους σέ ἴπια δουλεία γιά 500 περίπου χρόνια. Ὁ Τοῦρκος πρέπει νά φύγει εἶναι τό καλύτερο πού ἔχει νά κάνει. Λέν ἔχει θέση στόν πολιτισμό. Ἡ ἀνθρωπότητα καί ἡ σύγχρονη πρόοδος ἀπαιτοῦν νά ἀποσυρθεῖ στήν Ἀσία.

Ὁλόκληρη ἡ ὑπηρεσία μου στήν ἐκστρατεία ἦταν μέ τόν τακτικό στρατό τῶν Ἑλλήνων καί τούς Ἕλληνες ἐθελοντές, εἰδικά μέ τό 15ο Σύνταγμα τοῦ Ἑλληνικοῦ Πεζικοῦ καί τίς πυροβολαρχίες τοῦ Πυροβολικοῦ. Ὅταν ἤμουν ἀξιωματικός στό Τάγμα τῶν Garibaldi προσπαθώντας νά συναντήσω τό σῶμα τῶν Garibaldi στό Μέτσοβο πῆγα μέ τόν Ἑλληνικό Στρατό στά Γιάννενα καί παρέμεινα μαζί τους κατά τήν διάρκεια τῆς ἐπίθεσης κατά τῶν Τουρκικῶν ὀχυρῶν πού ὑπερασπίζονταν τήν πόλη τῶν Ἰωαννίνων. Εἶχα κάθε εὐκαιρία νά δῶ τήν συμπεριφορά τῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν κατά τήν διάρκεια τοῦ βομβαρδισμοῦ καί θά προσπαθήσω νά κινήσω τό ἐνδιαφέρον σας γι' αὐτή τήν ἱστορία.

. . . . . .

ΚΕΦ. VII

. . . . . .

Ἐκεῖνο τό ἀπόγευμα πήραμε μιά διαταγή ἀπό τήν Κυβέρνηση νά ἐπιβιβαστοῦμε στό ἑλληνικό πλοῖο «Φρόσω» καθώς τό καράβι κατευθυνόταν στό λιμάνι τῆς Πρέβεζας, ἀφοῦ εἴχαμε λάβει πληροφορίες ὅτι θά ἦταν ἀδύνατο γιά μᾶς νά πᾶμε στό Μέτσοβο μέσω τῶν Ἁγίων Σαράντα, καθώς οἱ Ἀλβανοί εἶχαν σηκώσει τά ὅπλα σ' αὐτό τό μέρος τῆς παραλίας καί θά ἦταν ἀδύνατο νά φθάσουμε στό Μέτσοβο μέσω

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τῶν Ἰωαννίνων, ἀφοῦ πιστεύαμε ὅτι ὁ Ἑλληνικός Στρατός μποροῦσε νά καταλάβει τά Γιάννενα σέ μερικές μέρες.

Πρίν ἐπιβιβαστοῦμε στό πλοῖο «Φρόσω», ὁ λοχαγός Frankel, ὁ ἀξιωματικός γιατρός τοῦ τμήματός μας, πῆγε σέ ἕνα ἀπό τά μεγαλύτερα φαρμακεῖα στήν Κέρκυρα καί ἐξασφάλισε μεγάλες προμήθειες ὅπως φάρμακα, ἐπιδέσμους καί χειρουργικά ἐργαλεῖα γιά νά χρησιμοποιηθοῦν στά Νοσοκομεῖα στήν Πρέβεζα. Ἀπό τήν στιγμή πού εἴχαμε τίς προμήθειες μαζί μας ἐπιβιβαστήκαμε στό «Φρόσω» καί ἀπομακρυνθήκαμε ἀπό τό λιμάνι.

Ἡ ἑπόμενη στάση ἦταν ἡ Λευκάδα, ἕνα ἀπό τά Ἰόνια νησιά. Αὐτό εἶναι τό νησί ὅπου λέγεται ὅτι ἡ Σαπφώ ἔπεσε στή θάλασσα. Τό πλοῖο ἔπρεπε νά ἀγκυροβολήσει στή Λευκάδα, καθώς ἦταν μεγάλου ἐκτοπίσματος γιά νά μπεῖ στό λιμάνι τῆς Πρέβεζας. Μείναμε ἐκεῖ ὅλη τήν ἡμέρα καί μιά ἀτμοτελωνίδα ἀπό τό λιμάνι ἦρθε ἔξω καί μᾶς ὁδήγησε νά προσεγγίσουμε στήν Πρέβεζα. Ἡ Πρέβεζα εἶναι ἕνα λιμάνι στήν Τουρκία. Εἶναι στήν εἴσοδο τοῦ κόλπου τῆς Ἄρτας καί αὐτό εἶναι τό ἴδιο λιμάνι ὅπου πολέμησαν ἡ Ἑλλάδα καί ἡ Τουρκία στόν πόλεμο τοῦ 1897. Μπήκαμε στό λιμάνι καί τό πλοῖο ἔρριξε τίς ἄγκυρες σέ κάποια ἀπόσταση ἀπό τήν ἀκτή. Ὁ καπετάνιος τῆς ἀτμοτελωνίδας φώναξε τό πλήρωμα τοῦ μικροῦ πολεμικοῦ πλοίου στό λιμάνι γιά νά στείλει μία βάρκα γιά μᾶς. Οἱ ναῦτες τοῦ πολεμικοῦ πλοίου ἐπιβιβάστηκαν στή βάρκα τοῦ καπετάνιου καί μᾶς μετέφεραν στό λιμάνι. Ἦταν ἡ πρώτη φορά πού ἔβλεπα καί γνώριζα τό Ἑλληνικό Ναυτικό ἀπ' αὐτό τό πολεμικό πλοιάριο. Ἦταν ἕνα ὡραῖο μοντέλο ναυτικῆς κατασκευῆς, εἶχε μικρό ἐκτόπισμα καί εἶχε χρῶμα μαῦρο. Οἱ περισσότεροι ἀπό τό πλήρωμα ἦταν ἀπασχολημένοι μέ τό νά σφουγγαρίζουν τό κατάστρωμα, νά καθαρίζουν τά ὅπλα καί νά γυαλίζουν τά μπρούτζινα μέρη τοῦ πλοίου καί ὅλοι τους ἐκτελοῦσαν διάφορα καθήκοντα. Ὁ Ἕλληνας ἀξιωματικός τοῦ ναυτικοῦ πιστεύει ὅτι οἱ ἄνδρες πρέπει νά ἀπασχολοῦνται καί γενικά νά βρίσκουν κάτι νά κάνουν καί τό ἀποτέλεσμα εἶναι ἡ ἱκανότητά τους ἡ πειθαρχία πού εἶναι σέ ὑψηλό ἐπίπεδο.

. . . . . .

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΚΕΦ. IX.

Ἀφοῦ εἶδα τά φρούρια πῆγα στό λιμάνι καί εἶδα τά καφενεῖα στήν παραλία καί γύρω ἀπ' αὐτά ἦταν ὁμάδες ἀπό Κρητικούς καί ἀντάρτες τῶν βουνῶν ἤ οἱ ἀνεξάρτητοι στρατιῶτες τῆς Ἠπείρου. Αὐτές οἱ ὁμάδες ἀνταρτῶν ἦταν ντυμένοι μέ φανταστικές καί ὄμορφες ἐνδυμασίες. Τά ροῦχα τῶν ἀξιωματικῶν ἦταν ὑπέροχα. Ἡ στολή τους ἦταν ἀπό ἕνα φίνο σκοῦρο μπλέ ὕφασμα. Ἡ στολή ἀποτελεῖται ἀπό ἕνα χιτώνιο μέ ὡραῖα χειροκέντητα σχέδια στά μανίκια καί γύρω ἀπό τό κολλάρο. Τό παντελόνι εἶναι συνδυασμός τοῦ παντελονιοῦ παλιοῦ στύλ καί καλτσῶν ἀπό ὡραῖο λευκό μάλλινο ὕφασμα. Κάτω ἀπό τά γόνατα φοροῦσα καλτσοδέτες, πολύ στολισμένες μέ κρίκους ἀπό ἀσημένιες ἤ χρωματιστές χάνδρες. Τά παπούτσια τους ἦταν ἀπό μαῦρο μετάξι χωρίς ἄκρη ἤ γεῖσο. Γύρω ἀπό τήν κορδέλα τοῦ καπέλου ἦταν ἕνα κομμάτι χρυσό σῆμα. Μπροστά καί κέντρο κάθε ἀξιωματικός φοροῦσε τό χρυσό στεφάνι ἤ τό ἔμβλημα τοῦ βασιλείου δείχνοντας τήν ὑπακοή στήν Κυβέρνηση.

Δέν εἶναι οἱ ἀπελπισμένοι, ἀνεξάρτητοι φυγόδικοι, ὅπως μερικοί τούς ἔχουν σκιαγραφήσει. Γύρω ἀπό τό λαιμό τους εἶχαν μακριές ἁλυσίδες ἀπό ἀσήμι, μέ μεγάλες ἀσημένιες κεφαλές ἀλόγων κολλημένες στίς ἁλυσίδες. Κάθε ἄνδρας φοροῦσε τρεῖς ζῶνες φυσιγγίων, μία ζώνη γύρω ἀπό τήν μέση καί τίς ἄλλες δύο σταυρωτές ἐπάνω ἀπό τούς ὤμους. Ἐπιπρόσθετα γύρω ἀπό τή ζώνη φοροῦσαν μιά μεγάλη μπλέ ζώνη καί μέσα σ' αὐτή ὑπῆρχαν δύο ἤ τρία μακρυά ἄσχημα μαχαίρια. Κάθε ἄνδρας μετέφερε 350 σφαῖρες.

Ἐπάνω ἀπό τούς ὤμους τους ὑπῆρχε μιά μακριά ζεστή κάπα ἀπό γκρί ὕφασμα. Συχνά φοροῦσαν ἕνα ὡραῖο προβατόδερμα μέ μαλλί ἀπό τό ἐξωτερικό μέρος. Δέν φοροῦσαν πανωφόρια, γιατί ἐμπόδιζαν τήν γρήγορη κίνηση. Ἀλλά κάθε ἄνδρας ἦταν πλήρως ἐξοπλισμένος γιά πόλεμο καί ἀρματωμένος καί ἕτοιμος νά πολεμήσει κάθε στιγμή, συνήθως σέ ὁμάδες τῶν 50 ἕως 75 καί, κατά γενικό κανόνα, μέλη τῆς ἴδιας ὁμάδας πού σχετίζονταν μεταξύ τους ἐξ αἵματος ἤ ἐξ ἀγχιστείας. Οἱ ἀξιωματικοί καί οἱ ἄνδρες ἦταν ἐκπαιδευμένοι γιά πόλεμο ἀπό νεαρῆς ἡλικίας. Ἡ ζωή πού ζοῦσαν στά βουνά τούς ἔκανε νά φαίνονται πολύ σοβαροί.

Οἱ Τοῦρκοι καί οἱ Ἀλβανοί ἀντιπαθοῦσαν αὐτούς τούς ἄνδρες περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλον, καθώς αὐτοί μποροῦσαν νά ἀντέξουν σέ ὁποιοδήποτε ἀγῶνα καί ἀκόμη νά περπατοῦν, νά τρέχουν ἤ νά

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἕλληνες στρατιῶτες σύρουν βαρύ πυροβόλο πάνω στά βουνά στό ὀχυρό Μπέη μπροστά ἀπό τό Μπιζάνι.

σκαρφαλώνουν στά βουνά γιά μέρες συνεχῶς, χωρίς νά δείχνουν σημεῖα κόπωσης. Θεωροῦνται σάν τούς καλύτερους σκοπευτές στήν Εὐρώπη ἔχοντας συνηθίσει στή χρήση πυροβόλων ὅπλων ἀπό παιδικῆς ἡλικίας καί ἔχουν διδαχθεῖ νά πυροβολοῦν τόσο νωρίς, ἀκόμα καί ἀπό τήν ἡλικία τῶν ἑπτά χρόνων. Ὅλοι τους εἶχαν μαλλιά καί γένια μακριά καί μερικοί, ἀρκετοί ἀπ' αὐτούς, δέν εἶχαν ξυριστεῖ ποτέ καί αὐτό τούς ἔκανε νά φαίνονται μεγάλοι καί σοβαροί. Οἱ ἀξιωματικοί ἦταν οἱ πιό περήφανοι ἄνδρες πού εἶχα συναντήσει στό Βασίλειο. Καθένας συμπεριφερόταν σάν μονάρχης, γιατί ἦταν ἀλήθεια μονάρχης, ἕνας ἀνεξάρτητος, ἀδέσμευτος ὅλες τίς μέρες. Μίλησα μέ μερικούς ἀπό τούς ἀξιωματικούς καί ἄνδρες αὐτῶν τῶν «ὁμάδων» καί βρῆκα ὅτι εἶχαν πραγματική ἀβροφροσύνη καί καταδεκτικότητα στή συζήτηση. Ἀλλά ὅταν συνέβαινε κάποιος νά ἀναφέρει τήν λέξη Τοῦρκος μποροῦσα τότε νά δῶ μιά θυμωμένη ὄψη μέσα στά μάτια τους καί αὐτούς νά ἁρπάζουν τίς λαβές ἀπό τά μαχαίρια τους ἤ νά κρατᾶνε γερά τά τουφέκια τους, ἄν τύχαινε τό ὅπλο νά εἶναι στά χέρια τους.

Αὐτοί οἱ ἄνδρες καί οἱ οἰκογένειές τους ζοῦσαν στά βουνά γιά γενιές καί εἶχαν ὑποφέρει διωγμούς ἀπό τούς Τούρκους στρατιῶτες, ὄχι ὅπως τούς γνώρισαν οἱ δυνάμεις τῆς Εὐρώπης, ἀλλά μέ καθημερι-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

νή ἐπαφή καί ἐμπειρίες. Οἱ Τοῦρκοι ἤξεραν αὐτούς τούς ἀντάρτες τῶν βουνῶν, καθώς αὐτοί ἔδιωξαν τούς ἄρχοντες τῆς Ἠπείρου γιά νά ἀλλάξουν τούς βάναυσους ἐκβιασμούς τους, κάθε φορά πού ἕνας Τοῦρκος ὑπάλληλος γινόταν ἀνυπόφορος ἀναγκάζοντάς τον γενικά νά ἀλλάξει τή συμπεριφορά του.

Ἀπό τήν στιγμή πού οἱ «Ὁμάδες» ἔμαθαν ὅτι ἤμουν Ἀμερικανός ἐθελοντής καί ἐπρόκειτο νά ἐνωθῶ μέ τούς Garibaldi, δέν μποροῦσαν παρά νά μοῦ δείξουν ἀρκετή προσοχή καί ὅλοι τους ἤθελαν νά πάω μαζί τους. Ἕνας λοχαγός ἦταν τόσο ἐνθουσιώδης πού προσφέρθηκε νά μοῦ δώσει τήν «Ὁμάδα» του καί ἄφηνε νά γίνω ἀρχηγός. Τόν εὐχαρίστησα καί τοῦ εἶπα: «Θεώρησα αὐτό τήν μεγαλύτερη φιλοφρόνηση πού δέχθηκα ποτέ», ἀκόμη ὅτι ἐντάχθηκα στό Τάγμα τῶν Garibaldi καί ἐπί πλέον ἐκπαιδεύτηκα σάν στρατιώτης-μηχανή καί δέν καταλάβαινα τήν πολεμική τέχνη τῶν βουνῶν ἤ ἀνταρτῶν. Αὐτός ἀπάντησε ὅτι δέν εἶχε καμμία διαφορά γι' αὐτούς, ὅτι θά μοῦ δίδασκε τόν τρόπο πού πολεμοῦσαν, ἀλλά τοῦ ἔδειξα ὅτι ἦταν ἀδύνατον, ἐφόσον οἱ διαταγές μου ἦταν νά ἀναφέρομαι στόν στρατηγό. Ὅλοι ἤθελαν νά μάθουν γιά τήν Ἀμερική καί τόν λαό μας, καθώς οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτούς εἶχαν κάποιο φίλο ἤ συγγενή στίς Ἡνωμένες Πολιτεῖες καί μερικοί ἀπ' αὐτούς μιλοῦσαν γιά τόν ἐρχομό τους στήν Ἀμερική μόλις οἱ Τοῦρκοι θά διώχνονταν ἀπό τήν Ἤπειρο. Τούς ἀποχαιρέτησα καί τούς εἶπα ὅτι θά τούς ἐπισκεπτόμουν ὅταν θά τελείωνε ὁ πόλεμος καί συμφώνησα νά περάσω μερικές μέρες στά βουνά μαζί τους κυνηγώντας, ὅταν ἡ εἰρήνη θά εἶχε ἐγκαθιδρυθεῖ.

Ὅταν ἤμουν στήν Πρέβεζα πῆγα σέ μερικά Νοσοκομεῖα. Αὐτά ἦταν σέ κτίρια πού εἶχαν διασκευαστεῖ βιαστικά. Πρίν μεταφερθοῦν οἱ Ἕλληνες χειρουργοί στά κτίρια, τά σπίτια αὐτά καθαρίστηκαν καί ἀπολυμάνθηκαν ἐπιμελῶς. Τά δωμάτια ἦταν καθαρά καί πολύ τακτοποιημένα, μέ σιδερένια κρεββάτια μέ καθαρά ἄσπρα λινά καλύμματα. Κάθε Νοσοκομεῖο εἶχε τό δικό του σῶμα τῶν γιατρῶν-χειρουργῶν καί ὑπηρετικό προσωπικό. Οἱ φροντιστές τοῦ Νοσοκομείου καί οἱ ἐπιστάτες βρίσκονταν παντοῦ καί οἱ ἴδιοι οἱ ἀξιωματικοί καί οἱ στρατιῶτες ἔδιναν κάθε προσοχή στούς ἀσθενεῖς καί τούς τραυματισμένους. Πρόσεχαν τούς ἄνδρες μέ φροντίδα καί εὐγένεια πού ὁποιαδήποτε γυναίκα θά ζήλευε. Μίλησα μέ ἀρκετούς ἀπό τούς ἀσθενεῖς καί τούς ἐνθάρρυνα καί τούς ἀνακούφισα ὅσο μποροῦσα καί τούς εἶπα πώς ἤλπιζα νά κάνω κακό στούς ἐχθρούς τους. Οἱ ἀσθενεῖς ἔδειχναν ἱκανοποιημένοι πού τούς ἐπισκεπτόμουν, καθώς τό παραμικρό διά-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

λειμμα εὐχαριστεῖ ἕναν ἄρρωστο ἄνθρωπο. Ὅλοι εἶχαν τήν καλύτερη περιποίηση καί διατροφή πού μποροῦσε νά παρέχει ὁ στρατός. Ὅλα τά εὔγεστα τρόφιμα ἦταν στή διάθεσή τους, ὅπως, φροῦτα, σοῦπες, ζωμοί καί λοιπά καί ὁ καθένας εἶχε τόση ἄνεση ὅση τοῦ ἐπέτρεπε ἡ φύση τοῦ τραύματός του.

Ἀφοῦ περάσαμε δύο μέρες στήν Πρέβεζα εἴχαμε διαταγές νά προχωρήσουμε γιά τήν Φιλιππιάδα. Ἀφοῦ ἐξασφαλίσαμε θέσεις σ' ἕνα αὐτοκίνητο τοῦ στρατοῦ πού τό ὁδηγοῦσε ὁ ὑπολοχαγός Καμπέρος, ὁ λαχαγός Cassone, ὁ λοχαγός Oswaldo καί ἐγώ ἐπιβιβαστήκαμε στήν μηχανή γιά Φιλιππιάδα. Ὁ λοχαγός Frankel τό ἄλλο μέλος τῆς ὁμάδας μας, παρέμεινε στήν Πρέβεζα στά Νοσοκομεῖα, καθώς ἦταν ἀξιωματικός γιατρός. Ἡ μηχανή πού ὁδηγοῦσε ὁ λοχαγός Καμπέρος ἦταν ἕνα μεγάλο αὐτοκίνητο καί ἕνα ἀπ' αὐτά πού χρησιμοποιοῦσαν γιά νά μεταφέρουν τούς ἄρρωστους καί τραυματισμένους στά Νοσοκομεῖα. Ἀφοῦ βάλαμε τίς ἀποσκευές μας μέσα σ' αὐτό, ὁ λαχαγός Καμπέρος ξεκίνησε. Εἶναι ἕνας ἀπό τούς καλύτερους ἄνδρες τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ καί μιλάει διάφορες γλῶσσες. Ἔμαθε ἀγγλικά ὅταν παρακολουθοῦσε ἕνα σχολεῖο μηχανικῶν στήν Ἀγγλία καί γαλλικά,

Ὁ στρατηγός Σαπουντζάκης ἐξετάζει λάφυρο πυροβόλο

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ὅταν μελετοῦσε τά ἀεροπλάνα στή Γαλλία. Χειριζόταν ἕνα αὐτοκίνητο ὅπως ἕνας εἰδικός καί κατεῖχε τήν τέχνη τοῦ πιλότου ἔχοντας ὑπό τίς διαταγές του ἀρκετά ἀεροπλάνα καί ὁλόκληρος ὁ χρόνος του ἦταν ἀφιερωμένος στήν ὁδήγηση αὐτοκινήτων ἤ στήν ἐκτέλεση πτήσεων. Ὁ λοχαγός Καμπέρος εἶναι ἕνας πολύ νέος ἄνθρωπος, ἀλλά ἄνδρας μέ μεγάλες ἱκανότητες, πολύ τολμηρός καί τελείως ἄφοβος. Ἀφοῦ ὅλοι εἴχαμε καθήσει στό αὐτοκίνητο, ὁ λοχαγός ξεκίνησε τόν μακρύ δρόμο γιά τήν Φιλιππιάδα.

Ὁ δρόμος ἦταν πολύ καλός καί εἶχε κατασκευαστεῖ ἀπό ἱκανούς Γάλλους μηχανικούς γιά τήν Τουρκική κυβέρνηση. Ἡ πρώτη στάση πού κάναμε ἦταν στήν τοποθεσία τῆς παλιᾶς Νικόπολης. Ἡ Νικόπολη εἶναι ἕνα ἀπό τά παλιά ἐρείπια τῆς Ἠπείρου καί μερικοί ἀπό τούς τοίχους στέκονται ἀκόμα καί σέ πολύ καλή κατάσταση. Ἡ ἀρχιτεκτονική εἶναι Ρωμαϊκή καί κτίστηκε ἀπό τόν Αὔγουστο Καίσαρα. Αὐτός ἔκτισε τήν πόλη πρός ἀνάμνηση τῆς νίκης τοῦ Ἀκτίου.

Κοίταζα αὐτά τά ἐρείπια περασμένων ἐποχῶν καί σκεφτόμουν τίς ἀλλαγές πού εἶχαν συμβεῖ στή γῆ ἀπό τήν ἐποχή τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας μέχρι σήμερα. Ὁ χρόνος ἀλλάζει, ἀλλά οἱ ἄνθρωποι ὄχι, πόλεμος τότε καί πόλεμος τώρα. Περάσαμε μία ὥρα στή Νικόπολη καθώς ὁ λοχαγός Καμπέρος εἶχε ἕνα μεγάλο στρατόπεδο ὅπου φύλαγε τά ἀεροπλάνα του καί ἐπί πλέον αὐτοκίνητα. Μᾶς ἔδειξε τίς ἱπτάμενες μηχανές του πού ἦταν ὑπέροχες. Εἶχαν κατασκευαστεῖ ἀπό Γάλλους καί εἶναι μοντέλα χάρης καί ὀμορφιᾶς καί ἀπό τά καλύτερα ὑλικά καί μέ τήν καλύτερη τέχνη.

Ἐνῶ τά κοιτούσαμε ὁ ὑπολοχαγός Καμπέρος μᾶς ἔδειξε ἕνα ἄσχημο τραῦμα πλάγια στό κεφάλι του πού ἐπουλωνόταν σιγά-σιγά. Τό εἶχε πάθει μερικές μέρες πρίν στό ἀεροπλάνο κατά τήν διάρκεια μιᾶς πτήσης, ἐνῶ προσπαθοῦσε νά προσγειωθεῖ. Ἡ μηχανή του εἶχε σταματήσει, ἀλλά κατάφερε νά ὁδηγήσει τό σκάφος στό ἔδαφος ὅταν ἔπεσε. Θά εἶχε σκοτωθεῖ γιατί δέν μποροῦσε νά σκεφτεῖ καθαρά καί νά δράσει ἔγκαιρα ὅταν ὁδηγοῦσε τό σκάφος. Καί ἔτσι τραυματίστηκε στό κεφάλι, καθώς τό σκάφος ἔπεσε ὅταν πλησίαζε τό ἔδαφος.

Ἀφοῦ εἴδαμε τό στρατόπεδό του συνεχίσαμε τό ταξίδι γιά νά πάρουμε μιά καλή ἰδέα ἀπό τήν Ἤπειρο. Ὁ τόπος εἶναι ἕνα σύνολο ὀρεινά μέρη πού ἀποτελοῦνται ἀπό μεγάλες κυκλικές πεδιάδες κλεισμένες ἀπό ψηλές ὀροσειρές, ἀπό γυμνά καί χιονισμένα βουνά σχεδόν χωρίς δένδρα, μέ λίγους θάμνους ἐδῶ καί κεῖ. Τά χωράφια στίς πεδιάδες φαίνονταν νά εἶναι εὔφορα, καθώς τά καπνά καί τά

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σιτηρά ἀφθονοῦσαν. Οἱ βουνοπλαγιές ἦταν διάστικτες ἀπό κοπάδια μέ πρόβατα, κατσίκες καί ἀγέλες βοδιῶν. Ὅλα ἔδειχναν παχιά καί δυνατά. Οἱ βοσκοί πού τά πρόσεχαν εἶχαν μία ἐμφάνιση τόσο πρωτόγονη, ὅσο οἱ ἄνθρωποι 50 χρόνια πρίν. Ἦταν ντυμένοι μέ φορεσιές ἄλλων αἰώνων, μερικοί ἀπ' αὐτούς φοροῦσαν ροῦχα ἀπό προβατοτόμαρα, ἀλλά εἶχαν τά πιό ἀθῶα πρόσωπα πού εἶχα δεῖ ποτέ.

Περνούσαμε μεγάλα ἀποσπάσματα ἀπό στρατιωτικές μονάδες σέ λόχους, τάγματα καί ὅλα βάδιζαν πρός τήν Φιλιππιάδα. Οἱ στρατιῶτες ἦταν χαρούμενοι, φώναζαν ἤ τραγουδοῦσαν καί προχωροῦσαν μέ γοργό βῆμα. Καθένας ἦταν φορτωμένος καί βάδιζε βαριά. Ἐκτός ἀπό τό τουφέκι του καί τήν ζώνη μέ τά φυσίγγια κάθε στρατιώτης εἶχε μία χλαίνη, κουβέρτα, δισάκι, παγούρι καί ἀλλαξιές ἐσωρρούχων, ἐπίσης μαχαίρι, πηρούνι, κουτάλι, κύπελο καί ἕνα ἀκόμη ζευγάρι παπούτσια. Ὁ ἐξοπλισμός τοῦ στρατιώτη ζύγιζε 33 κιλά συμπεριλαμβανομένου τοῦ ὅπλου τῆς ζώνης φυσιγγίων καί τοῦ ξίφους. Ὅλοι ἦταν χαρούμενοι, ἀφοῦ ἤξεραν ὅτι ἡ μάχη θά ἄρχιζε σύντομα καί ὅλοι ἦταν κουρασμένοι ἀπό τίς μονότονες ἀσκήσεις. Ἡ καθημερινή ρουτίνα στό στρατόπεδο εἶχε γίνει ἐξαντλητική καί αὐτό σήμαινε σκληρή, σταθερή δουλειά, πράγμα πού θά ἔδειχνε τήν ἐκπαίδευση ὅλων. Ἀφοῦ περάσαμε αὐτά τά σώματα τῶν στρατιωτῶν, προφθάσαμε τό τμῆμα ἐφοδιασμοῦ τοῦ στρατοῦ. Καί αὐτό τό τμῆμα τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ εἶναι καλά ὀργανωμένο ἀπό ἔμπειρους ἀξιωτικούς. Αὐτό εἰδικά τό κομμάτι τοῦ τμήματος ἀποτελεῖτο ἀπό ἑκατοντάδες ἄλογα καί μουλάρια καί μεγάλο ἀριθμό ἀπό κάρρα καί ἅμαξες. Κάθε ζῶο καί ὄχημα ἦταν φορτωμένο μέ ἐφόδια. Τά ἄλογα καί τά μουλάρια εἶχαν δέματα στίς ράχες τους καί ἐπάνω στά δέματα ἦταν μεγάλοι σάκκοι μέ ψωμί, βοδινό κρέας, ζάχαρη, καφές καί δοχεῖα μέ λάδι. Ἦταν ὑπέροχο νά βλέπει κανείς τά μεγάλα φορτία πού κουβαλοῦσαν αὐτά τά μικρά ζῶα. Τά ζῶα αὐτά ἦταν μικρά, ἀφοῦ τά μεγάλα ἄλογα τά χρησιμοποιοῦσε τό πυροβολικό καί τό ἱππικό. Ἕνας ἄλλος λόγος ἦταν γιατί τά μικρά ἄλογα καί τά μουλάρια ἦταν καλύτερα γιά τήν δουλειά, καθώς μποροῦσαν νά μεταφέρουν φορτία ψηλά στίς βουνοπλαγιές, πράγμα πού θά στενοχωροῦσε μεγαλύτερα ἄλογα. Οἱ ἅμαξες ἦταν φορτωμένες μέ ξύλα, ἄχυρο, σκηνές, ροῦχα, παπούτσια, στήν οὐσία κάθε τί πού χρειαζόταν ὁ στρατός. Τά ζῶα εἶχαν στρατιῶτες πού τά ὁδηγοῦσαν καί οἱ ὁδηγοί γελοῦσαν καί κουβέντιαζαν μαζί τους σάν νά πήγαιναν σέ πίκ νίκ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΚΕΦ. Χ

Μετά ἀπό τό μακρύ ταξίδι ἀνάμεσα στά βουνά καί κατά μῆκος τῶν ἀκτῶν τοῦ κόλπου τῆς Ἄρτας φθάσαμε στήν Φιλιππιάδα ἀργά τό ἀπόγευμα. Εἶχε πολύ κρύο ὅταν φθάσαμε, καθώς ἡ πόλη βρίσκεται μέσα στά ψηλά βουνά. Ἡ Φιλιππιάδα εἶναι τό ἐπιτελεῖο τοῦ στρατοῦ στήν Ἤπειρο. Τοῦ στρατοῦ ἡγεῖται ὁ στρατηγός Σαπουντζάκης καί τό ἐπιτελεῖο του ἦταν στόν δεύτερο ὄροφο μιᾶς παλιᾶς τούρκικης κατοικίας. Οἱ Ἕλληνες ἀξιωματικοί καί στρατιῶτες ἦταν τόσο πολλοί ὅσο οἱ μύγες γύρω ἀπό τό ἐπιτελεῖο. Ἐκτός ἀπό τό προσωπικό του ἦταν ἐκεῖ καί οἱ προηγούμενοι Ἕλληνες πρόξενοι τῶν πόλεων Πρέβεζας καί Ἰωαννίνων καί δροῦσαν σάν σύμβουλοι στό στρατηγό γιά πολιτικά θέματα πού ἀφοροῦσαν τήν Ἤπειρο. Αὐτοί οἱ κύριοι εἶχαν περάσει χρόνια στήν Ἤπειρο ὄντας ἀντιπρόσωποι τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ὅταν ἡ χώρα κυριαρχεῖτο ἀπό τήν Τουρκία καί εἶναι σοφό ἀπό μέρους τῆς κυβερνήσεως γι' αὐτούς τούς ἄνδρες, νά πραβρίσκονται κοντά στόν Ἕλληνα ἀνώτατο ἀξιωματικό. Εἶναι ἐξοικειωμένοι μέ τούς ἀνθρώπους καί τίς συνθῆκες τοῦ τόπου στήν Ἤπειρο καί μοῦ εἶπαν ὅτι εἶναι ἀνεκτίμητοι στόν στρατηγό.

Ἀφήσαμε τίς ἀποσκευές μας στόν ἰδιοκτήτη ἑνός καφενείου καί ἐγώ προχώρησα ἀμέσως πρός τό ἐπιτελεῖο καί ἔδωσα τό γράμμα μου σ' ἕναν ἀκόλουθο στήν πόρτα. Ἡ πόρτα ἄνοιξε καί ὁ γέρο στρατηγός μοῦ εἶπε στά Ἀγγλικά νά περάσω. Μπῆκα μέσα καί ἀφοῦ ἔλαβε τό μήνυμα, μοῦ εἶπε νά συνεννοηθῶ τό πρωΐ καί αὐτός θά φρόντιζε γιά τήν ὁμάδα μας. Κατάλαβε ὅτι εἴμασταν προσκολλημένοι στό Τάγμα τῶν Garibaldi καί ὄχι στό σῶμα του καί ἐνῶ μᾶς μιλοῦσε, εἶπε σ' ἕναν ἀξιωματικό τοῦ προσωπικοῦ νά μᾶς ἐξασφαλίσει διαμονή στήν πόλη.

Καθώς ἀποχωρούσαμε παρατήρησε ὅτι θά μᾶς ἔστελνε στό Μέτσοβο ἀμέσως μόλις ἔπαιρνε τά Γιάννενα, πράγμα πού ἤλπιζε νά πραγματοποιήσει μέσα σέ λίγες μέρες. Ὁ στρατηγός Σαπουντζάκης εἶναι ἕνας πολύ διακεκριμένος στρατιώτης καί εἶχε περάσει χρόνια ἀπό τήν ζωή του στήν ὑπηρεσία τοῦ Βασιλείου καί ἐθεωρεῖτο ἕνας ἀπό τούς καλύτερους ἀξιωματικούς στό στρατό. Τά μαλλιά του καί τό μουστάκι του εἶναι γκρίζα, τά μάτια του φωτεινά καί ἔχει χαρούμενο, εὐγενικό πρόσωπο.

Ὅταν φύγαμε ἀπό τό ἐπιτελεῖο του ἕνας στρατιώτης μᾶς συνόδεψε στό ἄλλο ἄκρο τῆς πόλης καί μᾶς ἔδειξε ἕνα δωμάτιο στό δεύτερο

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ὄροφο μιᾶς ἐγκαταλελειμένης τουρκικῆς ἀποθήκης. Τά δάπεδα ἦταν πολύ βρώμικα καί ἀφοῦ μᾶς τά καθάρισαν, ἔφεραν τίς ἀπόσκευές μας στό σπίτι καί ἄπλωσαν τίς κουβέρτες στό πάτωμα. Ἀνάψαμε φωτιά στή σόμπα καί εἴμασταν ἕτοιμοι νά δοῦμε τήν πόλη. Πήγαμε στό κεντρικό καφενεῖο καί συναντήσαμε πολλούς ἀπό τούς ἀξιωματικούς πού ὑπηρετοῦσαν στήν πόλη. Ἀφοῦ φάγαμε καί ἤπιαμε, δανειστήκαμε ἕνα ἄδειο μπουκάλι καί ἕνα κερί ἀπό τόν ἰδιοκτήτη καί ἐπιστρέψαμε στό ξενοδοχεῖο μας. Ἀνεβαίνοντας μία σκάλα μέ σαθρά σκαλοπάτια φθάσαμε στό δωμάτιο ἤ στήν τρώγλη, γιατί ἔμοιαζε περισσότερο μέ τρώγλη παρά μέ δωμάτιο. Πῆρα τό μπουκάλι καί ἔβαλα τό κερί μέσα σ' αὐτό φτιάχνοντας ἔτσι ἕνα ὡραῖο κηροπήγιο. Γιά μαξιλάρια χρησιμοποιήσαμε τίς βαλίτσες μας. Μετά ἀπό μιά καλή ἀνάπαυλα ὁλονυχτίς στό μαλακό μέρος τῶν δαπέδων, σηκωθήκαμε καί ἀναφέραμε στό ἐπιτελεῖο τοῦ στρατηγοῦ στίς 6 ἡ ὥρα τό πρωΐ, ἀλλά αὐτός εἶχε φύγει ἐδῶ καί δύο ὧρες κι ἔτσι τόν χάσαμε. Εἶχε λάβει πληροφορίες σύμφωνα μέ τίς ὁποῖες ἡ παρουσία του ἦταν ἀπαραίτητη μαζί μέ τίς δυνάμεις στό μέτωπο καί μπῆκε στό αὐτοκίνητό του καί πῆγε σ' αὐτούς.

Πήραμε τό πρωϊνό μας στό καφενεῖο, καί καθώς τελειώναμε τό γεῦμα ἕνα ἁμάξι ἔφτασε μέχρι τήν πόρτα καί, πρός εὐχαρίστησή μου, ὁ παλιός μου φίλος Ματσούκας, ὁ ποιητής, ὁ κ. Θεοδωρόπουλος καί ὁ ὑπολοχαγός Καμπέρος ἦταν μέσα σ' αὐτό. Ἀφοῦ ἀνταλλάξαμε χαιρετισμούς, αὐτοί οἱ κύριοι μᾶς εἶπαν ὅτι πήγαιναν πρός τό μέτωπο μαζί μέ τόν στρατό καί μᾶς προσκάλεσαν νά τούς συνοδεύσουμε στό αὐτοκίνητο. Συμφωνήσαμε καί ἐπιβιβαστήκαμε ὅλοι, καί ὁ Καμπέρος ξεκίνησε γιά τό δρόμο πρός τήν Κλεισούρα, μιά ἄλλη ἀποθήκη τοῦ στρατοῦ μεταξύ Μπιζανίου καί Φιλιππιάδας. Τήν ὥρα πού φεύγαμε, μερικά συντάγματα πεζικοῦ καί ὀκτώ πυροβολαρχίες πυροβολικοῦ εἶχαν ἤδη ξεκινήσει. Γρήγορα τίς προσπεράσαμε καί τελικά φτάσαμε στήν Κλεισούρα, ὅπου βρήκαμε τόν στρατηγό Σαπουντζάκη ἀπασχολημένο μέ τούς ἀξιωματικούς τους. Ἀναφέραμε σ' αὐτόν καί μᾶς εἶπε νά συνεχίσουμε μέ τό πεζικό καί νά κάνουμε ὅ,τι καλύτερο μποροῦμε ὥστε νά φανοῦμε τόσο χρήσιμοι ὅσο καί διακοσμητικοί. Ὁ ὑπολοχαγός Καμπέρος δέ μποροῦσε νά πάει μακρύτερα, καθώς εἶχε πάρει διαταγή νά ἐπιστρέψει στήν Φιλιππιάδα μέ ἕναν ἀριθμό ἀπό ἄρρωστους στρατιῶτες. Ὁ κ. Ματσούκας καί ὁ ὑπολοχαγός Oswaldo σκαρφάλωσαν σέ μιά σκευοφόρο ἅμαξα πολυβόλων ἑνός ἀπ' αὐτά, ἐνῶ ἕνας μεγάλος ἀριθμός ἀπό πυροβολαρχίες ἔφευγε.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἑλληνικό ἀεροπλάνο μετά ἀπό πτήση πάνω ἀπό τά ὀχυρά τοῦ Μπιζανίου.

Ὁ λοχαγός Cassone καί ἐγώ ἀποφασίσαμε νά πᾶμε μαζί μέ τούς ἀξιωματικούς τοῦ συντάγματος τοῦ πεζικοῦ. Παλιά εἴχαμε κι ἄλλες ἐμπειρίες σκαρφαλώνοντας σέ σκευοφόρους σέ ἕνα τμῆμα πυροβολικοῦ καί προτιμήσαμε νά περπατήσομε. Προφθάσαμε τό 7ο Σύνταγμα καί σύντομα γίναμε πολύ οἰκεῖοι μέ τούς ἀξιωματικούς του. Ἦταν πολύ εὐχαριστημένοι πού μᾶς εἶχαν κοντά τους καί γρήγορα γίναμε μιά ὁμάδα πού προχωροῦσε χαρούμενα. Βαδίζαμε ὅλο τό πρωΐ καί τό ἀπόγευμα καί τά βουνά γίνονταν ὅλο καί ψηλότερα κι ἀκόμα ὁ ἀέρας πολύ ψυχρότερος. Τό σύνταγμα σταματοῦσε συχνά, καθώς τά ἄλογα πού τραβοῦσαν τά βαριά κανόνια καί τά κιβώτια πολεμοφοδίων τοῦ πυροβολικοῦ χρειάζονταν συχνή ξεκούραση. Τήν τελευταία φορά πού εἶδα τόν λοχαγό Oswaldo καθόταν ἐπάνω σέ μία σκευοφόρο τραγουδώντας ἰταλικά τραγούδια καί ὁ Ματσούκας λαϊκά τραγούδια τῆς Ἑλλάδας.

Στίς 5 τό ἀπόγευμα ἕνας ἀξιωματικός τοῦ προσωπικοῦ ἦρθε περνώντας ἀπό τά βουνά καί εἶπε στόν συνταγματάρχη τοῦ ἑβδόμου συντάγματος νά σταματήσει τούς ἄνδρες του καί νά ἑτοιμαστεῖ γιά μία μάχη, καθώς τό ἑλληνικό ἱππικό ἀνέφερε ὅτι ὑπῆρχε ἕνα μεγάλο σῶμα Τουρκικοῦ πεζικοῦ στά βουνά. Τό σύνταγμα σταμάτησε στήν ἄκρη τοῦ ὄρόμου καί ἑτοιμάστηκε γιά μάχη. Ἡ κορυφή τῆς φάλαγγας ἀναπαύτηκε κοντά σ' ἕνα μεγάλο τούρκικο ξενοδοχεῖο ἤ πανδοχεῖο

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πού είχε έγκαταλειφθεῖ πρίν μερικές μέρες. Είχε βομβαρδιστεῖ ἀπό τό πυροβολικό τῶν Ἑλλήνων ἀπό τό βουνό στά ἀριστερά. Καί καθώς ἕνα μεγάλο σῶμα Τουρκικοῦ πεζικοῦ είχε στρατοπεδεύσει κοντά στό ξενοδοχεῖο, οἱ ὀβίδες τούς ὁδήγησαν μακρυά καί κατά τήν διάρκεια τοῦ βομβαρδισμοῦ οἱ ἑλληνικές ὀβίδες είχαν καταστρέψει τό κτίριο. Ἦταν ἕνα μεγάλο πέτρινο σπίτι καί ἕνας ψηλός πέτρινος τοῖχος ἔκλεινε τό μέρος. Εἶδα θραύσματα ἀπό σκασμένες ὀβίδες καί ὑπῆρχαν μεγάλες ἀνοιγμένες τρύπες στά κτίρια καί στούς τοίχους ὅταν ὁ τουρκικός στρατός είχε ὑποχωρήσει. Ἔκαψαν τό ξενοδοχεῖο καί ὅλα τά σπίτια. Ἦταν πράγματικά ἕνα μικρό χωριό. Τό ξενοδοχεῖο ἦταν ἀπέναντι ἀπό τήν πόλη τῶν Πεστῶν, ἀλλά κάπου δυόμιση μίλια ἀπό τήν πόλη καί ἐπάνω στό δρόμο τῆς Φιλιππιάδας. Ἡ μόνη ζωή γιά νά δεῖ κανείς ἦταν οἱ γάτες καί τά σκυλιά πού ἦταν πάρα πολλά. Ὅλα είχαν λεηλατηθεῖ καί καεῖ.

Ἐνῶ τό σύνταγμα στεκόταν στήν γραμμή περιμένοντας τόν ἐχθρό, ὁ λοχαγός Cassone καί ἐγώ κατασκοπεύσαμε τόν δρόμο ψηλά στό βουνό ὅπου σύμφωνα μέ ὅσα ἀνέφερε ὁ ἀξιωματικός τοῦ προσωπικοῦ τοῦ στρατηγοῦ, βρισκόταν ὁ ἐχθρός. Καθώς ἀφήναμε τήν κορυφή τῆς φάλαγγας στό μέρος τοῦ ξενοδοχείου, μπορούσαμε νά δοῦμε στό δρόμο μπροστά μας χιλιάδες ἀπό φυσίγγια Mauser καί πολλά κύπελα, μεταλλικές χύτρες, δισάκια, φέσια καί μεγάλο ἀριθμό ἀπό ἄλλα πράγματα πού είχε πετάξει ὁ τουρκικός στρατός στή βιαστική φυγή του.

Ἀφοῦ περπατήσαμε ἐνάμισυ μίλι κατά μῆκος τῆς πλευρᾶς τοῦ ὀρεινοῦ δρόμου, εἴδαμε ἕνα σῶμα ἀπό δυνάμεις στρατοῦ κοντά στή βάση τοῦ βουνοῦ. Σταματήσαμε καί τούς ἐξετάσαμε προσεκτικά ἀπό κοντά, ἀφοῦ δέν μπορούσαμε νά ποῦμε ἄν ἦταν δικές μας δυνάμεις ἤ τοῦ ἐχθροῦ καί ἐνῶ στεκόμασταν ἐκεῖ κοιτάζοντας, μιά φωνή ἀπό τήν ἄκρη τοῦ δρόμου μᾶς φώναξε στά ἑλληνικά: «Ποιός είναι ἐκεῖ;» Τήν ὥρα πού ἀκουγόταν ἡ φωνή μπόρεσα νά ἀκούσω τό κλίκ ἑνός ὅπλου. Ἀπαντήσαμε πολύ γρήγορα: «Φίλοι» καί ἕνας Ἕλληνας στρατιώτης ἦρθε πίσω ἀπό μιά μεγάλη πέτρα καί πρός εὐχαρίστησή μας, ἀποδείχθηκε ὅτι ἦταν ἕνας Ἑλληνοαμερικανός στρατιώτης ἐθελοντής. Τό ὄνομά του ἦταν William Christopher ἀπό τό Rochester τῆς Νέας Ὑόρκης. Βρισκόταν στή χώρα μόνο μερικές μέρες καί μᾶς είπε ὅτι οἱ στρατιωτικές δυνάμεις στούς πρόποδες τοῦ βουνοῦ ἦταν ἕνα τάγμα τοῦ 15ου ἑλληνικοῦ πεζικοῦ. Εἴμασταν τόσο χαρούμενοι πού αὐτοί ἦταν φίλοι μας καί κατεβήκαμε τό βουνό καί ἑνωθήκαμε μαζί τους.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Οἱ ἀξιωματικοί καί οἱ ἄνδρες εὐχαριστήθηκαν πού μᾶς εἶδαν καί μᾶς ζήτησαν νά παραμείνουμε μαζί τους, ἀφοῦ σιγά-σιγά σκοτείνιαζε καί ἡ βροχή ἄρχιζε νά πέφτει. Αὐτό τό τάγμα ἀποτελεῖτο ἀπό τέσσερεις λόχους, δύο στούς πρόποδες τοῦ λόφου καί δύο ἀκόμη ἕνα μίλι ψηλά στήν κοιλάδα. Οἱ ἀξιωματικοί μᾶς ἔστειλαν στούς ἄλλους δύο λόχους, ἀφοῦ ὁ ταγματάρχης εἶχε μία μεγάλη σκηνή πού εἶχε ἁρπάξει ἀπό ἕναν Τοῦρκο ἀξιωματικό στή μάχη στά Πεστά.

ΚΕΦ. XI.

Φθάσαμε στή σκηνή τοῦ ταγματάρχη βρεγμένοι, κρυωμένοι καί κουρασμένοι, καθώς εἴχαμε κάνει μεγάλη πορεία ἐκείνη τήν ἡμέρα. Ὁ ταγματάρχης εὐχαριστήθηκε πού μᾶς εἶδε, ἀφοῦ τό σύνταγμα εἶχε μείνει στά βουνά γιά ἀρκετές μέρες καί δέν εἶχε νέα ἀπό τόν ἔξω κόσμο. Παραμείναμε στή σκηνή του μέχρι ἀργά τρώγοντας ψωμί, τυρί καί κρέας καί πίνοντας λίγο κονιάκ πού φύλαγε ὁ γέρο-στρατιώτης γιά καμμία ἐξαιρετική περίπτωση. Ἐνῶ μιλούσαμε στόν ταγματάρχη, ἕνα λαμπερό καί ἐκθαμβωτικό φῶς χτύπησε τήν σκηνή καί γιά μία στιγμή φάνηκε ὅτι ἦταν ὁ προβολέας ἑνός αὐτοκινήτου. Ρώτησα τόν ταγματάρχη πῶς στό καλό ἕνα ἁμάξι μποροῦσε ν' ἀνεβεῖ αὐτό τό βουνό μέ χιόνι καί πάγο. Ὁ γέρο-στρατιώτης γέλασε καί εἶπε: «Μόλις φθάσαμε σ' αὐτό τό στρατόπεδο καί θά πρέπει νά εἶναι ὁ προβολέας ἀπό τά ὀχυρά τοῦ Μπιζανίου». Τοῦ εἶπα πώς ἄν ὁ προβολέας μποροῦσε νά φθάσει ἐδῶ τότε μποροῦσαν καί οἱ ὀβίδες τους. Ἐνῶ τό φῶς μετεκινεῖτο ἀπό τό ἕνα βουνό στό ἄλλο, ἦταν ἕνα περίεργο θέαμα νά τό βλέπεις νά λαμπιρίζει ἀνάμεσα στίς κοιλάδες καί τούς λόφους. Φαινόταν νά ἔλεγε: «Ἐδῶ εἶμαι, ἐλᾶτε νά μέ πάρετε. Εἶμαι ἕτοιμο γιά σᾶς ὁποιαδήποτε ὥρα τῆς μέρας ἤ τῆς νύχτας». Μοῦ ἔκανε ζωηρή ἐντύπωση πού κάθησα ὄρθιος ὅλη τή νύχτα παρακολουθώντας το, ἐνῶ μιλοῦσα σέ διάφορους Ἕλληνες ἀπό τήν Ἀμερική. Τά ροῦχα μου ἦταν ὑγρά καί ἐγώ ἔτρεμα ἀπό τό κρύο, ἀλλά ὁ ταγματάρχης καί ὁ λοχαγός Cassone εἶχαν ἀποσυρθεῖ στή σκηνή καί προσπαθοῦσαν νά κοιμηθοῦν. Τό ἔνστικτό μου μοῦ ἔλεγε πώς, μόλις θά φαινόταν τό φῶς τῆς ἡμέρας, μία μάχη θά ἄρχιζε. Τό στρατόπεδο βρισκόταν ἐκτεθειμένο στό φῶς καί κάθε φορά πού τό φῶς σπινθήριζε τίς πλαγιές τοῦ λόφου στό ὀροπέδιο μεταξύ τῶν βουνῶν, μποροῦσα νά ὁδῶ τό στρατόπεδο καί τούς ἄνδρες στούς καταυλισμούς τους τόσο καθαρά ὅσο τήν ἡμέρα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τό έπόμενο πρωί, ή βροχή σταμάτησε καί καθώς ό ήλιος έβγαινε καί ένώ περιμέναμε γιά τό πρωϊνό, όρισμένοι άπό τούς Άμερικανούς έθελοντές περπάτησαν έξω πρός τό άκρο τοῦ όροπεδίου καί καθώς στέκονταν κοντά στό τέλος τῆς πεδιάδας κοιτάζοντας πρός τήν κατεύθυνση τῶν όχυρῶν σχολιάζοντας πῶς θά τά πάρουμε, κάποιος στήν όμάδα ρώτησε ποῦ ήταν τά όχυρά. Μόλις άκούστηκαν οί λέξεις, μπορέσαμε νά άκούσουμε ένα τσιριχτό ήχο πού σφύριζε καί συνεχῶς δυνάμωνε καί σέ λίγα λεπτά μεγάλοι μύδροι άπό όβίδες έπεσαν στό κέντρο τοῦ στρατοπέδου σκάζοντας μέ μία τρομακτική έκρηξη. Αὐτό τό άκολούθησαν κι' άλλες καί ήταν γιά μᾶς ένας ὑπαινιγμός ὅτι τά όχυρά τοῦ Μπιζανίου μᾶς περίμεναν νά κινηθοῦμε. Καθώς εἴμασταν άκριβῶς στή γραμμή τοῦ πυρός, διέταξα τούς άνδρες νά «καλυφθοῦν». Έτρεξαν πρός τή μεριά τοῦ βουνοῦ καί ἕρποντας πῆγαν πίσω άπό κοτρῶνες καί έκεῖ όπου είχε ὑποχωρήσει τό ἔδαφος. Οί άνδρες στό στρατόπεδο είχαν συγκεντρώσει πολλά άπό τά μουλάρια καί τά ἄλογα καί ἔψαχναν γιά νά καλυφθοῦν στό άπέναντι βουνό. Οί όβίδες ἔπεφταν καί ἔσκαγαν σέ κάθε στιγμή, άλλά εἴμασταν ἔξω άπό τήν γραμμή τοῦ πυρός πίσω άπό τούς βράχους, παρακολουθώντας τες καθώς ἔσκαγαν. Οί όβίδες ἔκαναν φύλλο καί φτερό τίς σκηνές μας καί τά ἄλλα πολεμοφόδια. Ένῶ βλέπαμε αὐτά είδα ένα πολύ φαιδρό θέαμα.

Τό έπιτελεῖο κοντά στό Μπιζάνι.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Ἕνα ἀπό τά μικρά μουλάρια τοῦ βουνοῦ πού μετέφερε ἕνα ἀπό τά πολυβόλα ὅπλα ἦταν δεμένο σ' ἕνα θάμνο, ὅταν ἕνα κομμάτι ἀπό ὀβίδα ἤ κάποια ἐκτοξευθείσα πέτρα τό κτύπησε. Ὁ πόνος, ὅπως ἐπίσης καί ἡ ἔκρηξη, τό κατατρόμαξαν. Ἔσπασε τό δέσιμο τῆς τριχιᾶς καί σχεδόν ὥρμησε ἀνάμεσα στίς σκηνές τῶν καταυλισμῶν. Πάνω ἀπό τίς σκηνές, μέσα κι' ἔξω ἀπό τίς κουζίνες, πάνω ἀπό τά ὅπλα, πάνω ἀπό τούς ἄνδρες ἤ ὁτιδήποτε ἄλλο βρισκόταν στό δρόμο του. Φοβόταν σχεδόν μέχρι θανάτου καί καθώς ὁ φόβος του μεγάλωνε τόσο πιό γρήγορα ἔτρεχε. Ὅλη τήν ὥρα ἦταν ἀφηνιασμένο καί μούγκριζε ὅσο πιό δυνατά μποροῦσε. Τό θέαμα ἦταν τόσο διασκεδαστικό, ὁ στρατός εἶχε ξεσπάσει σέ γέλια καί τό τελευταῖο πού εἶδε τό σύνταγμα ἀπό αὐτό τό μουλάρι ἦταν ὅτι ἀνέβαινε τήν πλαγιά ἑνός βουνοῦ μέ τά ἀφτιά κατεβασμένα στό κεφάλι του, προχωρώντας ταχύτερα κι' ἀπό τά ἄλογα τοῦ ἱπποδρόμου. Καθώς ἐξαφανιζόταν πάνω ἀπό τήν κορυφή τοῦ βουνοῦ, οἱ ἐθελοντές μέ μιά φωνή τό ἐπευφήμησαν καί τό ἐνθάρρυναν. Αὐτό τό μουλάρι ἀπέκτησε φήμη στά χρονικά τοῦ συντάγματος καί ἄσχετα μέ τό πόσο σοβαρές ἦταν οἱ συνθῆκες στίς μέρες τῆς δοκιμασίας πού ἀκολούθησαν, ὅλοι γελοῦσαν ὅταν ἀναφέρανε τό μικρό φοβισμένο μουλάρι τοῦ στρατοῦ.

Παραμείναμε στήν πλαγιά τοῦ βουνοῦ δύο ὧρες περιμένοντας νά πάψουν τά πυρά. Τελικά ἔπαψαν καί οἱ ἄνδρες ἤρθαν ἀπό πίσω ἀπό τό λόφο καί ἄρχισαν νά ἐπιστρέφουν στό στρατόπεδο. Ἤμασταν περίπου στά μισά τοῦ δρόμου πρός τό στρατόπεδο. καί στό μέσον τῆς κοιλάδας, καί μόλις οἱ πυροβολητές μᾶς ἀντιλήφθηκαν, ἔστραψαν μιά ντουζίνα κανόνια πρός τό στρατόπεδο καί ὁ κανονιοβολισμός ἔγινε πιό ἄγριος. Εἶπα στούς ἄνδρες νά πέσουν κάτω μειώνοντας ἔτσι τίς πιθανότητες νά χτυπηθοῦν ἀπό τίς ὀβίδες ἤ πέτρες πού ἔπεφταν πρός ὅλες τίς κατευθύνσεις. Οἱ ἄνδρες ὑπάκουσαν ἀμέσως καί ἔπεσαν στό ἔδαφος τελείως ἀκίνητοι, ἐνῶ θραύσματα ὀβίδων καί κομμάτια ἀπό πέτρες ἔπεφταν ὁλόγυρά μας. Ἀλλά τά πυρά συνεχίζονταν τουλάχιστον γιά μιά ὥρα. Οἱ Τοῦρκοι ἦταν φανερά ἱκανοποιημένοι πού εἶχαν προκαλέσει μεγάλη ζημιά, ἀλλά πρός ἀνακούφισή μας ἀνακαλύψαμε ὅτι κανείς δέν εἶχε πληγωθεῖ. Μερικοί ἄνδρες εἶχαν κτυπηθεῖ ἀπό κομμάτια ἀπό πέτρες, ἀλλά κανένας σοβαρά. Ἕνα ἤ δύο ἄλογα ἤ μουλάρια σκοτώθηκαν καί μερικά ἦταν ἐλαφρά μωλωπισμένα.

Ὅταν τά πυρά σταμάτησαν, τό σύνταγμα γρήγορα μετακίνησε τίς σκηνές καί τά ἐφόδιά του ἔξω ἀπό τή γραμμή κινδύνου πίσω ἀπό ἕνα λόφο. Παραμείναμε στήν πλαγιά αὐτοῦ τοῦ λόφου μέχρι πού

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Νοσοκόμες τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ στήν Φιλιππιάδα.

νύχτωσε καί μετά στείλαμε δύο λόχους κάτω στό δρόμο σ' ἕναν ἄλλο λόφο, ἀκριβῶς μπροστά ἀπό τά ὀχυρά τοῦ Μπιζανίου, ἀλλά ἕνα μίλι πιό κοντά σ' αὐτό ἀπ' ὅτι τό τωρινό μας στρατόπεδο. Ἦταν πολύ τολμηρή ἐνέργεια, ἀλλά ἦταν ἡ καλύτερη κίνηση πού μποροῦσε νά εἶχε γίνει. Οἱ Τοῦρκοι ὑπέθεσαν ὅτι αὐτή ἡ ἐμπροσθοφυλακή τοῦ στρατοῦ θά ἀποσυρόταν, ἀφοῦ τά πυρά τοῦ πυροβολικοῦ τους ἐκεῖνο τό πρωΐ ἦταν πολύ δραστικά. Ὁ ταγματάρχης Δούλης ἤξερε ποιά ἦταν ἡ ἀκτίνα τοῦ στρατοπέδου, γιατί μποροῦσε νά δεῖ τίς ὀβίδες νά σκάνε στόν μέσον αὐτοῦ. Ἦταν μιά πολύ τολμηρή ἐνέργεια νά καταλάβει αὐτόν τόν λόφο κατευθείαν καί βίαια, ἀλλά ὁ ταγματάρχης πῆρε τήν πρωτοβουλία πού ἡ στρατιωτική του γνώση ἤ τό ἔνστικτο ὑπαγόρευε. Ἦταν ὅμως πολύ προσεκτικός στόν τρόπο πού κινοῦσε στά βουνά σέ ὁμάδες τῶν ἑπτά, ὀκτώ, ἐννέα καί δέκα κάθε φορά. Ἄν ὁ ἐχθρός ἔπιανε τούς ἄνδρες στή πλαγιά τοῦ βουνοῦ τήν ὥρα πού κατέβαιναν, θά εἶχαν μικρούς στόχους ἀντί γιά μεγάλους λόχους.

Οἱ λόχοι πού κατεῖχαν τόν λόφο ἦταν ὁ ἕνατος καί ὁ ἑνδέκατος, καί ἡγοῦντο οἱ λοχαγοί Δημ. Κοσμόπουλος καί Πετρολαξῆς. Καί οἱ δύο λόχοι εἶχαν πετύχει νά φτάσουν στό λόφο χωρίς νά ἐπισύρουν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τά πυρά τῶν ὀχυρῶν, ἀλλά οἱ ἄνδρες πού ὁδηγοῦσαν τά μουλάρια καί τά ἄλογα δέν ἦταν τόσο τυχεροί. Ὁ τελευταῖος στρατιώτης τῶν λόχων ἔφτασε στόν λόφο γύρω στίς ἐννιά, πρίν οἱ προβολεῖς τοῦ ἐχθροῦ στραφοῦν κατά πάνω μας. Ἐνῶ οἱ ἄνδρες ὁδηγοῦσαν τά ἄλογα κάτω στό λόφο καί καθώς βρίσκονταν στά μισά τοῦ δρόμου πρός ἐμᾶς, ὁ προβολέας ἔπεφτε ἐπάνω τους καί ἦταν τό πιό παράξενο πού εἶδα ποτέ. Οἱ ὁδηγοί καί τά ἄλογα σ' αὐτό τό σκοτεινό βουνό ἐντελῶς ξαφνικά ἐπισημάνθηκαν καθαρά ἀπό τόν ἐχθρό. Οἱ λόφοι καί οἱ κοιλάδες ἦταν τόσο μαῦρα ὅσο τό σκοτάδι καί οἱ σκιές μποροῦσαν νά τό κάνουν. Μόλις ὁ ἐχθρός εἶδε ὅτι οἱ ἄνδρες μας κατεῖχαν τό λόφο μπροστά στό δικό του μέτωπο, ἡ ὀργή του ξεπέρασε κάθε ὅριο καί ἔστρεψε ὅλα τά ὅπλα τῶν ὀχυρῶν ἐναντίον τῶν ὁδηγῶν καί τῶν ζώων μας. Ὅταν οἱ ἄνδρες κατάλαβαν ὅτι τούς εἶχαν ἀνακαλύψει, ἀνάγκασαν τά μικρά ζῶα νά κατεβοῦν τό βουνό καλπάζοντας καί εὐτυχῶς ἔφτασαν στό λόφο χωρίς τήν παραμικρή ἀπώλεια ἀνδρῶν ἤ ζώων, παρόλο πού τά ὀχυρά ἐκσφεντόνιζαν τίς ὀβίδες τους τόσο γρήγορα ὅσο ὁ ἐχθρός μποροῦσε νά τίς στείλει.

Ἡ πολιορκία ἦταν τώρα στά σοβαρά, καί ὁ Τοῦρκος ἀρχηγός στά ὀχυρά του ἀντιλήφθηκε ὅτι ὁ ἑλληνικός στρατός κατεῖχε τό καλύτερο καί τό πιό στρατηγικό σημεῖο στά βουνά. Μόλις ὁ τελευταῖος ἄνδρας καί τό τελευταῖο ζῶο ἔφθασαν στό λόφο, ὅλοι οἱ στρατιῶτες καθοδηγήθηκαν ἔτσι ὥστε νά εἶναι ὅσο πιό ἄνετα θά τούς ἐπέτρεπαν οἱ περιστάσεις. Καθένας ἀπό αὐτούς εἶχε εἰδοποιηθεῖ νά προστατεύσει τόν ἐξοπλισμό του, καί νά ἔχει τό τουφέκι του σέ ἑτοιμότητα, γιατί κανείς δέν ἤξερε ποιά στιγμή ὁ Τοῦρκος ἀρχηγός θά ἔστελνε ἕνα μεγάλο σῶμα πεζικοῦ στό λόφο γιά νά ἐκδιώξει τό τάγμα.

Ὁ λοχαγός Κοσμόπουλος ἔβγαλε ἀμέσως ἔξω φυλακές ἤ σκοπούς στήν πλατιά πεδιάδα μπροστά ἀπό τό λόφο, καί συμβούλεψε τίς προφυλακές, σέ περίπτωση πού ἔβλεπαν ἤ ἄκουγαν τόν ἐχθρό νά ἔρχεται, νά πυροβολήσουν τά τμήματά τους καί νά ἑνωθοῦν μαζί μας ἐπάνω στό λόφο ὅσο τό δυνατόν γρηγορότερα. Προειδοποίησε ἀκόμη τήν φυλακή ὅταν ἔφτασαν στήν πεδιάδα, νά πᾶνε καμμιά 300 γυάρδες ἔξω καί νά κρυφτοῦν πίσω ἀπό πέτρες ἤ σέ σημεῖα πού ἔχει ὑποχωρήσει τό ἔδαφος καί νά βρίσκονται ἐκεῖ ἐντελῶς ἀκίνητοι, καί νά μή πυροβολήσουν ἤ κάνουν κάποιο θόρυβο χωρίς νά ὑπάρχει αἰτία. Ἐνῶ ἐτοποθετεῖτο ἡ φυλακή, οἱ ἄνδρες κάθονταν γύρω-γύρω στίς πλαγιές τοῦ λόφου, γελώντας καί κουβεντιάζοντας μεταξύ τους. Κάθε στρα-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τιώτης ἦταν περήφανος πού ἔφτασε τό λόφο καί χωρίς νά ἔχουν θύματα. Μείναμε ἐκεῖ ὅλη τή νύχτα, καί τό ἑπόμενο πρωΐ ρίξαμε μιά καλή ματιά στή γύρω περιοχή.

Ὁ λόφος πού καταλάβαμε ἦταν μιά μάζα ἀπό τραχεῖς βράχους πού προεξεῖχαν ἀπό τό ἔδαφος, μέ μερικούς θάμνους πού φύτρωναν ἀνάμεσα στίς πέτρες. Ὁ λόφος ἦταν περίπου 250 πόδια στή διάμετρο στή βάση, πού εἶχε τό σχῆμα κώνου. Σέ κάθε πλευρά μας ὑπῆρχε μιά πλατιά πεδιάδα ἤ κοιλάδα πού ἐκτεινόταν μέχρι τίς ὀροσειρές. Ἡ ἐπίπεδη πεδιάδα στά δεξιά μας ἦταν μισό μίλι πλατιά καί τόσο ἐπίπεδη ὅσο ἕνα δάπεδο.

Τήν πεδιάδα αὐτή τήν εἶχαν χρησιμοποιήσει οἱ Τοῦρκοι γιά τήν καλλιέργεια καπνοῦ. Στήν ἄκρη τῆς παδιάδας, ἐπάνω σ' ἕνα λόφο πού ἦταν σάν κῶνος ζάχαρης, βρισκόταν ἕνα μεγάλο χωριό πού εἶχε λεηλατηθεῖ καί καεῖ πρίν ὁ στρατός τους ὑποχωρήσει στά Γιάννενα. Μπορούσαμε νά δοῦμε μερικούς ἀπό τούς τοίχους τῶν σπιτιῶν πού στέκονταν, ἀλλά ὅλο τό χωριό ἔδειχνε πῶς εἶχε καταστραφεῖ. Ἀριστερά μας βρισκόταν μιά ἄλλη πεδιάδα ἤ κοιλάδα 300 γιάρδες πλατιά καί στό ἄκρο αὐτῆς τῆς κοιλάδας ἦταν ὁ κύριος δρόμος ἤ ὁ τουρκικός δρόμος πού ὁδηγοῦσε ἀπό τήν Φιλιππιάδα στά Γιάννενα.

Αὐτός ὁ δρόμος ἦταν γεμάτος στρατό καί ἐλισσόταν γύρω ἀπό

Ὁ στρατηγός Σαπουντζάκης στήν Φιλιππιάδα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τήν πλαγιά τοῦ βουνοῦ μέχρι ψηλά στό ὀχυρό τοῦ Μπιζανίου. Ὁ δρόμος ἦταν πολύ ψηλός, καθώς οἱ μηχανικοί τόν εἶχαν κατασκευάσει νά ἐλίσσεται γύρω ἀπό τήν πλαγιά τοῦ βουνοῦ καί εἶχαν χτίσει ἀντιτειχίσματα στήν ἄκρη τοῦ δρόμου σέ μερικά τμήματα τόσο ψηλά ὅσο σαράντα καί πενήντα πόδια. Κατευθείαν πίσω ἀπό μᾶς, στούς πρόποδες τοῦ λόφου μας ἦταν ἕνας δρόμος πού ὁδηγοῦσε στίς πόλεις τῶν Πεστῶν καί τῆς Ἄρτας. Αὐτός ἦταν ἕνα δρόμος πού χρησιμοποιήσαμε γιά νά φτάσουμε στό λόφο μας, πού ἦταν γνωστός σάν Μπέη καί ἀμέσως βαφτίστηκε Ὀχυρό Μπέη. Ἐκεῖ πού ὁ δρόμος διασταυρωνόταν πίσω μας, ὑπῆρχε ἕνα ψηλό βουνό πού ὑψωνόταν σχεδόν κάθετα μέχρι τήν κορυφή ἀπό τό λόφο μας. Μπροστά μας ἦταν μιά πλατιά ἐπίπεδη πεδιάδα πού ἐκτεινόταν μέχρι τό ὀχυρό τοῦ Μπιζανίου. Ἡ πεδιάδα ἦταν περίπου δυόμιση μίλια μάκρος καί περίπου ἕνα μίλι πλατιά.

Τό ὀχυρό τοῦ Μπιζανίου βρισκόταν στήν κορυφή τῆς ψηλότερης ὀροσειρᾶς καί τήν στιγμή πού εἶδα αὐτά τά ὀχυρά μέ τίς ὀροσειρές σέ κάθε πλευρά ἀπ' αὐτά καί τήν πλατειά ἄδενδρη πεδιάδα μπροστά μας, ἤξερα τότε, ὅτι ἦταν τό Γιβραλτάρ τῆς Τουρκίας στήν Εὐρώπη καί ὅτι ὁ ἑλληνικός στρατός θά ἔχανε χιλιάδες ἄνδρες καί θά ξόδευε χιλιάδες δολλάρια καί θά ἔπαιρνε μῆνες γιά νά τά καταλάβει ἤ νά τά καταστρέψει. Τά ὀχυρά τοῦ Μπιζανίου εἶναι ἕνα φυσικό φρούριο καί φαινόταν πώς ἦταν τόσο ἀπόρθητο ὅσο ἕνα φρούριο μποροῦσε νά γίνει. Δέν εἶχα μεγάλη εὐκαιρία νά τά ἐξετάσω αὐτήν ἀκριβῶς τήν ὥρα, γιατί μόλις ἡ ὁμίχλη καί τά σύννεφα κύλησαν μακριά ἀπό τό Ὀχυρό Μπέη, τήν θέση μας, τά κανόνια τοῦ Μπιζανίου ἄρχισαν καί ἡ μία ὀβίδα μετά τήν ἄλλη ἔπεφταν γύρω μας καί πάνω μας καί σέ κάθε πλευρά κατά ἑκατοντάδες. Ἡ ἔκρηξη τῶν ὀβίδων καί οἱ κρότοι ἀπό τά ὅπλα φαίνονταν σάν νά εἶχε ἀνοίξει ἡ κόλαση καί ὅλη τήν ἡμέρα ἐκεῖνο τό χαλάζι ἀπό σιδερικά συνεχιζόταν. Εὐτυχῶς γιά μᾶς ὁ ὀβίδες πήγαιναν πρός τά δεξιά καί ἀριστερά μας καί μερικές φορές μεγάλος ἀριθμός ἀπ' αὐτές ἔπεφταν ἐπάνω στό βουνό πίσω μας, ἀλλά μόνο σέ μικρή ἀπόσταση ἀπό μᾶς, καθώς ὁ λόφος πίσω μας ὑψωνόταν σχεδόν κατακόρυφος καί ἦταν μόνο ἑκατό γυάρδες μακριά.

Μείναμε ἐκεῖ ὅλη τήν ἡμέρα παρακολουθώντας τό ἀποτέλεσμα τῶν ὀβίδων, κάθε φορά πού μία ἀπ' αὐτές χτυποῦσε μία μεγάλη κοτρώνα. Ὅταν γινόταν αὐτό, πετοῦσε τόννους ἀπό βράχους στόν ἀέρα καί κρατοῦσε τούς ἀνθρώπους μας ἀπασχολημένους προσπαθώντας νά ἀποφύγουν τά θραύσματα, καθώς ἐκτινάσσονταν ψηλά στόν ἀέρα καί

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἔπεφταν ἀνάμεσά μας. Μόνο μερικοί ἄνδρες τραυματίστηκαν ἀπό τά βλήματα καί κανείς ἀπ' αὐτούς σοβαρά. Φαινόταν σάν ἕνα θαῦμα πού αὐτή ἡ βροχή ἀπό σιδερικά δέν προκάλεσε μεγαλύτερη ζημιά. Ἐνῶ οἱ ὀβίδες ἔπεφταν, παρακολουθοῦσα τά πρόσωπα τῶν ἀνδρῶν τοῦ τάγματος ἀπό κοντά καί δέν εἶδα καθόλου σημάδια ἀπό φόβο ἤ τρόμο σέ κανέναν ἀπ' αὐτούς. Αὐτοί οἱ δυό λόχοι ἦταν σέ ἀριθμό 500 ἄνδρες καί ὁρισμένοι ἀπ' αὐτούς δέν εἶχαν βρεθεῖ ποτέ πρίν μπροστά σέ πυρά πυροβολικοῦ, καθώς πολλοί ἀπ' αὐτούς ἦταν ἐθελοντές πού βρίσκονταν στό στρατό μόνο 30 ἤ 40 μέρες, ἀλλά κανένα σημάδι φόβου σ' αὐτό τό τάγμα.

Μόλις τά θραύσματα ἀπό πέτρες ἄρχισαν νά ἐκτινάσσονται, οἱ ἄνδρες εἰδοποιήθηκαν νά φτιάξουν προστατευτικά ἀπό ὀβίδες ταμπούρια καί ἐκεῖνοι χωρίστηκαν ἀνά δύο καί ἔχτισαν πέτρινους τοίχους τέσσερα πόδια ψηλούς καί 5 καί 6 πόδια μακρεῖς. Στό κτίσιμο χρησιμοποίησαν γιά τά ταμπούρια ξεκομμένες πέτρες καί μεγάλες κοτρῶνες. Προφανῶς αὐτό δέν φαινόταν ὅτι πρόσφερε μεγάλη προστασία, ἀλλά αὐτά τά ταμπούρια ἔσωσαν τότε πολλές ζωές. Μερικές φορές μιά ὀβίδα κτυποῦσε πάνω στό λόφο μας καί τά θραύσματα χτυποῦσαν τά καταφύγια καί ἡ μόνη ζημιά πού πάθαιναν οἱ ἄνδρες μας ἦταν μερικοί μώλωπες ἀπό τά μέρη τῶν τοίχων. Ὅταν ἡ ὀβίδα χτυποῦσε τόν τοῖχο ἡ δύναμή της ἐλεγχόταν. Οἱ ἄνδρες πέρασαν ἄυπνοι τήν νύχτα καί μερικοί ἀπ' αὐτούς κάθονταν πίσω ἀπό τά ταμπούρια πού εἶχαν τελειώσει καί κοιμόντουσαν βαθιά.

Ἡ προηγούμενη νύχτα ἦταν ὑγρή καί κρύα καί καθώς ὁ ἥλιος ἔλαμπε κι' ἔπεφταν οἱ ἀκτίνες πάνω σ' αὐτόν τόν μικρό στρατό καί καθώς ὅλο καί περισσότερο ζέσταινε, ἡ κούραση ἐπιβεβαίωνε τήν ὕπαρξή της. Οἱ ἀξιωματικοί τῶν λόχων ἦταν' ἀπασχολημένοι νά παρακολουθοῦν τά πυρά τῶν ὀχυρῶν καί ὁ λαχαγός Κοσμόπουλος, ὁ λοχαγός Cassone καί ἐγώ βρισκόμασταν στήν κορυφή τοῦ λόφου παρακολουθώντας τό ὀχυρό καί εἰδικά κοιτούσαμε γιά νά δοῦμε ἄν ὁ Τοῦρκος στρατηγός θά ἔστελνε τό πεζικό του διά μέσου τῆς πεδιάδας γιά νά ἐπιτεθεῖ ἐναντίον μας. Ὁ Τοῦρκος ἀρχηγός προφανῶς σκέφτηκε ὅτι τό πυροβολικό του θά μᾶς ὑποχρέωνε νά φύγουμε. Σ' αὐτό τό σημεῖο εἶναι πού ἔκανε τό λάθος του. Αὐτό τό τάγμα εἶχε πάρει ὁδηγίες νά κρατήσει αὐτόν τόν λόφο, μέχρις ὅτου τό πυροβολικό μας θά μποροῦσε νά μεταφερθεῖ σ' αὐτό καί ὅλη τή μέρα καθήσαμε ἐκεῖ κάτω ἀπό τά πυρά τους, ἀνήμποροι νά τούς ἀπαντήσουμε ἀλλά κρατώντας τό λόφο.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Στά βουνά τῆς Ἠπείρου.

Ὁ Τοῦρκος ἀρχηγός μποροῦσε νά εἶχε στείλει τό πεζικό του στό λόφο καί νά εἶχε ἐκτοπίσει τίς δυνάμεις μας, γιατί εἴμασταν μόνο 500 ἄνδρες. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι εἴχαμε μερικές χιλιάδες πίσω μας στά Πεστά. Ἀκόμη 3 συντάγματα ἀριστερά μας στό δρόμο πού ὁδηγεῖ ἀπό τή Φιλιππιάδα στά Γιάννενα. Ἀλλά αὐτές οἱ δυνάμεις δέ μποροῦσαν νά μᾶς προσφέρουν μεγάλη βοήθεια, ἐφόσον οἱ δρόμοι ἀνάμεσα ἀπό τά μονοπάτια ἦταν τόσο στενοί πού οἱ δυνάμεις μας θά εἶχαν ἀναγκαστεῖ νά περάσουν ἀπό θέσεις πού ἐλέγχονταν ἀπό τά πυρά τῶν ὀχυρῶν τοῦ ἐχθροῦ ἐρχόμενοι σέ κανονικούς σχηματισμούς φαλάγγων. Τά ὅπλα του θά εἶχαν κατευθύνει τά πυρά τους πρός τίς φάλαγγές μας καί θά εἴχαμε χάσει χιλιάδες ἄνδρες. Ἀλλά ἡ ἀλαζονία καί ἡ ματαιοδοξία τῶν ἀνδρῶν τοῦ πυροβολικοῦ του ἦταν τόσο μεγάλη πού νόμισαν ὅτι θά βομβάρδιζαν αὐτό τό τάγμα ἀπό τήν πλαγιά τοῦ λόφου. Ἤξερε ὅτι οἱ ἀριθμοί μας ἦταν πολύ λίγοι, καθώς ὁ λόφος ἦταν τόσο μικρός πού δέν μποροῦσε νά φιλοξενήσει περισσότερους ἀπό δύο λόχους. Ἔτσι εἴμασταν συνεχῶς σέ ἐπαγρύπνηση γιά τό πεζικό του ἀλλά αὐτοί δέν ἔρχονταν.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἀφοῦ οἱ ἄνδρες τοποθετήθηκαν διαδοχικά στίς πλαγιές τοῦ λόφου, καθένας ἔστησε τό δικό του μικρό καταυλισμό καί βολεύτηκε κάπως ἄνετα. ἄν μπορεῖς νά τό ὀνομάσεις ἄνεση τό νά ἔχεις ἕνα κομμάτι ἀπό καναβάτσο τρία πόδια μακρύ γιά νά καλύπτεις τό κεφάλι σου καί τήν ὁμαλή πλευρά ἑνός βράχου γιά κρεββάτι.

ΚΕΦ. XVII

Οἱ πυροβολαρχίες μας καί τά ὀχυρά ἀκόμη βρυχώνταν καί ἐρριχναν τίς σιδερένιες ὀβίδες τους, ἀλλά οἱ δυνάμεις μας ἀπό δεξιά ἀναπαύονταν στίς δάφνες τους. Εἶχαν ὁδηγήσει τό ἐχθρικό πεζικό μέσα στίς ὀχυρώσεις του, ἀλλά οἱ πυροβολαρχίες τους στά βουνά σφυροκοποῦσαν ἀκόμα τά ὀχυρά. Τό τμῆμα μας στ' ἀριστερά ἔβαλλε σταθερά, ὅπως καί οἱ ὀρεινές πυροβολαρχίες του καί αὐτό τό τμῆμα ὑποχρέωσε τούς Τούρκους νά ὁδηγηθοῦν ἀπό τίς πλαγιές τοῦ βουνοῦ πρός τά ὀχυρά. Περίπου ἐκείνη τήν ὥρα ἀκούσαμε ἕνα θόρυβο στόν ἀέρα. Αὐτή ἀκριβῶς τή στιγμή τά πυροβόλα μας ἐρριχναν ἀργά, καθώς οἱ πυροβολητές μας ἦταν σχεδόν ἐξουθενωμένοι καί ἀκούγοντας τό θόρυβο, κοιτάξαμε ψηλά καί ἦταν ἕνα ἀεροπλάνο πού ἐρχόταν πάνω ἀπό τίς ὀχυρώσεις μας ἀπό τήν κατεύθυνση τῆς Φιλιππιάδας. Ἦταν ὁ ὑπολοχαγός μας Καμπέρος. Σάν μέ κοινή συμφωνία κάθε ὅπλο στό λόφο μας καί στό Μπιζάνι σταμάτησε νά πυροβολεῖ. Ἐμεῖς γνωρίζαμε ὅτι ἦταν ὁ Καμπέρος. Ἦταν τουλάχιστον ἕνα μίλι ψηλά καί ἐρχόταν σάν ἄνεμος καί τήν ὥρα πού φθάσαμε στήν κορυφή τοῦ Ὀχυροῦ Μπέη, ὁ τολμηρός ἄνδρας ἔκανε ἕναν κύκλο πάνω ἀπό τό ὀχυρό τοῦ Μπιζανίου καί εὐχαριστηθήκαμε πού ἐκεῖνες οἱ δυνάμεις ἀπό τήν Ἀσία ἔμειναν κατάπληκτες στήν θέα του ἄν ὄχι τρομαγμένες.

Ὁ ὑπολοχαγός Καμπέρος ἔκανε αὐτή τήν πτήση γιά νά πάρει πληροφορίες γιά τόν στρατηγό μας καί ἀφοῦ στράφηκε κυκλικά πάνω ἀπό τό Μπιζάνι τρεῖς φορές καί ἔρριξε μερικές βόμβες στό μέσον, ἀπομακρύνθηκε γιά νά δώσει τήν ἀναφορά του στό στρατηγό στή Φιλιππιάδα. Καθώς ξεκίνησε τό ταξίδι τῆς ἐπιστοφῆς τά ὅπλα τῶν ὀχυρῶν πυροβολοῦσαν ἐναντίον του, ἀλλά χωρίς ἀποτέλεσμα. Ὁ τολμηρός ἄνδρας ἦρθε πάνω ἀπό τό λόφο μας πάλι καί οἱ δυνάμεις τόν χαιρέτησαν ξανά. Αὐτό μᾶς εὐχαρίστησε, γιατί χαιρέτησε τή γαλανόλευκη τοῦ Βασιλείου στό καταυλισμό καθώς ἔφευγε. Μόλις πέρασε ὁ Καμπέρος τά πυροβόλα τῆς πυροβολαρχίας Krupp ἄρχισαν νά χτυποῦν τά ὀχυρά καί ἡ πρώτη βολή ἔπληξε μία πυριτιδαποθήκη. Ἀκού-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

γαμε τό ἕνα μήνυμα μετά τό ἄλλο ἀπό τά ὀχυρά καί κοιτάζοντας πρός αὐτά εἴδαμε μεγάλους σωρούς ἀπό πέτρες, ξύλα καί ἄλλα ἐρείπια νά ἐξακοντίζονται ψηλά στόν ἀέρα. Πότε-πότε μεγάλες γλῶσσες φωτιᾶς σηκώνονταν ἀπό τό Μπιζάνι. Τά τουρκικά κανόνια σταμάτησαν, ὅπως καί τά δικά μας. Ὅλοι παρακολουθοῦσαν τήν ἔκρηξη. Ἡ καταστροφή θά πρέπει νά ἦταν μεγάλη. Νομίσαμε ὅτι οἱ Τοῦρκοι εἶχαν ἀνατινάξει τίς πυριτιδαποθῆκες τους ἤ ἴσως οἱ ὀβίδες ἀπό τήν πυροβολαρχία Krupp εἶχαν πλήξει μιά ἀπ' αὐτές καί εἶχαν ἀνατιναχτεῖ μαζί της καί οἱ ἄλλες καί ὅτι ὁ τουρκικός στρατός ὑποχωροῦσε πρός τά Γιάννενα.

Σταθήκαμε ἐκεῖ ὅλο τό ἀπόγευμα παρακολουθώντας τους καί ἐλπίζοντας ὅτι οἱ ὑποψίες μας ἦταν ἀληθινές. Ἐκείνη τή νύχτα ὁ στρατηγός ἔστειλε μερικά ἀποσπάσματα πεζικοῦ ἔξω στήν πεδιάδα, ὅπου ἔμειναν ὅλη τή νύχτα. Κάθε ἄνδρας εἶχε ἐντολή νά εἶναι ἀκίνητος σάν ποντίκι. Ἡ κουβέντα καί τό κάπνισμα δέν ἐπιτρέπονταν καί ὁ στρατός ἦταν ἕτοιμος γιά ὁτιδήποτε θά συνέβαινε. Ἀφοῦ ὁ στρατός κάλυψε τήν πεδιάδα μπροστά ἀπό τόν ἐχθρό, ἔστειλαν περιπολία καί ἐπέστρεψαν μέ τήν πληροφορία ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἦταν ἀκόμη στά ὀχυρά καί ἐπί πλέον ὅτι εἶχαν μεγάλα τμήματα πεζικοῦ στήν πεδιάδα. Ἀλλά ὁ ἕλληνας ἀρχηγός ἦταν πιό διορατικός ἀπ' αὐτούς. Ἐάν εἶχε κινήσει τίς δυνάμεις του διασχίζοντας ἐκείνη τήν πεδιάδα καί ἐναντίον τῶν ὀχυρῶν τους λίγοι –ἄν μερικοί ἀπό τούς ἄνδρες του μποροῦσαν– θά εἶχαν ἐπιστρέψει ζωντανοί. Καί πρίν νά ἀνατείλει ὁ ἥλιος, ὁ στρατός στήν πεδιάδα ἐπέστρεψε ἀθόρυβα πίσω στούς λόφους, προτοῦ οἱ Τοῦρκοι πυροβολητές τούς ἀντιληφθοῦν. Καθώς ἡ προφυλακή μας ἐπέστρεψε ἀργά πρός ἐμᾶς, πρίν ἀπό τό φῶς τῆς ἡμέρας, εἶχε μιά ἔντονη συμπλοκή μέ τίς προφυλακές τοῦ ἐχθροῦ.

Βρισκόμασταν σέ περίεργη κατάσταση. Τό πεζικό μας τούς εἶχε ἀναγκάσει νά ἐπιστρέψουν στίς ὀχυρώσεις τους καί τά τμήματα δεξιά καί ἀριστερά μας περίμεναν τόν ἐχθρό νά ἔρθει ἔξω καί νά δώσει μάχη. Καί ἐδῶ περίμενε ὁ στρατός ἐκτός ἀπό τά κανόνια τῶν ὀχυρώσεων. Οἱ Τοῦρκοι πυροβολητές αἰσθάνονταν δυσαρεστημένοι γιά μέρες προσπαθώντας νά ἐντοπίσουν τό πυροβολικό μας. Οἱ περισσότερες ἀπό τίς ὀβίδες τους ἔσκαγαν πάνω ἀπό τήν κοιλάδα δεξιά καί ἀριστερά μας. Τελικά εὐτύχησε νά ἐντοπίσει τήν πυροβολαρχία Krupp καί γιά ὧρες ἐκτόξευε τίς ὀβίδες του σ' αὐτή. Στεκόμασταν ἐπάνω στό λόφο παρατηρώντας τίς ὀβίδες του καθώς ἔπεφταν κοντά στά Krupp.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἐπίσης κατεύθυνε τα πυρά σκοπεύοντας πολύ καλά, καθώς οἱ ὀβίδες του ἔσχιζαν τόν δρόμο μπροστά ἀπό τά κανόνια καί ὑποχρέωναν ἕνα σύνταγμα πεζικοῦ πού στάθμευε ἐκεῖ νά κινηθεῖ πρός τά πίσω διακόσιες γυάρδες, ἐνῶ τό σύνταγμα ἐνεργοῦσε σάν μιά ὑποστήριξη γιά τά κανόνια ἀλλά ἦταν κρυμμένο ἀπό τόν ἐχθρό πίσω ἀπό μιά προεξοχή τοῦ βουνοῦ. Πολυάριθμες ὀβίδες ἔσκαγαν πάνω ἀπό τά κανόνια καί οἱ ἄνδρες ἔπρεπε νά κινηθοῦν γρήγορα γιά νά κρατηθοῦν μακριά ἀπό τά βράχια πού ἔπεφταν. Ἀλλά ὁ Διγενής πυροβολοῦσε ταχύτερα καί τελικά ὁ Τοῦρκος ἔστρεψε πάλι τά πυρά του ἀπό τήν πυροβολαρχία πρός τήν πλαγιά τοῦ λόφου μας. Εἶχε τό βελῆνεκές, ἀλλά δέν τό γνώριζε καί μόλις κίνησε τήν σκόπευση του πρός τήν πλαγιά τοῦ λόφου μας συγκέντρωσε τά κανόνια τῶν ὀχυρῶν τους πυκνά πρός τήν πυροβολαρχία μας δεξιά τοῦ λόφου μας.

Περίπου διακόσια πόδια ἀπό τήν πλαγιά τοῦ λόφου ὑπῆρχε ἕνα παλιό πέτρινο σπίτι πού ἦτανε ἕνα χάνι ἤ πύλη διοδίων πρίν ἀπό τόν πόλεμο καί ὅπως συνήθως οἱ Τοῦρκοι εἶχαν κάψει τό ἐσωτερικό του πρίν ἀποσυρθοῦν καί ὅλο αὐτό πού εἶχε ἀπομείνει ἦταν οἱ χονδροί πέτρινοι τοῖχοι καί ἄλλα ἐρείπια. Ξαφνικά οἱ Τοῦρκοι πυροβολητές νόμισαν ὅτι ἡ πυροβολαρχία μας ἦταν μέσα ἤ πίσω ἀπό αὐτό τό πέτρινο οἴκημα καί γιά δυό ὧρες σφυροκοποῦσαν αὐτόν τό σωρό ἀπό πέτρες πρός ἀγαλλίαση τῆς καρδιᾶς τους. Ὅλη τήν ὥρα κοιτούσαμε καί γελούσαμε γι' αὐτή τήν τόσο ἀνόητη καί ἄσκοπη ἀπώλεια τῶν πυρομαχικῶν. Ἐνῶ αὐτοί βομβάρδιζαν αὐτό τό παλιό σπίτι, τά κανόνια μας τούς πυροβολοῦσαν, ἀλλά τελικά ἔπιασαν τόν στόχο τῆς πυροβολαρχίας μας δεξιά καί οἱ ἄνδρες μας ἀναγκάστηκαν νά ἀποσυρθοῦν μεταφέροντας τά κανόνια μαζί τους. Τουρκικές ὀβίδες ἄρχισαν νά πέφτουν πάνω στίς λοφοπλαγιές μας καί ἔπεφταν τόσο πυκνές ὅσο τό χαλάζι καί χάσαμε μερικούς ἄνδρες καί ἀριθμό ἀπό ἄλογα καί μουλάρια. Ὅταν ἕνα ἄλογο ἤ μουλάρι ἦταν χτυπημένο ἀπό μία ὀβίδα ἤ πέτρα καί σκοτωνόταν, κάποιος τερμάτιζε ἀπό ἀνθρωπιά τή ζωή τοῦ φτωχοῦ ζώου πυροβολώντας το στό μέτωπο. Ἦταν ὀδυνηρό γιά μένα νά βλέπω τά ἄφωνα πλάσματα τραυματισμένα καί νά ὑποφέρουν. Ὅταν ὁποιοδήποτε ἄλογο ἤ μουλάρι σκοτωνόταν ἀμέσως, τραβοῦσαν τό ζῶο οἱ ἄνδρες τή νύχτα πάνω στίς βουνοπλαγιές καί τό ἔριχναν μέσα σέ μία μεγάλη τρύπα ἤ ρωγμή τοῦ ἐδάφους.

Ὅταν μία ὀβίδα ἤ πέτρα χτυποῦσε κάποιον ἀπό τούς ἄνδρες, ὁ πλησιέστερος σ' αὐτόν τόν τοποθετοῦσε προσεκτικά καί μαλακά στό ἔδαφος, πάντα δίνοντάς του λίγο νερό ἀναμεμιγμένο μέ λίγο κονιάκ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Οἱ ἀξιωματικοί περνοῦσαν ἀπό τό ἕνα τμῆμα στό ἄλλο λέγοντας ἐμψυχωτικά καί ἐνθαρρυντικά λόγια στούς ἄνδρες. Αὐτό γινόταν γιά νά κρατήσουν τό ἠθικό ὅλων ψηλά. Ἦταν τελείως ἄσκοπο, ἀφοῦ οἱ ἄνδρες σ' αὐτό τό λόφο κατάγονταν ἀπό τούς παλιούς ἥρωες τῆς Ἑλλάδας. Τίποτε δέ μποροῦσε νά τούς φοβίσει. Τό θάρρος τους ὑψηλοῦ βαθμοῦ. Πολεμοῦσαν γιατί ὁ σκοπός τους ἦταν δίκαιος. Μάχονταν μέ τόν ἴδιο τρόπο πού ἔκαναν δουλειές, ψύχραιμοι, ἤρεμοι καί αὐτοκυριαρχούμενοι. Ὁ Τοῦρκος πού βρισκόταν μπροστά γνώριζε ὅτι ἔπρεπε νά ἐξουδετερώσει τόν Ἕλληνα. Ἀκόμη ἤξερε πώς ὅσο ἕνας Ἕλληνας παρέμενε σ' αὐτό τό λόφο ἡ μάχη θά συνεχιζόταν. Τό κουράγιο καί ἡ ἀδιαφορία μέχρι θανάτου αὐτῶν τῶν ἀνδρῶν μέ ἐξέπληξε καί σκεφτόμουν, ἐνῶ τούς κοιτοῦσα, τί εἶχα διαβάσει γι' αὐτούς πρίν ἔρθω στή χώρα τους. Δέν θυμᾶμαι ποιός τό ἔγραψε, ἀλλά εἶναι κάτι σάν αὐτό: «Νά εἶναι κανείς γενναῖος, ἦταν νά εἶναι Ἕλληνας» καί τό νά μάχεται, ὅταν οἱ ἄνθρωποί του καί ἡ χώρα του βεβηλώνονταν καί προσβάλλονταν ἀπό τούς Τούρκους, δέν ἐθεωρεῖτο σάν στίγμα γιά τόν ἑαυτό του καί τήν οἰκογένειά του γιά πάντα».

Ἀντάρτες τῆς Ἠπείρου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τά πυρά τῶν ὀχυρῶν συνέχιζαν ἀκόμη καί εἶδα πολυάριθμους ἄνδρες νά βγάζουν τά παλτά τους, τά πουκάμισα καί τά ἐσώρρουχα καί μετά νά ἀσχολοῦνται ἐπιμελῶς μέ τό μάζεμα τῶν μικρῶν παρασίτων ἀπό τό σῶμα τους. Ὁ στρατός ἦταν κάτω ἀπό τά πυρά τόσο πολύ καί ἦταν τόσο δύσκολο νά πάρεις νερό, πού οἱ ἄνδρες ἔγιναν ψειριάρηδες. Κανένας δέ μποροῦσε νά βγάλει τά ροῦχα ἤ τά παπούτσια, καθώς δέν ἤξερε ποιά στιγμή θά τόν καλοῦσαν γιά νά ἀπωθήσει μιά ἐπίθεση τοῦ πεζικοῦ τοῦ ἐχθροῦ. Οἱ ἄνδρες ἦταν τόσο ἐνοχλημένοι ἀπ' αὐτά τά ζωύφια πού τά μάζευαν ἀπό τό σῶμα τους μέ τήν πρώτη εὐκαιρία.

Οἱ νύχτες ἦταν πολύ κρύες καί στίς δύο ἡ ὥρα τό πρωΐ μιά πυκνή ὑγρασία ἔπεφτε πού περνοῦσε τά ροῦχα σάν βροχή, σέ ἀνατρίχιαζε μέχρι τό κόκκαλο καί σέ ἔκανε νά κοιμηθεῖς μέ πολύ δυσκολία. Συχνά τήν ἡμέρα μποροῦσα νά δῶ πολλούς ἄνδρες νά κάθονται ὁλόγυρα στό λόφο βαθιά κοιμισμένοι, ἄν καί τά κανόνια ἔκαναν ἀρκετές ἐκρήξεις πού ταρακουνοῦσαν τόν λόφο. Ἀλλά ἡ κούραση ἐπιβεβαίωνε τόν ἑαυτό της καί τά παιδιά κάθονταν γύρω καί κοιμόντουσαν. Κατά τή διάρκεια τοῦ βομβαρδισμοῦ ἀπό τό Ὀχυρό Μπέη οἱ ἄνδρες περνοῦσαν μᾶλλον καλά μέ τίς προμήθειες. Πρίν τό φῶς τῆς ἡμέρας κάθε πρωΐ δύο ἄνδρες ἀπό κάθε λόχο ἔπαιρναν δύο ἀπό τά μικρά μουλάρια τοῦ βουνοῦ καί σκαρφάλωναν τά βουνά πρός τήν ἀποθήκη τροφίμων τοῦ στρατοῦ, δεκαπέντε μίλια μακριά. Θά ἐπέστρεφαν ἐκείνη τή νύχτα μέ τίς προμήθειες στίς ράχες τῶν μικρῶν ζώων.

ΚΕΦ. XXIV.

Συμπερασματικά θά ἀνακεφαλαιώσω σύντομα τίς ἀπόψεις μου γιά τά διάφορα στοιχεῖα τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ καί τῶν ἀνθρώπων τῆς Ἑλλάδας. Ὁ πρίγκηπας Κωνσταντῖνος δέν ἔχει ἀνώτερό του σάν στρατιωτικός ἀρχηγός. Ὁ Ἕλληνας ναύτης δέν ἔχει ἀνώτερό του καί λίγους ὁμοίους του. Ὁ Ἕλληνας ἐθελοντής ἤ ἁπλός στρατιώτης εἶναι ἀναμφισβήτητου θάρρους καί ὑπακούει στίς διαταγές μέ χαρά καί μέ καλή πίστη. Εἶναι ἕνας πατριώτης ἁγνός καί ἁπλός, καθώς πληρώνεται μόνο δύο cents τήν ἡμέρα. Ὁ Ἕλληνας ἀξιωματικός εἶναι διακεκριμένος μέ καλή ἀγωγή καί γενναῖος μέχρις ἀπερισκεψίας. Τό ἑλληνικό πεζικό εἶναι καλά ὀργανωμένο καί εἶναι τιμή γιά τούς ὀργανωτές του. Τό ἑλληνικό πυροβολικό διοικεῖται καί εἶναι ἐπανδρωμένο μέ τούς

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πλέον εἰδήμονες τοῦ Βασιλείου καί ἡ Εὐρώπη δέν ἔχει καλύτερους. Οἱ Ἕλληνες εὔζωνοι εἶναι οἱ πιό τολμηροί στρατιῶτες τοῦ Βασιλείου. Δέν ἔχουν γεννηθεῖ πιό γενναῖοι ἄνδρες. Οἱ «Ὁμάδες» τῶν βουνῶν ἤ ἀντάρτες εἶναι οἱ καλύτεροι σκοπευτές τοῦ Βασιλείου θωρακισμένοι στίς κακουχίες. Μποροῦν νά περπατοῦν, νά τρέχουν ἤ νά σκαρφαλώνουν χωρίς φανερή προσπάθεια. Οἱ Ἕλληνες μηχανικοί εἶναι ἀξιωματικοί μέ σπάνιες ἱκανότητες καί κατασκευάζουν στρατιωτικούς δρόμους γιά τό πυροβολικό σέ μέρη πού φαίνονται τελείως ἀπροσπέλαστα. Οἱ Ἕλληνες ἱερεῖς ἤ παπάδες ὑπηρετοῦν τή θρησκεία πού κηρύσσουν, καθώς εἶναι δίπλα στούς ἀσθενεῖς καί τραυματίες τοῦ στρατοῦ μέρα καί νύχτα. Οἱ γυναίκες τῆς Ἑλλάδος εἶναι ταπεινές καί μετριόφρονες καί ἡ εὐγένεια τοῦ χαρακτῆρα τους φαίνεται στήν ἀφοσίωση καί τή φροντίδα στά ἀβοήθητα παιδιά, στά νοσοκομεῖα καί σέ ἐκείνους πού δουλεύουν στά χωράφια καί στίς ἀποθῆκες. Σ' αὐτές ὀφείλονται ὅλες οἱ τιμές καί οἱ ἔπαινοι, καθώς χιλιάδες ἀπ' αὐτές τίς γυναῖκες κρατοῦν τό λύκο μακρυά ἀπό τήν πόρτα, ἐνῶ τά ἄρρενα μέλη τῆς οἰκογένειας εἶναι στό στρατό. Ὁ βασιλιάς καί οἱ δικοί του εἶναι στά πόστα τους καί κάνουν ὅ,τι μποροῦν γιά νά ἐξασφαλίσουν τήν ἐπιτυχία στόν πόλεμο. Οἱ κύριοι Βενιζέλος καί Κορομηλᾶς μποροῦν νά χειριστοῦν ὁποιαδήποτε κατάσταση πόλεμο ἤ εἰρήνη. Δέν εἶναι ἀρκετές ὅσες τιμές καί νά δοθοῦν στό ἔθνος. Ἡ Ἑλλάδα εἶναι οὐσιαστικά ἐλεύθερη μόνο 85 χρόνια, ἄν καί ἡ ἱστορία της εἶναι περισσότερο ἀπό 3000 χρόνια.

Οἱ ἀπόψεις μου γιά τούς Τούρκους εἶναι οἱ ἀκόλουθες: Ὁ Τοῦρκος εἶναι γενναῖος, μ' ἕνα ἔμφυτο θρησκευτικό φανατισμό. Πολεμάει σάν τρελλός καί δέχεται τό πεπρωμένο του σάν ἕνας μάρτυρας. Εἶναι θρησκομανής καί αὐθαίρετος στήν ἐξουσία. Εἶναι εὐγενικός καί συνετός πρός τούς μεγαλυτέρους του. Εἶναι ἀνθρώπινος πρός τά ἄφωνα ζῶα. Οἱ Τοῦρκοι ἀξιωματικοί φαίνονται νά εἶναι σοβαροί κύριοι, νηφάλιοι στό πνεῦμα. Οἱ Τοῦρκοι στρατιῶτες φαίνονται νά εἶναι τόσο ἄγριοι καί σκληροί, ὅπως οἱ πρόγονοί τους. Ὁ Τοῦρκος πρέπει νά γίνει ἕνα μέρος τῆς πολιτισμένης Εὐρώπης ἤ νά ἀποσυρθεῖ γιά πάντα στήν Ἀσία. Χρειάζεται σύγχρονη πρόοδο ἄν ἐλπίζει νά ἐπιζήσει. Οἱ δυνάμεις τῆς Εὐρώπης τόν ἔσωσαν στό παρελθόν, ἀλλά τώρα φαίνεται ὅτι ἡ ὥρα τῆς ἀποχώρησης πλησιάζει. Ἐγωϊστικά συμφέροντα δέ μποροῦν πλέον νά τόν στηρίξουν. Ἡ Βαλκανική Ὁμοσπονδία κέρδισε τή νίκη της καί ὅλη ἡ Εὐρώπη πρέπει νά ἐπικροτεῖ καί ὄχι νά ἐμποδίζει ἤ νά ἐπεμβαίνει.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ὁ λαϊκὸς ποιητὴς Ματσούκας.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ὅσος ἔπαινος καί νά δοθεῖ δέν εἶναι ἀρκετός στούς ἐθελοντές ἀπό τήν Ἀμερική πού ἔσπευσαν νά βοηθήσουν τό Βασίλειο. Ἐγκατέλειψαν τίς δουλειές τους, ἴσως τό μέλλον τους καί μερικοί ἀπ' αὐτούς τή ζωή τους καί ἄλλοι τήν ὑγεία τους καί τήν ἰσχύ τους. Ἐκεῖνοι πού ἔπεσαν θά τιμηθοῦν ἀπό τό ἔθνος τους εἰς τό διηνεκές. Ἐσεῖς, Ἕλληνες, ἀνήκετε στό ἔθνος. Γι' αὐτό τό λόγο σᾶς γέννησε ἡ μητέρα σας. Τό καιρό τῆς ἀρχαίας Σπάρτης, ὅταν ὁ στρατιώτης πήγαινε στόν πόλεμο ἡ ἀρχαία μητέρα τοῦ ἔδινε μία ἀσπίδα καί τοῦ ἔλεγε: «Ἢ τάν ἢ ἐπί τᾶς». Ὅσο καιρό οἱ ἄνθρωποι τῆς Ἠπείρου τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας κυριαρχοῦνται ἀπό τίς ὀρδές τοῦ Τούρκου Σουλτάνου, εἶναι καθῆκον σας νά παραμείνετε στό στρατό σας. Ἀλλά ὅταν ἡ ἔντιμη εἰρήνη ἀνακηρυχτεῖ γυρίστε πίσω σέ μᾶς καί ἀνασυγκροτεῖστε τούς εἰρηνικούς στόχους σας. Θά βρεῖτε ἕνα ἐγκάρδιο καλωσόρισμα νά σᾶς περιμένει. Ἔχετε ζήσει μεταξύ μας καί γνωρίζουμε ὅτι ἔχετε αὐτοσεβασμό, εἶστε νομοταγεῖς καί χρήσιμοι πολίτες καί ὅταν ἐπιστρέψετε, πεῖτε στούς ἀνθρώπους μας ὅτι τό ἔθνος σας εἶναι ἐλεύθερο ἀπό τήν κατάρα τῆς μέθης. Σᾶς παρακολούθησα ἀπό κοντά καί ποτέ δέν εἶδα ἔστω καί μιά περίπτωση μέθης, ἄν καί πουλοῦσαν παντοῦ οὐίσκυ, μπύρα, κονιάκ καί κρασί.

THOMAS S. HUTCHISON
Μετάφραση ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΣ Κ. ΚΩΣΤΟΥΛΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΑ ΛΑΖΑΝΗ

Ο ΚΑΘΡΕΦΤΗΣ

Κυττάζομαι στον καθρέφτη και το βλέπω έτσι ξαφνικά. Πάνω απ' το γέρικο σώμα μου. Τ' άσπρα μαλλιά. Πάνω κι απάνω μου το βλέπω το βουνό.

Πρώτα τή ζωή μου.

Χασάν.

Τείχια του κάστρου. Γλίτσα. Γαλατσίδες. Αγριόχορτο.

Μέσα τα μπουντρούμια. Στάζουν τα μουντρούμια τακ τακ, τακ τακ.

Είμαι μικρός.

Βλέπω τις στάλες. Οι στάλες στάλες. Εγώ θέλω να παίξω. Να κλωτσήσω τη μπάλλα.

Μ' αρπάζουν τα γειτονόπουλα. Με βάζουν στη μέση. Φτύνουν. Πετάν χώματα. Πέτρες.

Πονάω πολύ. Φωνάζω.

Έξι χρονώ. Φθινόπωρο.

Ανοίγω πρωί την πόρτα. Βγαίνω στην αυλή. Κυττάω ψηλά τα σύννεφα. Ρίχνει ο Αλλάχ μέλι.

Βγαίνω έξω. Κυττάω αριστερά. Δεξιά. Ψυχή.

Τρέχω βρίσκω το μπαστί της κυρά Μαρίας.

Περνάμε απ' το σχολείο. Κολλάμε τα μούτρα στο τζάμι. Μέσα τα γειτονόπουλα μαντρωμένα.

Κυτταζόμαστε. Γελάν τα μάτια.

Μπροστά πάει το μπαστί και πίσω εγώ. Κλωτσάει μια πέτρα. Παίρνουμε τα σοκκάκια με τη σειρά. Φτάνουμε στα τζαμιά. Κυττάω τα τζαμιά. Ίσα με τον ουρανό.

Συνεχίζουμε. Μαζεύουμε γαλατσίδες. Τρώμε τις ρίζες. Καρύδια πεσμένα. Μούρα. Κούμπλα. Μας παίρνει μεσημέρι.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Από μακρυά ακούμε παιδικές φωνές. Κυτταζόμαστε με φόβο. Βάζουμε την τρεχάλα.

Φτάνω σπίτι λαχανιάζοντας. Κρύβομαι ως την άλλη μέρα.

Την άλλη μέρα με το μπαστί. Δε χρειάζεται να δούμε στο σχολείο. Αλωνίζουμε το κάστρο.

Τά ίδια την παράλλη. Και την άλλη. Εξόν τις Κυριακές.

Έρχεται χειμώνας. Άνοιξη. Μπαίνει το καλοκαίρι.

Αρχές καλοκαιρού δεν έχει φρούτα.

Μπαίνει το μπαστί στην αυλή να κλέψει. Δίπλα στο πηγάδι παρατημένο πεπόνι. Τόχει η κυρά για κρύο.

Πάνω που τ' αρπάζει βγαίνει η κυρά. Βάζει φωνές. Μας παίρνει στο κατόπι. Ακούω πίσω μου τις φωνές. Όλο μεγαλώνουν. Με πλησιάζουν. Φτάνουν. Νοιώθω τον πόνο πάν' απ' τ' αυτί. Τα χέρια μου σκίζονται στα χαλίκια. Στα μούτρα σκόνη.

Ανοίγω τα μάτια. Βλέπω τη μάννα με την κομπρέσσα στο χέρι.

Απλώνει τ' αριστερό της. Με τραβάει απαλά. Βάζει με το δεξί την κομπρέσσα πίσω απ' τ' αυτί. Μ' αφήνει σιγά να ξαναπέσω. Νοιώθω τη δροσιά της κομπρέσσας. Κλείνω τα μάτια να τη χαρώ.

Αλλάχ.

Βλέπω τα δρομάκια του κάστρου. Τα τζαμιά. Από κάτω τη λίμνη. Πέρα το Μιτσικέλι. Ψηλό ψηλό. Βλέπω τα Γιάννενα. Βγαίνει ο ήλιος. Ανεβαίνει. Ζεσταίνει τα σπίτια. Τις αυλές. Τους ανθρώπους. Φτάνει ψηλά. Καίει.

Καίει ωλογίζει το κεφάλι μου. Σφίγγεται το κρανίο. Μπουντρούμια. Τακ τακ στα μπουντρούμια. Σκελετοί. Μάτια τρύπες. Βγάζουν οι τρύπες δάκρυα. Κυλάν τα δάκρυα. Στάζουν στο χώμα. Κάνουν λιμνούλες.

Απ' τις λιμνούλες σηκώνεται θρήνος. Γογγυτό.

Δυναμώνει το γογγυτό. Όϊ όϊ. Όϊ όϊ. Έρχονται οι σκελετοί κατά πάνω μου. Καταπάνω ο θρήνος. Κλείνω τ' αυτιά νά μήν ακούω. Βουΐζει το κεφάλι. Πονάει. Φοβάμαι. Βγάζω φωνή. Ανοίγω τα μάτια. Η μάννα με την κομπρέσσα στο χέρι.

Μ' ανασηκώνει. Βάζει την καινούρια κομπρέσσα. Κάθεται δίπλα μου και με χαϊδεύει απαλά. Με παίρνει ο ύπνος.

*

Είμαι ακόμα παιδί.

Κουβαλάμε στην αγορά σακκιά, καδρόνια, συμπράγκαλα. Ο πατέρας στον ώμο. Εγώ σέρνοντας.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Χαμάληδες.

Τρίτη πρωί βγαίνουμε απ' την πύλη. Στην αγορά κόσμος. Εργάτες φωνάζουν. Σηκώνουν τις γροθιές. Βρίζουν.

Τους βλέπει ο πατέρας. Κοκκαλώνει. Μ' αρπάζει απ' το χέρι. Με τραβάει ξανά στο κάστρο. Για το σπίτι.

Ακούω πίσω μου Κύπρος. Δικιά μας. Κάτω τα χέρια. Κύπρος μας. Ακούω τον κόσμο βουή. Νοιώθω τον πατέρα με τραβάει. Δεν καταλαβαίνω. Φοβάμαι πολύ.

Μπαίνει ο πατέρας σπίτι. Βγαίνει. Τον βλέπω μετράει τα λεφτά. Από πίσω η μάννα με το μωρό. Οι αδελφές μου με τις μαντήλες. Τραβάμε για την πίσω πόρτα του κάστρου. Παίρνουμε το δρόμο δίπλα στη λίμνη. Απ' τα μποστάνια. Φτάνουμε στα τελευταία σπίτια. Τα περνάμε. Συνέχεια γύρω γύρω τη λίμνη μέχρι το Πέραμα.

Στο Πέραμα χτυπάει ο πατέρας τοκ τοκ την πορτούλα. Ανοίγει ο θείος. Μας βάζει γρήγορα μέσα.

Οι γυναίκες με τις γυναίκες. Εγώ με τα ξαδέλφια μου. Ο πατέρας και ο θείος σταυροπόδι. Καπνίζουν. Μιλάν σιγά.

Νύχτα.

Στό στρώμα κουκουλωμένος. Με σφίγγει το κεφάλι. Νοιώθω στ' αυτί φλόγες. Κλείνω τα μάτια να κοιμηθώ. Κοιμάμαι. Δεν κοιμάμαι. Δεν ξέρω.

Μας έχουν στην πλατεία. Τη μάννα και τις αδελφές μου. Εμένα. Τον πατέρα.

Τον πατέρα μπροστά μπροστά. Με τη θηλειά στο λαιμό.

Φωνάζει ο κόσμος. Φτύνει. Γρήγορα. Κρεμάστε τους. Κρεμάστε τους.

Κυττάω κατά το Μιτσικέλι. Τους βλέπω κατεβαίνουν.

Μπροστά μπροστά το Σουλτάνο. Πίσω τ' ασκέρι. Σκόνη.

Πλησιάζει η σκόνη. Μπαίνει στην πόλη. Φτάνει στο τζαμί. Μπαίνει να προσκυνήσει.

Κρεμάστε τους.

Σφίγγεται η καρδιά μου. Ακόμα προσεύχεται. Κυττάω τον πατέρα με τη θηλειά στο λαιμό. Ακόμα προσεύχεται. Ακόμα.

Ρίχνουν το σκοινί στο δένδρο. Τραβάν. Χτυπιέται ο πατέρας. Κλωτσάει να ξεφύγει. Τραβάν μια δυνατή. Τον έχουν στον αέρα. Θα τον κρεμάσουν. Τον κρέμασαν.

Απ' το κάστρο ανεβαίνει την Αβέρωφ ο Σουλτάνος. Πίσω τ' ασκέρι. Βλέπω το γιαταγάνι του χτυπάει αριστερά δεξιά. Γιομίζουν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τα μαγαζιά μπροστά κομμένα κεφάλια. Η πλατεία σφαγμένους. Αίμα.

Βλέπω έρχεται καταπάνω μας. Τρέχουν οι γύρω μας αλαφιασμένοι. Κρύβονται στο Δημαρχείο. Χάνονται στους δρόμους. Φτάνει ο Σουλτάνος. Σηκώνει μια το γιαταγάνι. Χραπ. Κόβει το σκοινί. Πέφτει ο πατέρας κάτω σακκί.

Τρέχω τον αγκαλιάζω. Ακούω την καρδιά του. Χτυπάει. Ζει. Δεν πέθανε.

Μ' έχει η μάννα ανασηκωμένο. Κρατάει την κομπρέσσα με το χέρι. Νοιώθω τη δροσιά της. Την αγκαλιά τη μάννας. Βλέπω τον ήλιο σκάει στο Μιτσικέλι. Βλέπω τη λίμνη. Το κάστρο. Τα όμορφα Γιάννενα λιάζονται. Βλέπω ολόγυρα πρόβατα. Ακούω κουδουνίσματα. Πουλιά κελαηδάν. Φωνές παιδιών. Μυρίζει ο τόπος λουλούδι. Φρέσκο χορτάρι. Η γη δροσιά. Μυρίζει αγκαλιά της μάννας. Όμορφα. Πόσο όμορφα. Δε φοβάμαι.

Δύσκολος ό στρατός. Μέρες και μέρες.

21 Φεβρουαρίου. Απελευθέρωση της πόλης από τους Τούρκους. Παρέλαση. Με κλείνουν μέσα. Αποψίλωση.

Μαζεύω χορταράκια. Χαρτάκια. Λίγο σκούπισμα. Λίγο συγύρισμα από δω. Από κει. Θα περάσει κι αυτό.

Η μέρα είναι όμορφη.

Ο πατέρας ζητάει επισκεπτήριο. Του δίνουν άδεια. Μπαίνει στο στρατόπεδο. Κοντεύω να τελειώσω.

Αγκαλιαζόμαστε. Καθόμαστε σε μια γωνιά. Λέει ο πατέρας το χάσαμε το μωρό. Λέει ο πατέρας τα κατάφερε. Τις πούλησε τις αδελφές. Ηρθαν απ' την Ηγουμενίτσα με λεφτά και τις αγόρασαν. Πολλά λεφτά.

Δε ρωτάει πώς τα περνάω. Καλά περνάω. Τι να του πω. Να του πω για τη χέστρα. Αυτοί χέζουν. Καθαρίζονται μ' ένα χαρτί. Παν στη δουλειά τους. Εγώ τι να κάνω χωρίς νερό. Τι να του πω του πατέρα. Λέω καλά είμαι. Πολύ καλά. Ρωτάω γιά τη μάννα.

Η μάννα είναι στενοχωρημένη πόχασε το μωρό. Ο πατέρας λέει κάνουμε κι άλλο.

Τον κυττάζω λοξά. Με νοιώθει ο κακομοίρης. Θέλει να με διασκεδάσει. Μου λέει μια ιστορία.

Που λές Χασάν τότε που πετάξαμε τους Ρωμηούς στη θάλασσα

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ήταν κι ένας ξεροκέφαλος. Οι Πόντιοι είναι ξεροκέφαλοι. Αυτός παιδί μου άλλο πράμμα. Σφάζουμε που λες όσους μπορούμε. Οι άλλοι στα πλοία. Φίσκα τα πλοία. Εχει τρικυμία. Λέει ο καπετάνιος στους Πόντιους πετάξτε ό,τι περιττό. Πετάν στη θάλασσα το βιός τους. Μένει ένας με πέντε παιδιά και στην αγκαλιά το κολοκύθι.

Έρχεται ο καπετάνιος. Βλέπει το κολοκύθι. Του λέει πέταξέ το. Ο Πόντιος του λέει τό κολοκύθι ποτέ. Πάρε ένα παιδί.

Σκέφτεται ο καπετάνιος θα τόχασε ο άνθρωπος.

Ο Πόντιος του εξηγάει. Παιδί ξαναφτιάνω. Τέτοιο σπόρο γιά κολοκύθι πού θά βρω.

Έτσι λέει ο πατέρας. Καλός ο πατέρας μου. Πάντα καλός ήταν. Τ' αρέσει να μου φτιάνει το κέφι. Τον κυττάζω έτσι στο πρόσωπο. Πολύ τυρανισμένος. Σκέφτομαι θα πεθάνει. Πάει. Φεύγει. Θα τον χάσω.

Τον χάνω.

Παίρνω τ' απολυτήριο και γυρνάω σπίτι. Άδειο το σπίτι.

Πάει η μάννα. Πάει ο πατέρας. Μόνος κι έρημος.

Μόνος κι η ζωή συνεχίζεται.

Χαμάλης.

•

Πρωί πρωί στην αγορά. Εκτός τις μέρες με τον πονοκέφαλο.

Στέκομαι. Περιμένω τους άλλους. Έρχονται οι άλλοι μισοκοιμισμένοι. Κυττάμε κατά την αγορά.

Απ' την αγορά φτάνουν οι χαμάλες. Δυο οι χαμάλες. Μια του κυρ Πέτρου και μια του κυρ Ανέστη.

Έρχονται μισοφορτωμένες. Παίρνουν τους άλλους. Έρχονται ως απάνω. Με φωνάζουν και μένα.

Πηδάω πάνω στα σακκιά. Έτοιμοι.

Τά σακκιά γιομάτα ζάχαρη. Αλάτι. Αλεύρια.

Σταματάμε στα μαγαζιά. Γρήγορα να φορέσουμε τις ζιάκες. Γρήγορα να ξεφορτώσουμε. Κλείνουμε το δρόμο.

Καλές αυτές οι ζιάκες το χειμώνα. Ζεστές. Καλές με τη βροχή. Δεν τις περονιάζει τίποτα.

Το καλοκαίρι δύσκολα. Ιδρώνω ξαναϊδρώνω. Τι να κάνω. Δουλειά να υπάρχει. Πολλές φορές μαζεύουν τους άλλους και μένα με παρατάν σύξυλο. Άσχημα τότε. Άσχημα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ο κυρ Ανέστης δε θέλει να δει Τούρκο. Ο κυρ Πέτρος άλλος. Καλός άνθρωπος. Ακόμα και που δεν έχει να με βολέψει μου δίνει τα ψώνια για το σπίτι. Πάω τα ψώνια σπίτι. Φωνάζω. Βγαίνει η γυναίκα του. Θέλει να με κεράσει. Μπα λέω. Δε γίνεται. Μέσα είναι η κόρη. Τήν κόρη την ξέρω.

– Μαύρα μαλλιά καί μάτια αμύγδαλο. Τη βλέπω τις Κυριακές που πάει εκκλησία. Τη βλέπω την Άνοιξη στον αέρα. Το καλοκαίρι έτσι που πέφτει ο ιδρώτας και μου θολώνει τα μάτια. Τη βλέπω το Φθινόπωρο στη βροχή που γλύφει τους τοίχους. Το Χειμώνα στο χιονισμένο Μιτσικέλι. Όλες οι εποχές. Πιο πολύ με χιόνι. Βγαίνω και κυττάζω το βουνό έτσι στ' άσπρα. Βλέπω την κόρη του κυρ Πέτρου και τ' αγκαλιάζει. Είναι ο γάμος της. Είναι το νυφικό της. Το νυφικό όλο δαντέλλα. Δαντέλλα κι οι μπουμπουνιέρες. Μέ στέλνει ο κυρ Πέτρος να τις κουβαλήσω. Να τις πάω σπίτι. Τις πάω. Βγαίνει η γυναίκα του να τις πάρει. Μέσα η νύφη και στολίζεται. Χαίρεται. Η μέρα της σήμερα. Η μέρα της κι η μέρα μου.

Έχω να κουβαλήσω τις τούρτες. Να δώσω τα τελευταία καλέσματα. Να βρω και τους γύφτους. Να τους κλείσω καλή τιμή για το βράδυ. Έχασαν οι γύφτοι τον κλαριντζή. Είναι σ' άλλο χωριό.

Άντε να βρω και τον κλαριντζή. Πολύ τρέξιμο. Πολύ χαίρομαι. Θα τα προλάβω. Γι' αυτήν όλα θα τα προλάβω. Πονάω.

Γυρίζω να δώσω αναφορά στον κυρ Πέτρο. Έκανα τούτο. Τ' άλλο. Είναι ακόμα τίποτα. Να το κάνω αμέσως. Δεν είναι.

Μου βάζει λεφτά στο χέρι. Άντε παιδί μου. Μιά χαρά τάκανες. Άντε στο σπίτι σου. Πάω σπίτι κι είναι γρήγορα. Θέλω να κοιμηθώ και δε γίνεται. Με πιάνει πονοκέφαλος.

Αρπάζω γρήγορα το πανί. Το μουσκεύω. Το κολλάω στο μέτωπο και περιμένω. Κλείνω τα μάτια. Βλέπω πρώτα το βουνό χιονισμένο. Βλέπω τη νύφη. Απλώνω το χέρι να την ακουμπήσω. Την ακουμπάω. Νάτην η βουή. Ξεκινάει η βουή απ' τα γύρω. Γίνεται ουρλιαχτό. Το ουρλιαχτό απ' τα μπουντρούμια. Ξεπετάγονται οι σκελετοί. Έρχονται κατά πάνω μου.

Βλέπω μπροστά τον κυρ Πέτρο.

Την κοπέλλα μου άθεε. Την κοπέλα μου. Με πιάνει απ' το λαιμό.

Λιποθυμάω.

*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Είναι κάμποση διαδρομή με τα πόδια.

Να περάσω απ' την άλλη μεριά την πύλη. Αυτό τα χειρότερο. Εγώ ξέρω τούτη τη μεριά απ' το κάστρο. Το κάστρο που μένω. Τή λίμνη. Το βουνό. Το Μιτσικέλι. Από δω κι από κει τα μποστάνια. Αυτό το μέρος το ξέρω. Απ' την άλλη μεριά λασπότοπος.

Μέσα στο λασπότοπο δρομάκια ούτε που φαίνονται. Προχωράω και βουλτώνω. Μεγάλο βάσανο.

Στή μέση στο λασπότοπο το σπίτι. Το σπίτι ένα και μοναδικό. Έχει και το κόκκινο φωτάκι να φαίνεται τη νύχτα. Εντάξει.

Χτυπάω το κουδούνι. Μ' ανοίγει ένας. Μπαίνω. Χαιρετάω. Κάθομαι με τους άλλους και περιμένω. Περιμένω ώρα.

Οι άλλοι είναι κύριοι. Με τα κοστούμια τους. Τις γραβάτες. Με κυττάν λοξά. Φοβούνται μπορεί να τους καρφώσω στις οικογένειές τους. Κάνω εγώ τέτοια πράμματα. Δεν κάνω.

Τελειώνει ένας ένας. Απομένω εγώ. Έρχεται η Πίτσα. Έλα, μου λέει.

Ξαπλώνει η Πίτσα στο κρεββάτι ανάσκελα. Τη βλέπω έτσι γυμνή. Ένα λουκουμάκι είναι. Βούτυρο και μέλι. Θέλω να την αγκαλιάσω. Δεν μπορώ έτσι. Μπρούμυτα.

Από πίσω της λέω. Δε θέλει.

Της δείχνω τα λεφτά. Κάτι γίνεται.

Τα πάμε καλά με την Πίτσα. Κανονίζουμε και να μην την μπερδεύω. Έρχομαι αργά τη νύχτα. Νάχουν φύγει οι άλλοι. Μπαίνω απ' την πίσω πόρτα. Να μη με βλέπουν. Κάθομαι στην πόρτα και περιμένω να με φωνάξει. Καλά τα πάμε.

Περνάει ο καιρός. Η Πίτσα γυναίκα μου. Μάννα μου. Σπίτι δικό μου να πηγαίνω όποτε θέλω. Καμιά φορά με πιάνει κι ο πονοκέφαλος. Μου βάζει κομπρέσσες. Κάθεται δίπλα μου στο κρεββάτι και με χαϊδεύει.

Παράδεισος.

Είναι η ζωή τέτοια που είναι. Πάει η Πίτσα στο γιατρό. Γυρίζει φαρμακωμένη. Θέλω να την παρηγορήσω. Τίποτα. Της λέω πάμε έξω. Να βγείς. Να ξεσκάσεις. Το λέω. Το ξαναλέω. Αρχινάμε καί βγαίνουμε τ' απογεύματα που δεν έχει δουλειά. Πάμε της δείχνω το κάστρο. Της δείχνω το σπίτι μου. Της δείχνω τη λίμνη. Το βουνό μου το Μιτσικέλι. Πάμε και στα μποστάνια. Όμορφα τα μποστάνια. Την ξαπλώνω ανάμεσα στις ντοματιές. Θα πεθάνω μου λέει. Ακόμα τρεις μήνες. Ανοίγει τα πόδια. Δεν την παρακαλάω να γυρίσει μπρούμυτα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ό,τι θέλει αυτή. Ό,τι θέλει.

Σουρουπώνει. Πρέπει να πάει στη δουλειά της.

Γυρίζουμε χέρι χέρι. Βλέπει το βουνό μου. Κύττα της λέω. Κύττα χρώματα. Με φιλάει.

Στο δρόμο μας βλέπουν οι Γιαννιώτες και κουνάν το κεφάλι. Δε μας καλησπερίζουν. Ούτε μεις.

Παίρνει και νυχτώνει. Φτάνουμε σπίτι της με το φωτάκι. Μην κουράζεσαι της λέω.

Μέρα τη μέρα λιώνει η Πίτσα μου. Φεύγει.

Της κάνουν σκυλένια κηδεία.

Στο νεκροταφείο πηγαίνω αργά να μην είναι κανένας. Καθαρίζω το μνήμα της. Κάθομαι δίπλα και χαϊδεύω το χώμα.

Ψηλά το νεκροταφείο. Απέναντι το βουνό. Κατεβαίνει ο Σουλτάνος απ' το βουνό. Πίσω τ' ασκέρι. Τον βλέπω ντυμένο στα χρυσά. Στα χρυσά και τ' άλογο. Έχει μπροστά του την Πίτσα μου. Την κρατάει γερά με τ' αριστερό το χέρι. Με το δεξί το γιαταγάνι να κόβει κεφάλια. Ανοίγει δρόμο. Τη φέρνει σε μένα.

Χαϊδεύω το χώμα της κι είναι ζεστό.

Μέλι και λουκούμι και βούτυρο.

*

Με τη γιαγιά ούτε θυμάμαι πώς άρχισε.

Φαίνεται γιατί είναι τόσο γριά. Ούτε αὐτή ξέρει. Ενενήντα χρονώ. Εκατό. Φαίνεται γιατί είναι μονάχη. Γιατί πέφτει το σπίτι στο δρόμο μου. Ποιός ξέρει.

Κάθε που γυρίζω απ' τη δουλειά τη βλέπω στο σκαλοπάτι μπροστά στη μεγάλη πόρτα. Σκέφτομαι κάτι να κάνω.

Τή σηκώνω απαλά. Άντε γιαγιά. Άντε και νύχτωσε.

Μπαίνουμε μέσα. Μέσα ο κήπος.

Βλέπω τον κήπο και κοντοστέκομαι. Δένδρα. Λουλούδια. Αγριάδα.

Κάνει η αγριάδα να κρύψει την ομορφιά και δε μπορεί.

Διάδρομοι από δω με μωσαϊκό. Αγάλματα από κει. Δυο σκαλιστές βρύσες. Δεν έχουν άλλο νερό. Στή μέσα λιμνούλα με συντριβάνι. Η λιμνούλα όλο χόρτα. Πολύ κήπος.

Περνάμε τον κήπο. Φτάνουμε στ' αρχοντικό. Άλλο τούτο.

Σηκώνω το κεφάλι να δω το ύψος του. Παιδεύομαι να υπολογίσω

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

και τα δωμάτια. Σαν πόσα νάναι. Ποτέ δεν κατάφερα να το βρω.

Μπάζω τη γριά στο σπίτι. Στην κουζίνα. Την καθίζω στο μπάσι.

Στην κουζίνα η αρχόντισσα. Στο μπάσι. Κάποτε θάχε υπηρέτριες. Και κόσμο να πάει κι έρχεται. Θάχε τα παιδιά της και τ' αγγόνια της. Παν οι συγγενείς. Έφυγαν. Μόνη κατάμονη η γριά. Τη λυπάται η ψυχή μου.

Της φτιάνω καμιά σούπα. Κανένα τσάι. Λίγο ψωμάκι να βουτάει. Περιμένω να φάει. Να τη σκεπάσω. Να δω να κλείνουν τα μάτια της.

Εντάξει. Κοιμάται. Αύριο πάλι. Φεύγω στα νύχια.

Πρωί στην αγορά περιμένουμε τις χαμάλες. Αργούν νάρθουν. Δεν περνάει η ώρα. Πειραζόμαστε.

Πιό πολύ πειράζουν εμένα. Άντε Χασάν. Άντε με το καλό. Η παλιά η κότα έχει το ζουμί.

Λεν ξαναλέν για τη γιαγιά. Έτσι μούρχεται να την παρατήσω. Δεν τους αντέχω άλλο. Είναι κι αυτή η αθεόφοβη με χαϊδεύει στο κεφάλι. Πετά και το λόγο της. Νάσαι καλά παιδί μου. Νάσαι καλά κι εγώ δε θα σ' αφήσω έτσι.

Τι το θέλει και το λέει. Κολάζομαι. Τα βάζω με τον εαυτό μου. Σκέφτομαι να την παρατήσω. Δε μπορώ.

Νάτη πάλι μπροστά στη μεγάλη πόρτα. Μόνη. Ολομόναχη. Ξανά να τη σηκώσω. Να την πάω μέσα. Τα ίδια.

Με τον καιρό την προσέχω και πιό πολύ.

Είναι που τη καταλαβαίνω περισσότερο. Γερνάω σιγά σιγά κι εγώ. Με πονάν τα κόκκαλα. Θέλω κι εγώ το τσάι μου. Την καταλαβαίνω.

Στα τελευταία δεν τη βρίσκω στο σκαλοπάτι. Δε φτάνει ως εκεί. Όλη μέρα ξαπλωμένη στο μπάσι.

Πάω τη σηκώνω. Τη βάζω στο κανάτι. Τη συναλλάζω. Με χαϊδεύει στο κεφάλι. Ευχαριστώ παιδί μου. Ο Θεός να σ' έχει καλά. Κι εγώ. Εγώ δε θα σ' αφήσω έτσι. Όλο το λέει και το ξαναλέει η γιαγιά. Τι το θέλει. Νάλεγα τόχασε κιόλας. Μπα. Το σώμα της μόνο πεθαίνει. Το μυαλό της κατακάθαρο.

Το σώμα της παραδίνεται μια Τρίτη. Τρίτη είναι. Θυμάμαι καλά. Τρέξε μου λέει. Τον παππά γρήγορα.

Τρέχω ψάχνω τον παππά. Τον βρίσκω ποτίζει τον κήπο. Του λέω γρήγορα. Γρήγορα πεθαίνει. Με κυττάζει να με φάει. Τέτοια ώρα τέτοια γράμματα. Ποιά πεθαίνει. Η αρχόντισσα λέω. Η αρχόντισσα. Ακούει ο παππάς. Παρατάει το ποτιστήρι. Έρχομαι αμέσως.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Έρχεται ο παππάς. Άλλος ένας μεγαλύτερος. Το καταλαβαίνω απ' το σταυρό στο λαιμό του. Έρχεται κι ένας με πολιτικά και με μια τσάντα. Εμένα μου λεν να φύγω. Φεύγω.

Πάω σπίτι. Κάνω να φάω. Δεν κατεβαίνει το φαΐ. Ξαπλώνω να κλείσω λίγο τα μάτια. Σκέφτομαι τη γιαγιά. Κρίμα η κακομοίρα. Κρίμα. Δε βαριέσαι. Καιρός να ησυχάσει. Καιρός της. Ησυχάζω κι εγώ. Κοιμάμαι.

Το πρωί η κηδεία.

Περνάν μπροστά μας. Την παν στη Μητρόπολη. Βλέπω παππάδες μεγάλους και μικρούς. Το Δήμαρχο. Από πίσω η μπάντα. Παραπίσω κόσμος πολύς. Πάει η γιαγιά μου. Έφυγε.

Τώρα γυρίζω σπίτι και βλέπω τη μεγάλη πόρτα ανοιχτή. Στον κήπο άνθρωποι μετράν ξαναμετράν. Μπαινοβγαίνουν στ' αρχοντικό. Όλη την ώρα ένας παππάς και τους επιβλέπει. Ποιός ξέρει τι κάνουν. Κάτι θάχουν στο νου τους.

*

Έχει λέει χρόνια η δικτατορία. Τώρα θά φύγει. Θα 'ρθει καινούργια κυβέρνηση. Θάχουμε περισσότερο στρατό. Λιγότερο. Τι το ψάχνεις.

Χαζεύω καμιά φορά τους Γιαννιώτες. Μαζεύονται έτσι σε ομάδες. Φωνάζουν. Χτυπιούνται κιόλας. Εγώ στην μπάντα. Μια φορά τόσκασα με τον πατέρα. Αυτό ήταν. Άλλο δεν έχει. Τώρα τη ζωή μου.

Πρωί πρωί στην αγορά. Έχει δουλειά. Στις χαμάλες. Δεν έχει. Στημένοι κει να περιμένουμε. Ανάμεσα τα μικροθελήματα. Χασάν η λαχανού. Έφτασα. Πήγαινε αυτές τις πατάτες σπίτι. Να τις πάω. Χασάν η φουρνάρισα. Τρέξε στο χασάπη. Δυο κιλά κρέας και γρήγορα. Έγινε. Αμέσως. Περνάει ο καιρός. Μ' αρέσει.

Μ' αρέσει η αγορά. Μ' αρέσει και που μεγαλώνει. Έρχονται χωριάτες. Όλο και περισσότεροι χωριάτες. Κουβαλάν λαχανικά. Κότες. Γουρουνάκια. Το Πάσχα αρνιά. Τι να κάνουν. Να βγάλουν κι αυτοί το ψωμί τους.

Έχουν καλαμπούρι οι χωριάτες. Χωριάτες καταχώριατοι. Χωριάτικια κουβέντα. Χωριάτικια πονηριά. Χωριάτικα αστεία. Καλαμπούρι. Μ' αρέσει να τους βλέπω. Να τους ακούω.

Μ' αρέσει η αγορά.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Βραδάκι γυρίζω σπίτι. Σπίτι μου σπιτάκι μου. Έρημο το σπίτι. Χρόνια τώρα και το συνήθισα. Συνήθισα τη γειτονιά.

Η γειτονιά γιόμισε παιδιά. Παίζουν τα παιδιά. Μαλώνουν. Τα βλέπεις και τα χαίρεσαι. Πάω σπίτι κι ανοίγω τα παράθυρα να τ' ακούω. Με ξεκουράζουν τα κακόμοιρα. Σπουργιτάκια. Σπουργιτάκια και τιτιβίζουν.

Όμορφα.

Εκείνο τον άνθρωπο δεν τον πήρα απ' την αρχή με καλό μάτι.

Κοστούμι και γραβάτα. Χτενισμένο μαλλί. Στο χέρι τα χαρτιά και τα εξετάζει. Δεν το πήρα με καλό μάτι.

Εγώ τη δουλειά μου. Αυτός τη δικιά του.

Έρχεται. Ξανάρχεται. Ρωτάει. Ξαναρωτάει. Έρχεται και με δυο αστυνομικούς. Έξω μου λέει. Με βάζουν και υπογράφω. Βγαίνω στο δρόμο.

Ρωτάω από δω. Από κει. Θέλω λέει δικηγόρο. Θέλω χρήματα. Αποδείξεις αν έχω συγγενείς στην Τουρκία. Χαρτιά να φέρω απ' την Τουρκία. Πού ν' αρχίσω και πού να τελειώσω. Πάει το σπίτι.

Αυτός ο κυρ Πέτρος ήταν καλός άνθρωπος. Έμεινε καλός άνθρωπος ο μακαρίτης.

Λέει Χασάν μαζί μου.

Τον παίρνω στο κατόπι. Με πάει κοντά στη λίμνη. Στα ψαράδικα. Ανοίγει μια πόρτα. Εδώ λέει. Δικό σου.

Είναι ο σταύλος πούχε τ' άλογο. Τ' άλογο ψόφησε. Ο κυρ Πέτρος στη σύνταξη. Δικός μου ο σταύλος. Μούρχεται να τον αγκαλιάσω.

Συμμαζεύω το σταύλο. Βάζω κρεββάτι. Βάζω σόμπα. Μασίνα. Μια χαρά.

Τελειώνω το βράδυ τη δουλειά και πάω για ύπνο. Μπαίνω σπίτι. Κλείνω πίσω μου την πόρτα. Φτιάνω το τσαγάκι μου. Λίγο ψωμί. Όμορφα. Πολύ όμορφα.

Καημένε κυρ Πέτρο.

Πότε πότε μούρχεται στη θύμηση η γειτονιά. Μούρχεται το παλιό το σπίτι μας. Ο πατέρας. Η μάννα. Οι αδελφές. Στενοχωριέμαι.

Δε βαριέσαι.

Καλός άνθρωπος ο κυρ Πέτρος. Καλός.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Παν οι χαμάλες. Οι παλιοί οι χαμάληδες βγήκαν στη σύνταξη.

Ήρθαν φορτηγά. Νέα παιδιά και τ' αδειάζουν στο τίποτα. Εγώ βρήκα το Θανάση.

Το Θανάση τον ξέρω από παιδί. Δουλεύει κηπουρός στο Δημαρχείο. Γέρος τώρα κι αυτός. Ελαφριά η δουλειά του. Τον βαραίνει.

Με φωνάζει και τον βοηθάω. Μαζεύω κανένα πεσμένο φύλλο. Κανένα κλαράκι. Περνάω τη μέρα μου. Μου δίνει καί λίγα λεφτουδάκια. Το βγάζω το φαΐ μου.

Είναι και στην αγορά που με ξέρουν τόσα χρόνια. Μπαίνω στα καφενεία. Μια ο ένας μια ο άλλος με κερνάν ένα τσάι. Πίνω το τσάι αργά. Περιμένω να νυχτώσει. Ν' αρχίσουν να μου κλείνουν τα μάτια. Μ' αρέσει στο καφενείο.

Οι διπλανοί τσακώνονται. Γελάν. Φωνές δυνατές. Σιγανές. Μ' αποκοιμίζουν.

Σηκώνομαι. Τραβάω για σπίτι. Είμαι έτοιμος για ύπνο. Αυτό θέλω. Δεν το μπορώ το σπίτι. Έμαθα όλα τα χρόνια έξω. Δεν έχει και τίποτα να το χαρώ. Κείνο τον καθρέφτη μόνο να με βλέπω. Τι να δω από μένα. Πάει. Γέρασα.

Πέφτω για ύπνο. Πέρασαν και οι πονοκέφαλοι. Περίεργο. Κοιμάμαι ήσυχα. Πρωί πρωί στο πόδι. Συνήθεια κι αυτή. Κόβεται η συνήθεια. Ντύνομαι κι έξω.

Να πάω στην αγορά δε θέλω. Οι παλιοί γνωστοί βγαίνουν αργά. Έχουν τις φαμίλιες τους. Γυναίκες. Εγγόνια. Τα σπίτια τους.

Να μπω στο κάστρο δε θέλω. Τι να δω στο κάστρο. Τι να θυμηθώ. Πάω από γύρα στη λίμνη.

Στέκομαι και κυττάζω τη λίμνη. Το βουνό το Μιτσικέλι.

Κουνάω τους ώμους. Σκέφτηκα που κυττάχτηκα στον καθρέφτη. Βλέπω ξανά τ' άσπρα τα μαλλιά μου. Το βουνό στους ώμους. Λέω τώρα θ' αρχίσει να κατηφορίζει ο Σουλτάνος. Πίσω τ' ασκέρι. Θ' αρχίσει το σφάξιμο. Τώρα θα το νοιώσω το βουνό να με καταπλακώνει. Ξανακουνάω τους ώμους. Τίποτα. Δε νοιώθω τίποτα.

Είμαι γέρος. Δε βλέπω και καλά. Βάζω την παλάμη στα μάτια αντήλιο. Μόλις βγαίνει ο ήλιος και με στραβώνει.

Φωτίζεται το Μιτσικέλι. Το βλέπω λίγο καθαρότερα.

Νάτοι.

Νάτοι οι γιαννιώτες. Νάτοι οι δικοί μου. Ανηφορίζουν χέρι χέρι. Είναι όλοι. Είναι ο κυρ Πέτρος κι η κοπέλλα του. Είναι η γιαγιά η αρχόντισσα. Η μάννα μου. Ο πατέρας. Οι αδελφές μου. Έλα, μου λεν. Έλα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Περιμένω να ξεπεταχτεί ο Σουλτάνος. Περιμένω τα φαντάσματα μέσα απ' τα μπουντρούμια. Τίποτα.

Μόνον αυτούς βλέπω. Αυτούς κι ανηφορίζουν. Και τραγουδάν. Καί με φωνάζουν. Έλα. Χασάν. Έλα.

Ανεβαίνει ο ήλιος μια πιθαμή. Με στραβώνει. Σκέφτομαι γέρασα. Γέρασα πολύ. Παίρνω το δρόμο για την αγορά.

Θα βρω τους παλιούς τους φίλους. Θα με κεράσουν κι ένα τσάι. Καλά είναι. Μια χαρά.

ΝΑΠΟΛΕΩΝ ΛΑΖΑΝΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΚΩΝ. ΧΡ. ΚΩΣΤΟΥΛΑ

ΓΥΜΝΑΣΙΟ ΠΩΓΩΝΙΑΝΗΣ
«ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΤΗΣ ΦΥΓΗΣ»
28η 'Οκτωβρίου 1940

Τό 1990 συμπληρώθηκαν πενήντα χρόνια ἀπό τήν 28η 'Οκτωβρίου 1940.

'Ερευνώντας τά γεγονότα τῆς ἡμέρας ἐκείνης στό Πωγώνι, συγκεντρώθηκε μιά σειρά ἀφηγήσεων γιά τήν φυγή τῶν μαθητῶν τοῦ Γυμνασίου Πωγωνιανῆς, ἀμέσως μετά τίς πρῶτες κανονιές τοῦ πολέμου πού ἄρχιζε. Αὐτή ἡ γενιά τῶν μαθητῶν, πού ἄρχισε νά «τρέχει» τήν αὐγή τῆς 28ης 'Οκτωβρίου, ἀκολούθησε μετά τό δικό της δρόμο. Μετά 51 χρόνια ἀπό τότε μερικά στοιχεῖα γιά «τά παιδιά τῆς φυγῆς» εἶναι ἀξιοσημείωτα. Τα παραθέτουμε σάν μιά πρώτη καταγραφή γιά τή γενιά ἐκείνη, ἀλλά καί γιά τό Γυμνάσιο Πωγωνιανῆς, μέ τό ὁποίο συνδέθηκα ὡς μαθητής (1942-45) καί ὡς καθηγητής (1957-58).

Τό Γυμνάσιο Πωγωνιανῆς συστήθηκε τό 1924. 'Η ἵδρυσή του στήν ἀκριτική αὐτή περιοχή δέν εἶχε μόνο σκοπό τήν μόρφωση τῶν παιδιῶν τῆς ἐπαρχίας. 'Αποτέλεσε καί τό σχολεῖο πολλῶν παιδιῶν ἀπό τά χωριά τῆς γειτονικῆς περιοχῆς τῆς Βορείου 'Ηπείρου.

Τό Γυμνάσιο Πωγωνιανῆς εἶναι ἀπό τά παλαιότερα τῆς 'Ηπείρου, τό πρῶτο ἐπαρχιακό καί λειτουργεῖ συνεχῶς ἐπί 68 χρόνια. Σήμερα λειτουργεῖ ὡς Γυμνάσιο – Λύκειο, μέ πλήρη σύνθεση. Στά χρόνια λειτουργίας τοῦ Γυμνασίου πέρασαν πολλοί μαθητές ἀπό τά θρανία του καί πολλοί καθηγητές δίδαξαν ἀπό τίς ἕδρες του.

Στά 68 χρόνια τῆς λειτουργίας του ἔδωσε τήν εὐκαιρία παιδείας καί ἀγωγῆς τόσο σέ νέους τῆς ἐπαρχίας Πωγωνίου, ὅσο καί σέ νέους ἀπό ἄλλες περιοχές τῶν 'Ιωαννίνων καί τῆς 'Ηπείρου.

'Ακόμη πολλά παιδιά ἀπό ἄλλες περιοχές τῆς χώρας βρέθηκαν στά θρανία του γιά διάφορους λόγους. 'Εκεῖ ὅμως πρέπει νά γίνει μία ἰδιαίτερη ἀναφορά, εἶναι ἡ εὐκαιρία γιά μόρφωση πού ἔδωσε τό Γυ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μνάσιο Πωγωνιανῆς σέ παιδιά ἀπό τήν Βόρειο Ἤπειρο. Πρίν ἀπό τόν πόλεμο ὑπῆρχε ἡ εὐχέρεια τῆς διελεύσεως τῶν συνόρων καί ἔτσι πολλά παιδιά ἀπό χωριά τῆς Βορείου Ἠπείρου ἐγγράφτηκαν στό μαθητολόγιο τοῦ Γυμνασίου.

Τό Γυμνάσιο Πωγωνιανῆς ἦταν προσιτό σέ παιδιά οἰκογενειῶν ὅλων τῶν τάξεων καί ὅλων τῶν κοινωνικῶν στρωμάτων. Σ' αὐτό βοήθησε καί ὁ *Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Πωγωνίου* , πού ἱδρύθηκε τόν ἴδιο χρόνο μέ τό Γυμνάσιο. Ὁ *Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος* βοήθησε τό Γυμνάσιο στά πρῶτα του χρόνια, ἀλλά περισσότερο βοήθησε τούς μαθητές πού προέρχονταν ἀπό ἄλλα χωριά, καί κυρίως ἀπό μακριά. Φρόντισε καί ἵδρυσε τό Γυμνασιακό Οἰκοτροφεῖο, ὅπου παρεῖχε στέγαση, τροφή καί ἄλλες στοιχειώδεις ὑπηρεσίες, ἀντί μικρῆς ἐπιβάρυνσης. Οἱ ἀριστοῦχοι, εἶχαν δωρεάν αὐτή τή φιλοξενία. Μερικοί μαθητές ἔμεναν σέ σπίτια τοῦ χωριοῦ μέ ἐνοίκιο καί σιτίζονταν εἴτε στό οἰκοτροφεῖο εἴτε στά ἑστιατόρια.

Εἶναι χρήσιμο νά μελετηθεῖ κάποτε ἡ συνολική προσφορά τοῦ ἀκριτικοῦ αὐτοῦ Γυμνασίου στήν μόρφωση τῶν παιδιῶν τῶν χωριῶν τῆς ἐπαρχίας καί στίς ἐπιδόσεις, σέ μιά ἐποχή πού δέν ὑπῆρχε ἡ δωρεάν παιδεία μέ τά τόσα εὐεργετήματα. Σέ μιά ἐποχή ὅπου οἱ συνθῆκες διαμονῆς, διατροφῆς, μετακίνησης, ἐπικοινωνίας, περίθαλψης, μελέτης καί οἰκονομικῶν μέσων ἦταν ἀνύπαρκτες ἤ ὑποτυπώδεις καί βασανιστικές γιά μαθητές καί καθηγητές.

Ἐφέτος, τό 1992, συμπληρώνονται 52 χρόνια ἀπό τό 1940. Τό σχολικό ἔτος 1940 βρέθηκαν στό Γυμνάσιο τῆς Πωγωνιανῆς περίπου 300 μαθητές καί μαθήτριες. Ἡ φουρνιά-γενιά αὐτή τῶν μαθητῶν εἶχαν τήν «τύχη», νά γνωρίσουν τήν πρώτη ἐπαφή μέ τόν πόλεμο τήν αὐγή τῆς 28ης Ὀκτωβρίου. Ξύπνησαν αὐτοί, πρῶτοι ἀπ' ὅλους τούς μαθητές τῆς πατρίδας μας, τά ξημερώματα ἐκείνης τῆς Δευτέρας, ἀπό τούς ἤχους τῶν ἐκρήξεων τῶν ἰταλικῶν ὀβίδων καί τό κροτάλισμα τῶν πολυβόλων. Βρέθηκαν ἀπροετοίμαστοι, ἀνήμποροι καί μακριά ἀπό τίς οἰκογένειές τους. Καί ἀντί νά πάνε στό Γυμνάσιο γιά μάθημα βρέθηκαν ἀπό τά ξημερώματα στά σοκάκια καί στούς δρόμους τῆς Πωγωνιανῆς, νά τρέχουν, νά μάθουν τί γίνεται καί τί θά κάνουν. Πανικόβλητα, ἀπροστάτευτα καί ἀναποφάσιστα βρέθηκαν μερικά στό Γυμνάσιο. Ἐκεῖ, ὁ τότε γυμνασιάρχης Γ. Παπαγεωργίου, τούς εἶπε λακωνικά: «Τό Γυμνάσιο διακόπτει τά μαθήματα ἐπ' ἀόριστον. Φροντίστε νά πᾶτε στά σπίτια σας μέ ὁποιοδήποτε μέσο».

Οἱ ὧρες ἦταν τό ἴδιο δραματικές καί γιά τούς μαθητές, μεμονω-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Πωγωνιανή: Τό κτίριο τοῦ παλαιοῦ Γυμνασίου Πωγωνιανῆς ὅπως εἶναι σήμερα.
(Φωτογραφία: Κων. Κωστούλα)

μένοι ἤ σέ ὁμάδες ἄρχισαν νά φεύγουν πρός διάφορες κατευθύνσεις, μέ ὁδηγό τίς ἐμπειρίες ἀπό τά γνωστά μονοπάτια, τόν ἦχο τῶν ὀβίδων καί τῶν πυροβολισμῶν, τίς πληροφορίες πού εἶχαν γιά τίς ἐξελίξεις καί τό ἔνστικτο ἐπιβίωσης. Παίρνοντας μαζί τους ψωμί, ἕνα σακούλι, καί μερικοί κάποια ροῦχα, σκορπίστηκαν πρός διάφορες κατευθύνσεις φυγῆς. Μιά μεγάλη ὁμάδα, μέ συνοδό τόν καθηγητή Φυσικῆς ἀείμνησο Σπ. Τσακαλῶτο, ξεκίνησε γιά τά Γιάννενα, μέσα ἀπό δάση καί δύσβατα μονοπάτια.

Ἡ φυγή τῶν μαθητῶν τοῦ Γυμνασίου Πωγωνιανῆς τό πρωΐ τῆς 28ης Ὀκτωβρίου 1940 ἔχει πολλά δραματικά στοιχεῖα. Ἡ συγκέντρωση τῶν μαρτυριῶν τῆς περιπέτειας αὐτῆς τήν ὁποία ἀρχίσαμε, θά ἀποτελέσει ὑλικό γιά κάποια ἄλλη ἔρευνα. Στή φυγή αὐτή ἡ μαθητική κοινότητα τοῦ Γυμνασίου Πωγωνιανῆς εἶχε καί τό πρῶτο θῦμα. Ὁ πρῶτος μαθητής, ἴσως καί ὁ πρῶτος ἄμαχος πολίτης, νεκρός. Εἶναι ὁ Ἀπόστολος Βλαστός τοῦ Παύλου, ἐτῶν 18, μαθητής τῆς ΣΤ΄ τάξεως παλαιοῦ τύπου, ἀπό τόν Ἐλαφότοπο Ζαγορίου. Βλήθηκε θανάσιμα

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κοντά στό χάνι Δολιανῶν, ὅταν ἡ ὁμάδα μαθητῶν πού πεζοπορούσε ἀπό Πωγωνιανή δέχτηκε βόμβες ἀπό ἰταλικό ἀεροπλάνο.

Πῶς ἦταν τό Γυμνάσιο Πωγωνιανῆς τό 1940; Γιά τή γενιά αὐτή τῶν μαθητῶν τοῦ σχολικοῦ ἔτους, 1940-41 συγκεντρώθηκαν ὁρισμένα στοιχεῖα. Σ' αὐτό τό πόνημα παραθέτουμε τά στοιχεῖα αὐτά, μέ μία ἀνάλυση σάν καταγραφή καί ντοκουμέντο.

Τό φθινόπωρο τοῦ 1940 βρίσκει τό Γυμνάσιο Πωγωνιανῆς νά λειτουργεῖ μέ τέσσερις τάξεις τοῦ Γυμνασίου παλαιοῦ τύπου (Γ΄, Δ΄, Ε΄ καί ΣΤ΄) καί τέσσερις τάξεις τοῦ Γυμνασίου νέου τύπου (Α΄, Β΄, Γ΄ καί Δ΄). Γυμνασιάρχης εἶναι ὁ Γ. Παπαγεωργίου. Ὑποδιευθυντής ὁ Φυσικός Σπῦρος Τσακαλῶτος.

Οἱ μαθητές πού βρέθηκαν γραμμένοι στό μαθητολόγιο (γενικό ἔλεγχο), εἶναι καταχωρημένοι κατά τάξεις, ὡς ἑξῆς:

Μαθητές κατά τάξη τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1940-41

Α΄ νέου τύπου	29
Β΄ νέου τύπου	35
Γ΄ νέου τύπου	28
Δ΄ νέου τύπου	17
Γ΄ παλαιοῦ τύπου	64
Δ΄ παλαιοῦ τύπου	46
Ε΄ παλαιοῦ τύπου	47
ΣΤ΄ παλαιοῦ τύπου	22
Σύνολο μαθητῶν	288

Μιά ἄλλη κατανομή κατά φύλο δίνει τόν παρακάτω ἐνδιαφέροντα πίνακα:

Τάξη	Ἄρρενες	Θήλεις
Α΄ νέου τύπου	21	8
Β΄ νέου τύπου	35	–
Γ΄ νέου τύπου	27	1
Δ΄ νέου τύπου	17	–
Γ΄ παλαιοῦ τύπου	61	3
Δ΄ παλαιοῦ τύπου	43	3
Ε΄ παλαιοῦ τύπου	45	2
ΣΤ΄ παλαιοῦ τύπου	22	–
Σύνολο	271	17

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Στίς 28 Ὀκτωβρίου 1940 πιθανόν νά διαφοροποιοῦνται οἱ πίνακες, λόγω μεταγραφῶν ἤ νέων ἐγγραφῶν ἀπό ἄλλα Γυμνάσια.

Μιά κατανομή κατά περιοχές καταγωγῆς καί τάξη τῶν μαθητῶν δίνει ἕναν ἄλλο πίνακα ἐξ ἴσου ἐνδιαφέροντα:

Τάξη	Πωγώνι	Βόρειος Ἤπειρος	Ἄλλες περιοχές
Α΄ νέου τύπου	17	2	10
Β΄ νέου τύπου	21	4	10
Γ΄ νέου τύπου	14	3	11
Δ΄ νέου τύπου	8	4	5
Γ΄ παλαιοῦ τύπου	17	33	14
Δ΄ παλαιοῦ τύπου	6	25	15
Ε΄ παλαιοῦ τύπου	8	20	19
ΣΤ΄ παλαιοῦ τύπου	6	3	13
Σύνολο	97	94	97

Πωγωνιανή 1938: Τό Γυμνασιακό Οἰκοτροφεῖο τοῦ Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου Πωγωνίου (Ἀρχεῖο: Κων. Κωστούλα)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Στόν πίνακα αὐτό βλέπουμε, ὅτι ἀνά ἕνα τρίτο περίπου προέρχονται ἀπό τό Πωγώνι, τήν Βόρειο Ἤπειρο καί ἄλλες περιοχές. Δηλαδή τά 2/3 τῶν μαθητῶν ἐκείνης τῆς χρονιᾶς (1940-41) ἦταν ἔξω ἀπό τήν στενή περιοχή τοῦ Πωγωνίου ὅπου λειτουργοῦσε τό Γυμνάσιο.

Πωγωνιανή: Τό νέο κτίριο Γυμνασίου – Λυκείου Πωγωνιανῆς.
(Φωτογραφία: Κων. Κωστούλα)

Οἱ προερχόμενοι ἀπό ἄλλες περιοχές κατανέμονται ὡς ἑξῆς:

Περιοχή Κονίτσης	24
Περιοχή Ζαγορίου	17
Δολιανά καί πέριξ	21
Θεσπρωτία	3
Πρέβεζα	4
Ἀθήνα-Κέρκυρα-Λευκάδα	8
Κεφαλονιά-Ἀγρίνιο	8

Οἱ ἐκ Βορείου Ἠπείρου καταγόμενοι προέρχονται ἀπό 33 χωριά τοῦ βορειοηπειρωτικοῦ χώρου. Στούς πίνακες πού ἀκολουθοῦν, δίνεται λεπτομερής ἀνάλυση κατά χωριό καταγωγῆς τῶν μαθητῶν τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1940-41.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΠΕΡΙΟΧΗ ΠΩΓΩΝΙΟΥ

Πωγωνιανή	17
Δολό	12
Δελβινάκι	10
Παλαιόπυργος	9
Μερόπη	6
Δρυμάδες	5
Σταυροσκιάδι	5
Κάτω Μερόπη	5
Σταυροδρόμι	4
Περιστέρι	3
Κακόλακος	3
Πωγωνίσκος	3
Κρυονέρι	2
Ὀρεινό – Ξηρόβαλτο	2
Βήσσανη	2
Φαράγγι	2
Ποντικάτες	2
Ἅγιος Κοσμᾶς	1
Λαχανόκαστρο (Ὡραιόκαστρο)	1
Βάλτιστα (Χαραυγή)	1
Ἀργυροχώρι	1
Βασιλικό	1

ΠΕΡΙΟΧΗ ΚΟΝΙΤΣΗΣ

Κόνιτσα	1
Πυρσόγιαννη	6
Ἀσημοχώρι	4
Γοργοπόταμος	2
Στράτσιανη (Πύργος)	2
Παλιοσέλι	2
Καστάνιανη (Καστανέα)	2
Μόλιστα	1
Κάντσικο (Δροσοπηγή)	1
Γαναδιό	1
Ἀηδονοχώρι	1
Ἀμάραντος	1
Μολυβδοσκέπαστον	1

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Πωγωνιανή 1928. Ὁ γυμνασιάρχης Χαραλάμπης καί ὁ καθηγητής Στούπης, μέ μαθητές καί μαθήτριες τῆς Β΄ τάξεως τοῦ Γυμνασίου Πωγωνιανῆς. (Ἀρχεῖο: Κων. Κωστούλα)

ΠΕΡΙΟΧΗ ΖΑΓΟΡΙΟΥ

Ἀρίστη	5
Ἐλαφότοπος	4
Ἄνω Πεδινά	1
Βίτσα	1
Μονοδέντρι	1
Ἀσπράγγελοι	1
Καστανή	1
Μακρίνο	1
Πάπιγγο	1

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΑΠΟ ΑΛΛΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ Ν. ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἰωάννινα	4
Δολιανά	15
Ἄνω – Κάτω Ραβένια	3
Κράψη	2
Ραφταναῖοι	2
Σιταριά	1
Παρακάλαμος	1
Γεροπλάτανος	1
Ζίτσα	1
Πρωτόπαπα	1
Κτιστάδες	1
Δερβίζανα	1

Πωγωνιανή 1932. Μαθητικός θίασος Γυμνασίου Πωγωνιανῆς μέ τούς καθηγητές τους.
(Ἀρχεῖο: Ἰωάννη Βεζιάνη)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Πωγωνιανή 1938: Ἐκδρομή Β΄ καί Δ΄ τάξεως τοῦ Γυμνασίου Πωγωνιανῆς στό Μπόζοβο (9 7 1938).
(Ἀρχεῖο: Κων. Κωστούλα)

ΘΕΣΠΡΩΤΙΑΣ

Φιλιάτες	1
Τσαμαντάς	1
Βαβούρι	1

ΕΚΤΟΣ ΗΠΕΙΡΟΥ ΠΕΡΙΟΧΕΣ

Πρέβεζα	4
Ἀθήνα	2
Ἀγρίνιο	2
Μεγανήσι (Λευκάδας)	1
Ἀγ. Θέκλα (Κεφαλλονιᾶς)	1
Σινιές (Κέρκυρας)	1
Κερατσίνι	1

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Πωγωνιανή 1938. Γυμναστικές ἐπιδείξεις Γυμνασίου Πωγωνιανῆς. Μαθήτριες μέ τοπικές φορεσιές χορεύουν.
(Ἀρχεῖο Κων. Κωστούλα)

ΑΠΟ ΒΟΡΕΙΟ ΗΠΕΙΡΟ

Λεσνίτσα	17
Δερβιτσιάνη	12
Σωπική	7
Βουλιαράτες	6
Καλύβια	6
Δρόβιανη	5
Χλωμό	4
Καλογοραντζή	4
Ἀργυρόκαστρο	3
Ἐπισκοπή	3

Πολίτσανη, Τσιάτιστα, Χότζα Δελβίνου, Κοκοδίκιο, Βάνιστα, Βόδριστα, Τεριαχάτες, ἀπό 2.

Γιαννιτσάτες, Λίβρη, Ἐλευθεροχώρι, Κρόγκοι, Τσερκοβίτσα,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Γράψη, Κλεισάρι, Χάσκοβο, Σωτήρα, Ἅγιος Ἀνδρέας, Φράστανη, Μάλτισανη, Λάμποβο, Λαζάτες, Δούβιανη καί Καινούργιο, ἀπό 1.

Δέν γνωρίζουμε ποιές ἀλλαγές ὀνομασιῶν χωριῶν ἔγιναν. Τά ὀνόματα τῶν χωριῶν εἶναι ὅπως ἀναγράφονται στό γενικό ἔλεγχο.

Ἐξετάζοντας τήν ἡλικία τῶν μαθητῶν βρίσκουμε πολλούς ἀπ' αὐτούς νά παρακολουθοῦν τά μαθήματα σέ ἡλικία μεγαλύτερη ἀπό ἐκείνη πού πραγματικά ἀντιστοιχεῖ στήν τάξη ἐγγραφῆς. Ἡ διαφορά αὐτή, συνηθισμένη γιά 2 ἕως 3 χρόνια φτάνει στήν ἀκραία περίπτωση καί τά 7 χρόνια. Τά αἴτια πολλά. Ἡ καθυστέρηση ἀπό τό Δημοτικό σχολεῖο, οἱ συνθῆκες ζωῆς, οἰκονομικές δυσκολίες κ.α. Μέσα σ' αὐτά πρέπει νά προσθέσουμε καί τήν προσπάθεια γιά μόρφωση, ἀκόμη καί σέ μεγάλη σχετικῶς ἡλικία. Τό ποσοστό τῶν «κανονικῶν» μαθητῶν φτάνει μόλις τό 18%.

Ὁ παρακάτω πίνακας δίνει καθαρά τήν κατανομή τῶν ἡλικιῶν κατά τάξη καί ἔτος γεννήσεως. Τό γραμμοσκιασμένο τετραγωνάκι δείχνει τόν ἀριθμό τῶν μαθητῶν σέ κανονική ἡλικία στήν ἀντίστοιχη τάξη.

Πωγωνιανή 1938. Γυμναστικές ἐπιδείξεις τοῦ Γυμνασίου Πωγωνιανῆς. Ἡ ἀθλητική πεντάδα: Θεόδ. Μάσιος, Μενέλαος Δαλιάνης, Παντ. Φακατσέλης, Ζαμάνης, Βασ. Πλιάκος.
(Ἀρχεῖο Κων. Κωστούλα)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΜΑΘΗΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΑΞΗ ΚΑΙ ΗΛΙΚΙΑ

ΤΑΞΗ	ΕΤΟΣ ΓΕΝΝΗΣΕΩΣ															
	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931
Α' ν.τ.											2	1	6	6	12	2
Β' ν.τ.								1	1	4	2	15	8	2		
Γ' ν.τ.									1	1	10	10	6			
Δ' ν.τ.							1	1	2	5	2	6				
Γ' π.τ.						3	7	14	13	16	10					
Δ' π.τ.					3	3	12	13	10	3						
Ε' π.τ.				1	8	8	10	11	7	1		1				
ΣΤ' π.τ.	1	2			4	2	6	6	1							
ΗΛΙΚ	24	23	22	21	20	19	18	17	16	15	14	13	12	11	10	9

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Στό γενικό ἔλεγχο καταχωρίζεται καί τό ἐπάγγελμα τοῦ πατρός τῶν μαθητῶν. Ἡ κατανομή τῶν μαθητῶν κατά ἐπάγγελμα πατρός παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον.

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ΠΑΤΡΟΣ	ΜΑΘΗΤΕΣ
Ὀρφανός πατρός	34
Ἐργάτης	32
Ὑπάλληλος	27
Ἔμπορος	18
Κτηματίας	18
Διδάσκαλος	15
Ἀρτοποιός	15
Παντοπώλης	13
Γεωργός	11
Ἱερεύς	8
Ἰατρός	6
Ξενοδόχος	6
Ὑποδηματοποιός	6
Κτηνοτρόφος	5
Κτίστης	5
Κρεοπώλης	5
Καφεπώλης	4
Ἰδιωτικός Ὑπάλληλος	4
Ξυλουργός	4
Μυλωθρός	3
Καθηγητής	3
Σωφέρ	3
Αὐτοκινητιστής	3
Σανδαλοποιός	2
Ἀγροφύλαξ	2
Ράπτης	2
Συνταξιοῦχος	2
Ἀγωγεύς	2

Ἀνά ἕνας (1) μαθητής εἶχαν πατέρα πού ἀσκοῦσε τά παρακάτω ἐπαγγέλματα:

Στρατιωτικός, δικηγόρος, μηχανολόγος, ἐργοδηγός, ἐργολάβος, φωτογράφος, ἐπιχειρηματίας, μάγειρας, ὡρολογοποιός, πιλοποιός, βα-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ρελοποιός, γαλακτοπώλης, κασσιτερωτής, κουρέας, ἐλαιοχρωματιστής, βυρσοδέψης, κηπουρός, ἀρτεργάτης, ἱεροψάλτης, σιδηρουργός, ζωγράφος, ἀργυραμοιβός.

Τά ἐπαγγέλματα ἀναγράφονται, ὅπως καταχωρίζονται στό γενικό ἔλεγχο. Ὑπάρχουν καί 5 ἐγγραφές, ὅπου δέν καταχωρίζεται ἐπάγγελμα.

Στόν πίνακα αὐτό παρατηροῦμε τή μεγάλη διασπορά καί τό μεγάλο φάσμα τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ πατέρα τῶν μαθητῶν. Καί μποροῦμε ἀπό τόν πίνακα αὐτό νά ἐκτιμήσουμε τήν προσφορά τοῦ Γυμνασίου Πωγωνιανῆς στή μόρφωση τῶν παιδιῶν τῆς ἐπαρχίας σέ μιά περίοδο πού ἡ μετακίνηση πρός τά μεγάλα ἀστικά κέντρα ἦταν δύσκολη ἕως ἀδύνατη γιά τίς οἰκονομικά ἀδύνατες οἰκογένειες. Ἡ μελέτη τοῦ πίνακα μᾶς δίνει καί χρήσιμα στοιχεῖα γιά τά ἐπαγγέλματα πού ἀσκοῦσαν οἱ κάτοικοι τῶν χωριῶν τῶν περιοχῶν καταγωγῆς τῶν μαθητῶν, μερικά ἀπό τά ὁποῖα δέν ἀσκοῦνται πλέον.

Μέ πρωτοβουλία τοῦ *Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου* καί ἄλλων παραγόντων τῆς περιοχῆς, ὀργανώθηκε στήν Πωγωνιανή στίς 28 Ὀκτωβρίου 1990 συνάντηση τῶν μαθητῶν τῆς σχολικῆς χρονιᾶς 1940-41 γιά τά πενήντα χρόνια. Στά πλαίσια τῶν ἐκδηλώσεων ἦταν καί ἡ ἀποκάλυψη ἀναμνηστικῆς πλάκας μέ τόν πρῶτο νεκρό μαθητή τοῦ πολέμου, τό συμμαθητή τους Ἀπόστολο Βλαστό ἀπό τόν Ἐλαφότοπο Ζαγορίου. Τό βράδυ σέ κοινό τραπέζι οἱ παλιοί συμμαθητές τοῦ 1940 θυμήθηκαν γεγονότα ἀπό τήν πρώτη ἡμέρα τοῦ πολέμου καί τή ζωή τους στό Γυμνάσιο Πωγωνιανῆς. Στήν συνάντηση αὐτή δέν ἦρθαν οἱ παλιοί συμμαθητές ἀπό τήν Βόρειο Ἤπειρο, ἄν καί προσκλήθηκαν, λόγω ἀρνήσεως τῶν ἀλβανικῶν ἀρχῶν.

Διαβάστηκαν μηνύματα καί ὅλοι θυμήθηκαν τά γεγονότα ἐκείνης τῆς ἡμέρας. Διαβάστηκε ἀκόμη ἡ τελευταία ἐγγραφή στό ἡμερολόγιο τοῦ Γυμνασίου –τό ὁποῖο διασώθηκε– καί εἶναι ἡ περιγραφή τῆς μελέτης τῆς ἑορτῆς τῆς σημαίας πού ἔγινε στίς 25 Ὀκτωβρίου 1940. Παραθέτουμε τό κείμενο ὅπως ἔχει, γιατί εἶναι ἐνδιαφέρον γιά τήν ἀτμόσφαιρα πατριωτισμοῦ πού προσπαθοῦσε νά δημιουργήσει τό ἀκριτικό Γυμνάσιο στούς μαθητές καί κατοίκους σέ μιά περιοχή, πού γνώριζε ἤδη τίς κινήσεις καί τήν προετοιμασία τοῦ πολέμου, καθώς καί ὅτι στή Σωπική καί στή Δερόπολη εἶχαν συγκεντρωθεῖ μεγάλες δυνάμεις τοῦ ἰταλικοῦ στρατοῦ. Ἦταν τρεῖς μέρες πρίν ἀρχίσουν τά κανόνια τοῦ πολέμου καί ὁ Γυμνασιάρχης γράφει στό ἡμερολόγιο γιά τήν γιορτή πού «ἔληξε συντελέσασα εἰς τήν ἐξύψωσιν τοῦ πατριω-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μαλα τοῦ Γυμνασίου μόνῳ τῆς γενομένης ἀναγραφῆς τοῦ
σχολικοῦ, εἰς ἣν μετέσχον οἱ καθηγηταὶ τοῦ Γυμνασίου·
25. Ἐξεδόθη ἐπὶ τῆς ὑπουργίας τοῦ Γυμνασίου ὁ Ὑμνος τῆς ἡ-
μέρας, συνεπαρέσυρε σάπαντα τὰ διδασκάλια, τὰ μαθητῶν,
καὶ ἔσπευδε ἕκαστος νὰ χορέψῃ καὶ ἀποκάμῃ. Οἱ μαθηταὶ συγ-
κέντρωναν κατὰ λέξιν ἕνα ἕνα τοῦ σχολείου, ὁ Γυμνασιάρχης διέλεξε
τὴν προσοχήν, ὁ δὲ Γυμνασιάρχης τὴν προσεκάλεσε τὴν ἡμέραν, ἀφ'
ἧς ἡμέρας τῆς ἐπῆρε τὰ μαθητὰ νὰ κάθηται οὐ συμπλέγματα συ-
νηγέρθησαν. Ἐκρίθη ἐκ μαθητὴς, ὁ ὁποῖος ἀνέγνωσε τὴν προσοχήν.
Ἐτελείωσε καὶ ἡ ἑορτή. Ἀκριβῶς ἔμεινε ὁ καθηγητὴς κ.
Ἀθανάσιος καὶ ἐδῶ ἱστορία καὶ ἡ ἔκφρασις τῆς ἡμέρας
καὶ εἶδα ὁ Γυμνασιάρχης ἀνέγνωσε τὴν ὡς τὴν ἡμέραν ἀπα-
γορευμένην φωτογραφίαν, μὲ τὴν ἔχει νὰ ἐκ μαθητὴ ὁ
Ὑμνος τῆς ἡμέρας. Ἐπειτα δὲ ἀκριβῶς ἔγραφον
ἕκαστος ἐγράψαμεν τὸ ἐθνικὸν μας ἄσμα καὶ ἐκ τοῦ καθηγητοῦ Κ. Τριανδίου. Ἐξέπεσαν οἱ Ὕμνοι
τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ἐθνικῶν Μαχῶν. Ὁ Γυμνα-
σιάρχης ἀφῆκε τὸν ἐν ἐλευθερίᾳ συνεδρίᾳ τοῦ Συλλόγου
ἐκπαιδεύσεως ἐκπαιδεύσεως καὶ παραστάσεως, καρίδωσε τὴν
ἐκπαίδευσιν εἰς ἐν ἐκπαιδευτικὸν καὶ ἐκάθησε ἐκ τὴν
ἀρχὴν ἐξέβη ὁ Ἐθνικὸς Ὕμνος. Ἐκαμπόδισε καρί-
φασιν ἐκπαιδεύσεως ἐκπαιδευτικοῦ καὶ ἐκπαιδεύσεως
ἐκ ἐκπαιδεύσεως ἐκ τὴν ἐξέβη τοῦ καθηγητοῦ
φρονήματος τῶν μαθητῶν καὶ τοῦ καρικάλαβε

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἀπόσπασμα ἀπό τό ἡμερολόγιο τοῦ Γυμνασίου Πωγωνιανῆς: 14-19 καί 25

τικοῦ φρονήματος τῶν μαθητῶν καί τῶν παρισταμένων».

Τό κείμενο ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Ἀπό τῆς 14 μέχρι τῆς 19 τοῦ μηνός διεκόπησαν τά μαθήματα τοῦ Γυμνασίου λόγω τῆς γενομένης ἀπογραφῆς τοῦ πληθυσμοῦ, εἰς ἣν μετέσχον οἱ καθηγηταί τοῦ Γυμνασίου.

25.10.1940: Ἐτελέσθη ἐν τῷ προαυλίῳ τοῦ Γυμνασίου ἡ ἑορτή τῆς Σημαίας, παρισταμένων πάντων τῶν διδασκόντων, τῶν μαθητῶν, τῶν Τοπικῶν ἀρχῶν καί γονέων καί κηδεμόνων. Οἱ μαθηταί παρετάχθησαν κατά τάξεις ἔναντι τοῦ σχολείου, ὁ Γυμναστής διέταξε «προσοχήν», ὁ δέ Γυμνασιάρχης προσεκόμισε τήν Σημαίαν, ἅμα τῇ ἐμφανίσει τῆς ὁποίας οἱ μαθηταί καί πάντες οἱ παριστάμενοι ἀπεκαλύφθησαν. Ἐκλήθη εἰς μαθητής, ὁ ὁποῖος ἀπήγγειλε τήν προσευχήν, ἱστάμενος παρά τήν Σημαίαν. Ἀκολούθως ὡμίλησεν ὁ καθηγητής Μ. Οἰκονόμου, περί τῆς ἱστορίας καί τῆς σημασίας τῆς Σημαίας καί εἶτα ὁ Γυμνασιάρχης ἀνέγνωσε τήν εἰς τήν Σημαίαν ἀναφερομένην προσλαλιάν, μεθ' ἣν ἐψάλη ὑπό τῶν μαθητῶν ὁ Ὕμνος εἰς τήν Σημαίαν. Ἐγένοντο δύο ἀπαγγελίαι ἐξαίρουσαι τήν ἱερότητα τοῦ Ἐθνικοῦ μας συμβόλου ὑπό μαθητοῦ καί ὑπό τοῦ καθηγητοῦ Γ. Τιμοθέου. Ἐψάλησαν οἱ ὕμνοι τῆς 4ης Αὐγούστου καί τῆς Ἐθνικῆς Νεολαίας. Ὁ Γυμνασιάρχης ἐκάλεσε τούς ἐν εἰδικῇ Συνεδρίᾳ τοῦ Συλλόγου ὁρισθέντας Σημαιοφόρον καί παραστάτας, παρέδωκε τήν Σημαίαν εἰς τόν Σημαιοφόρον καί τούτου κρατοῦντος αὐτήν ὑψηλά ἐψάλη ὁ Ἐθνικός ὕμνος.

Ἐπηκολούθησε παρέλασις ἡγουμένου τοῦ Σημαιοφόρου καί ἡ σεμνή τελετή ἔληξε συντελέσασα εἰς τήν ἐξύψωσιν τοῦ πατριωτικοῦ φρονήματος τῶν μαθητῶν καί τῶν παρισταμένων».

Τί ἔγιναν οἱ μαθητές τοῦ Γυμνασίου Ιωαννιανῆς ἐκείνου τοῦ σχολικοῦ ἔτους; Ἡ ἔρευνα σέ προσωπικό ἐπίπεδο ἦταν πολύ δύσκολη. «Τά παιδιά τῆς φυγῆς» τῆς 28ης Ὀκτωβρίου 1940 μπῆκαν στή ζωή σέ περίοδο πολέμου, δύσκολων καί δραματικῶν χρόνων. Τά στοιχεῖα πού συγκεντρώσαμε εἶναι καί αὐτά ἐνδιαφέροντα.

Ὁ παρακάτω πίνακας δίνει τά στοιχεῖα τῆς ἐξέλιξης καί τῆς κατεύθυνσης γιά 214 ἀπό τούς μαθητές ἐκείνης τῆς χρονιᾶς εἴτε τελείωσαν στά ἑπόμενα χρόνια τό Γυμνάσιο εἴτε διέκοψαν.

διδάσκαλοι – ἐκπαιδευτικοί	65
ἐπιχειρηματίες – ἔμποροι	33
ὑπάλληλοι	32

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἰατροί	16
στρατιωτικοί	12
τεχνίτες – ἐργάτες	11
οἰκιακά	10
ἰδιωτικοί ὑπάλληλοι	9
ἐπιστήμονες	7
δικαστικοί	4
δικηγόροι	4
δημοσιογράφοι	4
ἀγρότες – κτηνοτρόφοι	2
ζωγράφοι	1
μουσικοί	1

Πολλοί ἀπ' αὐτούς ἔφτασαν σέ ἀνώτερες καί ἀνώτατες θέσεις στόν κλάδο τους. Ἔτσι βρίσκουμε ἐπιθεωρητές, διευθυντές ἀνωτέρων ἐκπαιδευτικῶν ἱδρυμάτων, καθηγητές Πανεπιστημίου, μεγαλοεπιχειρηματίες, ἀνώτερους ὑπάλληλους δημοσίου καί ὀργανισμῶν, ἀνώτατους ἀξιωματικούς, ἀνώτατους δικαστικούς, ἕνα πυρηνικό ἐπιστήμονα καί ἕναν ὑπουργό στήν ἀλβανική κυβέρνηση. Ἀρκετοί μετανάστευσαν στήν Ἀμερική καί Αὐστραλία. Πολλοί δέν πρόλαβαν νά σταδιοδρομήσουν ἀφοῦ ἡ μοίρα τούς ἔκοψε τό νῆμα τῆς ζωῆς εἴτε ἀπό φυσικό θάνατο εἴτε ἀπό τά γεγονότα τοῦ πολέμου.

Αὐτό τό κομμάτι τῆς γενιᾶς τοῦ πολέμου βρέθηκε στήν δίνη τῶν γεγονότων τοῦ 2ου παγκοσμίου πολέμου, στόν κυκλῶνα τῶν ἐσωτερικῶν γεγονότων καί τῶν παραταξιακῶν συγκρούσεων τῆς κατοχῆς. Ἡ μοίρα γιά τούς Βορειοηπειρῶτες: ἄλλοι ἔμειναν ἔξω ἀπό τά σύνορα, στό ἀλβανικό κράτος, καί ἐκεί κράτησαν ἀμόλυντη τήν ἑλληνική παιδεία πού πῆραν στό Γυμνάσιο Πωγωνιάνης καί ἄλλοι βρέθηκαν μακριά ἀπό τήν γενέτειρα γῆ καί τούς δικούς τους.

Τό Γυμνάσιο Πωγωνιανῆς, πού λειτουργεῖ ἀκόμη μετά ἀπό 68 χρόνια, συνεχίζει νά προσφέρει παιδεία σέ παιδιά πού δέν ἔχουν καί σήμερα τά μέσα νά σπουδάσουν στά μεγάλα ἀστικά κέντρα. Ἀπό τήν ἀρχή τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1991-92 στό Γυμνάσιο Πωγωνιανῆς ἄνοιξε μία νέα σελίδα γιά τά Βορειοηπειρωτόπουλα. Περισσότεροι ἀπό 150 μαθητές καί μαθήτριες τοῦ Γυμνασίου προέρχονται ἀπό χωριά τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ χώρου. Εἶναι τά παιδιά πού ἔφερε ἡ προσφυγιά καί τά γεγονότα τῆς Ἀλβανίας στό τέλος τοῦ 1990 καί ἀρχές τοῦ 1991.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Μετά ἀπό χρόνια αὐτά τά Βορειοηπειρωτόπουλα μπορεῖ νά συνθέσουν ἕναν νέο πίνακα ἐπιδόσεων καί σταδιοδρομίας στήν Ἑλλάδα ἤ στή Βόρειο Ἤπειρο. Τό Γυμνάσιο Πωγωνιανῆς προσθέτει μιά ἀκόμα σελίδα στά μαθητολόγιά του καί στό ἡμερολόγιό του καταγράφει ἕνα ἀκόμη ἐπεισόδιο ἀπό τήν περιπέτεια ἑνός κομματιοῦ τοῦ γένους μας.

ΚΩΝ. ΧΡ. ΚΩΣΤΟΥΛΑΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Γεωργικόν Επιμελητήριον Ιωαννίνων

ΓΕΝΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

Αριθμός Αλλαγ	Αριθμός Μητρώου	Επώνυμον και όνομα πάντων των εγγεγραμμένων μελών εκ ο οίκου και διαφόρων ονομάτων	Θέσις	Έτος	Διεύθυνσις Κατοικίας	Επάγγελμα γονέων	Ηλικία εκατοντάδων	Δια ποίαν αιτίαν εξεδιάγη ή ποίαν
		Τάξις Εξ' καμ. τύπου						
1	162	Βαβάλιας Χρήστος Γρηγορίου	Δεσκατά	1933/1951	Καστοριάς	αγρονόμοι	30	
2	143	Βίγλας Παύλος Σοφοκλ.	Μακρύνον	1944/1948	. . .	αγρονόμος		
3	185	Βλαστός Θεόδωρος Παύλος	Ηγουμένιτσα	1933/1937	. . .	διαιτολόγος		
4	87	Βλαστός Κωνστ. Νικολ.	Ηγουμένιτσα	1944/1948	Καστοριάς	αγρονόμος	21	
5	44	Βογιατζής Κυριάκος Αλεξ.	Σκύπνα	1944/1948	Καστοριάς	γεωπονικός	34	
6	36	Γιαννόπουλος Μιχαήλ Σαμψών	Κεφαλόβρυσον	1921/1937	. . .	δικηγόρος		
7	108	Γκίνος Δημήτρ. Σπύρ.	Δεσκατά	1933/1950	Καστοριάς	αγρονόμος	40	
8	41	Γκόγκας Παναγ. Δωρόθ.	Σωρανή . . .	1933/1946	Καστοριάς	ναυτικός	2	
9	33	Γκόνης Χρήστος Γρηγορ.	Άνω Λέσκα	1936/1937	Καστοριάς	οικοδόμος	24	
10	50	Κάτσας Σαράντ. Κωνστ.	Αγιος Παρασκευή . . .	1933/1948	Καστοριάς	εκπαιδευτικοί	28	
11	163	Κανελλόπουλος Σαράντ. Παναγ.	Πλαγιακή . . .	1934/1942	Καστοριάς	υπομοίρης	8	
12	120	Καπετανίου Μάρκος Νικολ.	Λεύκη . . .	1940/1947	. . .	αγρονόμος		
13	166	Κατσιανιώτης Κωνστ. Δημητρ.	Δεσκατά	1930/1948	Καστοριάς	αγρονόμος	29	
14	95	Λιακόπουλος Ηλίας Κωνσταντ.	Αγία Κυριακή (Κορυτσάς)	1930/1935	—	ιερέας		
15	184	Μανδόπουλος Σπύρος Δημητρ.	Λεμπετσάρι	1938/1945	Καστοριάς	οικονόμος	27	
16	91	Μαρκόπουλος Γιάκ. Νικολ.	Γρανιτσάς-Βλάχ.	1920/1948	Καστοριάς	αγρονόμος	43	
17	78	Παπαδόπουλος Νικόλ. Χαρ.	Σφέικα-Βλάχ.	1944/1948	Καστοριάς	υπάλληλος	26	
18	127	Παπαχρήστος Σαράκ. Χαρίτ.	Δενδρόπολις	1933/1948	Καστοριάς	αγρονόμος	30	
19	152	Πολίτης Κωνστ. Αθανάσ.	Μεγαλόπολις	1939/1940	Καστοριάς	δημοσιογράφος	26	
20	3.	Τσίτσας Παύλος Βασιλ.	Κάτω Δρύμος-Βλάχ.	1928	.	υπάλληλος		
21	86	Τσίρος Χρήστος Μιχαήλ	Κάτω Γραμμένα	1934/1942	Καστοριάς	εργάτης	23	
22	164	Φλώρος Κωνστ. Λάζαρος	Κάτω Τσέπιανη	1939/1946	Καστοριάς	εργάτης	23	

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Γυμνάσιον ... Ιωαννίνων

ΓΕΝΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

Τάξις Ε' τ.τ.

Αριθμός Αξίας	Αριθμός Μαθητολογίου	Επώνυμον και όνομα πάντοτε των εγγεγραμμένων μαθητών κατ' αξίαν και αλφαβητικήν σειράν επωνύμου	Πατρίς	Έτος	Διαγωγή αλογράφως	Επάγγελμα γονέων	Όλων απουσιών	Αν ως εις τα βιβλία της Δ/νσεως
1	169	Γκαμπίνης Γεωργ. Νικολάου	Δηλινά	1923/515	καθωσπρεπής	γεωργός		
2	3[illegible]	Γκανιάνογλου Κωνστ. Σταύρου	Πωγωνίου	1922/1	καθωσπρεπής	δάσκαλος		
3	148	Γκίνης Δημήτρ. Χρήστ.	Πλάγγον	1923/268	καθωσπρεπής	γεωργός		
4	85	Γκιτράκης Γερασ. Ανδρέ	Άρίστη	1923/345	καθωσπρεπής	γεωργός		
5	5	Γκίνας Σουρ. Βαγ.	Κόρτσα - Αγγλίας	1922	καθωσπρεπής	μικρός		
6	9	Δαλιάνης Μιχ. Βασιλ.	Βοϊγιατάκιον Β.Η.	1921	καθωσπρεπής	δάσκαλος		
7	102	Ζωΐδης Χρήστ. Παναγ	Δοξάτον	1925/3	καθωσπρεπής	γεωργός		
8	20	Ζώλος ἢ Καλκούδης Γεώρ. Ανδρ.	Κρόμνιανη Β.Η.	1920	καθωσπρεπής	υπηρεσιακός		
9	30	Καραγκιόζης Γεώργ. Μιχαήλ	Πλαφόπουλον	1923/394	καθωσπρεπής	παπουτσής		
10	52	Καραμήτσιος Βασ. Ηλία	Δημοσίανη	1924/2		μουσικός		
11	23	Καρανάσιος Γεωργ. Νικολ.	Λεσνίτσα Β.Η.	1922	καθωσπρεπής	γεωργός		
12	137	Καρανάσης Δημήτρ. Αριστείδη	Κρόμνοι - Β.Η.	1920	καθωσπρεπής	μαγειροσύνης		
13	123	Κίτσας Δημήτρ. Γεωργ.	Κόνιτσα	1923/17	καθωσπρεπής	ξυλουργός		
14	57	Κίτσιος Χαράλ. Μιχ.	Δίβρη Β.Η.	1920	καθωσπρεπής	υπηρεσιακός		
15	146	Κονδούρης Βασ. Λουκά	Κεπεσλίκιον Β.Η.	1921	καθωσπρεπής	γεωργός		
16	100	Κύρου Χαντίνου Χαρ.	Δολιανά	1922/825	καθωσπρεπής	αγροφύλαξ		
17	2,6	Κυρούσης Παναγ. Χρήστ.	Φυτειακή	1924/8	καθωσπρεπής	ξυλουργός		
18	9[illegible]	Λάβδας Δημ. Ηλία	Βοϊγιατάκιον Β.Η.	1921	καθωσπρεπής	εστιατορικός		
19	13[illegible]	Λέκκας Γεωργ. Ευάγ.	Κάτω Λεσνίτσα Β.Η	1919		γεωργός		
20	2[illegible]	Λύκκας Κωνστ. Χρ.	Κυψοχωρίου Β.Η.	1921	καθωσπρεπής	ορφανός		
21	16[illegible]	Μανέκας Βάγ. Κωνστ.	Άρίστη	1924/151	καθωσπρεπής	γεωργός		
22	155	Μητρακώστας Γεωργ. Ιωάν.	Κρύστη	1920/660	καθωσπρεπής	ορφανός		
23	12[illegible]	Μούκας Δημήτρ. Αχιλ	Γκορτσάρανη	1924/4	καθωσπρεπής	δάσκαλος		
24	95	Μούτσιος Βασιλ. Κωνστ.	Ζίτσα	1920/706	καθωσπρεπής	γεωργός		
25	40	Νικολαΐδης Θωμ. Γεωργ.	Άρίστη	1921/367	καθωσπρεπής	γεωργός		

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Κομμάτων εκ Περιγιαλής

ΓΕΝΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ ΑΠΟΤΕΛΕ

Αριθμός Αβάν	Αριθμός Μητρώου Λιστών	Επώνυμον και όνομα πάντων των εγγεγραμμένων ή δρώντων κατά τάξιν και αλφαβητικήν σειράν ονομάτων	Κατοικία	Έτος	Διαμονή Εκτυπώσεως	Επάγγελμα γονέων	Τόπος διαμονής	Δημοτικόν Δ. Δήμου ή κοινότητος
26	44	Ντζήμος Ιωαν. Μιχ.	Πρέβεζα	1922/3916	μονιμεύει	εμπ. υπάλληλος		
27	71	Νικήτσος Δημ. Σοφ.	Δημοτικόν Β. Η	1922	μονιμεύει	αγρότης		
28	64	Ξενάκης Κίμων Αντων.	Πρέβεζα	1921/6000	μονιμεύει	έμπορος		
29	144	Οικονόμου Κων. Θεμιστ.	Τζίτζιανα Β Η	1922	μονιμεύει	αγρότης		
30	41	Οικονόμου Γρηγ. Δημ.	Μηλιώτη	1923/246	μονιμεύει	έμπορος		
31	1	Παπά Θεμελία Γεωργ.	Κάτω Μηλιώτη	1920/6971	μονιμεύει	ιερωμένη		
32	13	Παυλής Φώτιος Σπύρ.	Δεσίνα Β Η.	1922	μονιμεύει	έμπορος		
33	151	Πετρόπουλος Περ. Σωτ.	Σκιαί Μηλιώτης	1921/21		χωρίς		
34	79	Πρίτσος Δημ. Αντ. Αρτά	Χρυσάδες	1924/248	μονιμεύει	υπηρεσιακός		
35	92	Πετρίδης Παύλ. Αντων.	Βασιλικόν	1922	μονιμεύει	έμπορος		
36	69	Ράπτης Μιχαήλ Θρ.	Πρέβεζα Β Η.	1922	μονιμεύει	υπάλληλος		
37	122	Σιούπουρας Ιωαν. Χρ.	Κυπαρισσάκι Β Η.	1921	μονιμεύει	έμπορος		
38	101	Σουρμπέλης Γεωρ. Περικ.	Δολιανά	1922/238	μονιμεύει	αγρονόμος		
39	35	Σταμάτης Σπύρ. Βασ.	Λουκοχώρι	1922/225	μονιμεύει	ναυσιπλοΐα		
40	171	Στάμος Χριστοφ. Ιωαν.	Δολόν	1922/605	μονιμεύει	αγρότης		
41	21	Τσάγκας Βασιλ. Δημ.	Χαμηλόν Β Η	1921	μονιμεύει	ιερέας		
42	61	Τάκης Βασιλ. Γεωρ.	Κυπαρισσάκι Β Η	1920	μονιμεύει	εμπορος		
43	10	Τσιλιο Δημ. Χαρ.	Δεσίνα Β. Η.	1923	μονιμεύει	ιατρός		
44	31	Τρίχας Ιωαν. Γεωρ.	Σκαμνο Βίτσα Η	1922	μονιμεύει	έμπορος		
45	54	Τσάκης Κων. Δημοσθ.	Αμπελώνων	1920/241	μονιμεύει	έμπορος		
46	150	Τσιλιγιάννης Δημ. Θεμ.	Ζαλόγγο Β Η.	1921		ιερέας		
47	124	Φαρμάκης Σωτ. Αρ.	Δολιανά	1923/230	μονιμεύει	αγρονόμος		

Τάξις Δ' π.ε.

1	145	Αλιμπαμπιώτης Αριστ.	Βαβούρων	1923/477	μονιμεύει	ιατρικός		
2	112	Βάλιος Αριστ. Κων.	Σγουρολίκου Β Η	1923	μονιμεύει	γεωργός		
3	82	Βρανιού Αλκιβ. Παύλ.	Ελαφότοπος	1922/2	μονιμεύει	ανθυπασπιστής		

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Κυριάκιον εν Καρπενησίῳ
Παγίου

ΓΕΝΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ ΑΠΟΤΕΛΕ

Αριθμός Αβέων	Αριθμός Μητρώου Αρχείου	Επώνυμον και όνομα πάντων των εγγεγραμμένων ή θητών κατά τάξιν και αλφαβητικήν ιδιαν επωνύμου	Πατρίς	Ηλικία	Διαγωγή αλογράφως	Επάγγελμα γονέων	Όλων εκτυπών	Απουσίαι εξ αναβολής ή νόσου
4	119	Γκόβινας Δημήτ. Γεωργ.	Βουλιάρατις	1924	κοσμιότης	έμπορος		
5	17	Γιάνος Λαυρ. Βαρ.	Καλοδίκη Β.Η	1924	κοσμιότης	έμπορος		
6	117	Δαλιάνης Γιαν. Βασιλ.	Βουλγαράτιον Β.Η	1923	κοσμιότης	έργάτης		
7	30	Δαλιάνης Μιχ. Βασιλ.	Βουλγαράτιον Β.Η	1924	κοσμιότης	διδάσκαλος		
8	92	Ζαφείρης Δημητρ. Κωνστ.	Πυργοβιάννη	1925/4		έμπορος		
9	66	Γκανιάδης Γεώργ. Κωνστ.	Καστανιάν	1923/65	κοσμιότης	δασονόμος		
10	7	Καλημέρης Θεόδ. Βαρ.	Σερμικίτσιον Β.Η	1922	κοσμιότης	ἀρτοποιός		
11	40	Καραμάνης Χρίστος Δημ.	Ραφταναίοι	1924/592	κοσμιότης	παντοπώλης		
12	76	Καραγιάς Μιχαήλ Χάϊδαν	Σερβιτσίνη Β.Η	1922	κοσμιότης	έμπορος		
13	89	Καρκάρης Μακρ. Δημητρ.	Σερβιτσίνη Β.Η			έργάτης		
14	151	Κυρούσης Βασιλ. Χρίστ.	Πυργιανή	1923/706	κοσμιότης	ίδιωτ. ὑπάλληλος		
15	63	Μάλιος Γεωργ. Σωτ.	Λιστινή Β.Η	1924		γεωργός		
16	105	Λούτσης Δημήτρ. Μιχ.	Φράξη Β.Η	1924	κοσμιότης	ἀρτοποιός		
17	25	Λύτης Χρίστος Κωνστ.	Βάνιστα Β.Η	1922	κοσμιότης	έμπορος		
18	115	Λώλης Κωνστ. Γιαν.	Βούρισια Β.Η.	1923	κοσμιότης	μυλωθρός		
19	39	Μάνθου Ἀγραδιώτη Δημ.	Πυργιανή	1922/400	κοσμιότης	πρεσοψάλτης		
20	16	Μέλιος Χάρ. Μιλτ.	Λεσνίτσα Β.Η	1923	κοσμιότης	ὑπάλληλος		
21	106	Μήτρης Βασίλ. Ζώου	Φορμοπόταμος	1924/201		γυιότης		
22	44	Μίτσης Ἀθαν. Μιλτ.	Πρωσήριον	1921/146	κοσμιότης	γεωργός		
23	45	Μήτσης Χρῆστος Γιαν.	Χωρὶς διεύθυνσιν	1923	κοσμιότης	ὀργανοπαίκτης		
24	58	Μίγκος Μιχ. Γεωργ.	Σερβιτσίνη Β.Η	1923	κοσμιότης	ἀστυνομικός		
25	48	Μίκος Γεωρ. Χρίστου	Κάτω Ἰτέα Β.Η	1920	κοσμιότης	γεωργός		
26	153	Μουτσούλης Ἠλίας Χάϊδαν	Καλύβια	1924/5		γυιότης		
27	118	Μπαμπούλας Γιάννης Σωτ. Δημ.			κοσμιότης			
28	34	Μπάρτσας Θωμᾶς Γεωρ.	Λεσνίτσα Β.Η	1923		ὑπάλληλος		

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ιωαννίνων εν Ιλαγιογιαννίς.

Βιβ. Ψηφ.

ΓΕΝΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ ΑΠΟΤΕΛΕ

Αριθμός Άλλου	Αριθμός Μητρώου Δημοτών	Επώνυμον και όνομα πάντων των εγγεγραμμένων ή φερόντων κατά νόμον και διαμένοντων εν τω δήμω	Κοινότης	Έτος	Διατροφή διατρέφουσα	Επάγγελμα τούτων	Όλον ανωτέρω	Αριθμός εν τη δημοτική ψηφοφορία
29	134	Μούγκας Κυριάκος Αναστ.	Λεσκίανη Β.Η	1922		διδάσκαλος		
30	84	Μανίκας Κων. Γεωργ	Φερβενάκιον	1924/9	πατρική	ξενοδόχος		
31	139	Νάκος Αναστ. Βασιλ.	Καλαμάρι Β Η	1920	μητρική	ιδιωτικός		
32	48	Νάνος Βασ. Κων.	Περιστέρι	1924/8		δημοδιδάσκ		
33	17	Παίος Χαρ. Γεωρ.	Βίνιστα Β Η	1932	μητρική	υπηρετής		
34	4	Παίου Καραπαμή Χαρ.	Δραμεσό Β Η	1903	μητρική	εργάτης		
35	114	Παπαδημητρίου Φ. Χαρ.	Καρδίτσα Β.Η	1922		διδάσκαλος		
36	67	Παπαδοπούλου Παπαδημητρίου	Ελευθερούπολις Β Η	1922		ιερεύς		
37	156	Παπάς Χριστόφ. Δημ	Θεσπρωτικά	1923/321	μητρική	αρτοποιός		
38	19	Παπάς Χαρ. Δημητ	Λάπατον Β Η	1923	μητρική	γεωργός		
39	6	Ξυνός Ευστρ. Βασιλ.	Καρδίτσα Β Η	1920	μητρική	οργανοπ		
40	172	Σουρής Νικηφ. Αναδ.	Δοξάτι	1921/501	μητρική	υπηρεσίας		
41	173	Τζαμίκα Αντώνη Κων.	Δοξάτι	1922/83	μητρική	ιατρός		
42	22	Τσάμαλης Σουρ. Δημ.	Άνω Ελατονή Β Η	1921	μητρική	εργάτης		
43	116	Τσανάκης Δημ Γεωργ.	Γυναίκα Μαρίκα	1922/0		ιατρός		
44	150	Τσιόκας Δημ. Βασ	Σιταρά	1925/9	μητρική	υπηρεσίας		
45	173	Τσολήρας Φώτ. Ηλίας.	Βουτσιανάς	1929	μητρική	φωτογρ		
46	82	Χαραλαμπίδης Σουρ. Ανδρ.	Δερβενάκιον	1922/600	μητρική	ορφανός		
		Τάξις Ε' π. τ.						
1	3	Χαριτόπουλος Δημ. Δημητ	Καλύβια Καλαβ Β Η	1922	μητρική	έμπορος		
2	11	Χαριτόπουλος Πέτρ. Γιάν.	Καρδίτσα Γιαννί Β Η	1933	μητρική	αυτοδημοτικός		
3	175	Βήχας Χαρ. Κων.	Δημοτάδες	1923/274		υπάλληλος		
4	22	Βλάχης Χριστοφίδης Δημοσ.	Σωτήρα Β Η	1923	μητρική	ορφανός		
5	169	Γαλίτσης Χριστοφ Ηλίας.	Λαγκάδα	1925/5	μητρική	γεωργός		
6	91	Γκαβαρίδης Κων. Αγγελ	Κερασόκαμπος	1924/109	πατρική	ξυλουργός		
7	121	Γκίκας Βασίλ. Σουρ.	Καλαμαράδιον	1923/1	μητρική	εργάτης		

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Γυμνάσιον εν Ιωαννίνοις
Παλ. Ώσου

ΓΕΝΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ ΑΠΟΤΕΛΕ

Ἀριθμός Λέξιον	Ἀριθμός Μαθητολογίου	Ἐπώνυμον καὶ ὄνομα πάντων τῶν ἐγγεγραμμένων μαθητῶν κατὰ τάξιν καὶ ἀλφαβητικὴν τοῦ ἐπωνύμου	Πατρίς	Ἡλικία	Διαγωγὴ ὁλογράφως	Ἐπάγγελμα γονέων	Ὅλον ἀπουσιῶν	Ἀπουσίαι ἐξ ἀποβολῆς ἢ νόσου
8	60	Δαμπας Βασιλ. Νικολ.	Βνίσσανη	1925/2		κτηματίας		
9	96	Δαφνίδης Χριστόφ. Θωμᾶ	Παλαιόπυργος	1921/7	κοσμιωτάτη	ἐργάτης		
10	107	Ἴσαρης Θωμᾶς Σωυρ.	Λεσνίτσα Β.Η	1923		διδάσκαλος		
11	149	Ἰωάννου Θωμᾶς Λαζάρ.	Κρυσνέριον	1922/150	κοσμιωτάτη	γεωργός		
12	55	Καραδῆμος Γεώργ. Σταύρ	Περιστέριον	1926/10	κοσμιωτάτη	ἐργάτης		
13	156	Καραδῆμος Παντ. Παναγ.	Περιστέριον	1926/9	κοσμιωτάτη	ῥάπτης		
14	110	Καραμῦρος Μηνᾶς Βασιλ.	Ζωπική Β.Η	1925		μάγειρος		
15	88	Καραγιᾶς Χριστός Φωτ.	Θερβιτσάνη	1924		ἐργάτης		
16	75	Καρβελᾶς Τύσης Βασιλ.	Ἅγιος Ἀνδρέας Β.Η	1923	κοσμιωτάτη	κτηνοτρόφος		
17	133	Κεχαγιᾶς Ἀλέξαν. Ἰωάν.	Καστάνιανη	1925/442	.....	κτηματίας		
18	12	Κίμνας Γρηγόρ. Γεωρ.	Χλωμο Β.Η	1924	.....	ἐργάτης		
19	56	Κιτσάλης Ἰωάν. Γρηγόρ.	Πολιτσάνη Β.Η	1925	κοσμιωτάτη	ἰατρός		
20	176	Κολίτσας Δημήτρ. Μιχαήλ	Παρακαλαμός	1925/13	κοσμιωτάτη	κτηνοτρόφος		
21	125	Κοντοθάνος Νικόλ. Βασιλ.	Θολιανά	1922/506	κοσμιωτάτη	κουρεύς		
22	147	Κοντοθάνος Νικόλ. Ἀχιλ.	Θολιανά	1924/534	κοσμιωτάτη	ἀρτεργάτης		
23	51	Κοτούλας Πράδρ. Γεωρ.	Παληοσέλιον	1926/3		παντοπώλης		
24	40	Κωτσελίνης Γεώρ. Μηνᾶ	Θρόβιανη Β.Η	1923		κρεοπώλης		
25	170	Λιόλιος Γεώρ. Παναγ.	Θολόν	1924/256	κοσμιωτάτη	ξενοδόχος		
26	137	Λύτσιος Θεόδ. Δημήτ	Θερβιτσάνη	1923		ξυλουργός		
27	97	Μάνος Βασιλ. Μαθ.	Θερβιτσάνη	1924		ἐργάτης		
28	131	Μιμαγαρίτη Εὐαγγελία Ἰωάνν	Ἀγρίνιον	1926/528	κοσμιωτάτη	καθηγητής		
29	15	Μικέλης Δημήτρ. Στεφ.	Λεσνίτσα Β.Η	1926		ἐργάτης		
30	14	Μούλιος Κωνσ. Δημ.	Λεσνίτσα Β.Η	1921	κοσμιωτάτη	ὀρφανός		
31	151	Μωάκιος Θωμᾶς Κωνσ.	Θερβιτσάνη	1922	κοσμιωτάτη	βυρσοδέψης		
32	111	Μωάκιος Φώτ. Νικολ.	Θερβιτσάνη	1924	κοσμιωτάτη	αὐτοκινητιστής		
33	120	Μωάμωνιος Δημ. Ἀλέξ.	Ἀνω Λεσνίτσα	1924	κοσμιωτάτη	ὀρφανός		

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ιωαννίνων — Περιοχή Πωγωνιανή — Δημ. Ζώσιμ

ΓΕΝΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ ΑΠΟΤΕΛΕ

Αριθμός Αδείας	Αριθμός Μητρώου	Επώνυμο και όνομα πάντων των εγγεγραμμένων, ηλικία κατά τον χρόνο της απογραφής, τόπος διαμονής	Πατρός	Έτος	Δικαίωμα ψηφοφορίας	Επάγγελμα γονέων	Τόπος διαμονής	Διαγραφή ή μεταβολή
34	62	Μούλιας Θωμ. Μιχ.	Δωτική	1925		υπηρετών		
35	11	Μάκρος Στέλ. Αλέξ.	Χλωμού Β.Η	1925	- -	εργάτης		
36	12	Μόσχος Μιχ. Φιλ.	Φραξάνη Β.Η	1925	ανεφοδίαστος	γεωργός		
37	129	Μουζής (Σάββ.) Κων.	Άνω Λεσινίτσα	1924		εργάτης		
38	70	Νταούσης Βασ. Ζαχ.	Φρόβιανη	1923	ανεφοδίαστος	υπηρετ.		
39	29	Οικονόμου Ευάγ. Δημ.	Δωδώνη	1923 / 49	ανεφοδίαστος	ιερεύς		
40	128	Οικονόμου Κων. Δημ.	Δωδώνη	1923		διδάσκαλος		
41	58	Παπά Ευαγγελία Δημ.	Σταυροδρόμιον	1925 / 131		εργάτης		
42	32	Παπαγιάννης Βασ. Μιχ.	Φρόβιανη Β.Η	1923		έμπορος		
43	42	Παπαγιάννης Θωμ. Σπύρ.	Λεσινίτσα Β.Η	1923		αρτοποιός εργάτης		
44	113	Παπαδόπουλος Δημ. Ζαχ.	Κορώνη Β.Η	1925		διδάσκαλος		
45	154	Παππάς Αναστ. Σπυρ.	Άνω Τζένη	1925 / 131	ανεφοδίαστος	εφοδιαστής		
46	53	Παππάς Ζαχαρίας Νικ.	Φρωσίδος	1923 / 50	ανεφοδίαστος	ιερεύς		
47	109	Παππάς Ιωάννης Κων.	Φερβενσάνη	1925	ανεφοδίαστος	αποστολέας		
48	34	Παππάς Ιωαν. Βασ.	Πωγωνιανή	1924 / 1	ανεφοδίαστος	εφημέριος		
49	142	Παπαδόπουλος Κων. Δημ.	Λεσινίτσα	- -		ιερεύς		
50	71	Τσιώτης Γεωργ. Νικ.	Πυργοδιώνη	1926 / 50	ανεφοδίαστος	υποδηματοποιός		
51	135	Τσιώτης Ζαχ. Χαρ.	Σταροσιάδων	1925 / 3	ανεφοδίαστος	υπάλληλος		
52	9	Ράπτης Δημ. Αντων.	Πάνω Μηλιάνη	1923 / 276	ανεφοδίαστος	αγρυπνοίς		
53	59	Σίνας Λάμπρ. Γεωρ.	Λεσινίτσα	1924		εργάτης		
54	47	Σκούρος Νικ. Ζαχ.	Αγαράβγιλος	1925 / 272	ανεφοδίαστος	ορφανός		
55	38	Στεφανίου Γρηγορ. Σπυρ.	Αβαμοκώμη	1926 / 233	ανεφοδίαστος	αγρυπνίς		
56	141	Τζοβαίρας Ευάγ. Κων.	Χωρίς οικογ. ιερέως Δωδώνη	1932 / 1	ανεφοδίαστος	υπάλληλος		
57	167	Τσαγκούλης Βασ. Κων.	Φρωσίδος	1926 / 11	ανεφοδίαστος	εφημέριος		
58	157	Τσούμπος Γεωρ. Φωτ.	Δομίανη	1924 / 135	ανεφοδίαστος	γεωργός		
59	99	Τσάρας Σωκρ. Βασ.	Μάζιανη	1924		ιερεύς		

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Γυμνάσιον εν Πωγωνιαῖς
Παρ. Τύφου

ΓΕΝΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ ΑΠΟΤΕΛΕ

Ἀριθμός Ἀξίων	Ἀριθμός Μαθητολογίου	Ἐπώνυμον καὶ ὄνομα πάντων τῶν ἐγγεγραμμένων μαθητῶν κατὰ τάξιν καὶ ἀλφαβητικὴν τειρὰν ἐπωνύμου	Πατρίς	Ἡλικία	Διαγωγὴ ὁλογράφως	Ἐπάγγελμα γονέων	Ὅλον ἀπουσιῶν	Ἀπουσίαι ἐξ ἀπεβολῆς ἢ νόσου
60	73	Τσούκας Παναγ. Νικολ.	Λωπική	1925		ἐργάτης		
61	143	Φαματσέλης Ἀλκ. Δημ.	Ζηρόλαχον	1926/4		ἐργάτης		
			Προστίθενται οἱ καλωλέρω μαθηταί, δ' οὓς ἐξε					
		Τάξις Τρίτη π.τ.						
1	⟨1⟩	Κώτσιας Κωνσεῖνος Δημ.	Λάμπιοβον Β.Η.	1923	κοσμικάτη	κεντμαχικοῦ		
2	⟨2⟩	Οἰκονόμου Παγχερία Μ.	Ἀνω Ρεβένα	1923/376	κοσμικάτη	ὀρφανή		
3	⟨3⟩	Ξυνεύης Γεώργιος Ἀθ.	Καλύβια Β.Η.	1921	κοσμικάτη	παθητής		

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Γυμνάσιον ... Κορυτσάς
νέον τύπου

ΓΕΝΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ ΑΠΟΤΕΛΕ

Αριθμός		Επώνυμον και όνομα πατρός του εγγεγραμμένου μαθητού και ο νόμος και διοικητικόν σώμα διαμονής	Φυλον	Ημερομ. Γεννήσεως	Δημοτική Κατοχύρωσις	Επάγγελμα γονέως	Τόπος διαμονής	Διάφορα σημειώματα
		Τάξις δ' τ.τ.						
1	43	Ευδοξίας Αθαν. Καφ.	Κυρασιδίνη	1926				
2	40	Γιαννόπουλος Δανιήλ Σαρ.	Χωρωνίσιμη	1929	ανεμβολίαστος	δημοδιδάσκαλος		
3	89	Βάρδας Κων. βασιλ.	Λιτσαρδά	1928		υπάλληλος		
4	58	Σαρηγιάννου Ελένη Δημ.	Καλαμόχωρος	1931	ανεμβολίαστος	γεωργός		
5	49	Δημητριάδου Χρυσούλα Νικ.	Δρυμιάδες	1928	ανεμβολίαστος	ιατρός		
6	42	Βόλας Αθαν. Δημητρ.	Κυρασιδίνη	1930		αλληλογραφίας		
7	31	Εξάρχος Κων. (ιδιωτικός)	Ορεινού	1926		—		
8	46	Σαμούρας Δημήτρ. Χριστ.	Χωρωνίσιμη	1928	ανεμβολίαστος	οργανοπ.		
9	97	Σιώτου Βασιλ. Σοφ.	Αθήναι	1929	ανεμβολίαστος	περιουσίας		
10	20	Τσιγκος Κων. Αθαν.	Καλαμόχωρος	1929		αρτοποιός		
11	50	Κασπουρίδου Ευαγγελία Γεωρ.	Χωρωνίσιμη	1931	ανεμβολίαστος	αρτοποιός		
12	95	Κυριάκος Βασιλ. Κων.	Μερόπη	1929	ανεμβολίαστος	περιουσίας		
13	98	Τσιγκος Αθαν. Χρήστ.	Μερόπη	1928	ανεμβολίαστος	έμπορος		
14	33	Κοτσιώνης Βασιλ. Σάββ.	Φαραγγίου	1930	ανεμβολίαστος	ιδ. υπαλλήλος		
15	66	Λαζαρίδης Χριστ Γεωργ.	Δολή	1928		παντοπώλης		
16	96	Λιμπέρη Σίμου Γεωργ.	Αθήναι	1930	ανεμβολίαστος	ιδιωτ. υπάλληλος		
17	101	Λάκκας Νικολ. Κίτσος	Δωδώνης	1929	ανεμβολίαστος	εμπορ.		
18	79	Μαγγρίτης Αλέξ. Σοφ.	Φοίνικος/Φίστικες	1931	ανεμβολίαστος	καθηγητής		
19	24	Μεξίνας Γεωργ. Αθαν.	Σωπικής	1928	ανεμβολίαστος	υπαλλήλου		
20	27	Μερκούρης Μιχ. Γεωργ.	Δυβιτσιάκιον	1929	ανεμβολίαστος	κάμ. διαλλήλου		
21	99	Μάνου Σοφία Γεωργ.	Μερόπη	1929	ανεμβολίαστος	υπαλλήλου		
22	61	Χαρούπης Ελένη Βασιλ.	Δολή	1929		δημοδιδάσκ.		
23	84	Τσίνος Γεωργ. Θεοφ.	Κυρασιδίνη	1928	ανεμβολίαστος	υπαλλήλου		
24	13	Τσίνος Χαρ. Φωτίου	Καισαρειών	1930	ανεμβολίαστος	ενδυματοποιός		
25	38	Τσιαμούδα Χρήστ. Γεωργ.	Δολιανά	1930	ανεμβολίαστος	καθηγητής		

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Γυμνάσιον εκ Πωγωνιακού νέου ωφρου

ΓΕΝΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ ΑΠΟΤΕΛΕ

Αριθμός Αξιών	Αριθμός Μαθητολογίου	Επώνυμον και όνομα πάντων των εγγεγραμμένων μαθητών κατά τάξιν και αλφαβητικήν σειράν επωνύμου	Πατρίς	Έτος	Διαγωγή ολογράφως	Επάγγελμα γονέων	Όλων εξετάσεων	Απαλλαγείς εξ απολύτου ή νόσου
26	102	Τσίβης Γεώργ. Αθ.	Σωπική	1928/18	κοσμιωτάτη	βαρελοποιός		
27	67	Τσίρος Μιχ. Θωμάς	Σταυροκώδιον	1928/5	κοσμιωτάτη	παντοπώλης		
28	18	Φίλιον Βασιλ. Μιχαήλ	Σωάγινα	1930/515		έμπορος		
29	13	Φραγκίσκος Γεώργ. Δημ. Κλάξις β' ν. τ.	Φιλιάτες	1930/22	κοσμιωτάτη	δημ. υπάλληλος		
1	65	Βαγγέλ Δανιήλ Γεωρ.	Πυρσόγιαννη	1926/2		υιοθετ.		
2	41	Βασιλάκης Κωνστ. Δημ.	Σταυροδρόμιον	1927/1	κοσμιωτάτη	κτηνοτρόφος		
3	17	Βάκιος Ελλην Χρ.	Δελβινάκιον	1929/1	κοσμιωτάτη	ιατρός		
4	8	Βάσσης Παναγ. Χρ.	Δολιό	1928/1	κοσμιωτάτη	άγροφύλαξ		
5	69	Βεκύρης Γεωργ. Κων.	Καπόλακκος	1929/3	κοσμιωτάτη	υποδηματοποιός		
6	93	Γκιόκας Κωνστ. Παν.	Πωγωνική	1931/20	κοσμιωτάτη	όργανοπ.		
7	59	Δαυρίδης Μανδαίος Αθ.	Χαλασιάνιρρα	1923/9	κοσμιωτάτη	εργάτης		
8	32	Δέτσιος Βασιλ. Αθ.	Φαράγγιον	1927/1	κοσμιωτάτη	παντοπώλης		
9	84	Δήμα Δημήτρ. Δουρ.	Αργυρόκαστρον	1928/1	κοσμιωτάτη	διπλωμένος		
10	85	Ζιγκόλης Αθ. Κωνστ.	Σταυροδρόμιον	1927/2		ταβλοποιός		
11	56	Καραμήτρος Κ. Αθ.	Φασταναίοι	1928/668	κοσμιωτάτη	παντοπώλης		
12	64	Κλεισούρας Δημ. Λεων.	Πεφόπη	1927/2	κοσμιωτάτη	αρτοποιός		
13	31	Κοντοσταμάτης Γεωρ.	Πωγωνιακή	1927/0	κοσμιωτάτη	άρτοποιός		
14	103	Καραβάλος Κωνστ. Νικ.	Λαβάτι Β.Η.	1925	κοσμιωτάτη	υπηρεσίας		
15	95	Λιόλιος Νικ. Παναγ.	Δολιό	1928/3	κοσμιωτάτη	ξενοδόχος		
16	90	Λιάζιος Φώτ. Βασιλ.	Αργυρόκαστρον	1925		ράπτης		
17	72	Μαλάμος Δουρ. Ηλίου	Τσαμαντά	1927/25	κοσμιωτάτη	εργατικός		
18	73	Μούχος Μιλτ. Νικ.	Άρίδη	1927/4		παντοπώλης		
19	22	Νικολάου Δουρ. Σίμ.	Άδημοπούριον	1928/1		δημοδιδάσκαλος		
20	91	Παράσκας Δημ. Ηλίας	Αργυροκάστρο Β.Η.	1924		ιματοφύλαξ		
21	37	Παπαγεωργίου Γεώργ. Χαρ.	Παρακοπυρρά	1927/8	κοσμιωτάτη	εργάτης		

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ληφθέντων εν Πυρσογιαννικοῖς νόμοις τύπου -

ΓΕΝΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ ΑΠΟΤΕΛΕ

Αριθμός Αίτων	Αριθμός Μητρώου Ληξιν	Επώνυμον και όνομα πάντων των εγγεγραμμένων ραβδητών κατ' ή τάξιν και ολογράφως ονομάτων	Πατρός	Έτος	Διεύθυνσις Διαγράφων	Επάγγελμα γονέων	Τόπος διαμονής	Διά γραφικής ή βιβλίου
22	11	Παπαδήμας Χρ. Μιχ.	Πληθυσμός	1928/2		ξυλοδόκος		
23	23	Παπαδόπουλος Κων. Δημ.	Λιθοτοκωρίου	027/556		ιερεύς		
24	45	Παπαθανασίου Βασίλ. Γεωρ.	Πυργωτικά	1923/11	ναυφυλάκη	όρφανός		
25	30	Πάλεως Βασ. Χαραλ.	Πουκάτες	1925/3	ναυφυλάκη	παντοπώλης		
26	70	Ράιους Βασίλ. Ιωάν.	Πουκάτες	1927/5		ωφέλιμος		
27	19	Σουλούκος Φοίτ. Μιλτ.	Αμάραντα	1923/1	ναυφυλάκη	ιατρός		
28	51	Τσακίρογλου Κων. Ιωάν.	Καλω Μηλόπη	1928/2	ναυφυλάκη	γεωργός		
29	35	Τσελεπάς Χρήστος Γεωργ.	Δυβιτσάκιον	1926/19	ναυφυλάκη	καμ. υπολοχαγός		
30	100	Τσίμος Παναγ. Βασιλ.	Δυβιτσάκια	1923/6	ναυφυλάκη	ωφέλιμος		
31	26	Τσιόλης Γεώργ. Κωνστ.	Ελληνόπυργος	1923/4	ναυφυλάκη	ωρολογάς		
32	1	Χηλίδου Δημ. Φρόσω	Μέση Μηλόπη	1925/6	ναυφυλάκη	οικοκυρά		
		Τάξις Β'ας						
1	68	Βεκιάρης Χρήστος Ιωάν.	Κουτσοπόδι	1923/4	ναυφυλάκη	οικοδόμος		
2	15	Ευαγγέλης Νικ. Βασιλ.	Δυβιτσάκιον	1926/17	ναυφυλάκη	γέωργος		
3	6	Ζούνιαρος Κωνστ. Σεραφ.	Βίτσσανη	1926/1		όρφανός		
4	60	Δαμπάκης Δημήτρ. Δαμιανός	Καλλιόπυργος	1924/11		γεωργός		
5	16	Δόβας Παναγ. Κασιμάτης	Δυβιτσάκιον	1923/3	ναυφυλάκη	πρωτοπαπάς		
6	53	Ζάκης Γρηγορ. Γεωργ.	Κάτω Μηλόπη	1926/3	ναυφυλάκη	υπάλληλος		
7	12	Καβαρός Κωνστ. Δημ.	Πυργωτικά	1923/2	ναυφυλάκη	ναυφύλαξ		
8	2	Καμάρτη Γεώρ. Γεώρ.	Μαστάκατα	1926/4-6		έμπορος		
9	93	Κανέλλος Βασ. Ιωάν.	Δαυροκαστάδιον	1925/1	ναυφυλάκη	όργανός		
10	5	Καρνός Σταμ. Πέτρος	Μολυβδοσκέπαστος	1927/16	ναυφυλάκη	φυσικός		
11	36	Κουκουμάρης Χρ. Σιμ.	Πυργωτικά	1923/8	ναυφυλάκη	μυλωνάς		
12	39	Κοτσάκης Βασίλ. Χρ.	Δωρικόν	1926	ναυφυλάκη	μυλωνάς		
13	70	Λάβας Δημήτ. Δημ.	Στρέτσιανα	1928/4		[illegible]		
14	54	Μήτσκαρης Γρηγ. Αχιλ.	Δολόν	1926/1	ναυφυλάκη	όργανός		

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Δημόσιον ... εν Ιωαννίνοις

νέων τάξεων

ΓΕΝΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ ΑΠΟΤΕΛΕ

Αριθμός Αβ/ων	Αριθμός Μαθητολογίου	Επώνυμον και όνομα πάντων των εγγεγραμμένων μαθητών κατ' ανδρικήν και αλφαβητικήν σειράν επωνύμου	Πατρίς	Έτος	Διαγωγή διδασκάλου	Επάγγελμα γονέων	Όλων ανωτέρω	Δέκτωσις εξ απουσίας ή νόσου
	1							
15	15	Μιχαηλάς Δημ. Μιχ.	Μόλιστα	1927/6		Έμπορος		
16	21	Νικολάου Χατζ. Ιωαν.	Δημοσιούριον	1926/29		διδάσκαλος		
17	80	Τσίνος Δημήτρ. Κωνστ.	Φρυμίαδες	1928/3	καλλιτέχνη	μαγειρική		
18	10	Τσαγγίδης Ιωάν. Θω.	Λεσνίτσα Βλ	1927	.....	έφεδρος		
19	28	Τσαλαμάνδρος Λουκ. Νικ.	Πυργοσιάννη	1927/8	.....	ανηψιάτης		
20	55	Τσιούκας Μιχαήλ Μακεδ.	Αρμυροχώριον	1927/10	καλλιτέχνη	διοδοντιατρική		
21	78	Τσαρτσάρης Σωτ. Βασιλ.	Λεσνίτσα Βλ	1926	καλλιτέχνη	ξυλουργός		
22	77	Τσόλος Βασ. Νικ.	Στρατσίανη	1928/8	..	τηλεγραφίας		
23	52	Φώτος Νικολ. Νικολ.	Φερβιτσάνη	1928/29	καλλιτέχνη	ξυλουργός	.....	
24	2	Χαμηλαρίου Δημ. Κανέλ.	Δολοπι	1926/4	καλλιτέχνη	μαγειρική		
25	92	Χρονόπουλος Σπύρ. Χρόν.	Βαλτσίστα	1928/3	καλλιτέχνη	παντοπώλης	.....	
26	62	Χρυσοχόπουλος Νικ. Χρ.	Πρωτοχώριον	1926/4	.....	Οργανοπ	.....	
27	7	Χόμος Ιωάν. Παρασκ.	Γιωαννίνων	1927/9	καλλιτέχνη	μαγειρική	.....	
		Τάξις Δ' π.τ.						
1	88	Βασιλάκης Απ. Σιδερ.	Βίτσα	1925/2	.....	καλλιτέχνης		
2	41	Βοβόρης Παναγ. Μακεδ.	Φουρνιανή	1924	.....	σιδηρουργός		
3	71	Γκιώκας Κωνστ. Γιαν.	Γιωαννίνων	1927/4	καλλιτέχνη	τεχν. καλλιτέχνης		
4	44	Μάνιας Βασ. Μακεδ.	Φερβιτσάνη	1924	.....	Οργανοπ		
5	87	Μητροκώστας Χρ. Σουρ.	Κράψη	1923/921	.....	αλιπλοτρόφος		
6	4	Νάστος Γεώρ. Δημ.	Δολόν	1927/4	καλλιτέχνη	φαρμακοποιός		
7	81	Νικολάου Νικόλ. Γιαν.	Βόσρισα	1923	καλλιτέχνη	γεωργός		
8	9	Οικονόμου Νικόλ. Δημ.	Μερόπη	1927/3	καλλιτέχνη	έμπορος		
9	81	Παντελίδες Χριστ. Νικ.	Σταυροδρόμιον	1923/4	καλλιτέχνη	καλλιτέχνης		
10	14	Σιάντος Θεοδ. Νικ.	Φερβιτσάνιον	1923/81	καλλιτέχνη	καλλιτέχνης		
11	51	Σπυρόπουλος Νικ. Γεώργ.	Πεϊσερι	1923/4208	καλλιτέχνη	Οργανοπ		
12	48	Τζόμπος Νικ. Χρ.	Αρίσμη	1926/4	.....	καλλιτέχνης		

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ενωμοτών και Παγοριανή χωρίων

ΓΕΝΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ ΑΠΟΤΕΛΕ

Αριθμός Αξίων	Αριθμός Μητρώου Αρχείου	Επώνυμον και όνομα πάντων των ενεγγεγραμμένων ανδρών εν τω αξίω και πληροφορίαι περί αυτών	Κατοικία	Έτος γεννήσεως	Επαγγελματική κατάστασις	Βαθμός εκπαιδεύσεως	Παρατηρήσεις περί της ικανότητος αυτών
13	3	Τσαΐλας Κωνστ. Στεργ.	Άνω Εφτανερή	1885	.....	Γερμανός	
14	82	Τσάμης Βασ. Ιωαν.	Σταυροσιφίον.	1925	μοσχοπώλης	Βαλκανικός	
15	94	Δώδης Γεώργ. Παναγής	Δομίον	1924	μοσχοπώλης	Αρτοτατός	
		Προσθήκη εν τω ολίγω διαδικαί, δύος εξιόν					
		Τάξις Β' ν.τ.					
1		Αδελφίδης Νικόλαος Χαριλ.	Δολιανά		ναυφυλάξ		
2		Γιαννόπουλος Σταύρος Σωκράτ.	Καπάρι Β.Η.	1927	ναυφυλάξ	Αγραμμάτος	
3		Μήτρους Νικόλαος			ναυφυλάξ		
		Τάξις Τρίτη ν.τ.					
1		Γκιμίζης Φρίξος Ευριπίδ.	Ηλιόμυλος	1928 1929	ναυφυλάξ	Γραμματής	
		Τάξις Τετάρτη					
1		Σαφάκας Εμμανουήλ Κώστ.	Καρδίτσα	1896	ναυφυλάξ	Σχολείων	
2		Σγούρος Βασίλειος Νικ.	Καρδίτσα	1923 1924	ναυφυλάξ	Κλασσικός	

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΠΑΤΡΩΝ

ΑΡΕΤΗΣ ΠΑΜΠΟΥ

Α΄ ΛΕΥΚΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ

Η ασβεσταριά και το καμίνι δίπλα στο σπίτι. Τ' αμπέλια. Οι ελιές κι ο Άη Θανάσης. Στή σειρά πάνω στίς πεζούλες. Ξερολιθιές εκατό χρονώ. Κρατάνε.

Ο παππούς ο Γιάγκος νοικοκύρης και παραμυθάς. Πατέρας αφέντης. Η γιαγιά Ρηνιώ μελαχρινή. Μαύρα μάτια και μεγάλα. Κοντούλα κι ευκίνητη. Άντρας και γυναίκα. «Κορίτσια παντρευτείτε. Ρίχτε έναν άντρα στο σπίτι. Κι αχρείαστος νάναι».

Τέσσερα κορίτσια και δυο αγόρια. Ανάμεσά τους η γιαγιά μου. Ανάσα κανέλλα και γαρύφαλλο. Κορμί λαμπάδα. Δουλειά και κολύμπι.

Σβήνουμε ασβέστη απ' το πρωί. Κουβάδες και βούρτσες. Γλέντι. Φωνές. Τραγούδια.

Η κουζίνα τελειώνει. Μέσα έξω. Το καμαράκι. Η αποθήκη. Πόρτες παράθυρα γαλάζια.

Κι ο φούρνος.

Ανεβαίνω στο θόλο. Σηκώνω την πλάκα. Βαριά. Τη σπρώχνω. Γυρίζει. Κάτι γράφει. Βγάζω την καπνιά. Σκόρπια ελληνικά γράμματα.

Μη χαζεύεις. Δούλευε.

Η γιαγιά χώνει το κεφάλι στο φούρνο. Το βγάζει μαύρο. Λούκια απ' τα μάτια ως το πηγούνι.

Τρεις μέρες μ' έκλεισε ο πατέρας εδώ. Δεν ήθελα να πάω σχολείο.

Ο Δάσκαλος

Τό ξύλο.

Δεν ξέρω νά γράφω ούτε τ' όνομά μου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Β' Η ΚΟΥΚΛΑ

Μια φορά κι έναν καιρό ήταν μια κούκλα. Πάνινη. Όμορφη. Εκεί στή Λόρδου Βύρωνος. Μάτια γαλάζια ζωγραφιστά καί ματόκλαδα μεγάλα. Μυτούλα τόση δα και χείλια κερασένια. Μαλλιά ξανθά όλο μπούκλες. Φοράει μια ρόμπα. Μακριά. Κόκκινη. Μάλλινη.

Κάθεται πάνω σέ τόπια ύφασμα. Τσίτια, ποπλίνες, πικεδάκια, ντρίλια, ταφτάδες κι ένα καρώ σκωτσέζικο.

Με κοιτάζει. Χαμογελάει. Τη θέλω. Τη θέλω πολύ.

Το τσιτάκι μου κοντό. Έριξα μπόι λέει η γιαγιά. Ανοιχτό γαλάζιο. Πέρυσι ήταν μπλε σκούρο. Γλυτώνουμε τις πολλές μπουγάδες και τις αλυσίβες.

Κάθομαι στο πεζοδρόμιο απέναντι. Με σήκωσε η πλάκα.

Πλησιάζουν Χριστούγεννα. Η γιαγιά το ξέρει. Ανοίγω τα μάτια και είναι εκεί. Στήν άκρη του κρεββατιού.

Με κοιτάζει. Χαμογελάει. Την αγκαλιάζω. Είναι δικιά μου.

Η Μαίρλιν κι εγώ. Μετά τό σχολείο μαζί. Στή βόλτα μαζί. Στον ύπνο μαζί.

Η ξαδελφούλα μου η Κική στο Νοσοκομείο. Δεν έχει με τι να παίξει. Θα μείνει καιρό. Οι δικοί της στη Γερμανία.

Δος της την κούκλα λέει η γιαγιά. Εσύ θα πάρεις άλλη. Καλύτερη.

Η γιαγιά πέθανε

Η Κική παντρεύτηκε.

Η Μαίρλιν χάθηκε.

Εγώ χώρισα. Το περασμένο καλοκαίρι. Πλησιάζουν Χριστούγεννα.

Γ' Η ΠΟΔΙΑ

Να είναι μπλε σκούρο. Δίμητο. Ν' αντέξει μερικά χρόνια. Κι έναν πήχυ πικέ λευκό για το γιακαδάκι. Αυτό το χιονάτο.

Πολύ καλό το ύφασμα. Η Ειρήνη η μοδίστρα ξέρει. Καί κοίτα πόσο μπόι έριξε. Θα γίνει ψηλή. Σαν τον παππού της.

Μιά κουφόπιετα αριστερά μιά δεξιά να κατεβαίνουν απ' τον ώμο. Μπρος και πίσω. Ζώνη στη μέση και δυο τσέπες. Κουμπί στη λαιμόκοψη. Ο γύρος στο γόνατο. Λίγη δαντελίτσα στο γιακαδάκι. Κορίτσι είναι.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Πρώτη πρόβα. Δεύτερη. Έτοιμη η ποδιά. Θα σε πληρώσω μόλις πάρω τα λεφτά. Καλά. Καλά.

Ύφασμα μαύρο. Ποπλίνα. Πικέ λευκό. Χιονάτο.

Η Ειρήνη η μοδίστρα ξέρει.

Πένσες για το στήθος. Κόψιμο στη μέση. Πιετούλες στη σειρά. Ζώνη σκληρή. Σφιγμένη μέση. Κουμπιά από πάνω ως κάτω. Ο γύρος πάνω απ' το γόνατο. Γιακαδάκι με μύτες. Χωρίς δαντελίτσα.

Πρώτη πρόβα. Δεύτερη. Καλά στέκεται. Έτοιμη η ποδιά. Με γειά σου. Καί τι θα γίνεις σα βγάλεις το γυμνάσιο. Γιατρίνα. Μπράβο. Μπράβο.

Ύφασμα λευκό. Χιονάτο.

Η Ειρήνη η μοδίστρα έφυγε. Μας άφησε χρόνους. Προχτές.

Δ΄ ΠΟΝΑΩ

Το χέρι τεντωμένο. Στην ανάταση. Η ζεστή παλάμη της γιαγιάς. Η βόλτα το απόγευμα. Στον ανθόκηπο. Τα παγκάκια. Τα λουλούδια και τα δέντρα. Τα αγάλματα. Οι ήρωες. Χώματα. Παιχνίδια.

Οι γειτόνισσες κουβεντολόι. Γέλια. Ο Γιαννάκης βήχει και κάνει κοκοράκια. Κοκκίτης. Όλα τα παιδιά. Ενέσεις. Πονάω. Κλάματα.

Αρχίζω το σχολείο. Την άλλη βδομάδα. Χέρι-χέρι με την Αφροδίτη. Δημοτικό. Γυμνάσιο. Πανεπιστήμιο. Βόλτα στην πλατεία. Στο Μώλο. Πειράγματα. Φλερτάκια. Παρεξηγήσεις. Λάκρυα. Πονάω.

Γυρίζω το τιμόνι δύσκολα. Άλατα λέει ο γιατρός. Θερμά λουτρά. Φυσιοθεραπεία. Γυμναστική.

Φθινόπωρο. Ομίχλη. Πιάνω την κιμωλία. Γραμματική. Κεφάλαιο πρώτο. Οι φθόγγοι. Κάνω να γράψω. Βάζω φωνή δυνατή.

Πονάω.

Ε΄ ΣΗΜΕΡΟΝ ΤΗΝ ΠΡΩΙΑΝ

Εφημερίδες. Σκόρπιες παντού. Ακρόπολις. Ελευθερία. Το Βήμα. Η Αυγή. Και οι τοπικές. Ηπειρωτικός Αγών. Πρωινός Λόγος. Κήρυξ. Φωτογραφίες. Μεγάλες. Ένας άντρας. Χαμογελάει σαν τον πατέρα. Γράμματα. Μεγάλα. Κεφαλαία. Δεν ξέρω να διαβάζω. Ακόμα.

Μπαίνουν και βγαίνουν οι γειτόνισσες. Σκουπίζουν τα χέρια στην

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ποδιά τους. Φυλλομετράνε. Μιλάνε ψιθυριστά.

Ο παππούς δεν πήγε στο τυπογραφείο.

Ο πατέρας δε γύρισε το μεσημέρι.

Η γιαγιά ξέχασε να μαγειρέψει.

Ο αδελφός παίζει στον κήπο.

Προσέχτε το παιδί μην πέσει στο πηγάδι.

Το ραδιόφωνο ψηλά. Δεν το φτάνω.

Παίρνω ένα κομμάτι ψωμί. Χώνομαι στο μουσανταρά. Σκοτάδι και μαλακά σκεπάσματα. Η μπουκιά σκαλώνει στο λαιμό. Θέλω να κλάψω.

Νυχτώνει. Ανάβει το φως. Μια λάμπα τριάντα κηρίων. Κοντά στο ταβάνι. Ν' ακούσουμε τις ειδήσεις.

Κάθονται όλοι στις καρέκλες. Στά μπάσια. Όπως τότε. Που πέθανε ο θείος Μιχάλης. Αδελφός της γιαγιάς. Οι γυναίκες στα μαύρα. Οι άντρες πένθος στο μανίκι. Ξετρυπώνω.

«Σήμερον ενωρίς την πρωίαν έγινεν η εκτέλεσις του καταδικασθέντος εις θάνατον δι' αντεθνικάς και προδοτικάς ενεργείας Νίκου Μπελογιάννη».

ΣΤ' ΚΑΦΕΣ ΣΚΕΤΟΣ

Πίνουμε εσπρέσσο. Καπουτσίνο. Γαλλικό με γάλα λάιτ. Λέμε τα τυπικά. Η οικογένεια. Τα παιδιά. Το σχολείο. Οι φίλοι που χάθηκαν.

Την άνοιξη τη βλέπουμε στο βουνό. Απέναντι. Πρασίνισε. Η πρασινάδα της καφετέριας είναι πλαστική. Σκόνη και καπνιά.

Ανάβουμε τσιγάρο. Ουρανός γαλανός. Συννεφάκια. Κουρελού κοντά στο πηγάδι. Ο τούρκικος σπάει τή μύτη. Μέτριος καί καϊμάκι. Ψήσιμο σε σιγανή φωτιά. Άλεσμα. Κύκλοι στον αέρα και ρυθμός. Χρώμα ξανθό σκούρο.

Τα φλυτζάνια γυρίζουν στο πιατάκι. Η γιαγιά διαμαρτύρεται. Πάλι θα με κολάσετε μεγάλη σαρακοστή. Τι θα πω στον παπα-Μάρκο. Γέλια και χάχανα. Τα κορίτσια πάνε στην ογδόη. Φέτος τελειώνουν. Ο ξανθός με τη βέσπα κάνει δρομολόγια πάνω-κάτω. Ο ψηλός με τα σχιστά μάτια περνάει αδιάφορος.

Μεγάλη πόρτα θα διαβείς. Λόγια θα κάνεις. Στενοχώρια θα πάρεις. Δρόμο έχεις. Για δες κι εκεί στον πάτο. Ενα Α σε τριγυρίζει. Πρόσεχε. Μην πεις ευχαριστώ. Δεν πιάνει.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Σ' όλους τα ίδια λέει. Χαρές μεγάλες και μικρές. Λύπες και βάσανα. Αράκοι και φίδια. Πουλάκια και σταυροί. Θελήματα κι επιτυχίες. Παράξενα σχήματα. Μυστήρια.

Κοιτάζω πίσω από την πλάτη της. Προσπαθώ να ξεδιαλύνω. Πότε είναι λεφτά και πότε θάνατος. Πότε τα δαχτυλίδια γίνονται αρραβώνας και πότε χωρίζουν. Μεγάλη τέχνη. Η παρηγοριά του κόσμου.

Λύριο πάλι. Φτιάχνει κέικ. Ζάχαρη λιγοστή. Λιο αυγά απ' τις κότες μας. Λάδι με το σταγονόμετρο. Τα σιρόπια που περίσσεψαν απ' το νερατζάκι. Έγινε κόκκαλο. Πέτρα. Καλό για βούτημα.

Ο καφές μυροδάτος. Όπως τον ήθελε. Τα βουτήματα αφράτα. Πολυτελείας. Και το κονιάκ πρώτης ποιότητας. Αρχοντικά. Το χτεσινό φλυτζάνι γυρισμένο στο πιατάκι. Είναι στο νεροχύτη. Δεν πρόλαβε να μου το πει. Κοιμήθηκε νωρίς. Αλλιώς θα τον έβλεπε.

Παραγγέλνω καφέ. Στην καφετέρια. Σκέτο. Κοιτάζω στη μεριά που πίνω. Ο μαύρος κόμπος. Είν' εκεί. Κάθε φορά.

Ζ' ΞΟΡΚΙΑ

Το στόμα πικρό. Ληλητήριο. Το στομάχι άδειο. Πάει κι έρχεται. Ο κόσμος άσπρος και μαύρος. Βγάζω χολή απ' τα χαράματα. Πεθαίνω.

Η κυρά-Νίτσα χήρα απ' τα δεκαοχτώ. Μαύρα ρούχα. Μαύρο τσεμπέρι. Μαύρα μεγάλα μάτια. Στεγνή και κοντή.

Το κρεββάτι σίδερο μαύρο. Ο σουμιές χάλασε. Σανίδια και στρώμα αχυρένιο. Ισιώνει το κορμί.

Δε βλέπεις. Χάνομε το κορίτσι. Του λύθηκε ο αφαλός.

Η κυρά-Νίτσα πάνω στο κρεββάτι. Τα πόδια ανοιχτά. Με γυμνώνει. Χώνει το δάχτυλο στον αφαλό. Φέρνει γύρες αργά. Μουρμουρίζει. Δεν καταλαβαίνω τίποτα. Με κόβει κρύος ιδρώτας. Νιώθω το κορμί μου ζωντανό.

Ανοίγω τα μάτια. Με κοιτάζει και χαμογελάει. Άσπρη μπλούζα. Μάτια γαλανά.

Πάλι τάπιαμε χθές. Το ξέρω. Δεν το σηκώνω το δηλητήριο. Γυρίζω. Μου κάνει ένεση. Είμαι καλύτερα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Η΄ ΤΟ ΨΩΜΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

Τελευταία διόρθωση. Τα στοιχεία διαλεγμένα. Μικρά και κεφαλαία. Ο υπογραμμίσεις σωστές. Οι αποστάσεις τέλειες. Αισθηματικές ιστορίες.

Αύριο στη φωτοσύνθεση. Σε μια βδομάδα στα βιβλιοπωλεία. Καθαριότητα και ταχύτητα. Τα μάτια μου κόκκινα. Η οθόνη.

Τα χέρια μου μαύρα. Η μελάνη. TIDE και νερό. Σιγά-σιγά. Σκούρα πετσέτα. Αύριο στα περίπτερα. Ένα μονόφυλλο. Ο ΚΗΡΥΞ! Πάει κι αυτό. Κρατάει το κεφάλι. Πίνει ρετσίνα. Το πιάτο άγγιχτο.

Ξημερώνει. Δεν πήγε στον κρεββάτι. Δε μιλάει. Περιμένει.

Φέρνω τον καφέ και την εφημερίδα. Σηκώνει τα μάτια. Γυρίζει στη δεύτερη σελίδα. Ο υπογεγραμμένος κλ.π. δηλώ ότι κλ.π. και αποκηρύσσω μετά βδελυγμίας κλ.π. Υπογραφή. Το ψωμί της οικογένειας.

ΑΡΕΤΗ ΠΑΜΠΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΑΛΗΣ ΤΕΠΕΛΕΝΛΗΣ, ΠΑΣΑΣ ΤΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ*

I. Πρώτες εκστρατείες του Αλή Πασά κατά των Σουλιωτών (σσ. 42-49).

Ο Ιμπραήμ Πασάς, επειδή έχασε ένα τμήμα από τα εδάφη του και επειδή πληγώθηκε σκληρά η οικογένειά του και η τιμή του, φοβόταν επίσης κάποια νέα εισβολή στο πασαλίκι του από τον τρομερό εχθρό του. Για να προλάβει αυτήν την επίθεση έκανε έκκληση στη συμμαχία της Τσαμουριάς και στους χριστιανούς Σουλιώτες (1790).

Η Τσαμουριά, που αντιστοιχεί, στην παλιά Θεσπρωτία, είναι το μέρος που βρίσκεται απέναντι από την Κέρκυρα. Εκτείνεται στα παράλια του Ιονίου πελάγους, από τους Αγίους Σαράντα μέχρι την Πρέβεζα. Αφού κατακτήθηκε από τους Νορμανδούς της Σικελίας, που τη χώρισαν σε φέουδα, η Θεσπρωτία πέρασε αργότερα στα χέρια των Τούρκων εισβολέων, χωρίς τίποτα ν' αλλάξει στη φεουδαρχική δομή της. Οι μουσουλμάνοι μπέηδες εγκαταστάθηκαν στους τόπους και στις θέσεις τῶν χριστιανῶν αρχόντων και συνέχισαν τις παραδόσεις αυτών των τελευταίων, που ζούσαν εκεί, σαν ανεξάρτητοι ηγεμόνες. Οι μπέηδες της Τσαμουριάς, παραγνωρίζοντας την εξουσία των πασάδων που διόριζε η Πύλη, δεν ήταν εχθρικοί σ' αυτούς, εφόσον και οι πασάδες απ' τη μεριά τους δεν αναμειγνύονταν στις εσωτερικές τους υποθέσεις: σε αντίθετη περίπτωση, όλοι αυτοί οι φεουδάρχες οργάνωναν μέτωπο κατά του κοινού εχθρού και σχημάτιζαν τη λεγόμενη «Συμμαχία της Τσαμουριάς». Η Βενετία, που κυριαρχούσε στην Κέρκυρα και στα Ιόνια νησιά, καθώς και σε μερικά φρούρια της αλβανικής ακτής, είχε φροντίσει να επωφεληθεί από αυτή την ημιανεξαρτησία των μπέηδων της Τσαμουριάς: τους υποστήριζε εναντίον των πασάδων του εσωτερικού, τους όπλιζε, όταν υπήρχε ανάγκη, και τους χρησιμοποιούσε σαν

* Αποσπάσματα από τό έργο του Gabriel Rémérand, Ali de Tébélen, Pacha de Janina, Paris, 1928.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ασπίδα προστασίας εναντίον των Τούρκων ηγεμόνων, που ήταν οι ισχυρότεροι και οι πλησιέστεροι γείτονες.

Στην ίδια αυτή περιοχή είχαν αποσυρθεί αλβανικά φύλα που είχαν αντισταθεί στη μουσουλμανική εισβολή και είχαν διατηρήσει, μαζί με την πίστη των προγόνων τους, το πνεύμα της ανεξαρτησίας. Οι κάτοικοι της περιοχής του Σουλίου, υπολείμματα των αρχαίων χριστιανικών πληθυσμών που το ισλαμικό κύμα είχε συνθλίψει, είχαν καταφύγει στην καρδιά της Θεσπρωτίας, πάνω στους απότομους βράχους ενός οροπεδίου, σε υψόμετρο εννιακόσια με χίλια πεντακόσια μέτρα από την επιφάνεια του Μαυροπόταμου (αρχαίου Αχέροντα). Εκεί ζούσαν ελεύθεροι και ασφαλείς από τις επιδρομές των μουσουλμάνων κατακτητών.

Η περιοχή του Σουλίου, που βρίσκεται σε απόσταση πενήντα χιλιομέτρων νοτιοδυτικά των Ιωαννίνων, περιλάμβανε μέχρι τα μέσα του 17ου αιώνα τέσσερα χωριά. Αυτά σχημάτιζαν τον πυρήνα γύρω από τον οποίο αναπτύχθηκαν στη συνέχεια άλλα επτά νέα, τα οποία ιδρύθηκαν καθώς αυξανόταν ο πληθυσμός. Η ένωση αυτών των χωριών σχημάτιζε μια πολεμική συνομοσπονδία ή συμμαχία, μικρή δημοκρατία, όπου το μοναδικό καθήκον του πολίτη ήταν η συμβολή του στην άμυνα ολόκληρης της περιοχής, εφόσον βέβαια μπορούσε να οπλιστεί. Και οι γυναίκες ακόμη ήταν υποχρεωμένες να συμμετέχουν στις πολεμικές επιχειρήσεις ανεφοδιάζοντας τους πολεμιστές.

Πέρα από αυτήν τη γενική υποχρέωση, που πήγαζε από το συμφέρον όλων και από τη συνεχή απειλή των μουσουλμάνων, τα χωριά του Σουλίου δεν είχαν κοινή πολιτική οργάνωση. Καθένα από αυτά ήταν αυτοδιοικούμενο και χωριζόταν, κατά το αλβανικό πρότυπο, σε φάρες διοικούμενες από δικούς τους αρχηγούς, που συχνά είχαν εχθρικές μεταξύ τους σχέσεις· κάθε φορά αποτελούνταν απο οικογένειες στις οποίες η εξουσία του πατέρα ήταν απόλυτη. Ο Σουλιώτες θεωρούμενοι αυτόνομοι από τους Τούρκους, που τους είχαν απαλλάξει από τους περισσότερους φόρους, όπως τους Μιρδίτες και τους Χειμαρριώτες, αναγνώριζαν ένα μοναδικό νόμο, αυτό της χριστιανικής θρησκείας, αν και απείχαν πολύ από την ορθή εφαρμογή των κανόνων της. Αυτός ο λαός, εγκαταστημένος πάνω σ' ένα σύμπλεγμα βράχων, αδυνατούσε να δουλέψει τη γή, που εξάλλου περιφρονούσε. Πότε στρατιώτες, πότε βοσκοί ή ληστές, οι Σουλιώτες σε περιόδους ανακωχής με τους Τούρκους κατατάσσονταν καμιά φορά στον οθωμανικό στρατό και πολεμούσαν στο πλευρό του. Τις περισσότερες φορές

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

έκαναν επιδρομές και διαρπαγές στα γειτονικά εδάφη. Όταν δεν είχαν τίποτε άλλο να κάνουν φύλαγαν στο βουνό τα κοπάδια τους από κατσίκες και πρόβατα, ζωσμένοι τ' άρματά τους σαν πολεμιστές που έγιναν για λίγο βοσκοί.

Χάρη σ' αὐτή τη στρατιωτική οργάνωση, η οποία ενσωμάτωνε όλους τους ικανούς άνδρες πάνω από δέκα χρονών, οι Σουλιώτες, που δεν ήταν περισσότεροι από έντεκα με δώδεκα χιλιάδες ψυχές, μπορούσαν να παρατάξουν σε περίπτωση επίθεσης περίπου χίλιους πεντακόσιους στρατιώτες, οι οποίοι διοικούνταν από τους αρχηγούς των οικογενειών τους, επέλεγαν ανάμεσά τους έναν «πολέμαρχο» για τη διάρκεια της πολεμικής αναμέτρησης.

Σκληραγωγημένος από τα παιδικά του χρόνια σε όλες τις ταλαιπωρίες και όλες τις στερήσεις, εξασκημένος στο χειρισμό των όπλων και κυρίως στη σκοποβολή και προστατευμένος ολόγυρα από ένα τείχος βράχων διαμέτρου δώδεκα λευγών, ο λαός αυτός είχε αντισταθεί σταθερά, παρά το μικρό αριθμό του, από την εποχή της μουσουλμανικής κυριαρχίας, στις συχνές επιθέσεις των τουρκικών δυνάμεων. Ειδικά στη διάρκεια του 18ου αιώνα κυρίως, οι πασάδες των Ιωαννίνων είχαν επιχειρήσει μάταια πολλές φορές να κυριεύσουν τον απόρθητο αυτό προμαχώνα. Όχι μόνο είχαν αποτύχει στις επιχειρήσεις τους, αλλά επιπλέον οι Σουλιώτες είχαν καταφέρει ν' αρπάξουν περίπου εξήντα χριστιανικά χωριά που ανήκαν στους αγάδες της Τσαμουριάς και στους πασάδες των Ιωαννίνων. Αυτή η εδαφική επέκταση δεν είχε εξάλλου αυξήσει τις δυνάμεις της ομοσπονδίας, γιατί οι Σουλιώτες αντί να μεταχειριστούν τους ομόθρησκούς τους σαν ίσους και να ενσωματωθούν μαζί τους, τους είχαν αφοπλίσει, τους επέβαλαν χαράτσι, όπως οι μουσουλμάνοι άρχοντες, και τους ανάγκαζαν να καλλιεργούν τη γη για δικό τους όφελος. Τα χωριά, που οι Σουλιώτες είχαν κατακτήσει, άλλαξαν απλά εκμεταλλευτές χωρίς τίποτα να επωφεληθούν και η συνομοσπονδία, αντί να συνενωθεί με τους πιστούς βοηθούς, που θα ενίσχυαν τη μικρή στρατιά της σε περίπτωση κινδύνου, είχε δημιουργήσει μια κατηγορία δυσαρεστημένων και μάλιστα εχθρών, που πρόσθεταν τις κακίες ή την έχθρα τους στις εσωτερικές διαιρέσεις ανάμεσα στις φάρες του Σουλίου.

Οι Σουλιώτες, όταν ο Αλή ο Τεπελενλής διορίστηκε πασάς των Ιωαννίνων, επωφελούμενοι από το ρωσοτουρκικό πόλεμο συνέχισαν να λεηλατούν τα εδάφη που ανήκαν στη δικαιοδοσία του νέου πασά και να επιβάλλουν σ' αυτά φόρους, καθώς επίσης και νά ξεγυμνώνουν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τους κατοίκους τόσο τους χριστιανούς όσο και τους μωαμεθανούς. Οι Σουλιώτες είχαν πραγματικά εξεγερθεί κατά της οθωμανικής εξουσίας, επειδή τους παρότρυνε ο Ιμπραήμ πασάς του Μπερατιού, που αναζητούσε ευκαιρία να εκδικηθεί τον Αλή για τις εναντίον του μεθοδεύσεις και επειδή τους εξωθούσαν οι Ρώσοι πράκτορες, που προσπαθούσαν να ενοχλήσουν με κάθε τρόπο την Πύλη και τους κυβερνήτες της.

Ο Αλή γνώριζε την αξία των Σουλιωτών, τις οχυρωμένες θέσεις που τους χρησίμευαν για καταφύγιο και τον φλογερό φανατισμό που τους εμψύχωνε. Ήξερε από το παράδειγμα των προκατόχων του όλες τις δυσκολίες που υπήρχαν στο να επιχειρήσει να καθυποτάξει τον αδάμαστο αυτό μικρό λαό. Ωστόσο δεν αγνοούσε καθόλου τα αδύνατα σημεία του αντιπάλου: ήταν ενήμερος για τη δυσαρέσκεια των χριστιανικών χωριών, που είχαν πρόσφατα προσαρτηθεί, γνώριζε επίσης πόσο επιρρεπείς στη δωροληψία ήταν μερικοί από τους Σουλιώτες αρχηγούς.

Την άνοιξη του 1790, ο Αλή αποφάσισε να απαλλαγεί από τις συνεχιζόμενες επιδρομές των Σουλιωτών. Έστειλε εναντίον τους ένα στρατό τριών χιλιάδων ανδρών, που κατέλαβε τα στενά του Σουλίου, αλλά δεν κατάφερε τίποτε σε βάρος των στασιαστών. Πραγματικά αυτοί στο πρώτο σήμα προέλασης των στρατευμάτων του Αλή, αποσύρθηκαν στην καρδιά των βράχων τους παίρνοντας μαζί τους τα ζώα τους και περιμένοντας εκεί με κάθε ασφάλεια την επίθεση των εχθρών τους. Οι στρατιώτες του πασά δεν τόλμησαν να διακινδυνεύσουν σ' αυτό τό χάος των απότομων βράχων· αρκέστηκαν να λεηλατήσουν τα χωριά της κοιλάδας, όπου ζούσαν χριστιανοί υποτελείς των Σουλιωτών και υποχρεώθηκαν από μια σθεναρή έξοδο των πολιορκημένων, να επιστρέψουν εσπευσμένα στα Γιάννινα.

Ο Αλή, επειδή αναγκάστηκε αυτή την εποχή να βοηθήσει με τα στρατεύματά του τον οθωμανικό στρατό, που πολεμούσε τους Ρώσους στό Δούναβη, ανέβαλε για καταλληλότερη στιγμή την επανόρθωση αυτής της αποτυχίας.

Αμέσως μετά την επιστροφή του το 1791, ο Αλή προετοίμασε μια νέα εκστρατεία κατά των Σουλιωτών, που οι συμμορίες τους έφθαναν μέχρι του σημείου να λεηλατούν τα χωριά που βρίσκονται στα περίχωρα των Ιωαννίνων και να σκορπίζονται στην Πίνδο.

Για να νιώθει ήσυχος από την πλευρά του Μπερατιού, ο Αλή άρχισε να συμφιλιώνεται με τον Ιμπραήμ πασά: του επισήμανε τον

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κίνδυνο μιας πληθυσμιακής αύξησης του σχεδόν ανεξάρτητου χριστιανικού λαού σε βάρος των μουσουλμάνων και την κατάσταση που μπορούσε να δημιουργήσει ένα τέτοιο παράδειγμα στους άλλους χριστιανούς υποτελείς της Πύλης. Ο Ιμπραήμ, είτε από πεποίθηση, είτε από επιθυμία να ζήσει ειρηνικά με τον Αλή, συμφώνησε μαζί του και για να σφραγίσει τη συμφιλίωσή τους, δέχτηκε να παντρέψει μια από τις νεώτερες κόρες του τη Ζουμπεϊντέ Χανούμ, με τον Βελή μπέη, δευτερότοκο γιό του πασά των Ιωαννίνων[1].

Ο Αλή, αφού πήρε τις προφυλάξεις του από αυτή την πλευρά, συγκέντρωσε στρατό δέκα χιλιάδων αντρών. Εκτός από τους δικούς του κληρωτούς περιλάμβανε και βοηθητικούς, που του διέθεσαν οι μπέηδες της Τσαμουριάς, οι οποίοι είχαν τηρήσει, κατά την πρώτη εκστρατεία του Αλή κατά των Σουλιωτών, μια ευνοϊκή υπέρ αυτών ουδετερότητα και τους οποίους ο πασάς των Ιωαννίνων είχε καταφέρει να εμπλέξει σ' αυτόν τον δήθεν ιερό πόλεμο. Ο ίδιος ο Ιμπραήμ πασάς είχε στείλει στο νέο σύμμαχό του ένα σώμα στρατού.

Κι ενώ συγκέντρωνε αυτό το στράτευμα, ο Αλή για να τους παραπλανήσει, διέδιδε τη φήμη ότι οργάνωνε μια εκστρατεία κατά του Αργυροκάστρου και του Δελβίνου, που δεν αναγνώριζαν την εξουσία του.

Για να δείξει πόσο εκτιμούσε την αξία των Σουλιωτών ο Αλή έστειλε στους αρχηγούς τους Μπότσαρη και Τζαβέλλα ένα γράμμα για να τους καλέσει να συμμετάσχουν σ' αυτήν την εκστρατεία:

«Εγώ, ο Αλή Πασάς, έγραφε, σας χαιρετώ, καπετάνιοι Μπότσαρη και Τζαβέλα φίλοι μου και σας φιλώ στα μάτια. Γνωρίζοντας πόσο γενναίοι και ατρόμητοι είστε, ζητώ τη βοήθειά σας. Μόλις λάβετε αυτό το γράμμα σας ζητώ να συγκεντρώσετε τους γενναίους συντρόφους σας και να ενωθείτε μαζί μου, γιατί θέλω να βαδίσω κατά των εχθρών μου. Έχω μεγάλη ανάγκη από τη βοήθειά σας. Είναι η στιγμή να μου δείξετε τη φιλία και την προσήλωσή σας. Ο μισθός σας θα είναι διπλάσιος εκείνου που δίνω στους Αλβανούς, γιατί γνωρίζω την υπεροχή σας απέναντί τους. Μη θέλοντας να φύγω προτού έλθετε σας παρακαλώ να βιαστείτε. Τίποτα περισσότερο και γειά σας».

Οι Σουλιώτες δεν ήθελαν ν' αφήσουν την πατρίδα τους για ν' ακολουθήσουν τον Αλή Πασά. Αλλά επειδή επιθυμούσαν επίσης να μη τον δυσαρεστήσουν και επειδή μερικοί από αυτούς δελεάστηκαν από τις παχυλές αμοιβές που τους υποσχέθηκε, έστειλαν στα Γιάννινα τον καπετάνιο Τζαβέλλα, με συνοδεία εβδομήντα άντρες. Ο Αλή τους

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

υποδέχτηκε με μεγάλες τιμές. Τους ενσωμάτωσε στο στράτευμά του και βάδισε προς το Αργυρόκαστρο.

Όταν έφτασε στη Ζίτσα, που βρίσκεται σε απόσταση τεσσάρων ωρών πορεία βορειοανατολικά των Ιωαννίνων, ο Αλή διέταξε να σταματήσουν. Οι Σουλιώτες τότε άφησαν τ' άρματά τους για να ξεκουραστούν και οι Αλβανοί στρατιώτες του πασά, εκτελώντας διαταγή που είχαν λάβει κατά το ξεκίνημα, ρίχτηκαν πάνω τους και τους έδεσαν πισθάγκωνα. Δυο απ' τους Σουλιώτες στρατιώτες που δεν είχαν προλάβει ν' αφήσουν τ' άρματά τους και που θέλησαν ν' αντισταθούν θανατώθηκαν. Στή συνέχεια, τα στρατεύματα του Αλή αλλάζοντας κατεύθυνση βάδισαν προς το Σούλι, που ήλπιζαν να καταλάβουν ξαφνικά. Αλλά ένας από τους αιχμαλώτους, σπάζοντας τα δεσμά του ρίχτηκε σ' ένα κοντινό ποτάμι και κατάφερε να ξεφύγει κάτω από ένα καταιγισμό πυρών και έφτασε την επομένη στο Σούλι όπου διηγήθηκε όλα όσα είχαν συμβεί.

Στό άκουσμα της άφιξης του πασά, οι Σουλιώτες εκκένωσαν αμέσως τα χωριά της κοιλάδας και κατέφυγαν στους βράχους τους.

Ο Αλή δεν ήθελε να τους κυνηγήσει εκεί και προτιμούσε να διαπραγματευτεί μαζί τους. Κάλεσε κοντά του τον Τζαβέλλα, που ήταν από τους αιχμαλώτους, τους οποίους είχε συλλάβει στη Ζίτσα και του ζήτησε να μεσολαβήσει, στους συμπατριώτες του· του υποσχέθηκε ότι, αν παραδίνονταν, θα τον γέμιζε με τιμές και πλούτη, ενώ στην αντίθετη περίπτωση τον περίμενε ο θάνατος. Ο Τζαβέλλας, δέχτηκε αυτήν την αποστολή. Προτού ξεκινήσει για το Σούλι άφησε σαν όμηρο στα χέρια του Αλή πασά τον ίδιο του το γιο Φώτο, που είχε αιχμαλωτιστεί ταυτόχρονα μ' αυτόν.

Φτάνοντας στους συμπατριώτες του, ο Τζαβέλλας όχι μόνο δεν τους ανάγκασε να υποταχτούν, αλλά τους παρότρυνε ν' αντισταθούν και τους έσπρωξε να οργανώσουν την άμυνά τους παρά να διαπραγματευτούν με τον εχθρό τους. Έστειλε στον πασά ένα γράμμα στο οποίο έγραφε ότι ήταν αποφασισμένος ν' αγωνιστεί με όλες του τις δυνάμεις και ότι εάν ο γιός του χανόταν θα μπορούσε να τον εκδικηθεί. Και δήλωνε πως ήταν ορκισμένος εχθρός του.

Όταν έλαβε αυτό το γράμμα ο Αλή, διστάζοντας να σκοτώσει το γιο του Τζαβέλλα, τον έστειλε στα Γιάννενα και τον έριξε στη φυλακή. Στη συνέχεια αποφάσισε να επιτεθεί στο Σούλι. Στις 20 Ιουλίου του 1792 έδωσε τη διαταγή της επίθεσης.

Οι στρατιές του, αφού εξουδετέρωσαν τις εχθρικές προφυλακές,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

προχωρούσαν προς το ορεινό συγκρότημα που χρησίμευε σαν βάση αντίστασης των Σουλιωτών. Μια φάλαγγα είχε ήδη διεισδύσει εκεί από ένα φαράγγι, όταν οι Σουλιώτισσες που παρακολουθούσαν τη δράση από το πιο ψηλό σημείο της ράχης που δέσποζε στο κενό, πήραν μέρος στη μάχη.

Εξαπολύοντας διαδοχικά κομμάτια βράχων στο στενό πέρασμα, στό κέντρο της προπορευόμενης φάλαγγας την έκοψαν στη μέση και επέτρεψαν στους δικούς τους να ανασυνταχτούν και να διασκορπίσουν την εχθρική εμπροσθοφυλακή. Αυτό το περιστατικό καθόρισε την έκβαση της ημέρας: το υπόλοιπο της φάλαγγας ξέφυγε με πολύ κόπο ύστερα από σκληρή μάχη όπου τα στρατεύματα του Αλή άφησαν περισσότερους από επτακόσιους νεκρούς. Όσο για τον κύριο όγκο του στρατού κατειλημμένο από πανικό, σκόρπισε άτακτα και ο Αλή βρέθηκε με χίλιους μόνο άντρες που τον συνόδευσαν στην υποχώρησή του προς τα Γιάννινα.

Έφτασε εκεί τη νύχτα στα κλεφτά, αφού είχε ειδοποιήσει τους κατοίκους της πόλης να μη βγουν στους δρόμους. Ο πασάς στενοχωρήθηκε τόσο πολύ από αυτήν την αποτυχία που κλείστηκε για δεκαπέντε ημέρες στο κονάκι του απαγορεύοντας σ' όλους να τον πλησιάσουν.

Ύστερα από αυτήν την επιτυχία οι Σουλιώτες ενίσχυσαν το στράτευμά τους με ορεινούς πολεμιστές της Χειμάρρας (2) και έτσι μπόρεσαν ν' αναλάβουν μόνοι τους την επίθεση. Ο Αλή αναγκάστηκε να τους παραχωρήσει την ειρήνη που ζήτησαν. Αύξησαν την επικράτειά τους κατά μια έκταση έξι λευγών από τα Γιάννενα. Οι αιχμάλωτοί τους απελευθερώθηκαν χωρίς όρους και ο πασάς δεν μπόρεσε να πάρει τους δικούς του παρά καταβάλλοντας λύτρα που αντιστοιχούσαν σε εκατό χιλιάδες πιάστρα.

Αυτή ήταν η έκβαση των δύο αυτών εκστρατειών για τις οποίες ο πασάς των Ιωαννίνων ένιωσε την πιο σκληρή απογοήτευση.

Σημειώσεις

1. Ο γάμος του Βελή Μπέη με την κόρη του Ιμπραήμ πασά έγινε στα Γιάννενα και σημαδεύτηκε κατά τα λεγόμενα του Pouqueville, από ένα έγκλημα που περιγράφει με τα εξής λόγια:

«Ανέφερα ότι η Χαϊνίτζα (η αδερφή του Αλή) είχε παντρέψει την κόρη της μ' ένα μπέη της Κλεισούρας. Από τότε που πέθανε ο Σεφέρ Μπέης, ο ανεψιός αυτός, που

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ήταν ιδιαίτερα αφοσιωμένος στο Βεζίρη Ιμπραήμ, αποτελούσε το κατεξοχή αντικείμενο μίσους του αλή, που τον θεωρούσε το μοναδικό εμπόδιο στα σχέδιά του στην περιοχή της Μέσης Αλβανίας. Την αντιπάθεια αυτή δεν την αγνοούσε το Μπερατι και για να γίνει μια αξιοπρεπής συμφιλίωση θείου και ανεψιού, οι αρχηγοί των δύο οικογενειών είχαν ορίσει τον ανεψιό «ανάδοχο του στέμματος». Με αυτή την ιδιότητα είχε αναλάβει να οδηγήσει και να παραδώσει, την πολυαγαπημένη κόρη του Ιμπραήμ στην αγκαλιά του νεαρού Βελή Μπέη. Η αποστολή είχε εκτελεστεί και τα γαμήλια γλέντια συνεχίζονταν, όταν ξαφνικά μαθεύτηκε ότι ο Αλή μόλις που είχε γλυτώσει από ένα πυροβολισμό. Το γεγονός επιβεβαίωναν αξιόπιστοι μάρτυρες· δεν είχαν καταφέρει να συλλάβουν τον ένοχο και, όπως συμβαίνει σε παρόμοιες περιπτώσεις, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι ήταν συναμοσία. Για να δοθεί σ' αυτήν την υπόθεση μια κάποια επιφάση αληθοφάνειας, διεξήχθηκαν εικονικές έρευνες και η υποψία που δεν επιβάρυνε κανένα συγκεκριμένο πρόσωπο, στρεφόταν σε όλους.

Ο σατράπης Αλή, από την πλευρά του, προφασιζόμενος ότι περιστοιχίζεται από εχθρούς, δήλωσε ότι δε θα επέτρεπε πια ειδικές ακροάσεις παρα μόνο σε αοπλους πολίτες και σε κτίριο κοντα στη λίμνη ειδικό γι' αυτήν την περιπτωση

Αυτός ο τόπος υποδοχής, τοσο υπεροχος όσο το γεγονός της ημερας, ήταν ένα δωμάτιο σε σχημα καμάρας, όπου έφτανε κανείς από μια σκαλα που κατέληγε σε μια καταπακτή που χρησιμευε για είσοδο Σ' αυτή λοιπόν τη σπηλιά, ο Αλή Πασάς κάλεσε τον ανεψιό του, με το πρόσχημα να συζητήσουν για σοβαρές υποθέσεις. Αυτός, πιστεύοντας απόλυτα στους ιερούς κανόνες της φιλοξενίας, ανταποκρίθηκε στην πρόσκληση του θείου του, νομίζοντας, όπως το αποκάλυψε στον αδερφό του και σε μερικούς φίλους, πως θα έπαιρνε τα δώρα που δίνονται σύμφωνα με το εθιμο. Ανεβαινει χωρίς να δισταζει· η πόρτα κλεινει στο πέρασμα του, ο υπηρέτης που τον οδηγεί στη σάλα υποδοχής εξαφανίζεται, ο μπέης βρίσκεται μόνος και πήγαινε ν' αποσυρθεί, όταν μια σφαίρα από μια σκοτεινή μεριά του τρυπάει τον ώμο και τον ριχνει ανασκελα Ενώ σηκωνόταν, ο Αλή Πασας χύθηκε απανω του να τον κατασπαράξει με τη μανία τίγρης. Παρα το τραύμα του αμύνεται· προσπαθεί να ξεφύγει, όταν ο θείος του αρπάζοντας ένα καφτό κούτσουρο απ' το τζάκι, τον χτυπαει στο πρόσωπο και τον σκοτώνει μ' αυτό το όπλο που η φωτιά έκανε πιο τρομερό και φονικό Μετα τη δολοφονια, ο πασάς βγάζει βρυχηθμούς, ουρλιάζει· ζητάει βοήθεια και εμφανίζεται γεμάτος αιματα Αναφέρει ότι σκότωσε, επειδή βρισκόταν σε αμυνα, εκείνον που ήθελε να του αφαιρέσει τη ζωή και από τον οποίο είχε γλυτώσει την προηγούμενη φορα. Το απέδειξε με τον τρόπο του μ' ένα γραμμα που είχε προσεκτικά τοποθετήσει στην τσέπη αυτού που μόλις είχε σκοτώσει, προτού καλέσει σε βοήθεια Επειδή αυτό το γραμμα ενοχοποιούσε και τον αδερφό του θύματος, για την υποτιθέμενη εναντίον του Αλή συναμοσια, βεβαιώθηκαν για το άτομό του και την ίδια μέρα μ' ένα διπλό έγκλημα είδαν να χάνεται η μοναδική οικογένεια που αποτελούσε εμπόδιο στο σατράπη των Ιωαννίνων. Ευχαριστησαν το θεό για την ανακάλυψη μιας τέτοιας σκευωρίας μ' ένα «κουρμπάνι» ή θυσία, τελετή που συνηθίζεται όταν κάποιος γλυτώνει από επικείμενο κίνδυνο Ο Αλή απελευθέρωσε φυλακισμένους για να ευχαριστήσει τη Θεία Πρόνοια, δέχτηκε συγχαρητήριες επισκέψεις και σύνταξε την απολογία του που επικυρώθηκε με ένα ιλιάμι (δήλωση). Έστειλε ταυτόχρονα πληρεξούσιους και στρατεύματα για να κατάσχει τις περιουσίες των μπεηδων, που είχε σφάξει· ωστόσο το έγκλημά του, του εξασφάλισε την κατάκτηση της

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ηπείρου που εκτείνεται μέχρι τις πηγές της Λεσνίτζας. Έκτισε αυτήν την εποχή τον πύργο της Κλεισούρας που ελέγχει τα στενά των βουνών Asmaus και Octope. Όσο για τον Ιμπραήμ Πασά, εγκαταλειμμένος από τους πιο γενναίους υποστηρικτές του, περιορίστηκε στο να σηκώσει τα μάτια στον ουρανό και να ανεχτεί να υποφέρει αυτό που δεν ήταν στη δύναμή του να εμποδίσει· τελικά, είχε μάλιστα την αδυναμία να ενισχύσει την επέκταση της εξουσίας του ακούραστου εχθρού του.

2. Η Χειμάρρα είναι η χώρα που σχηματίζεται από την οροσειρά που βρίσκεται κατά μήκος των παραλίων του Ιονίου πελάγους, από τον κόλπο της Βαλόννας μέχρι τους Αγίους Σαράντα. Οι κάτοικοι αυτής της περιοχής (αρχαία Ακροκεραυνία) ήταν χριστιανοί και ζούσαν ανεξάρτητοι σαν οι Σουλιώτες.

II. Οι αιχμάλωτοι της «Μαντόνας του Μοντενέρο». Τρίτη εκστρατεία του Αλή Πασά κατά του Σουλίου και καταστροφή των Σουλιωτών 1800-1804 (σσ. 65-81).

Μια μέρα, στα τέλη του 1798, κι ενώ ο ρωσοτουρκικός στόλος απέκλεισε την Κέρκυρα, ο Αλή Πασάς είχε στρατοπεδεύσει στο Μαυρούλι, κοντά στο Βουθρωτό απ' όπου παρακολουθούσε με στρατό έξι χιλιάδων αντρών τις κινήσεις των Ρώσων και την πολιορκία. Τότε ένα τριπολιτσιώτικο κουρσάρικο προσάραξε στα παράλια του Μοριά. Αυτό το πλοίο είχε συναντήσει στην πορεία του την λιβορνέζικη ανεμότρατα «Μαντόνα του Μοντενέρο», που ταξιδεύοντας από την Αλεξάνδρεια προς την Τουλώνα είχε χαθεί στην Αδριατική και αδυνατώντας να προβάλλει την παραμικρή αντίσταση, αναγκάστηκε να ακολουθήσει το κουρσάρικο. Η ανεμότρατα μετέφερε υψηλά πρόσωπα που μόλις είχαν αφήσει το γαλλικό στρατό της Αιγύπτου για να επιστρέψουν στη Γαλλία: ανάμεσά τους υπήρχαν ο αρχιλοχίας Beauvais[1], ο ταξίαρχος Poitevin του μηχανικού, ο συνταγματάρχης του πυροβολικού Charbonnel, ο πολεμικός επίτροπος Fornier, οι αξιωματικοί του ναυτικού Jaye et Bouvier και ανάμεσα στους πολίτες ο Bessières, ξάδελφος του μελλοντικού στρατάρχη και ένας από τους σοφούς που έφερε στην Αίγυπτο ο Βοναπάρτης, ο Gérard, επίσης ο Pouqueville, μελλοντικός γενικός πρόξενος της Γαλλίας στο παλάτι του Αλή Πασά, και ένας κληρικός, ο Guerini, που όφειλε εξίσου να παίξει αργότερα σημαντικό ρόλο κοντά στον Αλή. Ο καπετάνιος του κουρσάρικου, ένας κάποιος Oroudj Ahmed-Reis, αποβίβασε στο λιμάνι του Ναυαρίνου τρεις από τους αιχμαλώτους τον Jaye, τον Fornier και τον Pouqueville. Παρέδωσε δύο από αυτούς τον αρχιλοχία Beau-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

vais[1] και τον Gérard στον Τούρκο ναύαρχο Gadri μπέη και κράτησε τους άλλους. Στη συνέχεια, παραπλέοντας τις ακτές της Ελλάδας και της Αλβανίας, έριξε άγκυρα με τη λεία του απέναντι από το Βουθρωτό. Το πλοίο είχε μόλις φτάσει εκεί, όταν ο Αλή Πασάς είχε πληροφορηθεί για τους υψηλούς αιχμαλώτους που μετέφερε, κάλεσε τον Τριπολιτσιώτη καπετάνιο στο καράβι του «Kirlanguitch»[2] και μετά από συμφωνία μαζί του παρέλαβε τους αιχμαλώτους, με αντάλλαγμα γερή αμοιβή. Αυτοί οι δυστυχισμένοι, αλυσοδεμένοι στο βάθος του αμπαριού, ακούγοντας τις πιο αισχρές ύβρεις, μη έχοντας για τροφή παρά μονάχα λίγο μουχλιασμένο παξιμάδι και για ποτό μόνο ένα ποτήρι βρώμικο νερό την ημέρα, παρουσιάστηκαν στον πασά στην πιο αξιολύπητη κατάσταση, μη αμφιβάλλοντας ότι η τύχη τους όποια κι αν ήταν, θα ήταν σίγουρα προτιμότερη από εκείνη που είχαν πριν από την απελευθέρωσή τους. Ο Αλή πήρε τα χαρτιά τους και τους μετέφερε στο στρατόπεδο. Εκεί ο γιατρός του πασά, ένας τυχοδιώκτης που λεγόταν Tozzonni, ο οποίος εκτελούσε ταυτόχρονα χρέη γραμματικού του Αλή και μιλούσε πολύ καλά γαλλικά, ενδιαφέρθηκε για την τύχη των αιχμαλώτων. Τους χρησίμευσε ως διερμηνέας και προστάτης τους κοντά στον πασά. Αυτός εκδήλωσε σύντομα καλές διαθέσεις απέναντί τους· τους εμπιστεύτηκε τη λύπη του για τη δυσπιστία που είχαν δείξει, όπως ισχυριζόταν, στο πρόσωπό του οι Γάλλοι στρατηγοί, κυβερνήτες της Κέρκυρας και βεβαίωσε ότι επιθυμούσε πάντοτε να γίνει σύμμαχός τους και να συνεργαστεί με τους Γάλλους. Ό,τι κι αν είχε συμβεί, και ίσως να ήταν ειλικρινής στα παράπονά του, μη έχοντας δοκιμάσει μέχρι τη στιγμή εκείνη με τους Ρώσους παρά μόνο πικρίες —συμπεριφέρθηκε στους αιχμαλώτους της «Μαντόνα του Μοντενέρο» με ανθρωπιά και φρόντισε μάλιστα να ελευθερώσει τους υπηρέτες τους από τον Τριπολιτσιώτη πειρατή. Μεταφέρθηκαν στα Γιάννινα και ανέλαβαν υπηρεσία κοντά στον Αλή. Ο Πασάς διόρισε το συνταγματάρχη Charbonnel καθηγητή στη στρατιωτική σχολή, που είχε ιδρύσει στη Μπονίλα, κοντά στα Γιάννενα, και του ανέθεσε τη διοίκηση των μονάδων του πυροβολικού. Στο παλάτι του εγκατέστησε κάποιο σοφό ονόματι Bessières που τον έπαιρνε μαζί του στα ταξίδια τα οποία έκανε συχνά σ' ολόκληρη την επικράτειά του και ο οποίος έγινε στη συνέχεια ο έμπιστος σύμβουλός του.

Τον Αλή, όταν επέστρεψε στα Γιάννενα μετά την κατάληψη των Ιονίων νήσων από τους Ρώσους, τον απασχολούσαν τα σχέδια του γείτονά του Μουσταφά, πασά του Δελβίνου. Αυτός, που ήταν γιός

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

του Σελήμ, τον οποίο ο Αλή είχε σκοτώσει με τα ίδια του τα χέρια, ετοιμαζόταν να εκδικηθεί το φονιά του πατέρα του βασιζόμενος στην υποστήριξη των Ρώσων της Κέρκυρας και στον αντιπερισπασμό από την πλευρά των Σουλιωτών.

Ο Αλή, πριν αρχίσει την εκστρατεία εναντίον του, θέλησε να επισκεφτεί τη νέα του στρατιωτική σχολή της Μπονίλα και να επιθεωρήσει τα στρατεύματα που εκπαιδεύονταν εκεί. Δήλωσε επίσης την πρόθεσή του να παραστεί σε μια άσκηση βολής των πυροβολητών του και να εκτιμήσει ο ίδιος την επιδεξιότητα των ανδρών του σε σύγκριση με την επιτηδειότητα του γάλλου συνταγματάρχη, που είχε τοποθετήσει αρχηγό της σχολής. Την καθορισμένη μέρα ο Αλή μεταβαίνει στην Μπονίλα συνοδευόμενος από τους γιούς του, τους μπουλουμπασήδες του, τους αγάδες του και ολόκληρη τη φρουρά των Ιωαννίνων. Σα στόχος στήνεται μια μικρή σκηνή. Ο συνταγματάρχης Charbonnel ρίχνει τις πρώτες δύο βολές: μια μπάλα πέφτει μπροστά στη σκηνή, η δεύτερη την ξεπερνά ελαφρά, αλλά και οι δύο βολές έπεσαν ακριβώς στην κατεύθυνση του στόχου. Ο συνταγματάρχης ετοιμάζεται να διορθώσει την σκόπευσή του για την τρίτη βολή, όταν ο Αλή διατάζει μερικούς από τους πυροβολητές του να σκοπεύσουν με τη σειρά τους. Έξι από αυτούς δοκιμάζουν διαδοχικά και όχι μόνο αστοχούν σε όλες τις βολές, αλλά επιπλέον στέλνουν τις μπάλες σε λανθασμένη τροχιά. Έξαλλος ο Αλή τους διατάζει να σταματήσουν χαρακτηρίζοντάς τους αδέξιους και ανόητους και παρακαλεί τον συνταγματάρχη να ξαναρχίσει. Αυτός που βρήκε τον καιρό να γεμίσει ο ίδιος το κανόνι και να το εφοδιάσει μ' ένα βλήμα σχολαστικά επιλεγμένο, υπολογίζει τη βολή του με βάση τις δύο προηγούμενες σκοπεύσεις και στέλνει το βλήμα ακριβώς πάνω στη σκηνή, που τινάζεται στον αέρα από την έκρηξη. Κραυγές θαυμασμού ακούγονται απ' όλες τις μεριές. Ο μικρότερος γιός του πασά με εντολή του πατέρα του παίρνει το συνταγματάρχη Charbonnel από το χέρι και τον οδηγεί μπροστά στο Βεζίρη που τον συγχαίρει θερμά για την επιδεξιότητά του και του χαρίζει μια γούνα, απονέμοντάς του ταυτόχρονα τον τίτλο του «Τοπτζί-Μπασί» ή Μεγάλου-Λασκάλου του πυροβολικού του.

Με αυτή την ιδιότητα, ο Charbonnel έλαβε μέρος στην εκστρατεία που οργάνωσε ο Αλή κατά του Μουσταφά πασά. Επιφορτίστηκε να προετοιμάσει τις ομάδες χειριστών και τις συστοιχίες πυροβολικού, τις οποίες Έλληνες χωρικοί, επιστρατευμένοι για το σκοπό αυτό και διοικούμενοι από τους παπάδες τους, που είχαν προαχθεί γι' αυτήν

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

την περίσταση στο βαθμό του λοχαγού, μετέφεραν μέχρι τα σύνορα του σαντζακιού του Δελβίνου. Μαθαίνοντας ότι ο Αλή είχε εισβάλει στο έδαφός του, ο Μουσταφάς δε θεώρησε σκόπιμο να τον προϋπαντήσει. Περίμενε τον εισβολέα, χωρίς μάλιστα να προσπαθήσει να ελέγξει τους δρόμους που οδηγούσαν στην πρωτεύουσά του. Από την πλευρά του ο Αλή δεν έκρινε λογικό να επιτεθεί στο Δέλβινο, που κτισμένο σ' ένα ύψωμα και περιβαλλόμενο από φυσικά οχυρά, τα οποία ήταν εύκολο να τα υπερασπιστείς, θα μπορούσε σίγουρα να προβάλει μακρόχρονη αντίσταση. Αρκέστηκε λοιπόν στο να δοκιμάσει το πυροβολικό του και τους κανονιέρηδες και πέτυχε να υποτάξει τον εχθρό του.

Απερίσπαστος από τη μεριά αυτή, ο Αλή επανήλθε στα παλιά του σχεδία της κατάκτησης των Επτανήσων και κυρίως της Κέρκυρας, που εξαιτίας της θέσης της απέναντι από τα εδάφη του, αποτελούσε μια συνεχή απειλή εναντίον του. Αφότου οι Ρώσοι κατείχαν την Κέρκυρα, είχαν γίνει όπως και οι προηγούμενοι κατακτητές των Ιονίων νήσων, το κύριο αντικείμενο της έχθρας του πασά των Ιωαννίνων. Κι αυτό το μίσος δεν ήταν μόνο το αποτέλεσμα μιας ανεκπλήρωτης φιλοδοξίας, αλλά οφειλόταν επίσης στην ίδια τη στάση των Ρώσων που διατηρούσαν στενές σχέσεις με τους Σουλιώτες και τους κατοίκους της Πάργας, τους οποίους παρότρυναν να επαναστατήσουν εναντίον του πασά και στους οποίους προμήθευαν όπλα και πυρομαχικά. Οι Σουλιώτες, από τότε που είχαν για γείτονες τους Ρώσους, που ήταν οι προστάτες των ορθοδόξων της Ανατολής, είχαν αποθρασυνθεί και ξανάρχιζαν τις επιδρομές τους στο σαντζάκι των Ιωαννίνων, αρπάζοντας ζώα από τα χωράφια του πασά και διαπράττοντας κλοπές και λεηλασίες μέχρι τα πρόθυρα της πρωτεύουσάς του. Ο Αλή στράφηκε πρώτα εναντίον τους. Έκρινε ότι είχε φτάσει η στιγμή να καταστρέψει το άντρο των αιώνιων αυτών ανταρτών που βρισκόταν σε απόσταση μιας μέρας πορεία από τα Γιάννενα. Επίσης έκρινε ότι εξοντώνοντας ένα εχθρό, που του έφρασε το δρόμο της θάλασσας, θα άνοιγε ένα δρόμο προς την Πάργα και την Κέρκυρα.

Την άνοιξη του 1800, αποφάσισε να συγκεντρώσει στρατό και ν' αρχίσει την εκστρατεία. Η στιγμή ήταν πιο ευνοϊκή από κάθε άλλη φορά για να πετύχει τη συνδρομή των γειτόνων του και ακόμη των υποτελών του[3].

Οι πρόσφατες επιτυχίες του εναντίον των Γάλλων κατάφεραν να συσπειρώσουν γύρω του όλους τους μουσουλμάνους, των οποίων ο

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

θρησκευτικός φανατισμός κορυφωνόταν στην ιδέα ότι θα ξεριζώσουν από τη γη των πιστών τους τελευταίους χριστιανούς της Ηπείρου και θα διώξουν στη συνέχεια τους μισητούς Μοσχοβίτες από τα νερά του Ιονίου. Ακόμη ο πασάς των Ιωαννίνων κατάφερε χωρίς κόπο να συγκεντρώσει γύρω απ' τις τρεις ιππουρίδες της σημαίας του, το σύνολο των μουσουλμάνων προκρίτων της Ηπείρου και της Θεσπρωτίας, Χασάν Τσαπάρη, Μπόνο Σουλεϊμάν, Τσομπάνι, Χατζή, Μπέντο, Ισλάμ Πρόνιο και Μεχμέτ Νταλιάνι. Αυτοί του πρόσφεραν τους στρατιώτες τους και του επέτρεψαν να σχηματίσει, υπολογίζοντας τις δικές του στρατιές, μια δύναμη δέκα χιλιάδων ανδρών, τη διοίκηση της οποίας ανέλαβε ο ίδιος.

Μια Παρασκευή στις αρχές Ιουνίου 1800, συγκέντρωσε όλους τους αρχηγούς αυτού του στρατού στο μοναστήρι «nakchbendi» του Ασλάν πασά στα Γιάννενα και αφού πλύθηκε σύμφωνα με τους τελετουργικούς κανόνες, παίρνοντας το Κοράνι από τα χέρια του σεβαστού «σείχη» Γιουσούφ εφέντη, έβαλε όλους τους παρισταμένους να ορκιστούν πάνω στο ιερό βιβλίο ότι θα πολεμήσουν τους Σουλιώτες, ορκισμένους εχθρούς της πίστης και του κράτους, μέχρι την τελειωτική καταστροφή τους. Έβαλε το σείχη να διαβάσει χωρία του Κορανίου κατάλληλα για την περίσταση και οι μουσουλμάνοι αρχηγοί τόνιζαν τα εδάφια απαντώντας «Αμήν»· μετά ο Αλή ανέβηκε στο άλογό του και έδωσε τη διαταγή της αναχώρησης για το Σούλι.

Οι Σουλιώτες ξαφνιάστηκαν γι' αυτήν την επίθεση που δεν περίμεναν, πιστεύοντας ότι η συγκέντρωση του στρατού του πασά είχε γίνει, σύμφωνα με τις φήμες που κυκλοφορούσαν, με στόχο είτε την Πάργα είτε την αποστολή ενισχύσεων στην Αίγυπτο εναντίον των Γάλλων.

Η πρώτη φροντίδα του Αλή, προτού αρχίσει επίθεση, ήταν να προσφύγει στις συνήθεις μεθόδους, στην προσπάθειά του να προσεταιριστεί τους Σουλιώτες αρχηγούς με χρήματα και υποσχέσεις. Κατάφερε να εξαπατήσει τον πιο ξακουστό από αυτούς, τον Γιώργο Μπότσαρη, με τη βοήθεια ενός από τα δημιουργήματά του, του Έλληνα λοχαγού Παλάσκα, που είχε παρουσιαστεί στο Σούλι σαν λιποτάκτης του στρατού του Αλή και είχε πετύχει στο τέλος να κερδίσει την εμπιστοσύνη του Σουλιώτη αρχηγού. Αυτός ο ψευτο-αποστάτης, αφού στεφανώθηκε την κόρη του Μπότσαρη, έπεισε τον πεθερό του να περάσουν στις τάξεις του Αλή με την οικογένεια και τους συγγενείς του και να παραδώσει στον πασά τα όπλα και πολεμοφόδια που

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

είχε στην κατοχή του. Ο Μπότσαρης, γέρος ξακουστός για την αντρειοσύνη του, αλλά μεθυσμένος από τους υπερβολικούς επαίνους των συμπατριωτών του, θαμπώθηκε λιγότερο από τα δώρα του Αλή που το πρόσφερε δέκα χιλιάδες γρόσια και περισσότερο από την υπόσχεσή του να προαχθεί στον αξίωμα του Ύπατου δικαστικού λειτουργού του κράτους του. Πέρασε με εβδομήντα άντρες στο στρατό του πασά των Ιωαννίνων. Ο Βεζίρης θέλησε να πιέσει τον Μπότσαρη να πολεμήσει τους συμπατριώτες του. Ο γέροντας κατάφερε ν' απαλλαγεί προσωπικά από αυτήν την υποχρέωση, αλλά οι σύντροφοί του αναγκάστηκαν να πάρουν μέρος στην εκστρατεία κατά του Σουλίου. Ο Μπότσαρης πέθανε μερικούς μήνες αργότερα βασανισμένος από τις τύψεις.

Αυτή η απρόβλεπτη αποστασία δεν αποθάρρυνε τους Σουλιώτες. Χίλιοι πεντακόσιοι αγωνιστές, διοικούμενοι από τριανταένα αρχηγούς των οικογενειών τους, έστησαν ενέδρα στα βουνά τους και περίμεναν την επίθεση του πασά. Αυτός, νομίζοντας ότι είχε καταφέρει να σπείρει την διχόνοια ανάμεσα στις εχθρικές φάρες και θέλοντας να επωφεληθεί από τα πλεονεκτήματα της εποχής του καλοκαιριού, δε δίστασε να επιτεθεί στο πανίσχυρο φυσικό οχυρό που σχηματίζουν τα βράχια του Σουλίου. Οι στρατιώτες του Αλή, φλογισμένοι από το φανατισμό που τους ενέπνευσαν οι αρχηγοί τους, όρμησαν με μανία στις θέσεις των Σουλιωτών, για να εξολοθρεύσουν τους αλλόθρησκους αλλά τα εύστοχα πυρά των Σουλιωτών που ήταν καλά οχυρωμένοι πίσω απ' τα βράχια τους, ανέκοψαν αμέσως την ορμή των μουσουλμάνων. Παρά τις απώλειές τους, λέει ο Pouqueville, οι Αλβανοί του σατράπη απάντησαν στα πυρά του εχθρού και δε διασκορπίστηκαν παρά ύστερα από επτά ώρες μάχη, αφήνοντας τις όχθες του Αχέροντα σκεπασμένες με τριακόσιους εβδομήντα νεκρούς και ένα μεγάλο αριθμό τραυματιών, που τους εγκατέλειψαν στο έλεος των χριστιανών, οι απώλειες των οποίων ήταν μονάχα μερικοί τραυματίες.

Ύστερα από αυτήν τη νέα αποτυχία ενάντια στους ίδιους πολεμιστές που δεν είχε μπορέσει να νικήσει το 1792, ο Αλή συγκάλεσε πολεμικό συμβούλιο: εκεί αποφάσισαν να διαπραγματευτούν αμέσως με τους Σουλιώτες και να χρησιμοποιήσουν στη συνέχεια μια άλλη μέθοδο κατάκτησης. Ο Αλή, αφού εξασφάλισε μια σύντομη ανακωχή με τους Σουλιώτες, για να εξαγοράσει και να θάψει τους νεκρούς του και να ανταλλάξει τους τραυματίες και τους αιχμαλώτους του με ζώα, κατσίκες και πρόβατα, σε αναλογία ένα ζώο για κάθε μουσουλμάνο,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

εγκατέστησε γύρω στα δώδεκα οχυρωμένα στρατόπεδα στις τέσσερις πλευρές του οροπεδίου του Σουλίου και πριν επιστρέψει στα Γιάννενα, άφησε εκεί φρουρές για να φράξει τις εισόδους των στενών, εμποδίζοντας έτσι τον ανεφοδιασμό των Σουλιωτών, παράλληλα τους σφυροκοπούσε ασταμάτητα βομβαρδίζοντας τις θέσεις τους, στηριζόμενος γι' αυτό στους γάλλους φυλακισμένους του και κυρίως, στον συνταγματάρχη Charbonnel, Τοπτζί-μπασί του στρατού του.

Όταν ο Αλή είχε εξαγοράσει αυτούς τους φυλακισμένους από τον Τριπολιτσιώτη πειρατή, τους είχε υποσχεθεί να τους λευτερώσει σε δύο χρόνια. Η προθεσμία αυτή είχε περάσει χωρίς οι Γάλλοι να έχουν καμιά ένδειξη ότι ο πασάς θα τηρήσει την υπόσχεσή του. Επειδή δε δεσμεύονταν με κανένα όρκο, συνεννοήθηκαν και αποφάσισαν ν' αποδράσουν. Τη στιγμή που είχαν σκοπό να εφαμόσουν το σχέδιό τους, ο Αλή προετοίμαζε το καινούριο του πολεμικό σχέδιο ενάντια στους Σουλιώτες. Είχε διατάξει το συνταγματάρχη Charbonnel να οργανώσει ένα μικρό σώμα πυροβολικού και να εγκαταστήσει τα κανόνια του μπροστά στο κύριο στενό του Σουλίου. Ο Charbonnel εκτέλεσε αυτή τη διαταγή και όταν, μετά από δεκαπέντε ημέρες, είχε τελειώσει, ζήτησε και πήρε εύκολα την άδεια να επιστρέψει στα Γιάννενα. Συνάντησε εκεί το στρατηγό Poitevin και τον Bessières και ύστερα έφυγαν και οι τρεις, ο καθένας ξεχωριστά, για την Κέρκυρα όπου είχαν δώσει ραντεβού και ταυτόχρονα είχαν την τύχη να φτάσουν ανεμπόδιστα. Ο Αλή, όταν έμαθε για την απόδρασή τους, καταλήφθηκε από τρομερή οργή, βλέποντας ότι σε περίοδο εκστρατείας θα στερούνταν τις πολύτιμες γνώσεις αυτών των τριών ξένων, έκανε τα πάντα για να τους ξανακερδίσει, στέλνοντας πράκτορες απ' όλα τα μέρη και υποσχόμενος γερές αμοιβές σ' αυτούς που θα του τους ξανάφερναν. Αφού πείστηκε μετά από κάποιο χρονικό διάστημα, ότι οι προσπάθειές του ήταν μάταιες, αρκέστηκε στο να κρεμάσει ένα κακομοίρη μουλαρά, που είχε βοηθήσει τους φυγάδες να φτάσουν στην Κέρκυρα και να ρίξει στα μπουντρούμια τους άλλους γάλλους αιχμαλώτους που κρατούσε στα Γιάννενα. Αυτοί οι τελευταίοι δεν απελευθερώθηκαν παρά μόνο όταν μαθεύτηκε, ότι οι τρεις φυγάδες είχαν παραδοθεί από τους Ρώσους της Κέρκυρας στις τουρκικές αρχές και είχαν αποσταλεί στην Κωνσταντινούπολη.

Στο διάστημα αυτό οι Σουλιώτες δεν παρέμειναν αδρανείς. Με μικρά αποσπάσματα από πενήντα περίπου δικούς τους άντρες, έκαναν συχνές επιδρομές στις τουρκικές γραμμές, αρπάζοντας εφόδια, στή-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

νοντας ενέδρες και συλλαμβάνοντας αιχμαλώτους. Αυτές οι αψιμαχίες, που κατέληγαν συνήθως σε όφελος των πολιορκημένων, θορυβούσαν τόσο τους μουσουλμάνους που ο Αλή αναγκάστηκε να τους πληρώνει τετρακόσια πιάστρα για κάθε κεφάλι Σουλιώτη. Οι κάτοικοι της Πάργας βοηθούσαν σημαντικά τους Σουλιώτες μεταφέροντάς τους από τη θάλασσα τα τρόφιμα και τα πολεμοφόδια που χρειάζονταν. Επί πλέον, επειδή στις τάξεις των στρατευμάτων που είχε αφήσει ο πασάς για να ελέγχουν το Σούλι υπήρχαν πολυάριθμοι Έλληνες, που είχαν πάρει τα όπλα με τη βία, αυτοί οι χριστιανοί ευνοούσαν τους ομοθρήσκους τους και τους διευκόλυναν στα μέσα ανεφοδιασμού τους. Ανάμεσα στους ίδιους τους μουσουλμάνους αρχηγούς, υπήρχαν κάποιοι απρόθυμοι να συνεχίσουν την εκστρατεία: αυτοί, όπως οι μπέηδες της Τσαμουριάς, έβλεπαν καθαρά ότι η πτώση του Σουλίου θα σήμαινε τήν αρχή της ηγεμονίας του πασά των Ιωαννίνων σ' όλη την Ήπειρο και αναμφίβολα το τέλος της ανεξαρτησίας τους· άλλοι επίσης ήταν ανυπόμονοι να τοποθετήσουν φρουρά μπροστά στις εχθρικές θέσεις ή παραπονιόνταν ότι ο Αλή, που απέδιδε την αποτυχία της όλης πολεμικής προσπάθειας στην προδοσία, δεν τους έδινε πια τα χρήματα για να πληρώσουν το μισθό των στρατιωτών τους.

Εκμεταλλευόμενοι αυτήν την κατάσταση, οι Σουλιώτες την άνοιξη του 1801, συνεννοήθηκαν μυστικά με τους δυσαρεστημένους. Όχι μόνο μπόρεσαν να διασπάσουν την σε βάρος τους συνομοσπονδία, αλλά επίσης κατάφεραν να πάρουν με το μέρος τους, τους περισσότερους μουσουλμάνους αρχηγούς της Κάτω Αλβανίας, μεταξύ των οποίων, τον Ιμπραήμ πασά του Μπεράτι, τον πιο τρομερό εχθρό του Αλή, τον Μουσταφά πασά του Δελβίνου, άλλο αμείλικτο εχθρό του Αλή, καθώς και τους μπέηδες της Τσαμουριάς, όπως τον Ισλάμ Πρόνιο, μπέη της Παραμυθιάς, καθώς επίσης και τους Χασάν Τσαπάρι, Μαχμούτ Αγά καί Μεχμέτ Νταλιάνι της Κονίσπολης. Αυτοί οι πρόκριτοι ενώθηκαν με τους Σουλιώτες μ' ένα σύμφωνο συμμαχίας, τους ενίσχυσαν οικονομικά και αντάλλαξαν μαζί τους ομήρους.

Κι έτσι λοιπόν η κατάσταση έκλινε με το μέρος των Σουλιωτών, που κατάφεραν να σχηματίσουν ένα ισχυρό συνασπισμό, ο οποίος αποτελούταν από τους σημαντικότερους αρχηγούς της Ηπείρου και περιλάμβανε τους περισσότερους δεδηλωμένους εχθρούς του Αλή, καθώς και όλους εκείνους που είχαν συμφέρον να προστατεύσουν τους εαυτούς τους από τις αυξανόμενες αυθαιρεσίες του πασά των Ιωαννίνων. Αυτός μόλις συνειδητοποίησε τον κίνδυνο που τον απειλούσε,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

το αντιμετώπισε με τα όπλα, που χρησιμοποιούσε πάντα σε παρόμοιες περιπτώσεις. Μοίρασε λεφτά «με το τσουβάλι» σ' όλη την Ήπειρο, δωροδοκώντας τους μπέηδες του πασαλικού του Μπερατιού, που ξεσηκώθηκαν κατά του Ιμπραήμ και τον ανάγκασαν να κρατήσει τις δυνάμεις του στο εσωτερικό της κυβέρνησής τους, εξαγοράζοντας τους περισσότερους άρχοντες της Τσαμουριάς, που διαιρέθηκαν σε δύο εχθρικές φατρίες, διαφθείροντας τη φρουρά και τους κατοίκους του Δελβίνου, που του παρέδωσαν τους Σουλιώτες όμηρους και έδιωξαν το Μουσταφά πασά. Μόνον, ο Ισλάμ Πρόνιο της Παραμυθιάς παρέμεινε πιστός στους Σουλιώτες. Για να αντιμετωπίσει τα αναγκαία έξοδα, ο Αλή είχε επιβάλει φόρο σε όλους τους υπηκόους του, ακόμη και στους συγγενείς του και στα ίδια του τα παιδιά και είχε χρησιμοποιήσει όλα τα μέσα: λέγεται ότι αυτές οι προσπάθειες εξαγοράς του στοίχησαν τέσσερις χιλιάδες πιάστρα.

Από μια άλλη πλευρά, ξανάρχιζε απευθείας διαπραγματεύσεις με τους Σουλιώτες. Τους πρότεινε δύο χιλιάδες πουγκιά και την ελευθερία να εγκατασταθούν στα εδάφη που θα προτιμούσαν, αν δέχονταν να εκκενώσουν το Σούλι. Στην άρνηση των Σουλιωτών δοκίμασε να σπείρει τη διχόνοια ανάμεσά τους και να εξαγοράσει έναν από τους σημαντικότερους αρχηγούς τους, τον Λήμο Ζέρβα, στον οποίο πρόσφερε οκτακόσια πουγκιά και ανώτερα αξιώματα στην κυβέρνησή του. Αυτή η προσπάθεια είχε την ίδια τύχη με την προηγούμενη. Χωρίς να απογοητευτεί ο Αλή, ζήτησε από τους Σουλιώτες να του παραχωρήσουν με χρηματικά ανταλλάγματα μερικές περιοχές των βουνών τους, αλλά του απάντησαν ότι δεν ήταν έμποροι και ότι δε θα υπέκυπταν παρά με τη βία. Σε μια τελευταία προσπάθεια επιχείρησε να τους τρομοκρατήσει υποχρεώνοντας το Μητροπολίτη της Άρτας να τους αφορίσει ως επαναστάτες κατά της κοσμικής εξουσίας. Λοκίμασε επίσης να τους πείσει με τη βοήθεια κάποιου Έλληνα μοναχού των Ιωαννίνων, που τον έλεγαν Χρύσανθο, να σταματήσουν το αντάρτικο και την ανυποταξία, στα οποία κατέφευγαν: απειλές και κηρύγματα αποδείχηκαν μάταια. Οι Σουλιώτες περιφρόνησαν τα αναθέματα ενός αρχιερέα, που δεν ήταν παρά ένα δημιούργημα του πασά και έδιωξαν απ' τον τόπο τους το μοναχό Χρύσανθο.

Έτσι χρειάστηκε να συνεχιστεί ο πόλεμος. Ο Αλή πολιορκούσε περισσότερο από μια χρονιά το ορεινό συγκρότημα του Σουλίου και η τύχη φαινόταν να του χαμογελά, εφόσον είχε διαλύσει το συνασπισμό, που με προτροπή των Σουλιωτών είχε δημιουργηθεί εναντίον

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

του απ' όλους τους εχθρούς του, όταν η εξέγερση τοῦ Γκουρτζού Οσμάν, πασά της Αδριανούπολης, ενάντια στην Πύλη, σταμάτησε την εξέλιξη των σχεδίων του. Το Διβάνι τον διέταξε να ενσωματωθεί στη στρατιά του μεγάλου βεζίρη, που εκτελούσε στρατιωτικές επιχειρήσεις στα τείχη της Αδριανούπολης. Αφού προφασίστηκε ότι ήταν άρρωστος ο Αλή ισχυρίστηκε ότι δε μπορούσε ν' αφήσει τα Γιάννενα, αλλά έστειλε μέρος των στρατευμάτων του στην πολιορκία της πόλης υπό τη διοίκηση του μεγαλύτερου γιου του Μουχτάρ, που είχε πρόσφατα προαχθεί σε πασά δύο ιππουρίδων και είχε λάβει δώρο το πασαλίκι της Ναυπάκτου. Το γεγονός αυτό καθυστέρησε τις πολεμικές επιχειρήσεις στο Σούλι, που για το λόγο αυτό δε μπόρεσαν να πραγματοποιηθούν. Ο Αλή αναγκάστηκε ν' αρκεστεί στο να συνεχίσει τον αποκλεισμό των στενών, που είχε εμπιστευτεί στο νεότερο γιο του Βελή.

Η εκστρατεία του Μουχτάρ Πασά δε βάσταξε πολύ καιρό. Όταν επέστρεψε στην Ήπειρο το 1802, ο πατέρας του του ανέθεσε τη διεύθυνση του πολέμου ενάντια στο Σούλι. Αντί να επιχειρήσει επιθέσεις και νά ριψοκινδυνεύσει τις ίδιες αποτυχίες που είχε δοκιμάσει ο πατέρας του ο Μουχτάρ έδρασε με βραδύτητα και φρόνηση. Έσφιγγε γύρω του τον κλοιό, κέρδιζε έδαφος σπιθαμή προς σπιθαμή, εγκαταστάθηκε εκεί και ταυτόχρονα διεύθυνε τις στρατιωτικές επιχειρήσεις και τις υποθέσεις του πασαλικού του και έδειχνε μια αξιοθαύμαστη υπομονή που επρόκειτο να του αποφέρει καρπούς.

Χάρη σ' αυτά τα μέτρα η θέση των Σουλιωτών επιδεινώθηκε επικίνδυνα: τα τρόφιμα και τα πυρομαχικά που είχαν καταφέρει να μαζέψουν λιγόστευαν, χωρίς να μπορούν ν' τ' ανανεώνουν, επειδή όλες οι έξοδοι των βουνών τους ήταν κατειλημμένες από τους μουσουλμάνους. Επαγρυπνούσαν εξαιτίας του κινδύνου μιας εφόδου και ζούσαν σε κατάσταση μόνιμου συναγερμού· στις στερήσεις τους, προστέθηκε η κόπωση μιας πολιορκίας που παρατεινόταν από εποχή σε εποχή και της οποίας δε προσδοκούσαν το τέλος. Αυτά τα δεινά προκάλεσαν ανάμεσα στις φάρες των Σουλιωτών διαφωνίες, που εξασθένησαν περισσότερο τους πολιορκημένους, πράγμα που ο Μουχτάρ Πασάς εκμεταλλεύτηκε. Επωφελούμενος από αυτές τις εσωτερικές διαφορές, κατέλαβε τις θέσεις που κατείχαν οι Σουλιώτες στις όχθες του Μαυροπόταμου και αυτό είχε σαν αποτέλεσμα τη στέρηση του νερού.

Μέσα σ' αυτές τις δύσκολες στιγμές, εμφανίστηκε ανάμεσά τους ένας άνθρωπος, που αναπτέρωσε τις ελπίδες τους και τόνωσε το ηθικό

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τους. Ήταν ένας μοναχός που ονομαζόταν Σαμουήλ και καταγόταν από τα περίχωρα της Πρέβεζας. Η μεγάλη του ευγλωττία, που διανθιζόταν από βιβλικά αποσπάσματα και ενισχυόταν από την προφητική του έξαρση, του είχαν χαρίσει το παρανόμι «Εσχάτη Κρίση». Ο λαός τον θεωρούσε σαν απεσταλμένο του Θεού, ενώ οι πιο μορφωμένοι Σουλιώτες, εξαιτίας των στρατιωτικών του ικανοτήτων, πίστευαν ότι ήταν σπουδαίος ξένος αξιωματικός, που κρυβόταν κάτω από το σχήμα του ιερωμένου. «Προικισμένος με μια ασυνήθιστη δραστηριότητα, φαινόταν να έχει το χάρισμα της πανταχού παρουσίας, τη μια στιγμή επέβλεπε την κατασκευή πύργων ή συστοιχιών, ενώ την άλλη κατηύθυνε τις βολές μερικών κανονιών που διέθεταν ακόμη οι Σουλιώτες· αμέσως μετά περνούσε ανάμεσα από τις εχθρικές γραμμές και εμφανιζόταν στην Πάργα, στην Παραμυθιά ακόμη και στην Πρέβεζα, για να επιστρέψει τελικά στο Σούλι. Γεμάτοι από προληπτικό δέος και αξιοθαύμαστη εμπιστοσύνη απέναντι στον παράξενο αυτό μοναχό πολεμιστή, οι Σουλιώτες τον είχαν ανακηρύξει Γέροντα και Πολέμαρχο και τον είχαν τιμήσει με το διπλό αξίωμα των πολιτικών και στρατιωτικών καθηκόντων όλων των φατριών τους.

Αυτός ο άνθρωπος έγινε η ψυχή της αντίστασης. Στήριξε με τα λόγια και το παράδειγμά του το ηθικό των μαχητών που είχε καμφθεί από τις μακρόχρονες στερήσεις, τις οποίες η έλλειψη νερού έκανε αληθινό μαρτύριο. Από τότε που οι μουσουλμάνοι κατείχαν τις όχθες του Αχέροντα, οι Σουλιώτες είχαν βασιστεί μόνο στό νερό της βροχής. Σε περίοδο ξηρασίας, έριχναν στο ποτάμι, ψηλά από τα βράχια, μεγάλα σφουγγάρια κρεμασμένα με σχοινιά και παραγεμισμένα με βαρίδια από μολύβι και έπιναν το λιγοστό νερό που μπορούσαν να μαζέψουν μ' αυτόν τον τρόπο.

Την άνοιξη του 1802, η κατάσταση των πολιορκημένων είχε καταντήσει σχεδόν αφόρητη. Ο Αλή πασάς θέλησε τότε να επωφεληθεί από την απόγνωσή τους για να τερματίσει την τόσο δαπανηρή γι' αυτόν και κοπιαστική για τα στρατεύματά του πολιορκία. Συγκέντρωσε στο στρατόπεδο της Μπονίλα όσους στρατιώτες μπόρεσε να βρει και τους έστειλε στο Σούλι με επικεφαλής το νεότερο γιο του Βελή. Μόλις έφτασαν αυτές οι ενισχύσεις, ο Σουλιώτες περιμένοντας την τελική έφοδο, άρχισαν να στέλνουν τις οικογένειές τους κατά μικρές ομάδες στα νησιά του Ιονίου. Με τον ερχομό του φθινοπώρου, η πείνα ήταν τόση που οι πολιορκημένοι αναγκάστηκαν να τρώνε ψωμί φτιαγμένο με αλεύρι ανακατεμένο με φλούδες δέντρων, με μερικά

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σπάνια λαχανικά και άγρια χόρτα. Ο εχθρός είχε αρπάξει τους μύλους τους, αναγκάζονταν έτσι να σπάνε με τις πέτρες τους λιγοστούς σπόρους που τους απέμειναν. Σύντομα η έλλειψη και η κακή ποιότητα της τροφής προκάλεσε ασθένειες που αποδεκάτισαν αυτούς τους γενναίους (πολεμιστές).

Εκείνη ακριβώς τη στιγμή ένα γεγονός, που αρχικά φαινόταν ότι θα συνέβαλε στην παράταση της αντίστασής τους, επέσπευσε τελικά έμμεσα το τέλος (του Σουλίου). Η γαλλική κορβέττα Arabe, φορτωμένη με μπαρούτι και πυρομαχικά, είχε φτάσει στο Ιόνιο πέλαγος, αφού είχε παραπλεύσει τα λιμάνια του Αρχιπελάγους και είχε αφήσει στον Πειραιά ένα μέρος του φορτίου της που το αντάλλαξε με εφόδια, τα οποία και φόρτωσε. Είχε πραγματοποιήσει τις ίδιες επιχειρήσεις στη Ζάκυνθο και στη Λευκάδα. Από τα τελευταία αυτά μουράγια είχε στείλει μερικές βάρκες με προμήθειες, που πήγαν στην Πάργα για να πουλήσουν εκεί το εμπόρευμά τους (το φορτίο τους).

Όταν οι Σουλιώτες το έμαθαν, θέλοντας ν' αξιοποιήσουν την τελευταία αυτή πηγή ανεφοδιασμού, έστειλαν νύχτα στήν Πάργα ένα απόσπασμα από τετρακόσιους τριάντα άντρες και εκατόν εβδομήντα γυναίκες. Αφού έμειναν στην πόλη τέσσερις ημέρες αγόρασαν (εκεί) όσα περισσότερα τρόφιμα και πολεμοφόδια μπόρεσαν, με τα οποία φόρτωσαν τις γυναίκες τους και πήραν νύχτα το δρόμο για τα βουνά τους. Ένα πολυάριθμο σώμα μουσουλμάνων σφυροκόπησε την πορεία τους, ωστόσο κατάφεραν να επιστρέψουν χωρίς περιπέτειες και ν' ανεφοδιάσουν τους συντρόφους τους.

Όταν πληροφορήθηκε αυτό το γεγονός ο Αλή Πασάς είχε την ευστροφία να το στρέψει με το μέρος του. Γνωρίζοντας ότι η Πύλη ήταν ευνοϊκά διατεθειμένη προς τους Σουλιώτες, που της κατέβαλαν κανονικά το φόρο τους και έχοντας λάβει ο ίδιος επανειλημμένα διαταγή της Κωνσταντινούπολης να σταματήσει τις εχθροπραξίες εναντίον τους, εκμεταλλεύτηκε αυτό το περιστατικό για να φοβίσει το Διβάνι, κάνοντάς το να πιστέψει ότι οι Γάλλοι υποστήριζαν και ανεφοδίαζαν τους Σουλιώτες. Η Πύλη, που μέχρι τότε δε θεωρούσε τους Σουλιώτες επαναστάτες, μόλις έμαθε ότι οι Γάλλοι τους συμπαραστέκονταν, έστειλε φιρμάνι στον πασά των Ιωαννίνων να επιτεθεί με όλες του τις δυνάμεις ενάντια στο Σούλι. Παράγγειλε συνάμα στους γειτονικούς άρχοντες να ενωθούν με το στρατό του Αλή, με την απειλή να ανακηρυχτούν αντάρτες. Οι πολεμικές επιχειρήσεις ξανάρχισαν τότε με έντονο ρυθμό. Τό Σεπτέμβρη του 1803, ο Βελή Πασάς,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

που τις διεύθυνε, άρχισε επίθεση και κατέλαβε πολλά χωριά. Εκμεταλλευόμενος τις διαφωνίες που μόλις είχαν ξεσπάσει ξανά ανάμεσα στους Σουλιώτες αρχηγούς, συνέχισε την προέλασή του και απώθησε τους πολιορκημένους στα τρία χωρία Βέρα, Κιάφα και Κούγκι, που τα οχύρωσαν και όπου αποφάσισαν ν' αντισταθούν μέχρι να εξαντληθούν τα τρόφιμά τους.

Ο χειμώνας είχε έλθει και πρόσθετε τη δριμύτητά του στα δεινά της πείνας. Το πυροβολικό του πασά βομβάριδιζε ασταμάτητα τις θέσεις των πολιορκημένων· καμιά ελπίδα βοήθειας δεν υπήρχε για να ζωντανέψει το κουράγιο τους. Κανένας τρόπος γι' αυτή τη χούφτα ανθρώπων, να σπάσουν το σιδερένιο κλοιό του στρατού που τους πολιορκούσε: άλλη λύση δεν υπήρχε παρά να επιτεθούν ή να πεθάνουν από την πείνα.

Κάτω από τις απάνθρωπες αυτές συνθήκες, εξαντλημένοι τελείως από την πείνα και χωρίς πια δυνάμεις, ύστερα από τέσσερα ολόκληρα χρόνια ηρωικής αντίστασης, οι Σουλιώτες δέχτηκαν ν' αρχίσουν διαπραγματεύσεις με τον Βελή Πασά.

Από τις 12 μέχρι 25 Δεκεμβρίου του 1803, οι Σουλιώτες κατέθεσαν τα όπλα με τους εξής όρους, που ο Βελή πασάς δέχτηκε και υπόγραψε επίσημα: αφού εγκατέλειπαν το Σούλι, θα ήταν ελεύθεροι να εγκατασταθούν σε οποιοδήποτε μέρος της Αλβανίας ή να καταφύγουν στο εξωτερικό παίρνοντας μαζί τους όπλα, πουρομαχικά και την κινητή περιουσία. Ο Βελή Πασάς όφειλε να τους διαθέσει τα μέσα μεταφοράς που θα τους χρειάζονταν· οι όμηροι, που είχαν άλλοτε στείλει στον πασά των Ιωαννίνων, θα τους επιστρέφονταν· όσοι από αυτούς θα αποφάσιζαν να μείνουν στην Αλβανία, θα έπαιρναν δωρεάν γη[4].

Ο μοναχός Σαμουήλ αρνήθηκε μέχρι το τέλος να παραδοθεί στους μουσουλμάνους. Όταν ο εχθρός πάτησε το Κούγκι, μαχόμενος με μερικούς άντρες αποσύρθηκε στην πυριτιδαποθήκη του κάστρου. Περίμενε εκεί την άφιξη των Τούρκων και όταν αυτοί μπήκαν μέσα, πυροδότησε με το πιστόλι του ένα βαρέλι πυρίτιδας και ανατινάχτηκε στον αέρα μαζί με τους συντρόφους του και τους πρώτους Τούρκους που είχαν μόλις μπει.

Στις 15 Δεκεμβρίου 1803, οι Σουλιώτες δείχνοντας εμπιστοσύνη στον όρκο των εχθρών τους, εγκατέλειψαν τα βουνά τους. Δυό χιλιάδες από αυτούς κατευθύνονταν με κάθε ασφάλεια προς την Πάργα, όταν κατά την πορεία τους δέχτηκαν ξαφνικά επίθεση από το στρατό

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

του Βελή πασά, που τους κυνήγησε μέχρι την Πάργα. Ο πασάς δεν τόλμησε να μπει στην πόλη, που ήταν τότε κάτω από τη ρωσική προστασία· έτσι οι Σουλιώτες μπόρεσαν να καταφύγουν εκεί απ' όπου πολλοί από αυτούς πέρασαν στα νησιά του Ιονίου.

Άλλοι χίλιοι άτυχοι μόλις που μπόρεσαν να φτάσουν στο Ζάλογγο, που βρίσκεται σε απόσταση οκτώ ώρες πορεία στα νότια του Σουλίου. Όταν είχαν εγκατασταθεί εκεί, τα στρατεύματα του Αλή Πασά, κάτω απ' τις διαταγές του Μπεκίρ Αγά Τσογκαζόρ, όρμησαν πάνω τους εντελώς απρόσμενα το πρωί της 22ας Δεκεμβρίου 1803. Οι Σουλιώτες αμύνθηκαν με μανία μέχρι τη νύχτα. Κατά τη διάρκεια της μάχης, εξήντα Σουλιώτισσες που είχαν καταφύγει στα βράχια, από φόβο μήπως πέσουν στα χέρια των μουσουλμάνων, αποφάσισαν να πεθάνουν. Παίρνοντας τα παιδιά τους αγκαλιά, λέει ο Pouqueville, έπεσαν όλες μαζί σ' ένα γκρεμό, βγάζοντας γοερές κραυγές που κατατρόμαξαν κι αυτούς ακόμη τους μουσουλμάνους.

Όσοι από τους Σουλιώτες του Ζάλογγου είχαν γλυτώσει από τη σφαγή, προσπάθησαν να διασχίσουν τις εχθρικές γραμμές, που τους περικύκλωναν απ' όλες τις μεριές. «Έτσι στα μέσα της επόμενης νύχτας κάμποσες γυναίκες με τα βυζανιάρικα μωρά τους αγκαλιά και γέροι που έδιναν το χέρι σ' αυτούς που μπορούσαν ν' ακολουθήσουν, βγήκαν σιωπηλά από εκείνη τη θέση, ακολουθώντας τους πολεμιστές που περπατούσαν με το σπαθί στο χέρι. Αν και προχωρούσαν πάρα πολύ σιωπηλά, τους ανακάλυψαν και ύστερα από μια φοβερή μάχη μονάχα εκατόν πενήντα άτομα κατάφεραν να το σκάσουν και να κρυφτούν στα δάση, απ' όπου κατέληξαν στην Πάργα. Είδαν σ' αυτήν την φρικτή κατάσταση μάνες να πνίγουν τα παιδιά τους, για να μη αποκαλύψουν τα κλάματά τους τα ίχνη των φυγάδων[5].

Καμιά εικοσαριά σουλιώτικες οικογένειες, αποτελούμενες κυρίως από χήρες και παιδιά, είχαν αποσυρθεί στη Ρινιάσσα, χωριό που βρίσκεται σε απόσταση οκτώ ωρών πορεία βορειοδυτικά της Πρέβεζας. Με διαταγή του Αλή πασά μουσουλμανικά στρατεύματα περικύκλωσαν αυτό το χωριό για ν' απαγάγουν τους κατοίκους και να τους στείλουν στη σκλαβιά. Η χήρα του καπετάν Γιώργου Μπότζη, η Δέσπω, βλέποντας τους Τούρκους να συλλαμβάνουν όλους τους κατοίκους και να σφάζουν αυτούς που τους αντιστέκονταν, άρπαξε τότε ένα ντουφέκι και παίρνοντας μαζί της δέκα άλλες γυναίκες κλείστηκε σ' ένα πύργο και άρχισε να πυροβολεί κατά του εχθρού. Όταν αυτοί επιτέθηκαν στον πύργο, η Δέσπω κατάλαβε ότι θα την έπιαναν αιχμά-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

λωτή τους. Συγκεντρώνοντας τότε γύρω της τις συντρόφισσές της κάθησε πάνω σ' ένα κιβώτιο με μπαρούτι που βρισκόταν εκεί και έβαλε σ' αυτό φωτιά. Ο πύργος ανατινάχτηκε, θάβοντας κάτω από τα ερείπιά του τις γυναίκες που είχαν προτιμήσει το θάνατο από την ατίμωση[6].

Στο άκουσμα αυτών των γεγονότων, ένα απόσπασμα από χίλιους εκατόν πενήντα Σουλιώτες, με αρχηγό τον Κίτσο Μπότσαρη, εγκατέλειψαν εσπευσμένα το Βουλγαρέλι, που βρίσκεται είκοσι πέντε χιλιόμετρα βόρεια της Άρτας, όπου τους είχε στείλει ο Αλή πασάς. Εφοδιασμένοι με τρόφιμα, όπλα και πυρομαχικά έφτασαν στο Σέλτζο, στην περιοχή των Αγράφων, στα σύνορα Θεσσαλίας και Ηπείρου και εγκαταστάθηκαν σ' αυτή την περιοχή που ήταν το συνηθισμένο άσυλο των αρματωλών. Μόλις είχαν πλησιάσει εκεί, τα στρατεύματα του Αλή που τους καταδίωκαν τους έφτασαν και τους ανάγκασαν να παραδοθούν. Οι Σουλιώτες απάντησαν με πυροβολισμούς. Ταμπουρωμένοι μέσα σ' ένα μοναστήρι, αμύνθηκαν με το κουράγιο της απελπισίας. Η πείνα μονάχα έκαμψε την αντίστασή τους. Παραδόθηκαν ύστερα από πολιορκία δύο μηνών, στις 15 Απριλίου 1804. Στη διάρκεια μιας εξόδου, μια ομάδα πολιορκημένων είχε καταφέρει να διασχίσει τις τάξεις των μουσουλμάνων, ύστερα από μια λυσσαλέα μάχη. Πενήντα πέντε από αυτούς, μαζί με τον Κίτσο Μπότσαρη, έφτασαν στην Πάργα και στην Κέρκυρα, οι υπόλοιποι έμειναν κρυμμένοι στα βουνά της περιοχής των Αγράφων.

Όλοι οι Σουλιώτες που είχαν πιαστεί αιχμάλωτοι κατά τις τελευταίες επιχειρήσεις, μεταφέρθηκαν στα Γιάννενα. Ο Αλή έγινε έξαλλος με τις μακρόχρονες προσπάθειες που απαιτήθηκαν για την κατάκτηση της περιοχής τους και τους εκδικήθηκε άγρια. Πολλοί από αυτούς βασανίστηκαν φρικτά. Σ' ένα γράμμα στις 13 Γενάρη του έτους XII απ' την Κέρκυρα από κάποιον Romieu, γενικό επίτροπο της Γαλλικής Δημοκρατίας διαπιστευμένο στη Δημοκρατία των Επτανήσων προς το στρατηγό Brune, πρεσβευτή της Γαλλίας στην Κωνσταντινούπολη, αναφέρεται ότι περισσότεροι από διακόσιοι Σουλιώτες και Σουλιώτισσες είχαν ήδη θανατωθεί από τα χέρια του δήμιου. «Άλλοι, λέει ο Romieu, γδάρθηκαν, άλλοι σουβλίστηκαν ζωντανοί και οι πιο ευτυχείς σφάχτηκαν σαν αρνιά· ο ίδιος (ο Αλή) έβαζε ν' ανοίγουν τις κοιλιές των εγκύων και να κομματιάζουν τον καρπό των σπλάχνων τους. Το πένθος έπεσε σ' όλη την Ήπειρο».

Οι πιο τυχεροί από τους συλληφθέντες κλείστηκαν στις φυλακές

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

και στα φρούρια του πασά και οι γυναίκες τους διασκορπίστηκαν στα διάφορα τσιφλίκια του, όπου υπηρέτησαν σαν σκλάβες. Ο τρομερός νικητής προσπάθησε μάλιστα να καταδιώξει τους Σουλιώτες που είχαν καταφύγει στην Πάργα και ζήτησε τήν έκδοσή τους από την κυβέρνηση της Επτανήσου. Ο Romieu, που αφηγείται το γεγονός, έγραφε στο στρατηγό Brune ότι «αυτή η κυβέρνηση και ο κόμης Μοτσενίγος, υπουργός της Ρωσίας στην Κέρκυρα, είχαν λάβει αίτημα του Αλή πασά που τους καλούσε να του παραδώσουν τους πρόσφυγες Σουλιώτες και ότι είχαν αναγκαστεί να ενεργήσουν με τη μεγαλύτερη σθεναρότητα για να τον εμποδίσουν να μπει με τη βία στην Πάργα».

Αντί του ντόπιου πληθυσμού, στα βουνά του Σουλίου ο Αλή πασάς εγκατέστησε διακόσιες μουσουλμανικές οικογένειες. Κατασκεύασε φρούρια στο Κούγκι και στη Βέρα και μετέτρεψε την περιοχή σε ισχυρό κέντρο αντίστασης, φροντίζοντας να συνδέσει τους κυριότερους προμαχώνες με δρόμο.

Η κατάκτηση του Σουλίου, που για πρώτη φορά άρχισε το 1790, είχε στοιχίσει στον πασά των Ιωαννίνων σχεδόν δεκαπέντε χρόνια προσπάθειας και αιματηρών αγώνων, που είχαν ποικίλα αποτελέσματα και πολύ σημαντικές απώλειες σε άνδρες και χρήματα. Για να επιδοθεί σ' αυτήν την επιχείρηση με τόση μανία, είχε χρειαστεί αρχικά να πετύχει από την Πύλη ένα είδος ουδετερότητας που αργότερα είχε μεταβληθεί σε επίσημη συγκατάθεση. Εκπληρώνοντας τα σχέδιά του ο Αλή απέκτησε από αυτήν την κατάκτηση φήμη, η οποία ξεπέρασε τη δόξα που είχε κερδίσει μερικά χρόνια πριν με την κατάληψη της Πρέβεζας. Η δύναμή του μεγάλωσε κι αυτό είχε σαν αποτέλεσμα την υπέρμετρη διόγκωση της φιλοδοξίας του, που άρχισε σύντομα ν' ανησυχεί όλους εκείνους που είχαν ευνοήσει ή τουλάχιστον δεν είχαν εναντιωθεί στα σχέδιά του. Ο επίτροπος Romieu δεν είχε λαθέψει. «Βεβαιώνουν, έγραφε στον Brune, ότι με διαταγή της Πύλης αυτός ο πασάς χτύπησε το Σούλι με τόση μανία. Αν αυτό είναι αλήθεια, η Πύλη ίσως και να μετανοιώσει μια μέρα. Το Σούλι ήταν ο μόνος φραγμός για τή φιλοδοξία του Αλή, που δεν περίμενε παρά αυτή τη στιγμή που θα εξολόθρευε αυτή τη φυλή για να ανεξαρτητοποιηθεί. Μερικές απόψεις που περιήλθαν σε γνώση μου τελευταία με πείθουν ότι οι Άγγλοι δρουν υπόγεια για να τον κάνουν να επαναστατήσει: πιστεύω πως δε θα δυσκολευτούν πολύ».

Πραγματικά από τη στιγμή της κατάκτησης του Σουλίου τα σχέδια ανεξαρτησίας οριστικοποιήθηκαν στο μυαλό του Αλή πασά των

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ιωαννίνων και όλες οι πράξεις και ενέργειές του απέβλεπαν λίγο πολύ άμεσα πρός αυτό το σκοπό.

Σημειώσεις

1. Charles - Théodore Beauvais de Préau (1772-1830). Γιός του Charles-Nicolas Beauvais de Préau μέλους της εθνοσυνέλευσης· αρχιλοχίας της στρατιάς της Αιγύπτου, αιχμάλωτος των Τούρκων μέχρι το 1801, επέστρεψε στην υπηρεσία κατά τη διάρκεια του πολέμου της Ισπανίας (1809)· εγκαταλείπει το στρατό μετά τό Βατερλό· έγραψε πολλά στρατιωτικά έργα, μεταξύ άλλων το «Νίκες και κατακτήσεις των Γάλλων» (1817).

2. Αυτή η λέξη σημαίνει στα τουρκικά «χελιδόνι» και υποδηλώνει ένα μικρό ελαφρύ και γρήγορο ιστιοφόρο.

3. Απηύθυνε κάτω απ' αυτές τις συνθήκες την παρακάτω διακήρυξη στους μουσουλμάνους αρχηγούς: «Αγάδες, η οθωμανική αυτοκρατορία βρίσκεται στη δύση της, αφού περιβάλλεται από εχθρούς που είναι οι Γάλλοι και οι Ρώσσοι. Τα κιτάπια μας λένε ότι οι Αλβανοί μετά τήν καταστροφή της αυτοκρατορίας μας, θα αντισταθούν για σαράντα και περισσότερα χρόνια ενάντια των εχθρών της πίστης, αν παραμείνουμε ενωμένοι. Ας αρχίσουμε λοιπόν να ξεριζώνουμε από τον κύκλο μας την άθρησκη ράτσα των Σουλιωτών και ας περιμένουμε σθεναροί τους άπιστους. Σας λέω λοιπόν, όπως είναι γραμμένο στο βιβλίο μας, ότι ο καιρός πλησιάζει όπου αναρίθμητες δυστυχίες θα μας πλήξουν απ' όλες τις πλευρές. Έτσι αδέλφια μου, εσείς που είστε ορθόδοξοι μουσουλμάνοι, ενωθείτε μαζί μου και ορκιστείτε μου στο όνομα του Προφήτη, να καταλάβουμε το Σούλι ή να πεθάνουμε».

4. Κείμενο της παράδοσης του Σουλίου σύμφωνα με τον Pouqueville (Ταξίδια στην Ελλάδα, τόμος 5ος, σελίδες 181, 182, 183 και 184). Το αρχικό κείμενο ήταν συνταγμένο στα ελληνικά.

«Θεός – Είρήνη, και συγχώρησις»

«Ἐγώ, πασᾶς Λελβίνου, Βελῆς Ἀλῆ Βελῆ Μουχτάρ Σαλῆ, Τεπελενλῆς, εἰς τ' ὄνομα Ἀλῆ Τεπελενλῆ Γαζῆ, Ἰωάννινα Βαλεσῆ, τοπάρχου Θεσσαλίας, Λεβεντζῆ πασᾶ, μέλους τοῦ ὑψηλοῦ συμβουλίου τοῦ Λεβλετίου τοῦ βασιλέως τῶν βασιλέων καί περιδόξου Σουλτάν Σελίμ, διαμοιραστοῦ τῶν στεμμάτων τῶν Κράληδων, τῶν βασιλευόντων δι' ἀδείας των εἰς τους θρόνους του κόσμου, δίδω πρός τούς χριστιανούς τοῦ Σουλίου την παροῦσαν συνθήκην:

Ἄρθρον Ι

«Οἱ Σουλιῶται εἶναι ἐλεύθεροι ν' ἀναχωρήσουν ἀπό τόν τόπον των, μέ τ' ἅρματα ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου, τροφάς, καί ὅ,τι ἄλλο θέλουν νά πάρουν, διά νά ὑπάγουν εἴτε μέσα εἴτε ἔξω τῆς Ἀλβανίας, ἤ ὅπου ἀλλοῦ θελήσουν».

Ἄρθρον ΙΙ

«Ὑπόσχομαι νά τούς προμηθεύσω ἀνεξόδως τά ζῶα τ' ἀναγκαῖα νά μεταφέρουν τά πράγματα, ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου, ζωοτροφίας, πληγωμένους, ἀρρώστους, γέροντας, γυναῖκας, καί παιδία ἕως τόν τόπον ὅπου κατοικήσουν».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἄρθρον III

«Θέλει λάβουν τούς κατά προσταγήν τοῦ πατρός μου Βεζίρη κρατημένους Σουλιώτας ὡς ρεέμια».

Ἄρθρο IV

«Ὅσοι ἀπό τούς Σουλιώτας θελήσουν νά κατοικήσουν εἰς τήν Ἀλβανίαν, θέλει λάβουν χάρισμα ὑποστατικά καί χωρία, καί θέλει εὕρουν διά πάντα τιμήν, ἀσφάλειαν καί προστασίαν ἀπό τόν πατέρα μου καί ὅλον τό ὀτζάκι μας».

Ἄρθρο V

«Βεβαιόνω μεθ' ὅρκου ταύτην τήν συνθήκην ἱεράν καί ἀκαταπάτητον, καί ποτέ Σουλιώτης νά μήν ἐνοχληθῇ, ὑβρισθῇ ἤ ζητηθῇ κανείς ἀπό κάνένα διά τά περασμένα. Ἄν βιάσω, ἤ ἀπό τούς ἀνθρώπους μου κάνεις πατήσῃ τά συμφωνημένα, νά μήν ἤμεθα Μουσουλμάνοι μήτ' ἐγώ, μήτε οἱ περί ἐμέ αἱ γυναῖκές μας νά μᾶς χωρίσουν καί ὁρκιζόμεναι τρεῖς φοραῖς τόν μέγαν ὅρκον νά μᾶς κηρύξουν ξένους, καί τούς τοῦ γάμου δεσμούς μας διαλυμένους.

Εἰς ἔνδειξιν δέ πίστεως, ἴσον τῆς παρούσης συνθήκης θέλει δοθῇ, εἰς τούς Σουλιώτας, καί ὁ Θεός νά μέ καύσῃ μέ τήν φωτίαν τῶν ἀστραπῶν του ἄν δέν τήν φυλάξω.

Συμφωνηθέν, κυρωθέν, καί ὑπογραφέν ἀπό ἐμένα καί τούς συμπολεμήσαντας μ' ἐμένα συναδέλφους μου, ὅλους Μουσουλμανους Σουνίτας.

Σοῦλι 12 δεκεμβρίου 1803.

Βελῆ πασᾶς Ἀλῆ Ζαδές

Ἐλμάς πεης, Ἰσμαήλ πεης, Κονιτζιώτης, Μουαμέτ Μουχουρτάρης, Ἰσμαήλ Πασόπεης, Χασάν Δερβίσης, Ἄγος Μουχουρτάρης, Ἄβδεν Ζαρχάν, Ὁμέρ Δερβίης, Μίτζο Πόνος, Χατζῆ Πέτος, Δατίφ Χότζας, Χοῦζα Τόσκας, Ἀπάζ Τεπελενλῆς.

5. Pouqueville, ο.π. τόμ. 5, σσ. 185 και 186.

6. Αυτό το γεγονός έγινε στις 12 Ιανουαρίου 1804.

GABRIEL RÉMÉRAND

Μετάφραση: ΑΓΛΑΪΑ ΣΙΟΥΤΗ-ΧΟΥΛΙΑΡΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΔΕΜΟΥ

ΤΑ ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ ΤΩΝ ΔΡΥΜΑΔΩΝ ΤΟΥ ΠΩΓΩΝΙΟΥ

Ἕνας τομέας μελέτης τοῦ τόπου μας πού συνδέεται ἄμεσα μέ τήν τοπική ἱστορία κάθε περιοχῆς εἶναι καί τά τοπωνύμια. Ἀποτελεῖ δέ ἄμεσο συμπλήρωμα τῆς λαογραφικῆς μελέτης ἑνός συγκεκριμένου τόπου καί ἑνός λαοῦ. Εἶναι ἕνας τομέας στόν ὁποῖο δέν δόθηκε ἡ δέουσα σημασία. Ἴσως γιατί δέν ἔχει ἐκτιμηθεῖ ὅσο πρέπει ἡ σημασία μιᾶς τέτοιας μελέτης.

Πίσω ἀπό τά τοπωνύμια κρύβονται πολλές φορές ἱστορικά γεγονότα ἤ συνδέονται μέ κάποια πρόσωπα πού ἔπαιξαν κάποιο ρόλο στήν περιοχή. Πολλές φορές συνδέονται μέ κάποια παράδοση τοῦ τόπου. Ἀκόμη διασώζουν κάποια ἐπώνυμα τοῦ χωριοῦ, τά ὁποῖα μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου ἐξέλιπαν ἀπό τό συγκεκριμένο χωριό ἤ περιοχή.

Γιά ὅλους αὐτούς τούς λόγους ἐπιβάλλεται ἡ καταγραφή καί ἡ ἑρμηνεία τῶν τοπωνυμίων, ὅσων τοπωνυμίων εἶναι δυνατή κάποια ἱστορική ἤ ἄλλη ἑρμηνεία καί ἐξήγηση.

Κυρίως ὅμως δέν πρέπει νά ξεχνοῦμε ὅτι σήμερα τά περισσότερα ἀκριτικά χωριά μας μοιάζουν μέ νεκρές πολιτεῖες. Οἱ λίγοι κάτοικοι πού ἔμειναν ἐκεῖ, γέροι κυρίως, μοιάζουν μέ ἀσκητές πού δέθηκαν μέ τόν τόπο αὐτό καί δέν ἐννοοῦν νά τόν ἐγκαταλείψουν μέ κανένα ἀντάλλαγμα. Εἶναι φυσικό, ὅταν σέ λίγα χρόνια πεθάνουν καί αὐτοί, θά μείνουν ἐντελῶς ἔρημα τά χωριά αὐτά.

Οἱ νέοι ἴσως συνεχίσουν νά ἐπισκέπτονται τά πάτρια ἐδάφη διάφορες ἐποχές τοῦ ἔτους καί ἰδίως τό καλοκαίρι. Ἴσως τούς ὑποχρεώσει καί τό νέφος τῶν μεγαλουπόλεων. Ὅμως θά κυκλοφοροῦν σέ ἄγνωστα ἐδάφη, ἐφόσον θά ἀγνοοῦν τά τοπωνύμια πού ἀποτελοῦσαν ἀναπόσπαστο τμῆμα τῆς ζωῆς τῶν προγόνων τους πού ἔζησαν σ' αὐτά τά μέρη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Γι' αὐτό πρέπει νά καταγραφοῦν τά τοπωνύμια κάθε χωριοῦ μέ τό ἱστορικό τους τό καθένα, ἄν ὑπάρχει. Τό καλύτερο θά εἶναι νά συνοδεύονται καί ἀπό ἕνα σχεδιάγραμμα (καί τό τελειότερο ἀπό ἀνάγλυφο χάρτη) γιά κάθε χωριό ἐπάνω στό ὁποῖο νά εἶναι σημειωμένα τά τοπωνύμια. Θά εἶναι ἡ καλύτερη συμβολή στήν ἀνάμνηση τῆς ζωῆς τῶν χωριῶν πού σβήνουν.

•

Οἱ Δρυμάδες βρίσκονται στή Βορειοδυτική πλευρά τοῦ Πωγωνίου, στούς πρόποδες τῆς Νεμέρτσικας καί σέ ἀπόσταση 500 μέτρων ἀπό τά ἑλληνοαλβανικά σύνορα. Ὑψόμετρο 1050 μέτρα. Δυτικά συνορεύουν μέ τήν Ἀλβανία, ἡ ὁποία ἔχει συμπεριλάβει στά ἐδάφη της καί τά καλύτερα καί ἀποδοτικότερα χωράφια τοῦ χωριοῦ, καθώς καί ἄριστους βοσκοτόπους. Ἀπό βορρᾶ ὑψώνεται προστατευτικά ἡ Νεμέρτσικα μέ ὑψόμετρο 2486 μέτρα. Ἀνατολικά συνορεύει μέ τόν Κακόλακκο καί Νότια μέ τό Σταυροσκιάδι.

Δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τό ὄνομα Δρυμάδες ἔχει σχέση μέ τή λέξη Δρυμός= τόπος μέ πυκνά δένδρα (σύνδενδρος τόπος). Κυριολεκτικά= πυκνό δάσος. Ὑπάρχει καί ὁ τύπος «δρυμών».

Φυσικά ὁ χῶρος γύρω ἀπό τό χωριό δέν παρουσιάζει τέτοια εἰκόνα. Ἀπέναντι ὅμως στοῦ Τσιορατά καί μέχρι ἐπάνω στή Δαμασκηνιά, ὅπως λέγονται αὐτές οἱ τοποθεσίες, ἔχομε πυκνό δάσος θαμνώδες ὡς ἐπί τό πλεῖστον, ἀποτελούμενον ἀπό γράβους. Στό βιβλίο μου «Οἱ ΔΡΥΜΑΔΕΣ ΤΟΥ ΠΩΓΩΝΙΟΥ» γράφω διεξοδικά, μέ ἐπιχειρήματα, ὅτι οἱ Δρυμάδες τοῦ Πωγωνίου χτίστηκαν ἀπό μετανάστες τοῦ χωριοῦ Δρυμάδες τῆς Χειμάρρας. Στον ἴδιο χῶρο ἦρθαν καί συγκατοίκησαν καί οἱ κάτοικοι τοῦ συνοικισμοῦ Βασιλᾶτες πού σήμερα περιλαμβάνεται στό Ἀλβανικό κράτος.

Τά τοπωνύμια τά χώρισα σέ τέσσερεις κατηγορίες: 1) Ἐκεῖνα πού συνδέονται μέ ἱστορικά γεγονότα, μέ παραδόσεις τοῦ τόπου, μέ ἐξωκκλήσια καί εἰκονίσματα.

2) Ἐκεῖνα πού διασώζουν ἐπώνυμα πού ἐξέλιπαν (Κυριώνυμα).

3) Ἐκεῖνα πού ὀφείλονται στήν ἰδιομορφία τοῦ ἐδάφους ἤ σέ φυτά καί δέντρα, πού ἀποτελοῦν τό διακριτικό γνώρισμα τοῦ τοπωνυμίου (φυτώνυμο) καί

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

4) Ἐκεῖνα γιά τά ὁποῖα δέν ὑπάρχει ἐξήγηση γιά τήν προέλευσή τους.

1. Τοπωνύμια πού συνδέονται μέ ἱστορικά γεγονότα, μέ παραδόσεις τοῦ τόπου, μέ ἐξωκκλήσια καί εἰκονίσματα

Δύο τοποθεσίες τοῦ χωριοῦ ὀφείλουν τήν ὀνομασία τους σέ ἱστορικά γεγονότα, ὅπως μᾶς λέει ἡ παράδοση τοῦ χωριοῦ. Πρόκειται γιά τίς τοποθεσίες *«Ἀφορεσμένη»* καί *«στοῦ Παπακυριάκη τό λάκκο»* ἤ *«στοῦ Παπακυριάκη τό μνῆμα»*. Συγκεκριμένες πληροφορίες γι' αὐτό τό θέμα δέν ἔχομε. Ὅμως, ἄν συνδυάσομε, ὅσα ἀναφέρει ἡ προφορική παράδοση, μέ τίς πληροφορίες πού ἀφοροῦν ὅλη τήν περιοχή μποροῦμε νά καταλήξομε σέ συμπεράσματα πού δέν ἀπέχουν πολύ ἀπό τήν πραγματικότητα.

Ὁ Ἀλῆ Πασᾶς, προτοῦ νά σταθεροποιηθεῖ στήν περιοχή, τότε πού ἀγωνίζονταν νά πάρει τό πασαλίκι τῆς Ἠπείρου, ζητοῦσε ἀπό τούς πρόκριτους τῶν χωριῶν νά τοῦ παραχωρήσουν «ἐγγράφως καί ἐνυπογράφως» τά κτήματά τους. Νά ἀναγνωρίζεται ὡς κύριος, σάν ἰδιοκτήτης αὐτός καί οἱ πραγματικοί ἰδιοκτῆτες νά καλλιεργοῦν αὐτά σάν ἐνοικιαστές. Τά ἔγγραφα αὐτά τά ἤθελε ὁ Ἀλῆς γιά νά τά παρουσιάσει στό Σουλτάνο καί νά τοῦ πεῖ ὅτι ὁ λαός τόν ἀναγνωρίζει γιά κυρίαρχο. Στό θέμα αὐτό ἀντέδρασαν πολλοί κοινοτικοί ἄρχοντες καί ἱερεῖς. Γι' αὐτό ἀναγκάστηκε νά χρησιμοποιήσει βία. Σέ πολλές περιπτώσεις ἐθανάτωσε ἱερεῖς καί προκρίτους γιά νά τρομοκρατήσει τούς ἄλλους.

Τότε, ὅπως φαίνεται, οἱ τρεῖς παπάδες πού εἶχε τότε τό χωριό δέν ἤθελαν μέ κανέναν τρόπο νά πουλήσουν τούς χωριανούς τους σ' ἕνα τουρκαλβανό πού δέν ἀντιπροσώπευε τήν τουρκική ἀρχή καί ἡ μοῖρα τους χειροτέρευε πάρα πολύ. Ἦταν ἡ στιγμή πού ἔπρεπε νά ἀποδείξουν ὅτι εἶναι ἄξιοι τῆς ἀποστολῆς τους. Τά φρικτά βασανιστήρια, στά ὁποῖα τούς ὑπέβαλε ὁ Ἀλῆς, δέν στάθηκαν ἱκανά νά τούς ἀλλάξουν τά μυαλά. Γι' αὐτό καί διέταξε νά τούς θανατώσουν. Τούς δύο, πού δέν γνωρίζομε τά ὀνόματά τους, τούς κρέμασαν στή θέση *«Ἀφορεσμένη»*. Γι' αὐτό τό λόγο πῆρε τό ὄνομα αὐτό. Δηλαδή καταραμένος, ἀφορεσμένος τόπος, γιατί κρεμάστηκαν ἐκεῖ οἱ παπάδες. Τόν τρίτο, τόν παπά Κυριάκη, τόν κρέμασαν ἐκεῖ πού σήμερα λέγεται *«στοῦ παπᾶ Κυριάκη τό λάκκο»* ἤ *«στοῦ παπᾶ Κυριάκη τό μνῆμα»*, κάτω ἀπό τό ἐξωκκλήσι Ἁϊλιᾶς.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἔτσι οἱ τρεῖς αὐτοί λειτουργοί τοῦ Ὑψίστου θυσιάστηκαν γιά τό ποίμνιό τους σάν πραγματικοί πνευματικοί ποιμένες. Ἦταν καί αὐτοί ἀπό τούς λίγους εὐσυνείδητους πιστούς στό χρέος τους ἱερεῖς, πού θυσιάζουν τή ζωή τους γιά τό ποίμνιό τους. *«Ὁ ποιμήν ὁ καλός τήν ψυχήν αὐτοῦ τίθησιν ὑπέρ τῶν προβάτων»*.

Ἄς εἶναι αἰωνία ἡ μνήμη τῶν ἀφανῶν ἐκείνων ἡρώων καί μαρτύρων τῆς πίστεως καί τῆς πατρίδος.

Βασιλᾶτες: Ἡ τοποθεσία αὐτή βρίσκεται δυτικά τοῦ χωριοῦ μέσα στό Ἀλβανικό ἔδαφος. Ἐκεῖ ὑπῆρχε συνοικισμός μέ τό ὄνομα αὐτό. Μετά τήν ἐγκατάσταση τῶν πρώτων οἰκιστῶν ἀπό τό χωριό Δρυμάδες τῆς Χειμάρρας, στή σημερινή θέση τοῦ χωριοῦ Δρυμάδες τοῦ Πωγωνίου, ἦρθαν καί συγκατοίκησαν καί οἱ κάτοικοι τοῦ συνοικισμοῦ Βασιλᾶτες γιατί τό ἔδαφος ἐκεῖ ἦταν ἐλῶδες καί ἡ ἐλονοσία τούς ἐστελνε γρήγορα στόν τάφο. Οἱ δύο αὐτές ὁμάδες ἀπετέλεσαν τούς πρώτους κατοίκους τοῦ νέου χωριοῦ Δρυμάδες.

Ἡ κατάληξη *-ᾶτες*, δηλώνει καταγωγή. Ἔτσι ἔχομε: *Βασιλᾶτες* = οἱ καταγόμενοι ἀπό τόν πρῶτο οἰκιστή Βασίλη. *Γιωργουτσᾶτες* = οἱ καταγόμενοι ἀπό τόν Γιωργοῦτσον. *Πλεσᾶτες* = οἱ καταγόμενοι ἀπό τόν Πλέσαν καί ἕνα πλῆθος ἄλλων τοπωνυμίων στή Β. Ἤπειρο λήγουν σέ *-ᾶτες* πού δηλώνουν τόν πρόγονο οἰκιστή: *Μπουλιαρᾶτες*, *Ζερβᾶτες*, *Προγονᾶτες* κλ.π.

Στό *Γυναικόκαστρο:* Λόφος καί κοιλάδα μέ χωράφια. Μιά παράδοση πού ἄκουσα πρίν ἀπό χρόνια, ἀπό ἡλικιωμένους κατοίκους τοῦ χωριοῦ, λέει: «Κάποτε, ὅταν οἱ ἄντρες τῆς περιοχῆς βρίσκονταν σέ πόλεμο, οἱ γυναῖκες τῆς περιοχῆς αἰσθάνονταν ἀνασφάλεια ἀπό τούς Λιάμπηδες καί τούς Γκέγκιδες, οἱ ὁποῖοι σέ ἀνάλογες περιπτώσεις ἔτρεχαν γιά τό γνωστό «πλιάτσικο», τή λαφυραγωγία. Παράλληλα ἀκολουθοῦσαν βιασμοί καί φόνοι μικρῶν παιδιῶν καί ἀνυπεράσπιστων ἡλικιωμένων.

Γι' αὐτό οἱ γυναῖκες συγκεντρώθηκαν στό σημεῖο ἐκεῖνο καί ἀποφάσισαν νά χτίσουν πρόχειρα ἕνα κάστρο καί νά ἀμυνθοῦν ἀπό ἐκεῖ. Ἔτσι καί ἔγινε. Ἀπό ἐκεῖ μέ αὐταπάρνηση ἀντιμετώπισαν τίς ἐπιθέσεις τῶν βανδάλων λησταρβανιτῶν, οἱ ὁποῖοι ὑποχώρησαν μέ μεγάλες ἀπώλειες. Ἀπό τότε ὁ τόπος αὐτός λέγεται *Γυναικόκαστρο*. Στήν κορυφή τοῦ λόφου διακρίνονται ὑπολείμματα τείχους».

Στόν *Πυργάκη* (προφέρεται *Στό Μπεργάκη*): Κωνοειδής λοφίσκος ἀπέναντι ἀπό τό φυλάκιο καί κοντά στό παρατηρητήριο. Ἡ ὀνομασία αὐτή δόθηκε ἀπό τή στρατιωτική ὑπηρεσία. Ἴχνη πύργου δέν ὑπάρχουν καθόλου ἐκεῖ.

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Στόν Ἁϊθανάση: Περιοχή μέ χωράφια πάνω ἀπό τό χωριό πού πῆρε τό ὄνομα ἀπό τή δεύτερη Ἐκκλησία τοῦ χωριοῦ Ἅγιος Ἀθανάσιος. Στή Δυτική πλευρά τοῦ Ναοῦ βρίσκεται τό νεκροταφεῖο πού χτίστηκε τό 1926.

Στόν Ἁϊλιά: Ἀνατολικά τοῦ χωριοῦ καί κοντά στούς πρόποδες τῆς Νεμέρτσικας, σέ ἀπόσταση ἑνός χιλιομέτρου, βρίσκεται τό ἐξωκκλήσι Προφήτης Ἠλίας. Ἡ γύρω περιοχή μαζί μέ τά χωράφια ὀνομάζεται στόν *Ἁϊλιά.*

Στόν Ἁϊνικόλα: Δυτικά τοῦ χωριοῦ καί σέ ἀπόσταση ἑνός χιλιομέτρου βρίσκεται τό ἐξωκκλήσι Ἅγιος Νικόλαος. Στούς δύο γειτονικούς λόφους εὑρίσκονται πολλά ἀμπέλια τοῦ χωριοῦ. Ὅλη ἡ περιοχή ὀνομάζεται στόν *Ἁϊνικόλα.*

Στήν Ἁγία Τριάδα: (προφ. *Στήν Ἀντριγιάδα*): Πάνω ἀπό τό χωριό καί ἀνάμεσα σέ ψηλές βελανιδιές βρίσκεται τό ἐξωκκλήσι Ἁγία Τριάδα. Ὅλη ἡ περιοχή μαζί μέ τά χωράφια ὀνομάζεται *Ἁγία Τριάδα.*

Στόν Ἁϊσπυρίδωνα: Χωράφια καί κῆποι πού πῆραν τό ὄνομα ἀπό τό εἰκόνισμα τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνα, πού βρίσκεται ἀνάμεσα σ' αὐτά.

Στήν Παναγιά: Νότια τοῦ χωριοῦ καί σέ ἀπόσταση δύο χιλιομέτρων βρίσκεται τό ἐξωκκλήσι τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου γνωστό ὡς Παναγιά. Περιβάλλεται ἀπό πανύψηλες καί αἰωνόβιες βελανιδιές. Οἱ γύρω δασωμένοι λόφοι καί τά χωράφια σέ ἀρκετή ἔκταση λέγονται *Στήν Παναγιά.*

2. Τοπωνύμια πού διασώζουν ἐπώνυμα τοῦ χωριοῦ πού ἐξέλιπαν (κυριώνυμα)

Ἀρκετά ἐπώνυμα τῶν πρώτων κατοίκων τοῦ χωριοῦ σώζονται στά τοπωνύμια. Οἱ πρῶτοι κάτοικοι πού ἐγκαταστάθηκαν στήν περιοχή κατέλαβαν καί ἔκαμαν κατοχή τους καθένας μιά μικρή ἤ μεγαλύτερη περιοχή. Ἀπό τή συχνή χρήση τοῦ ὀνόματος π.χ. πᾶμε στά χωράφια τοῦ Ζερβοῦ, ἤμουν στοῦ Ζερβοῦ κλ.π. τελικά ἔμεινε τό τοπωνύμιο *στοῦ Ζερβοῦ* κ.ο.κ. Ἔτσι ἀρκετά τοπωνύμια σήμερα εἶναι παλαιά ἐπώνυμα (= κυριώνυμα), πού διατηροῦν τήν ἀνάμνηση οἰκογενειῶν πού δέν ὑπάρχουν σήμερα.

Στοῦ Ἀλέξη τό λάκκο (Ἀλέξης), *στοῦ Βάκα* (Βάκας). *Στοῦ Γιωργονίκα τή λακιά* (ἐδῶ μπορεῖ νά εἶναι τό ἐπώνυμο Γιωργονίκας ἤ μαζί

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Γεώργιος Νίκας), *στοῦ Ζερβοῦ* (Ζερβός), *στοῦ Κακαρούκα* (Κακαρούκας), *στοῦ Κόϊκου* (Κόϊκος), *στοῦ Καρατζιᾶ* (Καραντζιᾶς), *στοῦ Κατσιαμπᾶ* (Κατσιαμπᾶς) *στοῦ Κόλια* (Κόλιας), *στοῦ Κοσσυφοῦ* (Κοσσυφός ἢ Κοσσύφης), *στά Μαράτικα* (Μάρης), *στοῦ Ματσάγγα* (Ματσάγγας), *στοῦ Μακρυγιάννη* (Βρύση τοῦ χωριοῦ πού τήν ἔχτισε κάποιος Μακρυγιάννης), *στοῦ Μπάλλιου* (Μπάλλιος), *στοῦ Μπέγκα* (Μπέγκας), στοῦ *Μπραΐμη* (Μπραΐμης), *στοῦ Μπογντάνου* (Μπογδάνος), *στοῦ Νεζιάτικα* (Νέζας), στοῦ *Ντουρντουμάνη* (Ντουρντουμάνης), *στοῦ Παπαγιάννη* (Παπαγιάννης), *στοῦ Σαούλη* ἢ στό Σαούλι (Σαούλης), *στῆς Σέρενας τό λάκκο* (Σέρενας) *στοῦ Σιώμου τό Ἀνήλιο* (Σιῶμος), *στοῦ Σταμπουλῆ* (Σταμπουλῆς), *στοῦ Τζιουρῆ* ἢ στό *Τζιουρί* (Τζιουρῆς), *στοῦ Τσιακόπλη* (Τσακόπλης), *στοῦ Τσιρώνη* (Τσιρώνης), *στοῦ Τσιόρου* (Τσιόρος), *στοῦ Τσιορατᾶ* (Τσιορατᾶς), *στοῦ Τζουφετῆ* (Τζουφετῆς).

3. Τοπωνύμια πού ὀφείλονται στήν ἰδιομορφία τοῦ ἐδάφους ἢ σέ φυτά καί δέντρα πού ἀποτελοῦν τό διακριτικό γνώρισμα τοῦ τοπωνυμίου

Στά Ἀγριόλευκα. Προφ. Στ' *ἀγριγιόλευκα*: Λοφίσκος πού πῆρε τό ὄνομα ἀπό ἄγριες λεύκες πού καλύπτουν τό λοφίσκο. Παρατηροῦμε τό οὐδέτερο γένος (ἀντί στίς ἀγριόλευκες).

Στ' Ἀλωνάκι: Χωράφια πού βρίσκονται ἐπάνω σέ ἕνα λόφο καί ὁ λόφος ὁλόκληρος ὀνομάζεται ἔτσι λόγω τῆς διαπλάσεως τοῦ λόφου στό σύνολό του σέ σχῆμα ἁλωνιοῦ.

Στήν Ἀλατισιά: Τοποθεσία πού διαρρέεται ἀπό ρυάκι πού τρέχει νερό καί ὅλο τό καλοκαίρι. Γύρω ἀπό τήν τοποθεσία αὐτή οἱ τσελιγκάδες τοποθέτησαν πλάκες πέτρινες. Στίς πλάκες αὐτές ρίχνουν ἁλάτι καί ἀφήνουν τά γιδοπρόβατα νά τό φᾶνε. Ἀμέσως μετά τρέχουν στό νερό καί πίνουν. Αὐτό εἶναι ἀπαραίτητο νά γίνεται κάθε ἑβδομάδα ἢ ἔστω στίς 10 ἡμέρες.

Στίς Ἀλουπότρυπες: Ἀπό τίς φωλιές τῶν ἀλεπούδων πού ὑπάρχουν ἐκεῖ, ὀνομάστηκαν τά χωράφια καί ὁ γύρω ἀκαλλιέργητος χῶρος.

Στ' Ἀμπέλια: περιοχή χωραφιῶν. Ὀνομάζεται ἔτσι, γιατί κάποτε στή θέση αὐτή ἦταν ἀμπέλια. Τώρα δέν ὑπάρχουν ἀμπέλια ἐκεῖ.

Στό Ἀπαντημένο: Ἔτσι ὀνομάζονται δύο πλαγιές (*πλάγια* ὅπως λέγονται στό χωριό), διότι ἀπαγορεύεται ἡ βοσκή καί ἡ ξύλευση

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

στήν τοποθεσία αὐτή τῆς Νεμέρτσικας. Καί ὁ λόγος εἶναι γιά νά συγκρατεῖται ὁ τόπος ἀπό τά δέντρα καί βλάστηση καί νά μή γίνονται κατολισθήσεις, γιατί οἱ πλαγιές αὐτές βρίσκονται ἀκριβῶς ἐπάνω ἀπό τό χωριό. (Τό ἀπαντῶ ἐδῶ μέ τή σημασία τοῦ μεριμνῶ, ἐπιβλέπω, προσέχω κάτι).

Στό Βαθύλακκο: Κοιλάδα μέ ἀρκετό βάθος.

Στή Βουρβαλιά: Χωράφια καί ὁ γύρω χῶρος πού πῆραν τό ὄνομα ἀπό τίς πολλές βουρβαλιές πού φυτρώνουν ἐκεῖ (φυτώνυμο).

Στά Βοῦρλα: Λάκκος καί τά γύρω χωράφια σέ ἀρκετή ἔκταση πού ὀνομάστηκαν ἔτσι ἀπό τά πολλά βοῦρλα πού εἶναι ἐκεῖ (φυτώνυμο).

Στή Βραχουλιά: Ἡ περιοχή ὀνομάστηκε ἔτσι ἀπό τά πολλά βράχουλα (=φτέρες) πού φυτρώνουν ἐκεῖ. Οἱ ἄγριες φτέρες ἐδῶ ὀνομάζονται βράχουλα. Ὅταν τά σπίτια σκεπάζονταν μέ μαῦρες πλάκες, πρίν τοποθετηθοῦν οἱ πλάκες ἐπάνω στά πέταβρα (σανιδωτά ξύλα), τοποθετοῦσαν βράχουλα γιά νά μή μπορεῖ νά περάσει τό χιόνι ἀπό τίς χαραμάδες τῶν πλακῶν. Οἱ ἀνεμοστρόβιλοι τήν ὥρα πού πέφτει τό χιόνι εἶναι συχνοί ἐδῶ ἐπάνω. Καί εἶναι τόσο δυνατοί ὥστε τό χιόνι περνάει καί ἀπό μιά βελονότρυπα.

Στό Βρωμοπήγαδο: Στήν τοποθεσία αὐτή πηγάζει νερό καί ὁ γύρω στήν πηγή χῶρος εἶναι λασπώδης. Καθώς πηγαίνουν τά ζῶα νά πιοῦν νερό ζυμώνουν μέ τά πόδια τους τή λάσπη μαζί μέ τά οὔρα καί τήν κοπριά πού ἀφήνουν καί ὅλα αὐτά ἀναδίδουν μία ἄσχημη μυρουδιά. Γι' αὐτό λέγεται βρωμοπήγαδο.

Στή Γερακοφωλιά: Στήν περιοχή ὑπάρχουν πολλές φωλιές γερακιῶν.

Στή Γούβα: Χωράφια πού βρίσκονται σέ βαθούλωμα ἐδάφους.

Στή Δαμασκηνιά: Ἀπό μιά θεώρατη αἰωνόβια δαμασκηνιά πού πρίν ἀπό λίγα χρόνια ξεράθηκε.

Στό Ζωναράτο: Μιά πλαγιά κοντά στά ἑλληνοαλβανικά σύνορα, ἀπέναντι ἀπό τό χωριό, πού πῆρε τό ὄνομα ἀπό τή διαμόρφωση τοῦ ἐδάφους. Τά πετρώματα εἶναι τοποθετημένα σέ εὐθεῖες γραμμές ἡ μία ἐπάνω στήν ἄλλη σάν ζῶνες.

Στό Καγκέλι: Ἕνας ἑλικοειδής δρόμος (καγκέλι), πού ὁδηγεῖ στά χωράφια καί συνεχίζει σέ ὅλη τήν ἀντίστοιχη πλαγιά τῆς Νεμέρτσικας, ἔδωσε τό ὄνομα στήν πλαγιά πού ὀνομάζεται *στό πλάϊ στό καγκέλι* καί στά χωράφια *στό καγκέλι*.

Στά Καναβοτόπια: Οἱ παλαιότεροι στήν περιοχή αὐτή καλλιερ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

γοῦσαν κανάβη καί ἀπό τότε ἔμεινε ἡ ὀνομασία.

Στό Καστρί: Ὕψωμα πού ἡ μορφολογία τοῦ ἐδάφους ἀπό μακρυά δίνει τήν ἐντύπωση ὅτι εἶναι μικρό κάστρο. Ὑπάρχει καί ἡ παράδοση ὅτι κάποτε ἐκεῖ ὑπῆρχε μικρό κάστρο.

Στήν Καψάλω. Ἔτσι ὀνομάζονται μερικοί κῆποι. Ἡ ὀνομασία μᾶλλον θά προῆλθε ἀπό κάποιον καψαλισμένο κορμό δένδρου πού θά ὑπῆρχε ἐκεῖ γιά κάποιο διάστημα.

Στήν Κερασιά: Ὄνομα τοποθεσίας, ὅπου τώρα δέν ὑπάρχει κερασιά.

Στό Κλῆμα: Δρυμαδιώτικη τοποθεσία ἐντός τοῦ Ἀλβανικοῦ ἐδάφους. Λόφος, χωράφια καί στάλος ἐπάνω στό λόφο. Κλῆμα τώρα δέν ὑπάρχει ἐκεῖ.

Στήν Κόκκινη Μηλιά: Περιοχή χωραφιῶν πού πῆρε τό ὄνομα ἀπό μιά κόκκινη μηλιά πού ὑπάρχει καί τώρα ἐκεῖ.

Στό Κουφονέρι: Πηγή σέ Δρυμαδιώτικη τοποθεσία ἐντός τοῦ Ἀλβανικοῦ ἐδάφους. Λέγεται ἔτσι γιατί τό νερό πού πηγάζει ἐκεῖ δέν κάνει καθόλου θόρυβο. Κυλάει στά κουφά, χωρίς νά ἀκούγεται καθόλου.

Στή Λακκοπούλα: Μικρή κοιλάδα, ὅπου καλλιεργοῦνται καί μερικά χωράφια πού ἔχουν τό ἴδιο ὄνομα.

Στά Λαφομούρσια: Τόπος μέ βαθουλώματα, ὅπου συλλέγεται νερό καί πίνουν τά ἐλάφια. (Μούρσα (ἡ) = κοίλωμα μέ νερό).

Στή Λιθαρόστρουγκα: Λόφος καί χωράφια. Μιά πέτρινη (λίθινη) στρούγκα πού εἶναι ἐκεῖ ἔδωσε ἀφορμή νά δημιουργηθεῖ τό τοπωνύμιο, σέ ἀντιδιαστολή πρός ἄλλες στρούγκες, φτειαγμένες πρόχειρα ἀπό ξύλα, βάτους καί παλιούργια.

Στά Λισβάρια: Σειρά λόφων πού πῆραν τό ὄνομα ἀπό τήν ποιότητα τοῦ χώματος (λίσβας).

Στά Μαντάνια: Δρυμαδιώτικη τοποθεσία ἐντός τοῦ Ἀλβανικοῦ ἐδάφους πού πῆρε τό ὄνομα ἀπό τά Μαντάνια, πού ὑπῆρχαν κάποτε ἐκεῖ, ὅταν ὑπῆρχε καί νερόμυλος δίπλα στό συνοικισμό Βασιλᾶτες.

Στό Μεγαδέντρο: Συστάδα δέντρων, κάτω ἀπό τά ὁποῖα ὑπάρχει εἰκόνισμα. Τό τοπωνύμιο διατηρεῖ τήν ἀνάμνηση ἑνός μεγάλου δέντρου, πού πιθανόν νά ὑπῆρχε πρίν ἀπό τή σημερινή συστάδα τῶν δέντρων (Βελανιδιῶν).

Στό Μεγαλάκκο: Λακκιά μέ μεγάλο μῆκος καί ἀρκετό πλάτος. Τό ἴδιο ὄνομα ἔχουν καί τά χωράφια πού ὑπάρχουν στή Λακκιά αὐτή.

Στό Μέγα Προσήλιο: Μεγάλη πλαγιά πού τή φωτίζει ὁ ἥλιος

ἀπό τήν Ἀνατολή (ὅταν φωτίζεται ἀπό τή Δύση λέγεται Ἀνήλιο).

Στά Μερόδρυγια: Βοσκότοπος καί χωράφια πού πῆραν τό ὄνομα ἀπό τά μερόδρυα (= εἶδος βελανιδιᾶς) πού ὑπῆρχαν κάποτε ἐκεῖ. Τώρα δέν ὑπάρχουν μερόδρυα ἐκεῖ.

Στά Μελόνειθρα (ἤ Μελάνειθρα)= Μελανά ρεῖθρα: Στήν τοποθεσία αὐτή (τώρα ἐντός τοῦ Ἀλβανικοῦ ἐδάφους) ὑπάρχουν ρυάκια (ρεῖθρα) πού φαίνονται μελανά (μαῦρα), γιατί τό ἔδαφος ἀποτελεῖται ἀπό μαυρόχωμα, σέ ἀντίθεση μέ τίς ἄσπρες πέτρες πού ὑπάρχουν στήν ἐπιφάνεια. Ἔχομε καί ἐδῶ κάτι ἀνάλογο μέ τήν γνωστή Ἀραπίτσα ἤ Μαυρονέρι τῆς Νάουσας, τό γνωστό ποτάμι πού ἐπανελήφθη ὁ χορός τοῦ Ζαλόγγου τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1822. Ἡ Ἀραπίτσα ἤ Μαυρονέρι πῆρε τό ὄνομα ἀπό τό μαυρόχωμα πού ὑπάρχει στήν κοίτη τοῦ ποταμοῦ.

Στήν Παλιοκαλύβα: Λοφίσκος, ἐπάνω στόν ὁποῖον, ὅπως μαρτυρεῖ τό τοπωνύμιο, ὑπῆρχε κάποτε κάποια καλύβα.

Στά Παλιάμπελα: Χωράφια κάτω ἀπό τό χωριό. Πῆραν τό ὄνομα ἀπό τά ἀμπέλια πού ὑπῆρχαν κάποτε ἐκεῖ. Τώρα δέν ὑπάρχουν ἐκεῖ ἀμπέλια.

Στόν Πλάτονα ἀντί *Στόν Πλάτανο:* Χωράφια πού πῆραν τό ὄνομα ἀπό ἕνα μεγάλο πλάτανο πού ὑπῆρχε παλιά ἐκεῖ. Τώρα δέν ὑπάρχει.

Στό Πορί: Λόφος, χωράφια καί κῆποι, πού πῆραν τό ὄνομα ἀπό τούς πορώδεις βράχους πού ὑπάρχουν ἐκεῖ. Στή ρίζα τῶν βράχων πηγάζει κρύο καί ἐλαφρύ νερό.

Στό Ποτάμι: Χωράφια καί κῆποι, πού πῆραν τό ὄνομα ἀπό τό Χείμαρρο πού κυλάει ἀνάμεσά τους. Εἶναι παραπόταμος τοῦ ποταμοῦ Σούχα μέ τόν ὁποῖον ἑνώνεται ἐντός τοῦ Ἀλβανικοῦ ἐδάφους καί καταλήγουν στό Δρίνο ποταμό.

Στά Προσήλια: Προσηλιακή πλαγιά καί χωράφια.

Στή Ραχηρίγανη: Λόφος πού πῆρε τό ὄνομα ἀπό τήν ἄφθονη ρίγανη πού φυτρώνει ἐκεῖ (φυτώνυμο).

Στό Σκάπετο: Λόφος, στό τέρμα μιᾶς ἔκτασης χωραφιῶν. Στά ἀρχαῖα ἑλληνικά ὑπάρχει ἡ λέξη κάπετος= λόφος, λάκκος, τάφρος, καί ἡ ὁποία χρησιμοποιεῖται ἀντί τοῦ *σκάπετος* (ἀπό τό σκάπτω). Γενικά ἡ λέξη σκάπετο χρησιμοποιεῖται μέ τήν ἔννοια τοῦ σημείου καμπῆς. Τό σημεῖο, πέρα ἀπό τό ὁποῖο δέν φαίνεται ὅταν τό παρακάμψει κανείς.

Στά Στεράρια: Λόφος μέ κήπους καί χωράφια. Σέ ὅλο τό ἔδαφος ἀφθονοῦν τά στεράρια= στουρνάρια, πυριτόλιθοι.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Στή Σουρβιά: Χωράφια πού πῆραν τό ὄνομα ἀπό τίς σουρβιές πού ὑπῆρχαν ἐκεῖ. Ἡ λέξη εἶναι λατινική sorbus. Ὁ καρπός σοῦρβο sorbum. Στά ἀρχαῖα ἑλληνικά ὀνομάζεται δα. Καί ὁ καρπός δον.

Στό Ταμπόρι (= ταμπούρι): Λόφος σέ ἐπίκαιρο σημεῖο, ἀπό τό ὁποῖο μπορεῖ νά ἐλέγχει κανείς τίς περισσότερες διαβάσεις στήν περιοχή Δρυμάδων. Ἐπί τουρκοκρατίας στό λόφο αὐτό ὑπῆρχε σταθμός χωροφυλάκων.

Στούς Τσέρους: Δασώδης περιοχή πού πῆρε τό ὄνομα ἀπό τούς πολλούς τσέρους (= εἶδος βελανιδιᾶς) πού ὑπάρχουν ἐκεῖ.

Στήν Ψηλήραχη = ψηλή + ράχη.

Στό Ψιμάδι: Χωράφια πού πῆραν τό ὄνομα ἀπό τό γεγονός ὅτι τά σπαρτά ὡρίμαζαν λίγο ἀργότερα ἀπό τίς ἄλλες περιοχές. Γίνονταν ὄψιμα (ο)ψιμάδι.

4. Τοπωνύμια γιά τά ὁποῖα δέν ὑπάρχει ἐξήγηση γιά τήν προέλευση

Στήν Γκούρζα: Πηγή μέ κρυσταλλένιο νερό καί ἀρκετούς κήπους.

Στήν Πρόπα: Πλαγιές τῆς Νεμέρτσικας

Στά Δολάτικα: Λόφοι καί χωράφια.

Στοῦ Καλόερου: Λακκιά μέ κήπους καί χωράφια.

Στόν Κουφόλαγγο: Λόφος μέ τά περισσότερα ἀμπέλια τοῦ χωριοῦ.

Στό Κεφαλοτσιόρατο: Χωράφια μαζί μέ τή γύρω δασώδη περιοχή.

Στό Λακκοτσιόρατο: Ὁμαλή χαράδρα μέ μερικά χωράφια κοντά σ' αὐτή.

Στῆς Μανίτσας τή Λακκιά: Δασώδης Λακκιά ἀπέναντι ἀπό τό χωριό.

Στό Μεγαβορτόπι: Δασώδης ἔκταση.

Στά Νταούλια: Κῆποι καί οἱ γύρω λόφοι. Πηγάζει κρύο νερό, τό ὁποῖον δόθηκε γιά ὕδρευση τοῦ Δολοῦ.

Στίς Κούνιες: Λόφος κοντά στά ἑλληνοαλβανικά σύνορα.

Στό Ριάχοβο (ἤ Ργιάχοβο): Χωράφια τῶν Δρυμάδων μέσα στό Ἀλβανικό ἔδαφος.

Στήν Τσούκα: Λόφος.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ὅπως εἴδαμε, μέ τήν ἀνάγνωση τῶν τοπωνυμίων, ἔχομε μπροστά μας μιά ἄλλη εἰκόνα τοῦ χωριοῦ. Πίσω ἀπό τά τοπωνύμια κρύβονται κάποιες ἱστορίες, κάποιες παραδόσεις τοῦ χωριοῦ, ἐπώνυμα κατοίκων πού ἔζησαν κάποτε στόν τόπο αὐτό, ἀλλά δέν ὑπάρχουν ἀπόγονοί τους πού νά διατηροῦν τό ἐπώνυμο καί τόσα ἄλλα πράγματα.

Ἐπί πλέον δέ, ὅταν διατηροῦνται τά τοπωνύμια, ζωντανά στό στόμα τῶν νεωτέρων, ὅλος αὐτός ὁ τόπος δέν εἶναι νεκρό τοπίο. Ὅταν κανείς γνωρίζει κάθε τοποθεσία μέ τό ὄνομά της αἰσθάνεται ὅτι γύρω του ὑπάρχουν καί κινοῦνται οἱ σκιές τῶν προγόνων του. Ὅλος ὁ χῶρος εἶναι οἰκεῖος καί δέν ἔχει μπροστά του ἄγνωστα τοπία, πού τόν εὐχαριστοῦν ἴσως στή θέα τους, δέν ἔχουν ὅμως νά τοῦ ποῦν τίποτε τό ἰδιαίτερο.

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΔΕΜΟΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

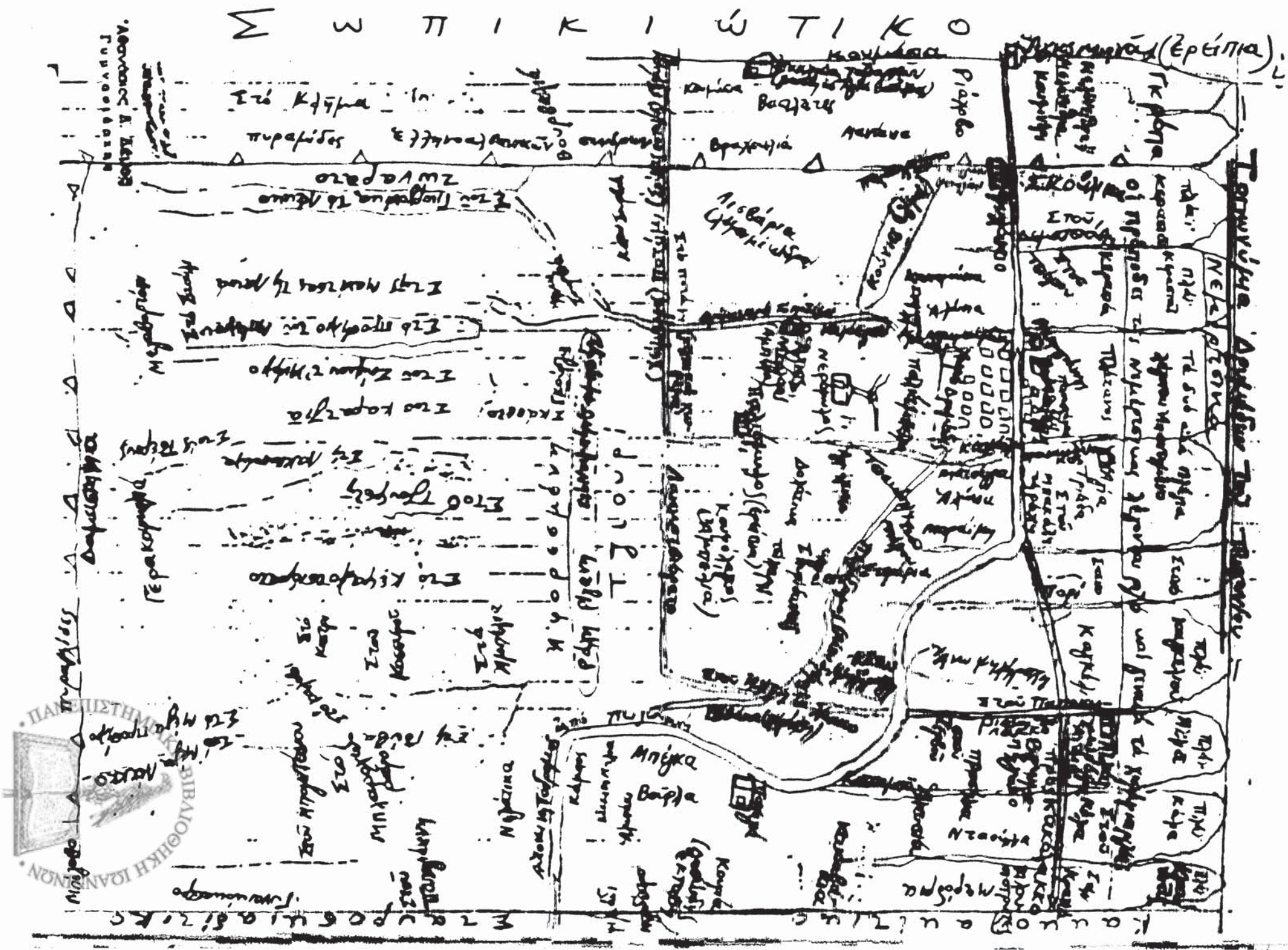
ΝΟΤΙΟΔΥΤΙΚΟ

ΜΙΛΤΟΥ ΤΣΙΡΚΑ

Η ΣΦΕΝΤΟΝΑ ΤΟΥ ΣΙΜΟΥ
Ο εξολοθρευτής των πουλιών

Πήγαινα στην πέμπτη τάξη του Δημοτικού, όταν γνώρισα τον Σίμο. Εκείνη τη χρονιά είχε έρθει στο σχολείο μας. Εκείνος πήγαινε σε μιά τάξη μεγαλύτερη από μένα, άλλά φάνταζε πολύ πιο μεγάλος, καθώς ήταν γεροδεμένος και ψηλός.

Ήταν παιδί που δύσκολα έκανε παρέες με τ' άλλα παιδιά. Του άρεσε να μένει μόνος καί τις πιο πολλές φορές ήταν θλιμμένος. Είχε ένα ύφος παραπονιάρικο, σαν κάτι να τον απασχολούσε, σαν κάτι να του έλειπε στη ζωή.

Εμένα, δεν ξέρω γιατί, με πήρε από καλό μάτι καί την αποζητούσε τη συντροφιά μου. Συχνά ερχόταν στο σπίτι και παίζαμε με τα παιχνίδια μου. Η μάνα μου τότε μας έφτιαχνε τηγανίτες με μέλι. Ο Σίμος τρελαινόταν για τις τηγανίτες.

Κάποτε μου είπε σοβαρά:

– Άμα σε πειράξει κανένας, να μου το πεις.

Η αλήθεια είναι πως τον τρέμανε όλοι τον Σίμο, γιατί ήταν η πρώτη σφεντόνα του σχολείου. Αλάθητος στο σημάδι. Όταν παίζαμε πετροπόλεμο, η ομάδα που θα είχε με το μέρος της τον Σίμο, σίγουρα θα ήταν η νικήτρια ομάδα. Όταν ο Σίμος έμπαινε στη μάχη, οι αντίπαλοι φρόντιζαν να έχουν προστατευτικές τενεκεδένιες ασπίδες, διαφορετικά θ' ανοίγανε πολλά κεφάλια!...

Ήξερε ο Σίμος πως είχε στα χέρια του ένα φοβερό όπλο, που μπορούσε να κάνει ζημιά στα παιδιά, γι' αυτό σπάνια έπαιρνε μέρος στον πετροπόλεμο. Τη σφεντόνα δεν την είχε γι' αυτή τη δουλειά. Η μανία του ήταν στα πουλιά. Όπου τα έβρισκε, τα εξόντωνε. Γι' αυτό τα παιδιά του είχαν βγάλει το παρατσούκλι: «Σίμος ο εξολοθρευτής»!

Τις σφεντόντες τις έφτιαχνε μόνος του. Το κατάλληλο ξύλο το έβρισκε στο δάσος και το πελέκαγε με το σουγιά. Δεν ήταν κάτι που γινόταν μάνι-μάνι. Ήθελε υπομονή και μαστοριά. Μια σφεντόνα για

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

να γίνει τέλεια, τη δούλευε μέρες ολόκληρες, τη σκάλιζε με μεράκι, τη γυαλοχάρτιζε κι' έφτιαχνε διάφορες ζωγραφιές στη λαβή και στη διχάλα. Τι ακριβώς όμως ζωγράφιζε, κανείς δεν ήξερε να πει. Κανένας δεν είχε δει ποτέ από κοντά μια σφεντόνα του Σίμου. Για λάστιχα έβαζε τα γερότερα που υπήρχαν στην αγορά και για τις συνδέσεις αγόραζε πετσί από το πιο φίνο δέρμα.

Μια μέρα με πήρε μαζί του στο κυνήγι. Είχε φτιάξει καινούργια σφεντόνα, μεγαλύτερη από τις άλλες καί ήθελε να την εγκαινιάσει.

Πήγαμε στον κάμπο. Εγώ περισσότερο από περιέργεια. Δεν είχα βρεθεί ποτέ άλλοτε σε κυνήγι, ούτε με ντουφέκι ούτε με σφεντόνα.

– Εδώ, μου είπε, εκτός απ' τα μόνιμα πουλιά που κουρνιάζουν στα δέντρα, εδώ είναι και πέρασμα.

– Δηλαδή, τι θα πει αυτό; έκανα ανήξερα, σαν πρωτάρης που ήμουνα.

– Νά, από 'δω περνάνε κοπαδιαστά τα πουλιά, μου εξήγησε. Σμήνη ολόκληρα, σου λέω, και τραβάνε γι' άλλες χώρες. Αν τύχει και βρεθούμε σε κανένα τέτοιο πέρασμα, θα είμαστε πολύ τυχεροί. Μπορώ τότε να κατεβάσω και καμιά τριανταριά.

– Τι τριανταριά; ρώτησα με αφέλεια. Πουλιά;

– Αμ τι; Μύγες;... μου αποκρίθηκε γελώντας.

Ανατρίχιασα! Ποτέ μου δεν είχα φανταστεί έναν τέτοιον αφανισμό από μια σφεντόνα.

Ο Σίμος, που ήταν συνήθως μελαγχολικός, στο κυνήγι γινόταν πολύ κεφάτος. Όταν, μάλιστα, πετύχαινε το στόχο του κι' έπεφτε κάτω το πουλί σκοτωμένο, έδειχνε τότε εξαιρετικά χαρούμενος. Και πρόσεξα πως ήρθε στο κυνήγι τέλεια αρματωμένος. Κουβαλούσε μαζί του και τα πυρομαχικά. Είχε τις τσέπες του γεμάτες με πετραδάκια, κατάλληλα για τη σφεντόνα του. Κι' άρχισε την εξόντωση των πουλιών. Έγινε χαμός! Το ένα μετά το άλλο πέφτανε τα πουλάκια κάτω. Μαύρισε η γης από κοτσίφια και σπουργίτια. Θα σκότωσε καμιά δωδεκαριά.

Ράγισε η καρδιά μου και επαναστάτησα. Του φώναξα φανερά πειραγμένος:

– Ε, μα δεν είναι τίμιο αυτό που κάνεις, Σίμο. Τα σκοτώνεις ύπουλα, μπαμπέσικα.

– Γιατί; μου είπε ο Σίμος ατάραχος. Το ίδιο δεν κάνει και ο κυνηγός με το ντουφέκι;

– Όχι, δεν είναι καθόλου το ίδιο, τον αντέκρουσα ζωηρά. Ο

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κυνηγός ρίχνει μια ντουφεκιά, σκοτώνει ένα και τ' άλλα ακούνε τον κρότο και φεύγουν. Ενώ με τη σφεντόνα το κυνήγι είναι πολύ πιο άγριο, πιο σκληρό. Η σφεντονιά δεν ακούγεται κι' έτσι εξακολουθούν τ' άλλα πουλάκια να παραμένουν στη θέση τους αμέριμνα. Τα ξεγελάς, δηλαδή. Χρησιμοποιείς πονηριά και κατεργαριά. Αυτό λέγεται αναντρία.

Είχα ανάψει από αγανάκτηση.

– Καλά, καλά, μη φωνάζεις, τελειώσαμε. Θέλησε να με ησυχάσει ο Σίμος.

Όμως εγώ εξακολουθούσα να βρίσκομαι σε αναβρασμό.

– Έλα, πάμε να φύγουμε σε παρακαλώ, δεν το αντέχω άλλο αυτό τό θέαμα, θ' αρρωστήσω!

– Εντάξει, μου είπε ο Σίμος. Μια σφεντονιά ακόμα, η τελευταία, και φεύγουμε.

Έντωσε τα λάστιχα, έκλεισε το ένα μάτι και σημάδεψε ψηλά στο δέντρο. Είδα που σημάδευε τ' αηδονάκι, που εκείνη τη στιγμή κελαηδούσε. Έλεγες πως υμνούσε τη χαρά της ζωής! Και το κελάηδημα αυτό είχε τόση γλύκα και τόση γαλήνη σου στάλαζε μέσα σου, που ήταν αδύνατο και η πιο σκληρή καρδιά να μη μαλακώσει.

Κάτι ένιωσε κι' ο Σίμος και για λίγο κοντοστάθηκε. Στο διάστημα αυτό, βρήκα ευκαιρία εγώ κι' έριξα βιαστικά μια πέτρα στο δέντρο. Το πουλί φτερούγισε, αλλά ο Σίμος το πρόλαβε, το σημάδεψε στον αέρα και το λάβωσε στο φτερό. Έπεσε ανώμαλα στο έδαφος. Έστρεξε ο Σίμος να το πάρει. Από κοντά κι' εγώ. Το αηδονάκι ζούσε κι' ο Σίμος το πήρε στα χέρια του. Έβγαλα τότε μια κραυγή σπαραχτική, σα νά 'μουν εγώ ο λαβωμένος:

– Μη, Σίμο! Μή το σκοτώσεις, είναι κρίμα!... Αν το κάνεις αυτό, δεν θα σου ξαναμιλήσω, να το ξέρεις.

Επιστράτευσα το τελευταίο επιχείρημα που είχα! Ήξερα πόσο ο Σίμος λογάριαζε στη φιλία μου και πόση ανάγκη είχε απ' την παρέα μου.

– Όχι, δεν πρόκειται να το σκοτώσω, μου αποκρίθηκε ήρεμα. Θα το γειάνω, θα το βάλω σε κλουβί, θα το ταΐζω και θα το φτοντίζω. Θέλω να μου κελαηδάει, να τό 'χω συντροφιά όλη μέρα. Κοίταξέ το, μια σταλιά είναι, αλλά τι ύπέροχο λαρύγγι που έχει! Το καημενούλη μου, πώς τρέμει! Σίγουρα θα πονάει!...

Το χάϊδεψε και το φιλούσε στη λαβωματιά.

Είχε τόση τρυφερότητα ο λόγος του και τόση συμπόνια η έκφρα-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σή του, που όχι μόνο με παραξένεψαν όλα αυτά, αλλά και μ' έκαναν ν' αναρωτηθώ: «Πώς μπορεί να σκοτώνει κανείς αθώα πουλάκια και νά 'χει μια τόσο τρυφερή καρδιά, και νά 'χει ένα τόσο άκακο χαμόγελο;...». Αναρωτιόμουνα, αλλά απόκριση δεν μπορούσα να πάρω από κανέναν.

Ο Σίμος μου έδωσε το αηδονάκι να το κρατάω και κείνος άρχισε να μαζεύει σβέλτα από χάμω τα σκοτωμένα πουλιά. Τα πέρναγε σε σίρμα, έκανε δυο άρμαθιές και τα τρόπαια αυτά τα κρέμασε στον ώμο του σταυρωτά, όπως τα φισεκλίκια οι κυνηγοί. Κι' όσο εκείνος καμάρωνε, τόσο εγώ έβραζα μέσα μου από θυμό.

Τη σφεντόνα την έβαλε στην πίσω τσέπη του πανταλονιού του. Η λαβή ήταν μέσα στην τσέπη και η διχάλα απ' έξω. Καί τότε είδα κάτι που με συντάραξε. Απ' την κορφή του ενός σκέλους της διχάλας, μέχρι την άλλη κορφή, που σχηματίζεται ένα ημικύκλιο, ο Σίμος είχε γράψει με κόκκινα γράμματα τη φράση: «Αγαπάω τα πουλάκια»!...

Αναρίγησα! Ένιωσα ξαφνικά ένα σφίξιμο στην καρδιά. Αυτή η φοβερή αντίθεση της πράξης του με τη γραμμένη φράση στη σφεντόνα, με συγκλόνισε, με αναστάτωσε! Και με κομμένη την ανάσα, τον ρώτησα:

– Γιατί, Σίμο, σκοτώνεις τα πουλάκια; Δεν τα λυπάσαι;

– Κι' εγώ δεν το θέλω να σκοτώνονται, μου αποκρίθηκε με ύφος θλιμμένο.

– Μα δεν σκοτώνονται μόνα τους, Σίμο, αντέδρασα ζωηρά. Εσύ τα σκοτώνεις.

– Δεν το θέλω, σου λέω, επανέλαβε με κάπως μουδιασμένη φωνή. Εγώ τ' αγαπάω, θέλω να τα φέρω κοντά μου, ζωντανά.

– Μά πώς μπορεί νά γίνει κάτι τέτοιο; έβαλα τις φωνές. Εσύ τα εξοντώνεις απάνθρωπα, δεν το καταλαβαίνεις;

Και τότε ο Σίμος ξέσπασε, με βουρκωμένα μάτια, σε μια οδυνηρή ομολογία:

– Όχι, δεν είμαι σκληρός, τ' αγαπάω τα πουλάκια! Αλλά να, πώς να στο πω, θέλω νά 'χω συντροφιά στη ζωή μου, εσύ δεν το καταλαβαίνεις αυτό; Όλα τα παιδιά έχετε μάνα, πατέρα, γιαγιά... Εγώ δεν έχω κανέναν, κανέναν!...

Βούρκωσαν και τα δικά μου μάτια. Και τότε θυμήθηκα τα λόγια που μου είχε πει κάποτε η μάνα μου: «Του Σίμου να του φέρνεσαι καλά, μου είπε. Είναι παιδί πεντάρφανο! Η μάνα του και ο πατέρας

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

του χάθηκαν σ' ένα τραγικό ναυάγιο, όταν ακόμα ο Σίμος ήταν τριών χρόνων. Γιαγιά και παππού δεν γνώρισε. Μεγαλώνει στα χέρια μιας θείας του. Γι' αυτό φρόντιζε να μη τον πληγώνεις με τη συμπεριφορά σου».

Όμως εγώ δεν μπορούσα τώρα να του συμπαρασταθώ, δεν είχα την ψυχική δύναμη. Ένιωθα λαβωμένος, σαν το αηδονάκι. Στο σχολείο τον απέφευγα, στο δρόμο έκανα πως δεν τον έβλεπα. Αλλά φαίνεται πως αυτό, χωρίς να το θέλω, του έκανε κατά βάθος καλό. Γιατί, μετά από λίγο, με πλησίασε ο ίδιος.

– Έλα να πάμε στο σπίτι μου, μου είπε φιλικά, καλοσυνάτα. Έλα να δεις το λαβωμένο αηδονάκι σου, πόσο καλά στην υγειά του είναι και πόσο ωραία κελαηδάει.

Λύγισα, δεν άντεχα να του κρατήσω άλλο θυμό. Όταν πήγαμε στο σπίτι του, ξαφνιάστηκα μ' αυτά που είδα: Τρία κλουβιά κρεμασμένα στο μπαλκόνι, με καρδερίνες, κανάρια και φλώρους. Μόλις τον είδανε τον Σίμο άρχισαν να τιτιβίζουν γλυκόλαλα, μαγευτικά. Ολόκληρη συναυλία στήσανε για χάρη του. Τους έβαλε φαγάκι-μαρουλόφυλλα και σποράκια- τους άλλαξε και το νεράκι. Με πόση χαρά τα φρόντιζε! Ένιωθε νά 'ναι τρισευτυχισμένος!

– Το αηδονάκι δεν το βλέπω, που είναι; ρώτησα ανυπόμονα.

– Το αηδονάκι θα μαράζωνε στο κλουβί, μου αποκρίθηκε. Γι' αυτό όταν έγινε καλά, το άφησα να φύγει. Αλλά δεν πήγε μακριά, εδώ στο δέντρο της αυλής βρίσκεται τις πιο πολλές ώρες. Έλα να το δεις.

Άνοιξα το παράθυρο του δωματίου και είδα αντίκρυ μια πανύψηλη μουριά, που έφτανε μέχρι τη σκεπή. Ο Σίμος σφύριξε κάνα-δυό φορές, μ' ένα σφύριγμα πού 'μοιαζε με καλάηδημα πουλιού, κι' αμέσως το αηδονάκι του ανταποκρίθηκε με μια μελωδική τρίλλια!

– Κάθε μέρα, μου είπε ολόχαρος, με τα πουλιά των κλουβιών έχω συναυλία, αλλά ο μεγάλος σολίστας που τους μαγεύει όλους στη γειτονιά, μικρούς και μεγάλους, είναι το αηδονάκι. Τώρα πια δεν είμαι μόνος, έχω παρέα. Τα φροντίζω όλα μονάχος. Ακόμα και τ' αηδόνι το ταΐζω.

– Πώς γίνεται αυτό; ρώτησα.

– Του ρίχνω σποράκια από καναβούρι στο περβάζι του παραθυριού κι' έρχεται και τσιμπάει, χωρίς να με φοβάται καθόλου. Μάλιστα τρώει και με κοιτάζει. Λεν ξέρεις πόσο όμορφο είναι.

Η αλλαγή αυτή που συντελέστηκε στο χαρακτήρα και στα αι-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σθήματα του Σίμου, με γέμισε χαρά κι' ένιωθα περήφανος για τον φίλο μου. Είχα μόνο μια απορία και του την είπα:

– Δε μου λες, Σίμο, τη σφεντόνα τι την έκανες;

– Α, τη σφεντόνα.. Αυτή, φίλε μου, τη φύλαξα στο συρτάρι για σένα. Ήθελα να στη χαρίσω, όταν κάποτε θα μου ξεθύμωνες. Είπε χαμογελαστά κι' έβγαλε τη σφεντόνα απ' το συρτάρι και μου την πρόσφερε.

– Ευχαριστώ! είπα σιγανά. Την πήρα στα χέρια με πολύ συγκίνηση κι' άρχισα να την περιεργάζομαι. Από τη μια πλευρά είχε τα γράμματα, που είχα δει τότε στο κυνήγι. Από την άλλη, ζωγραφιές μ' έντονα χρώματα. Μια μαργαρίτα στο ένα σκέλος της διχάλας κι' ένα πουλάκι στο άλλο σκέλος.

Η όλη κατασκευή της σφεντόνας ήταν ένα κομψοτέχνημα!

Έτρεξα ολόχαρος στο σπίτι και την κρέμασα πάνω από το τζάκι. Η πλευρά με τα γράμματα ήταν στραμμένη προς την επάνω τη μεριά, για να φαίνονται.

Και καθώς τα διάβαζα, ένιωθα τώρα πια πως η σφεντόνα του Σίμου δεν ήταν τίποτ' άλλο, παρά ένα όμορφο διακοσμητικό στολίδι. Είχε χάσει την πρωτινή αγριάδα της και τη φονική της όψη. Τώρα φάνταζε λαμπερή, σαν ένα σύμβολο ειρηνικό, και τα γράμματα φανέρωναν όλη τη χαρά μου, που ήταν κρυμμένη στις τρεις αυτές λεξούλες: Αγαπάω τα πουλάκια!

ΜΙΛΤΟΣ ΤΣΙΡΚΑΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Μ. ΣΑΡΗΓΙΑΝΝΗ

ΤΟ ΒΕΝΕΤΣΙΑΝΙΚΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΣΤΟΝ 15ο-16ο ΑΙΩΝΑ ΚΑΙ Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΗ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΟΥ ΑΔΡΙΑΤΙΚΟ·Ι·ΟΝΙΟΥ ΧΩΡΟΥ

(ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΣΕ ΜΙΑ ΚΡΙΤΙΚΗ)

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στον τόμο του 1985 του *Ηπειρωτικού Ημερολογίου*, δημοσιεύθηκε η εργασία μου «Το Βενετσιάνικο Εμπόριο στον 15ο-16ο αιώνα και η επίδρασή του στη Χωροταξική διάρθρωση του Αδριατικοϊόνιου χώρου» (*Η.Η.* 1985, σσ. 239-268).

Στη Συνεδρίαση της Γ.Σ. του Τμήματος Αρχιτεκτόνων του Ε.Μ. Πολυτεχνείου της 27.11.1985, ο Καθηγητής της Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής στο ΕΜΠ κ. Χ. Μπούρας αναφέρθηκε στη δημοσίευση αυτή, με χαρακτηρισμούς, που νομίζω ότι δεν θίγουν μόνο εμένα, αλλλά και το *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο* –εφόσον του καταλογίζεται άμεσα ότι δημοσιεύει ανεξέλεγκτα μελέτες που στηρίζονται σε ανακριβή ιστορικά στοιχεία.

Σ' ότι αφορά εμένα, έχω ήδη απαντήσει (Γ.Σ. του Τμήματος Αρχιτεκτόνων της 26.2.92). Σ' ότι όμως αφορά το *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο*, πιστεύω πως έχω χρέος να το υπερασπιστώ μέσα από τις δικές του σελίδες, γι' αυτό και δημοσιεύω το κείμενο που ακολουθεί.

2. ΟΙ ΘΕΣΕΙΣ ΤΟΥ κ. ΜΠΟΥΡΑ

Στη σελίδα 59 των Πρακτικών της Γ.Σ. της 27.11.85, ανέφερε ο κ.Μπούρας τα ακόλουθα:

«Συγκεκριμένα, ο κ. Σαρηγιάννης λέει ότι οι Βενετσιάνοι κάνανε ένα εμπόριο ειδών πολυτελείας σε μια διαδικασία την οποία αυτοί είχανε, κατά κάποιο τρόπο διαστείλει στο χώρο της ανατολικής Με-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σογείου και έτσι τέλος πάντων γινόταν το Βενετσιάνικο εμπόριο, και ξεχνάει ο κ. Σ. ότι οι Βενετοί ήσαν οι υπ' αριθμόν ένα διακινητές σιταριού, μέσα στη Μεσόγειο.

Ξεχνάει ότι η Βενετία η ίδια, ήταν τεράστιο αστικό κέντρο τις καλές αυτές εποχές 16ου, 17ου, 18ου αιώνα που ήταν αμιγώς καταναλωτικό, δεν παρήγαγε τίποτα, όλα μπαίνανε μέσα δια του εμπορίου. Αυτό το εμπόριο, με τις χιλιάδες τα καράβια με το σιτάρι, γιατί δεν το θεωρεί εμπόριο ο κ. Σ.;».

Με τις παραπάνω παρατηρήσεις, καθώς και με την παρατήρηση ότι «τα δημοσιεύματα για το εμπόριο το Βενετσιάνικο της Ανατολής είναι της τάξεως των εκατοντάδων και απ' αυτά δεν υπάρχει ούτε μια παραπομπή μέσα στο άρθρο του κ. Σ. Προχείρως σας λέω το όνομα του F. Thiriet, ο οποίος έχει αφήσει πίσω του μια βιβλιοθήκη επάνω σ' αυτό το θέμα...» (Πρακτικά, σελ. 58), καταλήγει ο κ. Μπ. ότι «είμαστε μπροστά σε μια εργασία ιδεών, θα έλεγε κανείς ουδεμίαν σχέσιν έχει με την επιστήμην αυτό το πράγμα...».

3. ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Θα ήθελα να θυμίσω, ότι η εν θέματι δημοσίευση, καταλαμβάνει 17 σελίδες κειμένου και 13 σελίδες σχεδίων και αναφέρεται με 51 υποσημειώσεις σε 35 σχετικά δημοσιεύματα, και αφορά:

α. Το εμπόριο της Βενετίας με τον Ελλαδικό χώρο.

β. *Την επίδραση του εμπορικού δρόμου των ανατολικών προϊόντων Βενετίας-Συρίας Αιγύπτου στο οικιστικό δίκτυο της Ανατολής*, που είναι και το κύριο θέμα της, και

γ. τη διάταξη και συγκρότηση της βενετοκρατούμενης πόλης, σε σύγκριση με τη συγκρότηση της πόλης στην Τουρκοκρατούμενη Ελλάδα.

Το κύριο συμπέρασμα, όπως διατυπώνεται και στον τίτλο, είναι ότι η *ύπαρξη* αυτού του εμπορικού δρόμου, διαμόρφωσε, ή ακριβέστερα *επανιεράρχησε* ένα οικιστικό δίκτυο διαφορετικό από εκείνο που υπήρχε στην αρχαιότητα ή την πρωτοχριστιανική εποχή, πρίν δηλαδή τη γένεση του Βενετσιάνικου εμπορίου, και φυσικά δεν ήταν το θέμα μου «Το Βενετσιάνικο εμπόριο της Ανατολής», ώστε να απαιτηθεί να αναφερθώ λεπτομερώς σ' αυτό και τη βιβλιογραφία του.

Θάθελα εδώ να τονίσω, ότι ήταν εντελώς διαφορετικό το οικιστικό δίκτυο και η ιεραρχία του στην Ρωμαϊκή εποχή, όπου ο εμπορικός

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

δρόμος της Ανατολής ήταν Ρώμη – Αντιόχεια και Ρώμη – Αλεξάνδρεια. Ακριβώς η αλλαγή αυτού του δρόμου, επανιεράρχησε τους οικισμούς στην Λυτική Ελλάδα και Κρήτη, με κριτήρια αυτά που αναφέρονται στο άρθρο μου:

– την θέση τους σε κανονικές αποστάσεις των 400 έως 500 ναυτικών μιλίων.

– την δυνατότητα να λειτουργούν ως ναύσταθμοι ιδιαίτερα οχυροί.

– την δευτερεύουσα προϋπόθεση να είναι χώροι συγκέντρωσης προϊόντων της ενδοχώρας.

– και φυσικά, να κείνται επάνω σ' αυτόν τον άξονα.

Τέτοιες προϋποθέσεις, συγκέντρωναν ορισμένες πόλεις, και αυτές αναδείχθηκαν σε κόμβους Α΄ κατηγορίας: Ραγούζα, Κέρκυρα, (Μεθώνη ή Κορώνη), Ηράκλειο, Λιαμιέττη ή Βηρυττός ή Χαλέπι, και φυσικά δίπλα σ' αυτές υπήρχαν και άλλες, Β΄, Γ΄ ή Δ΄ καί σημασίας (βλ. χάρτη 2 και διάγραμμα 3 του άρθρου μου, σελ. 256 και 257).

Έτσι, συγκρίνοντας την χωροταξική διάρθρωση της Λυτικής Ελλάδας του 14ου και 16ου αιώνα με εκείνη των Ρωμαϊκών χρόνων ή της Κλασσικής Αρχαιότητας, διαπιστώνουμε σημαντικές διαφορές στην ιεραρχία και σημασία, αλλά και στην ύπαρξη ή μη συγκεκριμένων πόλεων.

4. ΠΟΙΟ ΗΤΑΝ ΤΟ ΚΕΝΤΡΟ ΒΑΡΟΥΣ ΤΟΥ ΒΕΝΕΤΣΙΑΝΙΚΟΥ ΕΜΠΟΡΙΟΥ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ

Κατά τη γνώμη των ειδικών ερευνητών, αυτό που ανάγκασε τους Ενετούς να συντηρούν ένα πολεμικό στόλο 3500 περίπου πλοίων με 36.000 ναύτες και αξιωματικούς πλήρωμα, για τη διασφάλιση των ναυστάθμων υποστήριξης αυτού του εμπορικού δρόμου, ήταν τα προϊόντα της Ανατολής, και όχι τα σιτηρά. Ο Kretschmayr[1], ο Heyd[2], και ο Thiriet[3], αναφέρουν 47 προϊόντα, και συγκεκριμένα:

–σκλάβους,

–πολύτιμους λίθους, μαργαριτάρια, ελεφαντοστούν, μετάξι,

1. *H. Kretschmayr,* Geschichte von Venedig, Gotha 1905, τ. 1ος, σελ. 365 κ. εξ.
2. *W Heyd,* Geschichte des Levantehandels. Leipzig 1923, τ. II, σελ. 543-699.
3. *F. Thiriet,* La Romanie Venitienne au Moyen Age. Paris 1959, σελ. 327.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

–χημικές πρώτες ύλες και φαρμακευτικά φυτά
–πολύτιμα ξύλα
–μπαχαρικά
–ζάχαρη,

όλα, προερχόμενα από την Αφρική, Ινδίες και Άπω Ανατολή[4].

Επ' αυτού θα πρέπει, δειγματοληπτικά, να σημειωθούν ακόμη, ότι:

–κατά τον Lane[5], (που αναφέρεται στα Diarri de Girolamo Priuli), τα φορτία από την Αλεξάνδρεια και την Βυρηττό είναι «μπαχαρικά», ή και αποκλειστικά «πιπέρι».

–κατά τον Luzzato[6] οι gallere da Mercato, μετέφεραν μόνο εμπορεύματα αξίας (πιπέρι, μεταξωτά, κρασιά, ινδικά προϊόντα).

–κατά τον βαρώνο de Tott[7] το Χαλέπι άνθησε λόγω του ρόλου του σαν κέντρο εμπορίου ανάμεσα στη Βενετία και τις Ινδίες.

–κατά τον Thiriet[8], η Βενετία κράτησε τα λιμάνια εκείνα της Ασίας που η Pax Mongolica επέτρεπε τις συναλλαγές των ανατολικών προϊόντων.

–κατά τον Fr. Thiriet[10] στον χάρτη που παραθέτει, από Αίγυπτο, Συρία και Τραπεζούντα, δεν σημειώνεται ούτε κόκκος σιτηρών, παρά μόνο «μπαχαρικά», «ζάχαρη», «μπαμπάκι» (στην Βυρηττό).

5. ΑΠΟ ΠΟΥ ΠΡΟΜΗΘΕΥΟΝΤΑΝ ΣΙΤΗΡΑ ΟΙ ΒΕΝΕΤΣΙΑΝΟΙ

Σύμφωνα με τους συγγραφείς[11], οι κύριοι χώροι παραγωγής σιτηρών στην Ανατολή ήταν η Μαύρη Θάλασσα, η Μακεδονία, η Βηθυ-

---

4. Στο άρθρο μου, αναλύω τα προϊόντα που διακινούνταν από τους Ενετούς από και πρός τον Ελλαδικό χώρο προϊόντα βιομηχανίας προς την Ελλάδα και τοπικά προϊόντα προς τη Βενετία (κρασί, λάδι, σιτηρά, τυριά, φρούτα, μετάξι, ξυλεία, μπαμπάκι κ.ά. (*οπ παρ.* σελ. 240-241 και χάρτες 7-9).

5. *Venice and History*. The Collected Papers of *Fr. C. Lane*, The Johns Hopkins Press, Baltimore, σελ. 13, υποσ. 31.

6. *Gino Luzzato*, Storia Economica di Venezia dall' XI al XVI secolo. Βενετία 1961, σελ. 41 (αναφ. στου Braudel, Η Μεσόγειος Αθήνα 1991, σελ. 367).

7. Βαρώνος *F. de Tott*, Memoires sur les Turcs et le Tartares. Amsterdam 1784, τ. IV σελ. 71-73 (Αναφορά στου Braudel, *οπ παρ.* σελ. 388)

8. *F. Thiriet*, La Romanie Venitienne au Moyen Age. Paris 1959. σελ. 327.

9. *Colin Mc Evedy*, Atlas of Ancient History, Middlesex 1967, σελ. 84, του ίδιου, Atlas of Medieval History, σελ. 73, του ίδιου, Atlas of Modern History, σελ. 25.

10. *Fr. Thiriet*, *οπ παρ* σελ. 331.

11. Thiriet, C.Mc.Evedy, Kretschmayr και Heyd που αναφέρθηκαν. Ειδικότερα βλ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

νία και λιγότερο η Κρήτη και η κυρίως Ελλάδα, από όπου ευκαιριακά έπαιρναν οι Βενετοί σιτηρά, όταν και εφόσον τους το επέτρεπαν οι Οθωμανοί.

Το εμπόριο των σιτηρών της Ανατολής ήταν στα χέρια των Γενουατών, και για τον έλεγχό του, κύρια στην Μαύρη Θάλασσα, έγιναν αρκετές συγκρούσεις Ενετών–Γενουατών[12].

Η Βενετία, όπως και κάθε πόλη του Μεσαίωνα, προσπαθώντας να αποφύγει προβλήματα σιτοδείας, ασκοῦσε έλεγχο στο εμπόριο των σιτηρών, και ταυτόχρονα είχε εξασφαλισμένα αποθέματα για το βασικό τούτο προϊόν διατροφής[13]. Πέρα από τις μικροποσότητες που έπαιρνε όπως είδαμε από τον Βαλκανικό χώρο[14], ο κύριος χώρος προμήθειάς της ήταν η Απουλία και η Σικελία σε δύσκολες δε εποχές, κατέφευγε και στην πειρατεία, αιχμαλωτίζοντας ναπολιτάνικες νάβες (βαρειές εμπορικές γαλέρες) που τις οδηγούσε στη Βενετία ή την Κέρκυρα, όπου τις ανάγκαζε να της πουλήσουν το σιτάρι τους[16].

Δεν νομίζω επομένως ότι μπορεί να υποστηρίζει κανείς ότι «Οι Βενετσιάνοι ήταν οι υπ' αριθμόν ένα διακινητές σιταριού», ούτε ακόμη περισσότερο ότι το σιτάρι ήταν το κύριο προϊόν που μεταφέρονταν στον άξονα Βενετίας – Αιγύπτου / Συρίας.

6. *Ο ΕΜΠΟΡΙΚΟΣ ΣΤΟΛΟΣ ΤΗΣ ΒΕΝΕΤΙΑΣ ΚΑΙ Η ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΟΥ ΣΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ*

Σύμφωνα με τις αρχειακές πηγές -diarii-, ασφαλιστικά αρχεία κλ.π. κάθε χρόνο διενεργούντο νηοπομπές / αποστολές σε συγκεκριμένες ημερομηνίες[17] προς Συρία–Αίγυπτο. Αυτές, αποτελούντο εν συ-

---

E. Zachariadou, Prix et Marches des cereales en Romanie (1343-1405), στο Nuova Rivista Storia τ. 61, 1977, σελ. 291 κ.εφ., *H. C. Peyer*, Zur Getreidepolitik oderitalienischer Städte in 13.j.H., Wien 1950, κ.ά.

12. *W. Heyd*, οπ. παρ. 179, 183, κ. άλλ.

13. *F. Braudel*,, La Méditerranée. Ελλ. μετφρ. οπ. παρ., σελ. 402 κ.εφ. με αναφορές σε ειδικά μελετήματα και αρχειακές πηγές.

14. *E. Zachariadou*, οπ.παρ.

15. *Thiriet*, οπ. παρ. 331, *Kretschmayr*, οπ. παρ. 360.

16. *Braudel*, οπ.παρ. 405.

17. *Antonio da Uzzano*. La pratica della mercatura, τ. XI, σελ. 104 (αναφορά στου

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

νόλω από 10-20 πλοία[18] (ο μέγιστος αριθμός ήταν 39 πλοία το 1419 και 38 πλοία το 1423 για το σύνολο του εμπορίου περιλαμβανόμενης της Δυτ. Μεσογείου, Ατλαντικού και Μαύρης Θάλασσας), στα οποία περιλαμβάνεται αυξημένος αριθμός από cogs, (νάβες, -γαλέρες για ογκώδη φορτία που μετέφεραν από τη Συρία μπαμπάκι).

Στον πίνακα που σύνταξε ο Lane από τα Diarii που προαναφέρθηκαν[19], σημειώνεται π.χ. για το 1498, γαλέρες από Βηρυττό με μπαχαρικά 3000 colli (μπάλλες), από Αλεξάνδρεια με μπαχαρικά 2155 colli και με πιπέρι ειδικότερα, 933 colli.

Έχοντας υπόψη ότι μια μπάλλα (collo) στην Αλεξάνδρεια ζύγιζε 1120 λίβρες, και έχοντας ακόμη υπόψη ένα μέσο εκτόπισμα γαλέρας τους 200 τόννους, φθάνομε στον ίδιο αριθμό των περίπου 20 γαλερών για τό 1498 από Αλεξάνδρεια και Βηρυττό με μπαχαρικά κύριο φορτίο.

Επίσης, όπως αναφέρει ο Braudel[20], η Βενετία είχε ακόμη 200 μικρότερα πλοία που διενεργούσαν τοπικά δρομολόγια, και ακόμη, έχομε την αναφορά της Συγκλήτου της 21 Οκτωβρίου 1502, που λέει ότι από τα 300 πλοία που είχε το 1420-1450, δεν έμειναν παρά 16 των 200 ι το καθένα[21].

7. ΟΙ ΚΑΛΕΣ ΕΠΟΧΕΣ ΤΗΣ ΒΕΝΕΤΙΑΣ – ΚΑΙ ΜΙΑ ΕΜΜΕΣΗ ΑΠΟΔΕΙΞΗ ΤΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ ΤΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΔΙΑ ΤΗΝ ΥΠΑΡΞΗ ΤΗΣ ΒΕΝΕΤΙΑΣ

Ανέφερε όπως είδαμε ο κ. Μπούρας για τις «καλές αυτές εποχές του 16ου, 17ου, 18ου αιώνα», όμως οι ερευνητές έχουν εντελώς διαφορετική γνώμη, και εδώ φαίνεται καθαρά η σημασία αυτού του εμπορικού δρόμου των ανατολικών προϊόντων (και όχι σιτηρών) για τη Βενετία.

Για παράδειγμα το τελευταίο κεφάλαιο του μνημειώδους έργου του Heyd που αναφέρθηκε, τιτλοφορείται: «Die beide Schlusskatastro-

Ξηρουχάκη, Το Εμπόριον της Βενετίας μετά της Ανατολής κατά τον Μεσαίωνα. Επετηρίς Εταιρείας Κρητικών Σπουδών τ. Α, σελ. 27. Βλ. και *Braudel*, οπ. παρ. 367).

18. *Fr. Lane*, οπ. παρ., σελ. 13, 144

19. *Ibid.*

20. *Braudel*, οπ. παρ. 358.

21. *Braudel*, οπ.παρ. 369.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

phen: Das Erscheinen der Portugiesen in Indien und die Eroberung Aegyptens durch die Osmanen»[22].

Το 1498, όλοι οι συγγραφείς το δέχονται σαν την αρχή του τέλους της Βενετίας: Η αντικατάσταση του Βενετσιάνικου Εμπορικού Δρόμου από τον πορτογαλικό μέσω Ατλαντικού – Ακρωτηρίου της Καλής Ελπίδας–Ινδιών, του δρόμου του Βάσκο ντα Γκάμα, σήμανε την κάθετη πτώση του Βενετσιάνικου εμπόριου και της ίδιας της Βενετίας.

Είναι γνωστό, ότι ενώ ως το 1500 η Βενετία εισήγαγε γύρω στούς 1750 t μπαχαρικά (το μισό ήταν πιπέρι), από το 1503 εισήγαγε μόλις 500 t ετησίως[23].

Έτσι, πρίν από την είσοδο στον 16ο αιώνα, παρήλθαν ανεπιστρεπτί «οι καλές εποχές» για τη Βενετία – όταν ακριβώς αντικαταστάθηκε ο δρόμος Βενετίας-Μέσης Ανατολής, που δημιούργημά του ήταν η σειρά των ακμαζουσών πόλεων–εμποροστρατιωτικών βάσεων όπως της Ραγούζας, της Κέρκυρας, του Ηρακλείου (και των Χανίων εν μέρει), της Αμμοχώστου, και αυτών τούτων του Χαλεπίου και της Βηρυττού της Άκκρας και της Δαμιέττης, για να θυμηθούμε ότι η οικονομία, αποτελεί το θεμέλιο πάνω στο οποίο κτίζονται και καταστρέφονται, γεννώνται και εξαφανίζονται πόλεις και πολιτισμοί.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΑΡΗΓΙΑΝΝΗΣ

22. «Οι δύο τελικές καταστροφές: Η εμφάνιση των Πορτογάλων στις Ινδίες και η κατάκτηση της Αιγύπτου από τους Οσμανίδες», *Heyd* οπ.παρ. τ. II, σελ. 505.

23. *Fr. Lane*, οπ.παρ. 13.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΕΥΘΥΜΙΟΥ

ΛΑΪΚΑ ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΚΟΝΙΤΣΑΣ

Ο ΑΤΥΧΟΣ ΥΦΑΝΤΗΣ

Μιά φορά κι' ένα γκαιρό ήταν ένας φτωχός ύφαντής πού δούλευε μέρα-νύχτα καί ποτέ του δέ μποροῦσε νά κάμει χαΐρι καί προκοπή καί νά χορτάσει ψωμί τή φαμιλιά του. Ἄν εἶχε τ' ένα του παιδί φόρεμα δέν θἄχε ποδεμή· ἄν εἶχε ἡ γυναῖκα του τσαρούχια δέν θἄχε φουστάνι. Ἄν κονομοῦσε ἀλεύρι, θά τόν ἔλειπε τό λάδι.

«Δέν εἶναι ζωή αὐτή, δέν ὑποφέρεται, εἶπε στή γυναῖκα του, Κάτσ' ἐσύ ἐδῶ καί κάνε μέ τόν ἀργαλειό ὅτι μπορεῖς κι' ἐγώ θά πά' νά βρῶ τήν τύχη μου τή ζαβή νά τήν παρακαλέσω νά μοῦ κάμ' κένα καλό».

Καί σηκώνεται καί παίρνει δρόμους καί μονοπάτια. Καί περβατάει καί περβατάει κι' ἔφτακε σ' ἕναν τόπο ἀλαργινό ποῦηταν γιομάτο βρύσες. Ἄλλες ἔτρεχαν ποτάμι chιουρνάρι, ἄλλες λιγότερο, 'κόμα λιγότερο κι' ἄλλες δσο ξεροστάλαζαν.

Νἄσου καί παρουσιάζετ' ἐκεῖ ὁμπροστά του ἕνας γέροντας.

– Γειά σου πάπο, τόν χαιρετάει ὁ ὑφαντής.

– Καλῶς τό παλληκάρι.

– Δέ μοῦ λιές ὡρέ πάπο, τ' εἶν' ἐτοῦτες ὅλες οἱ βρύσες πού γλιέπω ἐδῶ;

– Αὐτές οἱ βρύσες γιέ μου εἶναι ἡ τύχη τοῦ κάθε μιανοῦ. Κι' ὅπως γλιέπεις, ἀλλουνούς τούς τρέχουν σωρός τά καλά κι' ἀλλουνούς ἀπό κόμπο-κόμπο.

– Καί ἡ δική μου ἡ βρύση ποιά εἶναι ὡρέ γέροντα;

– Γιά ἐτούτ' ἐδώγια παιδάκι μου.

Καί τοῦ δείχνει μιά πού δσο ξεροστάλαζε.

Σκέφτηκε τότες ὁ φτωχός ὁ ὑφαντής μας νά τή τζινίσει λίγο τή δική του τή βρύση, γιά νά ξεβουλωθεῖ νά τρέχ' καλύτερα. Καί παίρν'

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἕνα τσάκνο κι' ἀρχινάει νά τή γαρδουλάει. Καθώς ζιουποῦσε ὅμως τό ξύλο ὅλο καί παραμέσα, κράπ! Ἐκεῖνο τσακίστηκε κι' ἀπόμκε μέσα κι' ἡ βρύση βούλωσε ντίπ' γιά ντίπου....

Παιδεύτηκε, ἔδωκε-πῆρε· δέ μπόρεσε νά τό βγάλει.

«Γλιέπς τί ἔκαμες. τοῦ λιέει ὁ γέροντας, μοναχός σου τήν ἀπόκοψες τή τύχη σου. Τώρα θά πρέπ' νά καϊτερέσεις ποιός ξέρει πόσα χρόνια, ὥσπου νά σαπίσει μοναχό του τό ξύλο γιά νά ξανατρέξει τό νερό.

Ἔφυγε ἀπελπισμένος καί ξαναγύρισε στό σπίτι του καί ξανάπιακε τή δουλειά του. Καί τώρα γύφαινε μέρα-νύχτα καί τραγουδοῦσε κι' ἤλιεγιε ὅλο τό ἴδιο καί τό ἴδιο παραπονιάρικο τραγοῦδι.

Δέ φταίει ἡ τύχη μου πού μ' ἔχει ἀδικήσει.
μόν' φταίω 'γώ πού βούλωσα τή βρύση.
Μέρα-νύχτα να δουλεύω
καί ψωμί νά μή χορταίνω.

Ὁ βασιλιᾶς τοῦ καιροῦ ἐκείνου ἦταν καλόψυχος ἄνθρωπος καί τριγυρνοῦσε τές νύχτες ντυμένος σάν φτωχός ἀντάμα μέ τούς φυλαχτᾶδες του γιά ν' ἀκούει τά παράπονα τοῦ κόσμου καί νά κάμνει καλωσύνες. Πέρασε κάμποσες φορές κι' ἀπό τό φτωχικό τοῦ ὑφαντή κι' ἄκουσε τό παραπονιάρικο τραγοῦδι του.

«Μεγάλη φτώχεια θά τόν δέρνει τόν κακομοίρη, εἶπε στούς ἀκολουθούς του. Πάρτε μιά χήνα, φιᾶστε τη ψητή στό φοῦρνο, βᾶλτε καί μιά χοῦφτα φλωριά μέσα στήν κοιλιά της καί σῦρτε τη σ' αὐτόν».

Ὅπως διάταξε, ἔτσι κι' ἔγινε. Τήν πῆγαν καί τήν ἄφησαν ἀντάμα μέ τό τεψί.

– Στή στέλν' ὁ βασιλιᾶς, χάρισμά σου, τοῦ εἶπαν κι' ἔφυγαν.

«Μωρέ γυναῖκα, λέει ὁ φτωχός, ὁ ὑφαντῆς, ἐμεῖς δέν ἔχομε ψωμί καί νά φᾶμε τή χήνα σκέτη; Καλύτερα νά τή δώκωμε στό χαντζῆ νά μᾶς δώκει κάμποσα καρβέλια ψωμί. Τή χήνα θά τή φᾶμε σέ μιά καθησιά, μέ τό ψωμί θά πορέψωμε μιά βδομάδα».

– Κάνε ὅπως καταλαβαίνεις ἄντρα μου, ὅπως ὁρίζεις ἡ ἀφεντιά σου, τοῦ ἀποκρίθηκ' ἐκείνη.

Τήν παίρνει τότ' αὐτός τή χήνα, τήν πάνει στό χαντζῆ καί παίρνει τέσσερα καρβέλια ψωμί.

Σάν πῆρε ὁ χαντζῆς νά τήν ἀνοίξει, τί νά ἰδεῖ! Ἡ κοιλιά τῆς χήνας γιομάτη λίρες καί φλωργιά....

Ὁ φτωχός ἔφαγε τά καρβέλια μέ τή φαμιλιά του καί συνέχιζε τό τραγοῦδι του γυφαίνοντας μέρα-νύχτα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«Δέ φταίει ἡ τύχη μου πού μ' ἔχει ἀδικήσει,
μόν' φταίγω 'γώ πού βούλωσα τή βρύση.
Μέρα-νύχτα νά δουλεύω
καί ψωμί νά μή χορταίνω.

Ξαναπέρασ' ὁ βασιλιᾶς καί τόν ξανάκουσε νά τραγουδάει τόν ἴδιο παραπονιάρικο σκοπό του.

– Μωρέ τί διάολο! μουρμούρησε, δέν τόν ἔφτακαν τόσα πού τδωκα; πότε τᾶφαγε κιόλας;

Προστάζει πάλιε καί τοῦ φιάνουν ἕνα μπακλαβᾶ παραγιομισμένον μέ φλωργιά καί τοῦ τόν πάνουν.

Ἐκεῖνος δμως τό βιολί του.

«Ἀντί νά μοῦ στείλει κένα σακκί ἀλεύρι ἤ γιομάτο καρβέλια, λέει στή γυναῖκα του, μᾶς ἔστειλε τό μπακλαβᾶ νά τόν φᾶμε νά μᾶς πιάκει κανένα κόψιμο ἀντάμα μέ τά παιδιά, καθώς εἶναι ξελιγδωμένο τ' ἀντερό μας...».

Καί μιά καί δυό τόν πααίν' κι' αὐτόν στό χαντζῆ κι' ἐκεῖνος ὁ πόνερος ποῦχε γλυκαθεῖ ἀπό τή χήνα τδωκε τώρα περισσότερα ψωμιά. Τᾶφαγε κι' αὐτά ὁ ἄτυχος ὁ ὑφαντής μέ τή φαμπίλια του καί συνέχιζε τή δουλειά του καί τό συνηθισμένο του τραγοῦδι...

Ξαναπερνάει ὁ βασιλιᾶς καί ξανακούει πάλιε τά ἴδια.

«Ἀνεχόρταγος εἶν' ἐτοῦτος, λέει στούς αὐλικούς καί τούς ἀκολουθούς του. Θά τοῦ δώκω ἀκόμα μιά φορά χρήματα κι' ἅμα τόν ἀκούσω νά ξαναπαραπονεθεῖ θά τόν κρεμάσω».

Ὁμπροστά στή μπόρτα τοῦ ὑφαντή ἦταν ἕνα γιοφυράκι πού τό περνοῦσ' ἐκεῖνος πάντοτε καί πάεινε στό φτωχοσπιτό του. Ἐκεῖ ψηλά, κοντά στήν πόρτα του, πρόσταξε ὁ βασιλιᾶς τούς ἀνθρώπους του κι' ἔβαλαν μιά σακκοῦλα γιομάτη λίρες καί φλωργιά. Ἦταν κατακόκκινη καί φαίνουνταν ἀπό μακριά. Κρύφτηκαν τώρα κι' ὁ βασιλιᾶς μέ τούς φυλαχτᾶδες του, γιά νά ἰδοῦν τί θ' ἀπογιένει.

Στή συνηθισμένη ὥρα του νᾶτος ὁ ὑφαντής πού ξαναγύριζε στό φτωχικό του καί μόλις κοντοζύγωσε στό γιοφύρι, τόν ἀκοῦν νά λέει κουβεντιάζουντας μ' ἐλόγου του.

«Μωρ' ἐγώ τό πέρασα χιλιᾶδες βολιές ἐτοῦτο τό γιοφύρι μ' ἀνοιχτά τά μάτια, δεν τό περνῶ καί μιά βολά μέ κλειστά νά ἰδῶ θά τή βρῶ κολάϊ μέ τό πρῶτο τή μπόρτα μου».

Καί τᾶκλεισε καί πέρασε δίχως νά ἰδεῖ φυσικά τή σακκοῦλα μέ τά φλωργιά...

«Πραγματικά ἄτυχος εἶν' ἐτοῦτος ὁ ἄνθρωπος, ἔχει τύχ' ἀπό

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

γκορτσιά πού λέει ὁ λόγος, εἶπ' ὁ βασιλιᾶς. Συμμαζέψτε τή σακκοῦλα καί πᾶρτε τον κι' αὐτόν καί φέρτε τον στό παλάτι νά τόν ξετάσω γιά νά ἰδῶ τί τἄκαμε τ' ἄλλα πού τὄστειλα».

Πραγματικά, τόν ἔφεραν σέ λίγη ὥρα στό παλάτι ἀπορεμένον καί κιοτεμένον.

Ὁ βασιλιᾶς τὄδοκε θάρρος.

«Μή σκιάζεσαι, τοῦ εἶπε, δέν εἶμαι κακός· πές μου μονάχα τήν πᾶσ' ἀλήθεια σ' ὅτι θά σέ ρωτήσω. Καί συνέχισε. Τί τήν ἔκανες τή χήνα τήν ψημένη πού σὄστειλα.

Ὁ Θεός νά σέ πολυχρονάει βασιλιᾶ μου, δέν τήν ἔφαγα. Συλλοῖστηκα πώς δέν εἴχαμαν ψωμί καί πώς τή χήνα θά τήν ἐτρωγάμαν μόνο σέ μιά καθησιά καί πάλιε θά πεινούσαμαν. Τήν πῆρα τό λοιπόν καί τήν ἔδωκα στό χαντζῆ καί μὄδωκε τέσσερα καρβέλια ψωμί καί πορέψαμαν κάμποσες μέρες μέ ταῦτα».

– Καί τό μπακλαβᾶ;

«Κι' αὐτόν, σκέφτηκα πώς θά μᾶς ἔπιαναν κοψίματα ἄν τόν τρώγαμαν μ' ἀδειανή κοιλιά πού γκουράλιζε καί τόν πῆγα στόν ἴδιο καί μὄδωκ' ἕνα σακκί καρβέλια!»

– Καλά, καλά, τοῦ εἶπε χαμογελαστά ὁ βασιλιᾶς, κάτσε στή θέση σου. Κι' ἔστειλε τούς στρατιῶτες του καί ἔφεραν ἀμέσως τό χαντζῆ, πού μόλις εἶδε ἐκεῖ τόν ὑφαντή ἀρχίνησε νά νοιώθει σά νά πατοῦσε σέ ἀναμμένα κάρβουνα.

– Τί τήν ἔκανες τή χήνα τήν ψημένη πού σοὔφερε ὁ ὑφαντής ἀπό 'δῶ; ρώτησε αὐστηρά ὁ βασιλιᾶς.

– Τή σερβίρισα ἀλάκερη σέ μιά παρέα ἀπό κερατζῆδες μεγαλειότατε.

– Καί ποιοί κερατζῆδες ἦταν;

– Ξένοι ἀπό μακριά, δέν τούς ξέρω ποιοί ἦταν βασιλιά μου.

– Καί τό μπακλαβᾶ πού σοὔφερε, δέν τόν ἔφαγες ἐσύ;

– Ὄχι, κι' αὐτόν σέ ξένους τόν πούλησα.

Θύμωσε τότες ὁ βασιλιᾶς.

«Ὥστε σέ ξένους τἄδωσες! Ξέρεις πολύ καλά πώς κανένας ξένος δέν πατάει στήν πολιτεία μας χωρίς νά μάθωμε ποιός εἶναι καί πῶς τόν λένε καί ποῦθε κρατάει ἡ σκούφια του, εἶπε. Καί ξέρω πολύ καλά κι' ἐγώ ὅτι δέν δέχεσαι στό χάνι σου ξένους κι' ἄγνωστους ἀνθρώπους. Καί συνέχισε. Ἐπειδή εἶπες ψέματα πρέπει νά σοῦ δώσω ἀμέσως σαράντα βουρδουλιές καί νά σέ κλείσω στή φυλακή. Σύρε ὅμως γλήγορα νά φέρεις τές λίρες καί τά φλωριά πού ἤβρες μέσα στή

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

χήνα καί στό μπακλαβᾶ καί κατόπι θά ἰδοῦμε».

– Ἀμάν βασιλιᾶ μου! λυπήσου με, ὁ δαίμονας μ' ἔβαλε.

Καί γιά νά μήν τά πολυλογοῦμε, πῆγε αντάμα μέ τούς στρατιῶτες καί τάφερε. Κι' ὁ βασιλιᾶς σάν καλόψυχος πού ἦταν τόν συγχώρεσε καί ἀντί γιά ξύλο καί φυλακή, τόν ὑποχρέωσε νά κάμνει κάθε μεγάλη γιορτή, πέντ'–ἕξη φορές τό χρόνο, ἀπό ἕνα τραπέζι στούς διακοναραίους τῆς πολιτείας.

Ἔχεις πολύ παρᾶ, τοῦ εἶπε καί δέ θά φτωχύνεις ἀπ' αὐτό. Ἴσια-ἴσια πού θά κάμεις καί καλό γιά τήν ψυχή σου, ἔστω καί μέ τό ζόρι».

Στόν ὑφαντή ἔδωκε τά φλωργιά πού γύρισε πίσω ὁ χαντζῆς κι' ἔζησε καλά ἀντάμα μέ τή φαμιλιά του. Καί ἡ βουλωμένη βρύση του σίγουρα ξεβούλωσε κι' ἔτρεχε μπόλικο τώρα τό νερό τῆς τύχης του.

Ο ΓΕΛΑΔΑΡΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟ

(Μάθε τέχνη κι' ἄφησέ τη κι' ἄν πεινάσεις γύρεψέ τη).

Μιά βολά κι' ἕνα γκαιρό ἦταν ἕνας φτωχός γελαδάρης ποῦχε κάμποσα γελάδια καί μέ ταῦτα ζοῦσε καί πορεύουνταν.

Ἀνάμεσα στούς μοιστερῆδες του ἦταν κι' ὁ βασιλιᾶς τοῦ τόπου πού τοῦ πάεινε κάθε πρωΐ ἀπό κάμποσες ὀκάδες γάλα. Κάποτ' ὅμως ἔλαχε κι' ἀρρώστησε ὁ φτωχός ὁ γελαδάρης καί τό γάλα στό παλάτι τό πάεινε ἡ τσιούπω του ποῦηταν ὁμορφη κι' ἄσπρη σάν τό γάλα πού κουβαλοῦσε. Τήν εἶδε τό βασιλόπουλο καί ξεζουρλάθηκε καί δέν τόπιαν' ὕπνος ποῦθενά. Ὁ νοῦς του κι' ἡ καρδιά του ἦταν νύχτα μέρα σ' αὐτή. Σηκώνεται λοιπόν μιά καί δυό καί πάνει στόν πατέρα της.

– Μπάρμπα, τοῦ λέει, ἐγώ τήν κόρη σου τήν ἀγαπῶ καί θέλω νά τήν κάμω γυναῖκα μου . Δεν πιστεύω νά μοῦ πεῖς, ὄχι;

– Νά στή δώκω παιδάκι μου, τοῦ ἀπαντάει ὁ γελαδάρης, ἀλλά πρέπει νά ξέρω καί τί δουλειά κάμνεις κι' ἄν ξέρεις καμιά τέχνη γιά νά μπορεῖς νά τή φυλάξεις, νά τή ντύσεις καί νά τή θρέψεις.

– Καλά! δέ μέ ξέρεις; Ἐγώ εἶμαι τό βασιλόπουλο καί θά τή ντύσω στά χρυσά.

«Σέ γνωρίζω παιδάκι μου, ἀλλά ἡ τύχη δέν ξέρεις πῶς τά φέρνει τά πράγματα καμιά φορά. Ὁ πατέρας μου μοῦ μολογοῦσε, πώς στόν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

καιρό τοῦ πατέρα του ἦταν ἄλλος βασιλιᾶς πού τόν σκότωσ' ὁ πάπος σου καί τοῦ πῆρε τό θρονί. Σήμερα εἶσαι βασιλόπουλο, αὔριγιο μπορεῖ νά μ' εἶσαι. Γι' αὐτό πρέπει νά ξέρς μιά τέχνη γιά νά μπορεῖς νά τήν ταῖσεις καί νά τή φλάξεις. Ἐγώ πού μέ γλιέπεις, δέν ἔχω μοναχά τά γελάδια ἀλλά πλέκω καί καλάθια καί βγάζω κι' ἀπό 'κεῖ γιά νἄχω καί τίποτα στήν ἄκρη γιά ὥρ' ἀνάγκης. Ἄν θέλεις, νἄρθεις νά σοῦ μάθω κι' ἐσένα τήν τέχνη καί τότε μετά χαρᾶς νά σέ κάμω γαμπρό μου».

Ἐπειδή τήν ἀγαποῦσε πολύ τήν τσιούπω τό βασιλόπουλο δέχτηκε κι' ἀρχίνησε καί πήγαινε κάθε μέρα κοντά στό γελαδάρη καί μάθαινε κι' ἔπλεκε καλάθια, κανίστρες κι' ἄλλα παρόμοια. Μέσα σ' ἕξη μῆνες εἶχε γίνει τέλειος τεχνίτης.

Ἔπιακε κατόπι τόν πατέρα του τό βασιλιᾶ καί τοὔειπε ὅτι τό καί τό, ἀγαποῦσε κι' ἤθελιε νά πάρη γυναῖκα του τήν κόρη τοῦ γελαδάρη.

– Τί λές αὐτοῦ παιδάκι μου! Εἶσαι μέ τά καλά σου; τοῦ λέει ἐκεῖνος. Βασιλιᾶδες ἐμεῖς, νά συμπεθεργιάσωμε μέ τό γελαδάρη;

– Δέν τήν εἶδες πατέρα, εἶναι πεντάμορφη! Ἄν δέ ντή μπάρω θά σκοτωθῶ. Θέλοντας καί μή ὁ βασιλιᾶς –ἀφοῦ τήν εἶδε καί τ' ἄρεσε κι' αὐτουνοῦ καί γιά νά μή χάσει τό μοναχοπαίδι του, ἀποφάσισε κι' ἔδωκε τήν εὐχή του. Ἔγιναν γλέντια καί χαρές μεγάλες καί ἡ ὄμορφη κόρη φάνταζε σωστή νεράϊδα καί ξωτικιά ντυμένη στά χρυσά.

Πέρασαν λίγα χρόνια· πέθαν' ὁ γέρο-βασιλιᾶς κι' ἀνάλαβε τή βασιλεία ὁ γιός του. Ἡ κόρη τοῦ γελαδάρη ἔγινε βασίλισσα. Ὁ γελαδάρης ζοῦσε ἀκόμα κι' ὁ γαμπρός του τόν κορόϊδευε.

– Βλέπεις πεθερέ! τοῦ ἔλεγε, πού μ' ἔβανες νά μάθω νά φκιάνω καλάθια... Γίνκα βασιλιᾶς κι'ἡ κόρη σου ἔχ' ἀπ' ὅλα τά καλά.

– Μή περηφανεύεσαι, τοῦ ἀποκρένουνταν ὁ ἄλλος. Εἶστε νέοι κι' ἔχετ' ἀκόμα πολλά χρόνια ὀμπροστά σας. Καένας δέν ξέρει τί τὄχει γραμμένο ἡ μοῖρα του.

Καί πραγματικά, βῆκε προφήτς ὁ γέροντας! Σέ τέσσερα-πέντε χρόνια ξέσπασε στόν τόπο μιά ἐπανάστση. Κάμποσ' ἀξιωματικοί πού δέν ἦταν εὐχαριστημέν' ἀπό τό βασιλιά σήκωσαν κεφάλι. Πῆραν μέ τό μέρος τους καί τόν περσσότερο στρατό καί τούς ἀρχόντους καί τόν πέταξαν κι' ἔβαλαν ἄλλο βασιλιά. Τοῦ πῆραν κι' ὅλα τά ὑπάρχοντά του καί τόν ἄφηκαν ταμτακίρι· μοναχά πού δέ ντόν σκότωσαν. Τόν λυπήθηκαν καί τοῦ χάρισαν τή ζωή.

Κατάφυγε λοπόν ἀντάμα μέ τή γυναῖκα του καί τά παιδιά του στό φτωχικό τοῦ πεθεροῦ του κι' ἀρχίνησε νά βοσκάει τά γελάδια

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

καί νά πλέκει καί τά καλάθια γιά νά ζήσουν.

«Τά γλιέπ'ς, τοῦ λέει ὁ πεθερός του πού στἄλεγα πῶς πρέπει νά ξέρεις μιά δουλειά. Μάθε τέχνη κι' ἄφησέ τή κι' ἄν πεινάσεις γύρεψέ τη. Μέ περγελοῦσες, ἀλλά βῆκαν σωστά τά λόγια μου...».

– Καί πολύ σωστά, μουρμούρισε ὁ πρώην βασιλιᾶς.

Καί ἦταν τυχερός γιατί ὁ γελαδάρης δέν εἶχ' ἄλλα παιδιά καί κληρονόμησαν ὅλα τά ὑπάρχοντά του κι' ἔζησαν αὐτοί –ἄς τά λέμε καλά– κι' ἐμεῖς χίλιες φορές καλύτερα.

(ἀφήγηση Παύλου Γκίκα, Κονιτσιώτη)

ΟΙ ΑΔΕΡΦΕΣ ΘΕΡΜΕΣ

Ἡ θερμασιά δέν εἶναι μιά, μοῦλιεγ' ἡ Μαρίνα τοῦ Νάτση, ἀλλά εἶναι δυό ἀδερφές θέρμες. Κάποτε συμφώνησαν καί πῆγαν πρωΐ-πρωΐ ἡ μιά σ' ἕναν πλούσιο κι' ἡ ἄλλη σ' ἕναν ἐφτωχό. Ἀργά τή νύχτα ξαναντάμωσαν καί ρωτήθηκαν, πῶς εἶχαν περάσει τή μέρα τους.

– Ἐγώ, εἶπ' ἐκείνη πού ἦχε πάει στόν πλούσιο, τά πέρασα μιά χαρά· ὅλη τήν ἡμέρα ὀπκάτ' ἀπ' τή βελέντζα.

– Ἐγώ ὄχι, εἶπε ἡ γι' ἄλλη. Ὁ δικός μ' ὁ καψοφτωχός, ἄν καί θερμασμένος, πῆγ' ὅλη τήν ἡμέρα στό χωράφι κι' ἔσκαφτε καί τυρανίστηκα κι' ἐγώ ἀντάμα μέ ταῦτον.

Ὕστερ' ἀπ' αὐτό εἶπαν κι' ἀποφάσισαν συνατές τους, νά πααίνουν μοναχά στούς πλούσιους γιά νά καλοπερνοῦν. Ὁ Θεός ὅμως δέν τὄστρεξε καί τές διάταξε νά πάνουν καί στούς πλούσιους καί στούς φτωχούς.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Η ΝΥΦΗ ΚΑΙ ΤΑ ΚΛΗΜΑΤΑ

Μιά πεθερά ἔστειλε τήν καινούργια καί ξενοχωρίτισσα νύφη της στ' ἀμπέλι.

– Σύρε μά νύφη, τῆς εἶπε στ' ἀμπέλι νά τό σκάψεις. Τό ξέρεις, στὄχω δείξει τές προάλλες.

– Τό ξέρω μάνα, τό ξέρω.

Πῆρε πραγματικά τό τσαπί, τό ψωμί καί τό προσφάϊ της καί τράβηξε γιά τ' ἀμπέλι· ἀπ' ὅπου γύρισε ἀποσταμένη ἀργά τό βράδ' ἴσια μέ τό ζαντοῦρι (λυκόφως).

– Ἔ μά νύφη, τὄσκαψες, τό σκόλασες ὅλο; τή ρώτησε ἡ πεθερά.

– Ἄν δέν εἶχ' ἐκεῖνα τά κούτσουρα (ἐννοοῦσε τά κλήματα) θά τό σκολνοῦσα· αὐτά μέ παίδεψαν πολύ. Δώστου καί βάρτου μέ τό τσαπί, τρόμαζα νά τά ξεριζώσω».

– Μπομπώ ἡ πικρή! τἄκοψες ὅλα μά νύφη;

– Ὄχι· ἀλλά τά περισσότερα τἄκοψα, τά λιγώτερ' ἀπόμειναν. Αὔριγιο τ' ἀπομπιτῶ.

– Ὄχ' ὄχι! Θά πᾶμ' ἀντάμα αὔριο. Ἀλλά δέ μοῦ λιές, δέν εἶχεταν στό χωργιό σας ἀμπέλια καί σταφύλια;

– Ὄχι μάνα, οὔτ' εἴχαμαν οὔτε ξέραμαν ποῦθε βγαίνουν τά σταφύλια. Ζούσαμαν ἀπό τά γιδοπροβατά μας...

ΕΧΩ ΚΑΙ ΠΡΑΣΑ ΓΙΑ ΜΑΣΤΟΡΟΥΣ

Κάτι μαστόροι Πυρσογιανίτες δούλευαν σ' ἕνα γιαπί μέσα στά Γιάννενα. Ἕνας πλανόδιος μανάβης μέ τό φορτωμένο γαϊδουράκι του περνοῦσε ταχτικά ἀπ' ἐκεῖ, διαλαλώντας τήν πραμάτεια του. Ἦταν φαίνεται καί χωρατατζῆς κι' ἔλεγε:

«Σκόρδα, κρομμύδια, πατᾶτες, σαλᾶτες, κραμπολάχανα, ἔχω καί πράσα γιά μαστόρους».

Ἤθελε νά πειράξει τούς φτωχούς μαστόρους της ἐποχῆς ἐκείνης, πού ἔκαμναν αὐστηρές οἰκονομίες γιά νά περισσέψει καμιά δεκάρα, νά στείλουν στό σπίτι στή φαμιλιά τους, ἤ νἄχουν γιά νά πορέψουν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τό χειμώνα πού θά γύριζαν στό χωριό. Δέν ὑπῆρχαν τότε οὔτε Κοινωνικές ἀσφαλίσεις, οὔτε Ι.Κ.Α.

Τδκανε αὐτό κάμποσες φορές, ὥσπου κάποιος μάστρο-Χαρίσης δέν ἄντεξε· καί μόλις εἶπε τό «ἔχω καί πράσα γιά μαστόρους».

– Βάλτα στόν γκῶλο σου, τοῦ ἀπάντησε.

Ὄχι μόνο τό βούλωσε τό στοματάκι του ὁ χωρατατζῆς μανάβης, ἀλλά οὔτε ξαναπερνοῦσε μπροστά ἀπό τό γιαπί τήν ὥρα πού δούλευαν ἐκεῖ οἱ μαστόροι.

ΓΙΑ ΝΑ ΦΕΞΕΙ ΚΑΙ ΝΑ ΙΔΟΥΜΕ ΤΙΝΟΣ ΜΑΝΑ ΚΟΛΥΜΠΟΥΜΕ

Ἦταν κάποτε ἕνα ἀντρόγυνο, εἶχαν καί τές μανάδες τους καί συζοῦσαν δλ' ἀντάμα.

Κοντά στό νοῦ κι' ἡ γνώση, ὁ ἄντρας συμπαθοῦσε καί εἶχε μεγαλύτερ' ἀδυναμία στή μάνα του ἡ δέ γυναῖκα στή δική της. Αὐτό γινόταν ἀφορμή νά χαλνοῦν κάθε λίγο τές καρδιές τους καί νά ντραβαλίζουνται. Ἀπό τά πολλά τοῦ λιέει μιά μέρα ἡ γυναῖκα.

– Ἄντρα μου, δέν ὑποφέρω ἄλλο πιά. Ἄν θέλεις νά ζήσωμ' ἀντάμα να ξεφορτωθοῦμε τή μάνα σου· νά τήν πνίξωμε μία νύχτα στόν πιχό (δεξαμενή).

Ἀφοῦ δέ γιένετ' ἀλλοιῶς, ἄς γίνει καί τό χατῆρι σου, τῆς ἀποκρίθηκ' ἐκεῖνος.

Ὅταν δμως συμφώνησαν ποιά βραδιά θά ἔβαζαν σ' ἐνέργεια τό σχέδιο τῆς γυναίκας, αὐτός, ὁρμήνεψε τή μάνα του, πῶς καί τί νά κάνει.

Οἱ δυό συμπεθέρες κοιμοῦνταν στό ἴδιο δωμάτιο, ἡ καθεμιά ἀπό τή συνηθισμένη κόχη της. Ἐκεῖνο τό βράδ' ὅμως ἡ μάνα τοῦ ἄντρός πῆγε ἀπό νωρίς καί πλάγιασε ἀπό τή μεργιά τῆς συμπεθέρας της καί προσποιήθηκε τήν ἄρρωστη. Σάν πῆγε ἡ ἄλλη νά πλαγιάσει.

– Νά μέ συμπαθᾶς μώρ' συμπεθέρα, τῆς εἶπε, πού πλάγιασα στόν τόπο σου. Ἔχω ἐδώγια ἕναν φοβερό πόνο στήν καρδιά πού δέ μ' ἀφήνει νά πάρω ἀνάσα· δέ μπορῶ νά σηκωθῶ. Κοιμήσ' ἐσύ ἀπό τήν κόχη μου. Ἀνύποπτη ἐκείνη δέχτηκε καί πλάγιασε ἀπό τήν ἄλλη μεριά καί ἀποκοιμήθηκε.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ὕστερ' ἀπό καναδυό ὧρες ἡ γυναῖκα τράβηξε τόν ἄντρα της ἀπό τό μανίκι.

– Πᾶμε, τοῦ λέει, νά κάνομε ὅτι ἀποφασίσαμαν.

– Πᾶμε.

Καί πήγανε σιγά-σιγά, ἄνοιξαν μέ προσοχή τήν πόρτα καί μπῆκαν στό δωμάτιο πού κοιμόταν οἱ δυό γριές.

Ἡ μάνα τῆς γυναῖκας πού δέν ἤξερε τίποτε ἀπό τά φονικά σχέδια τῆς κόρης της, κοιμόταν καί ροχάλιζε τοῦ καλοῦ καιροῦ. Ἡ ἄλλη ὅμως ἡ μάνα τοῦ ἀντρός ἀγρυπνοῦσε καί μόλις ἄκουσε τό ἀλαφρό τρίξιμο τῆς θύρας, ἄρχισε κι' αὐτή νά ροχαλίζει καί νά κάμνει τάχα πώς κοιμᾶται. Καί τί νἄκαμνε; Ἡ ζωή εἶναι γλυκειά. Κι' ὡς ἐκεῖ πού νά πέθαιν' αὐτή, προτιμότερο ἦταν νά τό πάθ' ἡ συμπεθέρα... Γνωρίζοντας φυσικά ἡ νύφη τή συνηθισμένη κόχη πού κοιμοῦνταν ἡ πεθερά της πῆγε κατά κεῖ καί κοντά ὁ ἄντρας της.

Σήκωσαν σιγά-σιγά κι' ἀνάλαφρα τήν κοιμισμένη γριά, τήν ἔβγαλαν ἀπ' τό δωμάτιο καί τράβηξαν ἴσια γιά τόν βαθύ πιχό πού ἡ γυναῖκα εἶχε φροντίσ' ἀπό νωρίς νά τόν γιομίσει μέ νερό σούλουχρα (ὡς τήν κορυφή). «Τό προῖ, εἶπε τ' ἀντρός της, θά βάλομε τές φωνές καί θά καμωθοῦμε τάχα πώς τήν ἤβραμαν πνιγμένη. Πῆγε νά ποτίσει τόν κῆπο, ὅπως κάθε μέρα καί ποιός ξέρει πῶς παραπάτησε κι' ἔπεσε καί πνίγηκε...»

– Κάνε ὅπως καταλαβαίνεις, ἀπάντησ' ἐκεῖνος.

Καί τήν ἔριξαν στό νερό, ὅπου ἡ γυναῖκα φρόντισε νά τῆς κρατήσει βαθιά μέσα τό κεφάλι, ὥσπου ἡ ταλαίπωρη γριά ξεψύχησε. Καί ὅπως τήν κουνοῦσαν καί τήν βύθιζαν στό νερό, ἔλεγε ἡ γυναῖκα·

Μιά χαρά τήν κολιεμποῦμε...

Γιά νά φέξει καί νά ἰδοῦμε τίνος μάνα κολιεμποῦμε, ἀποκρινόταν ὁ ἄντρας.

Καί πραγματικά, σάν ἔφεξε τό προῖ καί εἶδε ἡ γυναῖκα πώς ἡ πνιγμένη ἦταν ἡ μάνα της, ξεσήκωσε τό γκόσμο μέ τές φωνές καί τά μοιρολόγια της.

Ἀπό τότε βγῆκε καί ἡ παροιμία: «Γιά νά φέξει καί νά ἰδοῦμε τίνος μάνα κολεμποῦμε», πού τή χρησιμοποιοῦμε συχνά, ὅταν μιλοῦμε γιά σκοτεινά γεγονότα πού πρόκειται νά ἀποκαλυφθοῦν ὁπωσδήποτε ὕστερα ἀπό ὁρισμένο χρονικό διάστημα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΝΟΥ ΒΟΪ

Τά παλιά τά χρόνια στόν καιρό τῆς τουρκιᾶς, ὅπως μολογοῦν, μιά γριά Γκριζμπανίτισσα –ἀπ' τό σημερινό χωριό Ἐλεύθερο– πάντρεψε τό γιό της τό Γιάννη καί πῆρε νύφη ἀπό τό γειτονικό χωριό Παλιοσέλι ὅπου μιλοῦν ἀκόμη βλάχικα, ἐνῶ στό Ἐλεύθερο δέν τά ξέρουν. Ἡ νύφη δέν ἤξερε καθόλου σκράπ ἑλληνικά οὔτε ὁ Γιάννης μέ τή μάνα του βλάχικα.

Τελείωσε λοιπόν ὁ γάμος τή Δευτέρα, ἔφυγαν οἱ συμπεθέροι καί οἱ ἄλλοι καλεσμένοι καί σάν νύχτωσε πλάγιασαν νά κοιμηθοῦν. Δεύτερο χώρισμα (δωμάτιο) δέν ὑπῆρχε κι' ἔτσι ἀπό τή μιά μεριά ἔστρωσε ἡ γριά κι' ἀπό τήν ἄλλη ξάπλωσαν τά νιόπαντρα. Ἰσόγειο ἦταν τό φτωχικό σπιτάκι, ἀπό τό ἕνα μέρος τό κατοικήσιμο δωμάτιο καί δίπλα συνεχόμενος –χωρισμένος μέ ξύλινη σταβαρωσιά– ὁ σταῦλος ὅπου ἔκλειναν τά ζωντανά...

Σάν πέρασε ἀρκετή ὥρα καί ὁ νιόγαμπρος νόμισε πώς ἀποκοιμήθηκε ἡ μάνα του, ἄρχισε νά χαϊδολογάει τή γυναῖκα του καί νά προσπαθεῖ νά ἐκτελέσει τά συζυγικά του καθήκοντα.

Ἐκείνη ὅμως ἀντιδροῦσε, ἀντιστεκόταν καί ξεφώνιζε.

– Νού βόϊ, νού βόϊ, πού στά βλάχικα σημαίνει, «δέ θέλω, δέ θέλω».

– Μή σκιάζεσαι, δέ θά σοῦ κάνω τίποτε κακό, τῆς ψιθύριζε ὁ Γιάννης. Ἐκείνη ὅμως τό βιολί της: «Νού βόϊ καί νού βόϊ».

Ἀκούωντας ἡ γριά –πού εἶχε ξυπνήσει ἤ ἀγρυπνοῦσε– τό «νού βόϊ» νόμισε πώς ἡ νύφη δέν καταλάβαινε τί τῆς συνέβαινε καί ἐπενέβηκε λέγοντας.

– Δέν εἶν' τό βόϊδι μώρ' νύφη, δέν εἶν' τό βόϊδι, εἶν' ὁ Γιάννης μου.

Ἐκείνη φυσικά δέ ἤξερε ἑλληνικά, ὅπως εἴπαμε, καί ἐξακολουθοῦσε νά ἀντιστέκεται καί νά ἐπαναλαμβάνει «νού βόϊ» ὥσπου ὁ Γιάννης μή μπορώντας νά ἐξηγήσει τή στάση της τήν ἄφησε ἥσυχη καί κοιμήθηκαν σάν καλά ἀδερφάκια.

Τήν ἄλλη μέρα ἡ γριά μάνα ἔτρεξε στό Παλιοσέλι κι' ἔφερε τή συμπεθέρα, πού ἤξερε εὐτυχῶς ἑλληνικά καί συνενοοῦνταν.

«Καλά μώρ' τσιοῦπρα μου, τῆς λέει στά βλάχικα, γιατί ἀντιστέκεσαι καί δέ σμίγεις μέ τόν ἄντρα σου σάν κανονικό ἀντρόϋνο;».

– Μά ἐσύ μώρ' μάνα δέ μοῦχες πεῖ, νά μή ξεγελαστῶ καί παραδοθῶ σέ κανέναν ἄντρα, λησμόνησες πού μ' ὁρμήνευες;

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

– Στούς ξένους ναί, ὄχι ὅμως καί στόν ἄντρα σου πού τόν πῆρες μέ στεφάνι.

– Λέ μοῦ τό εἶπες ὅμως αὐτό.

– Ἔχεις δίκιο, ἀλησμόνησα νά σ' ὁρμηνέψω· σοῦ τό λέω τώρα. Μέ τόν ἄντρα σου νά κάμεις ὅτι θέλει, μοναχά ἀπό τούς ἄλλους ἄντρες νά φυλάγεσαι.

Τῆς εἶπε κι' ἄλλες ὁρμήνειες ἡ μάνα της, τήν κατατόπισε καλά καί τό ἀπόγευμα ἔφυγε.

Τό δεύτερο βράδι φυσικά ἡ μάνα τοῦ Γιάννη οὔτε καυγά οὔτε φασαρία ἄκουσε. Μόνο χαϊδόλογα πού ἔλεγαν ψιθυριστά τά δυό νεόπαντρα, τό καθένα στή γλῶσσα του, ἑλληνικά ὁ ἕνας, βλάχικα ἡ ἄλλη...

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΕΥΘΥΜΙΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΜΑΙΡΗ ΚΩΣΤΗ

ΤΟ ΚΡΑΣΙ ΣΤΗ ΖΩΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Οἶνος εὐφραίνει καρδίαν...

Ἡ καλλιέργεια τῆς ἀμπέλου καί ἡ οἰνοποιΐα, γνωστές ἀπό τά παμπάλαια χρόνια, χάνονται στά βάθη τῶν αἰώνων. Φαίνεται ὅτι καί στήν Ἑλλάδα καί στήν Αἴγυπτο ἦλθε ἀπό τήν Ἀσία. Στήν Αἴγυπτο ἤδη εἶναι γνωστή τό 3000 π.Χ. κι' ἀκόμη παλαιότερα. Ἱερογλυφικά κείμενα ἀναφέρουν ὀκτώ διαφορετικά εἴδη κρασιῶν, ἐνῶ πολλοί ἦταν οἱ ἀμπελῶνες δίπλα στίς ὄχθες τοῦ Νείλου.

Στήν Ἑλλάδα ἡ ἄμπελος ἦλθε ἀπό διάφορα μέρη. Ἦλθε ἀπό τή Θράκη, ἀφοῦ μέ γλυκό μαῦρο κρασί τῆς Ἰσμάρου τῆς Θράκης ὁ Ὀδυσσέας μέθυσε τόν κύκλωπα Πολύφημο, ἀλλά ἦλθε κι' ἀπό τήν Κρήτη μέ τούς θαλασσοπλοοῦντες Φοίνικες. Ἔφθασε ὅμως γρήγορα στή Χίο μέ τόν γυιό τοῦ Διονύσου τόν Οἰνοπίωνα.

Ἀπό τούς Ἕλληνες τήν πῆραν οἱ Γαλάτες, μέσῳ Μασσαλίας περί τό 600 π.Χ. καί μέ τίς νικηφόρους στρατιές τῶν Ρωμαίων ἔφθασε στούς Ἴβηρες τῆς Ἱσπανίας. Μέ τούς Ρωμαίους ἐπίσης ἔφθασε στόν Δούναβη καί τόν Ρῆνο κι' ἁπλώθηκε σ' ὅλη τήν Εὐρώπη.

Ἀπό τήν μυθολογία βλέπουμε ὅτι τό Κράτος ἔφερε τήν ἄμπελο στήν Κρήτη. Στήν Αἴγυπτο τήν ἔφερε ὁ Ὄσιρις καί στήν Ἑλλάδα ὁ Βάκχος, ὁ ὁποῖος ἐτιμᾶτο ὡς θεός τῆς ἀμπέλου καί τοῦ οἴνου. Σέ ποιό ἀκριβῶς μέρος ἔγινε ἡ ἀνακάλυψη τῆς ἀμπέλου δέν γνωρίζουμε. Ἡ Βίβλος ἀναφέρει ὅτι τόν οἶνο ἀνακάλυψε ὁ Νῶε μετά τόν Κατακλυσμό, ἐνῶ ἡ Π. Διαθήκη ἀναφέρει ὅτι ὁ Νῶε «ἐφύτευσεν ἄμπελον» κι' ἔκανε μεγάλη κατάχρηση στό προϊόν της!

Γνωρίζουμε ὅτι κατά τήν Ὁμηρική ἐποχή ἡ ἀμπελουργία ἤκμασε σέ ὅλη τήν Ἑλλάδα καί τήν Μεσογαία. Ὁ Ὅμηρος ὀνομάζει τήν Ἱστιαία «πολυστάφυλον», τήν δέ Πίδαλο καί Ἐπίδαυρο «ἀμπελόεσσα». Στά Ὁμηρικά ἔπη ὁ οἶνος συμπεριλαμβάνεται στήν καθημερινή τροφή. Οἱ ἀρχαῖοι μνημνεύουν τούς «νικοστρατίους» βότρυς τῆς Ἀττικῆς, τίς «ὑπωνίους» καί «ροδιακάς σταφυλάς», τά κρασιά ἀπό τήν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Λέσβο, Χίο, Κῶ, Θάσο, ἀπό τήν Σμύρνη καί ἀπό πολλά ἄλλα μέρη. Ἀκόμη γνώριζαν διάφορες ποικιλίες σταφυλιῶν, καθώς καί τό ἀρωμάτισμα τῶν κρασιῶν.

Στήν Ἑλλάδα ὁ οἶνος ἔφθασε πρῶτα ἀπό τήν Θράκη κι' ἔγινε ἀναπόσπαστο στοιχεῖο στή λατρεία τοῦ Βάκχου, τοῦ Διονύσου. Ὁ Διόνυσος εἶναι ὁ πιό διάσημος καί ὁ πιό πολυσυζητημένος θεός τῆς ἀρχαιότητας. Εἶναι ὁ πιό κοντινός στόν ἄνθρωπο, κι' αὐτός πού προτιμοῦσε τήν ἀνθρώπινη συντροφιά ἀπό τήν ἐκλεκτή παρέα τῶν Ὀλυμπίων θεῶν. Ὁ Διόνυσος εἶναι ὁ γνωστός σέ ὅλους θεός τοῦ κρασιοῦ, τοῦ γλεντιοῦ καί τοῦ θεάτρου. Γι' αὐτόν πλέχτηκαν πάρα πολλοί μῦθοι πού ἀποδεικνύουν τήν δύναμη καί τόν χαρακτῆρα του. Ἀλλά καί γιά τήν γέννησή του οἱ μυθολογικές πληροφορίες εἶναι διάφορες.

Σύμφωνα μέ τήν Θηβαϊκή παράδοση ὁ Διόνυσος γεννήθηκε ἀπό τόν Λία καί τήν Σεμέλη, τήν κόρη τοῦ Κάδμου καί τῆς Ἁρμονίας. Ἡ βασιλοπούλα Σεμέλη, ἐρωμένη τοῦ Δία μένει ἔγκυος καί τόν παρακαλεῖ νά τῆς παρουσιαστεῖ μέ ὅλο τό μεγαλεῖο του, μετά ἀπό παραίνεση τῆς ζηλότυπης Ἥρας. Ὁ ἐραστής ἱκανοποιεῖ τήν ἐπιθυμία τῆς Σεμέλης, ἀφοῦ δέν κατώρθωσε νά τήν μεταπείσει καί ἐμφανίζεται μέ ὅλη του τήν λαμπρότητα, μέ τόν κεραυνό «ἐν μέσῳ ἀστραπῶν» πού οἱ φλόγες τους κατακαίουν τήν Σεμέλη. Καθώς ἡ Σεμέλη πεθαίνει ἀφίνει νά βγῆ ἀπό τά σπλάχνα της ὁ καρπός τῶν ἐρώτων της, ὁ Διόνυσος, πού τόν παραλαμβάνει ὁ Ζεύς. Ἄγουρος ἀκόμη ὁ Διόνυσος κλείνεται μέσα στόν μηρό τοῦ Λία γιά νά συμπληρωθῆ ὁ χρόνος τῆς κυήσεως. Ἀπό τον ἰδιαίτερο τρόπο τῆς γεννήσεώς του καλεῖται «διμήτωρ» καί διθύραμβος, (ὡς ἀπό δύο θύρας ἐξελθών), ὀνομάζεται μηρορραφής, μηροτραφής, ἀλλά καί εἰραφιώτης (ἀπό τό ἐρράφθαι, ράπτω).

Μόλις γεννήθηκε ὁ Διόνυσος, ὁ Ἑρμῆς τόν πηγαίνει στίς Νύμφες, πού βρίσκονται στά πυκνά δάση καί στίς ἀναρίθμητες πηγές. Αὐτές θά τόν μεγαλώσουν καί τροφοί του θά εἶναι οἱ Ὑάδες, νύμφες τῆς Δωδώνης, νύμφες τῆς βροχῆς. Ξαπλωμένος νωθρά στό σπήλαιο τοῦ «ἠγαθέου Νυσηΐου» μεγαλώνει ὁ Διόνυσος, ὅπου γεύεται τόν καρπό τῆς ἀμπέλου καί μεθάει ἀπό τό χυμό του. Τόν ἴδιο χυμό γεύτηκαν καί οἱ τροφοί του καί οἱ δαίμονες τῶν δασῶν τοῦ ὄρους καί ὅλοι πλέον παράφοροι ἀπό τήν νέα ἡδονή, μέ θορυβώδεις ἐκρήξεις χαρᾶς, στεφανωμένοι μέ κισσό καί δάφνη ἄρχισαν νά κατεβαίνουν. Ἔτσι ἀρχίζουν μιά περιπετειώδη πορεία, ἀναρριχώμενοι σέ ἀπόκρημνους βράχους, κατεβαίνουν σέ βαθιές χαράδρες, εἰσδύουν σέ πυκνά δάση

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πού άντηχοῦν άπό τούς θορύβους τους, γι' αὐτό καί ὁ Διόνυσος –λόγῳ τῶν θορύβων– καλεῖται Βρόμιος, άλλά καί Εὔιος. Στήν πορεία του, πού εἶναι ἡ πορεία τῆς διαδόσεως τῆς άμπέλου, ὁ Διόνυσος συναντᾶ καί φίλους καί ἐχθρούς. Καί στούς μέν φίλους δίνει τό γλυκό δῶρο τοῦ οἴνου πού εὐφραίνει τίς ψυχές τους καί τούς λυτρώνει άπό τίς λύπες καί τίς μέριμνες, γι' αὐτό λέγεται Λυαῖος, στούς δέ ἐχθρούς του ἐμπνέει ἄγρια μανία καί ἐπιβάλλει σκληρότατες ποινές. Ἀκράτητος στήν ὁρμή του ἐπεκτείνει τίς κατακτήσεις του σέ ὅλο τόν άρχαῖο κόσμο, άκολουθούμενος άπό Σατύρους, Σελήνους, Νύμφες, Βάκχες, άκροβάτες.

Ἀπό αὐτόν τόν μῦθο γιά τόν Διόνυσο, ἕνα άπό τούς πολλούς, σχηματίζουμε μία εἰκόνα πῶς οἱ άρχαῖοι μας εἶδαν τή διάδοση τῆς καλλιεργείας τῆς άμπέλου, άλλά καί τήν ἐπίδραση τοῦ οἴνου στόν άνθρωπο. Τόν κεφάτο καί χαρούμενο άπό τό κρασί, άλλά καί τόν ἐπικίνδυνο μεθυσμένο. Στόν ὅλο μῦθο ὑπάρχει μιά άλληγορία. Ἀπό ὅλα τά φυτά ἡ άμπελος διακρίνεται ὡς άπό τά πλέον εὐεργετικά γιά τόν άνθρωπο, άφοῦ ὁ καρπός της εἶναι τό ἐκλεκτότερο δῶρο άπό τήν μητέρα φύση. Αὐτόν τόν καρπό θεοποίησαν στόν Διόνυσο, καρπό τόν ὁποῖο μέ στοργή φυλάσσει τό κλῆμα μέ τά φύλλα του άπό τίς φλογερές άκτῖνες τοῦ ἡλίου.

Οἱ περιπέτειες τῆς ζωῆς τοῦ Διονύσου εἶναι οἱ ἐτήσιες καιρικές μεταβολές, οἱ ἐποχές τοῦ ἔτους μέ τίς μεταμορφώσεις τῆς βλαστήσεως, εἰδικότερα βέβαια τοῦ κλήματος τῆς άμπέλου καί τοῦ σταφυλιοῦ. Ἡ εὐθυμία καί ἡ χαρά τίς ὁποῖες δοκιμάζει στήν πορεία του, ὁ θρίαμβος καί τά πάθη του σ' αὐτή, καθώς καί ὁ θάνατος καί ἡ άναβίωσή του, εἶναι τό φυσικό φαινόμενο τοῦ χρόνου μέ τίς ἐποχές του. Ἡ άνοιξη πού σκορπίζει τήν εὐθυμία καί τήν χαρά, τό θέρος πού φιλοδωρεῖ τά εὐλογημένα δῶρα του, τό φθινόπωρο μέ τίς πρῶτες διώξεις του καί τόν χειμῶνα πού φέρει τόν θάνατο στή φύση. Τό νεκρώνει δηλ. τό ξηραίνει καί ὁ άνθρωπος τό άκρωτηριάζει. Τό σταφύλι πού κρύβεται γιά νά άποφύγη τούς κινδύνους, πού τό καταπατεῖ καί τό συνθλίβει ὁ άνθρωπος στό πατητήρι.

Μέσα ὅμως στήν νεκρανάσταση τῆς φύσεως ὁ ἱερώτερος καί ἰδιαίτερα πολύτιμος γιά τόν άνθρωπο εἶναι ὁ κόκκος τοῦ σιταριοῦ, τοῦ ἱεροῦ φυτοῦ τῆς Δήμητρας, ἡ ὁποία εἶναι ἡ προσωποποίηση τῆς γῆς μητέρας. Καί ἦταν φυσικό ἡ λατρεία τοῦ Διονύσου νά συνδυαστῆ μέ τήν λατρεία τῆς Δήμητρας. Ἡ Περσεφόνη, ἡ Κόρη, εἶναι ἡ νεκρωμένη άλλά καί ἡ φύση πού άναγεννᾶται, ὅπως καί ὁ Ἴακχος

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Διόνυσος, τέκνο κι' αὐτό τῆς Γῆς μητέρας, εἶναι θά λέγαμε ἡ ἀρσενική προσωποποίηση αὐτῆς. Καί ὅπως ἡ Δήμητρα στά Ἐλευσίνια μυστήρια ἔτσι καί ὁ Διόνυσος λαμβάνει τήν κυρίαρχη θέση στά μυστήρια τῶν Ὀρφικῶν, στή μυστηριώδη λατρεία τῶν μεγάλων νόμων τοῦ κόσμου, τῆς ζωῆς καί τοῦ θανάτου. Ὁ Διόνυσος εἶναι ὁ θεός τῆς δημιουργοῦ φύσεως, ἡ ὁποία γονιμοποιεῖ τήν φύση. Καί εἶναι ἀλήθεια ὅτι κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τῆς λατρείας του τό ἑλληνικό πνεῦμα ὑπῆρξε πολύ γόνιμο σέ παραγωγή πνευματικῶν καί καλλιτεχνικῶν δημιουργημάτων, ἀφοῦ ἀπό τόν Διθύραμβο τοῦ Διονύσου γεννήθηκε ἡ ἀρχαία τραγωδία.

Ὁ Διόνυσος ὅμως πού εἶναι ὁ θεός τοῦ κεφιοῦ καί τοῦ γλεντιοῦ συνδέεται ἄρρηκτα μέ τούς κάτω θεούς. Τό κρασί ἦταν πάντοτε μέσα στή ζωή τοῦ Ἕλληνα, ἀπό τήν ὥρα πού γεννιόταν μέχρι καί πού ἔφευγε ἀπό τήν ζωή. Ἀπό τόν Πλούταρχο πληροφορούμεθα ὅτι οἱ Σπαρτιάτισσες δέν ἔπλυναν τά νεογέννητα βρέφη τους μέ νερό, ἀλλά μέ κρασί γιά νά δοκιμάσουν τήν κράση τους. Γιατί, καθώς λένε τά ἐπιληπτικά καί ἀσθενικά βρέφη δέν ἀντέχουν στό ἀνέρωτο κρασί καί πεθαίνουν. Εἶχαν δηλ. περάσει ἀπό δοκιμασία τά Σπαρτιατόπουλα πρίν παραδοθοῦν στούς Ἀποθέτες.

Τό κρασί ἦταν ἀπαραίτητο στήν καθημερινή ζωή τῶν Ἀθηναίων. Μέ τό θαμπό ἀκόμη φῶς τῆς αὐγῆς, ὁ Ἀθηναῖος εἶχε στό σπίτι του ἕνα πολύ λιτό γεῦμα, τό λεγόμενο «ἀκράτισμα» πού περιελάμβανε λίγο κριθαρένιο ἤ σιταρένιο ψωμί βουτηγμένο σέ ἀνέρωτο κρασί, στόν ἄκρατο οἶνο. Τό «ἀκράτισμα» γινόταν πολυτελέστερο μέ ἐλιές καί σῦκα. Γύρω στό μεσημέρι ἤ πρός τό ἀπόγευμα ἀκολουθοῦσε τό «ἄριστον», πού ἦταν ἕνα πολύ ἁπλό γεῦμα. Μερικοί ὅμως συνήθιζαν νά ξανατρώγουν κάτι πρός τό βράδυ, κι' αὐτό εἶναι τό λεγόμενο «ἑσπέρισμα». Τό κυριώτερο ὅμως γεῦμα πού ἦταν καί τό πλουσιώτερο, ἦταν τό γνωστό σέ ὅλους μας «δεῖπνον», ὅταν εἶχε πιά νυχτώσει, στό ὁποῖο εἶχαν καί τούς καλεσμένους τους. Γενικά οἱ Ἀθηναῖοι ἐφημίζοντο γιά τήν λιτότητά τους, ἡ ὁποία ἴσως ἐξηγεῖται ἀπό τήν φτώχεια τοῦ ἐδάφους καί ἀπό τό κλῖμα. Γνωστοί φαγάδες ἦταν οἱ κάτοικοι τῆς Βοιωτίας τούς ὁποίους καί κορόϊδευαν γιά τήν λαιμαργία πού τούς διέκρινε. Ὁ Πλάτων στήν «Πολιτεία» θέλει νά δώσει μερικές ὁδηγίες γιά μιά ὑγιεινή καί πρωτόγονη ζωή, ἐνῶ ὁ Ὅμηρος ὀνομάζει τούς ἀνθρώπους «ψωμοφάγους». Οἱ ἀρχαῖοι μας ἔτρωγαν κρέας, ἀλλά αὐτό ἦταν ἀκριβό. Φθηνό ἦταν τό χοιρινό, γιά τούς φτωχούς ὅμως τό κρέας δέν ἦταν προσιτό. Στήν ὕπαιθρο οἱ εὔποροι ἰδιοκτῆτες ἔτρω-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

γαν συχνά πουλερικά, χοιρινό, κατσίκια, άρνιά καί βέβαια κυνήγια. Γενικά όλοι έτρωγαν πολλά σκόρδα, κρεμμύδια, έλιές, πολλά ψάρια, φροῦτα, γλυκίσματα. Τό δεῖπνο τελείωνε μέ τά «τραγήματα» δηλ. τά έπιδόρπια τά όποῖα δέν ήταν καί άπαραίτητα. Αὐτά συνήθως ήταν φρέσκα ἤ ξηρά φροῦτα, κυρίως σῦκα, καρύδια καί σταφύλια ἤ γλυκά μέ μέλι. Τήν μαγειρική τήν έκαναν οί γυναῖκες, κυρίως οί δοῦλες, ένῶ οί έπαγγελματίες μάγειροι καί ζαχαροπλάστες άρχίζουν νά κάνουν τήν έμφάνισή τους άπό τόν 4ο αἰῶνα. Στόν «Γοργία» τοῦ Πλάτωνος άναφέρεται: «ὁ Θεαρίων ὁ ζαχαροπλάστης καί ὁ Μέθακκος, ὁ συγγραφεύς μιᾶς πραγματείας γιά τήν Σικελική έκστρατεία καί ὁ Σάραμβος ὁ έμπορος κρασιῶν, τρεῖς έξοχοι γνῶστες τῶν γλυκῶν, τῆς κουζίνας καί τῶν κρασιῶν».

Οί πρόγονοί μας έπιναν βέβαια νερό, γάλα κυρίως κατσικίσιο, κι' ένα είδος ύδρομέλι πού ήταν μεῖγμα μελιοῦ καί οἴνου. Τά άμπέλια έδιναν τό βασιλικό ποτό «τό δῶρον τοῦ Διονύσου» καί στήν έξοχή μετά τόν τρύγο έπιναν γλυκό κρασί. Ὁ τρύγος γινόταν μέ τήν συνοδεία αὐλοῦ, ὁ όποῖος κέντριζε τόν ζῆλο τῶν έργατῶν, όπως ρύθμιζε καί τίς άσκήσεις τῆς γυμναστικῆς. Ὁ «ληνός» δηλ. τό πατητήρι γιά τά σταφύλια, ήταν ξύλινος πού στό βάθος είχε μία κλίση έλαφρά καί άπό τό ράμφος πού προεξεῖχε έχύνετο τό ύγρό. Τά σταφύλια τά πατοῦσαν οί έργάτες μέ τά πόδια, στηριζόμενοι μέ τό ένα χέρι σέ μιά ράβδο καί πάντοτε ύπό τόν ἦχο τοῦ αὐλοῦ.

Τό κρασί τό έφτιαχναν μέ διαφορετικό άπό μᾶς τρόπο. Ἡ ζύμωση σέ κάδους δέν γινόταν συστηματικά, οὔτε καί τό άφιναν γιά πολύ καιρό, γι' αὐτό καί ἡ διατήρησή του ήταν πολύ δύσκολη. Γιά νά τό διατηρήσουν έρριχναν μέσα άλατισμένο .νερό καί ἄλλα συστατικά, όπως γίνεται μέ τό ρετσινωμένο κρασί στήν Ἑλλάδα. Ἀπό ὅτι γνωρίζουμε οί άρχαῖοι μας δέν έβαζαν ποτέ ρετσίνα στό κρασί, ένῶ πολύ συχνά έβαζαν θυμάρι, μέντα, κανέλλα. Κάθε τόπος παραγωγῆς οἴνου είχε καί τόν δικό του τρόπο παρασκευῆς.

Τό κρασί πού έπρόκειτο νά καταναλωθεῖ στήν άγορά, τό έβαζαν μέσα σέ άσκιά, άπό δέρμα χοίρου ἤ κατσίκας. Τά κρασιά ὅμως πού ήταν γιά έξαγωγή τά έβαζαν μέσα σέ μεγάλους πήλινους πίθους. Μετά τά έβαζαν σέ άμφορεῖς, οί όποῖοι ήταν έπίσης κατασκευασμένοι άπό άργιλλο καί τά έσωτερικά τους τοιχώματα ήταν έπιχρισμένα μέ πίσσα. Στίς λαβές αὐτῶν τῶν άμφορέων ὑπῆρχε ὡς διακριτικό τό ὄνομα τοῦ έμπόρου καί μερικῶν άρχόντων ένῶ ἡ σφραγῖδα τους ἦταν κατά κάποιο τρόπο ένδειξη, έγγύηση ὅτι είχε γίνει ὁ άπαραίτητος έλεγχος.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Γεγονός εἶναι ὅτι τήν σπουδαιότητά της ἡ κεραμεική, ἡ τέχνη τοῦ ἀγγειοπλάστη, τήν ὀφείλει στά πολλά πήλινα δοχεῖα πού χρησιμοποιοῦσαν ὄχι μόνο στήν καθημερινή ζωή, ἀλλά καί στά μόνα προϊόντα τῆς Ἀττικῆς στά ὁποῖα ἔκαναν ἐξαγωγή, πού ἦταν καί τά δυό ὑγρά, τό κρασί καί τό λάδι. Πολύ φησμισμένα ἦταν τά κρασιά τῆς Θάσου, Χίου, Λέσβου, Ρόδου καί ἄλλων τόπων. Γιά τήν ἐξαγωγή καί τήν εἰσαγωγή τοῦ κρασιοῦ ὑπῆρχαν κανονισμοί καί στή Θάσο μέ νόμο τιμωροῦσαν τίς ἀπάτες.

Οἱ πρόγονοί μας σπάνια ἔπιναν «ἄκρατον οἶνον» (ἀνέρωτο κρασί). Πρίν ἀπό κάθε γεῦμα συνήθιζαν νά κάνουν ἕνα μεῖγμα ἀπό κρασί καί νερό, ἀνάλογα δυνατό ἤ ὄχι, πού τό ἔβαζαν σέ ἕνα μεγάλο κρατῆρα. Στό Ι΄ τῆς Ἰλιάδος, ὅταν ὁ Ἀχιλλέας δέχεται τούς ἀπεσταλμένους τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἀπευθυνόμενος στόν Πάτροκλο τοῦ λέει: «Πάρε... τόν πιό μεγάλο κρατῆρα, γυιέ τοῦ Μενοιτίου, κάμε ἕνα πιό δυνατό μεῖγμα καί δῶσε σέ ὅλους ποτήρια». Τό ἴδιο γίνεται καί στήν κλασσική ἐποχή. Οἱ ὑπηρέτες ἔπαιρναν τό κρασί μέσα ἀπό τόν κρατῆρα μέ μακρυές κουτάλες πού εἶχαν τήν ἄκρη γυριστή καί ἦταν κατασκευασμένες ἀπό μέταλλο ἤ ἄργιλλο ἤ καί μέ τήν οἰνοχόη πού ἔτσι γέμιζαν τά ποτήρια τῶν καλεσμένων.

Τό κρασί τό χρησιμοποιοῦσαν στίς θρησκευτικές τελετές, στίς σπονδές πού ἔκαναν στούς θεούς, ἀλλά ἡ λατρεία μερικῶν θεοτήτων τό ἀπέκλειε. Σ' αὐτές τίς θεότητες ἔκαναν σπονδή μέ γάλα, μέλι, ὅπως στίς Νύμφες, στίς θεότητες τῶν ἀγρῶν, τῶν θαλασσῶν. Σπονδές ἐπίσης χωρίς κρασί, «ἄοινα», ἤ «νηφάλιοι» ἤ «νηφάλια», ἔκαναν στή Σελήνη, στόν Ἥλιο, στήν Ἠώ, στούς καταχθονίους θεούς, στίς Εὐμενίδες, στίς Μοῦσες. Θυσίες καί σπονδές γίνονταν πρός τιμή ἤ ἐξιλέωση κάποιου θεοῦ ἤ θεῶν, γιά καθιέρωση δηλ. ἐπικύρωση ὅρκων, ἐκεχειρίας, συνθηκῶν, ἀνακωχῆς, ὑποχρεώσεων καί μᾶς εἶναι πολύ γνωστές «αἱ τριακοντούτεις σπονδαί».

Ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἀγαποῦσαν τά συμπόσια καί εἶναι γνωστό ὅτι οἱ Σπαρτιάτες ἔτρωγαν κανονικά ὅλοι μαζί στά συσσίτια. Συμπόσια ἔκαναν σέ οἰκογενειακές ἑορτές, σέ ἑορτές τῆς πόλεως, ὅταν ἔπρεπε νά ἑορτάσουν διάφορες ἐπιτυχίες, ὅπως νίκες σέ ἀθλητικούς ἤ ποιητικούς ἀγῶνες, τήν ἄφιξη ἤ τήν ἀναχώρηση ἑνός φίλου καί ἄλλα.

Τά συμπόσια ἐξ ἄλλου ἦταν ἡ αἰτία τῆς δημιουργίας ἑνός ἰδιαιτέρου λογοτεχνικοῦ εἴδους, ὅπως μαρτυροῦν μεταξύ ἄλλων τό «Συμπόσιον» τοῦ Πλάτωνος καί τό «Συμπόσιον» τοῦ Ξενοφῶντος, τά «Συμποσιακά» τοῦ Πλουτάρχου καί οἱ «Δειπνοσοφισταί» τοῦ Ἀθηναίου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τό συμπόσιο περιελάμβανε δύο μέρη: Στό πρῶτο ἱκανοποιοῦσαν τήν πεῖνα τους μέ τό καθαυτό γεῦμα καί στό δεύτερο μέρος χρονικά, ὄχι ὅμως καί δευτερεῦον, ἔπιναν ποτά κυρίως κρασί. Αὐτό ἐξ ἄλλου ἔδωκε καί τό ὄνομά του στό συμπόσιο, ἀφοῦ ἡ πρώτη του σημασία εἶναι ἡ συγκέντρωση, ὁμιλος ἀνθρώπων πού πίνουν μαζί. Ὅσο ἔπιναν διασκέδαζαν μέ διαφόρους τρόπους, ἀνάλογα βέβαια μέ τόν τόπο καί τήν ἐποχή: συζητήσεις, πνευματικά παιγνίδια, μουσική, θεάματα, χοροί κλ.π. Δέν πρέπει ὅμως νά νομίζουμε ὅτι στό πρῶτο μέρος τοῦ συμποσίου δέν ἔπιναν καθόλου ἤ πάλι ὅτι στό δεύτερο δέν ἔτρωγαν τίποτε. Ἀντίθετα γνωρίζουμε ὅτι οἱ συμποσιαστές, ὅσο κρατοῦσε τό κυρίως συμπόσιο συχνά συνέχιζαν νά τρώγουν «τραγήματα» δηλ. φροῦτα ἤ ξηρούς καρπούς, κουκιά, στραγάλια, γλυκά καί ἄλλα, γιά νά διψοῦν γιά κρασί.

Σ' αὐτά τά συμπόσια στήν Ἀθήνα, ὅπως καί στά σπαρτιατικά συσσίτια μετεῖχαν μόνο ἄνδρες. Οἱ ἐλεύθερες γυναῖκες ἀποκλείονταν αὐστηρά ἀπό αὐτές τίς συγκεντρώσεις τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ὅπως κι' ἀπό ὅλες τίς ἐκδηλώσεις τῆς πολιτικῆς ζωῆς. Ὡς ἀντιστάθμισμα θά λέγαμε, ὅτι σέ μερικές θρησκευτικές ἑορτές ἔχουμε συμπόσια στά ὁποῖα μετέχουν μόνο γυναῖκες, ὅπως στά Θεσμοφόρια τῶν Ἀθηνῶν. Στό Συμπόσιο τοῦ Πλάτωνος, ἡ Διοτίμα πού εἶναι ξένη ἀπό τήν Μαντινεία, δέν συμπεριλαμβάνεται στούς συμποσιαστές. Γιά τόν Σωκράτη εἶναι ἀρκετό νά ἀναφέρη τά λόγια πού ἰσχυρίζεται ὅτι ἄκουσε ἀπό τό στόμα της. Αὐτό βέβαια εἶναι λογοτεχνικό τέχνασμα καί οἱ σκέψεις δέν εἶναι δικές του, ἀλλά τοῦ Πλάτωνος. Στόν αἰῶνα τοῦ Περικλέους κανονικά οἱ γυναῖκες δέν μετεῖχαν στά συμπόσια, παρά μόνο γιά νά ὑπηρετοῦν τούς ἄνδρες καί νά τούς διασκεδάζουν, κυρίως ὡς μουσικοί, χορεύτριες καί ἑταῖρες.

Συμπόσιο μποροῦσε νά κάνη ὁποιοσδήποτε θρησκευτικός σύλλογος, σύνδεσμος (θίασος), ἀλλά καί ἕνας ἰδιώτης. Οἱ κανόνες ὅμως τοῦ συμποσίου ἦταν πάντοτε ἴδιοι. Συνήθως φίλοι ἤ καί μέλη τοῦ συλλόγου, «Ἑταιρεία», ἀποφασίζουν νά συγκεντρωθοῦν μέ τή σειρά πότε στόν ἕνα ἤ πότε στόν ἄλλο, φέροντας ὁ καθένας τό μερίδιο του σέ φαγώσιμα καί ποτά. Αὐτός εἶναι ὁ λεγόμενος «Ἔρανος». Τίς περισσότερες ὅμως φορές τό συμπόσιο γινόταν κατόπιν προσκλήσεως ἀπό κάποιον ἀρκετά πλούσιο, πού ἔκανε ὁ ἴδιος ὅλα τά ἔξοδα τῆς συγκεντρώσεως. Φαίνεται πώς αὐτές οἱ προσκλήσεις ἦταν ξαφνικές. Συναντοῦσε δηλ. κάποιος τούς φίλους του στήν Ἀγορά ἤ στό δρόμο καί τούς καλοῦσε νά δειπνήσουν. Συνέβαινε ὅμως κάποιος καλεσμένος νά

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πάρη μαζί του καί ἕνα φίλο του, ἀπρόσκλητο ἀπό τόν οἰκοδεσπότη. Αὐτά τά «παράσιτα» πού μέ τόσο σκωπτικό τρόπο ἀναφέρουν οἱ κωμικοί ποιητές, κυνηγοῦν πάντοτε τήν εὐκαιρία γιά νά γευτοῦν καλό κρέας καί νά πιοῦν καλά.

Μόλις ὁ καλεσμένος ἔφτανε στό σπίτι ἔβγαζε τά παπούτσια του, οἱ δοῦλοι τοῦ ἔπλυναν τά πόδια καί τόν περνοῦσαν στήν αἴθουσα τοῦ συμποσίου. Οἱ συμποσιαστές συνήθως φοροῦσαν στεφάνια ἀπό φύλλα κισσοῦ ἤ ἄνθη καί καμμιά φορά ἔφεραν ἐπάνω στό στῆθος τους στολίδια, τά λεγόμενα «ὑποθυμίδες». Γενικά ἔτρωγαν πλαγιασμένοι ἤ μέ τά πόδια ἁπλωμένα ἐπάνω σέ ἕνα κάθισμα (δίφρο). Γιά τίς θέσεις ἴσχυε τό πρωτόκολλο, ἐνῶ οἱ πλέον τιμητικές ἦταν δίπλα ἀπό τόν οἰκοδεσπότη. Τά φαγητά πού οἱ δοῦλοι τά εἶχαν σέ μερίδες, τά προσέφεραν σέ δοχεῖα ἤ πιάτα. Ὅταν οἱ καλεσμένοι ἔπαιρναν τίς θέσεις τους οἱ ὑπηρέτες τούς παρουσίαζαν τήν ὑδροχόη καί τήν λεκάνη γιά νά πλύνουν τά χέρια τους.

Συνήθως τό δεῖπνο ἄρχιζε μέ τό «πρόποσμα» δηλ. ἕνα ποτήρι ἀρωματισμένο κρασί πού τό ἔπιναν ὁ ἕνας μετά τόν ἄλλο, πρίν ἀρχίσουν νά τρῶνε. Στό τραπέζι δέν ὑπῆρχαν πετσέτες, ἀλλά σκουπίζονταν μέ τήν ψίχα τοῦ ψωμιοῦ. Μερικοί καλεσμένοι ἔρχονταν κανονικά μετά τό τέλος τοῦ δείπνου γιά τό καθαυτό συμπόσιο. Ἄρχιζαν νά πίνουν, ἀφοῦ πρῶτα ἔκαναν τίς συνηθισμένες σπονδές γιά νά τιμήσουν τούς θεούς καί κυρίως τόν Διόνυσο «τόν καλό θεό», πού ἔδωσε τό κρασί στούς ἀνθρώπους. Ἡ σπονδή γινόταν ὡς ἑξῆς: Ἔπιναν λίγο ἀνέρωτο κρασί, ἔχυναν μερικές σταγόνες ἀναφέροντες τό ὄνομα τοῦ θεοῦ καί μετά τραγουδοῦσαν ἕνα ὕμνο στόν Διόνυσο. Μέ κλῆρο ὥριζαν –χρησιμοποιοῦσαν ζάρια– τόν συμποσίαρχο, τοῦ ὁποίου κύριο ἔργο ἦταν νά κανονίση τήν ἀναλογία τοῦ νεροῦ καί τοῦ κρασιοῦ πού θά ἔριχναν στόν κρατῆρα καί ἀκόμη νά ὁρίση πόσα ποτήρια ἔπρεπε νά ἀδειάση ὁ κάθε συμπότης! Συνήθως ἔπινε ἕνα ποτήρι στήν ὑγεία κάθε καλεσμένου. Ὅποιος δέν ὑπάκουε στόν συμποσίαρχο τοῦ ἐπέβαλλαν ποινή ὅπως νά χορέψη ὁλόγυμνος ἤ νά κάμη τρεῖς φορές τόν γῦρο τῆς αἴθουσας κρατῶντας στήν ἀγκαλιά του τήν αὐλητρίδα, τῆς ὁποίας ἡ παρουσία ἦταν ἀπαραίτητη. Τίς περισσότερες φορές στό τέλος τοῦ συμποσίου ὅλοι ἦταν μεθυσμένοι. Οἱ ἀγγειογραφίες ἔχουν συχνά ὡς θέμα μεθυσμένους συμποσιαστές πού τρικλίζουν στό δρόμο. Αὐτός ἦταν σέ γενικές γραμμές ὁ τρόπος πού γινόταν τό Συμπόσιο, στό ὁποῖο, ὅπως καί στίς θρησκευτικές ἑορτές, οἱ ἐνήλικοι Ἕλληνες εὕρισκαν τήν εὐκαιρία νά ἐπιδείξουν τήν μουσική τους μόρφωση.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Στά συμπόσια τά τραγούδια ήταν ή φυσική έκφραση τῆς χαρᾶς. Στό «Συμπόσιο» τοῦ Ξενοφῶντος βρίσκουμε τόν Σωκράτη νά τονίζη ένα τραγούδι. Ὁ Σωκράτης μποροῦσε νά πιῆ πολύ κρασί, χωρίς καί νά τόν πειράξη καθόλου. Ἐκτός δμως άπό τήν μουσική καί τά τραγούδια οί καλεσμένοι πολύ συχνά κατέφευγαν σέ έλεύθερες συζητήσεις ἤ σέ πνευματικά παιγνίδια. Συνήθως ήταν αἰνίγματα, γρίφοι καί πορτραῖτα –τά άναφέρει ὁ Ξενοφῶν– ἤ παιγνίδια πού άπαιτοῦσαν έπιδεξιότητα καί τό πιό πετυχημένο πού ἰδιαίτερα τούς διασκέδαζε ήταν ὁ κότταβος. Οἱ γυναῖκες στά δικά τους συμπόσια ἤ οἱ ἑταῖρες πού παρευρίσκοντο στά συμπόσια τῶν άνδρῶν, ἔπαιζαν πολύ τόν «ἐρωτικό» κότταβο πού είχε πολλές παραλλαγές καί χαρακτῆρα διονυσιακό.

Στόν Διόνυσο, πού δέν είναι μόνο θεός τῶν διασκεδάσεων καί τοῦ οἴνου, άλλά είναι καί ὁ θεός τοῦ διθυράμβου καί τοῦ θεάτρου, ήταν άφιερωμένες πολλές έορτές. Στά «Λήναια», δπου οἱ Μαινάδες ἤ Βάκχες χορεύουν μέ έκσταση, παίχτηκαν οἱ κωμῳδίες τοῦ Ἀριστοφάνους «Ἀχαρνεῖς», «Ἱππεῖς» καί «Σφῆκες».

Στό θεό τοῦ κρασιοῦ, τόν Διόνυσο ήταν άφιερωμένα τά «Ἀνθεστήρια», πού ἐτελοῦντο στίς 11, 12, 13 τοῦ μηνός Ἀνθεστηριῶνος δηλ. τόν Φεβρουάριο. Τήν πρώτη ήμέρα τῆς έορτῆς, τήν καλουμένη «Πυθοίγια», άνοιγαν τά πιθάρια στά δποῖα διατηροῦσαν τό κρασί άπό τήν έποχή τῆς συγκομιδῆς. Τήν ἴδια ήμέρα ἤ τήν έπομένη πού όνομάζεται «Χόες» (άπό τούς μικρούς πίθους δπου χύνουν τό κρασί, πβλ. Χοηφόροι), γινόταν διαγωνισμός άνάμεσα στούς πότες. Αὐτοί ἔπρεπε νά πιοῦν δσο πιό γρήγορα μποροῦσαν τό κρασί πού περιεῖχε τό δοχεῖο, μόλις ἡ σάλπιγγα ἔδινε τό σύνθημα. Τό βραβεῖο γιά τόν νικητή ήταν ένα στεφάνι άπό φύλλα κι' ένα άσκί κρασί. Ἡ δευτέρα ήμέρα ήταν άφιερωμένη στόν Διόνυσο. Ἡ τελευταία ήμέρα, ἡ δποία όνομάζεται «χύτροι», ήταν άφιερωμένη στούς νεκρούς καί είχε βέβαια διαφορετικό χαρακτῆρα.

Ἀλλά καί στά Βραυρώνια ἡ μιά γιορτή ἦτο πρός τιμή τοῦ Διονύσου, ὡς θεοῦ τῶν άγροτῶν τῆς Ἀττικῆς, ἐνῷ ἡ ἄλλη ήταν πρός τιμή τῆς Ἀρτέμιδος τῆς Βραυρωνίας. Τά άφιερωμένα στόν Διονύσιο Βραυρώνια είχαν χαρακτῆρα ὀργιαστικό καί άκόλαστο, γιατί οἱ άνδρες μεθοῦσαν καί ἁρπαζαν τίς γυναῖκες (Ἀριστ., Εἰρήνη στ. 874). Σύμφωνα δμως μέ τόν Ἡσύχιο, στά Βραυρώνια τοῦ Διονύσου «Τήν Ἰλιάδα ἠδον ῥαψωδοί ἐν Βραυρῶνι τῆς Ἀττικῆς».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ὁ Ἡρόδοτος διηγεῖται ὅτι κατά τήν ἑορτή τῶν Βραυρωνίων, Λήμνιοι πειρατές ἔστησαν ἐνέδρα καί ἅρπαξαν γυναῖκες τῶν Ἀθηναίων.

Ὁ οἶνος ὅμως δέν ἦταν γνωστός μόνο ὡς ποτό ψυχικῆς εὐφορίας, ἀλλά καί γιά τίς ὠφέλιμες ἰδιότητές του. Σύμφωνα μέ τόν Ἀθηναῖο «ὁ μέν μέλας ἦτο θρεπτικώτατος, ὁ δέ λευκός λεπτότατος καί ὁ κιρρός ξηρός καί τῶν σιτίων πεπτικώτερος».

Ἡ ἄμπελος ἦταν πάντοτε πολύτιμη καί προσοδοφόρος περιουσία. Στήν Π. Διαθήκη ἀναφέρεται συχνά καί στόν Μωσαϊκό Νόμο ὑπάρχουν πολλές διατάξεις γιά τήν ἀμπελοκομία, ἡ ὁποία ἦταν πολύ διαδεδομένη στήν Παλαιστίνη. Ἡ εὐδαιμονία τῶν Ἑβραίων φέρεται συνδεδεμένη μέ τίς ἀπολαύσεις ἀπό τά ἀγαθά τῆς ἀμπέλου καί ὁ ἀμετανόητος λαός ἀπειλεῖται στίς προφητεῖες ὅτι θά δῆ τούς ἀμπελῶνες του κατεστραμμένους. Εἶναι πολλές οἱ εἰκόνες, οἱ ἀλληγορίες, τά σύμβολα, οἱ παροιμίες πού ἀναφέρονται στήν ἀμπελοκομία. Καί εἶναι ἐπίσης προσφιλής ἡ ἀλληγορία τοῦ Ἰσραήλ ὡς «ἀμπελῶνος τοῦ Κυρίου», ὅπως τήν ἀναφέρουν ὁ Ἡσαΐας, ὁ Ἰεζεκιήλ, ὁ Ἰωήλ, οἱ εὐαγγελιστές Ματθαῖος, Μάρκος καί Λουκᾶς.

Ἀλλά καί ὁ Κύριος μιλάει ἀλληγορικά, ὅταν παραβάλλη τόν ἑαυτό του μέ ἄμπελο καί τούς μαθητές μέ κλήματα (Ἰωαν. ιε΄ 1-9). Ὁ συμβολισμός τῆς ἀμπέλου κυριαρχεῖ ἀπό τήν ἀρχαιότητα στήν ἑλληνική λατρεία, στήν γλυπτική, στήν ζωγραφική, στήν ὑμνολογία, στήν ρητορική. Καί ὁ ἀρχιερεύς καθώς εὐλογεῖ, ἐπικαλεῖται καί λέει: «Κύριε, ἐπίβλεψον ἐπί τήν ἄμπελον ταύτην», ὅπου ἄμπελος εἶναι τό χριστεπώνυμο πλήρωμα.

Ἡ Θεοτόκος ὑμνεῖται ὡς ἡ «ἄμπελος ἡ ἀληθινή τόν βότρυν τόν πέπειρον ἡ γεωργήσασα». Ἀλλά καί τήν ὕλη τοῦ μυστηρίου τῆς Θ. Εὐχαριστίας ἀποτελοῦν ὁ οἶνος μέ τόν ἄρτο. Σύμφωνα μέ ἀρχαιοτάτη παράδοση πού μαρτυρεῖται ἀπό τόν Ἰουστῖνο, ὁ οἶνος στό ποτήριο τῆς Θ. Εὐχαριστίας ἀναμειγνύεται μέ ὕδωρ καί γι' αὐτό «κεκραμμένον ποτήριον» καλεῖται ἀπό τόν Εἰρηναῖο.

Γνωστό σέ ὅλους μας εἶναι ὅτι ἡ καλλιέργεια τῆς ἀμπέλου ἀπαιτεῖ πολύ μόχθο καί πολύ κόπο, πού ὁ λαός μας ἐπιγραμματικά πό τονίζει μαζί μέ τίς ἄλλες ἔννοιες στή ζωή ὅτι: «Ὅποιος δέν ἔχτισε σπίτι, δέν πάντρεψε κορίτσι καί δέν φύτεψε ἀμπέλι» δέν γνωρίζει καλά τί σημαίνει φροντίδα καί κούραση. Εἶναι φυσικό λοιπόν, τήν πρώτη συγκομιδή νά τήν χαίρωνται ἰδιαίτερα καί νά τήν θέλουν νά εἶναι εὐλογημένη. Μέσα στήν ὅλη συνέχεια τῆς ἀδιάσπαστης ζωῆς

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τῶν Ἑλλήνων, μιά συνήθεια μέ χριστιανικό ἔνδυμα,«αἱ ἀπαρχαί» τῶν ἀρχαίων μας δηλ. ἡ πρώτη συγκομιδή, τά πρῶτα σταφύλια «τόν καρπόν τοῦτον τῆς ἀμπέλου τόν νέον, ὃν διά τῆς ἀέρος εὐκρασίας καυτή τῶν σταγόνων τῆς βροχῆς καί τῆς τῶν καιρῶν γαλήνης εἰς ταύτην τήν ὡρισμένην στάσιν ἐλθεῖν», τά εὐλογεῖ στήν ἐκκλησία ὁ ἱερεύς. Κι' ἀκόμη δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι ὁ Κύριος εὐλογεῖ τόν οἶνο στόν «ἐν Κανᾷ γάμον», πού εἶναι καί τό πρῶτο ἀπό τά θαύματά του.

«Ἡ ζωή πρέπει νά εἶναι χαρά
καί εἶναι πολύ ὡραῖο
νά μπορῇ κανείς νά γελάῃ,
νά σκορπάῃ τίς φροντίδες,
σάν χύνεται τοῦ σταφυλιοῦ ἡ ἀναλαμπή.
τό ἴδιο σέ πλούσιους καί φτωχούς
ἀπίκραντη· κι' ὀχτρεύεται
ὁποιον δέ δείχνει προθυμία
μέρα καί νύχτα νά περνᾷ
τή ζήση μέ καλή καρδιά
(Ἀριστοφ. Βάκχαι)

ΜΑΙΡΗ ΚΩΣΤΗ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΑΝΝΑΣ ΔΕΡΕΚΑ

Η ΚΑΜΕΡΑ ΔΕ ΔΕΙΧΝΕΙ ΤΟ ΠΑΡΑΜΙΚΡΟ

Τά παιδιά φύγανε
'Απ' τά ρημαγμένα χωριά

Δέν εἶναι σύννεφα
Δέν εἶναι δεντράκια ἀπότιστα
Δέν εἶναι ξεχασμένα καπέλλα

Οὔτε καρφιά στόν τοῖχο
Οὔτε οἱ μῆνες τοῦ χειμώνα

Εἶχαν ὄνειρα πού σάπισαν
Κούκλες πού πέτρωσαν στό κρύο
Εἶχαν γέλιο
Ζυμωμένο μέ ἄσπρο ἀλεύρι
Καί γάλα.
Εἶχαν στόμα
'Ο ἥλιος κρέμονταν ἐπάνω του

Τήν ἱστορία αὐτή
Τήν ξέχασαν.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΜΕΛΑΓΧΟΛΙΑ ΔΙΧΩΣ ΟΡΙΑ

Εἶμαι πουλί ἐγώ
Μ' ἕνα καρφί στό μέτωπο

Ὅταν σκοτεινιάζε.
Τραγουδάω
Ἀπ' τά κλειστά ραδιόφωνα.

Τ' ἀδέρφια μου
Διψάνε γιά οὐρανό
Μέ μιά μικρή ζαρωματιά
Πάνω στά φρύδια
Φτιάχνουν τ' οὐράνιο τόξο.

Μόνον ἐμένα καλοῦν
Νά μεταφέρω τά τηλεγραφήματα
Στά σακατεμένα δωμάτια

Σέ μένα ψιθύρισε ὁ πεθαμένος
Τότε:
Στό κενό
Ὑπάρχει φόβος.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΕΥΑΓΓ. ΤΣΙΛΗ

ΤΡΙΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΤΩΝ ΑΡΧΩΝ ΤΟΥ ΙΘ΄ ΑΙΩΝΑ ΠΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΥΝ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΕΣ ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΕΠΑΡΧΙΕΣ ΠΡΕΒΕΖΑΣ, ΜΠΕΡΑΤΙΟΥ, ΜΕΤΣΟΒΟΥ ΚΑΙ ΚΟΡΥΤΣΑΣ

Το πρώτο έγγραφο, του οποίου παραθέτομε και φωτοτυπία, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Αναφέρεται στις περιοχές που υπάγονται στην Πρέβεζα και μας δίνει μια λεπτομερή δημογραφική εικόνα του ελληνικού πληθυσμού στα μικρά και τα μεγάλα χωριά, καθώς και τό βασιλικό χαράτσι που πλήρωναν.

Τα χωριά τα χωρίζει σε εθνικά και ιδιόκτητα, εκείνα δηλαδή που ήταν τσιφλίκια αγάδων. Επίσης μας δίνει ακριβή αριθμό των μοναστηριών της περιοχής, των σπιτιών και εσόδων από κτηνοτροφικά και γεωργικά προϊόντα.

Το δεύτερο[1] κάνει περιγραφή του Μετσόβου. Αναφέρει ότι έχει μια μεγάλη πλατεία, με βρύση που έχει άφθονο νερό, το οποίο έρχεται με λίθινο υδραγωγείο από τη θέση «Πολιτζαίς». Το μέρος αυτό είναι ίσιωμα και καλό λιβάδι.

Στην πλατεία υπήρχε και μεγάλο ξενοδοχείο, καθώς και εργαστήρια που επεξεργάζονταν τα κτηνοτροφικά προϊόντα. Είχε 1100 πέτρινα σπίτια σκεπασμένα με πλάκες. Οι κάτοικοι έφταναν τις 5 χιλιάδες και ήταν όλοι χριστιανοί ορθόδοξοι. Χωριζόταν σε πέντε συνοικίες (μαχαλάδες): α) των Αγ. Αποστόλων, β) της Αγ. Τριάδας, γ) του Αγ. Γεωργίου, δ) του Αγ. Χαραλάμπους, και ε) του Αγ. Δημητρίου. Είχε 13 εκκλησιές από τις οποίες δυο μόνο είχαν καμπάνες.

1. Αρχεία Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας Ελλάδας, Αριθ. εγγ. 8814. (Ανέκδοτα έγγραφα που έχουν σχέση με τον ηπειρωτικό χώρο).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Καταστίχον τῶν ἀποδοτέων προσόδων.

Χωρία ἑνιαυσιαῖα Πάσχα.

		Διαφοραὶ Χρυσιανῶν.	Παράδοσις.
1.	Ἐλαιοχώριον	13.	20.
1.	Διοικητοῦ	20.	30.
1.	Μαρτανίτης	15.	22.
1.	Ἡμερίνα	110.	160.
1.	Καρδιτσία	27.	35.
1.	Ἐλευθέρια	20.	30.
1.	Λάρος	70.	115.
1.	Παλαιοπόλεως	45.	70.
8.		320.	482.

Δεκατίαι ἑνιαυσιαῖαι.

1.	Σερβία	15.	26.
1.	Γόρανα	22.	30.
1.	Καϊσάρεια	20.	27.
1.	Σκιάδα	8.	15.
1.	Ἐρυθρία	25.	38.
13.		410.	612.

Δεκατίαι τοῦ ἁγίου Μερκουρίου

1.	Μεσσήνη	15	30.
1.	Κωνσταντινούπολις	35.	55.
1.	Ἀθῆναι	30.	45.
1.	Θεσσαλονίκη	20.	38.
1.	Κορυδαλλός	25.	40.
1.	Ζαγαλούνα	10.	18.
1.	Καισαρεία	9.	17.
1.	Μονεμβασία	10.	20.
1.	Ἀγκυρανία	30.	45.
1.	Ἀθήνα	15.	29.
1.	Λογγία	40	78.
.	Καισάρεια	25.	35.
.	Ἀνάπλι	65.	123.
.	Σπάρτη	10.	18.
.	Μονεμβασία	25.	45.
.	Σαλαμίνα	29.	37.
.	Ἀθήναι	27.	45.
		1. 10.	1322.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Η κωμόπολη είχε περισσότερα σπίτια, αλλά αρκετά κάηκαν από το Ντζανάκα. Τότε κάηκε και η σπουδαία βιβλιοθήκη που στεγαζόταν στο σχολείο. Από τα σωζόμενα πολλά ξεχώριζαν για την αρχιτεκτονική τους.

Στις εκκλησιές συμπεριλαμβάνονταν και δυο μοναστήρια, του Αγ. Νικολάου και της Θεοτόκου, τα οποία υπηρετούνταν από δυο μοναχούς το καθένα. Εκτός αυτών υπήρχε και άλλο, στο «Κόκκινο λιθάρι», περιοχή ἀπόκρημνη, αφιερωμένο στη Ζωοδόχο Πηγή. Κοντά σ' αυτό υπήρχε και σκήτη, όπου μόναζε ένας ερημίτης.

Είχε 15 χιλ. πρόβατα, τα οποία το χειμώνα τα ξεχείμαζαν στο θεσσαλικό κάμπο. Οι κάτοικοι καλλιεργούσαν και λίγα αμπέλια, των οποίων το κρασί δεν επαρκούσε για τις ανάγκες των κατοίκων.

Επειδή ήταν σπουδαίος συγκοινωνιακός κόμβος από Ήπειρο προς Θεσσαλία–Βλαχιά–Κων/πολη, σύχναζαν σ' αυτό πολλοί κτίστες, εργολάβοι, αγωγιάτες και εργάτες, οι οποίοι ασχολούνταν με τη συντήρηση του δρόμου και του καθαρισμού του από τα χιόνια.

Είχε και πολλά ελη και αυτοκρατορικό ορφανοτροφείο, που είχε ιδρύσει η Ρωσία και συντηριόταν από τους τόκους των κεφαλαίων των ευεργετών, που έφταναν τις 10 χιλιάδες ρούβλια. Τις περισσότερες όμως φορές τα έπαιρνε ο Τούρκος διοικητής Ντζανάκας, για τον οποίο έγινε λόγος παραπάνω.

Στό Μέτσοβο διοικητικά υπάγονταν πέντε χωριά: Το Ανήλιο, το Μαλακάσι, η Κουτσούφλιανη, η Μηλιά και το Βοτονόσι. Το Ανήλιο είχε 90 σπίτια με 500 κατοίκους, 4 εκκλησιές και ένα ξενοδοχείο. Το Μαλακάσι και η Κουτσούφλιανη βρίσκονταν προς το μέρος της Θεσσαλίας. Η Μηλιά είχε 80 σπίτια και δυο εκκλησιές. Από εκεί περνούσε ο δρόμος για Μακεδονία και Ρούμελη. Απέναντι από το χωριό ήταν τρία ξενοδοχεία στην ίδια τοποθεσία κι ένα άλλο μεταξύ αυτού και του Μετσόβου, σε ύψωμα που το έλεγαν Ντζάν κουρταρά. Τό Βοτονόσι είχε 30 σπίτια με 180 κατοίκους.

Τό τρίτο[2] έγγραφο αναφέρεται στην Κορυτσά.

Σ' αυτό γίνεται λεπτομερής περιγραφή της πόλης, των ανθρώπων, των μνημείων και των γειτονικών με την πόλη χωριών.

2. Η έκθεση περί Κορυτσάς γράφτηκε στις 26-2-1846 από τον Ευθύμιο Κ. Μήτκο. Αντίγραφο αυτής δόθηκε στο Γάλλο Πρόξενο της Θεσσαλονίκης Γρασσέτ από τον συντάκτη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Δεν αποκλείεται να το ζήτησαν οι γαλλικές αρχές, για να είναι ενήμερες σχετικά με την ιστορική, γεωγραφική, οικονομική και δημογραφική κατάσταση της περιοχής.

Ο συντάκτης αρχίζει την περιγραφή της πόλης ως εξής: «Κορυτσά, το πάλαι Όργος, πόλις επίπεδος κατοικειμένη υπό Τούρκων και χριστιανών, με 850 οσπήτια, 600 χριστιανών, 200 Τούρκων και 50 Αιγυπτίων, με αγοράν περίφημον, από 500 περίπου εργαστήρια διαφόρων τεχνών. Παζάρι γίνεται το Σάββατον, οπότε συνέρχονται οκτώ πέριξ ολόκληροι επαρχίαι».

Στη συνέχεια, λέει, ότι έχει πολλά νερά με χείμαρρο στο κέντρο, με πολύ ωραία κι εύφορη πεδιάδα.

Υπήρχε ελληνικό σχολείο και αλληλοδιδακτικό, τα οποία οι κάτοικοι ενίσχυαν από πολύ καιρό με μεγάλο ζήλο. Είχε πέντε εκκλησιές με σήμαντρο και θρόνο Μητροπολίτη, ένα τζαμί, ένα δημόσιο ρολόι και έναν ψηλό πύργο.

Πλησίον της αγοράς σώζονταν τα ερείπια κάστρου, με τάφρο περιμετρικά γεμάτη με πολύ νερό, το οποίο κατέστρεψαν Τούρκοι της περιοχής, το 1823, όταν ήταν μπέης κάποιος Πλιάσας.

Οι γυναίκες των χριστιανών φορούσαν τα ίδια ακριβώς ρούχα με τις Ψαριανές, κεφαλοδέτη και κόκκινους τζουμπέδες με μεταξωτά γαϊτάνια. Οι μουσουλμάνες κόκκινους τζουμπέδες με χρυσά και άσπρες βράκες πολύ φαρδιές.

Οι χριστιανοί ασχολούνταν με το εμπόριο και τις τέχνες· οι Τούρκοι μέ την κατεργασία των δερμάτων, το πετάλωμα των ζώων (πεταλωτές) και μερικοί με τις μικροκαλλιέργειες. Τα σπουδαιότερα προϊόντα ήταν το λινάρι, κρασί και λίγος καπνός. Τα περισσότερα από αυτά πωλούνταν στις γύρω περιοχές.

Ανατολικά της Κορυτσάς υπήρχε το χωριό Εμπόρια με 100 χριστιανικά και τουρκικά σπίτια, χτισμένα στους πρόποδες βουνού. Στην κορυφή του σώζονταν τα ερείπια μεγάλου κάστρου, το οποίο λεγόταν από τους ντόπιους «κιουτέτι». Μέσα σ' αυτό υπήρχαν δυο στέρνες με νερό, ένας τετράγωνος θολωτός χώρος και ένα πηγάδι.

Το κάστρο ήταν κτίσμα των βυζαντινών αυτοκρατόρων. Στο εσωτερικό υπήρχαν είκοσι σπίτια, τα οποία από το 1836 παρέμειναν ακατοίκητα. Σ' αυτά διέμειναν τουρκικές οικογένειες, που ήταν απαλλαγμένες από κάθε βασιλικό φόρο. Κύριο έργο είχαν τη φρούρησή του, τη συνοδεία των βασιλικών χρηματαποστολών, που περνούσαν από εκεί και την παρατήρηση της σελήνης, για να προειδοποιούν για τη γιορτή του μπαϊραμιού.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Σ' αυτό υπήρχαν και τρία κανόνια μέχρι το 1815, τα οποία ο διοικητής της Κορυτσάς Μουσταφάμπεης μετέφερε στο κάστρο της πόλης. Σε άλλη κορυφή, υπήρχε η εκκλησία του Προφήτη Ηλία. Προς την ίδια κατεύθυνση ήταν και το χωριό Μπάρτσι, που παλαιότερα είχε γνωρίσει ακμή και είχε 8 χιλ. κατοίκους, με ονομαστή αγορά, αρχαιότερα από την Εμπόρια, για την οποία έγινε λόγος. Σ' αυτά σώζονταν τα ερείπια πολλών εκκλησιών και υπήρχαν πολλά υπόγεια. Την εποχή εκείνη είχε είκοσι σπίτια τουρκικά.

Δυο ώρες απόσταση και στην ίδια κατεύθυνση, στο βουνό της Πλιάσας, υπήρχε, μέσα σε μεγάλη σπηλιά, παμπάλαια εκκλησία.

Προς το Βόρειο μέρος,σε απόσταση τεσσάρων ωρών από την πόλη, βρισκόταν το χωριό Σβέσδα, με 70 χριστιανικά και τουρκικά σπίτια. Πριν 350 χρόνια ήταν μεγάλη πόλη και ονομαζόταν Σελασφόρος. Σώζονταν τα ερείπια κάστρου και πολλών εκκλησιών.

Βορειότερα εκτεινόταν μεγάλη λίμνη, ελώδης, στην οποία εκβάλλουν δυο ποτάμια, ο Δεβόλης και ο Δουβέτος.

Σχηματίστηκε το 1750 από κατολισθήσεις στο μοναδικό πέρασμα αυτών κοντά στο χωριό «Βρένος». Φημιζόνταν για τα χέλια και τα ψάρια της. Τα έσοδα από τις πουλήσεις έφταναν τις 25 χιλ. γρόσια.

Δυτικά βρισκόταν η Βοσκόπολη. Στα τέλη του 18ου αιώνα είχε οκτώ χιλιάδες κατοίκους, ενώ το 1846 μόλις 100 οικογένειες.

Στην ακμή της είχε 24 εκκλησιές, τυπογραφείο και σχολείο το οποίο συντηρούνταν με χρήματα του εθνικού ευεργέτη Σίνα.

Τα αίτια της παρακμής της οφειλόταν στις διαμάχες των κατοίκων της. Η πόλη ερημώθηκε και οι περισσότεροι Βοσκοπολίτες διασκορπίστηκαν σε διάφορα μέρη. Οι πιο πολλοί πήγαν στο Βεράτι, στις Σέρρες, στη Φιλιππούπολη και στα Βιτώλια.

Σε μικρή απόσταση από αυτή υπήρχε το χωριό Βυθούκιο. Κατά την άλωση της Κων/πολης είχε 8 χιλ. κατοίκους.

Αργότερα παράκμασε και οι κάτοικοι του μετοίκησαν στην Κορυτσά, στη Θεσσαλονίκη και στις γύρω περιοχές.

Πάνω σ' ένα λόφο ήταν χτισμένο μοναστήρι προς τιμήν των Αποστόλων.

Σ' αυτόν σώζονταν ερείπια αρχαίου κάστρου, όπου διάφοροι εύρισκαν χάλκινα νομίσματα, με εικονογραφίες. Από το έγγραφο αυτό βγαίνει το συμπέρασμα ότι η συντριπτική πλειοψηφία των κατοίκων της Κορυτσάς και όλης της γύρω επαρχίας ήταν Ελληνική.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΕΥΑΓΓ. ΤΣΙΛΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Μεταφορά τῶν ὄφεσθεν

Χωρία		Οἰκοφύγοντες	Στρέμματα
20.	Ἰδιόκτητα Δάμαρα	813	1324
1.	Μέτικας τῶν Σαρδικιότων τρεβέλης	17	35
1.	Μηχαλίεσα ὁμοίως	25	38
1.	Κανάλη τοῦ Ἀχμὲτ ἐντίνου	47	75
1.	Πύεσα Χασάναγα	8	19
1.	Σέσοβη τοῦ Μοναστηρίου Ζαλόγγου	28	33
35.		930	1515
1.	Σκαφιδάκη Κονεμένου	7	13
36		943	1528

Ἡ ἐνθρόνα Ἐπαρχία στερίεχη καὶ τὰ ἀκόλουθα Μοναστήρια

1. Ἅγιοι Ἀπόστολοι ἐν Σκαφιδάκῃ.
1. Ἁγίας Τριάδος ὁμοίως.
1. Κοζύλη ἐν Διπόχοβον.
1. Ζάλογγον ἐν Καμερίνᾳ.
1. Διάκοπτα ἐν Μεγαδένδρῃ.
1. Κελάρια ἐν Καρροσκιᾷ.
1. Ἀβασιό ἐν Παμεσύνᾳ.

7.

Οἱ οἰκοφύγοντες τῶν ἀνωτέρω ὅλων χωρίων ἀγωρίνων βασιλικῶν δύνομον τῶν κάτω οἰκοφύγοντες μαχτοῦ ἐν 50 καὶ ἐντοῦ ἐν 27 ἐν ὅλῳ 77 ἐν ὁλόκλῳ ἐν 73000
διὰ 1528 χαράσσια τῶν ἐνόντων ἀρόν ἐν 32 43306
121376

Ἐστράδθη δὲ μόνα τὰ ἐθνικά.

Ἀπὸ μιγάδες . . . . . ἐν 55900

Ἀπὸ γάρη, ῥῶμα, κριθάρη, καὶ ὁρύμα ἐν 12000

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Καταγραφή των κυρίων διαστατικών στοιχείων καλύβας Καλλιανίου.

Βάρος κιλά	Αριθ. τεμ.	Αξία δρχ.	Ονομασία
1	45	9	250 λαγκουστέλ
1	14	2	105 παραστάδες
1	70	5	400 κορμοσανίδια
1	11		89 φύλλα
1	80	6	1.133 δροσοσταλίδες
1	35	4	1.005 φύλλωμα
1	30		155 πλάγιες
1	16		90 λουρίνι
1	20		100 βέργιστα
7	5	18	1185
1	60		003 λιχαδίνα
1	5		27 κυτρίνια
1	55		280 πιάτσα
1	15		80 μαλοβίτσα
1	15		230 αγγελίκα
1	10		000 πέρκα
1	30		150 μαξιλάρια
1	40		005 πεύκα
1	45	12	250 σχοινιά
1	25		105 μαξιλάρια
1	90	4	480 σάβρακα
1	10		100 δ. χρύσινα. έξοι χρυσινοι
21	815	24	4.315
1	7		37 τραγιά
1	35		180 ρόμπα
1	30		150 μπουκάρα
1	15		130 πέρδικα
1	12		60 σπρόσαρα. σκόρδα ορίσανα σκοτεί
26	915	24	5.815 πολυσπερμα
1	7		36 λιδόβρα
1	12		60 λάβιανα
1	20		100 βίεδρα
1	7	-	35 δορίσσα
1	5		25 βουκάρα
1	20		100 γκυρίνια
1	5		25 τριγλοκόβα
1	6		30 ευζά -
1	15		90 λίσσαρα
1	20		150 χαμπαρδάκι
1	30	-	150 γκυρίνια
1	8		40 μπουρόπια
28	9	24	5.715
1	20	2	104 καπρά
1	15		80 λάγιαν
1	30	1	165 πλατυρόσσα
1	30		150 σκρόφι
1	30	3	430 ποικίλα
1	20		110 μαλάκι
1	30		150 φιόλιαν
1	6		30 σαμπάκο
1	9		46 χάβιαν
1	30		155 λιμάφα
1	30	8	500 λαγόσσα
1	20		200 γκυρίνια
1	10		100 γκαβρί
1	11		60 ζιγκάι
1	14		70 γκρίτσι
53	3179	137	

Βάρος κιλά	Αριθ. τεμ.	Αξία δρχ.	Ονομασία
53	1535	39	7737 σύνολον ημερησίου
1	100		500 λαπόνια
1	12		66 σιδίνο
1	30		150 βιδίζο
1	4		12 μαξιλάρια
1	15		75 μπεζιτόνια
1	25		130 δένια
1	25		125 βιζιάνια
1	30		150 πλατύβρα λιμανιού
1	35		130 πρασόβα
61	1806	39	9161

Βάρος κιλά	Αριθ. τεμ.	Αξία δρχ.	Ονομασία — Σύνολον ημερησίου καταβλήτου
1	5	2	35 σπάρα
1	20	2	114 σιγκλιτένα
1	10		55 μπρίσιν
1	12		60 βιδάκι
1	10		50 κόλαι
1	15		75 δεκανούλια
1	6		30 σκαμάρι
1	40	1	215 πλακωμάνια
1	8		40 μπουρόνια
1	6		30 τσιρόλα
1	8		40 μπαρμπούνι
1	10		50 τσιριτσα
1	13		70 λιθρίνα
1	20		100 γρύβα
1	15		75 κόκκαλι
1	13		70 τριγλίτσα
1	20		100 μελάνι
1	15		75 μόλυνη
1	12		60 βλάβαν
1	30		150 μπαλίτσα
1	40	8	245 γκυρίνι
1	6		30 τσιρόνια
1	15		75 μυλίτσα
1	20	2	113 χαλίτσα
1	6		20 τσαβίδι
1	14		89 γκυρίνι
1	10		55 τραγιά
1	12		60 τσιπούρα
1	15		90 βρέγκα
1	10		50 τσόκα
1	8		40 χάρεμα
1	14		88 βιρόβα
1	30	1	170 λοχίτσα
1	16		80 κυρίτσα
1	18	2	104 τσιρόβα
1			σύμπαν βαλίτσιον χαρτίον
			αλλά δραχ. συμπεριλαμβ. και ζώα
			μεγάλα ημέρου δ' ιχθύες
			σαρκώσεις δια ζώντα ζώα εκτός
			σπρίδας.
36	52	24	2813

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

[illegible]

[illegible]	[illegible]	
800	4250	[illegible]
400	2180	[illegible]
80	825	[illegible]
		[illegible] 650 —

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ

ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΑ ΚΑΙ ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΚΑ ΤΗΣ ΑΡΩΜΟΥΝΙΚΗΣ ΛΕΞΕΩΣ *μπάνα (bana)*

Νεολογισμὸς ἐπιστημονικὸς εἶναι ὁ ὅρος *ἀρωμουνική*, ταυτόσημος μὲ τὸν *βλαχική*, παράγωγο τοῦ *Βλάχος*, ὁ ὁποῖος μὲ τὴ σειρά του προέρχεται ἀπὸ τὸ ἐθνωνύμιο μιᾶς γαλατικῆς φυλῆς, γνωστῆς στὸν Στράβωνα[1] ὡς Οὐόλκαι καὶ στὸν Καίσαρα[2] ὡς Volcae. Πρόκειται γιὰ τοὺς πρώτους χρῆστες τῆς λατινικῆς γλώσσας, τοὺς ὁποίους συναντοῦν τὰ γερμανικὰ φύλα κατὰ τὴν προσέγγισή τους στὰ ἐδάφη τῆς

---

1. Strabonis *Geografica*, tom. II, Roma 1970, Δ1,12, 116-7: «Τὴν δ' ἐπὶ θάτερα μέρη τοῦ ποταμοῦ *Οὐόλκαι* νέμονται τὴν πλείστην, οὓς Ἀρηκομί<σ>κους προσαγορεύουσι... Οἱ μὲν Οὐ<ό>λαι γειτονεύουσι τῷ Ῥοδανῷ, τοὺς Σάλυας ἔχοντες ἀντιπαρήκοντας αὐτοῖς ἐν τῇ περαίᾳ καὶ τοὺς Καουάρους. Ἐπικρατεῖ δὲ τὸ τῶν Καουάρων ὄνομα, καὶ πάντας οὕτως ἤδη προσαγορεύουσι τοὺς ταύτῃ βαρβάρους, οὐδὲ βαρβάρους ἔτι ὄντας, ἀλλὰ *μετακειμένους τὸ πλέον εἰς τὸν τῶν Ῥωμαίων τύπον καὶ τῇ γλώττῃ καὶ τοῖς βίοις, τινὰς δὲ καὶ τῇ πολιτείᾳ*». Βέβαια, ἡ ἐκλατίνιση ἐκτείνεται, ἐνωρίτερα κιόλας, καὶ στοὺς Ἕλληνες τόσο τῆς Γαλατίας ὅσο καὶ τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, τοὺς Ἰταλιῶτες. Μὲ πηγὴ πάλι τὸν Στράβωνα (6,253) ὁ καθηγητὴς τῆς λατινικῆς φιλολογίας στὸ πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν Εὐθύμιος Καστόρχης, *Περὶ τῆς ἀρχῆθεν κοινωνίας τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς καὶ Ρωμαίους καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἐπενεργείας αὐτῶν πρὸς τὸν ἐκπολιτισμὸν τούτων*, Ἀθήνησι 1872, 15 καὶ 94 σημ. 38, ὅπου καταχωρίζεται καὶ ἡ σχετικὴ περικοπὴ τοῦ Στράβωνος, καθορίζει κατὰ προσέγγιση τὸν χρόνο καὶ τὸν χῶρο τῆς ἐκλατινίσεως τῶν Ἑλλήνων τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου: «οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες ὑποκείμενοι τῆς Ρωμαίοις ἐντὸς δύο περίπου αἰώνων ἐξερρωμαΐσθησαν τοσοῦτον, ὥστε ἐπὶ Στράβωνος καὶ Αὐγούστου, πλὴν Τάραντος καὶ Ρηγίου καὶ Νεαπόλεως, τὰ λοιπὰ πάντα ἐξιταλίσθησαν».

2. Caes. B.G. 6, 24, 1-3. 7,64,7,4: «praesidia in Rutenis provincialibus, Volcis Arecomicis Tolosatibus circum Narbonen». Βλ. F. Benoît, La romanisation de la Narbonaise à la fin de l' époque républicaine, *Rivista di Studi Liguri* 32, 1966, 288, ὅπου σημειώνεται ἡ ἐκλατίνιση τῶν Ἑλλήνων τῆς Ναρβωνησίας, Κελτογαλατίας. Ἐπίσης M. Egger, *De l' étude de la langue latine chez les Grecs dans l' Antiquité*, Paris 1855, 3, ὅπου τεκμηριώνεται καὶ ἡ διδασκαλία τῆς λατινικῆς ἀπὸ Ἕλληνα!

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Ἔτσι τὸ ἐθνωνύμιο ἀποκτᾶ καὶ τὴν ἔννοια λατινόγλωσσοι[3], ὑπαρκτὴ ἀκόμη καὶ στὰ σημερινὰ ὀνόματα Οὐαλλοί, Βαλλῶνοι κ.ἄ.

Τὸ ἐπίθετο *ἀρωμουνική* ἔχει τὴν ἀφετηρία του στὸ ἐθνικὸ Ρωμάνος (< Ρώμη) μὲ πρόταξη τοῦ προθετικοῦ Α-, ἑλληνικῆς προελεύσεως[4], ὥστε νὰ σχηματίζεται ὁ τύπος Ἀρωμάνος, ὁ ὁποῖος μὲ συγκοπὴ τοῦ ω γίνεται Ἀρμάνος, ὅπως αὐτοαποκαλεῖται ὁ Βλάχος (= λατινόφωνος ἢ δίγλωσσος) τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου. Ἐξ ἄλλου, κατὰ τὸν ἀκαδημαϊκὸ καὶ ὁμότιμο καθηγητὴ τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Διονύσιο Ζακυθηνό, οἱ Ἕλληνες ἀποκαλοῦν τὸ ἀνατολικὸ ρωμαϊκὸ κράτος, λεγόμενο ἀπὸ τοὺς Δυτικοὺς Βυζάντιο, Ἀρμανία, Armania[5], τὴν Romania, τὴν Ρωμανίαν, ἡ ὁποία στὴν κυρίως Ἑλλάδα λόγῳ τῆς κωφώσεως τοῦ ω προφέρεται καὶ γράφεται *Ρουμανία*[6].

3. Βλ. *Revue des Etudes Roumaines*, 7-8, 1961, 251, ὅπου ἡ σχεδὸν ὁμόθυμα ἀποδεκτὴ ἄποψη τοῦ Giuliano Bonfante. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἀρωμουνικὴ ἀνθρωπωνυμία, *Τόμος εἰς μνήμην Γεωργίου Κουρμουλῆ*, Ἀθήνα 1988, 80 σημ. 2.

4. W.F. Wyatt, *The Greek prothetik vowel*, Cleveland 1972. Τὴν ἑλληνικότητα ἀποσιωπᾶ καὶ περιορίζεται στὴν ἐπισήμανση τῆς συχνότητας στὴν ἀρωμουνική, ἡ Matilda Caragiu-Marioţeanu, La romanité sud-danubienne: l' aroumain et le méglénoroumain, *La Linguistique* 8 1972, 106 σημ. 6: «Avec un *a* -(prothétique), qu' on rencontre très souvent en aroumain». Βλ. καὶ Στ. Γ. Κατσουλέα, Τὸ προθετικὸν «α» εἰς τὰ παρακαμβούνια γλωσσικὰ ἰδιώματα, *Α΄ Συμπόσιο Γλωσσολογίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου*, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1977, 193 κ.ἑ. Ἡ περιοχὴ ἀνήκει στὴν Περραιβία, στὴν ὁποία ἐκήλθε ἐκλατίνιση. Πβ. G. Brătianu, *Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain*, Bucureşti 1942, 67: «La Macédoine et une grande partie des régions méridionales de la péninsule étaient latinisées ou tout au moins bilingues, le latin y étant parlé et écrit non moins fréquemment que le grec». Γιὰ τὴν ἑλληνικότητα δὲ τοῦ προρωμαϊκοῦ γλωσσικοῦ ὑποστρώματος βεβαιώνει μὲ τὴ διατριβή του ὁ ἐπίσης Ρουμάνος, καθηγητὴς στὸ πανεπιστήμιο Bochum, Cicerone Poghirc, Considérations sur le lexique de l' ancien macédonien, *Philologica et linguistica*, Bochum 1983, 37-47. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἡ ἑλληνικότητα τῆς Μακεδονίας, *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος* 5 Μαρτίου 1992, 85-86, ὅπου καὶ ἡ σπουδαιότερη βιβλιογραφία.

5. D.A. Zakythinos, Romania- Ῥωμανία - Romania - Romanie, *Sonderdruck aus dem Internationalen Jahrbuch für Geschichtsunterricht* 1959/60, 89: «Les Grecs appellent leur pays Armania (Romania)...», ἀπὸ χωρίο τοῦ Mas'udi, τὸ ὁποῖο ὁ Ζακυθηνὸς χαρακτηρίζει très significatif.

6. Πβ. Κ.Ν. Σάθα, *Χρονικὸν ἀνέκδοτον Γαλαξειδίου ἢ ἱστορία Ἀμφίσσης, Ναυπάκτου, Γαλαξειδίου, Λοιδωρικίου καὶ τῶν περιχώρων*, ἐν Ἀθήναις 1865 (ἀνατ. ἄνευ τινος ἀλλοιώσεως ἐπιμελείᾳ Συνδέσμου Γαλαξειδιωτῶν, ἐν Ἀθήναις 1914), 203: «οὔλη τὴν Ἑλλάδα, ποῦ τὴν ἐλέγασι Ῥουμανία».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Γιά τήν προέλευση τῆς ἀρωμουνικῆς λέξεως *μπάνα (bana)*[7] ἡ βιβλιογραφία ἀφθονεῖ. Ὅμως μετά πολλές καί ποικίλες προτάσεις θεωρεῖται ἄνευ ἐτύμου. Ἐπί πλέον ἐπιμελέστατα ἀποκλείσθηκε ἤ ἀγνοήθηκε ὁποιαδήποτε ἐκδοχή ἀναγωγῆς τῆς ἀρχῆς της στόν χῶρο γενέσεως καί ἐπιβιώσεως τῶν Ἀρωμούνων, τῶν ὁποίων τήν αὐτοχθονία ἀποδέχονται πλέον καί Ρουμάνοι εἰδικοί ἐπιστήμονες[8], μάλιστα καί οἱ ἄλλοι θιασῶτες[9] τῆς θεωρίας περί καθόδου πληθυσμῶν ἀπό Δακία ἤ Δούναβι.

Ἕνα πρῶτο ἀπάνθισμα δοκιμῶν ἐτυμολογήσεως ὀφείλεται στόν Ρουμάνο Hasdeu[10], πρωτοπόρο στή διερεύνηση τοῦ γλωσσικοῦ ὑποστρώματος τῆς Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης.

Μολονότι ἡ λέξη *μπάνα (bana)* σώζεται μόνον[11] στό ρωμανικό ἰδίω-

7. Ἔχω εἰκάσει γιά πρώτη φορά τήν πιθανότητα ἐπιβιώσεως τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς λέξεως *βάνα* στήν ἀρωμουνική *μπάνα* (bana) κατά τήν εἰσήγησή μου στό Ἐπιστημονικό Συμπόσιο τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνθρωπολογικῆς Ἑταιρείας (28-30/11/86) μέ γενικό θέμα «Ἡ Ἀνθρωπολογία τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου». Τό κείμενο τῆς ἀνακοινώσεως, ἐπιγραφόμενο «Γλωσσικές μαρτυρίες καταγωγῆς τῶν Βλάχων», μέ πλήρη βιβλιογραφική τεκμηρίωση, δημοσιεύθηκε πρῶτα στό *Ἠπειρωτικό Ἡμερολόγιο* 1987, 307-321, καί ἔπειτα χωρίς σημειώσεις στά *Ἀνθρωπολογικά Ἀνάλεκτα* 49, 1988, 33-38. Ἡ δέ διεξοδική διερεύνηση μέ τή μορφή ἀνακοινώσεως στό Στ΄ Διεθνές Συνέδριο Σπουδῶν Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης εἶδε τό φῶς τῆς δημοσιότητος στό Balkan Studies 29,2,1988, 309-340, καί στόν τόμο τῶν ἑλληνικῶν ἀνακοινώσεων τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπιτροπῆς Σπουδῶν Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης, ὁ ὁποῖος ἐκδόθηκε στήν Ἀθήνα, τό 1990, 403-435, μέ τόν τίτλο: *«Aroumain bana; est-il un héritage aborigène?»*, καί φυσικά στή γαλλική γλώσσα.

8. S. Puscariu, Ancienneté des établissements macédo-roumains, *Balcania* 1, 1938, 22-24. A. Procopovici, La romanité balkanique, *Balcania* 1, 1938, 59-69.

9. Th. Capidan, *Les Macédo-roumains*, Bucarest 1943, 159. Τίς τελευταῖες τάσεις βλ. στό συλλογικό ἔργο: *Les Aroumains*, INALCO 1989, στό ὁποῖο εἶχε πρωτοστατήσει ὁ P. Năsturel. Ἐπισημάνσεις γιά τίς δραστηριότητές του βλ. στήν ἐφημ. *Ἡ Ἀβδέλλα*, ἀριθ. φ. 14, 27-6-1987, σ. 3, ἐπιγραφόμενες «Ἐνορχηστρωμένα δημοσιεύματα», «Προπαγάνδα καί ἐπιστήμη». Ἐνδιαφέρουσα δέ θεώρηση τοῦ ζητήματος τῶν Βλάχων καταχωρίζεται στή σελ. 2 καί ὑπογράφεται ἀπό τόν Ἰατρό – Καθηγητή Πανεπιστημίου Ν. Δ. Ἔξαρχο.

10. Βλ. C. Poghirc, La contribution de B.P. Hasdeu à la théorie du substrat de la langue roumaine, *Linguistique Balkanique* 16, 1973, 85-98.

11. Ἀπουσιάζει ἡ λέξη *bana* τόσο ἀπό τή ρουμανική γλώσσα ὅσο καί ἀπό τά βαλκανικά ρωμανικά ἰδιώματα, τό μεγλενιτικό καί ἰστριακό, τά ὁποῖα ἐπίσης οἱ Ρουμάνοι χαρακτηρίζουν διαλέκτους τῆς ρουμανικῆς, μολονότι ἡ ρουμανική δέν εἶναι γλώσσα βαλκανική σύμφωνα μέ τά πορίσματα τῶν μελετῶν τοῦ E. Lozovan, Onomastique roumaine et balkanique, *VIe Congrès International de Sciences Onomastiques*, München

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μα τῶν Βλάχων τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, τῶν Ἀρμάνων ἢ Ἀρωμούνων, ἐν τούτοις ὁ Hasdeu θέλει αὐτὴν ἀποκλειστικῶς ρουμανική, ὅπως καὶ τοὺς χρῆστες της Ρουμάνους, καὶ διακηρύσσει ὅτι δὲν εἶναι ἐπιτρεπτὴ ἡ παράβλεψή της, ἐπειδὴ πρὸ πάντων θεωρεῖ ὡς ἐντελῶς ἄγνωστη στοὺς γειτονικοὺς λαούς.

Μετὰ τὴ διευκρίνηση ὅτι ἡ ρουμανικὴ λέξη viéţă (σημερινὴ viaţa = ζωὴ ἀπαντᾶ στοὺς Ἀρωμούνους, ἀλλὰ περισσότερο μὲ τὸ νόημα τῆς λέξεως fiinţa (= δημιουργία, ὑπόσταση) εἰκάζει τὴν ἀναπλήρωσή της στὴν κύρια σημασία πάντοτε ἀπὸ τὴ λέξη μπάνα (bana)[12]. Παραθέτοντας δὲ παραδείγματα ἀπὸ ἀρωμουνικὰ κείμενα συλλογῆς Obedenaru, διερωτᾶται γιὰ τὴν προέλευση τῆς ἀρωμουνικῆς λέξεως bana, καθ' ὁλοκληρίαν ἄγνωστη σήμερα στοὺς Ρουμάνους.

Προχωρεῖ στὴν καταχώριση καὶ στὸ σχολιασμὸ τῆς γνώμης τοῦ Rösler, κατὰ τὸν ὁποῖο ἡ λέξη παράγεται ἀπὸ τὴν περσικὴ zeban (= ζῶ). Ἀλλὰ ἐπισημαίνει ἀδυναμίες. Κατ' ἐξοχὴν λησμονεῖται ὅτι στοὺς Πέρσες τὸ τελικὸ *-αη* εἶναι μία ἁπλὴ κατάληξη τοῦ ἀπαρεμφάτου, ὅπως ἀκριβῶς τὸ γερμανικὸ *-en* στὸ *leben*, ἡ δὲ ρίζα τῆς λέξεως ἀνάγεται μόνον στὸ *zeb*, ἀπὸ τὸ ὁποῖο εἶναι τόσο μικρὲς οἱ δυνατότητες συσχετίσεως μὲ τὴν bana ὅσο καὶ ἀπὸ τὸ γερμανικὸ *leb*.

Ἐπίσης ἀναφέρει τὴν ἄποψη τοῦ Miklosich, ὁ ὁποῖος ὑποθέτει συγγένεια τῆς λέξεως bana μὲ τὴν ἀλβανικὴ bă (= κάνω, πράττω) στηρίζοντας αὐτὴν στὴν ἀλβανικὴ ἔκφραση χαιρετισμοῦ: «Tš băn? = comment vous portez-vous?». Ἀπορρίπτει δὲ παντελῶς παρόμοια περίπτωση παραγωγῆς, διότι δὲν ἔχει νόημα καὶ ἀντιστοιχεῖ πλήρως στὴ ρουμανικὴ διατύπωση ἐρωτήσεως «ce mai faci?» ἢ στὴν ἀγγλικὴ «how do you do?». Τὸ ἀλβανικὸ ρῆμα *bă*, καθὼς καὶ τὸ ρουμανικὸ

1961, 225 σημ. 1: «Le roumain n' est pas une langue «balkanique»; il le sera le jour où l' on pourra classer les idiomes sémitiques d' Afrique du Nord parmi les langues ibéro-romanes ou l' espagnol et le portugais dans une communauté linguistique maghrébine!». Ἐξ ἄλλου ὁ Lozovan εἶναι Ρουμάνος, ἀλλὰ διδάσκει στὸ πανεπιστήμιο Κοπεγχάγης. Ἐνωρίτερα δὲ καὶ εὐρύτερα εἶχε ὑποθέσει τὴν ἀνεξαρτησία τῶν βαλκανικῶν ρωμανικῶν ἰδιωμάτων ἀπὸ τὴ ρουμανικὴ καὶ ὁ Οὐγγρος L. Tamás, Romains, Romans et Roumains dans l' histoire de la Dacie Trajane, *Archivum Europae Centro - Orientalis* 2, 1936, 252: «il vaut mieux supposer, en dehors de ces deux embranchements connus du romanisme balkanique, aussi l' existence plus ou moins prolongée d' autres idiomes régionaux ayant une indépendance relative vis-à-vis du dalmate et du roumain primitif».

12. B.P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicţionarul limbei istorice si poporane a Românilor*, I-IV (A-Barbat, Bucureşti 1887-1898, 2454 κ.ἑ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

fac καὶ τὸ ἀγγλικὸ *do*, ἂν καὶ ἀπαντοῦν στὴ στερεότυπη αὐτὴ φράση, ἐκτὸς αὐτῆς δὲν χρησιμοποιοῦνται ποτὲ μὲ τὸ νόημα τῶν ρ. ζῶ, ὑφίσταμαι, ὑπάρχω, εἶμαι. Μὲ ἀνάλογη δὲ βάση βλέπει εὐχερέστερη τὴν παραγωγὴ ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ ρῆμα *βαίνω*, καθ' ὅσον στὸ ἀντίστοιχο τῆς γερμανικῆς δὲν ἀφίσταται τὸ νόημα, ὅπως διαφαίνεται στὴν ἔκφραση «wie geht's?», ἀλλὰ ὄχι καὶ στὴν ἀγγλικὴ «how goes it?»! Προσθέτει ἀκόμη ὅτι στὴν ἀλβανικὴ λέξη *băn*, παράγωγο τῆς *bă*, τὸ τελικὸ *n* εἶναι κλινόμενο, ἀλλὰ δὲν ἀνήκει στὸ θέμα, ὅπως στὴν ἐπίμαχη ἀρωμουνικὴ bana.

Ἀποκλείοντας τὴν παραγωγὴ ἀπὸ τὸ περσικὸ *zeban* καὶ τὸ ἀλβανικὸ *bă* καὶ διαλαλώντας τὴν ἀπουσία τῆς λέξεως bana ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες, Σλάβους, Λεττονούς, Γερμανούς, Κέλτες, Τούρκους, Οὔγγρους καὶ ἀπὸ τὰ ἄλλα τυραννικὰ ἰδιώματα, διερωτᾶται πάλιν ὁ Hasdeu γιὰ τὴν προέλευση.

Ἰσχυρίζεται ὅτι τὸ οὐσιαστικὸ bana δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι πολὺ παλαιὸ στοὺς Ρουμάνους, ἐννοώντας αὐθαίρετα Ἀρωμούνους. Πάντως δὲν δέχεται τὴν ἐμφάνισή του πρὸ τῆς μεσαιωνικῆς περιόδου, διότι τὸ καθαρὸ *a* τονιζόμενο πρὸ τοῦ ἐνρίνου ἀπαντᾶ σὲ μερικὲς λέξεις – δάνεια ἀπὸ τοὺς Σλάβους ἢ ἀπὸ τοὺς Τουρανούς, π.χ. «ranã» ἢ «*cĭoban*»[13], ἀλλὰ ποτὲ στὶς λέξεις ἐκεῖνες, οἱ ὁποῖες κληρονομήθηκαν, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ γενέσεως τῆς ρουμανικῆς γλώσσας, ὅπου ὁπωσδήποτε ἔπρεπε νὰ εἶναι *-ân*, ὅπως στὶς λέξεις lâna (lîna, λατ. lana, μαλλί), mâna (mîna, λατ. manus, χέρι) κλπ. ὅμως τὰ ρήματα μὲ -ân-, τουλάχιστον τὰ ἀκραιφνοῦς λατινικοῦ στρώματος, ἔχουν στὴ ρουμανικὴ δυνατότητες σχηματισμοῦ ἀφηρημένων οὐσιαστικῶν μὲ κατάληξη *-anã*. Ἔτσι ἀπὸ τὸ «ademânare = λατ. admanare» ὑπάρχει «ademanã» στὸ ψαλτήρι τοῦ 1651, ps. XXV «dirépta lor plinã-ĭ de ademanã = dextera eorum repleta est muneribus». Ἑπομένως πανομοιότυπα τὸ ἀρωμουνικὸ οὐσιαστικὸ bana δὲν εἶναι παρὰ ἕνας μεταγενέστερος σχηματισμὸς ἀπὸ τὸ ρῆμα *bănare* (= ζῶ).

Στὴν παράθεση παραδειγμάτων ἀπὸ τὴ συλλογὴ obedenaru περιλαμβάνει καὶ ἐπιφώνηση εὐχαριστήσεως ἀπὸ τὴ Γραμματικὴ τοῦ Bojadschi: «să nĭi bănezi! = ich danke dir dafür»[14].

13. Ἀμφότερες οἱ λέξεις ἀπουσιάζουν ἀπὸ τὸ λεξιλόγιο τῆς ἀρωμουνικῆς.

14. Μποϊατζῆς Μιχαήλ, *Γραμματικὴ ρωμανικὴ ἤτοι Μακεδονοβλαχική...*, Βιέννη 1813. Ἀνήκει στὴ σειρὰ βιβλίων καὶ προσπαθειῶν ἀποσπάσεως τῶν ἀποδήμων Ἀρωμούνων ἀπὸ τὸν Ἑλληνισμό. Τελικὰ ἀπέτυχαν, ὅπως διαπιστώνει καὶ ὁ Ρουμάνος ἀκα-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἐπιπροσθέτως παρατηρεῖ ὅτι τὸ ρουμανικὸ συνώνυμο τοῦ ἀρωμουνικοῦ bana εἶναι ἐπίσης ἕνας πολὺ μεταγενέστερος σχηματισμός. Συγκεκριμένα πρόκειται γιὰ τὴ λέξη «viéţă», ἡ ὁποία δὲν παράγεται κἂν ἀπὸ τὸ λατινικὸ «vita», ὅπως εἶχε πιστεύσει ὁ Cihac, ἀλλὰ σχηματίζεται στὴ ρουμανικὴ ἀπὸ τὸ ὑστερολατινικὸ ἐπίθετο «viŭ», ἀκριβῶς ὅπως τὰ οὐσιαστικὰ «dulcéţă» ἀπὸ τὸ ἐπίθετο «dulce», «albéţă» ἀπὸ τὸ «alb» κλπ. ἢ ὅπως τὸ ἰταλικὸ «vivezza» ἀπὸ τὸ «vivo». Κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἡ παραγωγὴ τοῦ *bana* ἀπὸ τὸ bănare, ἀπαραίτητο ὑπὸ τὴν φωνητικὴ σχέση, δὲν εὐσταθεῖ λιγότερο ἀπὸ λογικὴ ἄποψη.

Καταφεύγει καὶ στὸν Μακρόβιο, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἀρύεται τὸ «annare perennaseque». Ἀπὸ αὐτὸ τὸ *annare* «vivre, passer l' année et les années», ὅρο ἀκραιφνῶς ἀγροτικό, ὁλότελα ξένο στὴν κλασικὴ ἀρχαιότητα, μὲ τὸ ἐπιτακτικὸ *ab* σχηματίζεται *abannare* «vivre longtemps» ἢ vivre depuis longtemps», διότι ἡ πρόθεση ab μὲ τὴν χρήση της στὰ «ab antiquo», «ab ovo», «ab initio», ἰδίως δὲ στὰ «abavus», «abnepos», «abmatertera», «abpatruus», κ.λ.π., ἔχει ἀποκτήσει ἐπὶ πλέον τὴν ἔννοια τῆς μακρᾶς διάρκειας. Τὸ ἀγροτικὸ *abannare* ἔγινε κατόπιν *bannare* μὲ τὴν ἀπώλεια τοῦ ἀρχικοῦ *a-*, μία ἀφαίρεση συνηθισμένη στὴ δημώδη λατινικὴ ἤδη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πλαύτου, φανερὴ δέ, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ ἀπὸ τὸ ρουμανικὸ «prier», τὸ ὁποῖο παράγεται ἀπὸ τὸ «aprilis». Μία παράλληλη ἑρμηνεία γιὰ τὴν ἀφαίρεση τοῦ *bănare* = *abannare* παρέχει τὸ ρουμανικὸ *boresc* «vomir», ἀνύπαρκτο στὴν ἀρωμουνική, ὅπου διασώζεται τὸ λατινικὸ *vomere* (= vomir)[15], ἐνῶ στὴ ρουμανικὴ εἶναι κατάλοιπο τοῦ ἀγροτικοῦ λατινικοῦ *abhorresco* «avoir envie de vomir», στὸ ὁποῖο ὁ Hasdeu ἀφιερώνει ἐκτενὴ παρουσίαση.

Ἐπανερχόμενος τονίζει ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι διαυγέστερο καὶ ἐμφανέστερο εἴτε ὡς μορφὴ εἴτε ὡς ἔννοια ὅσο ἡ προέλευση τοῦ *boresc* «vomir» ἀπὸ τὸ *abhorresco* «répugner» καὶ τοῦ *bănare* «vivre» ἀπὸ τὸ *abannare* «passer des années». Ὡστόσο –συνεχίζει – στὴ φιλολογία, καθὼς καὶ στὴ φιλοσοφία, αὐτὸ ποὺ εἶναι καθαρὸ καὶ

δημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Ion Coteanu, Criteriile de stabilire a dialectelor limbii romine, *Limba Română* 8, 1959, 9-10. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἀπόπειρες ἀφελληνισμοῦ τῶν Βλάχων τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, *Κοινωνικὲς Τομὲς* 27, 1991, 313.

15. Πβ. T. Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân. General şi etimologic*, Bucureşti 1974, 1277.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

φανερό, ἐν τέλει ταιριάζει ταυτόχρονα μὲ ἀκρίβεια. Ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα πρὸ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς ἀλήθειας εἶναι καταδικασμένο σὲ πολλὰ κλοθογυρίσματα.

Ὅπως οἱ Ρουμάνοι ἔχασαν τὸ *bănare*, ἔτσι ἀκριβῶς οἱ Ἀρωμοῦνοι στεροῦνται τοῦ *boresc*, διαθέτοντας μέχρι σήμερα μόνον τὸ *vom* ἀπὸ τὸ λατινικὸ *vomo*, τὸ ὁποῖο ἔχουν διαφυλάξει καὶ οἱ Ρουμάνοι τοῦ Βανάτου μὲ τὴ μετοχικὴ μορφὴ *vomut*.

Εἶναι ὁλοφάνερο ὅτι οἱ Ρουμάνοι ἔπρεπε νὰ εἶχαν κληρονομήσει καὶ αὐτοὶ τὸ banare πρὸ τοῦ χωρισμοῦ, τὸν 10ο αἰώνα[16], ἀπὸ τὸν ἀρωμουνικὸ κλάδο. Ἡ ἐξαφάνιση τοῦ ὅρου αὐτοῦ ἀπὸ τὴ ρουμανικὴ ἑρμηνεύεται ὡς συνέπεια τῆς συνταυτίσεώς του μὲ τὶς λέξεις *ban*, *bănat*, *bănesc* κλπ., νοηματικὰ διάφορες, τὶς ὁποῖες δανείσθηκαν οἱ Ρουμάνοι ἀργότερα ἀπὸ τοὺς γείτονες καὶ τὶς ὁποῖες δὲν ἔχουν διόλου οἱ Ἀρωμοῦνοι. Γι' αὐτὸ στὴν ἀρωμουνικὴ δὲν συνέτρεξε λόγος καμμιᾶς συγχύσεως ἐξ αἰτίας ὁμοφωνίας.

Τὸ ρῆμα *bănare* θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ ὑφίσταται καὶ στὰ δυτικὰ ρουμανικὰ ἰδιώματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ ἀπέβαλε ὁ μεσαιωνικὸς συναγωνισμὸς μὲ πλῆθος ὁμοφώνων γερμανικῆς προελεύσεως, ban, bannire, bannalis κ.ἄ., μνημονευόμενα ἀπὸ τὸν Körting, ὅπου καὶ παραπέμπει ὁ Hasdeu. Ἐν τούτοις δὲν ἀποκλείει τὸ ἐνδεχόμενο τῆς ὑπάρξεώς του ἐξ ἀρχῆς στὸν ἀνατολικὸ ρουμανικὸ κλάδο, ὁ ὁποῖος σὲ πάμπολλες περιπτώσεις ἔχει μία ἐντελῶς ἀνεξάρτητη ὑπόσταση.

Εἶναι πρόδηλο ὅτι ἡ ἐτυμολογικὴ δολιχοδρομία τοῦ ἀνωμαστοῦ Ρουμάνου ἐπιστήμονα δὲν ἔχει ὁδηγήσει στὴ λύση τοῦ ζητήματος.

Μετὰ δεκαετίες καταπιάνεται μὲ τὴν ἐτυμολόγηση τῆς ἀρωμουνικῆς λέξεως *bana* ὁ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Τ. Papahagi[17], ὁ καλύτερος γνώστης τῆς ἀρωμουνικῆς. Ἀφοῦ σπεύδει στὴ διαπίστωση τῆς ἐξαφανίσεως τοῦ παλαιοῦ ρουμανικοῦ *vie*, συμπαθητικοῦ κατὰ τὴν ἔκφρασή του, καὶ τὴν ἀναπλήρωση ἀπὸ τὸ μὴ ἐκφραστικὸ σλαβικὸ *trăi*, προβαίνει στὴν ἐνδελεχέστερη θεώρηση

16. Ὁ ἐκαζόμενος χωρισμὸς ἀποτελεῖ τεράστιο κεφάλαιο τῆς ρουμανικῆς γραμματείας ὅν, πρὸς τὸν καθορισμὸ τοῦ χρόνου, βλ. Ἀγ. Ι. Λαζάρου, *Ἡ ἀρωμουνικὴ καὶ αἱ μετ' αὐτῆς ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς*. Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορίᾳ, Ἱστορικὴ καὶ Λαογραφικὴ Ἑταιρεία τῶν Θεσσαλῶν, Θεσσαλικὴ Βιβλιοθήκη Σειρὰ Διατριβῶν καὶ Μελετημάτων 1, ἐν Ἀθήναις 1976, 131 κ.ἑ. Β' ἔκδοση, Ἀθήνα 1986, 175 κ.ἑ. Γαλλικὴ μετάφραση IMXA, Institute for Balkan Studies 206, Thessaloniki 1986, 120 κ.ἑ.

17. T. Papahagi, Dispariții și suprapuneri lexicale, *Cirai și Sulet* III, 98-100.

τοῦ θέματος ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς ἀρωμουνικῆς.

Πρωτίστως κρίνει ἀπαραίτητη τὴν παρατήρηση ὅτι καὶ μόνον ἡ μορφολογικὴ κατάσταση θὰ ἀρκοῦσε νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψη, καθ' ὅσον καὶ στὴν ἀρωμουνικὴ μία καὶ ἡ αὐτὴ μορφὴ εἶναι ἀδύνατο νὰ κυκλοφορεῖται μὲ τὸ ἴδιο νόημα καὶ χωρὶς πρόθημα. Ἔτσι, ἀφ' ὅτου γιὰ τὴν ἔννοια «ressusciter» εἶχε ἐπικρατήσει ὁ σύνθετος τύπος (i)nviedzŭ, ἦταν φυσικὸ ἐφεξῆς τὸ ἁπλὸ viedzŭ «trăesc» (ζῶ) νὰ παραγκωνίζεται, ὥστε σήμερα νὰ καθίσταται ὁλοφάνερη ἡ ἀντικατάστασή του σ' ὅλη τὴν ἔκταση τῆς ἀρωμουνικῆς μὲ τὸ ρῆμα bănedzŭ. Ἐνδεχόμενο δὲ ὁμωνυμίας μὲ τὸ ρ. *veni* ἀποκλείει ὁ Papahagi.

Μεταξὺ ἄλλων, ἐπισημαίνει τὴν ὕπαρξη μιᾶς κατηγορίας λέξεων, οἱ ὁποῖες μετὰ κάποια χρήση σὲ δεδομένο χρόνο καὶ χῶρο βαίνουν μοιραῖα πρὸς τὴν ἐξαφάνιση, χωρίς, ἐν τούτοις, νὰ εἶναι ἐφικτὲς λεπτομερεῖς ἑρμηνεῖες σχετικῶν διαπιστώσεων καὶ μάλιστα ἀρκετῶν. Στὴν κατηγορία αὐτὴ ἐντάσσει τὸ ρῆμα *debĕre*. Ἕως τὴν εἰσαγωγὴ τοῦ σλαβικοῦ *trebui* στὴ ρουμανικὴ ἢ τοῦ νεοελληνικοῦ lipseaşte [< λείπω (être absent, manquer; être nécessaire, falloir)][18] στὴν ἀρωμουνική, τουλάχιστον ἡ ἔννοιά του ἐπιβάλλεται ἢ εἶναι ἀναγκαῖο νὰ διαφυλάσσεται σὲ κάποιο στοιχεῖο τοῦ ρουμανικοῦ λόγου. Στὴν ἀρωμουνικὴ σώζεται ἀποκρυσταλλωμένη σὰν ἀπολιθωμένη μορφὴ τὸ ρῆμα *prinde* (< λατ. prehendere), ἐνῶ στὴ ρουμανικὴ ἀντιστοιχεῖ τὸ «trebue» (πρέπει). Ἀλλὰ ἡ ἐξαφάνιση δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοεῖται συντελούμενη ταυτόχρονα στὴ ρουμανικὴ καὶ ἀρωμουνική. Ἡ περίπτωση τοῦ ρήματος *vivere* εἶναι πράγματι δηλωτική, διότι, ἀντίθετα, στὴ θέση τῶν ἀναπληρωματικῶν ἔπρεπε νὰ ἔχουμε καὶ στὸ βορρᾶ, Ρουμανία, καὶ στὸ νότο, Ἑλλάδα, εἴτε μόνον τὸν τύπο trăesc εἴτε μόνον bănedzŭ- πρᾶγμα ποὺ δὲν συμβαίνει. Καὶ ἀκριβῶς ἐδῶ ἔγκειται μία ἄλλη δυσκολία γιὰ τὶς νέες διερευνητικὲς δοκιμές.

Γιὰ τὴ ρουμανικὴ ἡ ἐμφάνιση τοῦ ρήματος *trăi* ἀντὶ τοῦ *vie* ἑρμηνεύεται μὲ σχετικὴ εὐκολία. Περίπλοκο εἶναι τὸ πρόβλημα τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ τύπου *bănedzŭ* στὴν ἀρωμουνικὴ γιὰ τοὺς ἑξῆς λόγους: α) ὁ τύπος αὐτὸς θὰ ἦταν ἕνα δάνειο ἀπὸ τὴ βόρεια ἀλβανική, στὴν ὁποία ἔχει καὶ ἰδιαίτερο νόημα, δηλαδὴ σημαίνει καὶ κατοικία, κατοικῶ, «locuinţă, a locui» (habitation, habiter). β) Πῶς καὶ πότε ἀκριβῶς

18. Ἐσφαλμένος εἶναι ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ ρήματος *λείπω* ὡς νεοελληνικοῦ, δοθέντος ὅτι πανάρχαιο καὶ μὲ τὶς σημειούμενες σημασίες. Βλ. P. Chantraine, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*, Paris 1974, 628 b.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

εἰσῆλθε στὴν ἀρωμουνικὴ αὐτὸς ὁ ἀλβανισμὸς banã, ζωή, «vieaţã» - bănedzŭ, ζῶ, «vieţuesc».

Τὸ γεγονὸς τῆς συνεχοῦς ἕως πρόσφατα παρουσίας τοῦ λατινικοῦ ρήματος vivere στὴ ρουμανικὴ δὲν χρησιμεύει ὁπωσδήποτε σὰν ἀποδεικτικό, ὅτι καὶ στὴν ἀρωμουνικὴ ὁ ἀλβανισμὸς banã-bănedzŭ δὲν θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι παλαιός, λ.χ. γιὰ διάφορες αἰτίες ἀπὸ τοὺς χρόνους τοῦ ὁριστικοῦ χωρισμοῦ τῶν δύο τούτων γλωσσικῶν ὀργάνων. Πράγματι, ἂν τὸ ἀλβανικὸ *bane* εἰσῆλθε στὴν ἀρωμουνικὴ μεταξὺ τοῦ 9ου καὶ 16ου αἰώνα, πῶς ἐξηγεῖται τὸ σλαβικὸ *trajati*, τὸ ὁποῖο ἔδωσε στὴ ρουμανικὴ τὸ *trăesc*, νὰ εἶναι ἄγνωστο στὴν ἀρωμουνική, ἀφοῦ ἡ σλαβική[19] τῆς ἔχει δανείσει καὶ στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὴν κατοικία, γενικὰ δὲ καὶ μὲ τὴν ὕπαρξη, κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἑπτὰ περίπου αἰώνων; Θὰ ἀναμενόταν, ἐφ' ὅσον τὸ ἀντίστοιχο ρῆμα τοῦ vivere θὰ χρησιμοποιόταν τόσο πρώιμα, ἕνας σλαβικὸς τύπος ἀντὶ τοῦ ἀλβανικοῦ.

Τὰ ἐμπόδια δὲν σταματοῦν ἐδῶ. Ἡ ἀποδοχὴ τῆς εἰσόδου τοῦ ἀλβανικοῦ τύπου στὴν ἀρωμουνικὴ μετὰ τὸν 16ο αἰώνα προσκρούει σὲ μεγαλύτερα προσκόμματα, ποὺ περιπλέκουν περισσότερο τὸ πρόβλημα. Ἀρχίζοντας τὸ ἀργότερο μὲ τὸν 16ο αἰώνα, οἱ Ἀρωμοῦνοι μὲ πολυσχιδεῖς καὶ ἐπικερδεῖς ἐπιδόσεις[20], κτηνοτροφία καὶ συνακόλουθα ἔργα, βιοτεχνίες μαλλίνων εἰδῶν, τυροκομικῶν προϊόντων, μεταφορές, ξενοδοχειακές – πανδοχειακές ἐπιχειρήσεις, διαμετακομιστικὸ ἐμπόριο, καλὲς τέχνες, ξυλογλυπτική, ἁγιογραφία, γράμματα, ἐπιστῆμες[21],

19. Βλ. Th. Capidan, *Elementul slav în dialectul aromân*, Bucureşti 1925. M. Krepinsky, L' élément slave dans le lexique roumain, *Mélanges de linguistique et de littérature romanes offerts à Mario Roques*, 3, 1952, 153-162. Ἰδίως τὴ διατριβὴ ἢ τουλάχιστον περιλήψεις καὶ συμπληρώσεις. E. Scărlătoiu, *Cuvinte de origine slavă în dialectul aromân*, Bucuresti 1977. Ἐπίσης τῆς αὐτῆς, Nouvelles contributions à l' étude des emprunts slaves dans le lexique aroumain, *Revue des Etudes Sud-Est Européennes* 15, 1977, 279-291, 535-551, 565-566. Λαζάρου, *ἔ.ἀ.* 280 καὶ ἀντίστοιχα 324, 243.

20. Συγκεντρωμένη σχετικὴ βιβλιογραφία βλ. *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* 1986, 343 σημ. 43.

21. Ἀρκεῖ ὁπωσδήποτε καὶ ἐνδεικτικὴ βιβλιογραφία γιὰ ἕνα βλάχο πνευματικὸ ἄνθρωπο, τὸν Λημ. Δάρβαρι. Βλ. Bapt. Jon. Rupprecht, Demeter N. Darvar, Eine biographische Skizze, *Arhiv für Geographie, Historie, Staats - und Kriegskunste* 7, 1816, 219-222. Const. von Wurzbach, Demeter Nikolaus Darvar, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, drittel Theil, Wien 1858, 166-167. Ν. Βέη, Δημητρίου Νικολάου τοῦ Λαρβάρεως, Ἀφιέρωμα εἰς Ρήγαν Βελεστινλῆν – Φερραῖον μετ' αὐτο-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

εἴτε στὴν ὕπαιθρο εἴτε σὲ μικρὰ καὶ μεγάλα ἀστικὰ κέντρα, εἶναι διάσπαρτοι σ' ὅλο τὸ μῆκος καὶ πλάτος τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου[22] καὶ πέρα τοῦ Δουνάβεως[23]. Μὲ τὰ δεδομένα αὐτὰ πῶς θὰ ἦταν δυνατὴ ἡ ἑρμηνεία τῆς γενικεύσεως τοῦ τύπου *banã* στὸν καθαυτὸ ἑλληνικὸ χῶρο καὶ στὶς πολυάριθμες ἑστίες τῆς Διασπορᾶς, μάλιστα μὲ ταυτόσημο νόημα καὶ ἐξ ὁλοκλήρου διαφορετικὸ ἀπὸ ἐκεῖνο τοῦ ἀλβανικοῦ; Γι' αὐτὴ τὴν χρονικὴ περίοδο ἡ περισσότερο ἐσπευσμένη πρόσκτηση – γιὰ μερικές, τουλάχιστον, ἀρωμουνικὲς περιοχές – ἑνὸς σλαβικοῦ τύπου, ἂν ὄχι, προσφιέστερα, ἑνὸς ἑλληνικοῦ (ζῶ-) θὰ ἦταν ἀναμενόμενη, μὲ τὴν προϋπόθεση ὅτι ὁ ἀντίστοιχος λατινικὸς τύπος δὲν εἶχε πλέον τὴ δέουσα κυκλοφορία.

Μιὰ τρίτη ὑπόθεση, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι τὸ ἀλβανικὸ *bane* θὰ εἶχε εἰσχωρήσει στὴν ἀρωμουνικὴ πρὸ τοῦ 9ου αἰώνα, δὲν φαίνεται ἐπίσης εὔκολη. Φυσικά, δὲν θὰ ἦταν δυνατὴ ἡ ἀποδοχὴ εἰσχωρήσεως τὴν ἐποχή, κατὰ τὴν ὁποία *ά* + *η* λατινικὰ δὲν εἶχαν καταλήξει ὁριστικὰ σὲ ἂη ἰη, διότι ὁ ἀλβανικὸς τύπος δὲν ἐμφανίζεται σὰν banne. Σημειώνει δὲ ἐδῶ ὁ T. Papahagi παραπέμποντας στὸν N. Jokl ὅτι ἕως τώρα οἱ ἀλβανολόγοι δὲν ἐξήγησαν τὸ στοιχεῖο τοῦτο ἱκανοποιητικά. Γι' αὐτὸ προχωρεῖ κάνοντας τὴ σκέψη γιὰ ἕνα δάνειο μετὰ τὸν 7ο αἰώνα. Στὴν περίπτωση αὐτή, σημασιολογικὴ ἐξέλιξη – ἀπὸ «κατοικία» σὲ «ζωή» – θὰ γινόταν ἀσφαλέστερα πιὸ εὐεξήγητη σὲ ἀρωμουνο-αλβανικὴ ἐθνογεωγραφικὴ συνάφεια. Καὶ κάτι περισσότερο: Αὐτὴ ἡ διαπίστωση θὰ βοηθοῦσε στὴν ἀποκάλυψη καὶ κάποιου στοιχείου ψυχολογικῆς σχέσεως μεταξὺ Ἀρωμούνων καὶ Ἀλβανῶν κατὰ τὸ ὁ-

---

γράφων σημειωμάτων τοῦ Πρωτομάρτυρος. *Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* 19, 1944, 356-372. Ἀθαν. Γιομπλάκη, Δημήτριος Νικ. Δάρβαρις (1757-1823), ὁ ἐκ Κλεισούρας τῆς Μακεδονίας διδάσκαλος τοῦ Γένους. *Γρηγόριος Παλαμᾶς* 54, 1971, 313-323, 403-408. Despina Loukidou-Mavridou – Ioannis Papadrianos, Dimitrios Darvaris: sa contribution à l' evolution littéraire bulgare. Α' Ἑλληνοβουλγαρικὸ Συμπόσιο. Πρακτικά. Θεσσαλονίκη 1980, 211-226. Γιὰ τὴν οἰκογένεια Δαρβάρεως βλ. Ἰ.Α. Παπαδριανοῦ, *Οἱ Ἕλληνες παροικοι τοῦ Σεμλίνου*, ΙΜΧΑ 210, Θεσσαλονίκη 1988, Εὑρετήριο 249α.

22. Βλ. τὸ συλλογικὸ ἔργο: *Ἡ οἰκονομικὴ δομὴ τῶν βαλκανικῶν χωρῶν στὰ χρόνια τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας με'-ιθ' αἰ.* Εἰσαγωγὴ – ἐπιλογὴ κειμένων: Σπ. Ἰ. Ἀσδραχᾶς. Ἀθήνα 1979, Εὑρετήριο λ. Βλάχοι, 644β

23. Βλ. Ἐλευθερίας Ἰ. Νικολαΐδου, Συμβολὴ στὴν ἱστορία τεσσάρων ἑλληνικῶν κοινοτήτων τῆς Αὐστροουγγαρίας (Zemun, Novi Sad, Orsova, Temesvar), Δωδώνη 9, 1980, 323-374. N. Djuvara, La diaspora aroumaine aux XVIIIème et XIXème siècles, *Les Aroumains* INALCO 1989, 95-127.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ριζόμενο χρονικὸ διάστημα.

Ὁποιαδήποτε ἀπὸ τὶς προηγούμενες ἐκδοχὲς κι ἂν γινόταν δεκτὴ – τονίζει τελικὰ ὁ T. Papahagi, καὶ αὐτὸς ὁ τύπος εἶναι ἕνας μεταξὺ τῶν πολλῶν λεξιλογικῶν στοιχείων, τῶν ὁποίων ἀκριβὴς καὶ βάσιμη ἑρμηνεία θὰ ἀποκάλυπτε ἐνδιαφέρουσες καταστάσεις στὰ πλαίσια τῆς ἱστορικῆς, κοινωνικῆς καὶ γεωγραφικῆς ἐξελίξεώς τους.

Ὡστόσο, τὸ 1974, στὴ δεύτερη ἔκδοση τοῦ ἐτυμολογικοῦ λεξικοῦ τῆς ἀρωμουνικῆς, ὁ T. Papahagi[24] μᾶς πληροφορεῖ ὅτι στὰ λεξικὰ τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας τῶν Meyer[25], Χριστοφορίδη[26], Leotti[27], δὲν ὑπάρχει τὸ ἀλβανικὸ *bane* καὶ ὅτι γιὰ τὴν ἔννοια *ζωή*, «viaţă = vie», στὴν ἀλβανικὴ χρησιμοποιεῖται ὁ ὅρος ýmër. Ἐπίσης μνημονεύει τὴν προγενέστερη ἐπίπονη προσπάθεια ἐτυμολογήσεως τῆς ἀρωμουνικῆς λέξεως *bana* ἀπὸ τὴν ἀλβανικὴ bane «demeure, habitation», μὲ παραπομπὲς στὸν δεύτερο τόμο τῆς *Dacoromania* καὶ στὸν τρίτο τοῦ Grai şi Suflet, τῶν ὁποίων τὸ σχετικὸ ὑλικὸ κατὰ λέξη ἢ παραφρασμένο μὲ κάθε δυνατὴ πιστότητα ἀξιολογήθηκε καὶ ἤδη καταλλήλως καταχωρίσθηκε. Προφανέστατα δὲ ἀνικανοποίητος ἀπὸ ὅλες τὶς προτάσεις ἐτυμολογήσεως, οἱ ὁποῖες εἶδαν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας, κλείνει τὸ λῆμμα, ποὺ αὐτούσιο παρατίθεται παρακάτω, μὲ τὸ σημεῖο τοῦ ἐρωτηματικοῦ, δηλώνοντας τὸ ἀνέφικτο, τὸ ἄγνωστο.

Μετὰ τὸν T. Papahagi, ὁ ὁποῖος εἶχε πιστεύσει ὅτι ἡ ἐτυμολογία τῆς λέξεως *bana* μὲ τὴ σημασία τῆς ἀρωμουνικῆς θὰ ἦταν δυνατὴ μὲ τὴ μελέτη τοῦ ἀλβανικοῦ λεξιλογίου, ἡ Ρουμάνα Zamfira Mihail προσθέτει τὴν ἔρευνα πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση ἀλλὰ ἀτελέσφορα. Ἐξετάζοντας «τὰ ἐθνογραφικὰ στοιχεῖα, χαρακτηριστικὰ γιὰ τὴ διαρρύθμιση τῆς κατοικίας τῶν λαῶν τῆς ΝΑ Εὐρώπης, ὅπως ἀντανακλῶνται διὰ τῆς σημαντικῆς ὅρων εἰδικῶν στὸν ὀνομασιολογικὸ χῶρο, συνάμα δὲ καὶ τὴ «μετατροπὴ τῶν χρήσεων, ὅπως ἀντανακλῶνται διὰ τῆς ὁρολογίας»[28], οὔτε κἂν μνημονεύει τὸ ἀλβανικὸ bane καὶ κατ' ἀκολουθίαν οὔτε σὲ συσχέτιση αὐτοῦ μὲ τὸ ἀρωμουνικὸ bana προβαίνει.

24. T. Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân...*, 255.

25. Gustav Meyer, *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*, 1891.

26. Λεξικὸν τῆς ἀλβανικῆς γλώσσης, ὑπὸ Κωνσταντίνου Χριστοφορίδου, 1904.

27. Angelo Leotti, *Dizionario albanese-italiano*, 1937.

28. Z. Mihail, Recherches d' ethnographie linguistique comparée du Sud Est Européen (Aperçu de la terminologie du logement), *Association Internationale d' Études du Sud-Est Européen, Bulletin* 11, 1973, 139-150.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἀναντίρρητα εὑρηματικὲς καὶ σπουδαῖες εἶναι ὅλες αὐτὲς οἱ προσπάθειες ἐτυμολογήσεως. Ἀλλὰ παρουσιάζουν ἕνα γενικὸ μειονέκτημα. Ἀφορμῶνται κατὰ κανόνα ἀπὸ τὴν ἐσφαλμένη ἀρχή, κατὰ τὴν ὁποία οἱ Ἀρωμοῦνοι δὲν εἶναι αὐτόχθονες[29].

Ἡ ἰδέα τοῦ Hasdeu γιὰ ἀναζήτηση τοῦ ἐτύμου στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα δὲν ἔλαβε τὴν ἀναγκαία διάσταση. Ἔμεινε στὴν ἄτυχη ἀναγωγὴ στὸ ρῆμα *βαίνω*[30].

Ὅμως μετὰ τὴν ὁλοένα εὐρύτερη ἀποδοχὴ τῆς αὐτοχθονίας[31] τῶν Ἀρωμούνων ἡ διερεύνηση τῆς ἀρχῆς τῆς λέξεως *bana* στὸν λεξιλογικὸ θησαυρὸ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας δικαιολογεῖται ἀπόλυτα καὶ ἴσως ἀποκτᾶ ἐνδιαφέρον πολὺ πλατύτερο τοῦ ἀκραιφνῶς γλωσσολογικοῦ.

29. Ἂν καὶ ἡ αὐτοχθονία τους εἶναι ἀποδεδειγμένη καὶ ὁμολογεῖται ἐπίσημα. Πβ. Albert Failler, *Revue des Etudes Byzantines* 46, 1988, 259: «En fait, point, n' est besoin d' imaginer des migration du nord vers le sud, ni d' ailleurs du sud ver le nord. Les Aroumains sont des autochtones latinisés par l' occupation romaine de la Macédoine...». Τὴν αὐτοχθονία τῶν ἐκλατινισμένων, τῶν Βλάχων (= λατινοφώνων) εἶχαν ἐπισημάνει καὶ προγενέστεροι τοῦ Failler. Βλ. R. Pinon, *L' Europe et l' Empire Othoman, les aspects actuels de la question d' Orient*, Paris 1909, 115-116. M. Rostovtzeff, La vie économique des Balkans dans l' antiquité, *Revue Internationale des Etudes Balkaniques* 1-2, 1934-1935, 394-395. Σαφῶς μάλιστα ἀποδοχὴ ἑλληνικότητας Βλάχων γίνεται καὶ ἀπὸ ἀκραιφνεῖς Ρουμάνους διακεκριμένους ἄλλως τε ἐπιστήμονες. Μετὰ τὴν ἀνάγνωση τοῦ μελετήματός μου, *Θρακολογία καὶ ζήτημα καταγωγῆς τῶν Βλάχων – Ἀρωμούνων* (Ἀνατ. ἀπὸ τὰ *Τρικαλινά* 5, 1985, 47-77, Ἐπετηρίδας τοῦ Φιλολογικοῦ Ἱστορικοῦ Λογοτεχνικοῦ Συνδέσμου Τρικάλων) ὁ καθηγητὴς C. Poghirc γράφει: «... une bonne partie des Aroumains de la Grèce doivent être des Grecs qui ont adopté le latin déjà à l' époque ancienne».

30. Τὴν ἀποτυχία ἀποδίδει στὴν ἁπλὴ προσέγγιση ριζῶν καὶ στὴν ἐλλιπὴ γνώση τῆς σημασίας τῶν ὀνομάτων ὁ C. Poghirc, Problèmes actuels de l' étymologie roumaine, *Revue Roumaine de Linguistique* 1, 1968, 203: «Il faut reconnaitre que l' évolution ultérieure de la théorie étymologique n'a presque rien ajouté d' essentiel aux principes de Hasdeu, exposés ici d' une façon toute schématique. Mais pratiquement, nous voyons encore aujourd'hui des savants de renom faire des étymologies par simple rapprochement des radicaux ou même sans aucun élément de connaissance du sens (dans le cas des noms propres)».

31. Ἀναφερόμενος στὴ μεταξὺ τῶν συμπεριφορά, Γραικῶν, ἑλληνοφώνων, καὶ Βλάχων, λατινοφώνων, ὁ διδάσκαλος τοῦ Γένους Κων. Κούμας, *Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων*, Βιέννη 1832, ΙΒ', 530, βεβαιώνει τὴν αὐτοχθονία ὡς ἑξῆς: «...τῷ ὄντι εἶναι ἀμφότεροι οἱ λαοὶ μιᾶς πατρίδος τέκνα». Ἐπὶ πλέον δηλώνει: «...εἶναι οἱ λεγόμενοι Βλάχοι, Μακεδόνες ὄντες καὶ Θεσσαλοὶ καὶ Ἕλληνες τὸ γένος». Αὐτὲς τὶς ἀληθειες, εἰπωμένες πρὶν ἀπὸ ἑνάμισο περίπου αἰῶνα, ἀγνοοῦν καὶ πάμπολλοι ἑλληνόφωνοι ἐρασιτέχνες ἢ ἐπιστήμονες σκολιῶν σκοπιμοτήτων.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Βοηθεῖ στὴ συναγωγὴ συμπερασμάτων καὶ ἐθνολογικῆς φύσεως, τὰ ὁποῖα εἶναι σήμερα ἐξαιρετικὰ χρήσιμα λόγῳ τῆς ἀναζωπυρήσεως τῶν ἐθνικῶν καὶ μειονοτικῶν ζητημάτων.

Πράγματι, στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα ὑπάρχει ἡ λέξη *βάνα* καί σημαίνει *γυναίκα*. Ἡ μεταβολὴ ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ σημασία στὴ σημερινὴ τῆς ἀρωμουνικῆς κατανοεῖται εὐχερέστερα ἀπὸ ὅσες ἐπιχειρήθηκαν προηγουμένως. Διότι ἡ γυναίκα δίνει ζωή. Εἶναι ζείδωρος, ζωοποιός.

Ὁ Κ. Νικολαΐδης στὸ ἐτυμολογικὸ λεξικὸ τῆς κουτσοβλαχικῆς, ποὺ ἐκδόθηκε τὸ 1909, ἀγνοεῖ τὴν ὕπαρξη τῆς ἑλληνικῆς λέξεως *βάνα* καὶ τὴν ἀπόπειρα τοῦ Hasdeu γιὰ ἐτυμολόγηση τῆς ἀρωμουνικῆς *μπάνα* (bana) ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ ρῆμα *βαίνω*. Καταγράφει δὲ στὸ λεξικό του τὰ ἀκόλουθα: «μπάνᾰ, οὐσ. θηλ. (bánă) = βίος, ζωή. Κατὰ Meyer ἐκ τοῦ ἀλβαν. κατὰ τὸ tsâ beni = τί κάμνεις, πῶς ἔχεις, ἀμφίβολον· κατὰ δὲ Rösler ἐκ τοῦ τουρκοπερσικοῦ zeban = βίος· ἴδε Weig. Megl. 19 ἰτ. vita. Ἐν βορ. τμήματι λέγουσιν: ám^{ou} ουν γκέτσ^{ou}· (ám^{u} un géts^{u} = ἔχω ἐν ἐμαυτῷ (αἰσθάνομαι) ζῶν τι, ζωντανόν, ἔμψυχον»[32].

Ὁ T. Papahagi, στὴ δεύτερη ἔκδοση τοῦ ἐτυμολογικοῦ λεξικοῦ τῆς ἀρωμουνικῆς, ποὺ κυκλοφορήθηκε τὸ 1974, λαμβάνοντας ὑπ' ὄψη καὶ τὶς προτάσεις τῶν προγενεστέρων του λεξικογράφων, δὲν φαίνεται νὰ ἐκτιμᾶ τὴν ἰδέα τοῦ Hasdeu, τὴν ὁποία οὔτε κἂν σχολιάζει, ἀρκούμενος σὲ τυπικὴ παραπομπὴ γιὰ δήλωση βιβλιογραφικῆς ἐνημερώσεώς του. Συντάσσει δὲ τὸ λῆμμα ὡς ἑξῆς: «BÁNĂ, οὐσ. θηλ., χωρὶς πληθ. ρουμ. viaţă, «1° vie; train de la vie; 2° paix», Dalametra 36; Nikolaïdis, 312; Mihaileanu, 64, P. Papahagi, Scriitorii, 196-1°: va-ţ astingu bána! (îti voi stinge viaţa = θὰ σοῦ σβήσω τὴ ζωή); am bána! ţe laĭ bánă di beŭ! (dar traiul! ce de trai de bei! = ἀλλὰ ἡ ζωή! τί μπέικη ζωή!). T. Papahagi, Antologie, 344: 2°: nu-ńĭ da bánă un minút (nu - mi dă pace nici un minut = δὲν μοῦ δίνει εἰρήνη ἕνα λεπτό), P. Papahagi, Basme, 302[13]; ńĭ-ám 'nă soácră -nu-ńĭ da bánă (îmi am o soacră -nu-mi dă pace = ἔχω μία πεθερά – δὲν μοῦ δίνει εἰρήνη), P. Papahagi, Din literatura, 835 – βλ. arińie; [paix, < εἰρήνη]; aûá i bána a bánăl'eĭ (aici e traiul vieţii = ἐδῶ εἶναι ἡ ζωὴ τῆς ζωῆς). Συνώνυμα: ţeáţă [vie; existence; éternité; être (animal, insecte,

32. Κ. Νικολαΐδου, *Ἐτυμολογικὸν λεξικὸν τῆς κουτσοβλαχικῆς γλώσσης*, Ἀθῆναι 1909, 312.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

microbe etc.) zuie [vie < ζωή]. Γιὰ τὴν προταθεῖσα προέλευση ἀπὸ τὴ βόρεια ἀλβανικὴ *bane* «demeure, habitation», πβ. Daćoromania, 11, 519; Grai şi Suflet, III, 99-100. Στὰ λεξικὰ Gustav Meyer, K. Χριστοφορίδη καὶ Angelo Leotti εἶναι ἀνύπαρκτη ἡ ἀλβανικὴ λέξη *bane*, ἐνῶ γιὰ τὴ ζωὴ «viată = vie», στὴν ἀλβανικὴ ὑπάρχει ὁ ὅρος *ýmër*. Βιβλιογραφικὰ πβ. καὶ B. Petriceicu-Hasdeu, Etymologicum magnum Romaniae, III, 2454-2459- <?»[33].

Ὡστόσο στὸν Ἡσύχιο εἶναι θησαυρισμένη ἡ λέξη *βάνα* ὀξύτονη: «βανά· γυνή, ὑπὸ Βοιωτῶν». Τρεῖς δὲ στίχους παρακάτω καταχωρίζεται: «βανῆκας· γυναῖκας. Βοιωτοί». Καὶ στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα σημειώνονται τὰ ἑξῆς: «88. βάννα cod., βάνα Guyetus, cui accedit Lobeck. Parall. p. 127; βανά L. Dindorf e Herodiano π.μ.λ. 18,28, quem sequitur Ahrens I p. 172. 187. 241. Cf. gl. 144. 191. βάττικες et γάνα... cf. 188. Flectitur igitur voc. βανά βανηκός βανῆκες. 92»[34].

Στὸν πρῶτο τόμο τοῦ Ἡρωδιανοῦ περιέχεται τὸ ἀκόλουθο: «ὀξύνεται. τὸ μέντοι παρὰ Κορίννῃ *βανά* οὐ κοινὸν οὐδὲ εἰς *νη* λῆγον, ἀλλὰ ἴδιον θέμα Βοιωτῶν τασσόμενον ἀντὶ τοῦ γυνή». Σχεδὸν αὐτολεξεὶ ἐπαναλαμβάνονται αὐτὰ καὶ στὸν δεύτερο τόμο: «25 τὸ γὰρ παρὰ Κορίννῃ *βανά* οὐ κοινὸν οὐδὲ εἰς νῆ λῆγον, ἀλλὰ ἴδιον θέμα Βοιωτῶν τασσόμενον ἀντὶ τοῦ γυνή». Στὸ δὲ κριτικὸ ὑπόμνημα προστίθενται τὰ ἑξῆς: «24 et 25 ἐκεύθοντο γὰρ παρὰ Κορίννην βάνδου κοινὸν cod., correxit Bloch., praeterquam quod *βάνα* scripsit, cui Lud. Dindorfius concinente Lehrsio *βανά* substituendum censuit»[35].

Ἀπαραίτητη ἀποβαίνει ἡ ὑπόμνηση, ὅτι ἡ γλῶσσα τῆς Κορίννας δὲν εἶναι λογία ἀλλὰ λαϊκή, δημώδης. Ὁ Meillet τὸ 1910 κρίνοντας τὸ ἔργο τοῦ A. Thumb γράφει γιὰ τὴ γλῶσσα τῶν λυρικῶν ποιητῶν, στοὺς ὁποίους συγκαταλέγεται καὶ ἡ Κόριννα, τὰ ἑξῆς: «Ἡ γλῶσσα τῶν Λεσβίων λυρικῶν ποιητῶν, Ἀλκαίου καὶ Σαπφοῦς, ἡ γλῶσσα τῆς Βοιωτῆς ποιήτριας Κορίννας καὶ ἡ γλῶσσα τῶν Ἰώνων ποιητῶν

33. Papahagi, *Dicţionarul...*, 255. Τὰ βραχυλογικὰ τοῦ λήμματος ἀποκαταστάθηκαν πλήρως πρὸς ἐξυπηρέτηση τῶν ἀναγνωστῶν.

34. Ἡσύχιος, Hesychii Alexandrini, *Lexicon*, post Ioannem Albertum. Recensuit Mauricius Schmidt, volumen primum, Jenae 1858, 357.

35. Herodiani, *Technici reliquiae*. Collegit, disposuit, emendavit, explicavit, praefatus est Augustus Lentz. Tomus I praefationem et Herodiani prosodiam catholicam continens, Lipsiae 1867, 328. Tomus II fasciculus prior reliqua scripta prosodiaca pathologiam orthographica continens, Lipsiae 1868, 924.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἀρχιλόχου, Ἀνακρέοντος, Ἱππώνακτος φαίνονται νὰ ὁμοιάζουν πολὺ μὲ τὴ συνηθισμένη λεσβιακή, βοιωτικὴ ἢ ἰωνικὴ λαλιὰ τῶν συγγραφέων. Εἶναι ἀναμφίβολα ἐκείνη περίπου τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, διακριτὴ χάρη σὲ κάποιο ποσοστὸ ποιητικῶν ἀδειῶν, οἱ ὁποῖες κατὰ τὸ πλεῖστον εἶναι εὔκολες στὴν ἐπισήμανση»[36]. Συγκρίνοντας δὲ ὁ Meillet τὴν Κόριννα μὲ τὸν περίπυστο συμπατριώτη της Πίνδαρο διευκρινίζει: «Ἡ σύγχρονη τοῦ Πινδάρου Βοιωτὴ ποιήτρια Κόριννα, ἡ ὁποία ἐπίσης ἔχει συνθέσει ποιήματα σὲ μέτρα δημοτικῶν τραγουδιῶν, χρησιμοποιεῖ τὴν καθημερινὴ βοιωτικὴ γλῶσσα, ὅπως ἡ Σαπφὼ τὴν καθημερινὴ λεσβιακή. Σ' ἕνα ἀπόσπασμα σωζόμενο σὲ βυζαντινὰ χειρόγραφα, διάβαζε κανεὶς τὸν τύπο, μετρικὰ ἀπαράδεκτο, *Πινδαριοιο*. Ἀφ' ὅτου ἡ ἀνεύρεση ἀποσπασμάτων περισσότερο ἐκτενῶν σὲ παπύρους ἔχει δώσει δυνατότητα σχηματισμοῦ μιᾶς ἀκριβοῦς ἰδέας τῆς γλώσσας τῆς Κορίννας, ἔγινε ἀντιληπτὸ ὅτι ἐπιβάλλεται ἡ ἀκόλουθη διόρθωση καὶ ἀνάγνωση:

μέμφομη δὲ κὴ λιγουρὰν
Μούρτιδ' ἰώνγα
ὅτι βανὰ φοῦσ' .
ἔβα Πινδάροι ποτ' ἔριν.

Ἡ Κόριννα δὲν ἐκτίθεται σὲ παρόμοια μομφή. Δὲν μπαίνει σὲ συναγωνισμὸ μὲ τὸν ἰσχυρὸ σύγχρονό της, τὸν Πίνδαρο. Γράφει κατὰ τρόπο ἁπλὸ ποιηματάκια ἁπλά. Τὸ κείμενο τῆς Κορίννας ταιριάζει μὲ ὅ,τι ἄλλως τε εἶναι γνωστὸ γιὰ τὴ βοιωτική. Καθ' ὅσον τὰ δεδομένα ἐπιτρέπουν νὰ κρίνουμε, ἡ Κόριννα ἔγραφε τὸ κοινὸ βοιωτικὸ ἰδίωμα, μὲ τὶς χρηστικὲς ποιητικὲς ἄδειες, πρὸ πάντων δὲ τὶς συνηθισμένες στὴν αἰολικὴ ποίηση»[37].

Ἡ λέξη *βάνα* θησαυρίζεται ἀπὸ πολλοὺς λεξικογράφους. Οἱ H. Liddell - R. Scott[38] ἀρκοῦνται στὰ ἀκόλουθα: *βανά*, Βοιωτ. ἀντὶ γυνή, Κόριννα 21· πληθ. *βανᾶκες* Ἡσύχ. Ὁ Σκαρλάτος Λ. Βυζάντιος[39] πα-

36. A. Meillet, *Les dialectes grecs*. Extrait du journal des Savants (Février-Mars 1910), Paris 1910, 4.

37. A. Meillet, *Aperçu d' une histoire de la langue grecque*, Paris 1920, 145-146. Πβ. καὶ R. Schmitt, *Einführung in die Griechischen Dialekte*, Darmstadt 1977, 70.

38. H. Liddel - R. Scott - Α. Κωνσταντινίδου, *Μέγα Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, Ἐκδόσεις Ἑλληνικὰ Γράμματα, 479α.

39. Σκαρλάτου Λ. Βυζαντίου, Λεξικὸν ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ καθαρευού-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ραθέτει: *-βανά, βανηκός* (ἀρχαῖον), Βοιωτ. ἀντὶ γυνὴ (πρβλ. *βύνη* καὶ *Γανά*). - βύνη (ἀρχαῖον), Αἰολ. ἀντὶ Γυνή, (πρβλ. *βανά*. Γάνα, ας ἢ ᾶς (ἡ), Διαλεκτικὸν (Σικελ.) ἀντὶ Γυνή, (πρβλ. *Βανά*). Ὁ Δ. Δημητράκος[40] ἀντιγράφοντας τοὺς στίχους τῆς Κορίννας, οἱ ὁποῖοι εἶναι καταχωρισμένοι στὴν περικοπὴ τοῦ Meillet, προσθέτει: *βανά* (ἡ) βοιωτ. ἡ γυνή: Κόρινα 21 (π. Ἀπόλλ. Δυσκ. Ἀντων. 3224 C). ... πληθ. Ἡσύχ. «βανῆκας· γυναῖκας Βοιωτοί». Ἐπίσης ἡ λέξη *βάνα* περιέχεται καὶ σὲ λεξικὰ ἐπίτομα: *βάνα, βανακός* (Ἀρχαῖον) Βοιωτ. ἀντὶ γυνὴ (Πρβλ. βύνη καὶ γυνά)[41].

Περιεργότατα ἀναφέρει τὴν ἐπίμαχη λέξη καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων: Ἔστι δὲ γ = β (ὡς, βλήχων, γλήχων· βάνα, γάνα, γυνή)[42].

Εὔλογα ἴσως διερωτᾶται κανεὶς ἂν εἶναι ἐπιτρεπτὴ ὁποιαδήποτε σκέψη ἐπιβιώσεως στοιχείου τῆς βοιωτικῆς στὴν ἀρωμουνική, ἐφ' ὅσον σήμερα στὴ Βοιωτία[43] δὲν ὁμιλεῖται ἡ ἀρωμουνική, μολονότι κατ' ἔτος, τὴν Καθαρὰ Δευτέρα, πανηγυρίζεται ὁ Βλάχικος γάμος[44].

σης. Προλογίζουν Στ. Γ. Κορρές καὶ Παν. Ν. Ξένος. Ἀθῆναι 1964, λ. Βανά, βανηκός, βύνη, Γανά.

40. Δ. Δημητράκου, *Μέγα Λεξικὸν ὅλης τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Δημοτική, καθαρεύουσα, μεσαιωνική, μεταγενεστέρα, ἀρχαία* Τόμος Γ. Ἐκδόσεις – Δομή – Ἀθῆναι 1964, 1327β.

41. Πβ *Πανλεξικόν. Μέγα σύγχρονον ἐπίτομον λεξικὸν ἁπάσης τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης* Εἰς ἕνα τόμον ὀρθογραφικὸν – ἑρμηνευτικὸν Πρόλογος Ἰ.Θ Κακριδῆ Ἐκδοτικὸς Οἶκος Ἀθηνῶν Γ. Δραγατάκη Ε.Π.Ε., 1962, λ. βάνα, βύνη, γάνα.

42. *Δοκίμιον περὶ τῆς πλησιεστάτης συγγενείας τῆς Σλαβονο-ρωσσικῆς γλώσσης πρὸς τὴν Ἑλληνικήν.* Συνταχθὲν ὑπὸ Κωνσταντίνου Πρεσβυτέρου καὶ Οἰκονόμου, τοῦ ἐξ Οἰκονόμων Τόμος Γ΄, σ. 2. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Κων. Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων, ὁ μέγας διδάσκαλος τοῦ Γένους*, Ἀθῆναι 1971. Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ Ἀφιερώματος 1821 τῶν *Θεσσαλικῶν Χρονικῶν*.

43. Ὡστόσο καὶ ἡ Βοιωτία δὲν εἶναι ἄμοιρος ρωμαϊκῶν ἐπιδράσεων. Βλ. A. Plassart, Une levée de volontaires Thespiens sous Marc Aurèle, *Mélanges Gustave Glotz*, II, Paris 1932, 731-738. C.P. Jones, The Levy at Thespiae under Marcus Aurelius, *Greek Roman and Byzantine Studies* 12, 1971, 45-48. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Θεσπιεῖς κατὰ Κοστοβώκων καὶ στρατολογία Ἑλλήνων ἐπὶ Ρωμαιοκρατίας, *Ἐπετηρὶς τῆς Ἑταιρείας Βοιωτικῶν Μελετῶν* Α΄α΄, 1988, 299. Ἐξ ἄλλου καὶ τὸν μετέπειτα Βλάχων (= λατινοφώνων) παρουσία μαρτυρεῖται. Βλ. Σπ. Λάμπρου, Ἡ Φράγκικη ἐπιγραφὴ τῆς ἐν Βοιωτίᾳ Καρδίτσης, *Νέος Ἑλληνομνήμων* 20, 1926, 377-378. Y. Beguignon, *La Vallée de Spercheios*, 1937, 145. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἐπίγραμμα Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ καὶ λατινοφωνία Ἑλλήνων. Βλάχοι ἑλληνικοῦ χώρου*, Ἀθήνα 1986, 232-233.

44. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Βλάχικος γάμος, *Ἡ Καθημερινή* 5-3-1982.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΚΕΝΤΡΟ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Δὲν πρέπει νὰ λησμονεῖται ὅτι στὴν κοιτίδα τῶν Βλάχων, στὴν Πίνδο, ἀνευρίσκονται οἱ Βοιωτοὶ ἤδη περὶ τὸ 1900 π.Χ. Ὁ ἀκαδημαϊκὸς Μ. Σακελλαρίου γράφει σχετικὰ τὰ ἑξῆς: «Τὸ ὄνομα τῶν Βοιωτῶν, μὲ ἐπίθημα -ο-, χαρακτηριστικὸ πολλῶν ἐθνικῶν ὀνομάτων συγκεντρωμένων στὴν Ἤπειρο, δηλώνει καταγωγὴ ἀπὸ τὸ Βόϊον, ὀρεινὸ ὄγκο τῆς Βόρειας Πίνδου. Αὐτὴ τὴν περιοχὴ θὰ τὴν ἐγκατέλειψαν οἱ παλαιότεροι φορεῖς τοῦ ὀνόματος τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ ποὺ τὰ πρωτο-αἰολικὰ φῦλα κινήθηκαν ἀπὸ τὴ Μακεδονία στὴ Θεσσαλία καὶ ἐγκαταστάθηκαν νοτιώτερα, στὴν κεντρικὴ Πίνδο, ὅπου θὰ παρέμειναν γιὰ πολλοὺς αἰῶνες, ὡς τὸ τέλος σχεδὸν τῆς Μυκηναϊκῆς Ἐποχῆς, ὅταν τοὺς βρίσκουμε καὶ πάλι σὲ κίνηση. Ἡ μακρὰ παραμονὴ τῶν Βοιωτῶν στὴν κεντρικὴ Πίνδο ἐξυπακούεται ἀπὸ τὴ μορφὴ τῆς διαλέκτου τους, τῆς ὁποίας τὰ μισὰ χαρακτηριστικὰ εἶναι αἰολικὰ καὶ τὰ μισὰ δυτικά. Παλαιότερα αὐτὸ τὸ γεγονὸς ἑρμηνεύθηκε ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἐπικαθήσεως μιᾶς διαλέκτου δυτικοῦ τύπου, ποὺ τὴ θεώρησαν ὡς ἀρχικὴ βοιωτική, σὲ μιὰ διάλεκτο αἰολικοῦ τύπου, ποὺ τὴν ὑπέθεσαν ὡς γλωσσικὸ ὄργανο τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Βοιωτίας κατὰ τὴν Μυκηναϊκὴ Ἐποχή. Ἔπειτα ὅμως παρατηρήθηκε ὅτι στὴν Ἑλλάδα τὰ διαλεκτικὰ ὑποστρώματα ἔχουν ἐπηρεάσει σὲ πολὺ πιὸ μικρὸ βαθμὸ τὰ ἐπιστρώματα καὶ ὅτι ὄψη ἀνάλογη μὲ τῆς βοιωτικῆς παρουσιάζουν γενικὰ διάλεκτοι ποὺ δημιουργήθηκαν σὲ χῶρο, ὅπου διασταυρώθηκαν νεωτερισμοὶ ποὺ ἔφθαναν ἀπὸ ἐξωτερικὰ ἐπίκεντρα διαδόσεως. Γι' αὐτὸ διατυπώθηκε ἡ ὑπόθεση ὅτι ἡ βοιωτικὴ σχηματίσθηκε σὲ περιοχὴ ποὺ μεσολαβοῦσε ἀνάμεσα στὸν δυτικὸ καὶ τὸν αἰολικὸ τομέα.

Ἡ διάλεκτος ποὺ μιλιόταν στὴ Θεσσαλιώτιδα κατὰ τὰ ἱστορικὰ χρόνια μοιάζει πολὺ μὲ τὴ βοιωτική, δηλαδὴ παρουσιάζει τὸ ἴδιο μεῖγμα αἰολικῶν καὶ δυτικῶν διαλεκτικῶν γνωρισμάτων μὲ κάποια ὅμως μικρὴ ὑπεροχὴ τῶν πρώτων. Καὶ αὐτὴ ἡ διάλεκτος θεωρήθηκε παλαιότερα ὡς προϊὸν ἀναμείξεως μιᾶς δυτικῆς διαλέκτου, ποὺ θὰ ἔφεραν οἱ Θεσσαλοί, μὲ τὴν αἰολική, ποὺ μιλοῦσαν οἱ ἀρχαιότεροι κάτοικοι τῆς Θεσσαλίας, ἀλλὰ ὑστερότερα ἑρμηνεύθηκε ὡς μετάβαση ἀπὸ τὴν αἰολικὴ στὴ δυτική. Ἀκολουθώντας αὐτὴ τὴν τελευταία ἑρμηνεία συμπεραίνουμε ὅτι καὶ οἱ Θεσσαλοὶ κατοίκησαν ἀπὸ τὸ 1900 π.Χ. καὶ ἔπειτα κάπου ἀνάμεσα στὴ Θεσσαλία καὶ στὴν Ἤπειρο, καὶ μάλιστα κοντὰ στοὺς Βοιωτούς ὅπως δείχνει ἡ σύμπτωση τῶν περισσοτέρων ἀπὸ τὶς ἰσογλώσσους. Αὐτὴ ἡ ὑπόθεση ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τὴν παράδοση ποὺ ἀνέφερε ὅτι οἱ Θεσσαλοὶ ὑπῆρξαν γείτονες τῶν Θεσπρωτῶν»[45].

Ἐξ ἄλλου οἱ προμνημονευόμενοι χῶροι ἐκκινήσεων, μετακινήσεων καὶ ἐγκαταστάσεων Ἑλλήνων μὲ αἰολικά, βοιωτικὰ στοιχεῖα στὴ γλώσσα τους ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τῆς ρωμαιοκρατίας δέχονται λατινικὲς ἐπιδράσεις ἢ φθάνουν στὴ διγλωσσία[46]. Ἀλλὰ στὸ δεύτερο γλωσσικὸ ὄργανο, τὸ ρωμανικό, διασώζονται ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ γλωσσικὸ ὑπόστρωμα, τὴν πρώτη γλώσσα[47], λέξεις[48] ἢ δομικὰ κατάλοιπα, μάλιστα χρονολογούμενα, ὅπως coru<χορός[49], kinarâ<κινάρα (= ἀγκινάρα) ἢ

45. Πβ *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*. Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, Α.Ε., 1971, 376-377.

46. Σὲ περιπτώσεις παρόμοιες χρησιμοποιεῖ τὸν ὅρο *διπλογλωσσία* ὁ Λουκᾶς Τσιτσικής, Ἡ ἐθνογραφία τῆς γλώσσας. *Ἐπ. Κοιν. Ἐρ. Gr. R So. Re* 1983, 10 σημ. 6 Ὅμως ὁ Οὔγγρος ρωμανιστὴς M. Gyóni, La tranhumance des Vlaques balkaniques au moyen-âge, *Byzantinoslavica* 12, 1951, 42, εἰδικὰ γιὰ τοὺς Βλάχους ἐπισημαίνει διγλωσσία καὶ μάλιστα ἀδιάλειπτη, «tout porte à croire que les Vlaques doivent avoir été bilingues pendantd toute leur histoire». Ἀντιστοιχία δὲ τοῦ τρόπου ζωῆς τῶν Βλαχων ὁ Gyóni διακιστώνει στὴ Βοιωτία (ἔ. ἀ. 39). Βλ. ἐπίσης τοῦ αὐτοῦ, L' oeuvre de Kekaumenos source de l' histoire roumaine. *Revue d' histoire comparée* 3, 1945, 134, ὅπου στὸ θέμα Ἑλλάδος, τῆς Μεγαλοβλαχίας, περιέχεται καὶ ἡ Βοιωτία Ὡς πρὸς τὶς βλαχικὲς ἐγκαταστάσεις βλ. Γ.Σ Πλουμίδη, *Γεωγραφία τῆς Ἱστορίας τοῦ νεοελληνικοῦ χώρου*. Ἀθήνα 1984, χάρτες W. Dahmen - J. Kramer, *Aromunischer Sprachatlas*. Hamburg 1985, χάρτες T. J. Winnifrith, *The Vlachs*. London 1987, χάρτες Nicolas Caranica, *Les Aroumains*. Besançon 1990, 438 κ.ἑ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Βενιαμὶν ὁ ἐκ Τουδέλας καὶ ἡ φθιωτικὴ Βλαχία*. Ἀθήνα 1992 (ὑπὸ ἔκτ. Ἀνάτ.)

47. Τόσο ἐμφαντής, ὥστε νὰ διατυπώνονται ἀπόψεις, ὅπως ἡ ἀκόλουθη τοῦ Ἀ. Ἀγγέλου, Γλῶσσα, Ἐθνότης, Πολιτισμός, *Νέα Πολιτική* 1, 1937, 73: «Ἡ Κουτσοβλαχικὴ γλῶσσα εἶναι παραφυὰς τῆς Ἑλληνικῆς μὲ Λατινικὴ ἐπιχρωμάτιση».

48. Γιὰ τὴ σπουδαιότητά τους σὲ κάθε ἀνάλογη περίπτωση βλ. Στ. Γ. Καψωμένου, Ἡ μαρτυρία τοῦ λεξιλογίου γιὰ τὴν ἐπιβίωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴν Μεσημβρινὴ Ἰταλία, *Πεπραγμένα Θ' διεθνοῦς βυζαντινολογικοῦ συνεδρίου*, Θεσσαλονίκη 3, 1957, 299-324.

49. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ὁ χορὸς τῶν Βλαχοφώνων, *Πρακτικὰ τοῦ Γ' Συμποσίου Λαογραφίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου* (Ἤπειρος – Μακεδονία – Θράκη), ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1979, 390. Γιὰ τὴν προφορὰ τοῦ ἀρχικοῦ συμφώνου β τῆς λέξεως *βάνα* ὑπάρχουν λέξεις κοινὲς στὴν ἀρωμουνικὴ καὶ νεοελληνικὴ μὲ τὸ ἴδιο φωνητικὸ φαινόμενο, ὅπως *Βάλιος*, τὸ ἄλσος τοῦ Ἀχιλλέα Βλ. Papahagi, *Dicționarul...*, 255. Ἀγ. Γ. Τσοπανάκη, *Συμβολὴ στὴν ἔρευνα τῶν ποιητικῶν λέξεων: αἱ γλῶτται*, Ρόδος 1949, 52-53. Τοῦ αὐτοῦ, Γλωσσικὰ Μακεδονίας, *Ἀρχαία Μακεδονία. Συμπόσιον*, Θεσσαλονίκη 1970, 334-352. Στὴν ἀρωμουνικὴ ἐνδιαφέρον παρουσιάζει καὶ τὸ τοπωνύμιο στὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν Βλαχοφώνων Ἑλλήνων, *Θεσσαλικὰ Χρονικὰ* 11, 1976, 267-277. Ἐπίσης Ἀνάτυπο ἀπ' τὸ *Α' Συμπόσιο Γλωσσολογίας τοῦ βορειοελλαδικοῦ χώρου* (Ἤπειρος – Μακεδονία – Θράκη), ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1977, 225-235.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τὰ ἀριθμητικὰ unsprăgiyintî < unum supra vigint < ἓν ἐπὶ ἴκατι (= εἴκοσι ἕνα), doisprăgiyintî < duo supra viginti < δύο ἐπὶ ἴκατι (= εἴκοσι δύο) κ.ἄ.[50]. Ἐξ ἴσου ἰσχυρὰ τεκμήρια τόσο τῆς αὐτοχθονίας ὅσο καὶ τῆς ἑλληνικότητας τῶν Ἀρωμούνων, τῶν λατινοφώνων ἢ βλαχοφώνων τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου, τῶν Βλάχων, ἀποτελοῦν τὸ ἐπιγραφικὸ ὑλικό[51], οἱ ἱστορικὲς πηγὲς καὶ ποικίλες ἄλλες μαρτυρίες, οἱ ὁποῖες δὲν ἀξιοποιήθηκαν ἔγκαιρα[52], ὥστε νὰ συντελέσουν στὴν πλήρη, ἀντικειμενικὴ καὶ ἔγκυρη ἐνημέρωση[53] ὅλων καὶ ἰδίως στὴν ἀποστόμωση ὀργάνων προπαγανδιστικῶν ἢ θυμάτων τους[54].

ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ

50. Gunter Reichenkron, Der lokativische Zähltypus für die Reihe 11 bis 19: «eins auf zehn», *Südost-Forschungen* 17, 1958, 152 κ.ἑ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Κουτσοβλαχικὰ – Ἑλληνοβλαχικά, *Γλωσσολογία* 5-6, 1986-1987, 164-165.

51. Βλ. Ἀντ. Δ. Κεραμοπούλλου, Περὶ τῶν τάφων τῆς Τρεμπενίστας καὶ τῶν κατὰ τὴν Λυχνιδὸν λαῶν, *Μακεδονικὰ* 2, 1941-1952, 514: «οἱ κάτοικοι ἦσαν Ἕλληνες καὶ ἔγραφον ἑλληνικὰς ἐπιγραφάς, ἃς ἔχομεν· ἔπειτα ἐπὶ Ρωμαίων γίνονται λατινόγλωσσοι καὶ γράφουν οἱ ἴδιοι λατινικὰς ἐπιγραφάς, ἃς ἐπίσης ἔχομεν». Br. Helly, Θεσσαλία, *Ἱστορία Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, Ἐκδ. Ἀθηνῶν, 6, 1976, 183. M. Hatzopoulos, Photicè colonie romaine en Thesprotie et les destinées de la latinité épirote, *Balkan Studies* 21, 1980, 90 καὶ σημ. 7, 102-103. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Φεραῖοι ρωμαϊκῶν χρόνων καὶ βλάχοι Βελεστίνου, *Ὑπερεία* 1, 1990, 141-157.

52. Ἰδίως τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ. Βλ. Ἀ. Βακαλόπουλου, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, Ι, Θεσσαλονίκη 1961, 3. Ἐπίσης ἀπαρητήρητη πέρασε καὶ τοῦ Κων. Κούμα. Βλ. Ἀποστ. Βακαλόπουλου, Ὁ γλωσσικὸς ἐκλατινισμὸς τῶν κατοίκων τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας, *Ἱστορία τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὰ προϊστορικὰ χρόνια ὡς τὸ 1912*, ΕΜΣ, Θεσσαλονίκη 1983, 49-50. Τοῦ πρώτου τὴν παρουσίαση καὶ ἀξιολόγηση τῆς μαρτυρίας του ὀφείλουμε στὸν E. Lozovan, Byzance et la romanité scythique, *Revue des Etudes Roumaines* 5-6, 1960, 223. Βλ. καὶ D.M. Pippidi, Les villes de la côte ouest de la mer Noire d' Auguste à Dioclétien, *Akten des VI Internationalen Kongresses für Griechische und Lateinische Epigraphik*, München 1973, 103 σημ. 15.

53. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Καί ὅμως κινδυνεύουμε καί ἀπό τὸ Βλαχικό!, *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος* 31-10-1991, 215-217.

54. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Βλαχολογία καὶ ἐρασιτεχνισμός, *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* 1990, 267-273. Τοῦ αὐτοῦ, Ἑλληνόβλαχοι καὶ παραπληροφόρηση, *Πρακτικὰ Α΄ Συνεδρίου Μετσοβίτικων Σπουδῶν*, Ἀθήνα 1992 (ὑπὸ ἐκτ.).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΚΩΣΤΑ Π. ΒΛΑΧΟΥ

ΤΑ ΑΝΑΛΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΟΥ ΖΩΓΡΑΦΕΙΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΛΛΑΔΙΚΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ (1896)*

Τό θέμα πού θά παρουσιάσω προσδιορίστηκε άπό τίς πηγές, άλλά καί άπό τό χρόνο, κυρίως, πού είχα στή διάθεσή μου γιά τήν έπεξεργασία του. Έτσι είναι λιγότερο φιλόδοξο άπό τό άνακοινωθέν στό πρόγραμμα τοῦ Συμποσίου μας, άφοῦ περιορίζεται στήν έξέταση τῶν άναλυτικῶν προγραμμάτων τοῦ Ζωγραφείου καί τῶν έλλαδικῶν γυμνασίων, πού καταρτίστηκαν καί δημοσιεύτηκαν τό ἴδιο ἔτος, δηλ. τό 1896.

Δέν άποκρύπτω ὅτι ἡ ἐπιλογή τοῦ Ζωγραφείου ἔγινε καί γιά ἕνα ἄλλο λόγο: γιατί τό σχολεῖο αὐτό, ὅπως καί τό Ζάππειο, ἄλλωστε, ἱδρύθηκε άπό ἕνα Ἠπειρώτη, ἀκριβέστερα, Βορειοηπειρώτη, τόν Μέγα –καί γιά τίς ἄλλες προσφορές του– εὐεργέτη τοῦ Γένους καί τῆς Ἐκκλησίας, τόν ἐξ Ἀργυροκάστρου Χρηστάκη Ζωγράφο[2].

---

* Εἰσήγηση στό ἐπιστημονικό συμπόσιο «Πόλη καί Παιδεία», πού ὀργάνωσε στήν Ἀθήνα (Ἵδρυμα Γουλανδρῆ-Χόρν) ἀπό 13-15 Δεκεμβρίου 1990 ὁ Σύλλογος Κωνσταντινουπολιτῶν.

1. *«ἐξέτεινε τάς χεῖρας αὐτοῦ πρός ὀρεγομένους παιδείας, ἐνίσχυσε τήν ἐκκλησίαν, ἀνήγειρεν μεγαλοπρεπῆ τῶν μουσῶν οἰκοδομήματα καί ἐβάστασεν εὐθαρσῶς τόν ὑποτρέμοντα βραχίονα τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας εἰς δεινάς διά τό ἔθνος καί κρισίμους περιστάσεις...»* (βλ. ἐφ. τῶν Ἀθηνῶν *«Ἡ Φωνή τῆς Ἠπείρου»*, φ. τῆς 21 Αὐγούστου 1898).

2. Ὁ Ζωγράφος ἐνίσχυε οἰκονομικά τόν Ἑλληνικό Φιλολογικό Σύλλογο Κ/πόλεως, ἀνήγειρε μέ δαπάνες του νέο μεγαλοπρεπές κτήριο τοῦ ἀς ἀνω συλλόγου, ἵδρυσε τό *«Ζωγράφειον Διαγώνισμα»* καί τήν *«Ζωγράφειο Ἑλληνική Βιβλιοθήκη»*, οἱ ἐκδόσεις τῆς ὁποίας προσφέρονταν δωρεάν σέ ἐκπαιδευτικά ἱδρύματα, φιλολόγους καί βιβλιοθῆκες, καθώς καί τό «Ζωγράφειον Διαγώνισμα» (Παρίσι–Μόναχο). Ἵδρυσε ἀκόμα καί ἐνίσχυε οἰκονομικά, πλήν τοῦ Ζωγραφείου στό Σταυροδρόμι τῆς Κων/πόλεως, τό Ζω-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τέλος, αὐτή ἡ μικρή ἀνακοίνωση παρακαλῶ νά θεωρηθεῖ ὡς χρέος ψυχῆς πρός τήν τροφό τῶν εὐγενῶν ἐθνικῶν ὁραματισμῶν, τή συναισθηματική πρωτεύουσα τοῦ Γένους.

Τήν 31 Ἰουλίου 1894, κατά τή γενική ἐνοριακή συνέλευση *«ἡ Κεντρική Ἐφορεία τῆς ἐν Σταυροδρομίῳ Ὀρθοδόξου Κοινότητος»* ἐξουσιοδοτήθηκε νά ἐκλέξει πολυμελῆ Ἐπιτροπή ἀπό κατάλληλα πρόσωπα ἔργο τῆς ὁποίας θά ἦταν ἡ μελέτη τοῦ ἰσχύοντος τότε προγράμματος τοῦ Ζωγραφείου *«καί ἡ σύνταξις νέου τοιούτου, ἀποβλέποντος εἰς τόν καταρτισμόν τῆς σχολῆς ταύτης ὡς τελείου γυμνασίου πραγματολογικοῦ»*. Τοῦτο ὑπέβαλαν οἱ ἀνάγκες τῆς κοινότητας καί ἀπαιτοῦσε ἡ σύμβαση μέ τόν ἱδρυτή τῆς σχολῆς Χρηστάκη Ζωγράφο[3].

Ἔτσι, πρίν ἀπό τή λήξη τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1894-'95, ἡ Κεντρική Ἐπιτροπή, συμμορφούμενη μέ τήν ἀπόφαση τῆς γενικῆς ἐνοριακῆς συνελεύσεως, προέβη τήν 4η Φεβρουαρίου 1895 στήν ἐκλογή τῶν μελῶν τῆς εἰδικῆς ἐπιτροπῆς, πού ἦταν ἑπταμελής[4] καί ἐπικεφαλής τῆς ὁποίας εἶχε τοποθετηθεῖ ὁ λόγιος ἀρχιμανδρίτης Καλλίνικος Δελικάνης[5]. Ὁ Καλλίνικος κλήθηκε στίς 12 τοῦ ἴδιου μήνα στό Ἐπι-

---

γράφειον Παρθεναγωγεῖον στό Νεοχώρι Βοσπόρου, τά Ζωγράφεια Διδασκαλεῖα στό Κεστοράτι Ἀργυροκάστρου καί προσέφερε σημαντικά ποσά στή Θεολογική Σχολή τῆς Χάλκης. Προσέφερε ἐπίσης σημαντικά ποσά γιά ἔργα κοινῆς ὠφέλειας. Βλ. σχετικά: Ἐπετηρίς τοῦ Ἠπειρωτικοῦ Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως (1873-74).

Ἰωάννου Λαμπρίδου, Περί τῶν ἐν Ἠπείρῳ Ἀγαθοεργημάτων, μέρος πρῶτον, ἐν Ἀθήναις, 1880, σσ. 105-110, ἐφ. *«Ἡ Φωνή τῆς Ἠπείρου»*, φφ. τῶν 9/7 -6-8/1893, *Στεφ. Μπέτη*, Ἡ Ἠπειρωτική εὐποιΐα, Ἰωάννινα 1982, σσ. 198-200. καί *Κων Ι. Κίτσου*, Τά Ζωγράφεια Διδασκαλεῖα, ἔκδοση Ἱδρύματος Βορειοηπειρωτικῶν Ἐρευνῶν, Ἰωάννινα 1985.

3. Βλ. *Ἀναλυτικόν Πρόγραμμα τοῦ Ζωγραφείου Γυμνασίου καί τῶν λοιπῶν ἐκπαιδευτηρίων τῆς Ἑλλ. Ὀρθοδόξου κοινότητος Σταυροδρομίου μετά μεθοδικῶν ὁδηγιῶν καί παρατηρήσεων*, Ἐν Κωνσταντινουπόλει, 1896.

4. Ἡ εἰδική ἐπιτροπή ἀπαρτιζόταν ἀπό τούς Ι. Ἀριστοκλέους ἐφέντη, Σταῦρο Κέπετζη, Ἀναστάσιο Χρηστίδη, Κωνσταντῖνο Μεταξᾶ, Ἰωάννη Σταμέλο, Ἀλεξ. Ἰσμυρίδη καί Ἀλκ. Γοργόλη (δ.π.).

5. Πρόκειται περί σοφοῦ ὀρθοδόξου (πρώην οὐνίτου θεολόγου) κληρικοῦ, ὁ ὁποῖος ἐξελέγη μητροπολίτης Καισαρείας. Ὡς ἀρχειοφύλαξ ἐρεύνησε καί μελέτησε τά ἀρχεῖα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί κατέλιπε σημαντικό ἱστοριοδιφικό ἔργο, πολύτιμη πηγή γιά τήν ἐκκλησ. ἱστορία τῆς Τουρκοκρατίας. Μέ ἐξαιρετικό ζῆλο ἀγωνίστηκε ὁ Καλλίνικος (1860-1943) γιά τήν προάσπιση τῶν δικαίων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου (βλ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τροπικό τοῦ ναοῦ τῶν Εἰσοδείων, ὅπου καί καθορίστηκε τό ἔργο τό ὁποῖο εἶχε νά ἐπιτελέσει[6].

Ἡ ἐπιτροπή, ἡ ὁποία ἦταν προσωρινή, ἐπεράτωσε τό ἔργο της καί παρέδωσε τό πρόγραμμα τοῦ Ζωγραφείου, τό ὁποῖο, στίς 14 Μαΐου 1895, ὑποβλήθηκε στή Γενική Συνέλευση τῆς Κοινότητας Σταυροδρομίου ἀπό τήν ὁποία ἐγκρίθηκε σχεδόν παμψηφεί[7]. Κατόπιν αὐτοῦ ἡ Κεντρική Ἐφορεία παρεκάλεσε τήν Ἐπιτροπή νά προχωρήσει στόν καταρτισμό τοῦ ἀναλυτικοῦ προγράμματος «*τοῦ Ζωγραφείου Γυμνασίου καί τῶν λοιπῶν ἐκπαιδευτηρίων*», δηλ. τῶν δημοτικῶν σχολῶν ἀρρένων καί θηλέων, τίς ὁποῖες ἀναφέρω, ἔστω γιά νά ἀκουστοῦν τά ὀνόματά τους. Τῶν ἀρρένων: Α΄, ἡ ἐν τῷ Ζωγραφείῳ, Β΄, ἡ τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου, Γ΄, ἡ τῆς Ἁγίας Τριάδος, Δ΄, ἡ παρά τό Τοῦνελ, Ε΄, ἡ εἰς Ἀϊναλῆ τσεσμέ. Τῶν θηλέων: Α΄, ἡ τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου, Β΄, ἡ τοῦ Ἀϊναλῆ καί Γ΄ ἡ παρά τό Τοῦνελ. Σ' αὐτές τίς τελυταῖες δέν συμπεριλαμβάνεται τό ἀστικόν Παρθεναγωγεῖον τῆς Κοινότητας «*τό ἄλλοτε καλούμενον 'τῶν ἀπόρων'*», καί τό σχολαρχεῖο. Τό ὑπό κατάρτιση ἀναλυτικό πρόγραμμα ἀφοροῦσε στό Ζωγράφειο Γυμνάσιο, τίς δημοτικές σχολές ἀρρένων καί θηλέων καί τό σχολαρχεῖο[8].

Τό πρόγραμμα ἐπρόκειτο νά ἰσχύσει ἀπό τό σχολικό ἔτος 1895-96, ἀφοῦ προηγουμένως ἐγκρίθηκε ὁριστικά στή συνεδρίαση τῆς Ἀναθεωρητικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς 7 Ὀκτωβρίου 1896[9].

Ἡ διάρκεια ἰσχύος τοῦ νέου ἀναλυτικοῦ προγράμματος προβλεπόταν ἑξετής. Μετά τήν παρέλευση τῆς πενταετίας, θά ἦταν δυνατή ἡ ἀναθεώρησή του ὕστερα ἀπό πρόταση τῆς Ἐφορείας τῶν Ἐκπαιδευτηρίων ἤ τῆς κεντρικῆς Ἐφορείας Σταυροδρομίου καί ἔγκριση τῆς Γενικῆς Συνέλευσης τῆς Κοινότητας, ἡ ὁποία θά ὑπεδείκνυε καί τά μέλλοντα νά ἀποτελέσουν τήν ἀναθεωρητική ἐπιτροπή πρόσωπα. Ἐάν, τέλος, δέν ὑποβαλλόταν πρόταση ἀναθεώρησης, τό νέο πρόγραμμα τοῦ 1896 θά μποροῦσε νά παραμείνει ἐν ἰσχύι καί πέραν τῆς πενταετίας[10].

Κώστα Π. Κύρρη, σχετικό λῆμμα στή «Θρησκευτική καί Ἠθική Ἐγκυκλοπαίδεια», τόμος 7, Ἀθῆναι 1965, σ. 254.).

6. Βλ. *Ἀναλυτικόν Πρόγραμμα τοῦ Ζωγραφείου Γυμνασίου κλπ.*
7. «τριῶν μόνον καταψηφισάντων» (δ.π.).
8. δ.π., σ. 7.
9. δ.π., σ. 123.
10. δ.π.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἀπό ὅσα ἔχουν ἀναφερθεῖ, σχετικά μέ τήν πρωτοβουλία, τή συγκρότηση ἐπιτροπῶν, τή σύνταξη, τήν ψήφιση καί τήν ἐπικύρωση τοῦ ἀναλυτικοῦ προγράμματος, προκύπτει ὅτι κάθε Ὀρθόδοξη κοινότητα τῆς Κωνσταντινουπόλεως στόν ἐκπαιδευτικό τομέα ἐνεργοῦσε αὐτόνομα καί δημοκρατικά, χωρίς νά κατευθύνεται ἤ νά ἐλέγχεται ἀπό ἕνα (πατριαρχικό) ὄργανο.

Στά 1896 ὅμως, ἐπί πρωθυπουργίας Θεοδώρου Ληλιγιάννη καί ὑπουργοῦ Παιδείας Λημητρίου Πετρίδου, ἐκδόθηκε μέ ἡμερομηνία 23 Αὐγούστου Βασιλικό Διάταγμα *«Περί προγράμματος τῶν ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς καί γυμνασίοις διδασκομένων μαθημάτων»*[11]. Τό νέο ἀναλυτικό πρόγραμμα, τό ὁποῖο ἀντικαθιστοῦσε ἐκεῖνο τοῦ ἔτους 1886 (ἐπί πρωθυπουργίας Χαριλάου Τρικούπη καί ὑπουργοῦ Παιδείας Παναγιώτη Μανέτα), θά ἴσχυε *«ἀπό τῆς χειμερινῆς ἐξαμηνίας»* τοῦ σχολ. ἔτους 1896-1897. Ἀξίζει νά παρατηρηθεῖ ἐδῶ, ὅσον ἀφορᾶ στήν ἔναρξη ἰσχύος τῶν δύο ἀναλυτικῶν προγραμμάτων, ὅτι τό μέν τοῦ Ζωγραφείου, ἕτοιμο ἤδη καί ἐγκεκριμένο ἀπό τό Μάϊο τοῦ 1895, δέν ἴσχυσε ἀπό τό ἀμέσως ἑπόμενο σχολ. ἔτος 1895-96, ἀλλά ἀπό τό μεθεπόμενο[12], ἐνῶ τό ἀναλυτικό πρόγραμμα τῶν ἑλλαδικῶν γυμνασίων δημοσιεύτηκε στήν ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως ἀρ. 97, τεῦχος Β΄ τῆς 29 Αὐγούστου 1896 καί θά ἴσχυε ἀπό τό ἐπί θύραις σχολικό ἔτος, πού ἄρχιζε, ὡς γνωστόν, τήν 1η Σεπτεμβρίου[13].

Θά ἐπιχειρήσουμε τώρα μιά παράλληλη προσέγγιση τῶν ἀναλυτικῶν προγραμμάτων τῶν Γυμνασίων, τοῦ Ζωγραφείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως καί τοῦ Ἑλλαδικοῦ, τοῦ ἔτους 1896.

Ἡ προβλεπόμενη ἀπό τά ἀναλυτικά προγράμματα ὡς διδακτέα

11. Βλ. *Λαυίδ Ἀντωνίου*, Τά προγράμματα τῆς Μέσης Ἐκπαίδευσης (1833-1929), τόμος πρῶτος, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιᾶς, Ἀθήνα, 1987, σσ. 311-322.

12. Βλ. *Ἀναλυτικόν Πρόγραμμα τοῦ Ζωγραφείου Γυμνασίου* κλπ., σ. 123.

13. Εἶναι συνήθης ἡ τακτική αὐτή, τήν ὁποία οἱ ἑλληνικές κυβερνήσεις ἀκολουθοῦν πιστά ὡς τίς μέρες μας. Ὅπως σύνηθες εἶναι καί τό γεγονός τά ἀναλυτικά ἤ μᾶλλον τά ἐκπαιδευτικά, γενικότερα, προγράμματα νά ἀκολουθοῦν τήν τύχη τῶν κυβερνήσεων πού τά συνέταξαν. Τό ἐν λόγω Ἀναλυτικό Πρόγραμμα τοῦ 1896 ἴσχυσε γιά ἕνα μόνο χρόνο καί ἀντικαταστάθηκε ἀπό νέο πρόγραμμα πού καταρτίστηκε ἀπό τόν ὑπουργό Παιδείας Ἀθανάσιο Εὐταξία (1897), ἐπί πρωθυπουργίας Λημητρίου Ράλλη (Βλ. *Ἀντωνίου*, σ. 341). Ὁ Εὐταξίας δικαιολόγησε ὡς ἑξῆς τή σύνταξη τοῦ νέου προγράμματος: *«Τοῦτο* (τό ἀναλυτ. πρόγραμμα τοῦ 1896), *ἐν οἷς ἐκαινοτόμησεν, ἐν πᾶσι σχεδόν ἠστόχησεν... Ἐν τέλει δέ τό περί οὗ ὁ λόγος πρόγραμμα ἔμεινεν ἐν πολλοῖς στάσιμον, συμπεριέλαβε δέ καί οὐκ ὀλίγα πλημμελήματα τῶν προγενεστέρων αὐτοῦ...»* (δ.π.).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ὕλη τοῦ μαθήματος τῶν *Θρησκευτικῶν* εἶναι ἡ ἴδια σχεδόν, εὐαγγελικές περικοπές, Ἐκκλησιαστική ἱστορία, Χριστιανική ἠθική. Οἱ προβλεπόμενες διδακτικές ὧρες εἶναι 5 γιά τά Ἑλλαδικά, 4 γιά τό Ζωγράφειο, μέ τή διαφορά ὅτι ἡ διδασκαλία τοῦ θρησκευτικοῦ μαθήματος περιορίζεται στά μέν ἑλλαδικά στίς τρεῖς πρῶτες τάξεις, στό δέ Ζωγράφειο ἐκτείνεται καί στήν τέταρτη (Δ΄) τάξη, πού προστέθηκε μέ τό παρόν ἀναλυτικό πρόγραμμα[14].

Στό μάθημα τῶν *Ἑλληνικῶν* καί στά δύο ἀναλυτικά προγράμματα, πλήν τῆς διδασκαλίας τῶν κειμένων τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων, προβλέπεται ἡ ἀνάγνωσις κειμένων ἀρχαίων Ἑλλήνων (καί στίς 4 τάξεις), ἡ διδασκαλία τοῦ Συντακτικοῦ (ἡ ὁποία στό μέν Ζωγράφειο, ὁλοκληρωνόταν στή Δ΄ τάξη, ἐνῶ στά ἑλλαδικά διδασκόταν στήν 1η καί 2α καί τῆς Ἑλληνικῆς Γραμματολογίας. Προβλεπόταν ἐπίσης, μόνον γιά τό Ζωγράφειο, ὁ Ἔλεγχος θεμάτων (5η, 7η, καί 8η τάξη).

Τό μάθημα τῶν Ἑλληνικῶν περιελάμβανε καί τή διδασκαλία τῶν Συνθέσεων. Τά θέματα τῶν συνθέσεων εἶναι διηγήματα, περιγραφές (ἀπό τήν ὕλη τῶν ἱστορικῶν μαθημάτων, φυσικῶν ὄντων καί φαινομένων, μνημείων κ.λ.π.). Προβλεπόταν ἐπίσης ἡ μεταφορά ποιημάτων σέ πεζό (Α΄), ἡ ἀνάπτυξη παροιμιῶν, γνωμικῶν, ἀποφθεγμάτων, ρητορικά γυμνάσματα, λόγοι, προσφωνήσεις, προσλαλιαί, *«παντοῖαι διατριβαί»*, ἀνάπτυξη γνωμῶν, γενικῶν ἐννοιῶν κ.λ.π.

Πέραν αὐτῶν, πού ἦσαν περίπου κοινά στά δύο ἀναλυτικά προγράμματα, στήν 8η (4η) τάξη τοῦ Ζωγραφείου προβλεπόταν *«Πλήρης ἐμπορική ἀλληλογραφία, ποικίλαι πραγματεῖαι ἐπί ἐμπορικῶν καί βιομηχανικῶν θεμάτων»*.

Ὅσον ἀφορᾶ στά ἀρχαῖα κείμενα, ἡ διδασκαλία τῶν Ὁμηρικῶν ἐπῶν προβλέπεται καί ἀπό τά δύο ἀναλυτικά προγράμματα, ἡ Ὀδύσσεια (6η - 2α), ἡ Ἰλιάδα (7η - 3η τάξη). Ἀνεξήγητο, θά ἔλεγα, εἶναι τό γεγονός ὅτι στό Ζωγράφειο δέν προβλεπόταν ἡ διδασκαλία τοῦ ἀρχαίου δράματος, ἐνῶ στά Ἑλλαδικά γυμνάσια προβλέπεται ἡ διδασκαλία δραμάτων τοῦ Εὐριπίδη καί τοῦ Σοφοκλῆ (στή 2α τάξη).

---

14. Τά Γυμνάσια ἦταν 4τάξια. Στό Ζωγράφειο ἡ τετάρτη τάξη προστέθηκε μέ τό παρόν ἀναλυτικό πρόγραμμα *«...πρός περιορισμόν τῆς καθ' ἑβδομάδα διδασκαλίας ἐν ἑκάστῃ τάξει»* καί πρός ἐνίσχυση κάποιων ἐγκυκλίων μαθημάτων (βλ. *Ἀναλυτικόν Πρόγραμμα τοῦ Ζωγραφείου* [σ. 6]. Ἡ ἀρίθμηση τῶν τάξεων Σχολαρχείου – Γυμνασίου τοῦ Ζωγραφίου ἦταν ἑνιαία (1η-8η).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἡ ἱστορία τοῦ Θουκυδίδου διδάσκεται σ' ὅλες τίς τάξεις τοῦ Ζωγραφείου, «ἱστορικά καθαρῶς» στίς δύο πρῶτες (5η καί 6η τάξεις), μικρές δημηγορίες καί παρακελεύσεις (5η) καί στίς δύο ἀνώτερες (7η καί 8η) δημηγορίες. Ἡ ἴδια, περίπου, ὕλη διδάσκεται καί στά ἑλλαδικά, στά ὁποῖα ὅμως διδάσκεται ἀπό τούς ἱστορικούς καί ὁ Ξενοφῶν (Ἑλληνικά-Ἀπομνημονεύματα).

Ἀπό τούς ἀττικούς ρήτορες, στό Ζωγράφειο διδάσκονται μόνο τρεῖς, ὁ Λυσίας καί ὁ Λυκοῦργος (5η καί 6η τάξη) καί ὁ Δημοσθένης (Ὀλυνθιακοί + Φιλιππικοί στήν 6η τάξη), ἐνῶ στά Ἑλλαδικά προβλέπεται ἡ διδασκαλία τοῦ Ἰσοκράτη (Πανηγυρικός - Ἀρεοπαγιτικός) καί 8(!) λόγων τοῦ Δημοσθένη.

Καί τά δύο ἀναλυτικά προγράμματα προβλέπουν τή διδασκαλία πλατωνικῶν κειμένων καί συμπίπτουν στήν Ἀπολογία, τόν Κρίτωνα καί τόν Εὐθύφρωνα, στό ἑλλαδικό ὅμως προβλέπεται ἀκόμα ἡ διδασκαλία τῶν διαλόγων Λάχης, Γοργίας καί Πρωταγόρας.

Ἡ διδασκαλία τῶν ἀρχαίων συμπληρωνόταν μέ τή ἀνάγνωση κειμένων τῶν Ξενοφῶντος, Ἡροδότου, Πλουτάρχου, Λουκιανοῦ, Παυσανία καί Ὁμήρου, στά δέ ἑλλαδικά γυμνάσια διδάσκονταν καί ἀρχαῖοι συγγραφεῖς (Ὅμηρος, Θουκυδίδης, Πλούταρχος, Λουκιανός) ἀπό μετάφραση.

Ἡ Ἑλληνική Γραμματολογία διδασκόταν στίς τρεῖς τελευταῖες τάξεις τῶν Ἑλλαδικῶν καί στήν τελευταία (8η) μόνο τοῦ Ζωγραφείου, ἐνῶ ἡ ἀρχαιομάθεια τῶν γυμνασιοπαίδων τῆς Ἑλλάδος συμπληρωνόταν μέ τή θεματογραφία, τή μεταφορά δηλ. κειμένου *«ἐκ τῆς ἁπλῆς εἰς τήν ἀρχαΐαν καί τἀνάπαλιν»*, «εὐθύ» καί «ἀντίστροφο», ὅπως συνηθίσαμε νά λέμε οἱ μεταγενέστεροι.

Ἡ διδασκαλία τῆς ὕλης τῶν *Μαθηματικῶν* (Ἄλγεβρα, Γεωμετρία, Ἐπιπεδομετρία, Στερεομετρία) στά μέν γυμνάσια τῆς Ἑλλάδος καλύπτει ὅλες τίς τάξεις, στό δέ Ζωγράφειο (ὅπου διδάσκεται καί ἡ παραστατική γεωμετρία) περιορίζεται στίς τρεῖς πρῶτες τάξεις.

Στή *Φυσική*, ἡ διδασκόμενη ὕλη εἶναι περίπου ἡ ἴδια. Ὡς πρός τό μάθημα τῆς Χημείας, τοῦτο διδάσκεται μόνο στό Ζωγράφειο (ἀνόργανη χημεία στήν 5η τάξη, ὀργανική στήν 6η), ὅπου στήν τελευταία τάξη διδάσκεται *«Τεχνολογική Χημεία, ἐφαρμογαί τῆς Χημείας εἰς τήν βιομηχανίαν καί τάς τέχνας»*.

Στό μάθημα τῆς *Ἱστορίας*, στό Ζωγράφειο ἡ Ἑλληνική ἱστορία διδάσκεται μέχρι τήν ἅλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως (5η καί 6η τάξη), ἡ ἱστορία τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους στήν 7η, ἐνῶ στήν 8η

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τάξη ἡ νεότερη ἱστορία διδάσκεται στή γαλλική.

Στά ἑλλαδικά γυμνάσια διδάσκεται ἡ ἱστορία τῶν Ἀνατολικῶν Ἐθνῶν καί τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους μέχρι τήν ἅλωση τῆς Κορίνθου ὑπό τῶν Ρωμαίων, ἡ Ρωμαϊκή καί Βυζαντινή ἱστορία μέχρι τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ Μεσαιωνική (πλήν Βυζαντινῆς), ἡ Γαλλική Ἐπανάσταση, ἡ ἱστορία τοῦ ΙΘ΄ αἰώνα καί ἐν πλάτει ἡ ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως.

Ἡ διδακτέα ὕλη στό μάθημα τῶν *Γαλλικῶν* εἶναι ὑψηλοῦ ἐπιπέδου τόσο γιά τό Ζωγράφειο ὅσο καί γιά τά γυμνάσια τῆς Ἑλλάδος, μόνο πού στό Ζωγράφειο ἡ διδασκαλία γίνεται ἀποκλειστικά στή γαλλική γλῶσσα. Στό ἴδιο σχολεῖο διδάσκεται, φυσικά, καί ἡ Τουρκική.

Καί τά δύο ἀναλυτικά προγράμματα πρόβλεπαν τή διδασκαλία *Ἐμπειρικῆς Ψυχολογίας* καί *Λογικῆς* καί *Γυμναστικῆς*. Ἐπιπλέον στό Ζωγράφειο προβλεπόταν ἡ διδασκαλία *Πολιτικῆς Οἰκονομίας*, *Στοιχείων δικαίου ἰδίᾳ ἐμπορικοῦ*, *Στοιχείων Ἐμπορικῶν Γνώσεων*, *Διπλογραφίας* καί, στίς δύο πρῶτες τάξεις, *Στενογραφίας*.

Στήν Ἑλλάδα τά ἐκπαιδευτικά μας πράγματα ἐκανονίσθηκαν μέ τά Β.Δ. τῶν ἐτῶν 1836, 1867 καί 1884, ἐνῶ τά πρῶτα ἀναλυτικά προγράμματα καταρτίστηκαν στά τέλη τοῦ περασμένου καί στίς ἀρχές τοῦ λήγοντος πλέον αἰῶνος[15].

Τά εἴδη τῶν σχολείων Μέσης Ἐκπαιδεύσεως πού προβλέπονται στά 1896 τόσο γιά τήν Ἑλλάδα ὅσο καί γιά τήν Κωνσταντινούπολη, πού εἶναι φανερό ὅτι παρακολουθεῖ τό ἐθνικό κέντρο, εἶναι δύο, τό σχολαρχεῖο ἤ ἑλληνικό σχολεῖο (3τάξιο τό Ἑλλαδικό - 4τρατάξιο τό Ζωγράφειο) καί τό 4τρατάξιο γυμνάσιο.

Τά Ἀναλυτικά Προγράμματα τῶν σχολείων, γενικά, ὑλοποιοῦν τούς ἐκπαιδευτικούς στόχους τῆς δεδομένης κοινωνίας, στόχοι οἱ ὁποῖοι διαπλέκονται μέ τούς γενικότερους κοινωνικούς καί πολιτικούς, πού προσδιορίζουν καί τίς ἐκπαιδευτικές μεταβλητές, δηλ. τήν διδακτέα ὕλη, τούς τρόπους καί τίς διδακτικές μεθόδους, τήν ἀξιολόγηση κλπ. Ταυτόχρονα ἐκφράζουν τίς ἰδεολογικές, πολιτικές καί φιλοσοφικές ἀντιλήψεις τῆς κυρίαρχης κοινωνικῆς τάξης[16]. Ἔτσι ἡ κάθε κοινωνία διοχετεύει, καλλιεργεῖ καί παρέχει, μέσω τοῦ σχολείου, τίς

15. *Π. Ξωχέλλη*, Τό πρόβλημα τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ τοῦ Ἀναλυτικοῦ προγράμματος, π. «Φιλόλογος», τχ. 23, σλ. 265.

16. Πρβλ. περιοδικό «*Νέα Παιδεία*», τεῦχος 17 (Ἄνοιξη 1981), σ. 7.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ἐπιθυμητές γνώσεις, δεξιότητες, ἀξίες καί ἄλλα μορφωτικά ἀγαθά[17].

Καί τά δύο ἀναλυτικά προγράμματα, τά ὁποῖα προσπάθησα νά σᾶς παρουσιάσω, ἐμφανίζουν ποσοτική συσσώρευση, βαρύ ἤ, ἀλλιῶς, «πλούσιο» γνωστικό ὑλικό, «διδακτικό ὅλισμό», ὅπως ἀποκλήθηκε, πού ἐκφράζει τίς ἀντιλήψεις τοῦ τέλους τοῦ περασμένου καί τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰώνα μας. Οἱ κυριότερες διαφορές συνοψίζονται στά ἑξῆς σημεῖα:

Στό Ζωγράφειο δέν διδάσκεται, ὅπως καί παραπάνω ἀναφέρθηκε, τό ἀρχαῖο δρᾶμα, ἐνῶ ὁ ὄγκος τῶν κλασικῶν κειμένων καί τῆς ἀρχαιογνωσίας γενικότερα, κύριο χαρακτηριστικό τῆς ἑλληνικῆς ἐκπαίδευσης ἀπό τῆς ἐποχῆς τῆς Ἀντιβασιλείας εἶναι σαφῶς μικρότερος ἀπό ἐκεῖνον τῶν ἑλλαδικῶν γυμνασίων.

Ἀπό τήν ἄλλη μεριά, οἱ συντάκτες τοῦ ἀναλυτικοῦ προγράμματος τοῦ Ζωγραφείου, προσπαθῶντας, ὅπως ἐπιβάλλεται ἄλλωστε, νά συνταιριάξουν τό σχολεῖο μέ τήν τοπική καί κάτω ἀπό ἰδιάζουσες συνθῆκες διαβιοῦσα κοινωνία τους καί παρέχοντας στή ζωή ὅ,τι ἐκείνη ἀπαιτεῖ, ἐπιχειροῦν, εἰσάγοντας ἀνάλογα μαθήματα, νά προετοιμάσουν τό νέο γιά τή ζωή. Τόν ἐφοδιάζουν μέ τίς κατάλληλες γνώσεις -πολιτικῆς οἰκονομίας, στενογραφίας, ἐμπορικοῦ δικαίου, γαλλικῆς γλώσσας γιά νά τόν περάσουν καί νά τόν ἀρθρώσουν στήν πολιτικοοικονομική καί κοινωνική πραγματικότητα, στόν πρακτικό βίο. Ἀξίζει νά μεταφέρω ἐδῶ ἀποσπάσματα ἀπό ὁμιλία τοῦ παλιοῦ ἐφόρου τῆς ἐνοριακῆς σχολῆς Σταυροδρομίου (μετέπειτα Ζωγραφείου) Κ. Καραθεοδωρῆ, πού ἐκφωνήθηκε τόν Φεβρουάριο τοῦ 1867:

Ἡ σχολή αὐτή «οὐδόλως προώρισται νά ἀναδεικνύῃ φιλολόγους ἤ λογίους τελειοδιδάκτους, ἀλλ' ἵνα σχηματίζῃ καλούς πολίτας γινώσκοντας ἀρκούντως τά Ἑλληνικά γράμματα, γράφοντας καλῶς καί ὀρθογραφοῦντας τήν γλῶσσαν αὐτῶν, ἐξησκημένους εἴς τινας ξένας γλώσσας, ὧν ἡ ἐκμάθησις κατέστη σήμερον τῆς πρώτης ἀνάγκης καί κεκτημένους ἁπάσας τάς λοιπάς γνώσεις, ὅσας νῦν ἡ ἐποχή ἀπαιτεῖ, ὅπως ἀπολυόμενοι τῆς Σχολῆς καί ἀπερχόμενοι εἰς τήν κοινωνίαν καθέξωσιν ἐπαξίως ἐν αὐτῇ τήν θέσιν αὐτῶν, ὁποῖον καί ἄν ἡ τό ἐπάγγελμα ὅπερ ἤθελον ἀσπασθῇ»[18].

Τόσο τό ἑλλαδικό ἀναλυτικό πρόγραμμα ὅσο καί ἐκεῖνο τοῦ Ζω-

17. *Ὅ.π.*

18. Βλ., *Ἀναλυτικόν Πρόγραμμα τοῦ Ζωγραφείου Γυμνασίου* κλπ. σ. 111, σημ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

γραφείου, πού δημοσιεύτηκαν «τύποις» στά 1896, συνοδεύονται άπό «όδηγίας διδασκαλίας» τό πρῶτο καί «μεθοδικές παρατηρήσεις» τό δεύτερο, γιά τό σκοπό καί τόν τρόπο διδασκαλίας τῶν μαθημάτων.

Άπό μιά, ἔστω καί «ἐπί πολῆς» μελέτη τῶν δύο κειμένων ή ἐπίδραση τοῦ ἑνός (προφανῶς τοῦ ἑλλαδικοῦ) στό ἄλλο εἶναι ἐμφανής καθώς -πέρα άπό τήν φιλοσοφία τῆς διδασκαλίας τοῦ κάθε μαθήματος προχωροῦν καί σέ ἐκφραστική ταύτιση, πού προϋποθέτει, ἴσως, κοινό πρότυπο.

Στό μάθημα τῶν Ἑλληνικῶν, λόγου χάρη, καί τά δύο ἀναλυτικά προγράμματα θέτουν ὡς σκοπό τήν ἐξοικείωση τοῦ μαθητῆ μέ τά ἔξοχα πνεύματα τῆς ἀρχαιότητας.

Στά Μαθηματικά, οἱ συντάκτες τῶν δύο ἀναλυτικῶν προγραμμάτων διαπιστώνουν ὅτι «δέν προκόπτουσιν οἱ μαθηταί εἰς ταῦτα» ἐξαιτίας τοῦ τρόπου διδασκαλίας (ἑλλαδικό)[19] ἤ «ἐπειδή... φύσει ἡ νεαρά ἡλικία ἀποστρέφεται τό διανοεῖσθαι καί μετά πολλῆς δυσκολίας παραδίδεται εἰς καθαρῶς διανοητικήν ἐργασίαν»[20].

Ἐκτιμήσεις τῶν συντακτῶν τοῦ Ἀναλυτικοῦ Προγράμματος τοῦ Ζωγραφείου εἶναι κάποτε λίαν ἐπίκαιρες, π.χ. «ἀλλ' οὐδεμία διδασκαλία εἶναι τοσοῦτον ἐλεεινή καί ἄκαρπος ὅσον ἡ διδασκαλία τῆς γεωγραφίας. Ἀγεωγραφητότεροι ἄνθρωποι ἡμῶν τῶν Ἑλλήνων... ἀγνοῶ ἄν ὑπάρχωσιν ἄλλοι»[21].

Στά Θρησκευτικά, οἱ ὁδηγίες διδασκαλίας συμπίπτουν, ὄχι μόνον ὡς πρός τό περιεχόμενο, ἀλλά καί ὡς πρός τή διατύπωση.

Ἑλλαδικό: «Ἡ διδασκαλία τῶν θρησκευτικῶν μαθημάτων, ἡ περιοριζομένη μόνον εἰς τήν μετάδοσιν τῶν γνώσεων τῶν ἐκ τῆς ἱερᾶς ἱστορίας ἤ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ἤ εἰς τόν ψιττακισμόν τῶν δογμάτων ἐκ τῆς κατηχήσεως εἶναι νεκρά»[22].

Ζωγράφειο: «οἱ διδάσκοντες δέον νά ἔχωσι διαρκῶς ὑπόψιν ὅτι ἡ διδασκαλία ἡ θρησκευτική, ἡ περιοριζομένη μόνον εἰς τήν μετάδοσιν τῶν γνώσεων ἤ εἰς τόν ψιττακισμόν τῶν δογμάτων ἐκ τῆς κατηχήσεως εἶναι οὐ μόνον μονομερής, ἀλλά καί αὐτόχρημα νεκρά»[23].

19. Βλ. Δαυίδ Ἀντωνίου, δ.π., σ. 335.
20. Βλ. Ἀναλυτικόν Πρόγραμμα τοῦ Ζωγραφείου Γυμνασίου κλπ., σ. 113.
21. δ.π., σ. 115.
22. Βλ. Δαυίδ Ἀντωνίου, δ.π., 337.
23. Βλ. Ἀναλυτικόν Πρόγραμμα τοῦ Ζωγραφείου Γυμνασίου κλπ., σ. 107.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἱερά Θεολογική Σχολή Χάλκης· Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή, Ζάππειο, Ζωγράφειο, λαμπρά ἐκπαιδευτικά ἱδρύματα τῆς φιλοτιμίας τοῦ Γένους, σφύζοντες ἄλλοτε, ἐκπαιδευτικοί ὀργανισμοί. Σήμερα ἱερά σκηνώματα, *«ἀπομεινάρια θαυμαστά ἐρμιᾶς καί μεγαλείου»*.

ΚΩΣΤΑΣ Π. ΒΛΑΧΟΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
Nicholas Hammond, Ἡ ἑλληνικότητα τῆς Βορείου Ἠπείρου.	3
Ἀποστόλου Ἀθ. Γλαβίνα, Ὁ Ἠπειρώτης νεομάρτυρας Νικήτας.	5
Κώστα Π. Φώτου, Ὁ Μητροπολίτης Σπυρίδων καὶ ἡ πολιτικὴ τῆς Αὐστρο-ουγγαρίας.	30
Γιάννη Γεωργ. Κανετάκη, Τό Κάστρο, συμβολὴ στὴν Πολεοδομικὴ Ἱστορία τῶν Ἰωαννίνων.	37
Daniel Koster, An unpublished letter from Ali pasha to the emperor Napoleon.	83
Δημήτρη Φίλια, Δυό ποιήματα σέ μορφὴ πρόζας.	95
Π.Β. Πάσχου, Ἡ χαρμολύπη τῆς Ἀθωνικῆς ἐρήμου.	97
Χρήστου Χ. Τζούλη, Ἀρχαῖος θρῆνος καὶ δημοτικὴ ποίηση.	104
Βασίλη Ἀν. Χαρίση, Ὁ ἀρχιτέκτονας-ποιητὴς «εἰς τόν καθ' ἡμᾶς βίον».	128
Σταύρου Π. Γιωβάννη, Ἐνηλικίωση. Φωτογραφίες (ποιήματα).	149
Δημητρίου Σ. Μπενέκου, Τό ἰσκιοπάτημα καὶ οἱ σχετικές μ' αὐτὸ δοξασίες στὴν Ἤπειρο.	150
Βασίλη Μάργαρη, Τό λογοτεχνικὸ ἔργο τοῦ Γιάννη Νικολαΐδη.	167
Μιχάλη Γ. Τρίτου, Ὁ παραδοσιακὸς μετσοβίτικος γάμος.	187
Μοναχοῦ Μωϋσέως Ἁγιορείτου, Ἠπειρῶτες Ἁγιοπαυλίτες.	204
Μ.Γ. Βαρβούνη, Συμβολὴ στὴ μελέτη τῶν πηγῶν τῆς Ἐθνοϊστορίας.	210
Χρήστου Κ. Ρέππα Ἀνέκδοτη καταγραφὴ στιχουργήματος τοῦ Ἰωάννη Βηλαρᾶ.	218
Γιώτας Παρθενίου, Ἡμιδιατομὴ τενόντων, Εἶναι κάτι νύχτες (ποιήματα).	248
† *Ἀρχιμ. Φιλαρέτου Βιτάλη*, Ἡ ἱερὰ μονὴ Ἁγίας Πελαγίας Καστροσυκιᾶς Πρεβέζης.	249
Thomas S. Hutchison, Ἕνας στρατιώτης ὑπὸ τὴν Ἑλληνικὴ σημαία στὸ Μπιζάνι (Μετ. Ἀναστασίας Κ. Κωστούλα).	265
Ναπολέοντα Λαζάνη, Ὁ καθρέφτης.	298

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Κων. Χρ. Κωστούλα, Γυμνάσιο Πωγωνιανῆς, «Τά παιδιά τῆς φυγῆς» – 28 Ὀκτωβρίου 1940. 311

Ἀρετῆς Πάμπου, Λευκές σελίδες, Ἡ κούκλα, Ἡ ποδιά, Πονάω, Σήμερον τήν πρωΐαν, Καφές σκέτος, Ξόρκια, Τό ψωμί τῆς οἰκογένειας. 343

Gabriel Rémérand, Ἀλῆς Τεπελενλῆς, πασᾶς τῶν Ἰωαννίνων (Μετ. Ἀγλαΐας Σιούτη – Χουλιαρᾶ). 349

Ἀθανασίου Δέμου, Τά τοπωνύμια τῶν Δρυμάδων τοῦ Πωγωνίου. 375

Μίλτου Τσίρκα, Ἡ σφεντόνα τοῦ Σίμου. 387

Γεωργίου Μ. Σαρηγιάννη, Τό Βενετσιάνικο ἐμπόριο στόν 15ο-16ο αἰώνα... (ἀπάντηση σέ μιά κριτική). 393

Ἀναστασίου Εὐθυμίου, Λαϊκά ἀνέκδοτα καί παραμύθια ἀπό τήν περιοχή τῆς Κόνιτσας. 400

Μαίρης Κωστῆ, Τό κρασί στή ζωή τῶν Ἑλλήνων. 412

Ἄννας Δερέκα, Ἡ κάμερα δέ δείχνει τό παραμικρό, Μελαγχολία δίχως ὅρια (ποιήματα). 423

Γεωργίου Εὐαγγ. Τσίλη, Τρία ἔγγραφα τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΘ΄ αἰώνα, πού περιέχουν στατιστικές εἰδήσεις καί ἄλλες πληροφορίες γιά τίς ἐπαρχίες Πρέβεζας, Μπερατίου, Μετσόβου καί Κορυτσᾶς. 425

Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἐτυμολογικά καί σημασιολογικά τῆς ἀρωμουνικῆς λέξεως μπάνα (bana). 433

Κώστα Π. Βλάχου, Τά ἀναλυτικά προγράμματα τοῦ Ζωγραφείου καί τῶν Ἑλλαδικῶν γυμνασίων (1896). 452

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ